ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE ISTORIE

Revistă de istorie

ANUL X
1957

www.dacoromanica.ro

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE ISTORIE

STUDII

Revistă de istorie

1

1 9 5 7

ANUL X

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

www.dacoromanica.ro

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. A. OTETEA — *redactor responsabil*; GH. HAUPT — *redactor responsabil adjunct*; acad. P. CONSTATINESCU-IAȘI; acad. M. ROLLER; L. BÁNYAI; B. CÎMPINA; V. CHERESTEȘIU; V. MACIU; P. NICHITA; S. ȘTIRBU.

„STUDII" REVISTĂ DE ISTORIE
APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția: BUCUREȘTI, B-dul Generalissimul Stalin nr. 1
Telefon: 1.50.81

ABONAMENTELE SE FAC LA TOATE OFICIILE POȘTALE, PRIN FACTORII POȘTALI ȘI DIFUZORII VOLUNTARI DIN ÎNTREPRINDERI ȘI INSTITUȚII

www.dacoromanica.ro

SUMAR

STUDII ŞI REFERATE — Pag.

MATEI IONESCU şi CORINA PĂTRAŞCU, Cu privire la poziţia unor puteri europene faţă de răscoala din 1907 7

C. MURGESCU, Contribuţie la studiul redistribuirii industriei petrolifere a Rominiei între capitaliştii ţărilor învingătoare în primul război mondial (1919—1922) . . . 35

GH. HAUPT, Primele asociaţii muncitoreşti în Rominia 65

CONST. C. GIURESCU, Despre relaţiile romîno-egiptene şi contribuţia Rominiei la construirea Canalului de Suez 91

NOTE ŞI COMUNICĂRI

C. MOCANU, Lupta P.C.R. pentru realizarea frontului unic în rîndurile tineretului muncitoresc în anii 1933—1935 111

I. NEACŞU, Revolta pandurilor din decembrie 1814 — februarie 1815 133

GÉZA BAKÓ (Oraşul Stalin), Cavalerii teutoni în ţara Bîrsei 143

DOCUMENTE

CORNELIA C. BODEA, Călătoria lui Bălcescu pe Dunăre în 1852 161

DAN SIMONESCU, Despre o traducere romînească necunoscută a operei lui Mihail Kogălniceanu „Histoire de la Dacie" 173

DISCUŢII

N. CAMARIANO, Despre noua ediţie critică a Legiuirii Caragea, ... 179

V. CURTICĂPEANU, Pe marginea studiului „Despre mişcarea condusă de ţarul Iovan (1526—1527)" de Gh. Duzinchevici 193

ISTORIOGRAFIE

ŞT. ŞTEFĂNESCU, Date cu privire la problema relaţiilor feudale pe teritoriul Ţării Romîneşti în istoriografia romînească 199

RECENZII ŞI PREZENTĂRI

Studii şi materiale de istorie medie, vol. I *(N. Stoicescu şi V. Curticăpeanu,)* . . . 223

Istoria Bulgariei (ed. bulgară), vol. I şi II *(Vl. Diculescu)* 233

Catalogul documentelor romîneşti din Arhivele statului de la Oraşul Stalin, vol. I, 1521—1799 *(C. Şerban)* 236

A. V. Florovskij, Relaţiile comerciale ceho-ruse din trecut *(Tr. Ionescu-Nişcov)* . . 238

Cronică 243

Index alfabetic al materialelor publicate în revista „STUDII" în cursul anului 1956 249

www.dacoromanica.ro

SOMMAIRE

ÉTUDES ET EXPOSÉS — Page

MATEI IONESCU et CORINA PĂTRAȘCU, Au sujet de l'attitude de certaines puissances européennes à l'égard de la révolte paysanne de 1907 7

C. MURGESCU, Contribution à l'étude du nouveau partage de l'industrie pétrolière de la Roumanie entre les capitalistes des pays victorieux de la première guerre mondiale (1919—1922) 35

GH. HAUPT, Les premières associations ouvrières de Roumanie 65

CONST. G. GIURESCU, Au sujet des relations roumano-égyptiennes et de la contribution de la Roumanie à la réalisation du Canal de Suez 91

NOTES ET COMMUNICATIONS

C. MOCANU, La lutte menée entre 1933 et 1935 par le P.C.R. en vue de réaliser un front unique dans les rangs de la jeunesse ouvriere 111

I. NEACȘU, L'insurrection des pandours, de décembre 1814 à février 1815 133

GÉZA BAKÓ (Ville Staline), Les chevaliers teutoniques dans la Țara Bîrsei 143

DOCUMENTS

CORNELIA C. BODEA, Le voyage de Bălcescu sur le Danube en 1852 161

DAN SIMONESCU, Au sujet d'une traduction roumaine inconnue de l'œuvre de Mihail Kogălniceanu „Histoire de la Dacie" 173

DISCUSSIONS

N. CAMARIANO, Au sujet de la nouvelle édition critique du Code Caragea 179

V. CURTICĂPEANU, En marge de l'étude „Sur le mouvement dirigé par le tsar Iovan (1526—1527)" par Gh. Duzinchevici 193

HISTORIOGRAPHIE

ȘT. ȘTEFĂNESCU, Données ayant trait à la question des relations féodales sur le territoire de la Valachie dans l'historiographie roumaine 199

COMPTES RENDUS ET PRÉSENTATIONS

Etudes et matériel d'Histoire médiévale, Ier volume *(N. Stoicescu et V. Curticăpeanu,)* 223

Histoire de la Bulgarie (édition bulgare), vol. I et II *(Vl. Diculescu)* 233

Le catalogue des documents roumains des Archives de l'Etat de Ville Staline, I vol., I, 1521—1799 *(C. Șerban)* 226

A. V. Florovskij, Les relations commerciales tchèques-russes par le passé *(Tr. Ionescu-Nișcov,)* 238

Chronique 243

Index alphabétique du matériel publié par la revue „STUDII" en 1956 249

www.dacoromanica.ro

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ И РЕФЕРАТЫ

Стр.

М. ИОНЕСКУ и К. ПЭТРАШКУ, Отношение европейских держав к восстанию 1907 года 7
К. МУРЖЕСКУ, К вопросу о переделе румынской нефтяной промышленности между капиталистами стран, победивших в первой мировой войне (1919—1922) 35
Г. ГАУПТ, Первые рабочие ассоциации в Румынии 65
К. К. ДЖУРЕСКУ, О румыно-египетских отношениях и о вкладе Румынии в дело сооружения Суэцкого канала 91

ЗАМЕТКИ И СООБЩЕНИЯ

К. МОКАНУ, Борьба Румынской Коммунистической партии за создание единого фронта трудящейся молодежи в 1933—1935 годах 111
И. НЯКШУ, Восстание пандуров в декабре 1814—феврале 1815 года 133
ГЕЗА БАКО, Тевтонские рыцари в стране Бырсей 143

ДОКУМЕНТЫ

К. К. БОДЯ, Путешествие Бэлческу по Дунаю в 1852 году 161
Д. СИМОНЕСКУ, Неизвестный румынский перевод произведения М. Когэлничану „Histoire de la Dacie“ 173

ДИСКУССИИ

Н. КАМАРИАНО, О новом критическом издании Законодательства Караджа. . . 179
В. КУРТИКЭПЯНУ, К вопросу об исследовании работы Г. Дувинкевича „Движение, руководимое царем Иованом (1526—1527)“ 193

ИСТОРИОГРАФИЯ

Ш. ШТЕФЭНЕСКУ, Данные, касающиеся вопросов феодальных отношений в румынской историографии 199

РЕЦЕНЗИИ И ОБЗОРЫ

Исследования и материалы по истории средних веков, том I (*Н. Стоическу* и *В. Куртикэпяну*) 223
История Болгарии (болгарское издание, томы I и II) (*В. Дикулеску*) 233
Каталог румынских документов в государственном архиве города Сталина, том I, 1521—1799 (*К. Шербан*) 236
А. В. Флоровский, Чешско-русские торговые отношения в прошлом (*Т. Ионеску-Нишков*) 238
ХРОНИКА 243
Алфавитный указатель за 1956 год 249

www.dacoromanica.ro

STUDII
Revistă de istorie
Anul X, nr. 1, 1957

STUDII ŞI REFERATE

CU PRIVIRE LA POZIŢIA UNOR PUTERI EUROPENE FAŢĂ DE RĂSCOALA DIN 1907

DE

MATEI IONESCU şi CORINA PĂTRAŞCU

Despre ecoul pe care răscoala din 1907 l-a avut peste hotarele ţării s-a păstrat în arhive o corespondenţă diplomatică destul de abundentă care oglindeşte amploarea evenimentului revoluţionar din Romînia Presa din ţară şi din străinătate a rezervat de asemenea un spaţiu apreciabil ecoului internaţional ce l-a avut răscoala, astfel încît astăzi putem face lumină şi în acest ungher, pînă nu de mult întunecat, al istoriei anului 1907.

Ca anexă agrară a ţărilor capitaliste, Romînia era subordonată din punct de vedere economic marilor concerne şi bănci din străinătate şi de aceea orice zguduire din interiorul ţării noastre trebuia, în mod necesar, să aibă răsunet departe peste hotare, la bursele şi în cancelariile diplomatice din Apus. În afară de aceasta, rolul Romîniei în concernul statelor europene, în special apartenenţa ei la coaliţia Triplei Alianţe, a influenţat puternic asupra modului în care au reacţionat unele mari puteri faţă de evenimentele de la noi.

În sfîrşit, faptul că Romînia se învecina cu două mari imperii, subminate de adînci contradicţii şi frămîntări sociale, politice şi naţionale, nu putea să nu aducă în plus o notă profund deosebită în situaţia ei internaţională. Într-adevăr, Rusia şi Austro-Ungaria—vecine puternice şi influente ale ţării noastre — ocupă în studierea fenomenului respectiv un loc aparte. Asupra rolului uneia dintre aceste puteri, Austro-Ungaria, ne vom opri mai jos, pe larg.

Înainte de a expune poziţia şi reacţiunea cercurilor conducătoare din diferitele state europene faţă de mişcarea revoluţionară a ţărănimii romîne, trebuie, din capul locului, să precizăm că zguduirea internă prin care a trecut statul romîn i-a creat serioase complicaţii internaţionale. Judecînd după tonul şi conţinutul rapoartelor diplomatice, se poate aprecia că creditul politic şi financiar al regatului romîn peste hotare a fost serios ameninţat.

www.dacoromanica.ro

Ceea ce trebuie cu deosebire subliniat e că cele mai sensibile la evenimentele din Romînia au fost tocmai cercurile conducătoare din statele Triplei Alianţe; statele aparţinînd Antantei în curs de făurire[1] — deci adversare ale Romîniei — au urmărit în general răscoalele cu atenţie, însă cu mai mult calm. Explicaţia acestor atitudini decurge logic din analiza legăturilor internaţionale, economice şi politice ale Romîniei; poziţiile dominante ocupate de Puterile Centrale în economia ţării, în industrie, în comerţul exterior, în sistemul de credit, uşurează înţelegerea reacţiunii violente a acestora faţă de răscoală. Dar nu era numai atît. Prin situaţia politică, economică şi strategică pe care o avea Romînia în cadrul acestei alianţe, Bucureştiul era apreciat ca „important pentru politica Triplicelor, cît şi pentru cea a Orientului" [2].

Folosind expresia comentatorului memoriilor lui Alfred de Kiderlen-Wächter — care a fost ministrul Germaniei la Bucureşti în timpul răscoalelor din 1907 — Germania „nu lua în seamă Romînia de dragul ei, ci pentru faptul că Romînia folosea drept mijloc şi scop"[3] politicii pe care o ducea Germania în Balcani şi în Orientul Apropiat. Băncile germane acordaseră Romîniei un împrumut de stat, destinat în mare măsură comenzilor de piese de artilerie pe care Romînia urma să le facă tot în Germania, la Krupp, conform planului de înarmări prevăzut în bugetul Ministerului de Război al Romîniei pe 1906. Socotită ca aripa dreaptă a armatelor Triplei Alianţe împotriva Rusiei[4], Romînia se încadrase activ în cursa înarmărilor în vederea războiului ce se apropia. Subminînd poziţiile interne şi externe ale regimului pro-german din Romînia, răscoala ţărănească lovea în mod indirect şi în planurile politico-strategice ale Germaniei Kaiserului. „Răscoalele din Balcani deveniseră călcîiul lui Achile pentru Europa şi pentru pacea lumii"[5] — nota ministrul Germaniei la Bucureşti. Von Büllow, cancelarul celui de-al II-le a Reich, numise pe Kiderlen-Wächter — considerat ca specialist în problemele orientale — reprezentant diplomatic în Romînia; Bucureştiul era socotit „punctul central de supraveghere şi apreciere al întregului complex al problemei orientale" [6].

Faţă de situaţia nou creată în Romînia, cercurile conducătoare din Germania au reacţionat foarte prompt. E drept că documentele existente cunoscute consemnează puţine intervenţii formale, pe cale diplomatică, din partea Germaniei şi acestea făcute prin mijlocirea lui Alexandru Beldiman, ministrul Romîniei la Berlin[7]. Aceasta se explică desigur şi prin

[1] La 31 august 1907, prin încheierea tratatului anglo-rus privitor la împărţirea sferelor de influenţă în Asia Centrală, Antanta a fost în mod oficial constituită (vezi H. Hausser, *Histoire diplomatique de l'Europe, 1871—1914*, Paris, 1929, p. 105).

[2] Kiderlen-Wächter, *Der Staatsmann und der Mensch*, vol. I, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1925, p. 182.

[3] Kiderlen - Wächter, *op. cit.*, p. 182.

[4] Albert Schreiner, *Zur Geschichte der deutschen Aussenpolitick (1871—1945)*, Berlin 1952, p. 145.

[5] Kiderlen-Wächter, *op. cit.*, p. 182.

[6] *Ibidem*, p. 181.

[7] Acad. R.P.R., *Fond Sturdza*, mapa 19/1907, scrisoare autografă.

www.dacoromanica.ro

faptul că reprezentanții germani erau în contact foarte strîns cu guvernul romîn, și mai ales cu regele, și își puteau astfel masca mai bine demersurile cu caracter politic. Germania urmărea îndeaproape evoluția situației din țară noastră; acțiunea ei directă a fost resimțită mai ales pe plan economic.

Cît de puternice erau interesele capitalului german în Romînia se vede chiar și numai din două cifre suficient de concludente; capitalul german investit în industria petroliferă a Romîniei se ridica la 74 milioane mărci[1], iar datoria publică a Romîniei plasată în rentă la băncile germane atingea suma de 769 422 000 lei[2]. Sînt pe deplin explicabile deci efectele provocate de răscoala din Romînia în cercurile bancare și industriale germane; neliniștea acestora a fost de îndată înregistrată de bursă. „Bursa berlineză — scria un ziar economic — care acorda valorilor noastre, și în special fondului nostru național, toată atenția, a fost turburată de știrile ce-i veneau de la noi[3]. La bursa din București se înregistrau de la o zi la alta scăderi la cursul acțiunilor de cîte 50, 60 și 100 puncte la acțiune[4]. Ziarul „Bursa" scria la 11 martie 1907: „Berlinul ne trimite cursuri scăzute în ceea ce privește renta noastră. Situația critică a acestei pieți ne-a costat o scădere simțitoare; la ora actuală, știrile de la noi fiindu-le deja cunoscute, trebuie să ne așteptăm la depresiune și mai mare"[5]. O contribuție deosebită la această cădere bruscă a bursei berlineze a dat-o presa germană. Beldiman îi raporta lui Sturdza la 14 martie că presa germană, în frunte cu „Frankfurter Zeitung", a dezlănțuit o violentă campanie pe tema exceselor antisemite și a haosului din Romînia și cerea date reale „fără a fi atenuate" pentru a le difuza și a face astfel impresie, prin expunerea sinceră a situației[6].

De altfel, nu numai piața financiară berlineză înregistra scăderi rapide la cursul acțiunilor românești. Întreaga presă străină își exprima îngrijorarea asupra urmărilor economice ale turburărilor țărănești[7].

În ceea ce privește piața financiară internă, aceasta era influențată negativ încă mai de mult de știrile proaste pe care bursele din străinătate le trimiteau ca urmare a crizei economice ce lovise în 1907 lumea capitalistă. Răscoala țărănească, survenită tocmai într-o asemenea conjunctură nefavorabilă, era apreciată ca „izbitura de măciucă care a dat lovitura de grație"[8]. Guvernul Cantacuzino începuse încă înainte de răscoală tratative în Germania pentru obținerea unui împrumut de stat. Izbucnind răscoala, acest împrumut urma a fi mult timp amînat[9].

---

[1] V. I. Lenin *Imperialismul stadiul cel mai înalt al capitalismului*, Ed. P.C.R. 1945, p. 76).

[2] „Bursa", Buc., 11 martie 1907, p. 143.

[3] *Ibidem*, p. 173.

[4] „Romînia economică", 18 martie 1907, p. 169.

[5] „Bursa", 11 martie 1907, p. 153.

[6] Arh. Min. Af. Ext., dos. R-12/1907, vol. V b.

[7] „Londra — scria ziarul „Bursa" — era slabă. Piața pariziană, deși mai puțin lovită, arăta totuși o slăbiciune și o greutate de mișcare extraordinară" („Bursa", 11 martie 1907, p. 168, 153).

[8] *Idem*, 11 martie 1907, p. 153. Aceeași publicație scria: „Dacă știrea răscoalei agrare va trece frontierele, creditul țării va suferi o gravă lovitură și puțin ar mai trebui să fim asemuiți vecinilor noștri ruși".

[9] *Ibidem*.

www.dacoromanica.ro

Cu toate eforturile guvernului romîn de a minimaliza importanţa răscoalei faţă de capitaliştii străini, aceştia şi-au luat de la început măsurile de prevedere impuse de împrejurări. Prima reacţiune, faţă de răscoală, a capitalului străin — şi în primul rînd a celui german, care ocupa poziţii dominante în industria petroliferă — a fost memoriul comun al reprezentanţilor tuturor societăţilor petrolifere străine din Romînia şi audienţa comună a acestora la primul ministru şi la ministrul de finanţe, prin care au somat guvernul să le apere investiţiile de pe Valea Prahovei. Un raport diplomatic austriac menţionează că ţările capitaliste din Apus au intervenit şi pe cale diplomatică la Ministerul de Externe pentru a impune guvernului să ia măsurile necesare pentru ca întreprinderile petrolifere din diferite puncte ale judeţului Prahova să fie îndeosebi păzite de urmările răscoalei [1].

La 12 martie, Kiderlen îi anunţa lui Lahovary — ministrul de externe conservator — neliniştea capitaliştilor germani cu investiţii în industria petroliferă, în legătură cu ameninţarea funcţionarilor şi a instalaţiilor de la întreprinderile petrolifere de către populaţia din Cîmpina şi împrejurimi[2].

Guvernul romîn a dat urmare somaţiei capitaliştilor străini şi a concentrat pe Valea Prahovei considerabile forţe militare şi de poliţie, pentru a preveni orice daune provocate industriei petrolifere. De asemenea, paza porturilor Constanţa, Brăila, Giurgiu şi Galaţi — puncte principale ale traficului comercial de export — a fost întărită. Ministrul Germaniei la Bucureşti a făcut numeroase demersuri şi pentru alţi supuşi germani ale căror bunuri erau ameninţate[3]. Cu toate că presa economică romînească publica articole liniştitoare — afirmînd de pildă că „nici o întreprindere industrială la care iau parte străinii sau care a fost întemeiată cu capital străin cum şi atelierele, fabricile şi instalaţiile din porturi şi oraşe n-au fost un singur moment în nesiguranţă"[4] — tranzacţiile financiare, care erau pe punctul de a fi încheiate, au fost oprite din pricina răscoalei. În zilele acelea, străinii: bancheri, industriaşi, negustori, corespondenţi de presă şi diplomaţi, au părăsit în mare număr ţara, odată cu mulţi dintre moşierii, arendaşii şi industriaşii romîni. De pildă, oraşele bulgăreşti de la Dunăre:

---

[1] *Über den Einfluss der Bauernunruhen auf die rumänische Petroleumindustrie* în „Petroleum" Berlin, 1907, nr. 15, p. 616.

[2] Arh. Min. Af. Ext., dos R-12/1907, vol. II.

[3] În notele sale către Lahovary, Kiderlen-Wächter cita diferiţi supuşi germani din Romînia, aflaţi în primejdie de a suferi pagube din pricina răscoalei, printre care se numărau: Cassa „Grim şi Doerffel" care avea investiţii de milioane în exploatările forestiere de la Gugeşti-Rîmnicu-Sărat şi Chiojdeni, societatea „Berliner Holz Comptoir" de la Filiaşi, Cassa „Bopp şi Reuther" care executa la Ulmi lucrări de distribuirea apelor, magaziile de cereale, „Cardaras" de la Corabia, unde se aflau depozitate 4 800 chile cereale, supuşii germani Juliu Ettlinger şi Michel Sussmann, care ţineau în arendă moşiile Izvorul de Sus şi Izvorul de Jos din jud. Argeş, ş.a. De asemenea, viceconsulul german de la Bacău, care era în acelaşi timp şi administratorul terenurilor de la Fîntînele jud. Bacău, proprietatea supusului german prinţul Schönburg (nu e stabilit dacă e una şi aceeaşi persoană cu prinţul de Schönburg-Hartenstein, ministrul plenipotenţiar al Austro-Ungariei la Bucureşti) relata lui Lahovary că a fost ameninţat de ţărani cu devastarea şi cerea protecţie. Lahovary a trimis urgent prefectului de Bacău ordinul de a lua măsuri pentru paza proprietăţii respective (Arh. Min. Af. Ext., dos R-12/1907, vol. II).

[4] „Bursa", 18 martie 1907, p. 168.

www.dacoromanica.ro

Rusciuk, Sişţov şi Nicopole erau pline de refugiaţi, autorităţile fiind nevoite a rechiziţiona case pentru aceştia [1].

Din considerente multiple, Germania a socotit mai util să nu intervină direct în chestiunea răscoalei din Romînia. Aceasta nu era de altfel necesar, dat fiind că ţara noastră se învecina direct cu o altă mare putere, interesată în cel mai înalt grad ca răscoala de la noi să fie grabnic înăbuşită. Ţară de latifundii, măcinată de adînci contradicţii sociale, politice şi naţionale, Austro-Ungaria constituia, ca şi Rusia ţaristă, un teren prielnic pentru revoluţie; de aceea, Imperiul Habsburgic a luat de la început o poziţie hotărîtă faţă de evenimentele din ţara noastră.

Baronul Aehrenthal, ministrul de externe al Austro-Ungariei, a exprimat ministrului romîn la Viena, în termeni foarte clari şi categorici, poziţia guvernului său faţă de răscoala din Romînia. Al. Lahovary raporta lui Sturdza la 13 martie că a fost chemat la Ministerul de Externe austriac, unde Aerenthal — după ce şi-a exprimat încrederea în „energia" premierului romîn — l-a însărcinat să-i reamintească acestuia ceea ce comunicase anterior prin intermediul prinţului Schönburg şi anume: „Austro-Ungaria nu poate asista cu un ochi indiferent la turburările care bîntuie în Romînia". Aerenthal arăta, cu această ocazie că, în afară de pierderile morale şi materiale suferite de supuşii austro-ungari, guvernul său se preocupă de răscoala din Romînia şi „ca stat vecin pe o frontieră foarte întinsă" [2]. Cîteva zile mai tîrziu, prinţul Schönburg făcea o nouă intervenţie printr-o notă a guvernului său, care cerea guvernului romîn noi măsuri de ocrotire a supuşilor austriaci precum şi măsuri „deosebit de riguroase" în judeţele învecinate cu Bucovina şi Transilvania „pentru ca repercusiunea mişcării ţărăneşti să fie cît mai puţin simţită în aceste provincii" [3].

Precum se ştie, sub influenţa primei revoluţii ruse, s-au desfăşurat în anii 1905—1907 în Austro-Ungaria, alături de greve şi demonstraţii muncitoreşti, şi puternice acţiuni revoluţionare la sate. În 1906 se dezlănţuise în Transilvania şi Banat un puternic val de greve ale proletariatului agricol. Răscoala din Romînia ar fi dat luptei revoluţionare a proletariatului agricol din Ardeal un nou şi puternic impuls. Răspunzînd presei burgheze, care căuta să prezinte răscoala din Romînia ca „barbarie", iar pe moşieri în postura de victime, „Revista muncii" din Budapesta scria: „Oare nu tremură nobilii maghiari cînd se gîndesc că ţăranului maghiar, deopotrivă exploatat ca şi cel romîn, îi poate trece prin minte că cu coasa se poate nu numai cosi?" [4] Un raport al consilierului de legaţie al Austro-Ungariei, contele Szápáry, trimis lui Aerenthal la 25 martie, arăta că amploarea răscoalelor izbucnite în comunele din imediata apropiere a graniţei cu Bucovina a provocat nelinişte în rîndurile „numeroşilor austriaci care locuiesc la graniţă" şi că „a şi adus la cunoştinţă cu cea mai mare grabă Ministerului de Externe romîn să ia în pază pe cetăţenii austriaci" [5].

[1] Vezi telegrama lui Bourchier, corespondentul ziarului „Times" la Bucureşti, expediată redacţiei din Londra la 18 martie 1907, (Acad. R.P.R., *Fond Sturdza*, mapa 10/1907, copie în limba engleză).

[2] Arh. Min. Af. Ext., dos. R-12/1907, vol. I.

[3] *Ibidem*.

[4] „A munka szemléje", [„Revista muncii"], Budapesta, 6 aprilie 1907.

[5] Acad. R.P.R., *Arhiva Palatului*, mapa 18/1907, f. 52; originalul în limba germană.

www.dacoromanica.ro

Conştient că răscoala izbucnită în Romînia putea constitui semnalul de dezlănţuire a luptei maselor ţărăneşti din Ungaria, şi cu toate asigurările date de guvernul romîn că „îşi dă cea mai mare silinţă să restabilească ordinea la graniţa cu Austria" [1], guvernul austro-ungar a luat pentru orice eventualitate măsuri proprii de apărare. Ataşatul militar romîn de la Viena comunica guvernului romîn mobilizarea garnizoanei din Cernăuţi şi a „Corpului 12 armată de la Sibiu, care primise ordinul să fie pregătit" [2].

În acelaşi timp, guvernul austriac desfăşura o intensă activitate în vederea ocrotirii intereselor capitaliştilor săi din Romînia. Printr-un demers pe cale diplomatică, s-a cerut guvernului romîn respectarea stipulaţiilor tratatului de la Berlin privitoare la proprietăţile cetăţenilor străini. S-au efectuat numeroase demersuri pe lîngă guvernul romîn pentru asigurarea securităţii personale şi a avutului supuşilor austriaci din Romînia, ameninţaţi de răscoală [3].

În seara zilei de (12/24 martie, cînd telegramele oficiale transmise din Giurgiu anunţau că oraşul este ameninţat de invazie iar trupele din oraş insuficiente şi nesigure [4], Aerenthal a telegrafiat îndată lui Schönburg să-l someze pe Al. Em. Lahovary, ministrul Romîniei la Viena (care se afla în acel timp la Bucureşti), să intervină pe lîngă guvernul romîn pentru paza consulatului austriac şi a coloniei austriace [5]. Acest ordin a fost executat imediat. Pe de altă parte, Ministerul de Externe austro-ungar a cerut Societăţii de navigaţie pe Dunăre „ca, la o eventuală cerere a legaţiei austro-ungare de la Bucureşti şi a consulatelor de la Dunăre, să trimită vapoare pentru supuşii austro-ungari ameninţaţi" [6].

Toate aceste măsuri, din care reiese, de altfel, seriozitatea situaţiei, reprezintă totuşi doar un aspect al raporturilor dintre Imperiul Habsburgic şi Romînia în perioada răscoalei. Lucrurile au mers însă mult mai departe: zguduirea prin care trecea Romînia a pus la ordinea zilei problema intervenţiei armate a Austro-Ungariei.

„De cînd au izbucnit răscoalele ţărăneşti — scria fruntaşul conservator Virgil Arion — am auzit pe mulţi vorbind în jurul meu de putinţa intrării trupelor străine în ţară. Această eventualitate este privită de unii, nu ca cea mai mare nenorocire care ar putea să cază pe Romînia,

---

[1] Acad. R.P.R. *Arhiva Palatului*, mapa 18/1047, fila 52; Originalul în limba germană.

[2] Acad. R.P.R., *Fond Sturdza*, mapa 10/1907; telegramă în limba franceză.

[3] S-au făcut demersuri diplomatice pentru asigurarea pazei uzinei chimice din Mărăşeşti, a averii baronului de Styrcea din Văleni, jud. Roman, a depozitelor de lemne, a morii şi a unei căi ferate forestiere aparţinînd cassei de comerţ „Steinherz şi fraţii" din Budapesta, a depozitului de lemne şi a uzinelor „Bukoviner Holzindustrie Gesellschaft" de la Agăşu, lîngă Moineşti, judeţul Bacău, aparţinînd băncii „Wiener Bankverein", a morii cu aburi din Mihăileni, aparţinînd cavalerului Stanislas de Osztaszewscki, precum şi a numeroase alte persoane particulare. Demersuri speciale şi energice, cu caracter de protest, au avut loc ca urmare a devastării proprietăţii diplomatului austriac de origină romînă Constantin Dumba din comuna Bragadiru, judeţul Teleorman, şi a uciderii grădinarului Ioseph Scalitzeki, aflat în serviciul său. Schönburg cerea guvernului romîn să asigure paza celorlalte proprietăţi ale lui Dumba din Muntenia. (Arh. Min. Af.Ext. dos. R-12/1907, vol. II)

[4] Acad. R.P.R., *Arhiva Palatului*, mapa 18/1907, f. 236—237.

[5] *Ibidem*, f. 238.

[6] Acad. R.P.R., *Fond Sturdza*, mapa 10/1907; telegramă în limba germană.

www.dacoromanica.ro

ci ca o mîntuire pentru noi. Sînt [unii] care regretă chiar că nu s-a chemat încă de acum 5 săptămîni armata austriacă în ţară" [1].

N. Iorga aminteşte şi el de „cîţiva aprigi moşieri olteni" care „se adresau Austro-Ungariei pentru a se ruga ca soldaţii lui Franz Ioseph să treacă graniţa" [2].

Cît de serioasă a fost preocuparea unei părţi a clasei stăpînitoare din Romînia pentru pregătirea opiniei publice în vederea intervenţiei armatei Austro-Ungariei reiese şi din modul cum a răzbătut această preocupare în presă. A făcut îndeosebi vîlvă o scrisoare adresată de liderul conservator P.P. Carp unui ziarist străin care a fost publicată în ziarul budapestan „Pester Lloyd" şi reprodusă de presa romînă[3]. După cum relatează „Dimineaţa", scrisoarea trimisă de Carp la data de 10 martie în Austro-Ungaria arăta: „de o intervenţie a vreunei puteri nu ştiu pînă acum nimic. Probabil însă că o asemenea intervenţie se va produce, dacă lucrurile vor merge tot aşa, căci situaţiunea e foarte gravă" [4]. Ziarul „Dimineaţa", care a reprodus această scrisoare, adăuga, în comentariul redacţional, că în cercurile junimiste se afirmă că P. Carp ar fi contestat în întregime conţinutul scrisorii. Oricum, apariţia în presă a unui asemenea material reuşea — de o manieră care nu angaja pe nimeni — să ridice public problema intervenţiei străine. Dezvăluirea, chiar şi sub forma acestei scrisori cu autenticitate dubioasă, a unei chestiuni atît de grave, era — evident — menită să pregătească opinia publică în vederea intervenţiei.

Lucrurile nu s-au mărginit însă la atît: problema intervenţiei armate a trecut şi în sfera discuţiilor diplomatice. În *Arhiva Palatului* s-a păstrat raportul confidenţial al reprezentantului diplomatic al Austro-Ungariei la Bucureşti către guvernul habsburgic, în care se reproduce textual declaraţia făcută diplomatului austriac de către Take Ionescu: „a mers atît de departe (Take Ionescu, — *n.n.*) — declară Schönburg — încît să-mi spună: sprijinul vostru militar ar putea fi necesar"[5]. Carol I face şi el o aluzie destul de transparentă într-o scrisoare către sora sa, unde scria că împăratul Franz Joseph i-a dovedit „cea mai caldă participare în zilele grele"[6].

O mărturie şi mai completă aparţine unui cunoscut lider conservator — Al. Marghiloman. Destăinuirile lui sînt elocvente. În memoriile sale, Marghiloman a consemnat chestiunea intervenţiei armate străine. La 26 martie 1907, el nota: „Din trei izvoare diferite aflu că, în timpul ultimelor turburări, Austria, sprijinită de Germania, ar fi oferit participarea trupelor ei, şi că, sub imperiul acestei propuneri de o înfăţişare apăsătoare, guvernul a făcut să vorbească tunul şi a luat măsuri expeditive şi sumare.

---

[1] Virgil Arion, *Pagini din timpul răscoalelor ţărăneşti*, Vălenii de Munte, 1912, p. 32.

[2] N. Iorga, *Orizonturile mele. O viaţă de om aşa cum a fost*, vol. II, Buc., 1934, p. 158.

[3] Despre această scrisoare „celebră", privind „soluţia amestecului străin", amintea şi Vintilă Brătianu cîteva săptămîni după răscoală (vezi V. Brătianu, *Scrieri şi cuvîntări*, vol. II, p. 12).

[4] „Dimineaţa", 18 martie 1907, p. 2.

[5] Acad. R.P.R. *Arhiva Palatului*, mapa 18/1907, *f.* 77—78.

[6] Scrisoarea lui Carol I către sora sa Maria, contesă de Flandra, din 28 martie 1907, în arhiva personală a lui Carol I, original în limba germană cu autograful lui Carol I, la Inst. de ist. al Acad. R.P.R.

www.dacoromanica.ro

Am vorbit despre aceasta cu Barbu Ştirbey, care mi-a răspuns : „Trebuie să fie adevărat, căci Szekulicz mi-a spus că regele amenințase cu abdicarea dacă un soldat austriac ar fi trecut granița"[1].

C. Gane, autorul biografiei lui P. P. Carp, dă unele amănunte în plus, arătînd că „se vorbia de două divizii austriace", trimise la noi să potolească răscoala, „pentru ca să nu se întindă în monarhia vecină"[2].

În timp ce la București se desfăşurau cunoscutele tratative dintre Schönburg şi reprezentanții oficiali ai Romîniei, în imperiul vecin aveau loc pregătiri şi luări de poziție care oglindesc puternicul ecou al răscoalei peste munți. Cercurile guvernante din Romînia şi palatul au hotărît în cele din urmă să evite o intervenție armată străină. Cu toate acestea, guvernul romîn a solicitat ajutorul autorităților militare şi civile austro-ungare de la frontieră „pentru a completa opera de represiune a răscoalelor". La 17 martie, Sturdza a trimis un ordin cifrat reprezentanței diplomatice a Romîniei la Viena, pentru a preveni „guvernul imperial şi regal" şi a-l ruga „prietenește" să dubleze provizoriu supravegherea frontierei pentru „a împiedica trecerea indivizilor suspecți dintr-un stat într-altul"[3]. Răspunzînd favorabil acestei cereri, la 5 aprilie, Aerenthal a comunicat guvernului romîn că s-au dat autorităților competente ordinele corespunzătoare [4].

Ecoul răscoalei în cercurile de afaceri din capitalele Austro-Ungariei s-a făcut simțit prin acțiuni de protest destul de supărătoare pentru guvernanții de la București. Un raport diplomatic din 14 martie relata : „Consiliul municipal din Budapesta îşi propune să voteze mîine o moțiune ostilă Romîniei". Reprezentantul diplomatic al Romîniei adăuga : „am văzut pe președintele Consiliului care mi-a promis să uzeze de influența sa pentru a reduce proporțiile acestei manifestări"[5]. Eforturile nu par să fi fost prea eficiente, deoarece la 27 martie — adică după aproape două săptămîni — raportul diplomatului romîn vorbea despre pesimismul cercurilor de afaceri budapestane cu privire la perspectivele legăturilor cu Romînia [6].

La 16 martie, Al. Em. Lahovary raporta că asociații ca „Efekten Register", „Oesterreichische Orientverein" şi altele, care aveau relații însemnate de comerț cu Romînia, i s-au adresat spre „a căpăta informațiuni de natură a liniști cercurile competente în privința unei cît mai apropiate potoliri a răscoalelor", ceea ce — declară diplomatul romîn —„ m-am

---

[1] Al. Marghiloman, *Note politice*, Buc., 1936, vol. I, p. 62. Hotărîrea regelui de a face totul pentru reprimarea sîngeroasă a răscoalei a reieşit clar şi cu prilejul unei audiențe la palat a lui J. D. Bourchier, corespondentul lui „Times" în Romînia. Istoricul englez R. W. Seton-Watson menționează că Bourchier a fost „stupefiat" văzînd că regele „avea asupra chestiunii o viziune strîmt militară şi nu lua în considerare decît latura ei disciplinară" (vezi R. W. Setcn-Watson, *Histoire des roumains*, Paris, 1937, p. 431). Era limpede că pericolul care amenința nu numai orînduirea socială a Romînici, ci şi viitorul dinastiei prusace, în cazul intervenției străine, a influențat considerabil maniera rapidă şi sîngeroasă a represiunii.

[2] C. Gane, *P. P. Carp şi locul său în istoria politică a țării*, vol. II, p. 335.

[3] Arh. Min. Af. Ext., dos. R-12/1907, vol. I.

[4] *Ibidem.*

[5] *Ibidem.*

[6] Arh. Min. Af. Ext., dos R-12/1907, vol. I.

www.dacoromanica.ro

grăbit a face spre a evita să se nască o panică dăunătoare creditului nostru public și privat"[1].

Paralel cu măsurile militare și cu concentrarea armatei la frontiera Carpaților, clasele dominante din Austro-Ungaria pregăteau în mod sistematic opinia publică internă și pe cea din străinătate într-un spirit favorabil intervenției în Romînia. Presa austriacă a dezlănțuit o furibundă campanie pe tema „anarhiei" și a „sălbăticiilor" din Romînia. Ziarele „Neue Freie Presse" și „Pester Lloyd" au publicat între 17 și 20 martie o serie de articole cu titlul *Anarhia din Romînia* în care lăsau să se înțeleagă că asaltul răsculaților asupra Bucureștiului ar putea servi drept semnal pentru invazia trupelor austriace. Într-unul din aceste articole se scria textual: „E în interesul puterilor europene, mai ales al acelora care sînt direct interesate în Orient, ca să nu privească indiferente cum se desfășoară lucrurile în Orient și din ce izvoare se hrănește revoluția. Întreaga problemă a Peninsulei Balcanice pare că se pune acum, și anume într-o formă despre care înțelepciunea diplomației n-a visat niciodată. Primejdia cea mare a acestei probleme se considera pînă acum dorința de expansiune în afară a micilor state balcanice. Acum se arată că împrejurările interne pe jumătate asiatice — și ar fi bine dacă ar fi numai pe jumătate asiatice — cuprind într-însele primejdii mult mai mari și amenințări cu pericole mult mai întinse. Cine garantează că exemplul Romîniei nu va fi imitat de către bulgari și sîrbi? Pare că nu e exclus ca întîmplările din Romînia să devină o chestiune europeană" [2].

Spre a găsi o justificare intervenției armate, presa austriacă, folosindu-se de faptul că țăranii atacau și pe exploatatorii evrei, a încercat să prezinte răscoala drept o manifestare huliganică antisemită; această interpretare tendențioasă era menită să impresioneze opinia publică în Apus, unde impresia lăsată de afacerea Dreyfus — încheiată în 1906 prin înfrîngerea reacțiunii șovine și clericale — era încă puternică. Efectul acestei propagande trebuia să fie aprobarea puterilor semnatare ale Tratatului de la Berlin dată Austro-Ungariei pentru a impune prin forța armată respectarea stipulațiunilor privind drepturile populației evreiești, în realitate pentru a înăbuși răscoala.

Nu putem aprecia la justa lor valoare complicațiile externe ale regimului capitalist-moșieresc din Romînia în perioada răscoalei, dacă nu vom sublinia rolul pe care l-a avut în crearea acestor complicații o regiune a Austro-Ungariei limitrofă primului focar al mișcării revoluționare țărănești: Bucovina. Cine urmărește presa europeană din acele vremuri, mai ales din prima perioadă a răscoalei, va găsi invariabil ca sursă geografică a agențiilor străine, Cernăuții.

Cernăuții și Viena au aprovizionat cu știri întreaga lume și au imprimat astfel aproape tuturor organelor de presă influente interpretarea convenabilă politicii imperiului habsburgic. Așa se explică de ce, aproape în toate țările europene — cu excepția Angliei și Franței — ziarele subliniau caracterul antisemit al mișcării țărănești. Abia tîrziu după înăbușirea

[1] Arh. Min. Af. Ext., dos. R- 12/1907, vol. V.

[2] „Patria", Buc., 17 martie 1907 (reproduce articolul *Anarhia din Romînia*, din „Pester Lloyd").

www.dacoromanica.ro

acesteia, după acţiunea publicistică a legaţiilor romîne şi după interviewurile acordate presei străine de către liderii politici liberali şi conservatori şi de către rege, opinia publică europeană a putut să afle adevăratul caracter, caracterul social, al răscoalei. Acţiunea de dezimformare pe care presa din Cernăuţi şi Viena a dus-o cu atîta înverşunare a dat serios de lucru diplomaţiei romîne şi guvernului de la Bucureşti.

Asupra motivelor reale, a resorturilor adînci care stăteau la baza acţiunii austro-ungare şi a contraacţiunii guvernanţilor romîni, vom avea ocazia să mai revenim.

Mai întîi să cunoaştem însă datele problemei, aşa cum reies ele din rapoartele diplomatice şi din coloanele presei austro-ungare. Primele ştiri despre izbucnirea răscoalei din Romînia au fost — după expresia lui Al. Em. Lahovary, ministrul Romîniei la Viena — „ticluite la Cernăuţi" şi furnizate marilor cotidiane vieneze în frunte cu „Neue Freie Presse". Caracterul acestor ştiri era de asemenea natură încît diplomatul romîn a intervenit la redactorul Muenz, cu care era în relaţii bune, şi abia l-a putut îndupleca să domolească tonul si „să schimbe rubrica informaţiilor sale mincinoase şi pătimaşe [1] (vom vedea îndată care erau metodele folosite pentru modificarea tonului ziarelor austriace). Cît despre alte ziare ca: „Zeit", „Wiener Allgemeine Zeitung", „Wiener Tagblatt", acestea „au fost mai lesne de înduplecat". Totuşi, acţiunea presei austriace continua. Într-un articol de fond al ziarului „Neues Wiener Tagblatt" din 6 aprilie, baroneasa Berta de Suttner insista asupra aspectului antisemit al răscoalei şi făcea apel la puterile semnatare ale Tratatului de la Berlin spre a se uza de toate mijloacele de presiune asupra Romîniei pentru respectarea stipulaţiunilor referitoare la acordarea de drepturi egale populaţiei evreieşti [2].

O activitate febrilă se desfăşura între timp la Cernăuţi. Corespondenţa trimisă la Bucureşti de C. M. Kogălniceanu, consulul general al Romîniei pentru Bucovina şi Galiţia în perioada răscoalei, conţine un bogat material informativ din care se pot desprinde concluzii interesante.

Încă de la 8 martie, Kogălniceanu raporta la Bucureşti că deputatul Streicher a trimis lui Aerenthal o telegramă prin care cerea intervenţia diplomatică imperială în legătură cu evenimentele din Romînia[3]. Cîteva zile mai tîrziu, el anunţa apariţia unui manifest în „Czernowitzer Tagblatt" care punea din nou chestiunea intervenţiei diplomatice. La 12 martie, Kogălniceanu raporta despre intervenţia sa prealabilă pe lîngă oratorii unei întruniri de protest pentru ca aceştia „să modereze tonul ostil Romîniei", „ceea ce — scrie el — s-a întîmplat". Cu acest prilej, consulul romîn face guvernului unele confidenţe edificatoare pentru moravurile presei austro-ungare şi care dezvăluie motivele campaniei ostile guvernanţilor de la Bucureşti. „După ce—scrie Kogălniceanu— am mulţumit personal preşedintelui ţărei pentru măsurile luate cu ocazia întrunirii, am trămis pe domnul Gallin să mulţumească şi prefectului de poliţie, domnului

[1] Arh. Min. Af. Ext., dos. R-12/1907, vol. V.
[2] *Ibidem*
[3] *Idem*, vol. I. Întreaga corespondenţă a consulului de la Cernăuţi se află în vol. I şi V a.

www.dacoromanica.ro

C. Tarangul. Cu această ocazie, prefectul i-a atras atenţia asupra campaniei ostile a presei şi i-a zis în mod foarte confidenţial că ar fi bine ca guvernul nostru, pentru astfel de situaţiuni, să dea vreo 4—5000 lei pe an pentru presa de aici. Domnul Gallin replicîndu-i cum că guvernul cu greu ar fi dispus să facă aceste cheltuieli, d-l Tarangul a observat cum că aceşti bani nu s-ar cheltui în zădar, căci ar împiedica mari pierderi pe de altă parte, de pildă căderea efectelor noastre publice în urma acestei campanii".

La 23 martie, Kogălniceanu relatează că în „Czernowitzer Tagblatt" a fost publicat un raport al reprezentanţei diplomatice austro-ungare de la Bucureşti adresat Camerelor de Comerţ din imperiu în care — scria el — sînt aprecieri „cam defavorabile creditului nostru". Într-un alt raport Kogălniceanu descrie eforturile sale deosebite pentru a dezminţi zvonurile despre un dezastru economic şi financiar, menite să compromită creditul Romîniei. În legătură cu aceste eforturi, el considera că motivul campaniei de presă este şi „spiritul ostil ţării" dar şi „motiv de speculă pentru obţinerea de subvenţiuni ziarelor din Cernăuţi".

E destul de limpede că diferiţi corifei ai presei cernăuţene foloseau situaţia creată în Romînia pentru a obţine fonduri prin şantaj. De altfel, problema subvenţiilor necesare pentru mituirea patronilor şi redactorilor de ziare din Bucovina ocupă un loc important în aproape toate rapoartele lui Kogălniceanu[1]. În afară de subvenţii şi de relaţii personale, acesta s-a folosit şi de unul din organele de presă ce apăreau la Cernăuţi în limba romînă.

În rapoartele sale, Kogălniceanu făcea aprecieri asupra atitudinii adoptate de ziarele romîneşti din Bucovina faţă de campania presei de limbă germană. El arăta de pildă că „Voinţa poporului" — organul partidului naţional democrat romîn condus de dr. Florea Lupu — s-a situat pe o poziţie antisemită, luînd apărarea Romîniei oficiale. Celălalt ziar romînesc, „Apărarea naţională" — organul partidului naţional, „al unor intelectuali şi al unei părţi din preoţime" — se situa pe o altă poziţie: „face ca şi cum nici n-ar şti despre campania antiromînă" — scria Kogălniceanu. Ziarul „Voinţa poporului" se manifesta într-un mod oarecum asemănător grupului de la „Neamul romînesc" din Bucureşti, teza principală era aceea că ţăranii s-au răsculat împotriva arendaşilor evrei, greci şi ... bulgari. În numărul său din 31 martie, ziarul susţine această teză, dar apoi recunoaşte foametea şi exploatarea de către arendaşi, în general, drept cauze ale răscoalelor, pentru ca apoi să revină şi să citeze faimosul „Fischerland" al lui C. Stere. Şi totuşi, ziarul „Voinţa poporului", deşi folosea prilejul răscoalelor în scopuri şovine, era departe de a fi partizanul mişcării revoluţionare ţărăneşti. „Nenorocirile care au venit peste fraţii noştri din Romînia — scria „Voinţa poporului" din 7 aprilie — ar trebui să le fie ţăranilor noştri de învăţătură. Din cele ce s-au întîmplat acolo, ţăranii noştri ar trebui să se ferească ca să nu ajungă şi ei la o stare aşa de rea care lasă venin în inima omului şi-i amărăşte zilele". Aşadar, speculaţiile pe tema caracterului antisemit al răscoalei şi al responsabilităţii arendaşilor evrei — temă susţinută activ de „Voinţa poporului" — nu era decît o armă politică elec-

[1] Arh. Min. Af. Ext., dos. R-12/1907, vol I şi V a.

www.dacoromanica.ro

torală de conjunctură împotriva partidului german din Bucovina, sprijinit şi de majoritatea burgheziei evreieşti locale.

În realitate partidul naţional democrat romîn viza numai obiective de clasă pe linia concurenţei cu burghezia germană şi evreiască din Bucovina. Pînă la urmă, aceste contradicţii au fost de altfel serios atenuate, lucru care a ieşit în evidenţă şi cu prilejul discuţiilor aprinse purtate în jurul conţinutului unei telegrame de protest trimisă regelui Romîniei de către deputatul dr. Skedl. Această telegramă, în care Romînia era denumită „ţara barbariei", a produs efervescenţă în cercurile burgheziei romîneşti din Bucovina. Faţă de reacţiunea ivită, ziarele „Deutsche Zeitung", organul partidului german, şi „Bund der Deutschen" au căutat să atenueze impresia produsă de telegramă; redactorii acestor ziare i-au declarat lui Kogălniceanu că rectifică „unele expresii nepotrivite". De altfel, însuşi Skedl l-a vizitat pe consulul romîn şi i-a cerut scuze pentru telegramă, spunînd că la întrunire s-au formulat rezerve dar că „din nebăgare de seamă a fost expediată în forma ei primitivă".

Comentînd tonul din ce în ce mai atenuat al presei de limbă germană, Kogălniceanu pune această schimbare pe seama interesului partidului german de a capta voturile romînilor, precum şi în legătură cu interesul cercurilor burgheze bucovinene de a restabili grabnic afacerile comerciale la graniţa Romîniei. Pînă la urmă, se pare că acţiunea defensivă a lui Kogălniceanu, coroborată cu desfăşurarea generală a evenimentelor, a început să se facă simţită şi să dea rezultate. „Bukoviner Nachrichten" a publicat un interview al lui Kogălniceanu; la rîndul său, „Czernowitzer Tagblatt" a publicat un articol al lui Mochi-Fischer, în care se arăta că el n-a suferit nici o pagubă. Publicarea în toată presa bucovineană a telegramei trimisă de Franz Ioseph lui Carol I a contribuit — cum relatează Kogălniceanu — la o apreciere mai obiectivă a evenimentelor din Romînia.

Ceea ce pare însă că a contribuit şi mai mult la această schimbare de ton a fost atitudinea ţărănimii bucovinene. Într-un raport din 20 martie, Kogălniceanu îl informa pe Sturdza că Bleyleben, preşedintele Bucovinei, i-a adus la cunoştinţă existenţa unor serioase agitaţii în localităţile Vijniţa, Zeletin, Storojneţ etc., fapt care a necesitat concentrarea unui mare număr de jandarmi în localităţile respective.

Vaticanul a adus şi el o contribuţie la acţiunea desfăşurată de Austria în vederea pregătirii intervenţiei armate şi a reprimării răscoalei. Pius al X-lea, devenit papă în 1903, era desemnat — după cum relatează un publicist din Occident — „încă de la înscăunare" ca papă al Triplei Alianţe; „o combinaţie absolut politică a asigurat alegerea lui, eliminînd pe ceilalţi concurenţi[1]. Monarhia apostolică austro-ungară se baza pe întreg sprijinul Vaticanului în politica sa internă şi externă. În Balcani — cîmpul principal de expansiune economică, militară şi politică al Austro-Ungariei — biserica catolică îndeplinea un rol de seamă, ca agent al penetraţiei habsburgice. Maurice Pernot arăta că „ordinele religioase,

[1] Maurice Pernot, *Le Saint-Siège et la politique internationale*, Paris, 1924, p. 19.

www.dacoromanica.ro

mai ales franciscanii, contribuiau în mare parte la răspîndirea şi menţinerea influenţei austriace în Balcani"[1].

La Bucureşti fusese trimis ca arhiepiscop romano-catolic Raymund Netzhammer, unul din cei mai fideli sprijinitori ai politicii habsburgice. Acest prinţ al bisericii a ocupat un loc de frunte în cursul evenimentelor din Romînia. În pastorala sa, adresată populaţiei catolice din satele apropiate de Bucureşti [2], arhiepiscopul cerea „cu stăruinţă" acesteia, ca „nu numai să nu ia parte la nicio turburare, ci să fie fără preget de partea autorităţilor şi să ajute la paza liniştei"; „fiecare — spunea Netzhammer în pastorala sa — să se supună puterii autorităţilor, căci nu e nicio putere care să nu fie de la Dumnezeu. Cine, prin umare, se împotriveşte puterii, acela se împotriveşte aşezărilor lui Dumnezeu; şi cei ce se împotrivesc, îşi aduc pieire"[3]. Nu este întîmplător că pastorala a fost emisă tocmai în momentul cînd presa din Viena şi Budapesta publica ştiri alarmante în legătură cu asaltul răsculaţilor împotriva Bucureştiului. Faptul că prelatul catolic se adresase tocmai „popùlaţiei catolice din preajma capitalei" (care, după cum se ştie, este aproape inexistentă), îşi avea tîlcul său. Scopul acestei pastorale era evident acela de a demonstra că ameninţarea ce plana asupra Bucureştiului era atît de gravă, încît răsculaţii trebuiau înduplecaţi şi prin intermediul bisericii de a renunţa la acţiunea lor, lucru care trebuia să facă vîlvă în Occident.

Nu mult după înăbuşirea răscoalei, a apărut la Salzburg o broşură scrisă de arhiepiscopul Netzhammer, intitulară *Religiunea de stat din Romînia*. În această broşură, care s-a bucurat de o largă publicitate în presa străină şi romînă, arhiepiscopul acuza pe preoţii ortodocşi romîni de instigaţie la răscoale şi lăuda atitudinea preoţilor catolici care luaseră poziţie deschisă pentru reprimarea ţărănimii răzvrătite. „Înaltul prelat catolic — scria ziarul „Conservatorul" — zugrăveşte cu nuanţe foarte închise pe clericii noştri (ortodocşi — *n.n.*), pe care îi consideră în mare parte drept autori ai răscoalei, pe cînd preoţii catolici din Moldova şi-au îndeplinit datoria şi au putut ţine în frîu populaţiile catolice din jud. Roman şi Bacău [4].

Ziarul burghez „Telegraful romîn" din Sibiu, comentînd apariţia broşurii, ajungea la concluzia că „prelatul catolic a aruncat o undiţă colosală cu speranţa unei foarte bogate pescuiri" [5]. Într-adevăr, prin broşura scrisă de Netzhammer, Vaticanul viza obiective mult mai importante. Conştient că, din motive lesne de înţeles, propaganda catolică întîmpina rezistenţă în masele ţărănimii, Vaticanul urmărea să cîştige aderenţi în păturile de sus ale societăţii romîneşti, bazîndu-se pe aversiunea moşierilor şi arendaşilor faţă de clerul ortodox de la sate care, după cum se ştie, jucase un anumit rol în preajma şi în timpul răscoalei. Era limpede că activitatea Vatica-

[1] Maurice Pernot, *op. cit.*, p. 135.

[2] Satul Cioplea de lîngă Bucureşti a fost la începutul secolului al XIX-lea reşedinţa vicariatului general al Ordinului pasioniştilor. Activitatea dusă de acest vicariat se încadra în acţiunea papei Pius al IX-lea de redresare a propagandei catolice, desfăşurîndu-se sub jurisdicţia episcopului de Nicopole („Balcania" nr. 2—3, p. 395 şi urm.).

[3] Acad. R.P.R., *Fond Slurdza*, mapa 10/1907, autograf Netzhammer, în limba germană.

[4] „Conservatorul", Bucureşti, 1 iulie 1907.

[5] „Telegraful romîn", 12 iulie 1907, p. 11.

www.dacoromanica.ro

nului, care reprezenta una din căile de pătrundere a influenţei austriace în Romînia, urma să crească după răscoală şi ca o consecinţă a acesteia.

Poziţia cercurilor oficiale ale celei de a treia puteri principale a Triplei Alianţe — Italia — nu prezintă particularităţi deosebite faţă de atitudinea Austro-Ungariei. Evident că şi aici cercurile interesate în legăturile de afaceri cu Romînia au dat semne de îngrijorare[1]. Aceste legături ocupau un loc de seamă în comerţul exterior şi în investiţiile de capital italian. Volumul comerţului cu Italia crescuse în deceniul premergător răscoalei de o manieră impresionantă. Valoarea mărfurilor importate din Italia crescuse de la 6 089 093 lei în 1895 la 14 524 165 lei în 1905, deci cu peste 100%[2]; la exportul de mărfuri romîneşti în Italia, creşterea e şi mai prodigioasă: de la 10 631 334 lei în 1895 la 47 192 844 lei în 1905, adică aproape de cinci ori[3].

În industria petroliferă a Romîniei, capitalul italian ocupa în 1906 un loc destul de important — locul patru — înaintea celui american, belgian şi englez[4].

Presa burgheză italiană a urmat pînă la un anumit punct o linie asemănătoare celei austro-ungare. La 15 martie Nicolae Fleva, ministrul Romîniei la Roma, informa pe Sturdza că, la început, ziarele italiene „s-au inspirat din sursa Viena asupra caracterului antisemit al răscoalei", însă că, din ziua de 15 martie, şi-au schimbat tonul şi că admit caracterul social al mişcării ţărăneşti[5].

[1] Consulul romîn din Napoli raporta de pildă legaţiei de la Roma: „Se vine la consulat pentru a se afla cîte ceva pozitiv mai ales privind afacerile comerciale dar nu ştiu ce să răspund". Drept răspuns la această solicitare de informaţii reale din ţară, Sturdza a telegrafiat legaţiei din Roma că nu s-a înregistrat nici o defecţiune în rîndul armatei şi că nu s-a tras cu tunul decît într-un singur sat (cînd este ştiut că prima acţiune a artileriei avusese loc asupra a trei sate: Stăneşti, Vieru şi Hodivoaia şi tocmai în legătură cu defecţiunea trupei din regimentul 5 Vlaşca) (Arh. Min. Af. Ext., dos. 5 Politic, vol. II 1905—1907).

Pe de altă parte, E. di Becaria, ministrul Italiei la Bucureşti, a adresat lui Lahovary note redactate în termeni foarte drastici. După ce la 9 martie a cerut trupe pentru paza şantierului de la Cîmpeni, judeţul Bacău, aparţinînd societăţii petrolifere Italo-Romîna, la 12 martie Becaria revine solicitînd sprijin pentru arendaşul („fermierul"), Carlo Colombo din comunele Izvorul de Sus şi Izvorul de Jos, judeţul Argeş. Această ultimă notă cerea în general măsuri energice de protecţie a supuşilor italieni „pentru a evita—spunea Becaria — reclamaţii care îmi va fi penibil a le prezenta guvernului Romîniei şi ca el să le primească" (Arh. Min. Af. Ext., dos R-12/1907, vol. II).

[2] *La Roumanie 1866—1906*, Ministère de l'Agriculture, de l'Industrie, du Commerce et des Domaines, Buc., 1907, p. 423.

[3] *Ibidem*, p. 428.

[4] Frédéric Damé, *Bucarest, 1906*, Buc., 1907, p. 583.

[5] N. Fleva anexa la raportul lui citate din diferite ziare italiene. De exemplu, ziarul „Vita" publica ştirile din Romînia sub titluri senzaţionale şi ataca pe prefectul conservator de Botoşani, Văsescu, denumindu-l „cauza tuturor dezordinilor", pentru motivul că ar fi scos într-adins trupele din judeţ, în scopul de a înlesni excesele antisemite. Ziarul cita pe premierul Cantacuzino spre a dovedi că mişcarea a avut originea în Rusia; în sprijinul acestei teze se publica — în stilul clasic al ziarelor de senzaţie — informaţia că la Iaşi ar fi fost arestat un agent rus care deţinea — firește — scrisori compromiţătoare. După ce publica astfel de ştiri, ziarul insera la sfîrşit, pe scurt, o apreciere diametral opusă, arătînd că, după ultimele informaţii, răscoala nu are un caracter exclusiv antisemit. (Arh. Min. Af. Ext., dos R-12/1907, vol. V b). Ziarul „Tribuna" din 22 martie repeta procedeul, publicînd o telegramă din Cernăuţi despre caracterul antisemit al mişcării şi alta din Viena care nega acest caracter (*Ibidem*).

www.dacoromanica.ro

În legătură cu poziția țărilor balcanice — documentele diplomatice consemnează unele manifestări interesante, și pînă acum necunoscute, îndeosebi ale unui vecin ceva mai îndepărtat: Turcia. Acreditatul diplomatic al Romîniei la Constantinopol, I. Papiniu, descrie într-un raport din 22 martie[1] o convorbire a sa cu marele vizir, în cursul căreia i s-au făcut destăinuiri surprinzătoare. Înaltul demnitar otoman i-a prezentat diplomatului romîn un tablou întunecat în care se vădea tendința de a prezenta răscoala violentă din Muntenia drept rezultat al unor conspirații bulgare și macedonene. Marele vizir declara textual că „prin comisarul otoman la Sofia și prin cel de la Rusciuk, guvernul imperial a aflat că, în timpul răscoalei din Moldova, 4—5 000 de bulgari au trecut în Valahia prin mai multe puncte ale Dunării, formînd bande de răsculați pentru a jefui, dar că, în fața rezistenței armatei, ei s-au împrăștiat și s-au întors în Bulgaria". Marele vizir a mers și mai departe, declarînd că poliția otomană ar fi descoperit recent la Salonic două scrisori din partea membrilor Comitetului macedonean în care se vorbea de mișcări revoluționare proiectate a izbucni la Constantinopol, Adrianopol și Salonic, precum și despre răscoala care trebuia să izbucnească în Romînia. De asemenea la Sofia, după asasinarea lui Petcoff, ministrul Genadieff ar fi găsit în hîrtiile defunctului „planul conspirației și al noilor comitete macedonene și al socialiștilor și aliaților lor". Față de această descoperire, prințul Ferdinand ar fi dispus să se mușamalizeze afacerea și să-i împrăștie pe socialiști, din care patru au fost expediați la Vidin pentru a fi expulzați, fie în Romînia, fie în Serbia.

În sfîrșit, Papiniu relatează că marele vizir „a adăugat că socialiștii bulgari caută să pătrundă în palatul regal[2], vizîndu-l pe rege, care e cel mai mare obstacol în calea proiectelor lor revoluționare".

Papiniu nu comentează cele spuse de interlocutorul său, însă își încheie raportul semnificativ: „Alteța Sa mi-a promis să-mi comunice piesele de sprijin ale acestor destăinuiri".

Era evident că Papiniu făcea în mod delicat aluzie — prin această ultimă frază — la caracterul dubios al destăinuirilor marelui vizir. Cel puțin în legătură cu cetele celor 5000 de răsculați bulgari care ar fi trecut granița și ar fi fost respinși de armată, guvernul romîn nu avea de loc nevoie de piesele de sprijin ale declarațiilor demnitarului turc. Pentru a cunoaște situația din propria sa țară, guvernul romîn nu avea desigur nevoie nici de rapoartele comisarilor otomani din Bulgaria.

Nu mai e cazul să se stăruie asupra falsității declarațiilor de la Constantinopol; nici unul din numeroasele documente ale timpului și nici unul din ziarele ce apăreau în țară nu consemnează existența vreunei cete de răsculați veniți din dreapta Dunării. Un asemenea eveniment nu ar fi putut trece neobservat, nu ar fi rămas în nici un caz îngropat în sertare, ci ar fi ajuns obiect de dezbatere publică în parlament și presă, ar fi fost oglindit în documentele autorităților, în corespondența diplomatică directă

---

[1] Arh. Min. Af. Ext., dos R-12/1907, vol. I.

[2] Desigur se referă la palatul regal de la București, deoarece în 1907 Bulgaria nu se proclamase încă regat

www.dacoromanica.ro

dintre statul romîn şi cel bulgar, ar fi rămas consemnat chiar şi în puţina noastră literatură istorică privind răscoalele[1].

În ceea ce priveşte conspiraţia iredentiştilor macedoneni şi a socialiştilor bulgari, îndreptată simultan împotriva imperiului otoman şi a regatului romîn, precum şi grija manifestată de marele vizir faţă de securitatea personală a lui Carol I, acestea permit, de fapt, să se contureze şi mai clar intenţiile care au stat la baza declaraţiilor făcute lui Papiniu.

Pe baza documentelor diplomatice existente în arhiva Ministerului de Externe privind relaţiile romîno-turce în 1907, este foarte greu de presupus că marele vizir credea într-adevăr în veracitatea ştirilor transmise diplomatului romîn.Poziţia lui faţă de răscoala din Romînia oglindeşte preocuparea diplomaţiei otomane de a folosi acest prilej pentru a înăspri relaţiile romîno-bulgare, pentru a-l atrage pe Carol I la o politică mai activ anti-bulgară. Declaraţiile demnitarului turc sugerează comunitatea de interese dintre Romînia şi Turcia,pericolul comun pe care-l reprezenta pentru ambele state atît politica oficială a Bulgariei,cît şi mişcarea revoluţionară din această ţară — argumente destul de serioase pentru o colaborare activă şi chiar pentru o alianţă militară romîno-otomană. De altfel, această preocupare s-a precizat chiar în cursul verii aceluiaşi an, cu prilejul vizitei oficiale a lui Averescu la sultan[2].

---

[1] Chiar şi N. Iorga, atunci cînd aduce în discuţie, desigur în mod tendenţios, participarea bulgarilor la răscoală, nu se referă decît la elementul localnic, la bulgarii stabiliţi de mult în Romînia şi îndeosebi la amestecul de sînge bulgăresc. El porneşte în argumentaţia sa de la consideraţii şi speculaţii de ordin rasial, şi nu de la fapte autentice şi concrete în legătură cu deplasările de răsculaţi din Bulgaria în Romînia (vezi N. Iorga, *Istoria romînilor*, vol. X, Buc., 1939, p. 303).

[2] În iulie 1907, generalul Averescu a fost trimis într-o misiune extraordinară la Constantinopol, cu prilejul remiterii sultanului Abdul Hamid a colanului Ordinului Carol I. Această misiune era departe de a fi pur protocolară. La 21 iulie 1907, I. N. Papiniu, acreditatul Romîniei la Poartă, i-a trimis lui Ion Brătianu un interesant raport asupra tratativelor desfăşurate între generalul Averescu şi marii demnitari otomani. Papiniu arată că sultanul l-a felicitat călduros pe Averescu pentru mobilizarea rapidă. Mai importante sînt însă tratativele dintre Averescu şi Zeki paşa, marele maestru al artileriei, care avea reputaţia unui om „intim al sultanului" şi iniţiat în toate tainele diplomaţiei turce.

În cadrul acestei convorbiri, Averescu arăta că romînii nu au făcut destul pentru a pune în evidenţă marile progrese militare probate de curînd, cînd au fost mobilizaţi 140 000 de oameni în trei zile.

Zeki paşa a arătat că a sporit armata în Macedonia, iar artileria cu tragere rapidă Krupp, care le fusese furnizată, era bună şi iute, ca şi cea furnizată Romîniei; „am întocmit planurile noastre, avînd în vedere poziţiunea armatei romîne pe fruntaria dobrogeană a Bulgariei; avem obiectivul a înainta spre această fruntarie sub protecţia flotei, în cazul cînd vom fi provocaţi, deşi sultanul nu vrea rezbelul. Ne pregătim în vederea acestei eventualităţi care mai curînd sau mai tîrziu e neînlăturabilă". Papiniu relata că la un moment dat Zeki paşa a arătat că Romînia e interesată a nu lăsa pe bulgari să tulbure relaţiile actuale: „Excelenţa Sa — scrie Papiniu ne-a consiliat să luăm o atitudine faţă de planurile bulgare, făcînd de exemplu manevre în Dobrogea, ceea ce d-l general Averescu i-a confirmat ca un lucru deja hotărît".

Convorbirea s-a desfăşurat apoi în legătură cu problemele naţionalităţilor creştine din imperiul otoman. Aici s-a manifestat în chip concludent politica de duplicitate, politica mincinoasă a guvernanţilor romîni faţă de propriul lor popor. S-a vădit că problema romînilor macedoneni, care era agitată în primii ani ai secolului, ca o manifestare de patriotism a claselor stăpînitoare romîne, nu era decît o manevră menită să contribuie la dezbinarea mişcării de eliberare naţională a popoarelor din imperiu. La afirmaţia lui Zeki paşa, care i-a spus lui Papiniu deschis

www.dacoromanica.ro

Aşadar, în afară de demersul obişnuit pentru protecţia supuşilor otomani ameninţaţi de răscoală[1], guvernul otoman ca şi acel austro-ungar, ca şi Vaticanul, a încercat să folosească dificultăţile interne ale regatului romîn, pentru a obţine înfăptuirea unor obiective proprii ale politicii sale externe antibulgare.

Poziţia Bulgariei oficiale faţă de guvernanţii romîni n-a fost însă atît de neprienteoasă cum s-ar fi aşteptat aceştia în urma agravării aşa-zisei „chestiuni orientale". Dimpotrivă, reprezentantul diplomatic al Romîniei la Sofia, Mişu, telegrafia lui Sturdza la 28 martie că primul ministru Gondeff „s-a declarat fericit de a afla că răscoalele s-au potolit" şi şi-a exprimat simpatia pentru refugiaţii din Romînia, adăpostiţi în oraşele bulgare de pe malul Dunării, care — raporta Mişu—nu depăşeau cifra de două sute, şi care începuseră să se reîntoarcă la căminele lor [2].

Celălalt vecin balcanic al Romîniei, Regatul Sîrb, a luat şi el unele măsuri în legătură cu situaţia din Romînia. Desigur în scopul de a evita contactul muncitorilor agricoli sîrbi cu ţăranii răsculaţi din Romînia, guvernul sîrb a interzis deplasarea acestora — obişnuită în alţi ani, în sezonul muncilor agricole — în ţara noastră pe tot timpul răscoalei[3]. Imediat după reprimarea răscoalei, ministrul Romîniei la Belgrad a primit dispoziţii să intervină pentru ridicarea interdicţiei[4]. Pe de altă parte, a fost acordat azil în Serbia unor persoane refugiate din cauza răscoalei de la noi [5].

★

În timp ce puterile Triplei Alianţe, şi în primul rînd Austro-Ungaria, se pregăteau să intervină energic în Romînia, însoţindu-şi măsurile concrete de o zgomotoasă campanie de presă, în cealaltă tabără diplomatică domnea o atitudine aproape diametral opusă, am spune favorabilă Romîniei ofi-

„că e bucuros de certurile dintre populaţiile creştine din Macedonia", Papiniu i-a răspuns şi l-a convins că greşeşte, deoarece „indiferenţa Turciei va fi invocată contra puterii ei de a face poliţie şi dreptate". El a cerut demnitarului turc ca romînii macedoneni să fie nu numai apăraţi, ci şi încurajaţi şi ajutaţi, ca să nu se creadă că în Macedonia sînt numai comunităţi greceşti.

Complicitatea guvernului romîn cu demnitarii turci, în politica de dezbinare a popoarelor subjugate, reiese clar din concluzia raportului lui Papiniu: el declară că impresia vizitei lui Averescu în Turcia era considerată în cercurile diplomatice ca „un procedeu amical şi dibaci pentru a înlesni în împrejurările actuale afacerile noastre cu Poarta, căreia i-am arătat astfel toată consideraţia de care are nevoie faţă cu diversele populaţiuni locale şi cu aspiraţiunile dăunătoare ei". Era clar că guvernul liberal căutase să dea o aprobare publică şi un sprijin deschis, un gir politic, prestigiului ameninţat al puterii otomane.

[1] Vezi nota legaţiei turce din 16 martie 1907, în Arh. Min. Af. Ext., dos. R-12/1907, vol. II.

[2] Arh. Min. Af. Ext., dos. R-12/1907, vol. I.

[3] *Idem*, vol. IV.

[4] *Idem*; Roseetti Solescu, trimisul Romîniei la Petersburg, a cerut la 31 martie lui Sturdza să permită intendentului său Petrini, de la moşia sa Soleşti jud. Vaslui, să aducă lucrători agricoli sîrbi.

[5] Într-un raport din 7 august 1907, ministrul Romîniei la Belgrad relata lui Brătianu că cele 60—70 persoane refugiate la Negotin în Serbia s-au înapoiat în ţară (Arh. Min. Af. Ext., dos. R-12/1907, vol. I.)

www.dacoromanica.ro

ciale, în orice caz foarte circumspectă în aprecieri. Cele două puteri occidentale ale Antantei — Anglia și Franța — luaseră încă mai de mult în considerare profundele contradicții de interese dinlăuntrul Triplei Alianțe și în deosebi contradicțiile bine cunoscute dintre Imperiul Austro-Ungar și Romînia, în legătură cu Transilvania.

Desigur nu sînt cunoscute (sau nu sînt încă cunoscute) documente care să stabilească precis cauzele atitudinii rezervate și chiar curtenitoare a cercurilor conducătoare britanice și franceze față de guvernanții Romîniei. Totuși, ținînd seamă de evoluția ulterioară a situației internaționale, se poate trage concluzia că Anglia și Franța, privind în perspectivă, înțelegeau că în Romînia existau condiții care făceau să acționeze din ce în ce mai puternic forțele favorabile Antantei. Evident, acestea erau chestiuni de perspectivă. Deocamdată însă, prin răscoală, se ivise pericolul imediat ce amenința interesele economice anglo-franceze și investițiile respective din Romînia.

De la început, poziția Angliei față de răscoala din Romînia a fost destul de clar exprimată de ziarul „Daily Mail", „La Londra — scria ziarul — mișcarea aceasta este socotită ca avînd loc într-un moment nepotrivit. De doi sau trei ani, guvernul romîn a depus mari silințe pentru a atrage capitalurile engleze și americane în Romînia. Acum cîteva luni, guvernul romîn a mijlocit mult ca grînele românești să găsească un mare debușeu în Anglia. O companie engleză făcuse mari pregătiri pentru un asemenea export" [1].

Amărăciunea cercurilor de afaceri engleze era explicabilă. Rolul Angliei în comerțul exterior al Romîniei tinsese, în anii premergători răscoalei, spre o scădere vădită. Dacă la valoarea exportului de mărfuri engleze în Romînia se înregistrase o scădere relativ redusă față de 1895 (circa 8 milioane lei), în schimb valoarea mărfurilor românești importate în Anglia scăzuse masiv: de la 76 363 051 lei în 1895 la 31 487 897 lei în 1905, deci cu mai mult de jumătate [2]. Or, tocmai în momentul cînd se conturau tranzacții avantajoase pentru o revenire la situația de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, achiziționarea grînelor românești era împiedicată, sau în orice caz periclitată, de mișcarea agrară. De aceea, îndată ce a izbucnit răscoala, o delegație de industriași, bancheri și exportatori englezi, în frunte cu miliardarul Alfred Rotschild, s-a prezentat la Foreign Office cerînd imperios intervenția diplomatică a guvernului englez. Dîndu-se curs acestei cereri, Cunningham Greene, ministrul Angliei la București, a fost însărcinat să ceară energic guvernului romîn înăbușirea imediată a răscoalei [3].

Trebuie subliniat că guvernul Sturdza a depus eforturi deosebite pentru a ascunde opiniei publice din Anglia situația reală din țara noastră. A.C.Catargiu, ministrul Romîniei la Londra, într-o scrisoare adresată lui Sturdza, relata că Foreign Office-ul îi cere cu insistență informații asupra evoluției evenimentelor [4]. El a trimis de asemenea și un text decupat din

[1] „Dimineața", 20 martie 1907, p. 2 (reproduce după „Daily Mail").
[2] *La Roumanie 1866—1906*, p. 423 și 428.
[3] *Presa engleză și răscoalele țărănești* în „Adevărul" din 20 martie 1907.
[4] Acad. R.P.R., *Fond Sturdza*, mapa X/1907, scrisoare autografă.

www.dacoromanica.ro

ziarul „The Standard" din Londra în care publicase un comentariu întocmit pe baza informațiilor oficiale ce se trimiteau de la București. Textul publicat de Catargiu în „The Standard" și în alte șapte ziare engleze este expresia intențiilor guvernului de la București de a ascunde realitatea: „turburări locale și nu de mare importanță. Peste tot trupele sînt stăpîne pe situație. Represaliile au fost severe, însă fără niciun exces" [1] — acestea erau frazele cele mai reprezentative din text. Sturdza personal se ocupa de trierea corespondențelor ziariștilor străini. În arhiva lui s-au păstrat documente care ilustrează perfect grija guvernului romîn de a ascunde străinătății mersul evenimentelor din țară. Într-o telegramă prezentată la 25 martie de Bourchier, corespondentul lui „Times" la București, acesta scria că „rezerviștii care au fost trimiși (pentru repimare —*n.n.*) au refuzat să tragă în țărani"și-și formula speranța că măcar„aceste insubordonări nu se vor răspîndi și în rîndurile restului armatei" [2]. Bourchier nu-și ascundea teama că această insubordonare ar duce la răsturnarea „ordinei" pe care o vedea grav amenințată de răsculații ce se apropiau de linia forturilor Bucureștiului [3]. Sub semnătura lui Sturdza, care cenzurase telegrama, Bourchier a fost invitat să renunțe a transmite corespondența în forma prezentată Oficiului Telegrafic[4]. La refuzul corespondentului de a face corecturile impuse, telegrama a fost oprită, după cum menționează referatul Oficiului Telegrafic Central[5]. Aceeași soartă au avut-o și unele din telegramele semnate de Damé, corespondentul ziarului „Daily News" [6].

Totuși, poziția cercurilor conducătoare britanice era substanțial diferită de cea a puterilor centrale. Comentînd atitudinea presei engleze, A.C. Catargiu, ministrul plenipotențiar al Romîniei la Londra, raporta la București [7] că în Anglia răscoala este prezentată nu ca o mișcare antisemită ci ca una „pur agrară" [8].

Ziarul conservator „The Morning Post", deși exponent al celei mai reacționare părți a burgheziei britanice, insista asupra caracterului social-economic al răscoalei. În numărul din 4 aprilie, ziarul a publicat pe trei coloane o corespondență din București, semnată de Spencer Wilkinson intitulată *The agrarian crisis in Roumania causes of the rising* în care autorul combătea teza — susținută în deosebi de presa austriacă — privind persecutarea evreilor din Romînia. Articolul sublinia cauzele economice ale răscoalei. Oficiosul conservator arăta — într-un alt număr — că se „ia în considerare" chestiunea intervenției Austro-Ungariei în Romînia și încheia subliniind că „totul depinde de puterea armatei și de energia noului Minister" — subînțelegînd prin aceasta necesitatea unei represiuni

---

[1] Acad. R.P.R *Fond Sturdza*, mapa X/1907, scrisoarea autografă, text decupat din „The Standard", 1 aprilie 1907.
[2] *Ibidem*; telegramă, copie în limba engleză.
[3] *Ibidem*.
[4] *Ibidem*.
[5] *Ibidem*.
[6] *Ibidem*.
[7] Arh. Min. Af. Ext., dos. R-12/1907, vol. V b.
[8] De plidă „Times" arăta că marea dezvoltare a exportului de grîne a dus la o mare sporire a chiriei pentru pămînt („Times" nr. 67/1907, 28 martie, în Arh. Min. Af. Ext., dos. R-12/1907, vol. V b).

www.dacoromanica.ro

cu mijloace interne, fără solicitarea intervenţiei străine, care nu convenea Angliei.

Cu excepţia ziarului „The Spectator", care ataca pe „landlorzii romîni", pe care îi compara cu nobilii francezi dinainte de 1789, numindu-i „cei mai extraordinari din toţi nobilii Europei", restul presei engleze centrale a adoptat o poziţie foarte favorabilă guvernului Sturdza şi regelui Carol I. Influentul cotidian „Times", în numărul său din 28 aprilie, scria: „Putem declara cu siguranţă că regele Carol, care a domnit timp aşa de îndelungat asupra regatului său cu judecată şi curaj, va putea face faţă crizei cum se cuvine unui Hohenzollern". Două zile mai tîrziu, „The Standard" îşi exprima de asemenea încrederea în rege[1]. „Morning Post" a publicat dezminţirea ministrului romîn la Londra în legătură cu afirmaţiile presei vieneze despre un pretins complot împotriva regelui [2].

În coloanele presei britanice, alături de cauzele de ordin social-economic, apar însă deseori şi referiri la influenţa revoluţiei ruse, la organizarea dinafară a răscoalei, teză bine cunoscută a moşierilor conservatori. „Times" din 28 martie scria de pildă că răscoala este rezultatul „unei vaste oganizaţii în conexitate cu societăţile anarhiste ruseşti de dincolo de hotar. „The Globe" din 2 aprilie îi acuza pe agitatorii ruşi şi pe marinarii potemkinişti de instigare la revoltă [3].

Apropierea anglo-rusă, care avea să ducă în toamna lui 1907 la constituirea Triplei Antante, nu-i împiedica, ci chiar îi stimula pe conducătorii imperiului britanic să combată forţele revoluţionare ostile ţarismului şi implicit ostile războiului imperialist ce se pregătea. Totodată însă punerea accentului pe „importul revoluţiei" — ca explicaţie a răscoalei — era un mod de a căuta să ridice în ochii Europei prestigiul greu ştirbit al Romîniei capitaliste-moşiereşti. Era, de altfel, o teză foarte apreciată de însăşi guvernanţii romîni.

Înfrîngerea răscoalei a fost salutată cu satisfacţie de presa engleză. Un ziar britanic felicita guvernul Sturdza, „pentru energia şi bunul simţ cu care a privit situaţia". „Oricine — scria acelaşi ziar — trebuie să recunoască că este necesar a se suprima dezordinile cu forţa armată". Ziarul cerea să se facă reforme dar „fără nedreptate pentru proprietari şi fără prejudicii pentru proprietatea agricolă" [4].

Privitor la ecoul răscoalei în Franţa, sînt de reţinut unele aprecieri edificatoare ale ministrului Romîniei la Paris, Grigore Ghica, cuprinse în rapoartele sale trimise în ţară.

Într-unul din aceste rapoarte, Ghica relatează lui Sturdza că răscoala n-a reţinut atenţia opiniei publice franceze, din pricina iminenţei unei greve generale. Doar cîteva ziare mici au publicat unele ştiri din sursă austriacă, unde se insista asupra caracterului antisemit al mişcării ţărăneşti.

---

[1] „Times nr. 67/1907, 28 martie, în Arh. Min. Af. Ext., dos. R — 12/1907, vol. V b.
[2] *Ibidem.*
[3] *Ibidem.*
[4] „Conservatorul" 18 martie 1907 (reproduce din presa engleză).

www.dacoromanica.ro

În general, spunea Ghica, ziarele mari au fost circumspecte sau mute. „Sînt înclinat să cred că marile stabilimente financiare n-au fost străine de această atitudine rezervată : era în interesul lor ca creditul statului romîn și al întreprinderilor industriale unde sînt angajate capitaluri franceze să nu sufere"[1]. Această impresie a diplomatului romîn pare să fi fost și mai bine conturată în urma audienței sale la ministrul de externe francez care, declară Ghica, a ascultat explicațiile sale „cu o foarte curtenitoare simpatie și a exprimat speranța că Romînia va ieși fără prea mare pagubă din dificultățile actuale".

Declarațiile lui Ghica asupra răscoalelor din Romînia, apărute în „Le Temps" din 25 aprilie[2], arătau cauzele interne, social-economice ale mișcării. Din aceste declarații destul de ponderate, lipsesc obișnuitele referiri la acțiunea conjurațiilor anarhiste inspirate din străinătate. Tonul și conținutul declarațiilor lui Ghica denotă străduința acestuia de a informa cît mai obiectiv cercurile conducătoare și lumea financiară din Franța. Ca și Beldiman, colegul său de la Berlin, Ghica era pe deplin conștient că orice încercare de minimalizare a cauzelor interne ale răscoalei ar fi provocat suspiciune în cercurile financiare și, în loc să servească scopului propus, ar fi prejudiciat și mai grav creditul Romîniei peste hotare.

Marea finanță din Franța a urmărit cu destulă atenție evoluția ulterioară a evenimentelor din Romînia,manifestîndu-și în mod vădit dorința de a vedea înlăturată primejdia unor viitoare răscoale. În acest sens, e de reținut recomandarea făcută de „Le Temps" în comentariul său din 12 noiembrie 1907 privind proiectele de reforme. „Asupra unei chestiuni atît de grave ca problema agrară — scria ziarul — partidele au datoria de a face armistițiu și de a colabora loial în interesul național" [3].

Dacă urmărim cu atenție rapoartele diplomatice ale lui Ghica, constatăm că din ele se desprinde atitudinea din ce în ce mai favorabilă, chiar curtenitoare, a cercurilor conducătoare franceze față de guvernanții Romîniei. Diplomatul romîn informa la 22 ianuarie 1908 guvernul despre surprinzătoarea schimbare de atitudine a corespondentului de la București al lui „Le Journal des Débats" în atitudinea sa față de Romînia. Ghica relata că în ziarul respectiv din 15 ianuarie a apărut o corespondență din București cu titlul *Lettre de Roumanie* semnată de J.B. (Jules Blum) în care acesta lăuda proiectele de reforme agrare ce se dezbăteau în parlament. Comentînd această corespondență, Ghica remarca plin de surprindere că nu s-ar fi așteptat la asemenea laude tocmai din partea unui corespondent ca Jules Blum, specializat pare-se în atacuri la adresa Romîniei. El merge însă mai departe cu raționamentul său și se întreabă : „înseamnă că această schimbare a atitudinii lui e individuală sau ea se întinde și asupra celor cărora le transcria pînă aci gîndul ? Va dura ea ? Ar fi aceasta pentru Romînia un real progres în plus" [4].

Dacă ținem seama că anul 1907 a fost anul închegării Antantei, iar anul următor, 1908, anul unei înrăutățiri brusce a relațiilor dintre Ro-

[1] Raport diplomatic din 12/25 aprilie 1907, în Arh. Min. Af. Ext., dos. R-12/1907, vol. V b.
[2] *Ibidem.*
[3] Arh. Min Af. Ext., dos. R—12/1907, vol. V b.
[4] *Idem*, vol. VIII.

www.dacoromanica.ro

mînia şi Austro-Ungaria [1] putem aprecia — în acest context politic — ca simptomatică schimbarea atitudinii cercurilor conducătoare franceze, faţă de clasele dominante din Romînia.

Şi în Olanda presa şi cercurile financiare au acordat o atenţie deosebită evenimentelor din ţară. Acest fapt nu poate surprinde, deoarece legăturile economice dintre cele două state luaseră în ultimii ani o extindere considerabilă. Exportul Romîniei în Olanda înregistrase în numai zece ani o creştere extraordinară: de unde în 1895 valoarea exportului romîn în Olanda însuma abia 4 179 632 lei — Olanda situîndu-se printre cele din urmă ţări europene importatoare de produse romîneşti — în 1905, valoarea mărfurilor exportate în Olanda s-a ridicat la 83 400 340 lei, această ţară ocupînd locul doi în exportul Romîniei, după Belgia[2]. Importul din Olanda crescuse şi el de la 602 711 lei în 1895 la 5 120 591 lei în 1905 [3]. Nu e deci de mirare că cercurile guvernante din Romînia au fost foarte sensibile la ştirile alarmante — provenite din sursă austriacă — pe care presa olandeză începuse să le publice din belşug.

În perioada aceea, cînd concurenţa cerealelor americane provocase atîta nelinişte şi îngrijorare în cercurile marilor proprietari funciari de la noi, perspectiva tulburării relaţiilor cu o piaţă de desfacere atît de preţioasă cum era Olanda a sporit îngrijorarea celor de la Bucureşti. Presa olandeză mersese — după relatările lui Mavrocordat, ministrul Romîniei la Haga[4] — atît de departe cu insistenţa asupra caracterului antisemit al răscoalei, încît se făcea o paralelă cu acţiunea „sutelor negre" din Rusia. Tîrziu, după reprimare, s-a restabilit adevărul asupra caracterului real al mişcării şi aceasta în urma intervenţiei legaţiei romîne. Abia la 2 şi 4 aprilie ziarul „Nieuwe Courant" a publicat ştirile din sursă oficială romînă, bineînţeles ca urmare a stăruinţelor reprezentantului diplomatic romîn.

Situaţia agrară din Romînia a rămas multă vreme în atenţia presei olandeze. În primăvara anului următor, cînd încordarea din satele romîneşti era gata să se transforme din nou într-o răscoală generală, ziarele din Haga şi Rotterdam au luat-o înaintea evenimentelor şi au dat serios de lucru legaţiei romîne. În martie 1908, de pildă, Mavrocordat i-a trimis lui Sturdza extrase din „Nieuwe Courant" şi „Rotterdamsche Courant" în care, alături de dezminţiri ale guvernului romîn, se puteau citi veşti despre turburări agrare în sudul Munteniei, despre mişcări de trupe pe scară largă, şi chiar despre ciocniri între răsculaţi şi armată[5].

În ceea ce priveşte Belgia, ea se număra printre ţările europene cu industrie dezvoltată, care importa de la noi cea mai mare cantitate de

[1] În perioada anexării de către Austro-Ungaria a Bosniei şi Herţegovinei s-au desfăşurat în Romînia adunări publice în care se protesta vehement împotriva regimului vamal din imperiul vecin şi se manifesta solidarizarea făţişă a claselor dominante, a micii burghezii şi majorităţii intelectualităţii cu adversarii anexării celor două provincii. În anul 1908, s-au desfăşurat tratative intense cu privire la relaţiile economice dintre cele două ţări; în cursul acestor tratative au ieşit la iveală grave divergenţe principiale, care au fost puternic oglindite în presă.

[2] *La Roumanie, 1866—1906*, Buc., 1907, p. 428.

[3] *Ibidem.*

[4] Arh. Min. Af. Ext., dos. R-12/1907, vol. V b.

[5] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

produse agricole, exportînd în schimb vagoane, şine de căi ferate şi tramvai, maşini cu aburi, automobile etc., fapt care sporea considerabil interesul marilor capitalişti belgieni pentru situaţia din Romînia[1]. Îndată ce a devenit cunoscută violenţa şi amploarea răscoalei, ziarul „Petit Bleu" din Bruxelles a reprodus, sub titlul *Comerţul belgian în Romînia*, raportul ministrului Belgiei la Bucureşti, baronul Bayens. Ziarul belgian arăta că turburările agrare care s-au produs în Romînia dau un interes particular raportului, deoarece din el reiese că, datorită răscoalelor, achiziţiile de cereale făcute de Belgia în Romînia erau periclitate[2].

Răscoala ţărănească din Romînia alarmase nu numai Europa de apus ci însuşi guvernul ţarist, cu toate că acesta era încă ocupat cu reprimarea revoluţiei din propria-i ţară. Rusia ţaristă a cerut în mod oficial informaţii guvernului romîn asupra răscoalei ţărăneşti[3]. G. Rosetti-Solescu, reprezentantul diplomatic al Romîniei la Petersburg, informa pe Sturdza că cercurile conducătoare din Rusia ţaristă „au deplină încredere în noul minister a cărui componenţă este excelentă pentru o muncă rodnică" [4] (adică pentru reprimarea răscoalei, — *n.n.*).

Atitudinea guvernului ţarist faţă de Romînia în perioada marei răscoale a fost dictată de unii factori care l-au determinat să se menţină totuşi într-o poziţie destul de rezervată. Dînd, desigur, atenţia cuvenită evenimentelor revoluţionare din Romînia, ţarismul nu a avut însă posibilitatea să intervină mai energic, dată fiind revoluţia din propria sa ţară; deşi avîntul revoluţionar din Rusia era în martie 1907 în descreştere, totuşi, luptele maselor populare, şi îndeosebi răscoalele ţărăneşti, continuau încă să constituie o primejdie serioasă pentru despotismul ţarist. Pe de altă parte, faptul că Romînia şi Rusia făceau parte în perioada aceea din sisteme de alianţă potrivnice — prima fiind aderentă a Triplei Alianţe iar a doua a Antantei în curs de făurire—a contribuit într-o oarecare măsură la rezerva destul de vădită a Rusiei, pe plan politic şi diplomatic, faţă de răscoala ţărănească din ţara vecină.

Atitudinea rezervată a Rusiei faţă de creşterea valului de lupte revoluţionare din Romînia anilor 1905—1907 constituie o dovadă în plus că ţarismul ajunsese în această perioadă în situaţia cînd—în mod obiectiv—nu-şi mai putea îndeplini rolul de jandarm al Europei pe care-l jucase în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Dată fiind necesitatea ca relaţiile între statele romîn şi rus,în perioada răscoalei, să fie studiate în strînsă legătură cu influenţa revoluţiei ruse asupra Romîniei, lucru care impune o tratare mai largă, corespunzătoare importanţei temei, această problemă va fi tratată separat [5].

★

[1] Ministerul Finanţelor, Dir. Statisticii G-rale a Finanţelor, *Comerţul exterior al Romîniei şi mişcarea porturilor în 1906.*

[2] *Comerţul belgian în Romînia* în „Adevărul" din 28 martie 1907.

[3] „Adevărul", 11 martie 1907.

[4] Acad. R.P.R., *Fond Sturdza*, mapa 19/1907, corespondenţă.

[5] Vezi lucrarea *Mişcarea revoluţionară din Romînia în anii 1905-1907*. vol. II (*Răscoala ţărănească din 1907*), în curs de pregătire pentru tipar.

www.dacoromanica.ro

Complicaţiile externe pe care le crease răscoala regimului capitalist moşieresc pot fi apreciate şi mai judicios, călăuzindu-ne după atitudinea acţiunilor pe plan extern ale vîrfurilor clasei stăpînitoare din Romînia. Aceasta era pe deplin conştientă de situaţia penibilă în care ajunsese: prestigiul internaţional al Romîniei, şi aşa redus, fusese grav compromis. În presa capitalistă străină nu se publicau numai cereri de despăgubiri [1], încurajări şi somaţii pentru reprimarea răscoalei, ci şi unele aprecieri foarte categorice şi reale asupra situaţiei din Romînia, care aduceau a avertismente extrem de neplăcute şi primejdioase. Ziarul italian „Corriere", de pildă, scria: „prin excedentele din ultimii ani s-a făcut să se creadă că Romînia este un fel de Eldorado, dar realitatea tristă a ieşit la iveală"[2]. Acelaşi ziar nu ezita să declare făţiş că Expoziţia jubiliară din 1906 ascundea sub un înveliş strălucitor un regim putred, care nu oferea garanţii serioase pentru investiţiile de capital străin.

Trebuie precizat, de altfel, că excedentele bugetare — cu care guvernul conservator se lăudase peste hotare, şi care rezultaseră în mare parte din politica lui fiscală antipopulară — fuseseră în cea mai mare parte consumate în timpul răscoalei datorită mobilizării armatei. După aprecierile reprezentantului diplomatic austro-ungar, menţinerea pe picior de război a 140 000 de oameni costa statul 200 000 lei zilnic[3]. El arăta: „Din excedentul de 100 milioane de care Take Ionescu pretindea că dispune la sfîrşitul anului bugetar, ministrul de finanţe Costinescu a declarat acum vreo opt zile că nu mai avea decît 19 milioane. La acest fapt, care de altfel pare explicabil, ca urmare a măsurilor militare, se mai adaugă pentru statul romîn o nouă urmare a răscoalei, deficitul care, desigur, este de aşteptat de la vămi, impozite directe şi chiar monopoluri" [4].

Dată fiind starea deloc îmbucurătoare a finanţelor ţării, în afară de vorbe, capitalul străin trecuse şi la fapte. În toiul răscoalei, importatorii englezi de cereale — cu care guvernul Cantacuzino dusese tratative înainte, în scopul creării unor noi debuşeuri pentru desfacerea cerealelor romîneşti — şi-au exprimat neîncrederea cu privire la încheierea unei tranzacţii [5].

---

[1] Ca urmare a răscoalei, guvernele europene au adresat guvernului romîn cereri pentru despăgubirea supuşilor străini, pretinzîndu-se suma de 5 336 064 lei. Defalcate pe ţări aceste cereri se prezentau după cum urmează: *legaţia Austro-Ungariei*: 162 reclamaţii în valoare totală de 2 615 223,50 lei; *legaţia Rusiei*: 21 de reclamaţii de la supuşii greci (din pricina ruperii relaţiilor diplomatice dintre Romînia şi Grecia, legaţia rusă gira afacerile greceşti din Romînia) şi ruşi în valoare de 1 368 698 lei; *legaţia Turciei*: 37 reclamaţii în valoare de 982242 lei; *agenţia diplomatică bulgară*: 22 reclamaţii în valoare de 136 093,90 lei; *legaţia Germaniei*: opt reclamaţii în valoare de 93 333,50 lei; *legaţia Franţei*: şase reclamaţii în valoare de 33 750 lei; *legaţia Italiei*: cinci reclamaţii în valoare de 17 423,10 lei. În total, 261 reclamaţii însumînd 5 336 064 lei. Această sumă pare însă exagerată, deoarece în numeroase cazuri autorităţile liberale dovedeau netemeinicia plîngerilor solicitanţilor respectivi (Arh. Min. Af. Ext., dos. R-12/1907, vol. VII).

[2] Acad. R.P.R. *Fond Sturdza*, mapa X/1907, telegramă din Viena către ziarul „Adevărul".

[3] Acad. R.P.R., *Arhiva Palatului*, mapa 18/1907.

[4] *Ibidem*.

[5] „Dimineaţa", 20 martie 1907 (reproduce după „Daily Mail").

www.dacoromanica.ro

Tot în martie 1907, și tot în același spirit, vorbise și Aerenthal în fața unor oameni de afaceri la Viena, cu privire la perspectivele exportului și ale creditului în Romînia [1].

Consecințele grave de ordin economic și politic pe care le-ar fi avut menținerea unui asemenea climat de neîncredere peste granițe i-a determinat pe fruntașii politici liberali și conservatori, și chiar pe rege, să desfășoare, alături de diplomați, o bogată activitate publicistică în străinătate. Carol I, Take Ionescu, Lahovary, Sturdza, Carp. etc., au dat numeroase interview-uri ziarelor austriace, germane, engleze, franceze.

De îndată ce la bursa berlineză începuse, în urma răscoalei, să scadă cursul rentelor românești, Take Ionescu a făcut declarații unui ziarist prin care căuta să amelioreze impresia rea produsă în lumea financiară din Apus de izbucnirea răscoalei. Take Ionescu căuta să convingă pe marii bancheri germani „că în casa statului se găsește un sold de 109 milioane, din care 39 milioane depuse la bancherii străini în vederea plății cuponului pe aprilie[2] (era vorba de plata cuponului datoriei publice scadent la 1 aprilie, *n.n.*). Aceste declarații aveau evident scopul de a influența bursa berlineză în scopul menținerii cursului rentelor românești care, așa cum am văzut, scădea de la o zi la alta. Puțin după aceea, Take Ionescu a dat un al doilea interview ziarului „Bukarester Tagblatt", arătîndu-i că răscoala a fost de fapt o mișcare anarhică pornită din cauza „agitatorilor" și că, „așa fiind lucrurile, îngrijorarea cercurilor financiare din țară și străinătate este lipsită de temei".

Declarațiile lui Lahovary, reproduse în ziarul „Journal des Débats" difereau întrucîtva de ale lui Take Ionescu, Lahovary căuta să dovedească că populația rurală de la noi nu era „nici surmenată, nici strivită de impozite, nici insuficient hrănită", căci altfel — spunea el — „nu s-ar dezvolta cu atît de mare rapiditate" [3].

În urma răscoalei, Carol I a acordat un interview ziaristului englez Sidnay Witman în care combătea în special presa vieneză „care a exagerat întinderea și natura dezordinilor din țară" [4].

După aceste interview-uri individuale, guvernul a adresat un comunicat străinătății — cu privire la răscoala țărănească — pe care ziarul „Conservatorul" din 30 martie îl reproduce după „Politische Korrespondenz" din Viena. Comunicatul recunoaștea că revoltele țărănești au fost o urmare a urcării prețurilor loturilor arendate țăranilor de către marii proprietari și arendași, dar accentua în mod deosebit asupra răspunderii administrației.

Presa burgheză din Apus a reprodus interview-urile și comunicatul, însoțindu-le de comentarii largi [5].

---

[1] Acad. R.P.R., *Fond Sturdza*, mapa 10/1907; telegramă în limba germană, trimisă din Viena ziarului „Universul".

[2] *Revue du marché financier* în „Bursa", 18 martie 1907, p. 173.

[3] Acad. R.P.R., *Fond Sturdza*, mapa 10/1907, telegramă în limba franceză. Lahovary către De Malèche „Journal des Débats", reprodusă în „La Roumanie", Buc., 9 martie 1907.

[4] *Ibidem*, telegramă copie.

[5] „La Roumanie" 21 martie 1907; reproduce după „Journal des Débats", „Politische Korrespondenz", „Die Zeit"; „La Roumanie" din 23 martie 1907; reproduce după „Times".

www.dacoromanica.ro

Această publicitate era destinată păturilor largi ale opiniei publice, căci în ceea ce îi privea pe oamenii de afaceri, aceştia nu puteau fi induşi în eroare de optimismul zgomotos al guvernanţilor Romîniei. Chiar şi după înfrîngerea răscoalei, ei s-au dovedit un timp foarte rezervaţi. Schönburg, de pildă, într-o scrisoare trimită lui Aerenthal la 18 aprilie, făcea unele aprecieri de loc optimiste cu privire la perspectivele imediate ale comerţului austro-romîn. El atrăgea atenţia că „o anumită precauţiune trebuia pusă în vedere exportatorilor pentru viitorul apropiat, pînă ce se va putea aprecia mai precis puterea de cumpărare a Romîniei" [1].

Pentru a risipi neîncrederea capitaliştilor străini, presa romînă a publicat bilanţurile cîtorva societăţi petrolifere, pentru a arăta că, în raport cu resursele ţării, pagubele rezultate de pe urma răscoalei nu trebuiau să îngrijoreze marea finanţă străină. O notă din „Conservatorul" sublinia: „Înregistrăm aceasta cu o vie satisfacţie pentru că ele (bilanţurile,— *n.n.*) dau prilej străinătăţii să constate că, contrariu zvonurilor răuvoitoare răspîndite, în Romînia se ocrotesc capitalurile străine angajate în exploatări şi că, spre bunul renume al nostru, niciodată ele nu vor fi în primejdie" [2].

La 10 aprilie 1907 în saloanele Wiener Kaufmannschaft din Viena, deputatul N. Xenopol a ţinut o conferinţă despre dezvoltarea economică a Romîniei, în faţa unui public compus din oameni politici, oameni de afaceri, diplomaţi etc. Xenopol căuta să arate că situaţia ţărănimii romîne nu e prea rea, „că s-a exagerat, că mizeria ţăranului nu este reală şi că, de fapt, există o bună stare reală", Cauza este că şi la noi, spunea Xenopol, „se suferea de socialism, anarhism etc," deci cauzele nu sînt „scumpetea, condiţiile grele de muncă" [3]. Xenopol venise la Viena pentru a continua tratativele în vederea exportului de vite, care începuseră la Bucureşti în 1906, în timpul jubileului.

Cu toată rezerva lui provizorie faţă de situaţia economică a Romîniei, capitalul străin a salutat cu un real sentiment de uşurare reprimarea sîngeroasă a ţărănimii răsculate.

Împăratul Austriei Frantz Ioseph l-a felicitat pe Carol I în termenii următori: „cu sentimentul prieteniei credincioase şi a grijei de vecini, m-am gîndit cu toată inima la tine în aceste zile turburi. Datorită măsurilor drastice şi hotărîte ale guvernului tău, s-a izbutit atunci să se stăvilească mişcarea periculoasă" [4].

Presa burgheză germană, engleză, franceză a primit, de asemenea, cu satisfacţie vestea represiunii armate. La rîndul lor, capitaliştii străini cu investiţii în industria petroliferă şi personalul superior al întreprinderilor petrolifere a oferit un banchet „gradelor care comandaseră trupele de pază în regiunile exploatării lor" [5].

---

[1] Acad. R.P.R., *Arhiva Palatului*, mapa 18/1907.
[2] „Conservatorul", 29 aprilie 1907.
[3] „Adevărul", 14 aprilie 1907.
[4] Acad. R.P.R., *Arhiva Palatului*, mapa 18/1907.
[5] „Moniteur du petrole roumain", Buc., 10/23 aprilie 1907, p. 201.

www.dacoromanica.ro

Regele şi diplomaţii, politicienii şi oamenii de afaceri romîni, primeau pe cale oficială sau particulară felicitări din străinătate pentru „energia, patriotismul, calmul şi bunul simţ", pentru „tactul deosebit" şi „simţul de răspundere" etc de care dăduseră dovadă cu prilejul masacrării ţăranilor.

Răscoala din 1907 scotea o dată mai mult în evidenţă solidaritatea de clasă ce a unit burghezia şi moşierimea din Romînia cu clasele dominante din ţările europene. Papa şi Frantz Ioseph, ţarismul şi guvernanţii din Apus, importatorii de grîne şi bancherii străini, indiferent de tabăra politico-diplomatică din care făceau parte, s-au manifestat ca sprijinitori şi simpatizanţi activi ai reprimării sîngeroase a răscoalei ţărăneşti din Romînia.

ОТНОШЕНИЕ ЕВРОПЕЙСКИХ ДЕРЖАВ К ВОССТАНИЮ 1907 ГОДА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В настоящей статье авторы, используя неизданный документальный материал, освещают неисследованный еще в румынской историографии вопрос об отношении европейских держав к восстанию 1907 года.

Наряду с материалом исторических архивов Министерства иностранных дел и Академии РНР, авторы исследовали данные по этому вопросу, появлявшиеся в печати того времени и ряд мемуаров политических деятелей — современников великих событий 1907 года, дополнив таким образом осведомительный материал по этому вопросу.

Рассматривая политическое и экономическое положение Румынии, зависевшей от Центральных держав и считавшейся придатком Тройственного союза, имеющим важное значение в проведении политических и стратегических планов Германии, авторы объясняют главным образом этим последним положением враждебную реакцию руководящих кругов Центральных держав по отношению к крестьянскому движению в Румынии.

Австро-Венгрия, страна крупных землевладений и больших социальных противоречий, вела, наряду с оказываемым ею в этот период на Румынию дипломатическим давлением, также и подготовку вооруженного вмешательства, поддерживавшуюся будапештской и венской печатью и кардиналом Нецгаммером в Бухаресте.

Авторы указывают, что, несмотря на то, что державы Антанты не безразлично относились к волнениям в Румынии, они все же проявили большую сдержанность, рассчитывая приступить к действиям по окончании восстания.

www.dacoromanica.ro

AU SUJET DE L'ATTITUDE DE CERTAINES PUISSANCES EUROPÉENNES À L'ÉGARD DE LA RÉVOLTE PAYSANNE DE 1907

(RÉSUMÉ)

Utilisant un matériel documentaire inédit, les auteurs abordent dans cet article une question non encore traitée dans l'historiographie du pays, à savoir l'attitude de certaines puissances européennes à l'égard de la révolte paysanne de 1907.

Hormis le matériel appartenant au Ministère des Affaires Étrangères et à l'Académie de la R.P.R., les auteurs ont minutieusement examiné la presse de l'époque ainsi que les mémoires de maint homme politique contemporain des grands troubles de 1907 ; ils ont complété de la sorte le matériel d'information concernant cette question.

Analysant la position politique et économique de la Rôumanie, dépendante des Puissances Centrales et considérée annexe mineure de la Triple Alliance ainsi que point stratégique important dans les plans politiques et stratégiques de l'Allemagne, les auteurs pensent que c'est surtout ce fait qui expliquerait la réaction hostile des cercles dirigeants des Puissances Centrales à l'égard du mouvement paysan de Roumanie.

L'Autriche-Hongrie, pays des grands latifundia aussi bien que des fortes contradictions sociales, préparait — en sus des pressions diplomatiques exercées sur la Roumanie durant cette période —une intervention armée ; elle était soutenue dans ses actions par la presse de Budapest et de Vienne et par l'activité du cardinal Netzhammer à Bucarest.

Les auteurs montrent que bien que n'étant past indifférentes aux troubles de Roumanie, les puissances de l'Entente gardèrent une attitude plus réservée, attendant, pour agir, que la révolte soit étouffée.

www.dacoromanica.ro

STUDII
Revistă de istorie
Anul X, nr. 1, 1957

CONTRIBUȚIE LA STUDIUL REDISTRIBUIRII INDUSTRIEI PETROLIFERE A ROMÎNIEI ÎNTRE CAPITALIȘTII ȚĂRILOR ÎNVINGĂTOARE ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL (1919—1922)

DE

COSTIN MURGESCU

Problema capitalului străin, a rolului său în grăbirea dezvoltării capitalismului, dar și în subordonarea economică și politică a țării de către marile state imperialiste, reprezintă o pagină importantă din istoria dezvoltării orînduirii capitaliste în Romînia. Cercetarea acestei probleme prezintă un interes deosebit, nu numai pentru înțelegerea uneia dintre particularitățile istoriei economice a țării noastre în a doua jumătate a veacului al XIX-lea și în prima jumătate a veacului al XX-lea, dar și pentru explicarea a numeroase aspecte privind istoria politică și socială a Romîniei din acea perioadă[1].

În articolul de față ne propunem să ne ocupăm de o problemă restrînsă în timp, dar extrem de importantă, și anume despre unele aspecte ale luptei duse între trusturile engleze, americane, franceze etc. (luptă la care a luat parte și burghezia romînă) pentru „moștenirea" după 1918 a bunurilor societăților petrolifere germano-austro-ungare — bunuri inamice — care deveniseră obiect de compensație pentru țările învingătoare.

Ne vom referi mai cu seamă la aspectele economice ale problemei privind volumul capitalului străin, metodele de acaparare folosite și beneficiile realizate.

★

După cum se știe, primul război mondial a fost generat de lupta diferitelor țări imperialiste pentru reîmpărțirea economică și teritorială a lumii, pentru acapararea de noi piețe de desfacere, izvoare de materii prime și sfere pentru investițiile de capital.

[1] Într-o lucrare în curs de elaborare la Institutul de cercetări economice, problema capitalului străin în Romînia este analizată sub multiplele ei aspecte înlăuntrul perioadei cuprinse între cele două războaie mondiale. Menționăm, de asemenea, că unele informații documentare citate în articol ne-au fost puse la dispoziție de către Institutul de istorie al Academiei R.P.R.

www.dacoromanica.ro

Din acest punct de vedere, situația Romîniei la sfîrșitul războiului era determinată de următoarele particularități :

a) Pe de o parte, Romînia fusese pînă la război o țară dependentă din punct de vedere financiar de Germania, care, împreună cu Austro-Ungaria, aveau aici o piață largă și sigură.

Prin alipirea Transilvaniei, greutatea specifică a capitalurilor germano-austro-ungare aflate în țară crescuse, fiind cunoscut că pe piața transilvană aceste capitaluri fuseseră predominante pînă la terminarea primului război mondial. Romînia găzduia deci, în cadrul noilor sale granițe, însemnate capitaluri germane și austro-ungare care, fiind socotite bunuri inamice, deveniseră obiect de tîrg între principalele trusturi ale marilor puteri învingătoare.

b) Pe de altă parte, Romînia fusese în război aliată a puterilor învingătoare ; în afară de realizarea unității naționale, burghezia romînă înțelegea ca ea să fie, dacă nu singura, cel puțin principala beneficiară de pe urma lichidării în favoarea învingătorilor a bunurilor germane și austro-ungare de pe teritoriul ei.

La această situație se adăugau o serie de alte considerente care de asemenea nu pot fi scăpate din vedere. Vecinătatea Romîniei cu Uniunea Sovietică mărea interesul puterilor imperialiste învingătoare pentru subordonarea ei politică, în vederea creării unei bariere antisovietice : or, garanția subordonării potitice a Romîniei era tocmai prealabila ei subjugare economică. În vederea realizării acestei subordonări, marile puteri imperialiste, învingătoare în primul război mondial, dispuneau de o posibilitate avantajoasă : prin trecerea majorității fostelor bunuri germane și austro-ungare din Romînia în posesia trusturilor din Statele Unite, Marea Britanie și Franța, acestea își asigurau preponderența absolută în principalele ramuri industriale ale Romîniei, între care și în industria petrolului. În al doilea rînd era faptul că, după victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, Romînia rămăsese singura mare producătoare de petrol a Europei capitaliste, într-un moment cînd petrolul căpătase o deosebită însemnătate economică și strategică, și se dezlănțuise o ascuțită luptă pentru stăpînirea lui între Anglia și Statele Unite, conflict în care încercau să intervină, pentru a-și asigura de asemenea o importantă participație, Franța și Italia. În sfîrșit, în noile sale frontiere, Romînia stăpînea importante puncte ale liniilor internaționale de transport feroviar și fluvial pe care se aprovizionau marile state occidentale cu produse alimentare și materii prime din această parte a Europei.

Dacă ne referim numai la aceste considerente — deși mai sînt și altele care pot fi luate în discuție — vom înțelege ușor că țara noastră devenise teatrul unor variate contradicții între diferitele grupuri capitaliste[1].

[1] Aceste contradicții între diferitele grupe capitaliste nu erau totuși atît de puternice încît burghezia romînă și cea din țările Antantei să nu facă front comun atunci cînd era vorba de reprimarea valului revoluționar din țară, de înăbușirea Republicii Sovietice Ungare, de organizarea diverselor acțiuni și provocări antisovietice etc. În textul de mai sus, noi ne referim exclusiv la contradicțiile care se manifestau în problema pe care o cercetăm, a capitalului străin în Romînia.

www.dacoromanica.ro

Erau de observat, pe de o parte, contradicții între capitalul financiar romîn și cel aliat (englez, american, francez), iar pe de altă parte, înlăuntrul acestui al doilea grup.

★

Pentru a avea o imagine clară a luptei desfășurate în vederea acaparării economice a țării, este necesar să stabilim în prealabil două elemente: locul pe care-l ocupa înainte de război capitalul străin în economia Romîniei și condițiile generale economice și politice în care capitalul de export din occident își organizează pătrunderea sa pe piața romînească în anii 1919–1922.

O determinare precisă a întregului capital străin plasat în Romînia înainte de primul război mondial este cu neputință de făcut, deoarece lipsesc statisticiile necesare referitoare la capitalurile de acest fel aflate în depozit la băncile din țară, la averile imobiliare deținute de cetățenii sau întreprinderile străine în Romînia, la creditele deschise de băncile din străinătate întreprinderilor sau cetățenilor din Romînia și chiar cele referitoare la capitalurile firmelor individuale ale cetățenilor străini. În aceste condiții, singura posibilitate de a face anumite aprecieri se referă la capitalul străin plasat în marile întreprinderi bancare și industriale care aveau forma societăților pe acțiuni, bineînțeles cu toate rezervele și dificultățile care rezultă din încercarea de a determina apartenența „națională" a unui capital reprezentat prin acțiuni la purtător, în fiecare zi cotate și tranzacționate la diferite burse, în diferite țări, trecînd în orice moment dintr-o mînă în alta. Totuși, această formă a participațiilor industriale și bancare reprezenta, alături de împrumuturile de stat, principala formă de pătrundere a capitalului extern în economia națională, iar determinarea ei aproximativă dă imaginea generală a rolului capitalului străin și a repartizării lui naționale, cel puțin pentru anumite momente.

Evaluările în această privință n-au lipsit, dar ele cuprind deseori diferențe apreciabile de la autor la autor.

Socotim că cel mai apropiat de realitate este calculul publicat de ing. D. St. Emilian, fost director al industriei din Ministerul Industriei și Comerțului, calcul oficializat oarecum ulterior[1]. Potrivit acestor date, înaintea primului război mondial, din totalul capitalurilor societăților industriale pe acțiuni, un procent de peste 80% era capital străin[2]. Oricît de importantă, cifra este, după părerea noastră, inferioară celei reale, deoarece pachetele de participațiuni industriale deținute de băncile-societăți anonime romîne au fost trecute probabil la „capital romînesc", deși mai toate marile bănci care aveau participații industriale în această perioadă erau ele însile cu

[1] Ing. D. St. Emilian, *Capitalul în industria din Romînia*, în „Analele statistice și economice", an. I (1918), nr. 3.

[2] Cifrele și tabelele pe care le publicăm sînt cele ale lui D. St. Emilian rectificate de noi cu un plus de 8,5 milioane lei la capitalul austro-ungar în industria petrolului. De aici provin diferențele care apar între tabelele rectificate de noi și cele ale autorului amintit.

www.dacoromanica.ro

capital în întregime, sau aproape în întregime, străin. Repartizat pe ramuri industriale, capitalul străin se înfățișa în felul următor:

Capitalul străin în diferitele ramuri industriale din Romînia înaintea primului război mondial

Ramura industrială	Capital străin (în milioane lei)	% capital străin din totalul capitalului pe întreaga ramură
1. Metalurgie	9	74
2. Lemn forestier	45,8	69,6
3. Petrol	379,4	94
4. Celuloză-hîrtie	6,5	46
5. Ciment-ceramică	2,6	27
6. Transporturi	5	27
7. Gaz, electricitate, apă	21,9	95,5
8. Zahăr	34,5	94
9. Alimentară	8,9	31
10. Textilă	4,3	21,9
11. Chimică	2.3	72,3
Total	520,2	81,7

După cum se vede, înainte de primul război mondial, cele mai însemnate capitaluri erau investite în industria petrolului (peste 72% din totalul capitalurilor străine investite în industria din Romînia), sector în care primul loc îl deținea capitalul german. De altfel, în această industrie era și unul din cele mai ridicate procente de capital străin pe ramură.

Dacă privim repartiția pe țări a capitalului investit în Romînia, tabloul capătă următoarea înfățișare:

Capitalul străin în Romînia înaintea primului război mondial, repartizat pe țări

Țara	Capitalul (în milioane lei)	% din totalul capitalului străin
Germania	120,8	23,22
Austro-Ungaria	74,9	14,39
Olanda	98,0	18,84
Anglia	97,0	18,65
Belgia	56,7	10,90
Franța	38,8	7,46
S.U.A.	25,0	4,81
Italia	7,5	1,44
Bulgaria	1,5	0,29
Total	520,2	100,00

Dacă cele două tablouri în ansamblul lor dau o imagine destul de instructivă asupra însemnatelor investiții de capital străin existent în Romînia, nu este mai puțin adevărat că, în ceea ce privește lupta care urma să se dea în perioada 1919—1922 pentru acapararea așa-numitului capital „inamic", trebuie reținute în mod special rubricile referitoare la investițiile germano-austro-ungare. La cei aproximativ 200 000 000 lei aur, cît reprezentau investițiile industriale, după aprecierile economistului Virgil Madgearu, ar mai trebui adăugați încă 200 000 000 lei aur în alte plasamente,

www.dacoromanica.ro

ajungîndu-se astfel la un total de 400 000 000 lei aur, capital german şi austro-ungar[1]. Ţinînd seama de indicile de scumpete, calculat pe baza preţurilor oficiale, aceasta însemna în 1922 o valoare a participaţiilor industriale de peste 3,5 miliarde lei, iar a întregului capital „inamic" de peste 7,7 miliarde lei.

★

Pentru a aprecia condiţiile în care se desfăşura lupta capitalului străin, este necesară o imagine oricît de sumară a situaţiei economice a Romîniei anilor 1919 — 1922. Cu un teritoriu şi o populaţie mai mult decît dublate faţă de perioada antebelică, ţara se afla totuşi în plin haos economic şi politic. Tergiversarea timp de peste patru ani a reformei agrare, politica de prohibire a exportului şi de preţuri „maximale", adăugate la urmările războiului, duseseră la scăderea suprafeţelor cultivate şi a producţiei agricole; din exportatoare de cereale, Romînia devenise în 1919—1922 importatatoare, spre a putea asigura cît de cît hrana populaţiei. Producţia industrială, în ciuda potenţialului sporit, se refăcea extrem de încet, după distrugerile războiului. De la producţia antebelică de petrol, de 1.8 milioane tone, se ajunsese în 1919 la o producţie de 0,9 milioane şi în 1921 de 1,1 milioane tone; exportul de petrol, scăzuse de la 1,3 milioane tone la 0,3 milioane în 1921. Transporturile erau cvasi paralizate şi împiedicau orice efort de refacere. De la o reţea de cale ferată de 4 357 km, Romînia ajunsese la una de 11 678 km; în schimb, faţă de 764 locomotive şi 20 000 vagoane cît erau înainte de război, parcul feroviar se redusese la 146 locomotive şi 800 vagoane. Balanţa comercială devenise deficitară; numai în decurs de doi ani (1919—1920), deficitul ei se urcase la peste 7 miliarde lei. De unde înainte de primul război mondial, excedentul comerţului exterior acoperea o bună parte a deficitului cronic al balanţei de plăţi, acum soldul comerţului exterior se adăuga la acest deficit. Circulaţia monetară era dezorganizată de cursa inflaţionistă şi de prezenţa concomitent pe piaţă a patru monede diferite. Numai operaţiunea unificării monetare a dus la o emisiune suplimentară de 7 miliarde lei. De la o circulaţie monetară de 1,1 miliarde lei în august 1916 şi 2,4 miliarde lei la sfîrşitul războiului, se ajunsese în octombrie 1922 la peste 15 miliarde lei. Deficitele bugetare cronice au dus la mărirea vertiginoasă a datoriei publice, care ajunsese în martie 1922 la cifra de 21,2 miliarde (aproximativ de trei ori mai mare decît întregul buget al ţării pe exerciţiul 1921—1922). În aceste condiţii, firesc că puterea de cumpărare a leului scădea în ritm accelerat. Calculat pe baza preţurilor oficiale (inferioare realităţii) indicele de scumpete ajunsese în 1922 la 1945 (100 = 1916). Creditul extern al ţării era compromis prin neplata anuităţilor datoriei publice şi prin emisiunea risipitoare de „bonuri de tezaur"; cursul leului, în raport cu francul francez a trecut de la 47 franci francezi pentru 100 lei, în septembrie 1919, la 6,80 franci francezi pentru 100 lei, în iulie 1922, iar în raport cu lira sterlină de la 125 pentru 300 lei în 1920 lă 515 pentru 800 lei în 1922[2].

[1] Virgil M. Madgearu, *Opera camuflărilor*, în „Independenţa economică", an. V (1922), nr. 1.

[2] Datele de mai sus după Savel Rădulescu, *La politique financière de la Roumanie depuis, 1914*, Paris, 1923, vol. II, p. 395—682.

www.dacoromanica.ro

La haosul economic se adăuga instabilitatea politică : între ianuarie 1918 și ianuarie 1922 (deci, în patru ani), s-au perindat la cîrma țării nu mai puțin de nouă guverne diferite, fiecare anulînd sau schimbînd măsurile economice ale guvernului precedent.

Incapabilă să facă față gravelor probleme economice care frămîntau țara, burghezia crea permanent diversiuni externe, se deda la tot felul de provocări anti-sovietice și se angaja în aventuri războinice imperialiste (intervenția armată împotriva Republicii Sovietice Ungare, tratatul militar anti-sovietic cu Polonia, pregătiri de trupe spre a fi trimise în ... Orientul Apropiat etc.). Toate acestea au dezorganizat și mai mult viața economică și financiară ; într-un singur an (1920—1921), după încheierea păcii, cheltuielile militare au fost mărite totuși cu 40%.

Pe acest fundal economic și politic se desfășura din plin dezmățul burgheziei : corupția cuprindea întregul aparat de stat, incluzînd pe deputați și chiar pe miniștri[1].

Folosind această situație, capitalul străin uza, în același timp, larg de serviciile oamenilor politici care, de mai îndelungată sau de mai scurtă vreme, făceau parte din consiliile de administrație respective. Un rol cu totul nefast a jucat în această perioadă, deschizînd larg porțile în fața capitalului „aliat", grupul de politicieni romîni în frunte cu Take Ionescu. Acțiunea lor se împletea, de altfel, cu cea a curții regale care intervenea uneori direct spre a smulge guvernului concesii în favoarea protejaților ei de peste hotare[2].

★

Haosul economic și politic al Romîniei postbelice, lipsa de capitaluri interne în raport cu nevoile de refacere economică, precum și descompunerea morală a unei bune părți din pătura conducătoare ușurau în mod sensibil pătrunderea capitalurilor străine în economia națională, în condiții înrobitoare pentru țară. Totuși, în calea capitalului străin stătea oligarhia financiară romînă care se străduia din răsputeri să acapareze pentru ea cele mai rentabile sectoare ale investițiilor de capital. Spre a-și atinge

[1] La preschimbarea coroanelor, deși cursul pieței era de 25 bani, guvernul a fixat schimbul la 50 de bani, după aceea, șeful de cabinet al unuia din conducătorii guvernului a prezentat la preschimbare personal 16 milioane coroane. Un ministru, tratînd cu reprezentantul unui grup capitalist străin, i-a cerut oficial pentru el și membrii parlamentului un spcrț de 30 de milioane lei. Un alt ministru a dat unui bancher bonuri de tezaur în valoare de 500 000 lire sterline cu care acesta făcea afaceri personale în Italia. O societate cu capital străin (inamic), încercînd să camufleze acțiunile, se izbea de opoziția Ministerului Agriculturii și a ministrului respectiv ; la proces, avocatul societății n-a obținut hotărîrea dorită. Înainte de a se judeca procesul în a doua instanță, avocatul firmei a fost numit însă ministru al justiției în același guvern, calitate în care a oprit acțiunea Ministerului Agriculturii și a dat ordin instanței judecătorești să ia măsura pe care, ca avocat, n-o putuse obține. În fclul acesta, o societate austriacă, în loc să intre în patrimoniul statului, a devcnit societate italiană, deci cu capital aliat, și a fost scoasă de sub sechestru.

[2] E cazul concesiunii petrolifcre, oneroase pentru stat, care a fost acordată colonelului cnglez Boyle, prieten apropiat al perechii domnitoare. Alteori, sprijinul palatului avea forme indirecte : în 1922, de exemplu, a sosit la București scnatorul american Ower ; în timp ce ducea tratative cu bancherii bucureșteni, trimisul finanței americane era găzduit oficial la palatul regal.

www.dacoromanica.ro

acest scop, reprezentanții capitalului financiar romîn agitau în chip demagogic steagul apărării independenței naționale.

Această „demascare" cvasioficială a rapacității capitalurilor străine, deși era menită inițial să servească numai ca mijloc de contrapresiune a burgheziei romîne în lupta pentru stăpînirea pieții interne, s-a transformat în mod obiectiv și într-un mijloc de avertizare a opiniei publice asupra primejdiei tendințelor acaparatoare ale imperialismului occidental. Nu se poate astfel omite faptul că s-au scris în această perioadă pagini din cele mai vehemente de demascare a imperialismului american, englez și francez. Că aceste pagini erau scrise de aceiași oameni politici care, la rîndul lor și în măsura posibilităților lor, duceau o politică asemănătoare de acaparare imperialistă în acest colț al Europei, este un lucru cunoscut. Totuși, demascarea imperialismului occidental nu putea să nu influențeze opinia publică, îngreunînd manevrele capitalului străin.

Nu trebuie, de asemenea, subapreciate nici contradicțiile flagrante dintre diferitele grupuri financiare care urmăreau acapararea bogățiilor țării. Ceea ce era comun atît capitaliștilor străini cît și celor romîni era faptul că și unii și alții, în lupta pentru împărțirea bunurilor inamice, în activitatea de refacere economică, erau conduși nu de interesele reale ale desvoltării economice a țării. ci urmăreau obținerea de profituri cît mai mari. Dacă luăm de exemplu sectorul petrolului, vom înțelege din capul locului că ceea ce preocupa atît capitalul intern cît și cel extern nu era efectuarea de lucrări de foraj pentru valorificarea de noi zăcăminte, ci acapararea terenurilor bogate aflate mai dinainte în exploatare, în primul rînd, acapararea societăților germane cu sonde în producție, cu rafinării etc. Ceea ce însemna că a doua zi chiar după preluarea acțiunilor și cu cîteva investiții mărunte, acestea să și înceapă să aducă profituri.

Pentru a pune stăpînire pe asemenea poziții, capitalul străin nu s-a dat în lături de la nici un mijloc : de la oferte, vizite și sfaturi „amicale", pînă la încercări de intimidare, șantaj și amenințări, totul a fost folosit.

În perioada 1919—1921, Romînia — ca și celelalte țări din răsăritul Europei — exercita o adevărată atracție pentru capitalul de export din Occident. La Londra, în răstimp de cîteva luni, primul-ministru al Romîniei primește trei oferte pentru împrumuturi : de la un consorțiu englez pentru un împrumut de 8—10 milioane lire sterline, de la un consorțiu anglo-belgo-olandez pentru un împrumut de 25 milioane lire sterline și de la un grup financiar din S.U.A. pentru orice sumă. Bineînțeles, avantajele scontate de ofertanți nu erau cîtuși de puțin neglijabile ; de pildă, una dintre oferte era legată de punerea la dispoziția unei societăți engleze a întregului subsol al Transilvaniei aparținînd statului și conținînd aur, gaz metan, cărbuni, fier, sare, ape minerale sau orice fel de alte minereuri[1]. La Paris, un grup format din „Banque de France", „Banque de Paris et

[1] V. V. Tilea, *Acțiunea diplomatică a Romîniei. Noiembrie 1919 — martie 1920*, Sibiu, 1922, p. 176–179.

www.dacoromanica.ro

des Pays Bas", „Crédit Lyonais", „Société Générale", „Comptoir National d'Escompte", „Rotschild Frères" şi „Banque de Mulhouse", alcătuiesc un „comitet național de expansiune economică în Europa orientală", avînd drept scop „dezvoltarea relațiunilor Franței meridionale şi coloniale cu țările din Peninsula Balcanică, țările care mărginesc Mediterana orientală şi Marea Neagră", bineînțeles spre a ajuta la „valorificarea" resurselor acestor țări[1]. Tot la Paris, un alt grup, format de astădată din „Compagnie des forges et acieries de la marine Homecourt", „Compagnie française de matériel des chemins de fer", „Société française d'entreprises" şi „Compagnie Générale de l'Europe orientale" alcătuiesc un „sindicat de studii pentru repararea materialului rulant" din Romînia[2]. La Londra ia ființă o societate engleză pentru dezvoltarea industriei chimice în Romînia [3]. O altă societate engleză, special formată, este gata să ne ajute la dezvoltarea rețelei de transporturi[4]. În Olanda, firma „Kallis bag maatchapij" este preocupată de efectuarea de lucrări de indiguire şi drenaj pe Dunăre, în țara noastră[5], ş.a.m.d. Aproape nu trec două săptămîni pentru ca în ziare să nu apară o nouă ştire privind preocuparea exportatorilor de capital din Occident pentru „dezvoltarea economică" a Romîniei.

Şi pentru ca nu cumva poporul romîn să creadă că este vorba de simple amabilități care pot eventual rămîne fără răspunsul aşteptat, călători străini dintre cei mai reprezentativi se îmbulzesc să viziteze Bucureştii. Deputatul englez W. Kozens Hardy are timp să asiste la schimbarea a patru prim-miniştri romîni, să trateze cu patru guverne şi cu consiliul dirigent din Ardeal; ofertele lui, privind valorificarea bogățiilor țării, sînt de aşa natură, încît pînă şi un om politic, altfel îndatoritor față de capitalul străin, este nevoit să-i spună că „ele nu pot fi făcute, necum primite, nici în Afganistan. Regimul pe care se întemeiază (ofertele — *C.M.*) e mai rău ca regimul colonial"[6]. Dar eşecul unuia nu dezarmează pe ceilalți călători; sînt liste întregi de asemenea vizitatori care cuprind de la senatorul american Ower la industriaşul englez Vickers şi de la generalul francez Payot sau delegatul guvernamental Henri Bérenger, veniți „să afle" cum se distribuie petrolul nostru, pînă la amiralul englez Traubridge şi bancherul sir Basil Zaharof, reprezentanți dintre cei mai diferiți ai capitalului financiar din occident.

La prima vedere s-ar părea că nu poate fi nimic rău nici în oferte, nici în vizite. Doar economia capitalistă a Romîniei avea nevoie de capitaluri străine pentru a se dezvolta şi, în anumite condiții, o asemenea colaborare putea să fie reciproc avantajoasă (deşi din puncte de vedere diferite). Un singur exemplu va arăta însă în ce condiții îşi „ofereau" colaborarea capitalurile care se arătau dispuse să ia drumul Romîniei: cînd s-a pus problema refacerii podului de peste Dunăre, de la Borcea, în 1920, s-au

[1] „Bursa" din 18 mai 1919.
[2] *Idem* din noiembrie 1919.
[3] „Viitorul" din 6 iulie 1920.
[4] *Idem*, din 15 iulie 1920.
[5] „Argus" din 26 mai 1920.
[6] *Dezbateri parlamentare*, în „Monitorul oficial", nr. 18, din 1924, p. 3426—3427, vezi acolo şi scrisoarea explicativă a lui W. Hardy.

www.dacoromanica.ro

primit două oferte de la o firmă americană gata să ia lucrarea asupra ei cu 100 milioane de lei și de la firma germană Manwerk care pretindea 94 de milioane. Din lipsă de fonduri, lucrarea n-a fost angajată; ea s-a efectuat în 1921, cînd prețurile crescuseră față de anul anterior, de către uzinele Reșița, a căror ofertă (majorată ulterior în raport cu indicele de scumpete) era de 12 milioane lei[1], adică de opt ori mai ieftină. Și doar capitaliștii de la Reșița nu făceau nici ei operă de asistență publică, nu aveau nici ei alt scop al producției decît acela al ofertanților din S.U.A. sau al celor din Germania.

Tocmai condițiile în care încercau să pătrundă în țară, alături de opoziția întîmpinată din partea capitalului național și de concurența reciprocă, determinau capitalurile străine să apeleze la toate forțele posibile, diplomatice și politice, pentru a-și impune punctul de vedere și a realiza în Romînia nivelul înalt al profiturilor urmărite.

★

În epoca la care ne referim, bătălia a fost angajată în special în legătură cu problema petrolului romînesc. Toate marile puteri învingătoare se angajaseră în cursa acaparării resurselor de petrol. În S.U.A., Bedfort, directorul lui „Standard Oil", declara că, datorită scăderii producției americane de petrol și pentru rezolvarea problemei, este necesară „o politică externă agresivă din partea guvernului Statelor Unite"[2]. În Camera Comunelor, Baldwin arăta că „chestiunea petrolului va trebui considerată pe viitor ca fiind baza economică a Marii Britanii"[3]. În lupta dintre „Standard Oil" și „Royal Duch Shell" încercau să-și facă loc Franța și Italia.

Momentul culminant al luptei pentru petrolul romînesc l-au constituit în această perioadă conferințele internaționale pentru încheierea păcii. Conferința de pace de la Paris și apoi conferința de la San-Remo marchează în acești ani etape ale luptei pe care marile puteri occidentale au dus-o pentru a pune mîna pe societățile petrolifere germane din Romînia. Așa cum oligarhia financiară romînă demasca în țară politica imperialistă a statelor „aliate" din apus, capitalul financiar occidental folosea din plin politica agresivă imperialistă a guvernelor romînești spre a le obliga, în schimbul unui așa-zis sprijin diplomatic, să cedeze petrolul romînesc.

Guvernele occidentale n-au ezitat, însă, atunci cînd guvernele romîne refuzau ofertele prea scandaloase ale „supușilor" Statelor Unite, Marii Britanii și Franței, să dea ultimatum-uri Romîniei și să impună în tratatele de pace, pe care Romînia era chemată să le semneze ca stat învingător, clauze care prevedeau controlul economic în țară și renunțarea la drepturi suverane privind politica vamală, transporturile etc.; pînă la urmă „aliații" n-au ezitat să pună în discuție însă și recunoașterea independenței naționale a Romîniei. Aflînd că delegații romîni negociază problema petrolului cu „aliații" britanici și francezi, delegația S.U.A. a convocat pe reprezentanții romîni și — prin amenințări — a obținut o declarație că nu vor

[1] „Argus" din 14 ianuarie 1922.
[2] „Viitorul" din 9 iulie 1920.
[3] *Idem*, din 20 mai 1920.

www.dacoromanica.ro

încheia nici un fel de acord petrolifer. Iată cum relatează Ion I. C. Brătianu guvernului de la București, la 22 mai 1922, această intervenție a Statelor Unite : „Am fost siliți să dăm americanilor o declarație care ne leagă să nu încheiem nimic cu alții în chestiunea petrolului și să încheiem tratele care sînt la bancă. Americanii au fost intratabili și dăduseră deja ordin să se oprească ravitaierea" (Este vorba de alimentele pe care S.U.A. le furnizau Romîniei ca „ajutor" pentru aprovizionarea populației[1]). În același timp, H. Hoover, care conducea serviciul de aprovizionare al Statelor Unite și avea să devină după cîțiva ani președintele S.U.A., scria o scrisoare direct regelui Ferdinand, în care amenințările cu înfometarea erau destul de vag camuflate[2].

Contracarînd acțiunea pe care „Standard Oil" o desfășura atît direct, cît și prin intermediul guvernului S.U.A., celelalte două guverne aliate, al Franței și al Angliei, au încheiat cunoscutul acord de la San-Remo, prin care împărțeau între ele societățile petrolifere germane din Romînia.

Într-adevăr, acordul încheiat între Lloyd George și Millerand în aprilie 1920 prevedea că guvernele Franței și Angliei vor colabora în vederea :

„*a*) achiziției concesiunilor petrolifere, acțiunilor și altor interese aparținînd supușilor sau societăților vrăjmașe în Romînia, care au fost sechestrate, de pildă „Steaua romînă", „Concordia", „Vega", care constituie în această țară grupurile petrolifere ale lui „Deutsche Bank" și „Diskonto Gesellschaft", în același timp cu toate celelalte interese care vor putea fi obținute ;

b) concesiunii terenurilor petrolifere ale statului romîn.

I. Toate acțiunile aparținînd concesiilor foste inamice, care ar putea fi achiziționate și orice alte avantaje rezultînd din aceste negocieri, vor fi împărțite în proporție de 50% în favoarea intereselor britanice și 50% în favoarea intereselor franceze. Bineînțeles că, în cazul în care se vor constitui societăți în vederea direcției (conducerii — *C.M.*) și exploatării susziselor acțiuni, concesii și alte foloase, cele două state vor beneficia în aceeași proporție de 50% pentru orice capital subscris, precum și pentru reprezentanții în consiliul de administrație și numărul voturilor"[3].

Este probabil primul caz în istoria diplomatică cînd două state împart printr-un acord oficial și scris bunurile unui al treilea stat care este „aliatul" lor. În același timp, însă, amenințările Statelor Unite și acordul franco-englez dau măsura mijloacelor pe care monopolurile internaționale le pun în mișcare, sfidînd orice noțiune de drept internațional, de egalitate juridică a statelor mari și mici, de independență și suveranitate națională, atunci cînd este vorba să-și asigure profituri maxime ; totodată, condițiile în care Romînia a fost tratată la conferința de pace de la Paris în 1919 indică limpede violența la care capitalurile „de prisos" din țările occidentale erau gata să recurgă spre a pune stăpînire pe economia națională a țării.

În această acțiune, în afară de presiunile externe, ele foloseau și poziția acelei părți a burgheziei romînești care — legată prin miile de fire ale

[1] Textul scrisorii în „Viitorul "din 10 ianuarie 1920..

[2] Un rezumat al scrisorii în „Chemarea" din 11 iunie 1919, de asemenea la Al. Marghiloman, *Note politice*, vol. IV, București, 1927, p. 317.

[3] Textul după „Viitorul" din 28 aprilie 1920.

www.dacoromanica.ro

relaţiilor financiare cu monopolurile occidentale — lua poziţie în favoarea importului de capital. În analiza perioadei 1919—1922 se cuvine să ţinem seama de faptul că această parte a burgheziei romîne era de asemenea deosebit de influentă pe plan economic, ca şi pe plan politic, unde era reprezentată prin partide de guvernămînt adepte făţişe ale politicii „porţilor deschise" în faţa capitalului străin (Partidul poporului al lui Averescu, Partidul conservator-democrat al lui Take Ionescu şi altele).

★

Pentru a putea analiza schimbările intervenite în structura naţională a capitalului petrolifer din Romînia în perioada 1919—1922, este necesar să avem o imagine generală privind situaţia antebelică. Dacă ne bazăm pe aceeaşi sursă, folosită cînd am înfăţişat situaţia capitalului străin în întreaga economie naţională, căpătăm următorul tablou :

Repartizarea pe ţări de origine a capitalului străin în industria petroliferă din Romînia la începutul primului război mondial *(capital deplin vărsat)* [1]

Ţara	Capital deplin vărsat (milioane lei aur)	% din capitalul deplin vărsat din industria petrolului
Germania	110,3	27,34
Olanda	97,9	24,25
Anglia	95,4	23,64
S.U.A.	25,0	6,19
Franţa	20,3	5,07
Belgia	14,3	3,56
Austro-Ungaria	8,5	2,1
Italia	7,5	1,85
Total	379,4	94,0

[1] Tabloul este cel publicat de D. St. Emilian în lucrarea citată, pe care l-am rectificat însă, introducînd în plus capitalul austro-ungar în valoare de 8,5 milioane lei aur, deoarece tabloul amintit omitea cu totul participarea capitalului austro-ungar în industria petroliferă. Existenţa acestui capital este însă recunoscută de toţi autorii. Pentru determinarea cuantumului său ne-am bazat pe lucrarea dr. Georg Spies, *Die rumänische Petroleum-Industrie und ihre Bedeutung in der Weltwirtschaft*. Bucureşti, 1917, p. 48—49. Această carte reuneşte două conferinţe ţinute de autor la Bucureşti în martie 1917 şi a fost tipărită sub ocupaţia germană. Ţinînd seama de acest fapt, precum şi de împrejurările că autorul era un bun cunoscător al problemei petrolifere din Romînia, fiind unul din experţii marilor monopoluri germane care urmăreau acapararea bogăţiilor noastre petrolifere şi autor a două memorii în această privinţă, am socotit datele sale ca cele mai apropiate de realitate. Menţionăm de asemenea, că procentul care a reieşit astfel se apropie de aprecierile altor autori care au pornit de la altă bază de calcul (N. Xenopol dă capitalului austriac un procent de 2% din publicaţiile Băncii „Marmorosch Blank & Co.", rezultă un procent de 1,4%. În lucrarea lui G. Spies, capitalul austro-ungar este calculat astfe

Saturn	*4 000 000*
Rafinaria Standard	*2 500 000*
„ Bănease	*1 300 000*
„ Lumina	*?*

Cifra de 8,5 milioane lei este aşadar un minim la care ne-am oprit.

Datele băncii „Marmorosch Blank" („Buletinul de studii şi informaţii economico-financiare", nr. 8 din 1920) au deosebiri simţitoare faţă de cifrele din tabloul de mai sus: la capitalul olandez (80 milioaue faţă de 97,9 milioane), la cel francez (10 milioane faţă de 20 milioane) şi la cel italian (unde în loc de 7,5 milioane lei se indică 4 milioane, adăugînd însă un plus de 3 milioane lei pentru capitalul elveţian care nu apare în tabloul de mai sus). La celelalte ţări, datele sînt identice sau cu diferenţe neglijabile.

Atragem atenţia că, dacă am lua în consideraţie nu capitalul deplin vărsat ci capitalul social al întreprinderilor, cota parte ce revine diverselor

www.dacoromanica.ro

grupuri naţionale şi capitalul străin în ansamblu ar suferi anumite modificări. Explicaţia trebuie găsită în primul rînd la capitalul englez şi, în mai mică măsură, la cel francez, unde există o sensibilă diferenţă între cuantumul capitalului subscris şi al celui deplin vărsat, datorită faptului că o bună parte dintre societăţile engleze erau societăţi tinere, constituite în 1912—1914, cînd începe să se desfăşoare ofensiva capitalului englez împotriva celui german în industria petroliferă a Romîniei[1].

De altfel, şi în ceea ce priveşte totalul capitalului străin, cifrele variază de la autor la autor, procentul fiind apreciat în general între 91,9% şi 96% din total[2]. Din analiza tabloului mai sus prezentat reiese în primul rînd că industria petroliferă, cea mai importantă ramură industrială a ţării, aparţinea, încă înainte de primul război mondial, aproape în întregime capitalului străin. La această concluzie ne duce nu numai structura capitalului investit, ci orice alte date am lua; capitalului străin îi aparţine un procent asemănător de peste 90% din producţia totală de petrol brut a ţării, din capacitatea de rafinare etc.[3].

Gradul de dependenţă faţă de marile monopoluri petrolifere din occident era şi mai mare decît rezulta din procentele amintite, dacă avem în vedere faptul că întreg utilajul petrolifer era importat din străinătate. În felul acesta, după unele aprecieri făcute, nici 10% din valoarea producţiei petrolifere nu rămînea în ţară[4].

În ceea ce priveşte împărţirea între diferitele grupuri financiare străine, ne vom opri numai asupra capitalului german şi austro-ungar, deoarece acesta, ca urmare a deznodămîntului primului război mondial, a format obiectul principal al disputelor dintre diferitele grupe financiare „aliate" în anii 1919 — 1922. Aşa cum reiese din tabloul publicat, acest grup deţinea aproximativ o treime din totalul capitalului străin şi, în

---

[1] D. St. Emilian, *op. cit.*

[2] Vintilă Brătianu aprecia proporţia de capital străin la 96% (*Politica de stat a petrolului în urma Constituţiei şi a legii minelor*, Bucureşti, 1924, p. 6); ing. Damaschin o aprecia la 96—97% (*Principiile unei politici de stat în materie de combustibil mineral*, Institutul romîn de energie, nr. 35, vol. I, Bucureşti, 1933, p. 80); N. Xenopol ajunge la un procent de 94,5% (*La richesse de la Roumanie*, Bucureşti, 1916, p. 146); I. Teodorescu, directorul general al statisticii, dă la un capital investit de 366,6 milioane lei aur, un procent de 91,9% (*Capitalul investit în industria petrolului*, în „Analele economice şi statistice", an. 18 (1935), 11—12). (Cf. O. Constantinescu, *Contribuţia capitalului străin în industria petroliferă romînească*, Bucureşti 1937, p. 123, unde, recalculînd la rîndul său toate datele, ajunge la un procent de 93,6% capital străin). D. St. Emilian, în *art. cit.*, omiţînd capitalul austro-ungar, ajunge la un procent de 91,90%. Secţia de studii a băncii „Marmorosch Blank" apreciază capitalul străin ca reprezentînd 93% („Buletinul de studii şi informaţii economice financiare", editat de Banca Marmorosch Blank, an. I (1920), nr. 8). Leon Wenger din misiunea generalului Berthelot şi, ulterior, unul din reprezentanţii capitalului francez în industria petroliferă din Romînia, dădea, în „Buletinul oficiului comercial francez în Romînia", un procent de aproximativ 93,8% pentru capitalul străin. (Cf. tabloul reprodus în „Bursa" din 16 mai 1920).

[3] După aceeaşi sursă a băncii „Marmorosch Blank, rezultă că, în 1914, din producţia totală de 1,78 milioane tone petrol brut extras în ţară, un procent de peste 90% revenea numai la 11 mari întreprinderi; de asemenea capitalul străin tratase 94,5% din producţia totală de petrol brut etc.

[4] Dr. ing. V. Iscu, *Beneficiile aduse de petrol ţării, ieri în Romînia Mică şi mîine în Romînia Mare*", în „Analele statistice şi economice", an. II (1919), nr. 1.

www.dacoromanica.ro

general, al capitalului investit în industria petroliferă[1]. Capitalul german, care în mod evident ocupa principala poziție, era reprezentat prin două grupuri de interese, unul legat de banca „Diskonto Gesellschaft", altul de „Deutsche Bank".

Grupul „Diskonto" era reprezentat prin „Deutsche Erdöl A.G." care avea întreprinderile „Concordia", „Vega" și „Creditul petrolifer" Grupul „Deutsche Bank" avea, prin intermediul afiliatei sale, „Europäische Petroleum Union", societatea „Steaua romînă".

În ansamblu, cele două grupe însumau o treime din producția de petrol a țării și 80% din capacitatea de prelucrare în țară, procente care dau o imagine și mai completă a rolului capitalului german[2].

Principala societate petroliferă din țară era „Steaua romînă" a grupului „Deutsche Bank"; în ultimii ani premergători războiului, această întreprindere dădea ea singură aproximativ 20% din producția petroliferă a Romîniei, rafina peste 25% din cantitatea totală de petrol care se prelucra în țară și avea filiale atît în Europa, cît și în nordul Africei (Egipt).

★

La încheierea războiului, statele învingătoare erau în măsură să lichideze părțile de capital german și austro-ungar aflate pe teritoriul lor. Pentru statul romîn se deschidea astfel posibilitatea de a lua în stăpînire peste o treime din industria petroliferă a țării (dacă ne referim la capital și producție) și peste trei sferturi din capacitatea de rafinare. În condițiile luptei monopolurilor străine pentru petrol, Romînia nu numai că n-a putut beneficia de situația amintită, dar și-a agravat în mod considerabil datoriile externe și balanța de plăți.

Lupta capitalului financiar s-a angajat din prima clipă în jurul „Stelei romîne". Fiind societate cu capital inamic, ea a fost pusă sub sechestru. În Egipt, guvernul englez a hotărît din prima clipă lichidarea filialei „Stelei romîne", ca bun „inamic". În țară, guvernul liberal, sub influența grupului financiar condus de „Banca romînească", care dorea să preia această mănoasă întreprindere, adoptă o altă procedură, falimentară pînă la urmă și pentru economia națională și pentru citadela bancară brătienistă. Astfel, la 5 mai 1919, guvernul hotărăște ștampilarea acțiunilor „Steaua romînă" pentru a se stabili naționalitatea posesorilor; „Banca romînească" spera ca, preluînd o parte din acțiuni și camuflînd prin diferite tranzacții o altă parte a celor germane, să se prezinte ca principal acționar, și, scoțînd întreprinderea de sub sechestru, să pună stăpînire pe ea. Dar, pînă în septembrie 1919 sînt ștampilate doar cca. 21% din cele 200 000 acțiuni „Steaua romînă". Tranzacțiile „Băncii romînești" întîrziind lichidarea capitalului german, acesta din urmă își dă seama că are posibilitatea să micșoreze

[1] În lucrarea *Jefuirea petrolului romînesc de către trusturile imperialiste în anii 1917–1923* de Eugen C. Munteanu și T. Necșa în *Studii și referate privind istoria Romîniei*, partea a II-a, București, 1954, p, 1549–1586, se dă un procent al capitalului german de 39% din totalul capitalurilor investite în industria de petrol a Romîniei. Autorii nu indică însă în nici un fel modul în care au ajuns la acest procent care — așa cum rezultă din datele publicate mai sus — pare vizibil exagerat.

[2] După V. Madgearu, *Dezbateri parlamentare*, în „Monitorul oficial", nr. 117 din 1924, p. 3258 și urm.

www.dacoromanica.ro

simțitor pierderea care la început i se păruse inevitabilă. În consecință, „Deutsche Bank" oferă statului romîn spre vînzare un pachet de 100 002 acțiuni (suficiente ele singure pentru a asigura controlul statului nostru asupra întreprinderii), pe care însă, ca măsură de prevedere, arăta că le-a gajat încă înainte de război la banca suedeză „Skandinavska Credit Aktie Bolaget" și banca elvețiană „Crédit suisse". Bineînțeles, nici una din bănci nu reușește să facă dovada primirii în gaj a acțiunilor dinainte de război; se propune deci din nou lichidarea capitalului societății. Guvernul burgheziei romînești ia însă pentru a doua oară o măsură din toate punctele de vedere contrară intereselor naționale, hotărînd începerea tratativelor pentru cumpărarea acțiunilor de la banca elvețiană. Ținînd seama de amploarea tranzacției proiectate, „Banca romînească" nu mai poate suporta singură sumele necesare; în ciuda marii concurențe, ea se asociază cu banca „Marmorosch Blank" și, sub conducerea acesteia din urmă, se formează un grup bancar care cuprindea, în afara celor două instituții principale, și alte bănci: „Banca țărănească" (a Partidului poporului — Averescu), „Banca Bercovici" (liberală), „Banca generală a Țării Romînești" (liberală), „Creditul extern" (liberal) etc.[1].

Profitînd de acest lucru, monopolurile internaționale încep acțiunea pe care finanța liberală o omisese din calculele sale și care avea să se termine prin pierderea „Stelei romîne" nu numai de către statul romîn, dar și de către capitalul financiar din țară. Căutînd să obțină un preț cît mai bun, „Deutsche Bank" stabilește legătura cu „Standard Oil Company" care se prezintă legației romîne din Berna cu cele 100 002 acțiuni spre ștampilare. Nici că se putea o altă dovadă că acțiunile erau încă în acea perioadă în proprietatea lui „Deutsche Bank". Bineînțeles că încercarea lui „Standard Oil" este paralizată de grupul băncilor bucureștene prin guvernul de la București, care refuză ștampilarea acțiunilor. În același timp însă, în fața concurenței americane care se profila, „Marmorosch Blank" reușește să determine asocierea grupului bancar romîn cu un grup financiar condus de „Banque de Paris et des Pays Bas".

Întreaga combinație, inclusiv încercarea făcută de „Standard Oil", nu putea să lase indiferent însă nici capitalul englez. Lichidarea filialei „Steaua romînă" de la Alexandria a fost în consecință anulată de guvernul Marii Britanii, sub motiv că măsura s-ar fi datorat unei „erori". La Londra se formează un grup financiar englez care reunea „Anglo Persian Oil Co." și casa bancară „Stern Brothers", al cărui conducător avea un frate

[1] La „Banca romînească" administrator delegat era Vintilă Brătianu, conducătorul politicii economice și financiare a partidului liberal; la „Creditul extern" administrator delegat era Tancred Constantinescu, ministru de industrie și comerț în guvernul liberal care avea să încheie ultimele tranzacții în problema „Steaua romînă". În ceea ce privește banca Marmorosch Blank," participarea sa activă la falimentara rezolvare a moștenirii „Steaua romînă" — deși inițiativa a fost, după cum rezultă din scrierile vremii, a Băncii românești — nu trebuie separată și de un alt fapt. Grupul financiar condus de „Deutsche Bank", care deținea acțiunile „Steaua romînă", mai cuprindea: „Bank für Händel und Industrie", „Berliner Handelsgesellschaft", „National Bank für Deutschland", „Mitteldeutsche Credit Bank", „Wiener Bankverein" Or, primele două erau acționare fondatoare la „Marmorosch Blank", iar cu „Deutsche Bank" firma bucureșteană avea strînse legături încă de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, înainte de a se transforma în societate pe acțiuni.

www.dacoromanica.ro

la Frankfurt, acționar la „Petroleum Produkte Aktien Gesellschaft", creația lui „Deutsche Bank". Acțiunea viguroasă a grupului englez, susținută de altfel de partizanii capitalului englez de la București[1], se transformă într-o problemă de politică externă a guvernului Marii Britanii, la rîndul său interesat în „Anglo Persian Oil". Urmarea presiunilor engleze asupra capitalului francez este tocmai convenția de la San-Remo, confirmată printr-un contract semnat la 24 aprilie 1920 în numele lui Lloyd George de sir John Cadman, directorul departamentului petrolifer din Anglia și în numele lui M llerand de Philippe Berthelot, directorul departamentului afacerilor politice și comerciale din Ministerul de Externe al Franței.

Așadar, grupul bancar romîn, devenit ulterior grupul bancar romîno-francez, termină prin a fi în cele din urmă grupul franco-anglo-romîn care intră în stăpînirea întreprinderii, „Steaua romînă", împărțindu-și acțiunile astfel : băncile bucureștene 50,10%, grupul francez 24,95% și grupul englez 24,95%. Combinația, efectuată prin mijlocirea unor bănci neutre, a fost confirmată apoi de guvernul romîn care, prin „Jurnalul Consiliului de Miniștri" din 2 septembrie 1920, a ordonat ștampilarea acțiunilor „Steaua romînă", urmată de ridicarea sechestrului; „Steaua romînă" devenise întreprindere „romîno-aliată". Majoritatea romînească era însă numai aparentă, chiar dacă am face abstracție de filiațiunea „Banque de Paris et des Pays Bas" — „Banca Marmorosch Blank", datorită în primul rînd condițiilor în care acțiunile fuseseră cumpărate de băncile bucureștene. În adevăr, pentru a ajunge la procentul de 50,10% din acțiuni, grupului financiar romîn i s-au repartizat spre cumpărare 50 100 acțiuni : prețul convenit a fost în jurul a 800 franci elvețieni bucata. Cum însă nici statul nici băncile romînești nu dispuneau de această sumă, cele din urmă au fost creditate de grupul franco-englez, care, în schimb, a luat în gaj acțiunile devenite, chipurile, romînești. Încercarea de achiziționare a „Stelei romîne" s-a terminat așadar cu o datorie contractată în străinătate în valoare de 1 112 518 lire sterline la grupul englez („Stern Brothers") și de 63 623 706 franci francezi la grupul francez („Banque de Paris et des Pays Bas"), precum și cu gajarea acțiunilor dobîndite.

„Naționalizarea" întreprinderii „Steaua romînă" a dus însă nu numai la pierderea ei în fapt de către statul romîn, ci a împins băncile bucureștene în pragul falimentului. În 1924, cînd datoria sus-menționată ajunsese scadentă, ca urmare a sporului de emisiuni, grupul băncilor din București dispunea de un pachet de 316 858 acțiuni ; ținînd seama de prețul la care le cumpărase și de cursul la bursă al acțiunilor, băncile bucureștene înregistrau o pierdere de aproximativ 3070 lei per acțiune, ceea ce însuma în total peste 970 milioane lei. Această situație a făcut necesară o nouă intervenție a statului romîn, pentru salvarea finanței bucureștene, intervenție care s-a soldat cu noi sacrificii bănești și concesionări de terenuri petrolifere ale

[1] Cînd grupul franco-romîn a supus guvernului de la București proiectul său de tranzacție, guvernul a cerut să se includă în înțelegere și un grup britanic pentru ca să nu se „supere" guvernul englez. Din nota grupului anglo-franco-romîn prezentată în iunie 1920, reiese de unde venise acest „sfat". Grupul franco-romîn, supusese deja proiectele sale guvernului romîn, în special lui C. Argetoianu, Tache Ionescu și O. Tăzlăuanu.

www.dacoromanica.ro

statului. După calculul economistului Virgil Madgerau, pierderea înregistrată de statul romîn prin nepreluarea „Stelei romîne", acordurile încheiate, redevențe etc., se ridică la 250 milioane lei-aur sau 10 250 milioane lei la cursul din 1924. Cum s-ar spune, burghezia romînă s-a dus după lînă și s-a întors tunsă; iar cea mai mare întreprindere petroliferă a țării a rămas în mîna capitalului străin, în scurtă vreme după încheierea tranzacției. Odată cu intrarea unui conducător al lui „Anglo Persian Burma Oil" în directoratul „Stelei romîne", partea engleză obține o putere care, ca să folosim expresia unui economist german, „acționa dinamic"[1].

În timp ce atîtea forțe erau încleștate în lupta pentru acapararea „Stelei romîne", luptă cu rezonanță în tratativele diplomatice, în dezbaterile parlamentare și în presa europeană a vremii, capitalul belgian, acționînd mult mai discret, a pus stăpînire pe grupul petrolifer deținut de „Diskonto". Este vorba de grupul financiar din Anvers care deținea și înainte de război întreprinderea „Naphta" și care s-a constituit în „Compagnie financière belge des pétroles" („Petrofina"). În 1920, acest grup a intrat în colaborare cu „Compagnie industrielle des pétroles" din Paris, care deținea 40% din acțiunile întreprinderii „Vega" (60% erau proprietatea lui „Diskonto" prin „Deutsche Erdöl A.G.") și cu banca „Marmorosch-Blank", care avea participații la „Creditul petrolifer"; „Petrofina" cumpără prin societatea elvețiană „Terra" din Zürich acțiunile germane și ajunge să dețină în 1920, 98% din acțiuni la „Concordia", 60% la „Vega" și 78% la „Creditul petrolifer". Sechestrul asupra acestor întreprinderi este ridicat la 1 iunie 1920. Ulterior, „Petrofina" a preluat și acțiunile companiei franceze de la „Vega", extinzîndu-și conducerea de asemenea și asupra societății „Internaționala" (fostă cu capital olandezo-francez). Dispariția grupului petrolifer controlat de „Diskonto" a coincis astfel cu consolidarea simțitoare a capitalului belgian în industria petrolului din țara noastră.

În sfîrșit, între întreprinderile puse sub sechestru a figurat și „Petrol Blok", la care erau cointeresate banca „Marmorosch Blank" și un grup de acționari austriaci. Finanța liberală a încercat în consecință să pătrundă aici cerînd lichidarea capitalului „inamic" (?). Întrucît însă acționarii străini deveniseră, prin efectul tratatelor de pace, cetățeni polonezi, iugoslavi și cehoslovaci, „Marmorosch Blank" a obținut ridicarea sechestrului, „Petrol Blok" reunind așadar acum, sub conducerea băncii bucureștene, un capital romîno-ceho-polono-iugoslav.

★

[1] Transformarea „Stelei Romîne" din societatea germană în societate anglo-franco-romînă este înfățișată după relatările adeseori contradictorii, cuprinse în *Dezbateri parlamentare*, „Monitorul oficial", nr. 117/1924 și 127/1925, unde sînt cuprinse declarațiile făcute de Virgil Madgearu și Tancred Constantinescu; V. Madgearu, *Opera camuflărilor*, în „Independența economică", an. V (1922), nr. 1; O. Constantinescu, *op. cit.*; Bickel Heinrich, *Die Englischen Erdölinteressen und der Wirtschafts-Nationalismus der Rohstoffländer*, Hamburg, 1941; S. Gargas, *Politique pétrolière dans les Pays Bas*", în „Revue économique internationale", an. XIX. (1927), nr. 1; vezi și E. C. Munteanu și T. Necșa, *op. cit.*; colecția „Monitorul petrolului romînesc" pe anii 1920—1921—1922—1923, precum și presa vremii;

www.dacoromanica.ro

Odată cu dispariția capitalului german, primul loc în industria petroliferă a Romîniei ajunge să-l ocupe capitalul englez. Încă înainte de primul război mondial, acesta avea numeroase interese, atît prin intermediul societăților engleze care lucrau în țara noastră, cît și prin acela al societăților anonime romîne cu capital englez. În sfîrșit, poziții importante deținea capitalul englez, în colaborare cu cel olandez; în această ordine de idei, trebuie amintit în primul rînd puternicul și cunoscutul monopol anglo-olandez „Royal Dutch Shell", care deținea societatea „Astra romînă", a doua întreprindere a țării în ramura petrolului. Este suficient să arătăm că, în perioada antebelică, în rafinăriile „Astrei romîne" se prelucra 20% din totalul petrolului rafinat în țară; adăugînd și „Steaua romînă", prin care intrase în economia romînească și celălalt mare monopol englez „Anglo Persian", și care prelucra la rîndul ei 25% din petrolul rafinat, se vede limpede poziția fruntașă pe care capitalul englez o dobîndise, în urma războiului, în industria petroliferă a Romîniei.

O puternică verigă a dominației engleze în petrol se făurește în această perioadă și prin noua „Phoenix Oil Transport Co.", care, într-o primă etapă, a reunit într-un puternic grup o serie de societăți petrolifere lucrînd încă dinainte de război în Romînia: „Traian Roumanian Oil Co.", „Anglia Roumanian Petroleum Syndicat", „Stavropoleo Moreni (Roumania) Oil Properties", „The Beciu (Roumania) Oil Fields", „Anglo Continental Oil Co." etc. Totodată, imediat după apariția sa în Romînia, „Phoenix Oil" creează cîteva societăți noi: „Unirea", „Unirea petroliferă romînă", și altele, transformîndu-se astfel într-un concern petrolifer redutabil. Pentru a majora forța sa economică, în 1922, „Phoenix Oil" intră în tratative cu grupul englez, interesat încă de mai multă vreme în exploatările petrolifere din țară, „Roumania Consolidated Oilfields Company", care avea de asemenea cîteva societăți subordonate; prin prelucrarea acestei întreprinderi, în patrimoniul grupului „Phoenix Oil" au intrat „Chiciura Oilfields of Roumania" și partea engleză din societatea anglo-olandeză „Orion".

Tot în anii 1920 — 1922 mai apar și o serie de alte societăți engleze, a căror forță nu se poate compara însă, cel puțin la început, cu a celor trei grupuri amintite mai sus, dar care, alături de societățile engleze existente încă din perioada 1912 — 1914, ridică în mod evident procentul capitalului englez în totalul capitalului investit în petrolul romînesc.

Deci, pătrunderea capitalului englez în industria petroliferă în anii 1919—1922 se înfăptuiește în principal prin acapararea unei părți din capitalul german și subordonarea în fapt a celei mai mari societăți petrolifere a țării, „Steaua romînă", prin concentrarea unei serii de întreprinderi mai mici într-un grup puternic, condus de „Phoenix Oil & Transport Co." și prin crearea de noi întreprinderi industriale[1].

Alături de capitalurile engleze, o activitate tot atît de intensă desfășoară capitalurile franceze și belgiene, atît fiecare separat, cît și amîndouă împreună. Sinteza colaborării franco-belgiene este concernul „Omnium International des Pétroles", care reunește acum într-un singur grup „Banque

[1] O imagine mai amplă a participațiilor engleze în industria petroliferă a Romîniei în anii 1918-1922, în planșa de la p. 52.

www.dacoromanica.ro

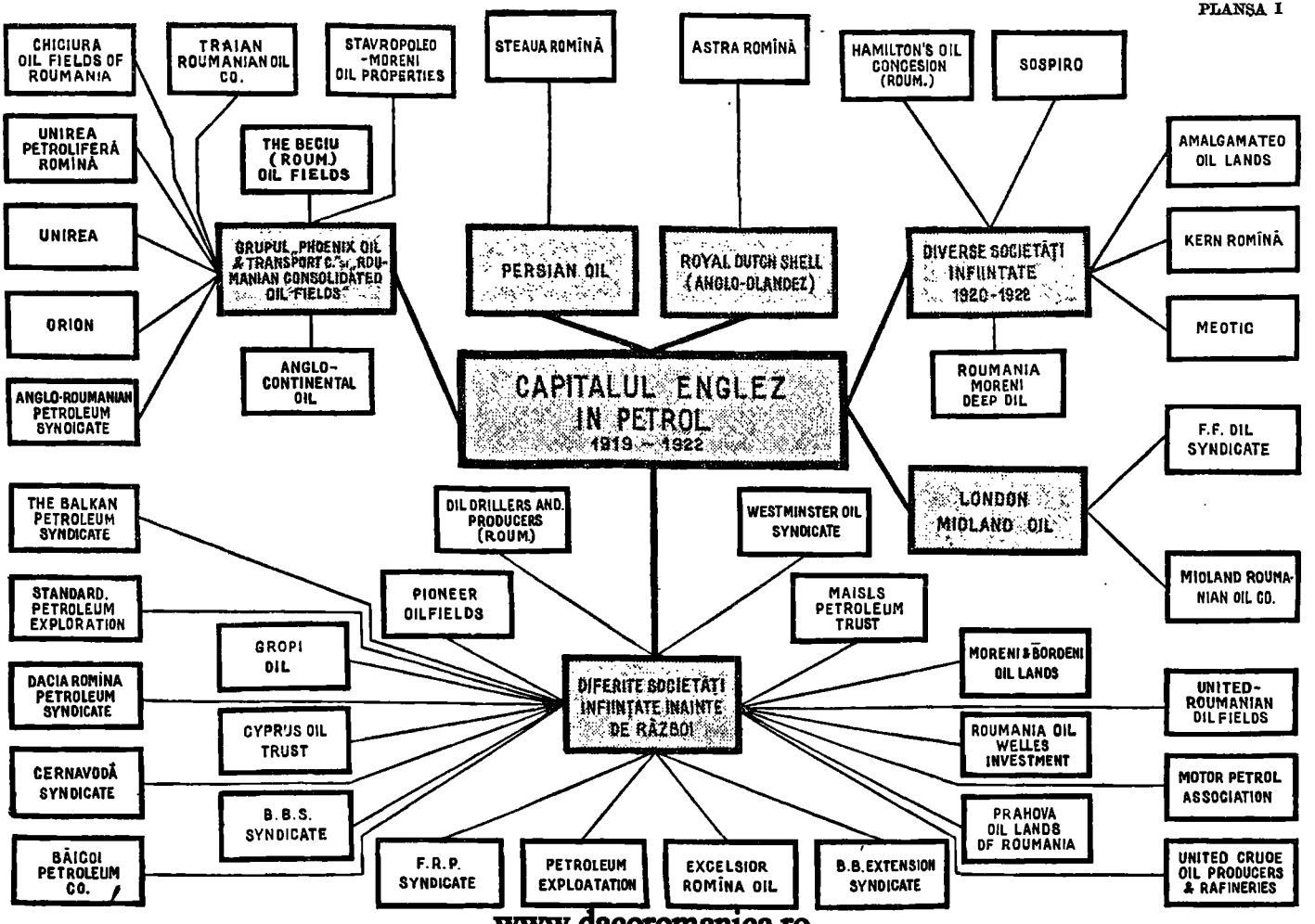

www.dacoromanica.ro

de Paris et des Pays Bas", „Crédit foncier d'Algérie et Tunisie" (Paris), „Pétroles de Roumanie (Anvers), „Banque Mirabaud" (Paris), „Casa de Bancă Louis Hirsch" etc. „Omnium", avînd în frunte „Banque de Paris et des Pays Bas", cu atît de ramificate interese în economia romînească, este ceea ce se numea obişnuit „Grupul francez" care preluase 24,95% din acţiunile „Steaua romînă". În afară de această participaţie extrem de preţioasă şi rentabilă, „Omnium" controlează importanta societate „Colombia", preia „Alpha" pe care o contopeşte cu prima, transformă într-o afiliată a „Colombiei" societatea „Union" şi participă la „Primul conduct Buştenari-Plopeni".

Capitalul belgian, în afară de participarea sa la „Omnium", unde a adus întregul activ al societăţii „Alpha", îşi formează două puternice grupuri: „Compagnie financière belge des pétroles" şi „Geonaphte". „Compagnie financière" a fost fondată în februarie 1920 de către „Crédit mobilière de Belgique", „Société Générale de Belgique", „Banque d'Anvers" şi societatea petroliferă „Naphta"; la noua întreprindere participă de asemenea banca bucureşteană „Marmorosch Blank". În afară de „Naphta", „Compagnie financière", preia aşa cum am văzut vechile societăţi germane „Concordia", „Vega" şi „Creditul petrolifer", îşi subordonează „Internaţionala" cu afiliata sa „Gura Ocniţei" şi înfiinţează în aprilie 1920 societatea „Sirius"; cel de-al doilea grup belgian „Geonaphte", în afară de societatea cu acelaşi nume, preia întreprinderile „Sphinxe Petroleum Co." şi „Apostolachi" şi creează, împreună cu un grup anglo-franco-belgian, societatea „British Colonial Petroleum Corporation". Dintre noile societăţi belgiene, constituite în această epocă, se cuvine amintită şi „Société auxiliaire des pétroles roumains" care, în afară de propria ei activitate, subscrie împreună cu capitalul romîn, italian şi grec la înfiinţarea societăţilor „Prahova" şi „Foraki Romînă", o filială a întreprinderii „Foraki".

Cît priveşte capitalul francez, acesta îşi lărgeşte sfera de acţiune printr-o serie de noi întreprinderi care apar iniţiate fie de grupul condus de L. Wenger, fie de alte grupuri, mai puţin însemnate.

Spre deosebire de capitalurile engleze, franceze şi belgiene, capitalul american, o dată pierdută posibilitatea de a pune mîna pe „Steaua romînă", nu se angajează în prea multe creaţiuni de noi firme sau preluări de întreprinderi mai mici. „Romîno-americana" preia astfel numai „Cîmpurile petrolifere Băicoi" (fostă cu capital romînesc), iar un grup american fundează „Petrolul Carpaţilor". În schimbul unei activităţi extensive, capitalul american consolidează însă importanta filială a lui „Standard Oil", societatea „Romîno-americană", printr-un apreciabil spor de capital care o ridică la sfîrşitul anului 1922 la rangul de societate petroliferă cu cel mai mare capital din Romînia.

★

O problemă care nu este lipsită de interes, şi care s-a pus şi în literatura economică în trecut, priveşte situaţia „naţională" a capitalurilor din industria petroliferă a Romîniei la sfîrşitul perioadei de transformări, mai mult sau mai puţin normale, care a urmat primului război mondial. Pentru a înţelege această problemă, trebuie cunoscut faptul că o activitate susţinută

www.dacoromanica.ro

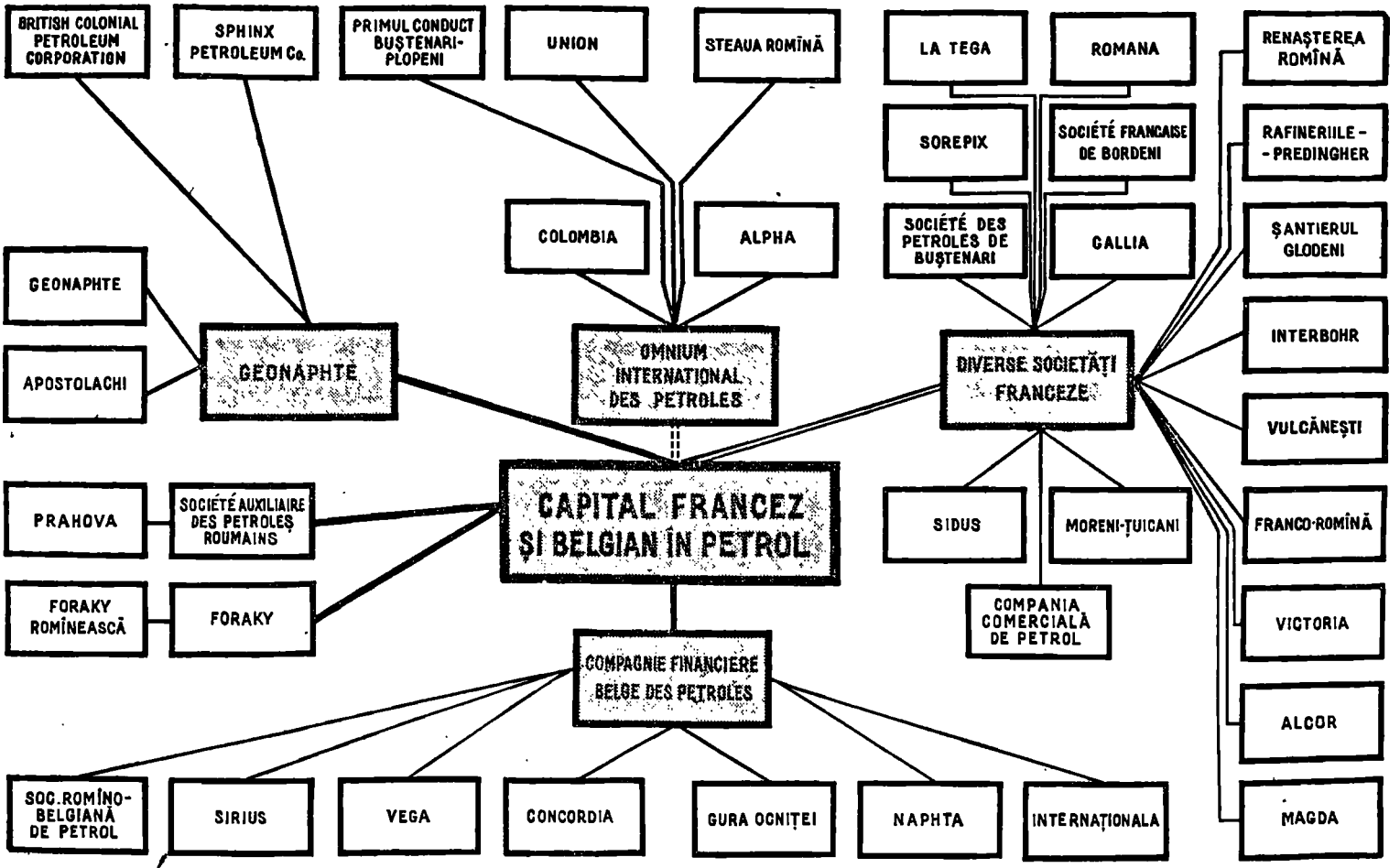

www.dacoromanica.ro

au desfășurat în anii 1919 — 1922 nu numai capitalurile străine, ci și diferite grupuri ale burgheziei romîne. Se cuvine semnalată în primul rînd apariția a două societăți romînești „Creditul minier" și „I.R.D.P.", a căror intrare în ativitate a fost prilej de mari scandaluri publice, în parlament și presă. Creațiuni ale finanței liberale, cele două societăți erau o oglindire deosebit de caracteristică a modului în care oligarhia financiară din țară folosea, pentru a dobîndi pozițiile rîvnite în industria petrolului, metode de acumulare primitivă a capitalului, prin exproprierea directă a bunurilor statului. Sub pretextul sprijinului pentru societățile cu capital romînesc, guvernele burgheze alcătuiesc legi speciale, cum este legea din vara anului 1920, prin care s-a acordat monopolul distribuției petrolului noii societăți create „I.R.D.P.", acordă „Creditului minier" aproape pe nimic, perimetre din cele mai bogate zăcăminte petrolifere ale statului etc. În afară de aceste două societăți care, de la început, joacă astfel un rol ce nu poate fi neglijat în industria petroliferă, apar zeci de alte întreprinderi mărunte cu capital național. Îmbogățiți de război, speculanți de coroane, moșieri cu sume de bani obținute la expropriere, tentați de mirajul profiturilor uriașe pe care societățile străine le realizau în acest domeniu, constituiesc toți cu frenezie societăți petrolifere. Rezultatul acestei goane se oglindește în faptul că, în ansamblul capitalului tuturor societăților petrolifere cu existență juridică în țară, greutatea specifică a capitalului romînesc crește în acești ani. Date statistice oficiale în acest sens nu avem, dar, din cercetarea tuturor materialelor privind înființarea de noi societăți, o asemenea concluzie se impune. În legătură cu ea se cuvin însă două precizări:

a) creșterea amintită nu atinge proporțiile înfățișate în multe lucrări economice apărute pînă acum și

b) amintita creștere a procentului de capital romînesc nu reflectă o sporire reală corespunzătoare a rolului acestui capital în industria de petrol a Romîniei.

În primul rînd, despre proporțiile capitalului străin și romîn în perioada 1919—1922, aprecierile și calculele variază de la autor la autor: variațiile sînt atît de serioase, încît la un autor găsim 20% capital romînesc, la altul 35,7%, iar la al treilea, 43%[1]. Față de 6% cît era înainte de război, sporul pare nu numai impresionant, dar de-a dreptul uluitor. Din păcate, aceste salturi ale procentajului de capital romînesc aveau loc nu întotdeauna în industria petroliferă, ci în imaginația înflăcărată a autorilor respectivi care-și luau dorințele drept realitate. Uneori această imaginație era de alminteri interesată în a arăta realizările obținute de burghezia romînă în vederea naționalizării industriei petrolifere.

Vom stărui întîi asupra procentului minim de 20%, care este mai des întîlnit[2]. Autorii respectivi se bazează pe o statistică neoficială, adoptînd-o

[1] Indicarea autorilor și lucrărilor respective la O. Constantinescu, *op. cit.*, p. 126 și urm.

[2] P. H. Suciu, *L'Italia e il petrolio romeno*, Città di Castello, 1923, p. 78; T. Savin, *Capitalul străin în Romînia*, Buc., 1947, p. 62 etc. Pe baza unui alt procedeu, de calcul, la un procent asemănător ajunge și O. Constantinescu, *op. cit.*, însă pentru anul 1924. La acest din urmă autor trebuie remarcat că ia o bază greșită, socotind procentul capitalului romînesc înainte de război, drept 8,1%, cînd el era numai de 6%. De asemenea, el include sporul de capital romînesc în urma încurajărilor statului la aproximativ 6%; pentru anul 1924 se poate ca acest procent să fi avut o bază reală, dar pentru anii 1920—1922, el pare a fi exagerat.

www.dacoromanica.ro

necritic. Într-adevăr, de la prima lectură, cititorul atent este prevenit asupra caracterului cel puțin incomplet sau contradictoriu al statisticii. De exemplu, la capitalul belgian se dă un procent de 3,56%, ceea ce ar indica o situație neschimbată față de perioada antebelică. Dar, numai „Compagnie financière belge des pétroles", înființată în 1920, avea un capital de 50 de milioane franci-belgieni, fără a mai vorbi de societățile germane pe care le preia în perioada februarie - iunie 1920, și de celelalte societăți belgiene menționate. Dacă am considera că statistica este alcătuită la începutul anului, iar nu la sfîrșitul lui, nepotrivirea ar apărea atunci la capitalul german care este indicat ca dispărut din industria petroliferă (ceea ce nu era cazul pentru începutul anului) și la capitalurile aliate (franco-anglo-romîne) unde fostul capital german de la „Steaua romînă" este inclus, deși schimbarea a avut loc în cursul anului 1920.

Chiar dacă am face abstracție de aceste erori ale tabelului amintit, statisticile vremii nu devin prin aceasta mult mai apropiate de realitate. Motivul trebuie găsit într-un artificiu de calcul pe care-l întîlnim în acești ani în toate centralizările statistice și care, din capul locului, era menit să dovedească reducerea rolului capitalului străin. Este vorba de societățile străine la care capitalul era exprimat în moneda țării respective : lire sterline, franci francezi, franci belgieni, franci elvețieni etc. Numărul unor asemenea societăți era destul de mare în industria petrolului. Or, la o cercetare pe societăți, se constată că, atunci cînd se totalizau cifrele, transformarea capitalului din valută străină în lei se făcea la cursul antebelic. Așadar, la societățile cu capitalul în lei era vorba de lei-hîrtie care se exprimau cu zecile de milioane, iar la societățile cu capital în lire sterline era vorba de lei-aur. În aceste condiții, ținînd seama de deprecierea leului, firește că adunarea de lei-hîrtie cu lei-aur se traducea printr-o creștere a rolului capitalului romînesc și se putea astfel ajunge pînă la procente de 43% capital romînesc în petrol.

După părerea noastră, chiar dacă admitem că sporul real al capitalului romînesc de pe urma lichidării fostelor societăți germane este de ordinul a 6%, proporția capitalului romînesc în întreaga industrie petroliferă nu putea să fi fost decît în jurul a 12%, ținînd seama de faptul că, paralel cu crearea de noi societăți petrolifere romînești, societățile cu capital străin înregistrează și ele ridicări de capital în proporții nemaiîntîlnite pînă acum. Un calcul va fi edificator în acest sens : 47 de societăți noi romînești, create în anii 1920—1922, nu depășeau toate la un loc capitalul străin pe care-l aveau la sfîrșitul anului 1922 numai trei mari societăți : „Romîno-americana", „Astra romînă" și „Steaua romînă"[1].

În sfîrșit, în legătură cu statisticile vremii, trebuie subliniat și faptul că acțiunile deținute de băncile „romînești" cu capital străin erau socotite tot drept „capital romînesc". Admițînd însă că, în totalul cap talului social investit în industria petrolului, procentul capitalului romînesc a crescut de la 6%, cît era înainte de război, la 10—15%, cît credem că era aproximativ

[1] Calculul este făcut cu multă largheță : între societățile romînești am inclus multe care nu aveau exclusiv capital romînesc și am adunat totuși întregul capital ; la „Steaua romînă" am socotit 50% capital romînesc, deși am văzut care erau proprietarii reali ai acestor acțiuni angajate la Londra și Paris.

www.dacoromanica.ro

la sfîrşitul anului 1922, reflectă oare acest fapt o creştere corespunzătoare a rolului său în industria petroliferă? După părerea noastră, nu. Multe din societăţile romîneşti înfiinţate în aceşti ani erau societăţi minuscule cu capitaluri mici, între 500 000 şi 2 000 000 lei. Împrăştiate şi fără utilaj apariţia lor este explicabilă în aceşti ani de inflaţie şi febră a „întemeierii de societăţi anonime", după cum şi mai explicabilă este lichidarea lor ulterioară, într-o formă sau alta, de către societăţile mari (de obicei, cu capital străin). De altfel, cînd cercetezi situaţia acestor mici „societăţi anonime", constaţi adeseori că întregul lor capital consta în cîte o parcelă de teren presupus cu resurse petrolifere, pe care însă nu-l puteau pune în exploatare din lipsă de numerar; activitatea productivă a unora din aceste societăţi nici nu începuse măcar în momentul dispariţiei lor. Totuşi, exprimat în bani, capitalul acesta era adunat la fel ca şi cel al „Astrei romîne" de pildă. Chiar la societăţile mari însă, al căror capital social stătea cot la cot cu cel al marilor societăţi străine, se constată adeseori un decalaj profund între capitalul înscris în statute şi capitalul deplin vărşat. Bunăoară, societatea „Redevenţa" (cu cel mai mare capital dintre societăţile romîneşti) avea un capital social mai mare decît „Astra romînă", dar capital efectiv vărsat nu avea decît aproximativ jumătate cît al acesteia.

De asemenea, nu trebuie subapreciat faptul că multe din marile societăţi romîneşti nu trăiau şi nu obţineau profituri decît de pe urma unui soi de samsarlîc pe care-l făceau în dosul lozincii „independenţei naţionale". Este vorba de creaţiunile finanţei liberale, care, în virtutea faptului că erau societăţi cu capital naţional, obţineau cu preferinţă terenuri petrolifere de-ale statului pe care nu aveau apoi mijloace să le lucreze, şi pe care, în cele din urmă, le cedau în schimbul unui comision tot marilor societăţi străine. În literatura vremii se pot întîlni relatări de convenţii prin care „Creditul minier" cedează zece sonde, „I.R.D.P." cedează şase sonde etc., societăţilor străine, în special „Stelei romîne", în schimbul unui procent anumit din beneficiul net al exploatării respective. Firesţe că o asemenea „rezolvare" a problemei capitalului romînesc nu ducea decît la jefuirea statului, la întărirea exploatării muncitorilor din petrol (societăţile străine n-aveau doar nici un interes să-şi diminueze profitul cu comisionul plătit intermediarei „naţionale") şi la jefuirea consumatorilor (tranzacţiile ducînd în ultimă instanţă la ridicarea preţului produselor petrolifere).

În sfîrşit, nu se poate trece cu vederea faptul că poziţia capitalului străin în industria petrolului nu se reducea numai la capacitatea de producţie a ţiţeiului, ci şi la aceea de prelucrare a lui, la transport etc.; or, în această privinţă, perioada 1919—1922 nu marchează absolut nici un pas înainte care să indice oricît de vag o sporire a rolului capitalului naţional.

Indiferent deci de jocul în sus sau în jos a cîtorva procente privind capitalul naţional din petrol, părerea noastră este că transformările care au loc în urma primului război mondial şi dispariţia capitalului german nu pot să fie caracterizate, aşa cum s-a încercat deseori în literatura economică burgheză, prin creşterea „puternică" a rolului capitalului naţional. Pentru această perioadă este doar de consemnat o anumită creştere a participării capitalurilor romîneşti în industria petroliferă, care însă nu schimba situaţia

www.dacoromanica.ro

de fapt : preponderența absolută a capitalurilor străine în această ramură importantă a economiei naționale a Romîniei.

Ceea ce caracterizează în principal perioada 1919—1922 este nu schimbarea raportului dintre capitalul străin și cel romînesc, ci schimbarea intervenită înăuntrul capitalului străin prin trecerea rolului conducător de la capitalul german la cel englez și prin întărirea pozițiilor capitalului belgian și francez. O anumită întărire a rolului efectiv al capitalului romînesc în petrol, fără însă ca prin aceasta poziția dominantă a capitalului străin să fie răsturnată, va avea loc abia în perioada următoare după legea minelor din 1924 și cînd „creațiunile naționale" ale anilor 1919—1922 („Creditul minier" și „I.R.D.P.", în primul rînd) vor începe să desfășoare cu adevărat o activitate productivă intensă. Aceasta este însă o problemă care depășește perioada 1919—1922, la care ne referim.

★

Din moment ce motorul dezvoltării producției capitaliste era stoarcerea de profituri cît mai mari, preocuparea capitalului străin pentru „dezvoltarea economică a Romîniei" nu poate fi nici ea despărțită de beneficiile pe care le realiza aici. Deoarece practic este imposibil să calculăm toate imensele beneficii stoarse de capitalul străin de pe urma participațiilor sale, ne vom rezuma să dăm — cu titlu de exemplu — cîteva indicii în acest sens.

Bunăoară, deși sînt de notorietate publică toate camuflările de beneficii pe care le includ bilanțurile societăților anonime, chiar dacă ne bazăm pe aceste bilanțuri, profiturile pe care le obțineau capitalurile străine în Romînia nu sînt mai puțin impresionante. Ne vom referi deci mai jos la cuantumul beneficiilor nete recunoscute chiar de societățile respective; pentru primele trei bănci și trei întreprinderi petrolifere, beneficiile nete realizate în 1921 și 1922 apar în felul următor :

Beneficiile nete realizate de principalele bănci și societăți petrolifere cu capital străin în 1921 și 1922 *(în milioane lei)* ★

	1921		1922	
	Capital social	Beneficiu net	Capital social	Beneficiu net
1. Banca Marmorosch Blank & Co. . . .	125	58,3	125	62,2
2. Banca de credit romîn	125	22,1	125	35,0
3. Banca comercială romînă	50	10,3	50	11,0
4. Romîno-americană	200	194,4	500	92,0
5. Astra romînă	225	242,7	225	443,4
6. Steaua romînă	310	143,3	310	180,7

★ Întocmit după *Statistica societăților pe acțiuni în Romînia în anul 1922*, p. 31, 33, 189, și pe 1923, p. 36, 37, 49, 239 și 289. Statistica se încheia pe baza bilanțurilor întocmite la finele anului precedent.

Repetăm, acestea sînt beneficii nete mărturisite de societățile respective. Încolo, cifrele vorbesc de la sine. „Astra romînă", la un capital de 225 milioane lei, a realizat numai în doi ani un beneficiu net de aproape 690

www.dacoromanica.ro

milioane (de peste trei ori mai mare decît capitalul investit)[1]. Desigur, comentarii se pot face cu privire la fiecare din cele şase întreprinderi cu capital străin în parte. Ele ar duce la aceeaşi concluzie privind uriaşele bogăţii ale ţării, care, prin mijlocirea acestor societăţi, treceau în multe cazuri graniţa, fără nici un avantaj pentru dezvoltarea economică generală a ţării. Pentru comparaţie, vom menţiona numai că singure aceste şase societăţi străine — din sutele care activau în ţară — cîştigau sume mai mari decît toate cheltuielile pe care le făcea statul romîn pentru agricultura ţării, pentru lucrări publice, pentru dezvoltarea artistică şi culturală a ţării, pentru întreţinerea sănătăţii a 16 milioane de locuitori, pentru ocrotirea socială etc. luate la un loc, aşa cum rezultă din tabloul de mai jos:

Tablou comparativ între beneficiile a şase societăţi cu capital străin şi unele cheltuieli ale statului romîn
(în milioane lei)

	1921	1922	Total 1921–1922
Beneficiile celor şase societăţi cu capital străin, sus-menţionate	671,1	824,3	1495,4
Cheltuieli bugetare ale Romîniei pentru: agricultură, lucrări publice, sănătate, muncă, ocrotire socială, culte şi arte .	603,7	601,9	1205,6

Beneficiile uriaşe obţinute permiteau societăţilor cu capital străin să plătească acţionarilor dividende foarte ridicate; la „Astra romînă", de exemplu, dividendele plătite au variat între 6,5% şi 22,5%, la „Orion" între 6 şi 60% etc.

Dividendele plătite, reflectare a profiturilor mari realizate, duceau însă la diferenţe apreciabile între valoarea nominală a acţiunilor şi valoarea la care ele puteau fi negociate. Acţiunile „Astra romînă" şi „Steaua romînă", cu o valoare nominală de 500 lei, erau cotate la bursă, în ianuarie 1922, de pildă la 10 000 lei şi respectiv 4 625 lei[2].

În legătură cu politica dividendelor, trebuie menţionat că adeseori aceste dividende nu erau exportate, ci erau capitalizate în ţară, ducînd la o rapidă creştere a capitalului societăţilor străine, la consolidarea poziţiilor lor în economia naţională[3]. De exemplu: societatea „Romîno-americană" şi-a majorat capitalul în 1916 de la 25 la 37,5 milioane exclusiv prin investirea beneficiilor anilor 1914—1915; în 1920, o nouă majorare a capitalului la 150 milioane este de asemenea integral plătită cu beneficiile anilor anteriori (trei acţiuni noi pentru una veche); în 1921, capitalul este din nou majorat la 200 milioane lei tot din beneficiile realizate în ţară (trei acţiuni noi pentru una veche); în 1922, beneficiul de aproape 200 milioane lei este de asemenea folosit la majorarea capitalului. Acelaşi

[1] La disproporţia dintre capital şi beneficii trebuie desigur avută în vedere şi conjunctura inflaţionistă a anilor respectivi care exagerează în mod evident raportul.

[2] Din nou trebuie avută în vedere influenţa factorului inflaţionist, care, ca şi în cazul beneficiilor, amplifică fenomenul.

[3] Capitalul sporea desigur şi prin rezervele vizibile ascunse şi acumulate.

www.dacoromanica.ro

proces îl întîlnim şi la „Astra romînă" care şi-a dublat capitalul în 1920, acţiunile noi fiind plătite din beneficiul anului anterior; în 1922, din beneficiul de 443 milioane, 225 milioane sînt folosite pentru plata noii emisiuni de acţiuni, prin care capitalul societăţii este urcat la 450 milioane lei etc. [1]. Cele două societăţi cu capital anglo-olandez şi american au ajuns astfel să treacă de la un capital de 72,5 milioane lei la un capital în valoare nominală de 950 milioane lei în decurs de mai puţin de un deceniu şi jumătate; menţionăm că acest spor a fost obţinut prin capitalizarea în Romînia a beneficiilor din numai patru, respectiv şase ani, în restul timpului dividendele plătindu-se acţionarilor din străinătate. La asemenea calcule, apărătorii capitalului străin răspundeau că societăţile respective aduseseră în ţară lei-aur şi aveau în 1922 valori exprimate de lei-hîrtie. Argumentul nu stă însă în picioare. „Astra romînă", de exemplu, adusese în ţară 60 milioane lei-aur; în 1923, la sfîrşitul perioadei pe care o avem în vedere, capitalul ei ajunsese la 450 milioane lei-hîrtie. Calculat la cursul bursei de 11 000 lei acţiunea, aceasta însemna în realitate un capital de 9,9 miliarde lei-hîrtie sau aproximativ 500 milioane lei-aur (socotind o depreciere de 20 de ori a leului).

Munca poporului romîn şi bogăţiile ţării erau astfel transformate în capital străin, realizator de noi profituri în epoca următoare.

★

Consecinţe importante ale prezenţei capitalului străin în economia naţională a unei ţări se reflectă în balanţa de plăţi. Cînd discută această problemă, economiştii burghezi nu uită să menţioneze şi să sublinieze că influenţa capitalului străin se resimte nu numai în pasivul balanţei de plăţi prin plata dividendelor, dobînzilor la credit etc., ci şi în activul balanţei prin capitalurile care pătrund dinafară în economia naţională. În anii 1919—1922, ca şi mai tîrziu, acest aspect era scos în special în relief de partizanii capitalului străin. Soluţia echilibrării balanţei de plăţi, spuneau ei, trebuie găsită tocmai în importul de capital străin, deci în înstrăinarea economiei naţionale — spunem noi. Argumentul lor este însă mai mult decît îndoielnic; se omite faptul că un capital străin intrat în ţară apare o singură dată (un singur an) la activ, pentru ca apoi ani şi decenii la rînd să greveze pasivul balanţei de plăţi. Exemplele date mai sus, privind cele două societăţi petrolifere, sînt concludente: capitalul adus de ele în ţară înainte de primul război mondial a crescut aici prin acumularea plusvalorii stoarse în Romînia, pe spinarea poporului romîn şi a pompat peste hotare bogăţiile ţării, sub formă de dividende, pînă după al doilea război mondial, adică pînă la naţionalizarea din 1948.

Cînd analizăm rezultatele pătrunderii capitalului străin în ţară între anii 1919 şi 1922 nu se poate face abstracţie de balanţa de plăţi. În anii de după primul război mondial, deficitul acesteia crescuse în mod apreciabil, ca urmare a faptului că balanţa comercială, al cărei sold favorabil

[1] Vezi Tancred Constantinescu, în *Dezbateri parlamentare*, „Monitorul oficial", nr. 117 din 1924, p. 3420 şi urm.

www.dacoromanica.ro

reprezenta de obicei singurul activ al balanței de plăți, devenise ea însăși deficitară. Tabloul de mai jos ilustrează situația:

Balanța comercială a Romîniei 1919–1922 *
(în milioane lei)

Anul	Import	Export	Sold
1919	3 762	104	−3 660
1920	6 980	3 447	−3 533
1921	12 145	8 263	−3 882
1922	12 325	14 039	+1 714

*) *Enciclopedia Romîniei*, vol. IV, București, 1943, p. 1007, tabelele XXI și XXII

Așadar, după patru ani de eforturi și prin ridicarea exportului de la 109 140 tone la peste 4 milioane tone, balanța comercială a Romîniei începuse din nou să se încheie cu excedent. Acum, mai mult încă decît înainte, cînd se deschidea perspectiva ca excedentul balanței comerciale să creeze o tendință de echilibru și în balanța de plăți, efectele invaziei de capitaluri străine se resimt și mai puternic. Potrivit unui calcul al Băncii Naționale a Romîniei, plata capitalului străin (exceptînd anuitățile datoriei publice) se ridica în 1922 la cca. 3 200 milioane lei [1]. În 1923, adică atunci cînd efectele plasamentelor de capital străin în întreaga perioadă (1919—1922) se resimt din plin, calculele economiștilor vremii apreciază plata capitalului străin la 3 775 milioane lei [2], precizînd însă că aceasta este o cifră minimă, probabil inferioară realității. Dacă acceptăm aceleași calcule, rezultă că importul de capital străin în anul 1922 era de maximum 3 000 milioane lei, ceea ce înseamnă că numai beneficiile stoarse de capitalul importat depășeau acest import cu aproximativ 775 milioane lei. Dacă adăugăm uriașele datorii contractate cu prilejul „naționalizărilor" din acești ani, ajungem la o cifră ce depășește cu mult un miliard lei (numai „naționalizarea" „Stelei romîne" a însemnat peste un miliard lei contractat în străinătate).

Cum se plăteau toate acestea în ultimă instanță? Prin export de mărfuri, pentru care nici o centimă nu mai intra în țară, mărfuri în care era materializată munca poporului romîn, mărfuri care porneau în lumea largă să ducă bogățiile țării, lăsînd mereu mai sărac pe adevăratul lor stăpîn.

Dacă la jefuirea Romîniei de roadele muncii poporului nostru adăugăm și starea de dependență economică-politică ce decurgea din prezența masivă a capitalurilor străine în țară, avem imaginea mai completă a rezultatelor la care, concomitent cu o grăbire a dezvoltării capitalismului, ducea importul de capital extern, în istoria căruia anii 1919—1922 au înscris pagini dintre cele mai nefaste.

---

[1] Banque Nationale de Roumanie, „Bulletin d'information et de documentation" nr. 1/1929.

[2] E. Ene, *Perspectivele balanței de plăți a Romîniei*, în „Analele statistice și economice", nr. 5–6 din 1925.

www.dacoromanica.ro

К ВОПРОСУ О ПЕРЕДЕЛЕ РУМЫНСКОЙ НЕФТЯНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ МЕЖДУ КАПИТАЛИСТАМИ СТРАН, ПОБЕДИВШИХ В ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЕ (1919—1922)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

До первой мировой войны первенство в целом ряде важных отраслей румынской промышленности, в том числе и в нефтяной промышленности, принадлежало капиталам Центральных держав и, в первую очередь, немецкому капиталу.

Вследствие военного поражения Центральных держав их имущество, ставшее «вражеским имуществом», явилось средством выплаты репараций победившим странам.

Румыния, страна-победительница, оказалась в таком положении, что могла лишь частично извлечь пользу из присутствия на ее территории крупных немецко-австро-венгерских капиталов, поскольку, вследствие ряда финансовых или дипломатических маневров и в результате протоколов мирного договора, большая часть этого имущества поступила во владение американских, английских и французских капиталистов.

Таким образом передел румынской нефтяной промышленности между капиталистами стран, победивших в первой мировой войне, был произведен в ущерб интересам румынского народного хозяйства.

Непосредственным следствием перехода большей части бывшего немецко-австро-венгерского имущества, во владение англо-франко-американских и бельгийских трестов явилось то, что эти тресты заняли командное положение в главных отраслях румынской промышленности, особенно в нефтяной. В дипломатически-политическом плане эти изменения обусловили зависимость внешней политики Румынии от великих держав Антанты.

CONTRIBUTION À L'ÉTUDE DU NOUVEAU PARTAGE DE L'INDUSTRIE PÉTROLIÈRE DE LA ROUMANIE ENTRE LES CAPITALISTES DES PAYS VICTORIEUX DE LA PREMIÈRE GUERRE MONDIALE (1919—1922)

(RÉSUMÉ)

Jusqu'à la première guerre mondiale, les capitaux des Puissances Centrales et, en premier lieu, le capital allemand, détenaient la suprématie dans toute une série d'importants secteurs industriels de Roumanie, dont l'industrie du pétrole.

Par suite de la défaite des Puissances Centrales, leurs biens, devenus „biens ennemis", ont servi au paiement des réparations de guerre envers les pays victorieux.

www.dacoromanica.ro

La Roumanie, bien que victorieuse, n'a pu bénéficier que partiellement de la présence massive sur son territoire des capitaux allemands et austro-hongrois car, grâce à une série de manœuvres financières ou diplomatiques et par suite des protocoles des traités de paix, la plupart de ces biens passèrent dans le patrimoine des capitalistes américains, anglais et français.

Ainsi, la redistribution de l'industrie pétrolière de la Roumanie entre les pays vainqueurs de la première guerre mondiale eut lieu au détriment des intérêts de l'économie nationale roumaine.

En conséquence du transfert de la majorité des anciens biens allemands et austro-hongrois aux trusts anglais, français, américains et belges, ces trusts acquirent une situation leur permettant de dicter dans les principaux secteurs industriels de Roumanie et, tout particulièrement, dans l'industrie pétrolière. Ces transformations ont déterminé, sur le plan politique et diplomatique, l'assujettissement de la politique extérieure de la Roumanie aux grandes puissances de l'Entente.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

STUDII
Revistă de istorie
Anul X, nr. 1, 1957

PRIMELE ASOCIAȚII MUNCITOREȘTI ÎN ROMÎNIA

DE

GH. HAUPT

Studiul mișcărilor sociale din veacul al XIX-lea a stat în ultimii ani în centrul atenției a numeroși istorici din țara noastră. În acest cerc vast de preocupări, un loc deosebit s-a acordat începuturilor mișcării muncitorești. Cu tot interesul manifestat pentru studierea acestei probleme — ignorate de istoriografia din trecut — ea a rămas încă deschisă. Faptul se explică atît prin persistența unor păreri eronate sau discutabile, cît și prin lipsa studiilor monografice consacrate unor aspecte necercetate sau puțin cunoscute.

Un timp îndelungat a persistat părerea greșită după care primele cercuri socialiste din anii 1870—1880 erau confundate cu primele cercuri muncitorești[1]. În ultimii ani, cercetările au demonstrat că pentru începutul mișcării muncitorești este caracteristică dezvoltarea paralelă, separată, a mișcării socialiste și a luptelor proletare[2]. Dar unii cercetători, printre care și autorul studiului de față, au pornit pe o pantă unilaterală atunci cînd, ocupîndu-se de aceeași problemă, au acordat un interes primordial acțiunilor spontane de luptă (răzvrătiri, greve), minimalizînd importanța unei analize temeinice a primelor încercări ale muncitorimii de a se organiza[3].

[1] De exemplu M. Roller, *În legătură cu mișcarea muncitorească din Romînia, Contribuție la istoria romînilor*, Buc., 1945; Idem, *Probleme de istorie*, ediția a III-a, Buc., 1951.

[2] Vezi Gh. Haupt, *Din istoricul legăturilor revoluționare romîno-ruse (1849—1881)*, Ed. Acad. R.P.R., 1955.

[3] Un interes mai pronunțat față de aceste prime organizații muncitorești s-a manifestat într-un articol semnat de L. Tismăneanu. Această lucrare nu epuizează subiectul atacat; numeroasele aprecieri date în el nu rezistă criticii, ele bazîndu-se pe cunoașterea unui număr restrîns de fapte, prezentate conform unor teze anticipate de autor (vezi L. Tismăneanu, *Despre unele greve și asociații profesionale muncitorești din Romînia între anii 1871—1881* în „Analele Institutului de istoria partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", an. I (1955), nr. 4, p. 44—58).

www.dacoromanica.ro

Toate cele arătate mai sus fac să fie necesare reluarea şi discutarea unuia dintre aspectele importante şi puţin studiate ale începutului mişcării muncitoreşti : istoricul şi caracterul primelor organizaţii a lucrătorilor [1].

I. CASA DE AJUTORARE ŞI PREVEDERE A LUCRĂTORILOR TIPOGRAFI DIN BUCUREŞTI

Din materialul cercetat pînă în prezent reiese faptul că primele forme de organizare ale muncitorimii au fost casele de ajutor reciproc. De altminteri, fenomenul nu este specific Romîniei. În mai toate ţările Europei mişcarea proletară s-a format şi s-a dezvoltat în faza iniţială — pe lîngă greve, proteste spontane — mai ales ca asociaţii, case de ajutor reciproc, care adeseori întruneau nu numai muncitori dar şi meseriaşi [2].

Societăţile, casele de ajutor reciproc, ca prime forme de organizaţii muncitoreşti, se deosebeau fundamental de oricare dintre instituţiile de binefacere tradiţionale, în primul rînd prin aceea că ele aveau la bază principiul că muncitorii pot, cu propriile lor forţe unite, să-şi îmbunătăţească condiţiile materiale şi situaţia lor socială [3].

Prima organizaţie de acest fel se formează în Romînia în perioada puternicului avînt social din preajma unirii. Împinşi de nevoi, de greutăţile întîmpinate, lucrătorii tipografi din Bucureşti, în vara anului 1858, au hotărît înfiinţarea unei case de ajutor reciproc [4]. Drept rezultat, la 24 august 1858, a luat naştere „Casa de ajutorare şi prevedere a lucrătorilor tipografi". După ce adunarea generală a votat statutul întocmit de E. Winterhalder la 8 septembrie 1858, casa — întrunind la început 53 de asociaţi — a început să funcţioneze la 1 octombrie 1858.

Situaţia social-economică înapoiată a ţărilor romîne, caracterizată prin perioada de tranziţie de la feudalism la capitalism, a determinat conţinutul şi caracterul acestei prime organizaţii înfiinţate de lucrători.

---

[1] În acest studiu ne mărginim doar la o singură problemă — cea indicată în titlu — lăsînd la o parte analiza situaţiei clasei muncitoare, a situaţiei social-economice din acest deceniu şi a formelor de luptă spontane muncitoreşti.

[2] O bibliografie bogată privind aceste societăţi de ajutorare reciprocă în Italia a fost publicată de Franco della Peruta, *Per una bibliografia delle pubblicazioni storiche delle società di mutuo soccorso*, în „Movimento operaio", III (1951), p. 691 — 700.

[3] Cf. G. Manacorda, *Il movimento operaio italiano attraverso i suoi congressi*, Roma, 1953 (folosim traducerea rusă, Moscova, 1955, p. 41).

[4] Împrejurările în care a luat naştere această societate au fost arătate într-un articol interesant scris de Alexandru Ionescu în 1897. Momentul care a prilejuit înfiinţarea casei a fost moartea lucrătorului Petre Golea. Pentru a-l înmormînta, lucrătorii tipografi au deschis o listă de subscripţie spre a strînge un fond. Greutăţile întîmpinate au „luminat cărarea lucrătorilor şi, după un scurt interval, se hotărăsc a înfiinţa o societate de ajutor reciproc", (Alexandru Ionescu, *Gutenberg, schiţă din istoria societăţii generale*, în „Almanah tipografic", editat de Gh. Filip, anul I (1897), p. 114—117). Informaţiile cuprinse în acest articol al lui Alexandru Ionescu de care ne vom folosi în studiul nostru mai pe larg sînt cu atît mai valoroase cu cît cunoaştem bine persoana autorului. Al. Ionescu, el însuşi lucrător tipograf, n-a fost numai unul dintre primii muncitori socialişti şi mai apoi unul dintre conducătorii P.S.D.M.R., dar încă din 1885 el a condus lupta lucrătorilor tipografi fiind în anii următori şi preşedintele societăţii Gutenberg. Pentru unele date biografice vezi *Al. Ionescu*, text întocmit de V. Ionescu şi Tr. Lungu (*Figuri de luptători ai mişcării muncitoreşti în ţara noastră*), ed. C.C.S., 1956.

www.dacoromanica.ro

Crearea casei de ajutor reciproc a lucrătorilor tipografi din București a fost sprijinită de numeroși oameni politici, proprietari de tipografii, și în primul rînd de C. A. Rosetti, căruia, de altfel, i s-au și adresat, pentru a fi sprijiniți, lucrătorii dornici de a se organiza [1]. Conducătorul radicalilor, datorită vederilor sale social-politice democratice, nu numai că era simpatizat de lucrătorii tipografi, dar avea în rîndurile acestora numeroși partizani ai ideilor sale [2]. C. A. Rosetti a devenit președintele acestei asociații, în primul ei an de existență contribuind și cu o sumă importantă de bani la formarea fondului.

Faptul că prima asociație a lucrătorilor, atît la înființarea ei cît și în decursul cîtorva ani, va fi susținută de fruntașii radicali nu era întîmplător. Cauzele erau multiple; ele trebuie căutate și în influențele proudhoniste asupra lui C. A. Rosetti [3], dar, mai ales, în tendințele politice și concepțiile economice ale radicalilor din perioada luptei pentru făurirea și consolidarea statului național.

În apelul adresat alegătorilor din București, în decembrie 1858, C. A. Rosetti declara că : „lupta este astăzi mai cu seamă între cei care vor să mențină trecutul și între cei care vor transformarea societății" [4]. Gruparea radicală vedea posibilitatea realizării programului său unionist și de reforme liberale, în condițiile puternicei împotriviri a forțelor conservatoare (despre care vorbea Rosetti) numai punînd accentul pe mobilizarea unor pături cît mai largi ale maselor sătești și orășenești [5]. Și asociația lucrătorilor tipografi trebuia să lărgească baza de masă a radicalilor.

Pe de altă parte, conform concepției lor economice — formulate în articolele lui C. A. Rosetti, E. Winterhalder, dar mai ales în ale lui Dionisie Pop Marțian — unul din mijloacele care putea asigura calificarea brațelor de muncă necesare unei industrii naționale proprii era tocmai formarea diferitelor asociații profesionale.

Marea majoritate a proprietarilor de tipografii care dețineau diferite posturi de conducere în casa de ajutor reciproc a lucrătorilor, ca E. Win-

[1] Al. Ionescu, *art. cit.*, p. 115.

[2] În septembrie 1881, cu ocazia aniversării a 25 de ani de la apariția ziarului „Romînul", la banchetul organizat în cinstea lui C. A. Rosetti, sărbătoritul, vorbind de începutul activității ziarului, relata următorul fapt caracteristic",.... lucrătorii tipografi ai „Romînului" se întruneau, se puneau pe scaune și unii din ei citiau primii articoli, îi discutau, aplaudau, comentau, criticau și adesea unul din ei venia și-mi zicea : «domnule, mă iartă, aci îmi pare că este o contrazicere». Vedeți dar, d-lor, că era lesne să fii redactorul unui jurnal și să nu faci multe greșeli, cînd înșiși lucrătorii tipografiei luau parte activă la redacțiunea ziarului. Ei lucrau adesea și noaptea, lucrau cu veselie și cu puterea ce dă iubirea și refuzau plata ce li se cuvenea pentru lucrarea de noapte" (*Banchetul oferit lui C. A. Rosetti cu ocaziunea aniversării a XXV-a a fondării „Romînului" la 27 septembrie 1881*, Tipografia „Romînul", Carol Göbl, Bucuresci p. 89).

[3] În studiul de față nu ne oprim asupra influenței ideilor socialismului mic burghez mai ales a proudhonismului asupra concepțiilor lui C. A. Rosetti, problema formînd obiectul unei alte comunicări.

[4] Vezi D. Berindei, *Frămîntările politice și sociale în jurul alegerii domnitorului Cuza în Țara Romînească*, în „Studii", anul VIII (1955), nr. 2, p. 53.

[5] După relatările contemporane, în zilele de puternice frămîntări din 22—24 ianuarie 1859, cu ocazia alegerii domnitorului în Țara Romînească, în București, în jurul mitropoliei, s-au adunat și numeroși „lucrători tulburători" mobilizați de radicali (D. Berindei, *art. cit.*, p. 56, nota 7 și p. 57).

www.dacoromanica.ro

terhalder (care în 1860 este ales președintele casei de ajutorare), Ștefan Rasidescu (casier în decurs de cîțiva ani), Petre Ispirescu (cunoscutul povestitor și, în același timp, proprietar de tipografie) membru în comitet și alții [1], erau militanți activi ai grupării politice a lui C. A. Rosetti. Același lucru îl putem constata și cu privire la persoanele care acordau ajutor material organizației lucrătorilor tipografi. În bilanțul de venituri pe 1859 și 1860, printre donatorii unor ofrande, figurează numele persoanelor apropiate, în acea perioadă, grupării lui C. A. Rosetti (unii dintre ei fiind în același timp și proprietari de tipografii) ca : V. Boerescu, Corneliu Lapati și alții care donează bani, scriitorii Gr. Serurie și N. Filimon care dau cîte 10 exemplare din cărțile lor etc. [2].

Casa de ajutor reciproc a lucrătorilor tipografi a fost susținută, în afară de cei sus-amintiți, și de numeroase alte personalități înaintate ale vremii. Ziarul lui D. Bolintineanu „Dîmbovița", anunțînd în octombrie 1859 existența unei „Case de economie fondată în favorul lucrătorilor tipografi din București", adresează cititorilor chemarea de a veni în ajutorul acesteia, socotind acest lucru ca o „faptă frumoasă din partea tuturor românilor". În același articol era solicitat și guvernul să acorde „o mînă de ajutor acestui așezămînt folositor" [3]. Statutele casei au fost publicate și în revista economică condusă de Dionisie Pop Marțian [4]. În noiembrie 1862, Ion Ionescu de la Brad, pe atunci redactorul ziarului „Țăranul român", era ales președinte al Casei de ajutorare a lucrătorilor tipografi din București" [5].

Stăruințele lui Rosetti, ale lui Bolintineanu și ale altora n-au fost de prisos, astfel că, în martie 1860, statutul a fost întărit de către guvern [6], iar peste cîtva timp s-a acordat Casei de ajutor reciproc a lucrătorilor tipografi și un ajutor din fondurile Ministerului Cultelor.

Ani de-a rîndul, conform prevederilor statutului, președintele și casierul acestei organizații a lucrătorilor tipografi au fost patronii, proprietarii tipografiilor. Prezența lor se explica — pe lîngă cauzele mai sus menționate — și prin aceea că, datorită slabei dezvoltări a capitalismului la noi în țară, în atelierele tipografice relațiile între lucrători și patroni erau încă quasi-patriarhale, contradicțiile nefăcîndu-se încă acut simțite [7].

Din faptul că această Casă de ajutor reciproc a lucrătorilor tipografi a fost susținută de patroni și chiar de numeroși reprezentanți ai burgheziei liberale nu rezultă însă că e vorba de o organizație de meseriași sau una

---

[1] Proprietarii de tipografii pot fi identificați după Gr. Crețu, *Tipografiile din Romînia de la 1801 pînă astăzi*, București, 1910.

[2] Cf. Bilanțul veniturilor și întrebuințarea fondului „Casei de prevedere și ajutor reciproc a lucrătorilor tipografi" pe anul I, de la 1 oct. 1858—1859, în „Dîmbovița" II (1859), oct. 21, p. 7, ; pe anul II, în „Analele economice", 1860, p. 109.

[3] „Dîmbovița", 1859, nr. 2 din 17 oct. p. 2.

[4] „Analele economice", 1860, p. 107—109.

[5] „Țăranul român", II (1862), nr. 37 din 2 dec.

[6] „Monitorul oficial al Țării Românești", nr. 72 din 25 martie 1860, p. 289—290.

[7] Referitor la această situație a lucrătorilor din cadrul Casei, Al. Ionescu scria în articolul citat : „Cum însă, pe atunci, raporturile dintre patron și lucrători nu erau atît de aspre ca azi, deoarece situațiunea materială a lucrătorilor era foarte bună din pricina numărului lor restrîns, s-a hotărît ca societatea să fie alcătuită din patroni și lucrători".

www.dacoromanica.ro

patronală. Nimic mai greșit decît o asemenea apreciere. În Romînia, ca și în numeroase alte țări, în perioada luptei pentru lichidarea orînduirii feudale și statornicirea celei capitaliste, muncitorimea care dintr-o „clasă în sine" nu se transformase încă într-o „clasă pentru sine" nu s-a desprins din frontul antifeudal ca o forță de sine stătătoare, formînd doar o aripă de stînga a burgheziei radicale. Cu tot caracterul îngust, chiar primitiv, cu toate că se afla sub puternica influență a burgheziei liberale, Casa de ajutor reciproc a lucrătorilor tipografi era o asociație muncitorească care tindea către îmbunătățirea situației membrilor ei [1].

Totodată nu a fost întîmplător faptul că primii lucrători care înființează asemenea organizații au fost tipografii. Este un fenomen destul de răspîndit în Europa în veacul al XIX-lea ca primii care pășesc pe calea organizării să fie lucrătorii tipografi. Așa s-a întîmplat în Italia, Ungaria, Austria etc.[2]. Aceasta se explică prin însăși situația lor socială, prin tradițiile și obișnuința lor de organizare aduse încă din bresle și, în sfîrșit, prin însuși caracterul profesiei, care cerea un grad mai înalt de cultură și de cunoștințe.

Trebuie menționat faptul că această Casă de ajutor reciproc a lucrătorilor tipografi va servi în anii următori, după cum relatează Al. Ionescu, ca model tuturor asociațiilor de breaslă.

În studierea istoricului Casei de ajutor reciproc a lucrătorilor tipografi o mare însemnătate o au statutele ei [3]. În aceste documente importante, care, în decursul anilor, au suferit doar modificări neînsemnate [4], se arată că scopul urmărit de lucrătorii tipografi prin fondarea acestei case comune de prevedere și ajutor reciproc era găsirea unui mijloc pentru „a se adăposti în viitor de relele care amenință toate clasele lucrătoare prin lipsa mijloacelor pecuniare la întîmplare de lipsă de lucru, de boală, de moarte sau de alte împrejurări..." Dacă statutul admitea ca președintele și casierul să fie aleși dintre patroni, societarii trebuiau să fie neapărat lucrători tipografi. Organizația era în primul rînd compusă dintr-o casă de ajutor reciproc, ai cărei membri plăteau cotizații, din care primeau ajutor în caz de boală sau lipsă de lucru, pensie la bătrînețe pentru ei, sau pentru văduvele și copiii lor. Totodată, exista în cadrul ei și o casă de prevedere unde asociații puteau depune sume de bani în păstrare, primind pentru ele dobînzi. Pentru a putea plăti aceste dobînzi, sumele depuse erau folosite după

[1] „Era prima asociațiune care a luat naștere în țara noastră, în clasa lucrătorilor" („Almanah tipografic", an III (1899), p. 6).

[2] Vezi Giorgio Candeloro, *Il movimento sindicale în Italia*, Roma, 1950 (folosim ediția rusă, Moscova, 1953, p. 9); Nemeș Dezső, *Az altalanos munkásegylet története* [Istoria asociației generale muncitorești], Budapesta, 1952, p. 52.

[3] Statutele au fost publicate în „Dîmbovița", II (1859), vol. 21, p. 7; „Analele economice 1860, p. 107—109; „M. of. al Ț. Rom.", nr. 72, din 25 martie 1860, p. 289—290; „Țăranul romîn" II (1862) nr. 37, 2 dec. După ziarul „Dîmbovița", acest document a fost republicat de George Ionescu, *Spicuiri din trecutul tipografiei cu privire mai ales la tipografiile romînești din diferitele epoci*, București, Imprimeria statului, 1907, p. 177—183; *Cu puteri unite, Istoria de 75 de ani a sindicatului Gutenberg*, Buc., 1933, p. 33—37.

[4] Paragraful 32 al statutului adoptat în 1858 prevedea că: „după ce se va cere și se va dobîndi autorizarea guvernului, comitetul are deplină putere a lucra în numele societății oricum interesele ei vor cere și conform statutelor, invocînd și chiar ajutorul guvernului la caz de trebuință". În octombrie 1860, acest paragraf s-a suprimat din statut.

www.dacoromanica.ro

chibzuiala comitetului, în „lucrări producătoare", depozitarul avînd însă dreptul să-şi retragă suma „ori cînd va avea trebuinţă".

Toate problemele erau rezolvate de adunarea generală care, întrunită anual, alegea noua conducere şi aducea modificări statutului, după necesitate.

Simţul solidarităţii membrilor acestei societăţi e dovedit şi prin aceea că se prevedea de la început dreptul de a beneficia de ajutor şi lucrătorii tipografi străini veniţi de peste hotare, care nu-şi găseau angajare în ţară. Paralel, se manifesta tendinţa apropierii de muncitorii de toate profesiile, prevăzîndu-se în statut următoarele: „Cu toate că această casă este fondată de către lucrătorii tipografi şi, mai cu seamă, pentru dînşii, ea însă va fi deschisă pentru toţi lucrătorii de orice profesie". Acest drept se referea numai la casa de prevedere nu şi la cea de ajutor.

Casa de ajutor reciproc a lucrătorilor tipografi nu era o organizaţie de rezistenţă împotriva patronilor, şi nici nu era concepută ca atare, ci, dimpotrivă, urmărea să-şi desfăşoare activitatea în perfectă armonie cu aceştia din urmă. Astfel patronii erau înştiinţaţi din oficiu de noua conducere aleasă şi erau responsabili de sumele contribuabililor asociaţi.

Cu timpul, prezenţa patronilor se va explica prin tendinţa din ce în ce mai pronunţată a acestora de a evita astfel conflictele de muncă şi a-şi reglementa pe cale paşnică, convenabilă lor, problemele litigioase cu lucrătorii.

Între anii 1864 şi 1865, organizaţia lucrătorilor tipografi trece printr-o serioasă criză, provocată de acţiunea casierului societăţii, patronul Ştefan Rasidescu, care, avînd greutăţi financiare, întrebuinţează întregul capital numerar al Casei de ajutor reciproc în operaţiunile sale comerciale; ajungînd la faliment, se pierd banii adunaţi în decursul anilor de lucrătorii tipografi asociaţi. Frauda a fost descoperită şi delapidatorul dat în judecată[1]. La această greutate creată s-a adăugat şi desinteresarea manifestată de comitetul de conducere care, din martie 1865, nu s-a mai întrunit în şedinţele bilunare prevăzute în statut[2]. În aceste condiţii, a fost convocată pentru 31 octombrie 1865 adunarea generală anuală. La această adunare generală, se ia hotărîrea schimbării denumirii de Casa de ajutor reciproc în aceea de „Asociaţiunea lucrătorilor tipografi din Romînia". Ca urmare a acestei schimbări, organizaţia lucrătorilor tipografi s-a lărgit considerabil, extinzîndu-şi activitatea în întreaga ţară. Dar noul statut adoptat[3] nu se deosebea în fond de cel din 1858, situaţia patronilor în asociaţie rămînînd neschimbată. Articolul 3 al statutului prevedea că „Asociaţiunea se compune de un număr nelimitat de membri de drept şi patroni" iar art. 5 preciza că „Patronii asociaţiunii sînt binefăcătorii aceia care vin în ajutorul asociaţiunii cu o sumă de cel puţin 50 galbeni".

Schimbarea denumirii Casei de ajutor reciproc n-a reuşit însă să liniştească pe cei nemulţumiţi. Caracterul îngust, limitat, al acestei asociaţii care prevedea că „Aceste statute se pot modifica şi îmbunătăţi în

[1] „Tipograful romîn", 1866, nr. 6, 14 ianuarie, p. 22, 23.
[2] *Idem*, 1865, nr. 5, 22 oct. p. 20.
[3] *Idem*, 1866, nr. 7, 1 febr., p. 27—28.

www.dacoromanica.ro

formă, dar nicidecum a se schimba în fond" va deveni o piedică în însăși dezvoltarea ei, frînînd lupta lucrătorilor împotriva patronilor care-i exploatau nemijlocit. O nouă fraudă comisă în 1867 de casierul Al. Tocescu [1] va avea drept rezultat decăderea și lîncezirea asociației pe o mai lungă perioadă. Toate acestea au contribuit ca, în cadrul lucrătorilor tipografi, să se înfiripe și mai apoi să se întărească o stare de nemulțumire față de situația existentă. Acum începe să se manifeste și o tendință combativă, ce urmărea ca asociația să nu se mărginească numai la ajutorare, ci să devină și organ de apărare al intereselor muncitorimii împotriva patronilor. Această stare de spirit și-a găsit ecou în coloanele gazetei „Analele tipografice" care apărea bilunar din 1869. Din această foaie, prima gazetă muncitorească din Romînia cunoscută pînă astăzi, s-a păstrat doar un singur număr [2]. Cercetătorii interesați mai pot găsi unele informații despre celelalte numere în presa vremii, care, din cînd în cînd, reproducea și cîteva articole din „Analele tipografice" [3], fapt grăitor pentru ecoul produs de această primă publicație muncitorească în opinia publică.

Foaia, redactată de un oarecare R. V. Domșa, era scrisă confuz, greoi, deschisă fiind însă „pentru fiecare ce doresce să-și arate opiniunile sale". În centrul preocupărilor stătea și situația creată în cadrul asociației. Criticînd tărăgănarea rezolvării problemelor litigioase, create în urma fraudei descoperite, gazeta atacă totodată și problema situației în care se aflau lucrătorii tipografi. Constatînd faptul „că lucrătorul este astăzi nevoit să lucreze zi și noapte, lucru ce e mai presus de puterea omenească", „Analele tipografice" puneau problema întocmirii unei „regule care să se admită în toate tipografiile și care regulă să fie numai în favoarea lucrătorilor". Un pronunțat caracter revendicativ îl prezenta scrisoarea semnată I. Gh. Vasilescu (Ploeșteanu), în care, descriind situația grea a lucrătorilor tipografi din capitală, propunea în privința „ouvrierilor tipografi" următoarele : 1. „O întrunire a muncitorilor din capitală în care să fie formulat regulamentul cu care doresc să lucreze într-o tipografie și să stabilească tariful prețurilor". În al doilea rînd, înființarea unei asociații a tipografilor „serioasă, nu ca acelea care au fost, și este a se reînființa, unde fiecare ouvrier să-și depună regulat taxa sa, ca la vreme de nevoe să știe unde să se adreseze, cînd nu va avea de lucru, sau cînd va fi maladu ; și această asociațiune să fie astfelu regulată precum este la Paris și în celelalte orașe ale Europei civilizate". Ideea de organizare într-o societate de rezistență era întărită și prin fraza cu care se încheia articolul : „Numai prin asociațiune și unire se poate învinge orice obstacole".

Pentru a salva asociația lucrătorilor tipografi, C. A. Rosetti [4] intervine din nou, convocînd lucrătorii tipografi pentru 12 iulie 1870 la o ședință în sala Ateneului.

---

[1] Al. Ionescu, *art. cit.*, p. 115.

[2] Acest număr al gazetei a fost descris de N. Munteanu, *Gazeta Analele tipografice (1869—1872)*, în „Analele Inst. de ist. partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R", an I (1955), nr. 3, p. 143—146.

[3] Vezi Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu, *Publicațiile periodice romînești*, București, 1913.

[4] Pentru atitudinea lui C. A. Rosetti față de lucrători este semnificativ faptul că în 1872 el a vrut să cedeze tipografia sa lucrătorilor angajați în acest stabiliment : „prin cesiunea

www.dacoromanica.ro

Luînd cuvîntul la această întrunire, Rosetti sublinia necesitatea asociației, îndemnînd pe lucrători să înfrîngă greutățile ivite și să urmeze „fără șovăire pe calea de mai înainte" [1]. Abia după un an și ceva, la 20 februarie 1872, 27 de asociați, printre care și unii patroni, reconstituiesc societatea [2]. În mai 1872, aprobînd noile statute, „Societatea generală de ajutor reciproc a lucrătorilor tipografi Gutenberg" va fi socotită reînființată [3]. Conținutul noului statut nu se deosebea în fond de acela al Casei de ajutor reciproc din 1859 — scopul rămînînd același: 1. Ajutorarea în caz de boală sau în caz de deces și constituirea unei case de pensii; 2. „A ajuta în caz de lipsă de lucru, a ajuta pe tipografii voiajori, a lucra pe căi legale pentru îmbunătățirea situației lor".

Astfel, încercările încă confuze ale lucrătorilor tipografi de a se uni în vederea obținerii revendicărilor comune, a susținerii intereselor lor împotriva patronilor, se vor realiza doar parțial în anii dinaintea războiului de independență.

II. TENDINȚA DE „AUTOAJUTORARE"

Pe lîngă cele relatate, la începutul anului 1872, în mișcarea muncitorească din Romînia se manifesta și o altă tendință, analogă cu mișcarea lui Schultze-Delitzsch apărută în Germania în deceniul anterior și care își păstra încă influența în mișcarea muncitorească din Austria, Cehia și Ungaria din acești ani [4]. Economistul german Schultze-Delitzsch în anii 1850—1860, pentru contrabalansarea mișcărilor politice și profesionale ale muncitorimii, propaga ideea înființării, sub conducerea liberalilor, a unor asociații și cooperative muncitorești care să-și desfășoare activitatea sub lozinca „*Selbsthilfe*", adică autoajutorare. Conform acestei teorii liberale, li se propunea muncitorilor, pentru ieșirea din situația lor mizeră, „ajutorarea reciprocă", „autoajutorarea"; ca mijloc de ridicare în colectiv din situația de exploatați era indicat înființarea de către muncitori a unor asociații prin care să se asigure procurarea (din cotizații, economii și ofrande) a unui capital necesar fondării întreprinderilor industriale proprii, a cooperativelor de producție. Prin aceste teorii, se urmărea abaterea atenției muncitorilor de la lupta împotriva sistemului capitalist și dirijarea ei spre întărirea acestui sistem, sădindu-se în rîn-

---

tipografiei lucrătorilor, Rosetti voi să pună în practică generosul său ideal, că adică producțiunea muncitorului să-i revină lui" [muncitorului]. (*C. A. Rosetti ca tipograf. Omagiu din partea inst. de arte grafice „Carol Göbl", S-sor I. Șt. Rasidescu, cu ocasiunea desvelirii monumentului seu în ziua de 20 aprilie 1903, cu o scurtă descriere a serbării și discursele pronunțate cu această ocasiune*, București, Inst. de arte grafice „Carol Göbl", S-sor I. Șt. Rasidescu, p. 37.

[1] Informațiile sînt luate dintr-o schiță biografică *C. A. Rosetti*, publicată în „Almanach tipografic", anul III (1899), p. 7.

[2] Al. Ionescu, *art. cit.*, p. 115; unele date inexacte, și în *Cu puteri unite*, p. 40—42.

[3] Statutul „Societății generale de ajutor reciproc al lucrătorilor tipografi Gutenberg" se află în Biblioteca Academiei R.P.R. sub cota A. 11797, vol. 28.

[4] Cf. Nemeș D., *op. cit.*, p. 35—39. Arnošt Klima, *Počatky českeho delnickeho hnuti*. [Începuturile mișcării muncitorești cehe], Praga, 1948 (folosim ediția rusă, Moscova 1949, p, 168, 170, 180—184).

www.dacoromanica.ro

durile lor iluzia posibilității lichidării exploatării fără schimbarea orînduirii sociale existente.

Unele idei ale lui Schultze-Delitzsch, care urmărea în fond sădirea iluziei armoniei între muncă și capital, găsesc ecou destul de larg și în rîndurile burgheziei romîne. În această privință, este edificator discursul rostit de economistul P. S. Aurelian la 4 ianuarie 1872 în cadrul adunării generale a societății „Economia". Aurelian, mai ales după 1871, începuse să dea atenție creșterii mișcării muncitorești în Europa și e: preocupat de problema „mișcărilor sociale cunoscute sub nume de greve"[1]. În acest discurs vorbitorul, menționînd faptul că revoluția din 1848 a scos în evidență că „organizația economică și socială a Europei nu mai corespunde pe deplin cu cerințele populațiunilor lucrătoare"[2], arată că în ultimul timp, în ceea ce privește îmbunătățirea situației muncitorimii, se duce o luptă între două curente. Fără a le spune pe nume, P. S. Aurelian se referea la curentul lasallian și la mișcarea lui Schultze-Delitzsch. Primul, după caracterizarea dată de Aurelian, era „reprezentantul acelor ce pretind că numai statul cu autoritatea și mijloacele sale este în stare să rezolve chestiunea; iar cel de al doilea, reprezentat de cei ce susțin că inițiativa individuală, că spiritul de solidaritate, munca și economia sunt mijloacele cele mai practice și mai temeinice pentru a înălța pe lucrătorii de toate gradele". El se pronunța împotriva lasallienilor care, după părerea sa, pentru a-și ajunge scopul, vor „o reorganizare radicală a societății... s-o prefacă din temelie, vis imposibil, oricît ar fi de generos", aderînd în schimb cu multă simpatie la adepții lui Schultze-Delitzsch, socotiți de el „mai practici" și care „s-au pus pe lucru cu toată ardoarea ce inspiră credință într-o idee mare; și rezultatele însemnate ce au dobîndit probează de ajuns că, calea pe care au apucat nu este greșită".

O poziție asemănătoare a avut și Ion Ghica, care de asemenea insista asupra teoriilor autoajutorării propagate de Schultze-Delitzsch, respingînd totodată ideile lasalliene [3].

Faptul că și în Romînia se ivește un curent ce preconiza o politică liberală muncitorească și că la începutul anului 1872 unii reprezentanți ai burgheziei își vor oferi chiar patronajul lucrătorilor doritori de a se organiza, nu se poate atribui numai tendințelor similare ale burgheziei din numeroase alte țări europene. Fără doar și poate că a avut un rol și tendința accentuată a burgheziei industriale romîne de a forma un puternic curent în favoarea protejării industriei naționale și pentru găsirea mijloacelor în vederea pregătirii profesionale, a unor muncitori autohtoni

---

[1] P. S. Aurelian, *Comentariu despre grevele muncitorilor agricoli din Anglia*, în "Revista sciințifică", III (1872—73), nr. 4 din 1 aprilie, p. 49, Cronica; nr. 8 din 1 iunie, p. 114; nr. 22 din 1 ianuarie 1873, p. 338—340.

[2] P. S. Aurelian, *Discursulu rostitu în ziua de 4 ianuarie în ședința adunării generale a societății Economia*, în „Revista sciințifică", III (1872—73), nr. 8, din 1 iunie, p. 126—127.

[3] Unele date privind răspîndirea lucrărilor și ideilor lui Schultze-Delitzsch în rîndurile economiștilor romîni din acești ani se pot găsi la G. Mladenatz, *Gîndirea cooperativă în Romînia*, vol. I. București, 1939.

www.dacoromanica.ro

calificați[1]. „Numai prin asociațiune noi putem perfecționa meșteșugurile noastre...” insista Aurelian[2].

Dar cauza principală a acestei politici trebuie căutată în ecoul produs de Comuna din Paris în Romînia și în influența creșterii mișcării muncitorești internaționale. Lupta proletariatului din Paris și activitatea Internaționalei I au atras privirile cercurilor conservatoare și liberale din Romînia asupra chestiunii muncitorești, împingîndu-le la căutarea unor soluții pentru evitarea vreunei primejdii în viitor. Această teamă se vădea și în campania de calomnii și injurii întreprinsă împotriva Internaționalei I, mai ales după 1871, de către reacțiunea romînă. Organele de presă conservatoare, care aveau o orientare deschis reacționară, se dedau la atacurile cele mai josnice împotriva Internaționalei I, necrutînd epitetele cele mai injurioase. Totodată, conservatorii se foloseau de această atmosferă și în lupta împotriva opoziției liberale, mergînd pînă la calificarea conducătorilor acesteia drept adepți ai Internaționalei I. Într-un articol. ziarul „Telegraful“, condus de elemente radicale, asemănînd reacțiunea cu omul care se înnecă și caută să se salveze fie și cu un fir de pai, scria următoarele : „Reacțiunea și-a găsit craca de care s-a agățat acuma : „Internaționala“ [3]. Pericolul Internaționalei I apărea pretutindeni în fața conservatorilor [4] iar presa exprima neliniștea lor față de creșterea luptei proletariatului internațional.

Starea aceasta de spirit era propice nu numai conservatorilor dar și multora dintre liberali. După 1871, a stăvili drumul stafiei roșii, stafiei socialismului, a Internaționalei I, a devenit conținutul principal al politicii sociale a conservatorilor, și cu timpul și a liberalilor. Referindu-se la intelectualii educați în spiritul liberalismului francez, N. P. Zubcu Codreanu scria la 16 mai 1875 din București : „Găsim la intelectualii din Romînia aceleași înjurături dezgustătoare și aceeași calomnie la adresa socialiștilor, ca și în cercurile liberale din Occident“. Și adăuga că în Romînia „nu s-a făcut încă absolut nimic în privința răspîndirii a propagării socialismului. Nu sînt decît prejudecăți supărătoare, revoltătoare împotriva lui“ [5].

Cu aceste tendințe politice și economice ale burgheziei trebuie puse în legătură atît inițierea unei politici liberale muncitorești cît și atitudinea quasi-binevoitoare față de unele asociații muncitorești ce se vor crea. În unele cercuri se credea că, prin mijlocirea unor asociații aflate sub patronaj „filantropic“ sau prin crearea unor instituții profesionale, lucrătorii vor putea fi opriți să pășească pe cale proprie, dar mai ales să intre sub influ-

---

[1] În 1875, într-un raport, consulul austriac arăta marea lipsă a școlilor profesionale pentru maiștri calificați. „Neavînd nici cea mai mică ocaziune d-așî cîștiga cunoștințele tehnice, Romînia e nevoită a-și aduce din străinătate ingineri, maiștri și tot felul de meșteri ; („Economia rurală”, 1876, iunie 25, p. 179).

[2] „Revista științifică”, V (1875—76), nr. 9, 15 iunie, p. 129.

[3] „Telegraful“, II, (1872), nr. 37, 12 martie, p. 1—2.

[4] *Idem*, II (1872), nr. 45, 22 martie. În 1872 ziarul „Informațiile Bucureștiului“ ajunsese să descopere o secție a Internaționalei I în capitala țării.

[5] *Documente privind războiul de independență*, vol. I, partea I, p. 609.

www.dacoromanica.ro

enţa Internaţionalei I. Aceste tendinţe s-au reflectat într-o oarecare măsură şi într-un articol al lui Eliade Rădulescu apărut post mortem la începutul anului 1875. În acest articol, atacînd Internaţionala I, Eliade Rădulescu îşi exprima teama faţă de întărirea spiritului revoluţionar în Romînia. Revoluţia, pe care o asocia cu Internaţionala I, era socotită de el ca „răul de care suntem ameninţaţi" şi pentru evitarea acestui pericol propunea: „să se înfiinţeze cît de curînd şcoli de meserie, de agricultură, de industrie şi comerţ, prin toate districtele din Romînia, dacă nu doreşti să vezi proletariatul introducîndu-se şi în ţara noastră însoţit de societatea internaţională, care acum ameninţă chiar pe potenta Rusie a o zgudui din temelie" [1].

Punerea în practică a acestor tendinţe de politică liberală în problema muncitorească a găsit în aceşti ani un climat favorabil, situaţia precară a muncitorimii fiind îngreuiată acum şi de creşterea unor pături pauperizate din rîndurile meseriaşilor în urma concurenţei mărfurilor industriei străine.

Romînia, fiind o ţară înapoiată, cu un număr restrîns de întreprinderi industriale, avea un proletariat industrial în proces de formare, iar muncitorii se deosebeau încă prea puţin de meseriaşi. Caracteristic este şi faptul că, în epoca aceasta sub cuvîntul de „uvrier" se înţelegeau deopotrivă şi lucrătorii şi meseriaşii. În asemenea condiţii, visurile de a deveni meseriaş, sau patron, stăpîneau puternic minţile lucrătorilor. Aceste iluzii alimentau tendinţele de a găsi un limbaj comun cu patronii, de a se încrede în „protectorii din lumea bună", adică în burghezie. Abia cu timpul practica luptei de clasă a putut spulbera aceste năzuinţe, demonstrînd falsitatea lor.

Pe de altă parte, în rîndurile lucrătorilor — precum se vede din exemplul tipografilor — s-a întărit în aceşti ani ideea necesităţii organizării, tendinţă alimentată şi de exemplul mişcării muncitoreşti internaţionale. În literatura noastră istorică s-au arătat unele aspecte privind ecoul produs de Comuna din Paris în Romînia [2], dar nu s-a cercetat încă în ce măsură se cunoştea în ţara noastră activitatea mişcării muncitoreşti internaţionale. Fără a ne propune rezolvarea acestei probleme complexe, vrem să indicăm în acest studiu doar cîteva aspecte ale ei.

Una din căile de pătrundere în Romînia a ideilor ce influenţau proletariatul internaţional în acest deceniu era Transilvania. Încă din mai 1866 „Asociaţia generală muncitorească de autoeducare" din Viena, aflată sub influenţa lassaliană, elaborează manifestul „Către poporul muncitor din Austria" difuzat în şase limbi, printre care şi în limba romînă. În acest manifest se formulau revendicări democratice importante şi revendicări de clasă ca: votul universal, libertatea presei, a întrunirilor şi a asociaţiilor, eliberarea muncii de sub capital, lichidarea asupririi naţionale;

[1] I. Eliade Rădulescu, *Îmbunătăţirea stării claselor muncitoare*, în „Trompeta Carpaţilor, nr. 1174, din 12 ianuarie 1875, p. 3.

[2] Vezi Barbu Lăzăreanu, *Cîntăreţii romîni ai Comunei din Paris*, ed. a II-a, Buc., 1949; Acad. P. Constantinescu-Iaşi, *Despre Comuna din Paris şi ecoul ei în presa contemporană din Romînia (1871—1880)*, în „Studii", anul IV (1951), nr. 1, p. 27—51.

www.dacoromanica.ro

se cerea înfrățirea muncitorilor de diferite naționalități [1]. Manifestul acesta destinat și muncitorilor romîni a ajuns pe semne și în Transilvania.

În aceeași perioadă se formează la Timișoara „Asociația generală a muncitorilor", influențată de Internaționala I, care strîngea în sînul ei muncitori romîni, germani, unguri și sîrbi, publicînd manifeste și apeluri în patru limbi [2]. N-ar fi exclus ca, prin intermediul acestei organizații muncitorești din Timișoara, literatura de agitație și presa muncitorească să fi fost transmise și în Romînia. Oare nu pot fi puse în legătură cu această activitate constatările publicate în „Altalanos Munkás Ujság", editat la Budapesta în limba maghiară și germană, care, susținînd că agitația lui nu se mărginește numai la Ungaria, scria: „Peste granițele patriei, pe pămîntul săsesc, în Sîrbia, jos pînă în Moldova și în Muntenia, transportă „Gazeta generală muncitorească" scînteile cunoștinței. Pînă în Delta Dunării pătrunde chemarea care să trezească muncitorii dintr-un somn lung" [3].

Creșterea mișcării muncitorești în Transilvania, agitația și propaganda socialistă desfășurată de asociațiile muncitorești din Budapesta, Timișoara, Reșița, vor avea o puternică influență asupra presei democratice romîne din Ardeal. „Federațiunea", „Familia", dar, mai ales, ziarul „Albina" și-au manifestat fățiș simpatia față de Comuna din Paris, susținînd în numeroase articole justețea cauzei pentru care s-a ridicat proletariatul parizian; apoi, cu multă atenție se urmărea în ziarele romînești din Transilvania activitatea Internaționalei I. În decursul anului 1871, „Albina", „Federațiunea" și „Familia" au făcut cunoscută, deși inexact, viața lui Karl Marx, publicînd și o fotografie a acestuia [4].

În mijlocul uraganului de calomnii, dezlănțuit după 1871 de presa burgheză europeană împotriva Internaționalei I, ziarele democratice romînești, și în primul rînd „Albina", au avut curajul să dezmintă greșitele informații și calomniile, prezentînd cu multă simpatie în coloanele lor activitatea Internaționalei I. „Internaționala I-a — scria „Albina" — acest cuvînt a umplut de groază diplomația și pe capitaliști, iar pe acei pentru care s-a format, de atîtea speranțe noi". Pe marginea dării de seamă despre conferința din 17/28 septembrie 1871 a Internaționalei I, care a avut loc la Londra sub președinția lui Karl Marx, „Albina" publica un articol în care, printre altele, scria: „Internaționala mai bine de un an face mișcări cu mult mai serioase și joacă prin fabrici un rol mai vîrtos, cu mult mai mare decît să nu fi atras atenția lumei asupra sa și mai cu

[1] A. Klima, *op. cit.*, p. 170—171.

[2] Fotocopia unui asemenea apel care chema muncitorimea din Timișoara la o întrunire pentru 3 iulie 1870 a fost publicată de Nemeș D., *op. cit.*, p. 128; vezi și A. Egyed; *Istoricul asociațiilor muncitorești din Transilvania (1868—1872)*, în „Studii" nr. 6/1956. Acest apel, scris în patru limbi, semnat de „Comitet" a atras atenția ministrului de interne al Ungariei care, într-o adresă energică, a cerut primarului din Timișoara să cerceteze imediat acest lucru și să întocmească un raport amănunțit (Arh. St. din Budapesta (OL BM, 1870, R. 17 4331).

[3] „Altalanos Munkás Ujság" [Gazeta generală muncitorească], 1870 iunie 12; *Magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai* [Documente alese privind mișcarea muncitorească din Ungaria], vol. I, p. 121.

[4] Vezi mai pe larg studiul nostru în *Studii și referate privind istoria Romîniei*, Ed. Acad. R.P.R., 1953, vol. II, p. 1236, nota 4.

www.dacoromanica.ro

seamă a celei amice claselor muncitoare. Noi, care suntem cu trup și suflet pentru emanciparea muncii și recunoașterea lucrătorilor, un factor egal îndreptățit în societate, totdeauna ne-am interesat de numita asociație și avem ferma credință că și între stimabilii noștri lectori se vor fi aflînd mulți din aceia, pentru care tendințele și mișcările din timpurile din urmă ale Internaționalei nu le vor considera ca un ce fără valoare. De aceea, noi mereu vom informa pe lectorii noștri despre pașii ce va face această asociație pentru ajungerea scopului și realizarea dorințelor și cu atît mai vîrtos căci în viitor lumea are a se aștepta la multe și mari lucruri din partea lucrătorilor așa numiți socialiști" [1]. Conform celor promise, în coloanele „Albinei" apăreau regulat știri și articole ocupîndu-se de evenimentele mai importante ale activității Internaționalei I, a social-democrației germane, pomenindu-se des, pe lîngă Karl Marx și „renumiții Bebel și Liebknecht" [2], de conducătorii de seamă ai mișcării muncitorești.

Alături de ziarele democratice din Transilvania, bine cunoscute și răspîndite în Romînia, unele ziare bucureștene, ca „Telegraful", prezentau cu nuanțe de simpatie știrile în legătură cu Internaționala I. Și dintr-o sumară spicuire a presei ne putem da seama că știrile despre „Asociația internațională a muncitorilor" a avut o relativ largă circulație în Romînia, în anii de după 1871, de unde se poate deduce că ele au devenit cunoscute și celor interesați. Această deducție rămîne deocamdată de domeniul ipotezelor, constituind obiectul unor cercetări viitoare.

Astfel, în special după 1871, s-au întîlnit în Romînia două tendințe, care numai după cîțiva ani se vor dovedi a fi diametral opuse: aceea de organizare proprie a muncitorilor și aceea a burgheziei liberale de a lua sub sfera ei de influență muncitorimea. Ele vor da naștere cunoscutei „Asociații generale a lucrătorilor din Romînia", influențată, după cum vom dovedi mai jos, de unele idei ale curentului „autoajutorării".

Aceste idei au fost îmbrățișate înainte de toate de acel grup care prin coloanele ziarului „Analele tipografice" și-a manifestat dorința făuririi unei asociații muncitorești cu mult mai largi și mai bine organizate decît Casa de ajutor reciproc [3]. Nu este lipsit de sens faptul că în conducerea Asociației generale a lucrătorilor din Romînia predominau lucrătorii

[1] „Albina", nr. 81, din 17/29 oct., 1871, p. 4, articolul *Afaceri d-ale Internaționalei*. Este foarte grăitor ceea ce scrie acest ziar pe marginea conferinței Internaționalei I din Haga: „Ce minunat lucru: Tocmai cînd cei trei împărați „omnipotenți", cum îi numesc astăzi uneltele diplomatice, se întîlnesc în capitala noului imperiu german... Tocmai în acel timp se întrunesc în capitala Olandei democrații sociali, adică acei bărbați al căror suprem scop este emanciparea lucrătorilor de tutela proprietarilor și care spre ajungerea acestui scop au scris pe stindardul lor „Lupta pe viață și moarte contra capitalului". Firește că diplomația, particulariștii, iezuiții, tiranii și despoții popoarelor au atribuit și atribuiesc alte tendințe, alte scopuri „Internaționalei" pentru ca să se sperie popoarele de ea și s-o urască și să condamne ca pe o societate ce doar dărîmă și nu zidește, ce nu cunoaște drept de proprietate, pe cînd adevărul este că ea, „Internaționala", tinde la prosperarea maselor. O dovadă despre această tendință a ei este raportul general al Cons. Gen. din Londra" (*Congresul Internațional* în „Albina", nr. 70 din 3/15 sept. 1871 p. 2—3).

[2] „Albina", nr. 63, din 5/17 august 1871, p. 71.

[3] Într-unul din articolele consacrate „Asociației generale a lucrătorilor din Romînia", ziarul „Telegraful" arată că „Asociațiunea s-a format mai întîi între lucrători tipografi, apoi între toți lucrătorii romîni, aparținînd oricărei ramuri de industrie" (*Despre utilitatea asociațiilor de lucrători* în „Telegraful", III (1873), nr. 426, 27 iulie).

www.dacoromanica.ro

tipografi. Astfel, secretarul asociației D. N. Rădulescu casierul Daniel Rățescu, membrii în comitet G. Tănăsescu, C. Borșan, N. S. Rădulescu, erau lucrători tipografi.

În vara anului 1872, acțiunile de înființare a unei asociații cuprinzînd pe toți lucrătorii din Romînia, indiferent de profesie, au intrat într-o nouă fază, iar în luna iulie a aceluiași an, ziarul „Analele tipografice" organ al lucrătorilor tipografi asociați, își va schimba titlul în acela de „Uvrierul" [1].

Sarcina „Uvrierului" [2] era pregătirea înființării unei asociații generale a lucrătorilor din Romînia, ea fiind „acea foaie înainte mergătoare, care trîmbița și prepara unirea lucrătorilor" [3].

În articolul de fond publicat în primul număr al ziarului „Uvrierul", care apare la 10 iulie 1872, se arăta: „Uniți într-un adevărat scop de înaintarea și îmbunătățirea soartei, cea mai mare parte a lucrătorilor tipografi am găsit de cuviință de a ne grupa sub stindardul care să reprezinte, de acum și în viitor, unirea și înfrățirea tuturor lucrătorilor, pentru ca astfel să putem dărîma răul și injustiția ce de mult timp bîntuie clasa lucrătorilor. Pentru a ajunge la acest rezultat am găsit că, a ne putea mai cu înlesnire a ne înțelege unii cu alții, sau mai bine zis, de a ne putea comunica ideile unii altora, era de necesitate a avea un organ al nostru, adică al tuturor lucrătorilor, independente de orice influențe intereselor noastre. De aceea ne-am decis ca în locul ziarului „Analele", să apară o nouă foaie care, sub un alt titlu și o altă formă, să lupte neîncetat numai și numai în a apăra interesele lucrătorilor" [4].

Articolul program din primul număr al ziarului lămurea deci scopurile urmărite de gazetă și de viitoarea asociație. Obiectivele principale erau: „îmbunătățirea stării lucrătorilor; de a lua măsuri pentru asigurarea unui viitor, care ar putea fi trist pentru noi, dacă se va urma tot astfel ca pînă acum". Mijlocul pe care cei grupați în jurul „Uvrierului" îl indicau ca necesar în servirea cauzei emancipării muncitorimii de sub exploatare era soluția în spiritul teoriilor lui Schultze-Delitzsch — formarea unor asociații pentru strîngerea capitalului „din care să se ajute industriașii romîni să înființeze stabilimente fără de a mai fi nevoie de concursul străinilor care au copleșit țara noastră". Militînd pentru „unirea și înfrățirea lucrătorilor prin interesele comune", redactorul ziarului „Uvrierul" ținea totodată să declare încă din articolul programatic, că asociația lucrătorilor ce se va crea „nu va fi o ramură a „Internaționalei", cu atît mai mult că nu vom urma exemplul adus de către dînsa".

În urma acestor pregătiri, la 1 octombrie 1872, la Ateneu a avut loc o întrunire, la care, adoptîndu-se proiectul de statut publicat în prealabil în ziarul „Uvrierul", a luat ființă „Asociația generală a lucrătorilor din

---

[1] *Progresul lucrătorilor romîni*, în „Telegraful", II (1872), nr. 13, 13 iulie, p. 3.

[2] În *Bibliografia periodicelor* a lui Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu figurează „Uvrierul"; dar în bibliotecile noastre nu s-a păstrat nici un număr al acestei foi. Despre „Uvrierul" se pomenește în „Romînul", din 20 iulie 1872, în „Familia", Pesta, 28 iulie 1872 și 4 august etc.

[3] „Lucrătorul romîn", anul I, nr. 1, din 5 noiembrie 1872, p. 1.

[4] Articolul de fond cu caracter programatic al ziarului „Uvrierul" a fost reprodus în ziarul „Telegraful", II (1872), nr. 13 din 13 iulie p. 3.

www.dacoromanica.ro

Romînia". Asociația, după cum arăta și denumirea, era concepută ca o organizație cuprinzînd lucrători „atît romîni cît și străini" din toate ramurile de producție și din toate părțile țării, avînd în fiecare oraș un comitet.

Analiza statutului [1] ne dă posibilitatea stabilirii caracterului și scopului urmărit de această organizație muncitorească, denumită „Asociația generală a lucrătorilor din Romînia". Conform statutului, scopul Asociației era încurajarea industriașilor romîni prin ajutoare morale și materiale, ajutorul reciproc al lucrătorilor în caz de boală, formarea unor muncitori romîni calificați, și în primul rînd „a înlesni membrilor asociați de a împrumuta mijloace bănești pentru înființarea de stabilimente industriale" [2]. Statutul deschidea porțile „patronajului burgheziei liberale, prevăzînd că „se numesc patronii asociației toate persoanele filantropice romîne care vin în ajutor prin donațiuni care întrec suma de 100 lei", iar președintele asociației poate fi ales și dintre persoane care „nu aparțin clasei lucrătoare". Este deci o abatere de la sistemul Schultzerian, care excludea principial orice intervenție a statului sau filantropiei.

Față de aceste prevederi și scopuri, un program mai avansat a avut gazeta asociației, „Lucrătorul romîn", a cărei apariție era prevăzută de statut [3]. În primul număr al gazetei săptămînale „Lucrătorul romîn" din 5 noiembrie 1872, care apare în locul „Uvrierului", era publicat „Prospectul". În acest articol programatic, se preciza că tendințele și aspirațiile acestui organ muncitoresc sînt: „*a*) De a strînge legăturile de înfrățire între meseriași; *b*) de a combate tot ce e rău și vătămător lucrătorilor din orice punct de vedere; *c*) de a apăra pe toate căile legale și drepte interesele bine înțelese ale lor; *d*) de a încuraja mersul înainte al industriașilor romîni, ca să putem ajunge mai repede la o industrie romînească".

Unele deosebiri dintre prevederile statutului asociației și programul gazetei „Lucrătorul romîn" și contradicția din însăși orientarea gazetei nu erau întîmplătoare, ele datorîndu-se faptului că chiar în cadrul asociației existau diferite tendințe.

Poziția conducerii s-a văzut încă de la adunarea generală din 1 octombrie 1872, cînd, în cuvîntarea ținută de secretarul asociației D. N. Rădulescu. printre altele spunea: „Trebuia să ne adunăm într-o zi toți lucrătorii pentru a decide *despre calea care ar fi mai nimerită pentru noi a ne îmbunătăți soarta prin noi înșine, adică prin mijloacele noastre proprii...*" (sublinierea noastră — *G. H.*). În același discurs, se arăta că asociația nou creată va lupta pentru rezolvarea a două probleme mari. 1) împotriva „răului care bîntuie clasa lucrătoare", 2) pentru

[1] Statutul a fost publicat și în „Lucrătorul romîn", nr. 2 din 12 noiembrie 1872, p 3—4 și a fost reprodus de asemenea în ziarul „Telegraful", II (1872), nr. 200 din 11 octombrie și nr. 201, din 12 octombrie.

[2] Nu este lipsit de interes faptul că are exact aceleași scopuri ca „Asociația muncitorească" din Budapesta, înființată în 1869 pe principiile Schultze-Delitzsch (Vezi statutul acestei asociații, în *Magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai*, vol. I, p. 68—69).

[3] Redacția gazetei a fost numită la ședința comitetului din 29. X 1872, fiind compusă din N.S. Rădulescu, C.I. Borșan, N.D. Rădulescu.

www.dacoromanica.ro

„dezvoltarea şi înflorirea industriei în ţara noastră". Rădulescu accentua că lucrătorii din Asociaţia generală a lucrătorilor din Romînia „vor fi luptătorii măririi industriei" şi că ei urmăresc „încurajarea industriei noastre naţionale" pe care o vor susţine „prin toate forţele" [1].

Ideile expuse de Rădulescu D. N. erau repetate în diferite articole şi chemări. La întrebarea: prin ce se explică situaţia mizeră în care se află lucrătorii din Romînia?, purtătorii de cuvînt ai asociaţiei răspundeau că acest lucru se datoreşte acţiunii capitaliştilor străini, concurenţei mărfurilor străine şi lipsei unei industrii naţionale[2]. Îmbunătăţirea situaţiei lucrătorilor era aşteptată odată cu dezvoltarea industriei naţionale. În acest scop, era preconizată ideea „înfiinţării atelierelor industriale de către romîni, ceea ce este posibil prin asociaţiuni de un număr de lucrători" [3]. Prin discuţiile despre industria autohtonă şi pericolul capitaliştilor străini, se introduceau în mişcarea muncitorească concepţii care corespundeau direct intereselor burgheziei. Ideea luptei împotriva patronilor era înlocuită prin aceea a luptei împotriva „industriaşilor străini care ne copleşesc ţara", iar această luptă presupunea armonie şi unitate între muncitorii şi patronii romîni. Lucrul reieşea ca fiind evident din articolul de fond publicat în nr. 2 al „Lucrătorului romîn", în care se arăta deschis că: „În momentul de faţă, nimic nu este mai necesar decît unirea întregului element romîn, în contra tendinţelor rele străine, tendinţe care tind la cotropirea patriei noastre".

Adepţii curentului „autoajutorare", în loc să ajute la formarea conştiinţei de clasă, încurcau doar, prin aceste discuţii, pe muncitori sădind în rîndurile lor iluzia armoniei de clasă, motivată ca o necesitate determinată de interesele naţionale.

Începînd însă cu primul număr al „Lucrătorului romîn" în coloanele acestei gazete muncitoreşti şi-au găsit loc şi alte tendinţe, diferite de cele prevăzute în statut. Acestea doreau lărgirea preocupării asociaţiei şi puneau în centrul atenţiei nevoile arzătoare ale muncitorimii ca: problema scumpetei mijloacelor de trai, problema locuinţei, a condiţiilor de muncă. Apar articole în care era descrisă mizeria locuitorilor din „suburbiile mărginaşe unde se îngrămădeşte această mulţime care trăieşte din munca braţelor" [4]. În articolul intitulat *Pîine şi lemne*, era atacată scumpetea care „îi vestejeşte, îi usucă, îi omoară pe lucrători", arătîndu-se că „munceşti fără spor, căci scumpetea e duşmanul şi el ţine pe loc, această scumpete neauzită a lucrurilor de întîia trebuinţă, a pîinii şi lemnelor" [5]. Un alt articol, intitulat *Despre lucru şi lucrători* [6], mergea mai departe, ridicînd pe lîngă problemele scumpetei şi a salariului scăzut şi problema mult frămîntată a locuinţelor.

[1] „Telegraful", II (1872), nr. 199, 10 oct., p. 2—3.
[2] De ex.: Costache Ionescu, *Către domnii lucrători din toate ramurile industriale*, în „Telegraful", II (1872), nr. 250, 15 dec. p. 2.
[3] „Lucrătorul romîn", nr. 1, 5 noiembrie 1872, p. 3.
[4] Articolul *Pîine şi lemne*, din „Lucrătorul romîn", nr. 1, 5 nov. 1872, p. 2—3. Articolul a fost reprodus şi în „Telegraful", II, (1872), nr. 220, 7 nov. p. 1.
[5] *Ibidem*.
[6] „Lucrătorul romîn", nr. 2, 12 nov. 1872.

www.dacoromanica.ro

În vara anului 1873, într-un articol *Starea omenirii* [1], se descria mizeria muncitorilor, în contrast cu luxul avuților: „De unde oare vine această inegalitate a stării și poziținii omenirii?". La această întrebare gazeta își propunea să răspundă în numerele ei viitoare. În articolul *O privire la trecut*, apărut într-unul din numerele „Lucrătorului romîn", pe semne la începutul anului 1873, se critica stagnarea vieții economice, politice și culturale din Romînia [2].

Articolele citate nu se mărgineau doar la o zugrăvire a situației existente. În ele răsunau vocile nemulțumirii și avertismentele: foamea și sărăcia pot duce pe lucrători „la niște zguduiri sociale cumplite. Nimic mai îngrozitor decît revoluția foamei" [3]. De această idee era străbătută și poezia cu un puternic conținut de revoltă, intitulată *Vocea muncitorilor* [4] din care reproducem cîteva strofe:

Avuții lumii azi ne botează,
Cînd strigăm pîine, de comuniști,
Și toți ca unul ne împilează,
Strigînd cu toții: sunt petroliști!

Le vin să strige în gura mare,
Să ne boteze cum e mai rău,
Căci foamea crudă cu îndurare
Nu le-a dat încă sărutul său!

Poezia se încheia cu următorul avertisment:

Avuți ai lumii! Opriți să vină
Copilul foamei îngrozitor,
Căci pacea-i scumpă, dulce și lină,
Și o veți plînge, ah, cu mult dor.

În articolul amintit *Despre lucru și lucrători*, deși ideea grevei era condamnată, totuși se explicau cauzele ei prin situația desperată în care ajunseseră lucrătorii nedreptățiți, care „neavînd de nicăieri nici un sprijin, au crezut că mai nimerit ar fi a se pune în grevă, și au avut dreptate, căci pe alte căi nimeni nu-i auzea, nimeni nu-i asculta". Experiența mișcărilor greviste din anii respectivi a fost rezumată în constatarea făcută în acest articol: „...Unii din lucrători au încercat chiar de a face grevă cînd n-au mai găsit alt mijloc de înduplecare a patronilor".

Modul desfășurării activității asociației, acțiunile organizate și conduse de ea și direcția dezvoltării ei, reprezintă chestiuni care trebuie în primul rînd lămurite. Nu li se pot găsi încă răspunsuri din cauza lipsei de izvoare, deoarece nu s-a păstrat nici arhiva acestei asociații și nici colecția completă a organului ei de presă. Doar articolele reproduse din „Lucrătorul romîn", în presa vremii, de altfel aproape unicele documente cunoscute cercetătorului, vorbesc despre aceea că „Asociația generală a lucrătorilor din Romînia" a avut un ecou în viața socială a vremii și că numeroase ziare de atunci au luat cunoștință cu interes de existența acestei asociații și a

[1] Articolul a fost reprodus în „Telegraful", III (1873), nr. 441, 15 august, p. 2—3.
[2] Reprodus în „Telegraful", III (1873), nr. 286, 1 februarie, p. 1—2.
[3] *Ibidem*.
[4] M. C., *Vocea muncitorilor*, în „Telegraful", II (1872), nr. 224, 12 nov., p. 3.

www.dacoromanica.ro

ziarului „Lucrătorul romîn“ [1]. Ziarul „Telegraful“, în special, a făcut o largă publicitate în jurul acestora, salutînd cu căldură atît apariția „Uvrierului” cît și aceea a„ Lucrătorului romîn[2]”, reproducînd în decursul anilor 1872—1873 numeroase articole din ele și publicînd informații privind activitatea „Asociației generale a lucrătorilor din Romînia“.

Din puținele fapte cunoscute, s-ar putea mai curînd deduce decît constata că cele două tendințe din cadrul Asociației, reflectate chiar în primele numere cunoscute ale „Lucrătorului romîn”, s-au menținut și s-au cristalizat în decursul anilor ce au urmat. Ruptura dintre tendința liberală a „autoajutorării“ și aceea a lucrătorilor de a-și obține realizarea propriilor revendicări a început să se contureze din 1873, cînd, pe lîngă „Asociația generală a lucrătorilor din Romînia“, se formează și „Uniunea lucrătorilor constructori romîni“. Scopul acestei „Uniuni“ era mai pronunțat axat pe obiectivele urmărite de adepții teoriilor „autoajutorării“ și încurajării industriei naționale propagate în acești ani de exponenții burgheziei industriale, ca printre alții economistul P. S. Aurelian. Comparînd discuțiile și articolele lui P. S. Aurelian și ale altora, rostite sau scrise cu ocazia aniversării anuale a „Uniunii lucrătorilor constructori romîni” [3], cu cele ale conducătorilor „Asociației generale a lucrătorilor din Romînia“, ne putem da seama de originea inspirației acestora din urmă în orientarea lor.

„Uniunea lucrătorilor constructori romîni” va exista cîțiva ani, fiind susținută de reprezentanți de seamă ai cercurilor politice liberale [4].

Pe de altă parte, în 1873, se produce un eveniment ce proiectează o altă lumină asupra activității „Lucrătorului romîn“, indicînd o linie de dezvoltare deosebită de cea preconizată de statut și datorită căruia cercurile reacționare și guvernul conservator al lui Lascăr Catargiu vor socoti activitatea asociațiilor muncitorești subversivă, tratîndu-le drept „cuiburi revoluționare“ [5]. Faptul apare evident la 1 nov. 1873, cînd, sub pretextul că ar fi conspirat „contra stării de lucruri de astăzi, voind a răsturna și a înlocui cu Republica“, au fost arestați doi lucrători de la tipografia Imprimeriei statului [6]. Ziarul opoziției, „Romînul“, anunța la 3 nov. „că arestările lucrătorilor tipografi urmează și că toți acești

---

[1] Vezi Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu, *Bibliografia periodicelor romînești.*

[2] Astfel apariția ziarului „Lucrătorul romîn“ era socotită de „Telegraful“ ca un eveniment important al vieții sociale („Telegraful”, II, (1872), nr. 220, din 7 nov., p. 1).

[3] De ex. articolele lui P. S. Aurelian în „Revista științifică“ VI (1875—76), nr .9, 15 iunie, p. 129; „Economia națională“, III, (1875—76), nr. 5, 15 iunie, p. 40; în Supliment la „Revista științifică“; „Revista științifică“ VII, (1876—77), nr. 8, 1 iunie, p. 123—126 etc. Despre serbările anuale ale Uniunii, vezi de ex. „Telegraful“ VI (1876) nr. 1240, 29 mai, p. 2; „Timpul“ V (1880), nr. 32, 10 febr. p. 1; „Romînul” 1880, 12 febr., p. 134—135; „Telegraful” X (1880), nr. 2440, 19 iunie, p. 2.

[4] În iunie 1876, la serbarea celei de-a treia aniversări a Uniunii, a participat și ministrul de finanțe I. C. Brătianu, care, în cuvîntarea rostită, „a mulțumit membrilor societății pentru inițiativa luată și i-a încurajat să meargă pe această nobilă cale“ („Telegraful“, VI, (1876), nr. 1240, 29 mai p. 1).

[5] La acest lucru se referea I. C. Brătianu în discursul rostit la banchetul „Uniunii lucrătorilor constructori romîni“, în 1876.

[6] *Complotul la Tipografia statului*, în „Oltulu“ I (1873), nr. 1, 14 nov., p. 3—4.

www.dacoromanica.ro

sărmani lucrători care au nenorocirea de a participa în Societatea de ajutor mutual Matei Basarab, sînt aspru urmăriți" [1].

Unul dintre cei arestați, C. Borșan, făcea parte din comitetul de redacție al „Lucrătorului romîn" [2]. În această lumină devine semnificativă relatarea ziarului „Oltul", că direcția tipografiei și Imprimeriei statului a destituit pe toți lucrătorii ce sînt abonați la „Lucrătorul romîn" [3]. Cei arestați erau ilegal reținuți luni de zile, provocînd protestul presei din opoziție care socotea acest lucru drept un act anticonstituțional [4].

Faptul că împotriva unor conducători ai „Casei de ajutor mutual Matei Basarab" care erau totodată și fruntași ai „Asociației generale a lucrătorilor din Romînia", s-au luat astfel de măsuri drastice, face să presupunem că acesta trebuie studiat și pus în legătură cu anumite acțiuni revendicative inițiate probabil de aceste organizații, sau cu relațiile dintre ele și gruparea radicală condusă de C. A. Rosetti.

Există oare o legătură între arestări și desființarea „Asociației generale a lucrătorilor din Romînia"? Iată o întrebare la care este deocamdată greu de răspuns. Explicațiile existente date de unii autori[5] privind cauzele ce au dus la încetarea activității „Asociației generale a lucrătorilor din Romînia" sînt incomplete și numai o cercetare minuțioasă ar permite un răspuns și ar putea rezolva această problemă care continuă să rămînă deschisă.

III. PRIMELE ASOCIAȚII PROFESIONALE

Politica liberală muncitorească, încercările de „patronare" au putut avea succes doar pentru o perioadă relativ scurtă în care deabia luase naștere mișcarea muncitorească cînd lucrătorii erau încă lipsiți de experiență. Cu timpul, muncitorii au putut constata că ajutorarea reciprocă doar în caz de boală, accidente, precum și discuțiile despre foloasele industriei naționale nu schimbă situația lor de exploatați, astfel că mișcarea de „autoajutorare" era cu încetul părăsită și înlocuită cu convingerea că numai prin forțele proprii, uniți, pe calea luptei, vor putea să-și îmbunătățească situația. Aceasta nu reprezenta un drum ușor; trebuiau învinse numeroase obstacole pentru ca muncitorii să se poată libera din sfera influenței ideologiei burgheze și să ajungă la o conștiință proprie de clasă. Mișcările greviste pentru mărirea salariului, ca și lock-out-urile au început să arate mai concret calea pe care trebuiau s-o urmeze pentru a-și îmbunătăți existența. În urma experienței căpătate, muncitorii au

---

[1] L. Tismăneanu, *art. cit.*, p. 52.

[2] C. I. Borșan a publicat și *Albumul Imprimeriei statului* (Cf. Gr. Crețu, *op. cit.*, p. 10 notă), pe care nu l-am găsit în depozitele de cărți din București.

[3] „Oltulu", I, (1873), nr. 1, 14 nov. p. 3. Revista „Familia" anunța în noiembrie 1873 că în luna trecută, în București, în locul ziarului „Lucrătorul romîn" care și-a încetat apariția, apare ziarul „Lucrătorul" („Familia" IX, (1873), nr. 37, Pesta, 11/32 noiembrie, p. 429). Ziarul „Lucrătorul" nu se află în bibliotecile din București.

[4] „Oltulu" II (1874), nr. 17, 28 febr., p. 1; „Telegraful", IV, (1874), nr. 552, 6 ian. p. 12.

[5] De exemplu V. Maciu, *Condițiile interne ale proclamării independenței Romîniei*, Buc., 1955, p. 34 (S.S.I.F.)

www.dacoromanica.ro

început să discute necesitatea formării unor organizații de rezistență: acestea vor fi asociațiile profesionale.

În condițiile avîntului social ce a urmat războiului de independență, această tendință a început să se întărească, mai ales în rîndurile lucrătorilor tipografi, care, cu două decenii în urmă, păşiseră deja pe calea organizării. Nemulţumirea lucrătorilor faţă de „Asociaţia Gutenberg", ţinută de patroni sub controlul lor, creştea. Încă în 1876, lucrătorii marei întreprinderi tipografice „Thiel şi Weiss" îşi organizează o casă proprie de ajutor [1]. Totodată, după războiul de independență, ca rezultat al accelerării dezvoltării relațiilor capitaliste, situația lucrătorilor tipografi va continua să se înrăutățească, așa încît numeroşi lucrători tipografi erau lipsiți de muncă, îngroşînd rîndurile armatei de rezervă a muncii [2]. Patronii speculau pe deplin concurența dintre muncitori, scăzîndu-le salariile şi ridicînd numărul orelor de muncă.

În scopul opunerii rezistenței împotriva patronilor, spre a pune capăt concurenței şi a lupta pentru obținerea revendicărilor lor, la 30 sept. 1879, s-a format în Bucureşti, „Deşteptarea, Societate generală a lucrătorilor tipografi din Romînia", care-şi propunea „dezvoltarea spiritului, ridicarea şi îmbunătățirea poziţiunii morale şi materiale a lucrătorilor tipografi" [3]. Muncitorii s-au asociat şi au format o casă de ajutor mutual nu numai pentru a fi asiguraţi în caz de boală, ci şi în vederea strîngerii fondului necesar luptei împotriva patronilor chiar pe calea grevelor. Într-un apel lansat către lucrătorii tipografi din Romînia, comitetul noii asociații înştiinţa că „Fraţii noştri din capitala Romîniei, nemaiputînd privi cu nepăsare decadența treptată a poziţiunii lucrătorilor tipografi, s-au întrunit cu toţii şi, consultîndu-se, au constituit o asociaţie numită „Deşteptarea". Făcînd în continuare un „călduros apel la simţămintele dv. de unire ca, cu toţii într-un comun acord să ne punem pe lucru fără preget şi fără întîrziere şi astfel, mai cu înlesnire, să putem scoate carul destinelor noastre din făgaşele sdruncinătoare în care rătăceşte şi spre a-l opri de a cădea în abisul, de marginea căruia pare destul de aproape". Arătînd „ingratitudinea şi mizeria din ce în ce mai crescîndă" de care suferă lucrătorii tipografi, apelul se încheia cu următoarea chemare: „Să ne unim d-lor şi să arătăm lumii că şi noi lucrătorii tipografi din Romînia, simţim omeneşte şi să meritäm să fim trataţi ceva mai omeneşte" [4].

„Deşteptarea" nu era doar o simplă casă de ajutor reciproc, ca cele existente pînă atunci; era o asociaţie profesională muncitorească care-şi propunea ca obiectiv pe lîngă ajutorarea reciprocă, în primul rînd apărarea intereselor lucrătorilor din ramura respectivă, organizarea luptei economice de mărire a salariului, împotriva duratei insuportabile a zilei

---

[1] Al. Ionescu, *art. cit.*, p. 116.

[2] *Ibidem.*

[3] „Vocea lucrătorului tipograf", 1881, nr. 2, 7 sept.; „Romînia liberă", III (1879), nr. 738, 10 nov., p. 1. Într-un apel către lucrătorii tipografi din 25 martie 1885, se reamintea de aceste scopuri ale „Deşteptării" („Drepturile omului", 1885, nr. 44, 24 martie).

[4] Apelul a fost publicat în „Timpul", 1879, nr. 249, noiembrie 11, p. 3, „Romînul" 1879 noiembrie 16, p. 1053, coloana 1—2.

www.dacoromanica.ro

de muncă etc. [1]. Aceasta explică de ce ideea unirii în jurul asociație „Deșteptarea" cucerește și pe lucrătorii membri ai Asociației Gutenberg[2]. Astfel, în scurt timp, „...numărul societarilor se ridicase la aproape unanimitatea membrilor corpului tipografic din București" [3]. Urmînd exemplul lucrătorilor din București, în iulie 1880, lucrătorii tipografi din Iași înființează asociația lor „Unirea" [4].

Revendicările formulate de asociația „Deșteptarea" erau: repausul duminical, aprobarea unui regulament general pentru toate atelierele tipografice prin care să se fixeze salariul, durata orelor de muncă, condițiile de muncă, modul de angajare, excluderea posibilității de concurență artificială prin angajarea unui număr excesiv de mare de elevi. Pentru obținerea acestor revendicări, asociația nu se mărginea doar la cereri, ci trecea la acțiuni ofensive, organizînd mișcări greviste [5]

În scopul propagării în rîndurile lucrătorilor tipografi a ideii necesității de a se uni pentru apărarea intereselor lor, apar foile „Solidaritatea", redactată de I. S. Rădulescu [6], iar de la 1 sept. 1881 „Vocea lucrătorului tipograf", condus de G. Iorgulescu și Nae Ionescu. Aceste gazete oglindesc în mod fidel caracterul, nivelul, preocupările și acțiunile acestei asociații. Mult mai combativ, cu o orientare mai fermă, se prezenta „Vocea lucrătorului tipograf", în coloanele căruia, în numeroase articole, se arăta situația grea a lucrătorilor tipografi. Obiectivele urmărite de ziar erau formulate în următoarele rînduri: „Vom combate pe acei patroni speculanți de meserie, care, spre a se îmbogăți, exploatează în modul cel mai nedemn pe lucrători. Vom susține în foaie, pe cît puterile ne vor permite, cauza justă a lucrătorilor tipografi" [7].

★

Primele asociații profesionale create în anii de după războiul de independență erau organizații de rezistență și de luptă a muncitorilor în vederea apărării intereselor economice nemijlocite. În rîndurile lor domneau încă confuzii și nu erau feriți de influență străină. Dar aceste reminiscențe ale primelor începuturi devin tot mai șterse și nu mai pot stînjeni mersul înainte.

Prin înființarea primelor asociații profesionale muncitorești, mișcarea muncitorească a făcut un pas important înainte. Sensul social al formării asociațiilor profesionale care erau pionerii mișcării sindicale a fost arătat de Engels încă din 1844, pe baza exemplului mișcării muncitorești din Anglia, „...importanța acestor uniuni și a grevelor organizate de ele constă în primul rînd în aceea că ele reprezintă prima încercare a munci-

[1] Unele informații despre asociația „Deșteptarea" și de acțiunile conduse de ea se găsesc în *Cu puteri unite*, p. 51—60, 62—68.

[2] Al. Ionescu, *art. cit.*, p. 116.

[3] „Vocea lucrătorului tipograf", 1881, nr. 2, 7 sept.

[4] „Telegraful", V (1880), nr. 2458, 11 iulie, p. 2; de asemenea unele informații despre asociația „Unirea", în „Munca", I (1890), nr. 35, 20 oct.

[5] Acest lucru a fost subliniat și de Al. Ionescu, *art. cit.*, p. 116.

[6] I. S. Rădulescu era și în redacția gazetei „Lucrătorul romîn".

[7] „Vocea lucrătorului tipograf", I (1891), nr. 2, 7 sept., p. 1.

www.dacoromanica.ro

torilor de a distruge concurența. Prezența lor presupune înțelegerea faptului că dominația burgheziei se bazează numai pe concurența muncitorilor între ei, adică pe lipsa unirii proletariatului, pe opunerea unor muncitori altora. Și anume, pentru aceea că, cu toată unilateralitatea și limitarea lor, sforțările uniunilor erau îndreptate împotriva concurenței, împotriva nervului vital al orînduirii sociale contemporane. Tocmai de aceea, uniunile reprezintă pentru această orînduire o astfel de primejdie" [1].

Pericolul pe care-l reprezenta asociația profesională creată de lucrători a fost sezisat de patronii tipografi. Deși la început ei n-au dat importanță acestei organizații, atunci cînd acțiunile inițiate de „Deșteptarea" au dus la „zguduire între muncă și capital, între patroni și lucrători", după cum relatează „Vocea lucrătorului tipograf", patronii înspăimîntați încep o susținută acțiune de lichidare a lor[2]. După ce comitetul asociației „Deșteptarea" refuză cererea patronilor de a fi primiți în asociație, aceștia trec la aplicarea unor măsuri represive: îi concediază din ateliere pe lucrătorii membri ai asociației „Deșteptarea". Totodată, cu scopul spargerii unității lucrătorilor tipografi, patronii reușesc, cu ajutorul direcției Imprimeriei statului, să izoleze lucrătorii acestei întreprinderi de cei din atelierele particulare. Sub presiunile direcției, unii conducători ai asociației „Deșteptarea", șefii de ateliere, maeștrii de la Imprimeria statului, amenințați cu destituirea, se retrag [3]. În urma acestei manevre s-a ajuns la situația că „...lucrătorii tipografi să se divizeze în două tabere: una formată din lucrători particulari iar cealaltă din lucrătorii Imprimeriei statului" [4].

Lupta patronilor tipografi împotriva primei asociații profesionale din București merită să fie obiectul unui studiu special care ar ajuta mult la înțelegerea condițiilor în care a luat naștere și s-a dezvoltat mișcarea profesională muncitorească din Romînia. Faptele arată că în momentul în care muncitorii au pășit pe o cale proprie, ei au avut de întîmpinat rezistența patronilor. Aceștia se arătaseră binevoitori față de asociațiile de ajutor reciproc aflate sub influența lor, dar au depus tot efortul pentru a distruge asociațiile de luptă proprii ale muncitorimii.

O dată cu lucrătorii tipografi, și muncitorii altor ramuri de producție au pornit în acești ani pe calea înființării asociațiilor profesionale. Acest fapt era menționat și de „Vocea lucrătorului tipograf" în următoarele: „Frații noștri, lucrătorii celorlalte branșe, nu rămîn mai pe jos, ci ne întrec, dînd semne de existență, se întrunesc, se consultă, decid și lucrează pentru binele, progresul și prosperitatea lor..." [5]. Credem că aceste rînduri se referă în primul rînd la societățile de lucrători existente la Iași în anii 1880—1881 [6]. Între aceste societăți și acelea ale lucrătorilor tipografi „Deșteptarea" și „Unirea" exista însă o deosebire; ele nu au luat ființă

[1] K. Marx și F. Engels, Об Англии, Moscova, 1952, p. 223—224.
[2] „Vocea lucrătorului tipograf", I, (1881) nr. 3, 14 sept., p. 1.
[3] Al. Ionescu, *art. cit.*, p. 116—117.
[4] „Drepturile omului", 1885, nr. 79, 10 mai.
[5] „Vocea lucrătorului tipograf", I (1881), nr. 3, 14 sept., p. 2.
[6] Gh. Haupt, *op. cit.*, p. 253—259.

www.dacoromanica.ro

spontan, ci crearea lor era legată de apariția în mișcare a unor elemente noi, a socialiștilor.

Faptul că, în înființarea primelor asociații profesionale muncitorești, socialiștii au jucat un rol oarecare, este nu numai semnificativ, dar constituie și o trăsătură caracteristică a dezvoltării mișcării muncitorești din Romînia. Acest lucru va deveni mai evident în deceniul următor, între anii 1882—1890. În acești ani se vor forma de asemenea spontan încă numeroase case de ajutor reciproc și asociații profesionale, dar marea majoritate a acestora vor fi legate de activitatea propagandistică și organizatorică a cercurilor socialiste.

Studierea acestui proces reprezintă un capitol nou în istoria începutului mișcării muncitorești din Romînia.

ПЕРВЫЕ РАБОЧИЕ АССОЦИАЦИИ В РУМЫНИИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Настоящая работа имеет целью изучение малоизвестных сторон начала рабочего-движения: истории и характера первых рабочих ассоциаций.

Первыми организационными формами рабочего класса были кассы взаимопомощи. В 1858 году, в период социального подъема накануне Объединения, была основана касса взаимопомощи бухарестских рабочих-типографов. Эта ассоциация пользовалась поддержкой синдикальной буржуазной группы, руководимой К. А. Росетти, и находилась под ее влиянием. Ассоциация не была еще замыслена как организация сопротивления патронам, а ограничивала свою деятельность оказанием помощи рабочим в случае болезни, отсутствия работы и т. д.

Со временем присутствие патронов в рядах ассоциации приводит к ограничению ее деятельности, становясь препятствием в деле защиты экономических интересов рабочих. Вследствие этого возникает боевой дух, проявляющийся в стремлении к тому, чтобы ассоциация стала на защиту интересов рабочих от патронов.

В начале семидесятых годов в рабочем движении появляется и течение самопомощи, аналогичное течению Шульце — Делича, которое поддерживалось политическими и экономическими стремлениями либеральной буржуазии.

После 1871 года в Румынии усилилось два стремления: рабочих сорганизоваться и буржуазии включить рабочий класс в сферу своего влияния. Это положение повлекло за собой создание в 1872 году известной Генеральной ассоциации румынских рабочих, основанной на принципах и идеях течения «самопомощи».

В данном труде автор широко анализирует историю Генеральной ассоциации румынских рабочих, существование в ней различных течений, репрессивные мероприятия консервативного правительства и т. д.

www.dacoromanica.ro

Либеральная рабочая политика могла иметь успех только в течение сравнительно непродолжительного периода времени, когда только возникало рабочее движение и у рабочих еще не было опыта. Со временем рабочие могли убедиться, что взаимопомощь в случае болезни или несчастного случая, а также разговоры об использовании национальной промышленности ни в чем не меняют их положения эксплуатируемых.

Вследствие приобретенного опыта рабочие стали обсуждать необходимость создания организаций сопротивления и формирования профессиональных ассоциаций. 30 сентября 1879 года была основана в Бухаресте ассоциация типографов «Дештептаря» (Пробуждение) с целью оказывать сопротивление патронам, прекратить конкуренцию и бороться за удовлетворение требований рабочих.

Рабочие объединились не только для того, чтобы быть застрахованными на случай болезни, но и с целью собирать фонды, нужные для борьбы против патронов. Это была первая попытка уничтожить конкуренцию.

Узнав о целях этой ассоциации, патроны начали упорную борьбу за ее ликвидацию.

В 1880 году, помимо Ассоциации рабочих-типографов, возникают и другие профессиональные ассоциации, в особенности в Яссах. Их создание было связано с появлением в рабочем движении новых элементов — социалистов.

LES PREMIÈRES ASSOCIATIONS OUVRIÈRES DE ROUMANIE

(RÉSUMÉ)

La présente étude se propose d'examiner un aspect peu connu des débuts du mouvement ouvrier : l'historique et le caractère des premières associations de travailleurs.

Les premières formes d'organisation ouvrière furent les Caisses de secours mutuel. C'est en 1858 — dans la période d'élan social qui a précédé l'Union — qu'à été créée la Caisse de secours mutuel des ouvriers typographes de Bucarest. Cette association jouissait de l'appui du groupe politique radical dirigé par C. A. Rosetti et en subissait l'influence. Elle n'était pas encore conçue comme une organisation de résistance contre le patronat et son activité se limitait à la distribution des secours en cas de maladie, de chômage, etc.

Peu à peu, la présence des patrons dans le cadre de l'association eut pour effet d'en limiter l'activité et d'entraver la défense des intérêts économiques des ouvriers. Cet état de choses engendra une tendance combative et le désir de faire de l'association un organe de défense des intérêts des ouvriers contre les patrons.

Vers 1870, au sein du mouvement ouvrier surgira un autre courant, d'auto-secours, analogue à celui de Schultze-Delitzsch et entretenu par les tendances politiques et économiques de la bourgeoisie libérale.

www.dacoromanica.ro

Après 1871, deux tendances se font jour en Roumanie, qui, au bout de quelques années s'avèreront diamétralement opposées : celle d'organisation des ouvriers et celle de la bourgeoisie libérale, à englober les travailleurs dans sa propre sphère d'influence. Cette situation aura pour résultat la création, en 1872, de l'Association générale des ouvriers de Roumanie, fondée sur les principes et les idées du courant „d'auto-secours".

L'auteur entreprend une analyse de l'historique de l'Association générale des ouvriers de Roumanie, des différents courants qui se manifestaient dans son sein, des mesures de répression du gouvernement conservateur de l'époque, etc.

La politique ouvrière libérale, les tentatives de patronner le mouvement ne réussirent que durant une période relativement brève, alors que le mouvement ouvrier venait à peine de prendre naissance et que les travailleurs manquaient encore d'expérience. Ces derniers purent bientôt constater que les secours mutuels en cas de maladie ou d'accidents et les discussions sur les avantages de l'industrie nationale ne changaient rien à leur condition d'exploités.

Par suite de l'expérience acquise, les ouvriers commencèrent à discuter de la nécessité de créer des organisations de résistance et de constituer des associations professionnelles. Afin d'opposer une résistance aux patrons, pour mettre fin à la concurrence et lutter en vue de satisfaire leurs revendications, l'association des ouvriers typographes *Deșteptarea* (Le Réveil) fut fondée à Bucarest, le 30 septembre 1879.

Les ouvriers ne se sont pas associés uniquement en vue d'être assurés en cas de maladie, mais aussi pour rassembler les fonds nécessaires à leur lutte contre les patrons ; c'était là une première tentative de supprimer la concurrence.

Les patrons, informés des buts de cette association, entreprirent une action soutenue en vue de la liquider. Outre l'Association des ouvriers typographes, d'autres associations professionnelles prennent naissance en 1880, notamment à Jassy. Leur création se rattachait à l'apparition, dans le mouvement ouvrier, d'un élément nouveau : les socialistes.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

STUDII
Revistă de istorie
Anul X, nr. 1, 1957

DESPRE RELAȚIILE ROMÎNO-EGIPTENE ȘI CONTRIBUȚIA ROMÎNIEI LA CONSTRUIREA CANALULUI DE SUEZ

DE

CONST. C. GIURESCU

Naționalizarea Canalului de Suez, efectuată acum cîteva luni, a adus în centrul atenției generale marea operă tehnică realizată în a doua jumătate a veacului al XIX-lea. S-au evocat în articole și chiar în lucrări speciale diferitele aspecte ale acestei realizări precum și repercusiunile pe care ea le-a avut asupra economiei și politicii mondiale.

Cercetînd arhivele lui Cuza-vodă, păstrate în 16 volume manuscrise la Academia R.P.R., am găsit cîteva acte inedite din care se vede interesul pe care această întreprindere l-a trezit la noi, contribuția pe care am adus-o la realizarea ei, precum și starea relațiilor romîno-egiptene în acea vreme. E vorba, în primul rînd, de două scrisori ale lui Cuza, din 3 august 1862 și 3 august 1864, adresate respectiv lui Mohamed Said și lui Ismail, vice-regi ai Egiptului. Urmează un raport din 4 iunie 1866 al lui Alexandru G. Golescu, agentul Romîniei la Constantinopol, către ministrul nostru de externe. În sfîrșit, mai multe scrisori, din anii 1864-5, ale girantului agenției noastre la Constantinopol, N. Bordeanu, către devotatul și inteligentul șef de cabinet al lui Cuza-vodă, francezul Baligot de Beyne. Înainte însă de a arăta și comenta cuprinsul acestor acte inedite, să ne fie îngăduit a schița relațiile romîno-egiptene în decursul vremurilor.

Relații străvechi

Între țara de pe malurile Nilului și aceea udată de Dunăre au existat legături din cele mai vechi timpuri. Au fost legături de comerț, noi avînd cîteva produse — lemn și sare în primul rînd — care erau cerute de nordul african lipsit de păduri și de ocne, bogat în schimb în țesături de tot felul și în fructe tropicale. Dar au fost și legături religioase și, în anumite momente, și legături culturale.

Săpăturile arheologice de la Turdaș, în Transilvania, au dat la iveală „doi piepteni de os de fabricație egipteană"[1]. Aceste articole n-au putut

[1] Vladimir Dumitrescu, *Les figurines en pierre trouvées à Sălcuța et à Fedeleșeni (Roumanie) et le commerce entre l'Egypte et le Bas Danube pendant la période énéolithique*, în „Istros", I (1934), p. 198; cf. O. Menghin, *Weltgeschiche der Steinzeit*, Viena, 1931, p. 40 și I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, Berlin, 1933, p. 36.

www.dacoromanica.ro

ajunge la noi decît pe calea negoțului, aduse de vreun negustor care avea legături cu valea Nilului. Pe de altă parte, „analiza chimică a unui obiect de aur găsit în Egipt a arătat, în mod sigur, că aurul întrebuințat era de extracție transilvană"[1]. Ceea ce înseamnă că, încă din epoca eneolitică, existau relații comerciale, că anumite produse ale noastre ajungeau pînă în acele locuri depărtate de unde veneau, în schimb, altele. Faptul e dovedit, pentru o zonă mai largă din nordul Mării Negre, și de împrejurarea, relevată de arheologul polon St. Przeworski, a descoperirii, în sudul Ucrainei, a unor mărgele de sticlă, de proveniență egipteană, datînd de la finele mileniului II sau începutul mileniului I înaintea erei noastre[2].

Pentru vremea imperiului roman, avem știri mai multe. Un papyrus din secolele II - III — din nefericire deteriorat, așa încît pasajul care ne interesează este trunchiat — menționează un articol dacic de export care ajunsese în orașul Tebtynis din Egipt: „...*amis dacicis*"; V. Pârvan crede că e vorba „în orice caz de un articol necesar construcției de case"[3]; noi adăugăm: probabil cherestea sau lemn de mobilă, articole care au fost întotdeauna cerute de piața egipteană.

Sub raportul religios, e interesantă știrea pe care ne-o dă Strabo, cunoscutul geograf, etnograf și călător al lumii vechi, cum că atît Zalmoxis, întemeietorul religiei dacilor, cît și Deceneu, marele preot dac, au fost discipoli ai egiptenilor. Despre cel dintîi ne spune că și-a tras învățătura asupra celor cerești, parte de la filozoful grec Pitagora, *parte de la egipteni în a căror țară a ajuns în peregrinările sale*[4]. Iar despre Deceneu afirmă că dacă el a izbutit să-și impună reformele sale dacilor — între altele „stîrpirea", de fapt *limitarea* plantațiilor de vie — aceasta se datorește „semnelor prevestitoare" pe care le învățase în Egipt și pe care le înfățișa ca exprimînd voința divină[5]. Deși în realitate nu a fost așa, deși religia dacilor, cu credința puternică în viața de apoi, e un produs al poporului însuși, e semnificativ însă că grecii credeau astfel[6]. Pentru dînșii, toți cei ce puneau un accent deosebit pe viața cealaltă, cerească, trebuiau să se inspire de la egipteni. după cum cei ce aveau o concepție superioară, filozofică, trebuiau să fie neapărat elevii filozofilor greci.

Sigur e însă că în Dacia romană au fost adoratori ai zeilor egipteni. Inscripțiile arată la Potaissa — astăzi Turda — în inima Transilvaniei, un

---

[1] Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 198; cf. H. Peake, *The Bronze Age and the Celtic World*, Londra, 1922, p. 40.

[2] Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 198. O mărgea de proveniență egipteană sau egeiană s-a găsit în săpăturile de la Poiana, în sudul Moldovei (Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, *La nécropole de l'âge du bronze de Poiana*, în „Dacia", V-VI (1935—36), p. 162. N-ar fi exclus, cu toată discuția ce s-a purtat în jurul chestiunii, ca și figurinele de la Sălcuța și Fedeleșeni să fie totuși de origine egipteană, înfățișînd capete de hipopotami. Vezi pentru această discuție, articolul citat al lui Vl. Dumitrescu, apoi D. Berciu, *Asupra problemei așa numitelor sceptre de piatră din R.P.R.*, în „Studii și cercetări de istorie veche", V (1954), p. 539—548; Vl. Dumitrescu, *Cîteva precizări*...idem, VI (1955), p. 925—936 și bibliografia citată de aceștia doi din urmă.

[3] V. Pârvan, *Die Nationalität der Kaufleute im römischen Kaiserreiche*, Breslau, 1909, p. 72; cf. Const. C. Giurescu, *Istoria romînilor*, I, ed. 5, București 1946, p. 159.

[4] Στράβωνος γεωγραφικά ed. C. Müller și F. Dübner, vol. I, Paris, 1853, p. 247, 5.

[5] Strabo, *op. cit.*, p. 252, 11; cf. V. Pârvan, *Getica*, București, 1926, p. 158—9.

[6] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

colegiu al celor ce se închinau zeiței Isis ;[1] alți locuitori ai Daciei adorau pe Serapis[2]; la Constanța — vechiul Tomis, pe coasta Mării Negre — s-a găsit o statuetă înfățișînd pe Osiris[3].

De mare importanță sînt știrile pe care Claudiu Ptolomeu, învățatul monarh egiptean, le dă asupra Daciei romane. Întemeiat și pe izvoare mai vechi, anterioare cuceririi lui Traian, el arată în această provincie nu mai puțin de 44 de orașe și 15 neamuri[4]. O seamă dintre orașe sînt atestate și prin inscripții, altele nu. Aceasta nu înseamnă că trebuie să punem la îndoială informațiile lui Ptolomeu, așa cum au făcut unii comentatori ai lui[5]. Izvoare noi, citățm, de pildă, papyrusul descoperit de arheologul Hunt, arată că localitatea Piroboridava, din Moldova de miazăzi, menționată de învățatul egiptean și neatestată altfel, continua să existe la începutul secolului al II-lea, cînd romanii trimit acolo un detașament militar[6]. Tot astfel, o inscripție dată la iveală, prin săpături recente, la Breț, ne vorbește de așezarea de la *Cumidava* (Comidava), pomenită de Ptolomeu și despre care altfel nu mai avem nici o știre[7]. Informațiile geografului egiptean rămîn unul din izvoarele *esențiale* pentru cunoașterea Daciei romane și preromane.

În evul mediu, cunoștințele noastre despre țara Nilului n-au scăzut, dimpotrivă, au sporit. Am aflat despre această țară și particularitățile ei pe patru căi diferite : prin *Biblie*, prin *Viețile sfinților*, prin *Alexandria*, romanul fabulos al lui Alexandru cel Mare, și prin *cronografe*, tuspatru lecturi preferate ale înaintașilor noștri. Biblia le povestea despre cele pătimite de evrei în Egipt, despre Moise și trecerea Mării Roșii, despre „fuga în Egipt" a lui Iosif și a Mariei, ducînd în brațe pruncul, despre atîtea alte împrejurări ale lumii vechi. Viețile sfinților înfățișau pe sihaștrii din pustia Tebaidei, pe martirii creștini ai Egiptului și pe ierarhii patriarhiei din Alexandria. Despre însuși acest oraș — centru vestit prin negoțul și prin cultura sa, sediul celei mai mari biblioteci a antichității — precum și despre alte locuri și aspecte ale Egiptului aflau din romanul lui Alexandru cel Mare[8]. Iar cronografele — acele compendii de istorie universală începînd cu facerea lumii — le vorbeau de urmașii sau „diadohii" marelui cuceritor macedonean adică de Ptolemei care au cîrmuit „împărăția Eghipetului... ani 300", de Cleopatra, de supunerea acestei împărății de către

---

[1] *Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol. III, nr. 882. Inscripții dedicate zeiței Isis s-au găsit și în alte părți ale Transilvaniei și Banatului (*Ibidem*, nr. 881, 1341, 1342, 1428 și 1558)

[2] *Ibidem*, nr. 881 și 973.

[3] C. Istrati, *București-Cairo, Note de călătorie*, București, 1907, p. 142. La Poiana — probabil vechea Piroboridava — în sudul Moldovei, s-a găsit un scarabeu egiptean, păstrat actualmente în colecțiile Muzeului de antichități din București. Pentru săpăturile de la Poiana, vezi R. Vulpe, *Piroboridava*, București, 1931, 34 p. + 2 planșe.

[4] *Claudii Ptolemaei Geographia*, ed. C.F.A. Nobbe, t. I, Leipzig, 1843, p. 178—180.

[5] Vezi, în privința acestor comentatori, V. Pârvan, *Getica*, p. 247—267.

[6] G. Cantacuzène, *Un papyrus latin relatif à la défense du Bas Danube*, în „Revue Historique du Sud-Est Européen" V (1928), p. 38—74.

[7] M. Macrea, *Cumidava*, Sibiu, 1943, p. 243—261 (Extras din „Anuarul Institutului de studii clasice", IV).

[8] Vezi pentru acest roman fabulos, alcătuit în secolul II în e. n., probabil în Alexandria, și răspîndit apoi în toată lumea veche și medievală, N. Cartojan, *Alexandria în literatura romînească. Noi contribuții* (Studii și text), București, 1922.

www.dacoromanica.ro

romani, de „Nilul cu undele de aur"[1]. Se adăugau apoi ştirile din cronicile noastre care, neputînd fi tipărite din cauza cuprinsului lor antiturcesc, au circulat, pînă spre jumătatea veacului al XIX-lea, în manuscris. Atît în cronica lui Grigore Ureche- Simion Dascălul cît şi în aceea a lui Nicolae Costin, precum şi în cronicile muntene — aceea a Cantacuzinilor şi cronica lui Radu Popescu — se găsesc o serie de informaţii despre ţara şi trecutul Egiptului[2]. În *Istoria imperiului otoman*, tipărită mai întîi în străinătate, în mai multe limbi şi ediţii, Dimitrie Cantemir dă detalii asupra cuceririi acestei ţări de către sultanul Selim I[3]. El adaugă şi amănuntul interesant că sultanul „a încercat a uni Marea Roşie cu Marea Mediterană, de la care ţintă a sa nici nu a renunţat pînă cînd canalul, acum aproape terminat, nu s-a umplut pe neaşteptate cu nisip"[4]. Semnalăm, în sfîrşit, că prin 1668-9[5], au fost traduse pentru întîia dată în romîneşte *Istoriile* lui Herodot, cu întinsul lor capitol despre ţara de pe malurile Nilului, oamenii şi trecutul ei.

Pentru înaintaşii noştri, hrăniţi cu asemenea lecturi, termenii *„Eghipet", Nil, faraon* şi *momîie* ajunseseră obişnuiţi, ultimii doi intrînd, cu un înţeles derivat, şi în limba de toate zilele[6]. Am mai cunoscut, de asemenea, termenul „Misir", numele arab al Egiptului, nume întrebuinţat oficial şi curent de turci, de la care l-am luat. Prin Misir se înţelegea la noi atît ţara însăşi cît şi calul bun egiptean, de rasă arabă, şi moneda de aur bătută la Cairo[7], prin urmare un întreit înţeles. În cronica atribuită

---

[1] Pentru cronografe, vezi Julian Stefănescu, *Opere istorice*, Buc., 1942, p. 121—122, 146, 157, nota 2 şi 164, nota 5. Printre izvoarele de care s-a folosit Mihail Eminescu, mare cititor al cronicilor noastre, pentru alcătuirea poeziei „Egipetul" şi a celorlalte încercări ale sale asupra acestei ţări, credem că au fost şi *cronografele*. Expresia lor „Nilul cu undele de aur" se regăseşte într-una din aceste încercări : „Nilul de aur... ce răsare". (Vezi M. Eminescu, *Opere*, ediţie critică îngrijită de Perpessicius, vol. I, Bucureşti, 1939, p. 320). Ar fi interesant să se urmărească în ce măsură a servit Egiptul ca izvor de inspiraţie în literatura romînă.

[2] *Letopiseţul Ţării Moldovei* de Grigore Ureche vornicul şi Simion Dascălul, ed. a treia de Const. C. Giurescu, Craiova, p.6 7, 68 şi 74—75 ; *Letopiseţul Ţării Moldovei*, de Nic. Costin, ed. Ioan St. Petre, Bucureşti, 1942, p. 75—77, 103, 105, 126, 130, 148, 151, 275 ; *Istoria Ţării Romîneşti de cînd au descălicat romînii*, în *Magazinul istoric pentru Dacia*, t. IV, Bucureşti, 1849, p. 272 ; *Istoriile domnilor Ţării Romîneşti*, de Radu Popescu, *idem*, t. I, Bucureşti, 1845, p. 150, 156 („Misir adecă Eghiptul"), 157, 176, 295.

[3] D. Cantemir, *Istoria imperiului otoman*, Bucureşti, 1876, p. 236—241. Pentru unele obiceiuri şi credinţe ale egiptenilor, vezi, în aceeaşi lucrare, p. 225—226.

[4] *Ibidem*, p. 312 nota. E probabil că o puternică furtună de nisip, un „simun" a făcut pe Selim I să renunţe la acest canal care era să anticipeze cu mai bine de trei veacuri şi jumătate Canalul de Suez.

[5] Credem că mai curînd la această dată, în timpul lungului asediu al Candiei din 1667—1669 şi nu în 1645, s-a făcut traducerea în romîneşte. Expresia din corpul traducerii : „Cetatea Candiei care nu o pot turcii lua acum", ni se pare că se potriveşte mai bine pentru un *asediu îndelungat*, cum a fost acela din 1667—1669, decît pentru cele scurte, anterioare, din 1645 şi 1649. Vezi : *1645 Herodot. Traducere romînească publicată după manuscriptul găsit în mănăstirea Coşula* de N. Iorga, Vălenii de Munte, 1909, VIII + 553 p. în 8°. Capitolul privitor la Egipt, la p. 91—146 ; cf. passim.

[6] Pentru *faraon* şi derivatele lui în toponimie vezi I. Iordan, *Nume de locuri romîneşti în Republica Populară Romînă*, Buc., 1952, p. 247—8. În *Palia de la Orăştie* se vorbeşte de „păharnicul, vornicul, vistiarnicul lui Faraon (cap. XL)" Vezi N. Cartojan, *op. cit.*, p. 78. În ce priveşte pe *momîie*. pentru care I. Aurel Candrea, *Dicţionar enciclopedic ilustrat*, nu dă etimologia, credem că e în legătură cu *mumia* egipteană.

[7] Pentru dreptul pe care îl avea oraşul Cairo de a bate monedă, vezi Dim. Cantemir, *Istoria imperiului otoman*, Buc., 1876, p. 13.

www.dacoromanica.ro

pe nedrept lui Enache Kogălniceanu, descriindu-se trecerea unui pașă cu trei tuiuri prin Moldova, pe vremea domniei lui Ioan Mavrocordat (1743—1747), se amintește de „un misir a pașăi cu frumos tacîm"; de asemenea de un „misir împodobit din grajdul domnesc"[1], așadar de doi cai de rasă, egipteni, cu șei și frîie frumoase. Iar poezia populară știe de „cincizeci de cai tot cai nemețești, tot misiri turcești..."[2]. E interesant de relevat că și o seamă dintre slujitorii însărcinați cu îngrijirea cailor și a grajdurilor erau din Egipt. În privința aceasta, avem mărturia categorică a lui Paul de Alep, însoțitorul patriarhului Macarie; vizitînd Muntenia, în vremea lui Matei Basarab, el scrie, în primele luni ale anului 1654, următoarele: „Merită să fie observat că cei mai mulți comiși ce poartă grija cailor domnești și boierești sînt originari din țara noastră (i. e. Siria) și din Egipt, mahometani și creștini"[3]. Acești comiși sînt, în realitate, comișei, dregători subalterni, marele comis și cel de-al doilea fiind întotdeauna recrutați dintre boierii romîni.

În ce privește moneda, găsim în cronica lui Dionisie Eclesiarhul pasajul acesta: „galbeni turcești s-au suit la preț, stambolu 8 lei, misiru 7 lei..."[4].

Alături de *Misir*, s-a întrodus în limbă și termenul *misirliu*, cu înțelesul de „egiptean", fie că se referă la locuitorii Egiptului, la ostașii de acolo — mai ales — sau la vreun produs egiptean; o varietate de porumbei sînt numiți așa[5]. Misirliu, ca și misir, a devenit și nume de familie la noi; compară cu Lehliu (Polonezul!), Nadolu (din Anatolia!) etc.[6]

Așezămintele religioase creștine în Egipt

Cunoștințele despre Egipt au sporit și prin faptul că două așezăminte religioase vestite de pe teritoriul lui — patriarhia de Alexandria și mănăstirea de la muntele Sinai — au avut legături strînse cu țările noastre; aceste legături datează din veacul al XVI-lea. Patriarhiei de Alexandria îi erau închinate nouă mănăstiri, schituri și biserici din Principate, între altele mănăstirea Zlătari din București, schiturile Stănești, Segarcea și Sf. Arhangheli din Oltenia și mănăstirea Hangu din Moldova[7]. Prin aceste „metoașe" ale ei, patriarhia stăpînea o avere considerabilă în țările noastre; unsprezece moșii și un imobil care au adus, în anii 1848-54, un

---

[1] M. Kogălniceanu, *Cronicele Romîniei*, vol. III, Buc., 1874, p. 207.

[2] G. D. Teodorescu, *Poesii populare romîne*, București, 1885, p. 57.

[3] *Călătoriile patriarhului Macarie de Antiochia în țările romîne (1653—1658)*, ed. Emilia Cioran, Buc., 1900, p. 95—6. Tot Paul de Alep ne dă și știrea că Matei Basarab avea informații asupra Egiptului. El i-a spus anume învățatului cleric că multele cheltuieli ale Țării Românești, însumînd 600 000 de galbeni, întrec „în toți anii... întregul venit al Egiptului" (*ibidem*), p. 120.

[4] Dionisie Eclesiarhul, *Cronograful Țării Românești*, ed. C. S. Nicolăescu-Plopșor, R. Vîlcea, 1934, p. 184.

[5] L. Șăineanu, *Influența orientală asupra limbii și culturii romîne*, II, București, 1900, p. 261.

[6] Pentru Misir, familie de negustori în Moldova, vezi D. Z. Furnică, *Documente privitoare la comerțul romînesc*, Buc. 1931, p. 241 și 406—7.

[7] Dim. Ionescu, *Contribuțiuni la cunoașterea legăturilor bisericii românești cu Patriarhia de Alexandria*, în „Revista istorică", XVI (1930), p. 79—80.

www.dacoromanica.ro

venit de 737 165 de piaştri[1]. E explicabil prin urmare de ce, din treisprezece patriarhi de Alexandria care păstoresc între finele veacului al XVI-lea şi a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, opt vin în Principate unde stau un timp mai mult sau mai puţin îndelungat[2]. Şi cele două şcoli ale patriarhiei, în care se preda în limba greacă şi arabă, au fost susţinute cu bani de-ai noştri. Pentru întreţinerea lor, domnii Ţării Romîneşti acordaseră, încă din veacul al XVII-lea, mertice de sare şi vin, mertice care sînt transformate, începînd din anul 1747, într-o sumă globală de 300 de taleri anual. Întărind această sumă, prin hrisovul său din 1779, voievodul Alexandru Ipsilanti precizează că ea este pentru cele „două şcoale de învăţătură, cu doi dascăli, unul ce învaţă limba elinească şi altul limba arăpească" şi pentru „chiverniseala unor din ucenici ce vor fi lipsiţi de tot de hrana vieţii", aşadar pentru elevii săraci[3].

Mănăstirea de la muntele Sinai fusese întemeiată de către împăratul Justinian care aşezase acolo, spre a o păzi, o colonie de „robi valahi", „originari — potrivit unei mărturii tîrzii — de pe ţărmurile Mării Negre"[4]. Această mănăstire a atras atenţia domnilor noştri de timpuriu; Petru Rareş (1527—1538 şi 1541—1546) este unul din ocrotitorii ei; în vremea lui, şi protejat de el, a păstorit la Sinai, ca stareţ, *Ioachim Vlahul*[5]. Alexandru al II-lea al Ţării Romîneşti (1568—1577) a zidit acolo paraclisul Sf. Prodrom şi a înzestrat mănăstirea — potrivit unei însemnări greceşti — cu „sate, pămînt şi venituri în Valahia"[6]. Alte danii îi fac Ieremia Movilă — de la acesta lăcaşul păstrează şi un frumos evanghelier, împodobit cu miniaturi, frontispicii şi iniţiale în culori, avînd data 1598[7] — apoi Vasile Lupu, Mihai Racoviţă, Constantin Brîncoveanu, Nicolae Mavrocordat, Grigore Ghica[8], spre a nu aminti decît pe cei mai importanţi. De la Brîncoveanu, mănăstirea a avut un remarcabil portret în ulei, cu inscripţia: „Constantinus Brankovan Supremus Valachiae Transalpinae Princeps aetis 42 Ao. Dni 1696"[9]; actualmente portretul se află la Muzeul de artă brîncovenească de la Mogoşoaia[10].

Lăcaşului de la muntele Sinai îi erau închinate zece mănăstiri, schituri şi biserici din ţările romîne, printre care citäm mănăstirile Sf. Ecaterina din Bucureşti, Mărgineni din Prahova, Frumoasa din Iaşi şi mănăstirea

---

[1] M. Popescu-Spineni, *Procesul mănăstirilor închinate*, Bucureşti, 1936, p. 158.

[2] Dim. Ionescu, *op. cit.*, p. 79.

[3] V. A. Urechia, *Istoria romînilor*, I, Bucureşti, 1893, p. 730—732.

[4] Marcu Beza, *Urme romîneşti în răsăritul ortodox*, ed. a 2-a, Bucureşti, 1937, p. 3—5.

[5] *Ibidem*, p. 8.

[6] *Ibidem*. De la acest voievod se păstrează la mănăstire un evangheliar în greceşte, ferecat, avînd pe ferecături inscripţia amintind că darul provine de la „Io Alexandru Voevod a toată Ungro-vlahia cu doamna Ecaterina" (*Ibidem*, p. 103).

[7] *Ibidem*, p. 9—10 şi planşa de la p. 6—7.

[8] *Ibidem*, p. 10 — Marcu Beza (*op. cit.*, p. 103) afirmă că la mănăstire se găsesc şi o pereche de sfeşnice de argint, dăruite, la 21 iulie 1745, de Nicolae voievod, Maria doamna şi fiii lor. Dacă data a fost bine citită, nu poate fi vorba de Nicolae voievod, ci de Ioan voievod, fiul lui Nicolae care domneşte în Moldova între 29 iunie 1743 şi mai 1747. (Vezi Const. C. Giurescu, *Istoria romînilor*, ed. a II-a, Bucureşti, 1944, p. 573.)

[9] M. Beza, *op. cit.*, p. 12. Reproducerea, în culori, a portretului, *ibidem*, planşa.

[10] Cf. Liana Wagschal, *Contribuţii la studiul portretelor lui Constantin Brîncoveanu şi ale familiei sale*, p. 51—57 (manuscris din 1956).

www.dacoromanica.ro

din orașul Rîmnicul Sărat, așadar mănăstiri importante[1]. Prin ele stăpînea în cele două principate *o avere uriașe*, compusă din 55 de moșii (45 în Țara Românească, 10 în Moldova), 270 de pogoane de vie, 29 de clădiri (case, hanuri, diverse acarete) și 320 de prăvălii embaticare, dintre care 92 în Iași, 86 în București, 80 la Rîmnicul Sărat, 48 la Galați și 14 la Focșani[2]. Unele dintre moșii erau adevărate latifundii; pomenim, spre pildă, moșia *Ciocănești* din Ilfov, de la Dunăre, care avea 14 900 de hectare, *Bobul — Blagodeasca* din Ialomița, cu 5 500 hectare, *Ghermănești* din Fălciu, cu 3 194 hectare, *Jitia - Poiana Mărului* din Rîmnicul Sărat, cu 3 000 hectare pădure[3] etc. De la toate proprietățile ei din Principate, mănăstirea muntelui Sinai a încasat, în anii 1848—1854, suma de 2 079 736 de piaștri[4].

Pentru cunoașterea acestei vestite mănăstiri, a împrejurimilor ei și a populației arabe, a tipărit mitropolitul Antim Ivireanul, în 1710, la Tîrgoviște, o carte în grecește[5].

Călători romîni în Egipt în veacurile XVI—XIX

Primul romîn despre care istoria știe că a fost în Egipt e Radu Paisie, domnul Munteniei. În martie 1545, turcii simțind că el întreține relații cu imperialii și temîndu-se să nu treacă de partea lor, îl cheamă la Constantinopol și, de acolo, îl trimet „la Eghipet"[6], unde rămîne pînă la moarte. Mormîntul său nu se cunoaște; bănuim că trebuie să fie la Alexandria, în vreuna din bisericile grecești ale orașului[7]. O cercetare la fața locului ar putea lămuri chestiunea. Peste mai bine de un veac, în 1682, are loc vizita spătarului Mihai Cantacuzino, unchiul lui Brîncoveanu. El pornește împreună cu mama sa Elena, soția postelnicului Constantin Cantacuzino, în hagialîc la locurile sfinte; un căpitan și o gardă de seimeni, dați de domn — stăpînea pe atunci în Muntenia fratele său Șerban — îi însoțește[8]. După ce vizitează Ierusalimul (finele lui aprilie 1682), Mihai Cantacuzino — numai el — pornește mai departe la muntele Sinai. Mănăstirea de aci îl impresionează puternic; întors în țară, spătarul clădește, în 1695, într-un

---

[1] M. Popescu-Spineni, *op. cit.* p. 133—4.

[2] *Ibidem.* p. 155.

[3] *Ibidem*, p. 140, 142, 146.

[4] *Ibidem*, p. 158.

[5] Iată titlul ei în traducere: *Carte cuprinzînd slujba sf. Ecaterina și proschinitarul sfîntului munte Sinai cu a celor dimprejur și a toate cele din el și despre el, cum și ordinea slujbei mănăstirești și a celor din ea ce au fost pînă acum arhiepiscopi și un engomiu* (i. e. : laudă !) *la sfîntul munte Sinai și despre arabi* (*Bibliografia românească veche*, I, p. 481). Mai tîrziu, în 1746, apare la Iași, *în limba arabă*, manualul lui Eustratie Argentis în contra înfailibilității papei. El fusese tradus din grecește în limba arabă de preotul Masaad Nașu Damaschinul, pe cînd se afla în *Cairo*, în anul 1740. Vezi Dan Simonescu și Emil Muracade, *Tipar românesc pentru arabi în secolul al XVIII-lea*, București, 1939, p. 12.

[6] *Istoria Țării Romînești de cînd au descălicat Romînii*, în *Magazinul istoric pentru Dacia*, t. IV, București, 1847, p. 272 și *Istoriile domnilor Țării Romînești*, de Radu Popescu, *idem*, t.I, 1845, p. 176.

[7] Const. C. Giurescu, *Istoria romînilor*, II, ediția a patra, București, 1943, p. 169.

[8] *Istoria Țării Romînești..*, p. 23—24; cf. N. Iorga, *Despre Cantacuzini*, București, 1902, p. CXXXI-II; Testamentul Elenii postelniceasa, din 1 septembrie 1681, a fost alcătuit, după cum spune ea însăși, „fiind eu gata asupra purcesului" la Sf. Mormînt. Vezi acest testament în N. Iorga, *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, București, 1902, p. 104—110.

www.dacoromanica.ro

loc retras, pe valea superioară a Prahovei, unde trăiseră şi pînă atunci sihaştri, o mănăstire şi-i dă numele de *Sinaia*, în amintirea lăcaşului vizitat. Veniturile cu care el înzestrează această ctitorie a sa sînt confirmate de o serie de domni, între alţii de Alexandru Ipsilanti, prin hrisovul său din 2 iulie 1775[1].

Cu siguranţă că au fost şi alţi romîni în Egipt în veacurile XVII — XVIII; relaţiile comerciale, de care vom aminti în cele următoare, precum şi cele religioase impuneau acest lucru; numai că nu cunoaştem — cel puţin pînă acum — numele lor. În veacul al XIX-lea, înregistrăm primii turişti romîni în Egipt; ei călătoresc pentru a vizita ţara şi monumentele ei. E vorba de Christian Tell, D. Pleşoianu şi Alexandru Christofi, tustrei participanţi la revoluţia din 1848 în Muntenia şi obligaţi, în urma acestei acţiuni, să părăsească ţara. Ultimul dintre ei, Al. Christofi, într-un articol cu caracter autobiografic, dă această indicaţie precisă: „La anul 1851, 6/18 martie, am voiagiat cu Tell şi Pleşoianu în Egipet şi Sira (sic!) în timp de 90 zile"[2]. Păcat că nici unul din aceşti trei călători nu a consemnat şi tipărit impresiile sale; ar fi fost prima carte romînească asupra Egiptului, anticipînd cu mai bine de o jumătate de veac pe acelea ale doctorului C. Istrati şi literatului Radu D. Rosetti.

Vestea despre călătoria lui Tell, Pleşoianu şi Christofi s-a răspîndit repede printre exilaţii romîni risipiţi în toată Europa; stimulaţi de ea, şi alţii doresc s-o întreprindă. Alexandru C. Golescu-Albu, într-o scrisoare către vărul său Alexandru G. Golescu-Arăpilă, scrisoare datată din Brusa, 5 aprilie 1852, arată intenţia sa de a face o călătorie „spre Egipt, Siria, Palestina"[3]. Aceeaşi intenţie are şi Nicolae Golescu; aflînd însă de cheltuiala însemnată pe care o implică realizarea ei, scrie din Atena, la 27 august 1852, fratelui său Ştefan: „Fiindcă îmi spui că voiajul pe care proectam să-l fac în Egipt este costisitor, nu-l voi mai face. Voi aştepta timpuri mai bune"[4]. Trebuie să deducem oare din acest pasaj că Ştefan Golescu întreprinsese el însuşi călătoria şi că ştia din proprie experienţă cît costă, informînd în consecinţă pe fratele său? Sau e, pur şi simplu, o transmitere a informaţiei luate de la cei trei care călătoriseră în anul precedent?

Romînii şi construirea Canalului de Suez

La începutul celei de-a doua jumătăţi a veacului al XIX-lea, cunoştinţele romînilor asupra Egiptului sînt în continuă creştere. Acţiunile lui Mehemed-Ali care ajunge vice-rege al acestei ţări, răsunetul pe care îl au ele atît în imperiul otoman cît şi în politica internaţională, europeană, sînt cunoscute publicului nostru atît prin gazetele străine care ajung în Principate cît şi prin propriile-i gazete[5]. Pe de altă parte, apar cronicile

[1] V. A. Urechia, *op. cit.*, I, p. 652.
[2] Al Christofi, *Culegere de articolele d-lui Al. Christofi*, Craiova, 1892, p.55.
[3] G. Fotino, *Din vremea renaşterii naţionale a Ţării Romîneşti. Boerii Goleşti*, vol. III, Bucureşti, 1939, p.319.
[4] *Ibidem*, p. 871.
[5] Barbu Ştirbei despre Mehemed-Ali, în N.Iorga, *Corespondenţa lui Ştirbei-Vodă*, I, Bucureşti, 1904, p. 299.

www.dacoromanica.ro

românești — cele moldovenești tipărite de Kogălniceanu în 1852, și cele muntene, tipărite de Laurian și Bălcescu în 1845—1847. În aceste tipărituri, mult mai numeroși cititori găsesc acum informații asupra țării de pe malurile Nilului, asupra trecutului ei. În momentul cînd se încep, la 25 aprilie 1859, de către Ferdinand de Lesseps, săpăturile Canalului de Suez — știre de mare importanță, răspîndită de toate ziarele — lumea cultă de la noi își dă seama de valoarea și însemnătatea operii întreprinse. Șeful de cabinet al lui Cuza-vodă, francezul Baligot de Beyne, prieten cu Costache Negri și cu Vasile Alecsandri, avusese prilejul, înainte de a ocupa importanta sa slujbă, să cunoască pe Ferdinand de Lesseps. Știm aceasta dintr-o scrisoare inedită, datată Pera, 10/22 martie 1865, pe care N. Bordeanu, girantul agenției Romîniei la Constantinopol și prieten și el cu Baligot de Beyne, i-o trimite acestuia din urmă. Din scrisoare rezultă că cei doi se cunoșteau bine, de vreme ce de Lesseps poate da un testimoniu despre sentimentele lui Baligot de Beyne[1]. Prin șeful său de cabinet, și Cuza e informat mai de aproape asupra constructorului canalului și a operii însăși. Părerile pe care le are domnul nostru asupra acestei opere se văd limpede din scrisoarea pe care o trimite el, din București, la 22 iulie/3 august 1862, vice-regelui Egiptului, în timp ce acesta călătorea cu vaporul, pe Dunărea românească, în drum spre Constantinopol. Reproducem această scrisoare în întregime, în traducere; textul original e în limba franceză.

Alteță,

Aflu că alteța voastră urmează să treacă foarte curînd pe Dunăre spre a se duce la Constantinopol și nu vreau să scap această ocazie de a vă prezenta salutările mele amicale.

Marea întreprindere a Canalului de Suez, încercată sub auspiciile voastre, este dintre acelea care sînt suficiente pentru a ilustra o domnie. Sînt fericit de a vă putea exprima, prințul meu, simpatia pe care mi-o inspiră ehergia și perseverența cu care ați urmărit și cu care veți duce la bun sfîrșit o operă ce va fi mîndria epocei noastre. Îmi place să cred că noua cale deschisă, mulțumită alteței voastre, comerțului lumei, nu va fi fără folos pentru Principatele-Unite.

Încredințez această scrisoare celor doi adjutanți ai mei, maiorului Villara și locotenentului Silion, secretarul meu particular, care vor avea cinstea să v-o înmîneze și-i însărcinez, prințul meu, de a vă reînoi expresiunea sentimentelor mele de stimă și de prietenie pentru alteța voastră.

București 22 Iulie 1862[2]
3 August

La cîtva timp după această scrisoare — care, prin caracterul ei, n-are nevoie de comentarii — și anume în prima jumătate a anului 1864, Cuza prezintă felicitările sale mamei noului vice-rege al Egiptului, Ismail. Acesta

[1] Academia R.P.R., Manuscrise, Arhiva Cuza-vodă, vol. III, nr. 4859, f. 376—377 v.; cf. f. 385 v.

[2] Academia R.P.R., Manuscrise, Arhiva Cuza-vodă, vol. IV, nr. 4860, f. 79—79 v. Conceptul scrisorii a fost scris de Baligot de Beyne; numele maiorului Villara este de mîna lui Cuza care a șters redacția anterioară: „d.colonel. . . ". Deși nu poartă apostila „acceptat", ca pe alte texte redactate de șeful de cabinet, credem totuși, pe temeiul adaosului autograf al lui Cuza, că scrisoarea a fost expediată. De altfel, pentru ceea ce ne interesează în primul rînd, anume pentru părerea lui Cuza despre Canalul de Suez, textul își păstrează întreaga valoare chiar dacă el n-ar fi fost remis destinatarului.

www.dacoromanica.ro

îi mulțumește pentru gest printr-o scrisoare la care domnul nostru răspunde, la rîndu-i, printr-o altă scrisoare, datată Cotroceni 22 iulie/3 august. Dacă prima scrisoare a lui Cuza, din 1862, reprodusă mai sus, ne face să cunoaștem părerea sa despre Canalul de Suez, aceasta de-a doua ne arată contribuția pe care am adus-o la construirea lui și ne dă, în același timp, știri despre romînii stabiliți în Egipt și despre exportul nostru de grîu la Alexandria. Reproducem, de asemenea, în întregime, această de-a doua scrisoare; originalul e în limba franceză:

Alteță,

Am primit, cu foarte vie satisfacție, scrisoarea ce mi-ați făcut onoarea a-mi adresa în legătură cu felicitările pe care le-am prezentat alteței sale principesei, mama domniei voastre.

Mulțumesc alteței voastre pentru sentimentele de amiciție pe care mi le mărturisește în cuvinte atît de măgulitoare și-i sînt recunoscător de a se fi folosit de această împrejurare pentru a lega cu mine raporturi care se vor dezvolta, sper, și pe care le apreciez la înalta lor valoare.

Relații de afaceri s-au și stabilit între Egipt și Principatele Unite cu prilejul măreței întreprinderi concepute de predecesorul alteței voastre și care va fi onoarea veșnică a domniei ce o va vedea desăvîrșindu-se. *Imense cantități de lemn din pădurile Romîniei au fost întrebuințate în construcția Canalului de Suez și comerțul nostru maritim, urmînd calea deschisă de aceste prime expediții, a dus de mai multe ori încă cerealele noastre în portul Alexandriei. Un anumit număr de romîni sînt stabiliți chiar pe pămîntul egiptean și se îndeletnicesc cu un negoț considerabil, pentru care solicit binevoitoarea protecție a alteței voastre*[1].

Alteța voastră a cimentat raporturile dintre cele două popoare prin scrisoarea pe care a binevoit să mi-o scrie. După primirea atît de simpatică și de distinsă pe care mi-a făcut-o m.s.i. sultanul, nimic nu putea să-mi fie mai prețios decît urarea exprimată de alteța voastră. Și o rog să creadă că simt, ca și ea, dorința de a continua și de a consolida raporturi stabilite sub auspicii atît de fericite.

Rog pe alteța voastră să primească asigurarea celei mai înalte considerații, cu sentimentele mele de stimă deosebită și de sinceră prietenie[2].

Cantitățile „imense" de lemn trimise în Egipt pentru lucrările Canalului de Suez erau în linia unei vechi și importante tradiții. Lemnul a constituit întotdeauna un articol esențial de export al țărilor noastre pentru Orientul Apropiat. Dimitrie Cantemir, în opera sa *Descriptio Moldaviae* (1716), descriind Galații, arată că în acest port „vin, de două și de trei ori pe fiecare an, vase nu numai din locurile vecine ale Mării Negre, din Crimeea, Trapezunt, Sinope, Constantinopol, *dar și din Egipt*[3] și chiar din Barbaria și se întorc încărcate cu lemn moldovenesc — stejar, corn, brad — și cu miere, ceară, sare, unt, silitră și grîne, din care nu puțin cîștig au toți locuitorii Moldovei"[4]. E de remarcat că primul articol de export citat de Cantemir este *lemnul*; se specifică și esențele principale:

[1] Sublinierea noastră.

[2] Academia R.P.R. Manuscrise, Arhiva Cuza-vodă, vol IV, nr. 4860, f. 305—306. La 14 august 1864, N. Bordeanu, girantul agenției noastre la Constantinopol, anunță pe Baligot de Beyne că a remis această scrisoare a lui Cuza-vodă (*Ibidem*, vol. III, nr. 4859, f. 346). Iar la 29 iunie 1865 el comunica știrea sosirii la Constantinopol a vice-regelui Egiptului și găzduirea lui în palatul de la Emirghian, unde fusese găzduit și Cuza-vodă (*Ibidem*, nr. 4859, f. 400 v.).

[3] Sublinierea noastră.

[4] D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae* (textul latin), București, 1872, p. 13. În altă parte din *Descriptio* (ed. cit. ,p. 3) Cantemir adaogă „Prin aceste nави egiptene și constantinopolitane vine cîte odată în Moldova și ciuma".

www.dacoromanica.ro

stejarul, cornul și bradul. Menționarea cornului ar putea să surprindă, mai ales că e trecut chiar înaintea bradului; el era totuși foarte căutat în Egipt pentru confecționarea de toiege, măciuci și gîrbace. O relațiune turcească de la mijlocul veacului al XVIII-lea ne-o afirmă categoric; ea ne arată anume că această esență se exporta în Egipt în scopul arătat; se dă și numele arab al gîrbaciului: *mathrak*[1], de unde francezul „*matraque*".

Un raport francez din 15 mai 1834 arată că se expediau de la Galați mari cantități de lemn de construcție la Constantinopol *și în Egipt*; de curînd însă, adaugă raportul, sultanul a oprit trecerea spre această ultimă destinație[2]; e, probabil, efectul atitudinii ostile față de Poartă a lui Mehemed Ali.

Un alt articol căutat la export era *sarea* care ajungea nu numai în Turcia europeană, dar și în Egipt și în nordul Africei, ba chiar și în Sudan. Călătorul englez Robert Bargrave, care străbate Moldova în 1652, spre sfîrșitul domniei lui Vasile Lupu, spune că „se exportă în Turcia mari cantități" din acest articol[3]. Prin „Turcia", în acea epocă, se înțelegea tot teritoriul supus autorității otomane, deci și Egiptul și Siria. Dimitrie Cantemir, la rîndul lui, afirmă că „locuitorii din Bugeac și din Crimeea și chiar din alte ținuturi depărtate vin ca să ia în corăbii sare în tot anul"[4]. Exportul de sare spre Egipt a continuat pînă în vremuri foarte apropiate.

Cerealele sînt de asemenea menționate în *Descriptio Moldaviae* printre articolele care se trimit în Egipt. Negustorii romîni din vremea construirii Canalului de Suez nu făceau așadar decît să continue activitatea predecesorilor.

Traficul comercial cu țara de pe malurile Nilului era viu la mijlocul veacului al XVII-lea. Ne-o spune lămurit Paul de Alep, însoțitorul patriarhului Macarie al Antiohiei, cu prilejul călătoriei pe care o face pe Dunărea maritimă, în 1658. Plecînd cu un vas de la Chilia, el ajunge, după 18 mile, la vărsarea în mare. Aci găsește „de la șaizeci la șaptezeci de vase care așteptau de mai bine de două luni un vînt favorabil spre a ieși în mare; vasele aveau ca destinație Nilul și Damietta și alte porturi ale Mediteranei"[5].

În schimbul mărfurilor pe care le exportam în Egipt, aduceam de acolo tot soiul de țesături și de fructe sudice. Tariful vamal din 1761 amintește, printre articole, „alăgeaua de Misir" — o stofă de mătase vărgată — care era impusă la un leu vechiu pentru 14 bucăți; mai mult plătea alăgeaua de Alep: 55 de bani de bucată[6]. Același tarif amintește apoi, „inul de Misir", de două calități: „cel alb" care era impus la o vamă de 100 de bani de cîntar, și „cel vînăt", care dădea numai 50 de bani[7]. Ambele erau

[1] Const. C. Giurescu, *Istoria romînilor*, III, 2, București, 1946, p. 611.
[2] Raportul lui Bois de Comte, în Hurmuzaki, XVII, p. 375.
[3] Fr. Babinger, *Robert Bargrave, un voyageur anglais dans les pays roumains du temps de Basile Lupu (1652)*, București, 1936, p. 48.
[4] *Descriptio Moldaviae*, ed. cit., p. 27.
[5] *The Travels of Macarius, Patriarch of Antioch*, ediția F.C. Belfour, vol. II, Londra, 1836, p. 421.
[6] „Arhiva romînească", II, Iași, 1845, p. 323.
[7] *Ibidem*, p. 327.

www.dacoromanica.ro

superioare „inului rusesc" taxat cu 44 de bani de cîntar. Tariful vamal din 1 ianuarie 1792, dat de Alexandru Moruzi, aminteşte şi el, printre articole, „inul de Misir de cel alb", taxîndu-l acum numai cu 30 de bani cîntarul; vama scăzuse deci; „inul de Rusia" e impus, de data aceasta, numai cu 20 de bani cîntarul[1]. Pe de altă parte, „şalul de Misir", taxat în tariful din 1792 cu 4,5 bani bucata, e inferior celor două categorii de şaluri albe „de Magripia" adică — zicem noi — de Maghreb care sînt impuse, prima categorie cu 6 bani bucata, iar cea de-a doua „cu lustruri", cu 40 de bani bucata[2]. Acelaşi tarif din 1792 cuprinde „fote de Misir", taxate mai puţin decît cele de Brusa, de Ţarigrad şi de Tesalonic, ultimile fiind cele mai scumpe[3].

Sub raportul colonialelor, tariful menţionat cuprinde „curmalele de Misir"[4] — deliciosul fruct egiptean — apoi „capere de Misir şi de Crîm (Crimeea)[5] şi „zahărul de Misir", taxat cu trei bani ocaua, în timp ce acela de Veneţia plătea patru bani[6].

Desigur, mai erau o serie întreagă de articole care se importau din Egipt; unele din ţesăturile şi colonialele specificate în tariful vamal din 28 iunie 1732[7], ca şi în acela din 1 ianuarie 1792, trebuie să fi provenit de aci; nu le-am pomenit însă, fiindcă nu se indică *în mod precis* locul de proveniență, aşa cum fac, pentru anumite ţesături şi coloniale, tarifele din 1761 şi 1792. După 1821, cînd, în urma unor măsuri drastice ale lui Mehemed Ali, bumbacul începe să se cultive *intensiv*[8], devenind în curînd produsul esenţial şi caracteristic al Egiptului, importăm de aici şi acest articol; el ocupă, în scurtă vreme, primul loc.

Inaugurarea Canalului de Suez, la 17 noiembrie 1869, după o muncă stăruitoare şi grea, de zece ani şi jumătate, în care pieriseră multe vieţi omeneşti — în special de felahi egipteni—şi se cheltuiseră mulţi bani[9], a fost evenimentul cel mai important, tehnic, economic şi politic, al vremii. Au participat reprezentanţi de seamă din Europa, între alţii împărăteasa Eugenia, soţia lui Napoleon al III-lea şi împăratul Franz-Josef al Austro-Ungariei; pentru serbările ce au însoţit această inaugurare a scris Verdi celebra sa operă „Aida". Telegramele relatînd ceremonia inaugurării sînt reproduse, la noi, nu numai de presa vremii, dar şi de „Monitorul oficial"[10]

---

[1] V. A. Urechia, *op.cit.*, IV, Bucureşti, 1892, p. 245.

[2] Tustrele aceste categorii de şaluri la V. A. Urechia, *op.cit.*, IV, p. 246. Pentru şalurile „de Cairo", iată ce spune consulul francez Peyssonel, specialist în comerţul Mării Negre şi al Levantului, în lucrarea sa *Observations sur le commerce de la Mer Noire*, Amsterdam, 1787, p.18: „Ceux du Caire sont extremement grossiers... les femmes du bas étage en font seules usage".

[3] V. A. Urechia, *op.cit.*, IV, p. 246.

[4] *Ibidem.*, p. 243.

[5] *Ibidem.*

[6] *Ibidem*, p. 234. Din Alexandria se aducea şi „comid" sau gumă folosită în pictură (V. Grecu, *Cărţi de pictură bisericească bizantină*, Cernăuţi, 1936, p. 393).

[7] C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei supt austriaci*, II, Bucureşti, 1944, p. 499—527.

[8] Emil Pop, *Binecuvîntările Nilului*, Iaşi, 1927, p.6.

[9] În total: 432 807 882 franci aur. Vezi pentru specificarea acestor cheltuieli şi pentru detaliile tehnice ale construcţiei, articolul *Suez* din Larousse, *Grand Dictionnaire Universel*, t. XIV, Paris, *f.a.*, p. 1209—1212; cf. articolul *Suez* (canal de—) din *Larousse du XXe siècle*, t. VI, Paris, 1933, p.514.

[10] Vezi „Mon. of." cu data: 4/16, 7/19, 8/20, 11/23 şi 12/24 noiembrie 1869.

www.dacoromanica.ro

Romînii în Egipt de la 1864 înainte

Despre romînii stabiliți în Egipt și amintiți în scrisoarea din 1864, reprodusă mai sus, face pomenire și un alt document inedit, important de asemenea pentru istoricul relațiunilor noastre diplomatice cu această țară și, în genere, cu Orientul Apropiat. Ne referim anume la adresa din 23 mai/4 iunie 1866 a lui Alexandru G. Golescu-Arăpilă, agentul Romîniei la Constantinopol (îi succedase în acest post lui Costache Negri, după detronarea lui Cuza) adresă trimisă ministrului nostru de afaceri străine, Petre Mavrogheni. După ce îi arată nevoia modificării regulamentului nostru de navigație maritimă — adresa e importantă și pentru istoricul acestei navigații — Golescu propune înființarea unei delegații consulare în Egipt, *unde avem sute de supuși romîni.* „Îngăduiți-mi să termin scrie el ministrului — propunînd de asemeni excelenței voastre să creeze și un post de delegat consular în Egipt. *Această creație este indispensabilă pentru protejarea intereselor noastre comerciale. Avem la Alexandria și la Cairo mai multe sute de supuși care nu se bucură de nici o protecție*, și dintre care unii au căutat în zadar protecția consulatului Franței, căci pașa Egiptului a refuzat în mod constant s-o recunoască. Supușii noștri reclamă stăruitor instituirea unui delegat național pentru a proteja interesele lor și se pare că Poarta n-a făcut dificultăți în privința aceasta cînd i s-a făcut propunerea respectivă". În privința persoanei care ar urma să fie numită într-un atare post, Golescu face următoarea propunere: „Dl Caranfilescu, actualmente slujbaș al Agenției (din Constantinopol) ar fi foarte indicat să împlinească această misiune, și, prin cunoștințele pe care le are despre oameni și lucruri la Constantinopol și Alexandria, poate să facă mai ușoară recunoașterea noii delegații consulare. Ar trebui numai să se fixeze un salariu convenabil, dată fiind scumpetea vieții la Alexandria. Cred că 2 000 de piaștri pe lună n-ar fi prea mult. De altfel, produsul taxelor care vor putea fi prelevate, chiar din al doilea an, *asupra a mai multe sute de supuși* și asupra năvilor care ar frecventa acest port, vor putea despăgubi tezaurul de cheltuiala făcută prin crearea acestei delegații consulare. *Avem deja* — își încheie Golescu adresa — *mai multe alte delegații consulare în diferite schele din Levant* care nu cer nimic tezaurului, deoarece titularii, negustori stabiliți în localitatea respectivă, se mulțumesc cu cîștigurile pe care le pot scoate din taxele ce percep în cancelaria lor. Vă voi comunica în curînd lista acestor delegații împreună cu informațiile ce voi fi putut strînge asupra situației intereselor noastre în aceste diferite schele"[1].

Propunerea făcută de Golescu n-a devenit imediat realitate. Locțiitorul ministrului a pus următoarea rezoluție: „În cît privește crearea unui delegat consular la Alexandria, această chestiune se rezervă pentru

[1] Academia R.P.R. Manuscrise, Arhiva Cuza-vodă, vol. VIII, nr. 4864, f. 521-521 v. În aceeași adresă, Golescu propune înființarea eventuală a unei delegații consulare în orașul Varna, care — citățm — „mulțumită căii ferate de la Rusciuk, va deveni în curînd portul maritim al Bucureștilor. Traiul nefiind foarte scump la Varna, ar fi de ajuns să se creeze pentru această delegație același salariu ca pentru delegația din Tulcea".

www.dacoromanica.ro

moment"[1]. Cauza amînării era probabil greaua situație financiară în care ne găseam și care va continua și anii următori. Mai tîrziu, se va ajunge, totuși, la crearea consulatului din Alexandria și, ca organ superior, a legației din Cairo.

De la unul din romînii stabiliți în Egipt anume Stoenescu se trimite, în martie 1864, prin intermediul agenției noastre din Constantinopol, pentru muzeul din București, „un braț de mumie" și un pește egiptean. Scrisoarea, inedită, cuprinzînd această știre, se află în arhiva Cuza-vodă; ea este adresată de către N. Bordeanu lui Baligot de Beyne[2]. E interesant de semnalat că, puțin mai înainte, muzeul amintit primise valoroasa colecție de antichități a generalului Mavros, fost inspector al carantinelor, colecție ce cuprindea, între altele, și „antichități egiptene"[3]. La acestea, s-a adăugat donația din 1869 a lui N. Cretzulescu, fost prim-ministru, donație constînd dintr-o mumie cu sarcofagul ei colorat, bine păstrat[4], apoi donația căpitanului Horovitz din Cairo[5], donația Procopie Casotti din 1890[6], în sfîrșit donația colonelului Papazoglu din București[7]. O parte din toate aceste donații — cuprinzînd și statuete și inscripții hieroglife — sînt expuse în sala egipteană a Muzeului național de antichități din București[8]. O colecție interesantă de antichități egiptene — sculpturi, inscripții hieroglife, ceramică, statuete, monete ptolemaice și ponduri de piatră și bronz — se află și la Academia R. P. R. ; ea a fost donată de cunoscutul numismat Mihai Sutzu[9].

Instituirea „Serviciului maritim romîn" în 1895, avînd ca linie principală Constanța—Istambul — Pireu — Alexandria[10] a dat posibilitate multora să viziteze Egiptul, călătoria pe mare fiind asigurată de vasele noastre în condiții optime. Numărul turiștilor crește din ce în ce. În iarna 1906—1907, găsim printre aceștia pe dr. C. Istrati care își notează impre-

---

[1] Rezoluția nu aparține lui Mavrogheni, deoarece e iscălită prin inițialele I.A.G. Ministerul de Externe a fost deținut de P. Mavrogheni de la 11 mai pînă la 15 iulie cînd, în locul lui, vine ca ministru G. Știrbei (vezi D. Costescu, *Fazele ministeriale în Romînia*, ediția a II-a, București, 1936, p. 29).

[2] Academia R.P.R., Manuscrise, Arhiva Cuza-vodă, vol. III, nr. 4859, f. 204—204 v.

[3] Vezi „La Voix de la Roumanie" numerele din 15 și 22 decembrie (stil nou) 1864, care anunță totdeodată constituirea „Comitetului arheologic", alcătuit din generalul Mavros, ca președinte pe viață, și din Al. Odobescu, V. A. Urechia, Treboniu Laurian și — numit ulterior — Cezar Bolliac, ca membri. Decretul de constituire a comitetului e din 26 noiembrie 1864.

[4] Este mumia lui Bes-An, nepotul preotului Anh-Ef-En-Hus al zeului Ammon din Theba (sec. XVI în e. n.). Vezi Gr. Tocilescu, *Catalogul muzeului național de antichități din București*, Buc. 1906, p. 158.

[5] Cuprinde două mumii de copii mici.

[6] Cuprinde statuete de zei egipteni, cărăbuși (scarabei) și diverse obiecte (Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 49).

[7] Cuprinde statuete și diverse mici obiecte.

[8] O descriere amănunțită va fi dată de Ecaterina Vulpe, șefă de sector la Muzeul de antichități.

[9] Informația despre aceste colecții o datoresc academicianului C. Moisil. O colecție de 1100 monete de bronz a fost donată muzeului de către un romîn Lucaci din Alexandria (Egipt). Vezi Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 91.

[10] I. Manoliu și M. Dașcovici, *Navigația maritimă și fluvială*, în *Enciclopedia Gusti-Leonte*, vol. IV, București, 1943, p. 89. În 1938, 95% din traficul total de pasageri al S. M. R. era pe linia Constanța-Istambul-Pireu-Alexandria.

www.dacoromanica.ro

siile și, la întoarcere, le publică în volum sub titlul *București—Cairo. Note de călătorie*[1]. Spirit dornic de a ști, atent la latura socială, preocupat de studiul antichităților și harnic colecționar, Istrati înseamnă cu grijă cele văzute. Nu merge decît pînă la Cairo, neajungînd la Luxor și Karnak, omisiune esențială pentru cine vrea să-și dea seama de civilizația și cultura egipteană[2]. De la el aflăm că, în decembrie 1906, se găseau în Cairo „mulți romîni (turiști) din care unii plecaseră pe Nil și la Asuan"[3]. El relevă și faptul că tot la Cairo „sînt și mai mulți romîni stabiliți acolo, dar mai ales ovrei din țară"; citează numele unui negustor Ștefănescu care avea „un mare debit de bere" și care se plîngea deputatului Aurel Iliescu, venit și el să viziteze Egiptul, „de lipsa noastră absolută de pricepere de a face comerț"[4]. La Alexandria, Istrati știe că „există mai mulți romîni, între care inginerul Popovici, care se află acum la Ismailia, pe Canalul de Suez în serviciul unei companii de drum de fier"[5]. Tot acolo vede el „firma unei cafenele-restaurant: „Herman Binder, la dorobanțul romîn"[6]. În aceeași iarnă 1906—7, au mai fost pe malurile Nilului poetul Radu D. Rosetti, agricultorul Take Capri[7] și ziaristul T. Pisani, acesta din urmă venit la Alexadria ca să-și vadă fratele stabilit acolo[8]. Radu Rosetti a făcut o excursie amănunțită și completă, mergînd pînă la Asuan. Mai puțin didactic și livresc decît C.Istrati și cu mai mult talent literar, el înseamnă cele văzute publicînd, în 1909, volumul *Din Egipt. Note din călătorie*[9]. O altă ediție apare în același an, în răspîndita „Bibliotecă pentru toți", ceea ce dovedește succesul cărții. Rosetti arată înțelegere pentru felah „care a păstrat nobilele trăsături ale vechii rase egiptene" și condamnă „administrația coruptă" și „jaful proprietarilor" care l-au adus „în halul acesta de mizerie"[10].

După primul război mondial,s-a creat un adevărat curent de excursii spre Egipt. Individual sau în grupuri organizate de societățile de turism[11], un număr considerabil de romîni au vizitat țara Nilului și străvechile ei

---

[1] A apărut în 1907, în „Biblioteca pentru toți" nr. 324—5, avînd 215 p.

[2] Tot pînă la Cairo și împrejurimile lui merge și I. Chiru-Nanov, în preajma primului război mondial. Vezi cartea lui *Pe căile profeților*, vol. I-II, ed. a II-a, Buc. 1922, 254+119 p. în 8°; despre Egipt în vol. I. Prima ediție a apărut în 1916, avînd drept prefață un raport al lui Barbu Delavrancea în vederea premierii cărții de către Academie. Delavrancea a fost el însuși un vizitator a „aproape tuturor locurilor" descrise de Chiru-Nanov (vezi vol. I, p. VIII). Nici „hagiii" arhimandrit Dionisie Simionescu și preot V. Nicolau nu merg la Luxor și Karnak, vizitînd în schimb Canalul de Suez și cele două extremități ale lui: Port Said și Suez. Vezi lucrarea lor, *O misiune. Călătoria la Egipt și Palestina*, București, 1909, 69 p. în 8°.

[3] Dr. C. Istrati, *op. cit.*, p. 119.

[4] *Ibidem* p. 126.

[5] *Ibidem*, p. 103.

[6] *Ibidem*, p. 104.

[7] E întîlnit de către R. Rosetti în trenul spre Luxor; se suise în stația Siût (R. Rosetti, *Din Egipt. Note din călătorie*, București, 1907, p. 178). Merg împreună pînă la Asuan.

[8] Dr. C. Istrati, *op. cit.*, p. 30.

[9] Are 256 p.

[10] *Op. cit.*, p. 53—54.

[11] Citățm, de pildă, societatea „Romînia" care a organizat numeroase asemenea excursii colective. Conducătorul acestei societăți, avocatul Dinescu, evaluează la *circa o mie* numărul romînilor care au vizitat Egiptul în cadrul excursiilor organizate de societățile de turism, în intervalul 1919—1939.

www.dacoromanica.ro

monumente. S-au oprit îndelung în faţa tezaurelor de artă ale Muzeului din Cairo, au văzut impunătoarele temple de la Luxor şi Karnak, au cercetat mormintele din Valea Regilor unde a odihnit, netulburat, mii de ani, faraonul Tutan kamon, au fost copleşiţi de masa indestructibilă a piramidelor „cele ce au obosit timpul" şi înfiorați de privirea enigmatică a Sfinxului. Dintre numeroşii călători ai acestei perioade, unii au pus de asemenea pe hîrtie impresiile lor[1]; ei sînt unanimi în a releva faptul că Egiptul vorbeşte puternic minţii şi inimii omului, sensibilităţii şi imaginaţiei lui, că îi dă, în acelaşi timp, sentimentul perenităţii, al veşniciei.

О РУМЫНО-ЕГИПЕТСКИХ ОТНОШЕНИЯХ И О ВКЛАДЕ РУМЫНИИ В ДЕЛО СООРУЖЕНИЯ СУЭЦКОГО КАНАЛА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Национализация Суэцкого канала, проведенная несколько месяцев тому назад, вновь поставила в центр всеобщего внимания великое техническое достижение, осуществленное во второй половине XIX века. Были восстановлены в памяти разные стороны этого предприятия и его отражение в мировой экономике и политике.

В архивах князя Александра Кузы, хранящихся в Академии Румынской Народной Республики, находится несколько неизданных документов, выявляющих: 1) отголоски, вызванные в Румынии Суэцким предприятием; 2) румынский вклад в осуществление этого предприятия; 3) румыно-египетские отношения в эту эпоху. В первую очередь

[1] Iată o serie de lucrări ale călătorilor romîni în Egipt; cele mai multe sînt din răstimpul 1919—1939; le înşirăm în ordinea cronologică a apariţiei lor; D. N. Ghika (Comăneşti), *O espediţie romînă în Africa*, Bucureşti, 1897, VIII+221 p. în 8° şi o hartă (atinge numai Egiptul: Port Said, canalul de Suez, Suez); Dr. G. Preda, *Impresii dintr-o călătorie în Orient, Egiptul, Alexandria, Cairo şi împrejurimile*; *Luxorul, Asuanul, Theba, Necropolele faraonilor*, Cluj, 1926, 19 p. în 8°; Mihail Negru, *Spre Africa, jurnal de bord*, Bucureşti, 1927, 294 p. în 8° (n-a văzut decît Alexandria şi Cairo); Emil Pop, *Binecuvîntările Nilului*, Iaşi, 1927,7 p. în 4° (interesant sub raportul geografic şi economic); Dr. V. N. Ricman, *Spre Cairo (note din excursie)*, Caracal, 1929, 62 p. in 8° (a fost cu un grup de 20 de persoane, pînă la Heliopolis, lîngă Cairo; descriere nu lipsită de humor); Princesse Bibesco, *Jour d'Egypte*, Paris, 1929, 213 p. în 8° (pînă la Assuan; note impresioniste, talent literar); Dr. Eugen Dobrotă, *Spre soarele de la Assuan*, Poiana Sibiului, 1935, 172 p. in 8° (străbate întreg Egiptul); C. Argetoianu, *Pe urmele trecutului. O călătorie în Egipt*, Bucureşti, 1935, 154 p. în 8° (adesori subiectiv; talent literar); Mihai Ţican Rumano, *Sub soarele Africei răsăritene*, Bucureşti (1936), 239 p. in 8° (numai nordul Egiptului); Dr. I. Weinberg, *Siria, Palestina, Suez, Egipt. Note de drum*, cu o prefaţă de Gala Galaction, Bucureşti, 1937, VI + 136 p. în 8° şi o planşă (şi informaţie istorică; fotografii originale); G. Raşcu, *Minunea antichităţii. Note de călătorie*, Chişinău, 1937, 15 p. în 8° (despre piramida lui Keops); G. Raşcu, *O călătorie la mînăstirea Sinai*, Chişinău, 1937, 14 p. în 8° (călătorie făcută înainte de primul război mondial); Marcu Beza, *Urme omîneşti în răsăritul ortodox*, ed. a doua, Bucureşti, 1937 (numai muntele Sinai; preţioase informaţii istorice); Colonel August von Spiess, *Din Ardeal la Kilimandjaro*, Bucureşti, 1942, 275 p. in 8° (numai nordul Egiptului; un capitol despre păsările noastre călătoare care poposesc în Egipt sau îl străbat).

N-am putut consulta la biblioteca Academiei R. P. R., următoarele lucrări: Dr. G. Preda, *Cîteva impresii medicale din Egipt* (anterioară celeilalte lucrări a doctorului Preda, menţionată mai sus); General C. Găvănescu, *Egiptul*, citată în lucrarea lui E. Pop).

www.dacoromanica.ro

речь идет о письме князя Кузы, помеченном — Бухарест, 3 августа 1862 года — и адресованном Мохамеду Саиду, вице-королю Египта. Из этого письма приводится следующая выдержка: «Великое дело сооружения Суэцкого канала, предпринятое под Вашим покровительством, принадлежит к тем делам, которые являются достаточными, чтобы прославить любое царствование; я счастлив, что могу выразить Вам, князь, симпатию, внушаемую мне энергией и настойчивостью, с которой Вы проводили и доведете до благополучного конца это дело; оно составит гордость нашей эпохи. Мне отрадно думать, что новый путь, открытый благодаря Вашему Высочеству для мировой торговли, будет не без пользы и для Объединенных Княжеств». Существует второе письмо, также от князя Кузы из Бухареста, датированное 3 августа 1864 года и адресованное Измаилу, преемнику Мохамеда Саида на египетском престоле. В нем говорится следующее: «между Египтом и Объединенными Княжествами установились деловые отношения по случаю величественного предприятия, задуманного предшественником Вашего Высочества; оно будет вечной славой царствования, которое увидит его осуществление. Громадное количество румынского строевого леса было использовано при сооружении Суэцкого канала и наш торговый флот, следуя по пути, открытому первыми экспедициями, уже несколько раз доставлял наше зерно в порт Александрии. Некоторое количество румын поселилось даже на египетской земле и ведет значительную торговлю, и я прошу Ваше Высочество оказать ей Ваше благосклонное покровительство».

Румынский экспорт в Египет в период строительства Суэцкого канала является только продолжением старинной традиции, берущей свое начало еще в энеолитической эпохе. Есть указания, что в эпоху Римской империи в городе Тебтинисе, в Египте, использовались дакские материалы, по всей вероятности строительный лес. Вывоз лесных строительных материалов, соли и других товаров продолжался в средние века и в современную эпоху. Арабский путешественник, Павел из Алепты, который в 1658 году спускался по Дунаю, отметил присутствие многочисленных кораблей, — от шестидесяти до семидесяти, — ждущих у устья реки благоприятного ветра, чтобы выйти в море; их конечной целью являются Нил, Дамиет и другие средиземноморские порты. В свою очередь Дмитрий Кантемир в своем произведении *Descriptio Moldaviae* (1716) утверждает, что корабли, вышедшие не только из портов Черного моря, но также из Египта и стран североафриканского побережья, прибывают два—три раза в год в Галац за молдовскими лесными строительными материалами: дубом, и другими твердыми породами, елью, а также за медом, воском, солью, маслом, селитрой и зерном; жители страны извлекают из этого большую выгоду.

Два крупных духовных учреждения Египта — Александрийская патриархия и Синайский монастырь — располагали громадными состояниями в Придунайских Княжествах. Синайскому монастырю принадлежали 53 владения, из коих одно только включало 14 900 гектаров, 135 гектаров виноградников, 320 лавок и 29 других недвижимых иму-

www.dacoromanica.ro

ществ; доход с этих имуществ достигал в 1848—1854 годах 2 079 736 пиастров.

Раду Паисие, валашский воевода (1535—1545), после своего смещения был послан турками в Египет, где он пребывал до своей смерти. К концу XVII века, в 1682 году, валашский командующий войсками Михаил Кантакузино предпринял паломничество в Синайский монастырь; вернувшись в страну, он основал в 1695 году Синайский монастырь в Карпатах.

Во второй половине XIX века сотни румын живут в Египте, особенно в Александрии и в Каире, и занимаются там торговлей. Для того чтобы обеспечить их покровительством римского государства, румынский агент в Константинополе Александр Голеску просит в 1866 году создать консульскую делегацию в Александрии.

Много румын посетило Египет начиная с 1850 года. Их число заметно возросло главным образом в период между двумя мировыми войнами. Около двадцати из них передали свои впечатления в письменной форме; это является интересной главой румынской литературы.

AU SUJET DES RELATIONS ROUMANO-ÉGYPTIENNES ET DE LA CONTRIBUTION DE LA ROUMANIE À LA RÉALISATION DU CANAL DE SUEZ

(RÉSUMÉ)

La nationalisation du canal de Suez, effectuée il y a quelques mois, a ramené au centre de l'attention générale la grande œuvre technique réalisée au cours de la seconde moitié du XIXe siècle. On a évoqué les différents aspects de cette réalisation et les répercussions qu'elle a eue sur l'économie et la politique mondiale.

Dans les archives du prince Alexandre Cuza, à l'Académie de la République Populaire Roumaine, se trouvent plusieurs documents inédits qui témoignent : 1° de l'écho réveillé en Roumanie par l'entreprise de Suez ; 2° de la contribution roumaine à la réalisation de cette entreprise ; 3° des relations roumano-égyptiennes à cette époque. Il s'agit d'abord d'une lettre du prince Cuza, datée Bucarest, 3 août 1862, et adressée à Mohammed Saïd, vice-roi d'Egypte. L'auteur en extrait le passage suivant : „La grande entreprise du canal de Suez, tentée sous vos auspices, est de celles qui suffisent pour illustrer un règne : je suis heureux de pouvoir vous exprimer, mon Prince, les sympathies que m'inspirent l'énergie et la persévérance avec laquelle vous avez poursuivi et vous mènerez à bonne fin une œuvre qui sera l'orgueil de notre époque. Je me plais à croire que la nouvelle voie ouverte, grâce à Votre Altesse, au commerce du monde, ne sera pas sans profit pour les Principautés-Unies". Il y a ensuite une seconde lettre, toujours du prince Cuza, datée Bucarest, 3 août 1864, et adressée à Ismaïl, le successeur de Mohammed Saïd sur le trône d'Egypte. Cette fois-ci, nous apprenons que „des relations d'intérêt se sont établies entre l'Egypte et les Principautés-Unies à l'occasion de cette magnifique

www.dacoromanica.ro

entreprise, conçue par le prédécesseur de Votre Altesse et qui sera l'honneur éternel du règne qui la verra s'accomplir. D'immenses quantités de bois des forêts de la Roumanie ont été employées à la construction du canal de Suez, et notre commerce maritime, suivant la route ouverte par ces premières expéditions, a déjà plusieurs fois porté nos céréales dans le port d'Alexandrie. Un certain nombre de Roumains sont même établis sur le sol égyptien et se livrent à un trafic considérable pour lequel je réclame la bienveillante protection de Votre Altesse".

Les exportations roumaines vers l'Egypte, à l'époque de la construction du canal de Suez, ne font que suivre une ancienne tradition dont les commencements datent de l'époque énéolithique même. A l'époque romaine, certains produits daciques — très probablement du bois de construction — sont signalés dans la ville de Tebtynis, en Egypte. L'exportation du bois, du sel et d'autres produits s'est poursuivie pendant le moyen âge et l'époque moderne.En 1658, un voyageur arabe, Paul d'Alep, signale, en descendant le Danube, de nombreux navires — de soixante à soixante-dix — qui attendent aux embouchures du fleuve un vent favorable pour sortir en mer ; ils ont pour destination le Nil,Damiette et autres ports de la Méditerranée. De son côté, Démètre Cantemir affirme, dans son œuvre *Descriptio Moldaviae* (1716), que des navires provenant non seulement des ports de la mer Noire, mais aussi de ceux de l'Egypte et de la Barbarie, arrivent deux et trois fois par an à Galatz, pour y charger du bois moldave — chêne, cornouiller, sapin — du miel, de la cire, du sel, du beurre, du salpêtre et des céréales ; les habitants du pays en tirent un grand profit.

Deux grandes fondations religieuses de l'Egypte, la patriarchie d'Alexandrie et le monastère de Sinaï possédaient des fortunes immenses dans les Principautés Roumaines. Au monastère de Sinaï appartenaient 55 domaines — dont un seul couvrait 14.900 hectares — 135 hectares de vignobles, 320 boutiques et 29 autres immeubles ; le revenu de ces biens s'élève, pour les années 1848—1854, à 2 079 736 piastres.

Après sa déposition, Radu Païsie, le voïvode de Valachie (1535—1545), est envoyé par les Turcs en Egypte, ou il reste jusqu'à sa mort. Vers la fin du XVIIe siècle, en 1682, le spathaire Mihai Cantacuzino se rend en pélerinage au monastère de Sinaï ; de retour au pays, il fonde, en 1695, le monastère de Sinaia, dans les Carpates.

Dans la seconde moitié du XIXe siècle, il y a des centaines de Roumains qui habitent l'Egypte — surtout Alexandrie et le Caire — et y font du commerce. C'est pour leur assurer la protection de l'Etat roumain que l'agent roumain à Constantinople, Alexandru G. Golescu, demande, en 1866, la création d'une délégation consulaire à Alexandrie.

Beaucoup de Roumains ont visité l'Egypte depuis 1850 ; c'est surtout dans les années qui séparent les deux guerres mondiales que leur nombre s'est accru d'une manière remarquable. Une vingtaine d'entre eux ont mis par écrit leurs impressions ; c'est un chapitre intéressant de la littérature roumaine.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

STUDII
Revistă de istorie
Anul X, nr. 1, 1957

NOTE ŞI COMUNICĂRI

LUPTA P.C.R. PENTRU REALIZAREA FRONTULUI UNIC ÎN RÎNDURILE TINERETULUI MUNCITORESC ÎN ANII 1933—1935

DE

C. MOCANU

După criza economică din 1929—1933 şi mai ales după instaurarea regimului hitlerist în Germania, în 1933, vîrfurile burgheziei şi ale moşierimii din Romînia încep să-şi intensifice, ca şi în alte ţări capitaliste din acel timp, politica lor de fascizare. Se ştie că fascismul înseamnă „dictatura făţişă, teroristă a celor mai reacţionare, mai şovine, mai imperialiste elemente ale capitalului financiar" [1], îndreptată împotriva maselor muncitoreşti.

Conştient de urmările nefaste pe care le-ar fi pricinuit poporului romîn instaurarea unui astfel de regim, Partidul Comunist din Romînia a desfăşurat o vie activitate pentru a mobiliza toate forţele democratice ale poporului într-un larg front de luptă spre a bara calea fascismului [2]. În vederea realizării frontului popular antifascist era necesar să se închege în primul rînd frontul unic muncitoresc. Pentru îndeplinirea acestei sarcini P.C.R. a dus o îndelungată şi aprigă luptă în rîndurile maselor de oameni ai muncii, vîrstnici şi tineri.

Desfăşurîndu-şi activitatea politică în rîndurile tineretului, P.C.R. s-a călăuzit după principiile marxist-leniniste, privind situaţia tineretului în timpul orînduirii burgheze şi rolul său în lupta de clasă a proletariatului [3].

În perioada crizei economice din 1929—1933 şi mai ales în perioada fascizării ţării, s-a înteţit în mod considerabil lupta partidelor burghezo-moşiereşti, a grupărilor fasciste pentru antrenarea maselor de tineri în orbita ideologiei şi politicii lor, spre a-i transforma în unelte docile împotriva clasei muncitoare, pentru pregătirea războiului antisovietic.

---

[1] G. Dimitrov, *Clasa muncitoare împotriva fascismului*, Cooperativa de editură a muncitorilor străini din U.R.S.S., Moscova-Leningrad, 1935, p. 6.

[2] „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", nr. 5, septembrie-octombrie 1956, p. 60 şi urm.

[3] Clasicii marxism-leninismului au arătat, în unele lucrări, care este situaţia economică şi politică a tineretului în capitalism, în ce constă exploatarea la care este supus. De asemenea, au arătat rolul pe care îl are tineretul muncitor, exploatat, în lupta de clasă a proletariatului (Cf. K. Marx, *Capitalul*, vol. I. partea I, ed. a II-a, Ed. P.M.R., 1948, p. 364—367 şi altele; Fr. Engels, *Situaţia clasei muncitoare în Anglia*, E.P.L.P., 1953, p. 150 şi urm; V. I. Lenin, *Despre tineret*, Ed. Tineretului, Bucureşti, 1956; V. I. Lenin, de pildă, referindu-se la necesitatea mobilizării tineretului pentru a contribui la rezolvarea unor sarcini ale partidului în mişcarea revoluţionară din 1905, sublinia: „...să recrutăm tineretul pe o scară mai largă şi cu mai mult curaj... fără a ne teme de el" (*op. cit.*, p. 187, „*Scrisoare către A. A Bogdanov şi S. I. Guşev*").

www.dacoromanica.ro

Plenara C.C. al P.C.R. care a avut loc în mai 1933 arată că :„Lupta claselor dominante pentru tineret creşte cu atît mai mult cu cît creşte importanţa tineretului, în situaţia cînd trăsătura fundamentală a momentului actual din Romînia este zdruncinarea adîncă a vieţii economice, a bazelor dictaturii burghezo-moşiereşti, şi creşterea rapidă a avîntului revoluţionar" [1].

De aceea munca în rîndurile tineretului a constituit o problemă centrală a Partidului Comunist.

La Congresul al V-lea, P.C.R. a subliniat că în condiţiile orientării tot mai nete a claselor exploatatoare din Romînia spre fascism „lupta Partidului pentru cucerirea generaţiei tinere a maselor muncitoare capătă o însemnătate deosebit de actuală..." [2].

★

În rezoluţia Congresului al V-lea al P.C.R. cu privire la munca partidului în rîndurile tineretului, s-au precizat sarcinile fundamentale ale Uniunii Tinerctului Comunist şi a întregului tineret în lupta revoluţionară. „În centrul întregii sale activităţi — se preciza în rezoluţie — Uniunea (Tineretului Comunist, — *C.M.*) trebuie să pună organizarea şi conducerea luptelor economice ale maselor largi de tineri din fabrici, de pe ogoare şi a şomerilor pentru cerinţele lor zilnice pe baza frontului unic de jos, atrăgînd tineretul la lupta generală a proletariatului sub conducerea Partidului" [3]. În strînsă legătură cu activitatea pentru satisfacerea revendicărilor economice, U.T.C. trebuia să ducă o luptă de fiecare zi şi împotriva organizaţiilor fasciste (Garda de fier, Cercetaşii, Voinicii etc.) şi a celorlalte organizaţii de tineret burgheze care promovau o politică de fascizare a tineretului. Rezoluţia Congresului al V-lea sublinia că în acea perioadă se punea în mod imperios în faţa U.T.C. problema întăririi şi desfăşurării prin toate mijloacele a activităţii antimilitariste, problemă deosebit de importantă în lumina liniei generale trasate de P.C.R. pentru înlăturarea primejdiei unei agresiuni antisovietice.

Pentru realizarea acestor sarcini Partidul sublinia necesitatea mobilizării maselor largi de tineri, pe baza frontului unic de luptă.

În şedinţele plenare ale C.C. al P.C.R. care au avut loc în anii de după Congresul al V-lea, s-a analizat cu regularitate activitatea desfăşurată de tineret şi organizaţia sa revoluţionară — Uniunea Tineretului Comunist — precizîndu-se în mod concret problemele care stăteau în faţa tineretului în acel timp.

Pentru orientarea activităţii U.T.C., o însemnătate deosebită au avut-o hotărîrile şedinţei plenare a C.C. al P.C.R., de la sfîrşitul lunii octombrie 1932. Plenara după ce analizează rezultatele activităţii U.T.C. de la Congresul al V-lea încoace [4], subliniază că „sarcinile puse U.T.C. de către Congresul al V-lea al Partidului... rămîn şi mai departe ca probleme actuale arză-

---

[1] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., cota A, XVI, B, inv. 474.

[2] *Ibidem.*

[3] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., cota A, XVI—B, inv. 478 p. 214. O expunere mai pe larg a rezoluţiei se află în broşura *Grija părintească a partidului pentru tineret*, Ed. Tineretului, 1955, tipărită sub îndrumarea Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. Menţionăm că „Rezoluţia Congresului al V-lea al Partidului Comunist din Romînia privind starea şi sarcinile tineretului" este cuprinsă în volumul de documente despre lupta U.T.C., elaborat de Institutul de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., volum în curs de apariţie, în momentul cînd am scris această lucrare.

[4] În rezoluţia citată în text se arată că „U.T.C., în condiţiile celei mai sălbatice terori, a reuşit, sub conducerea partidului, nu numai să-şi păstreze organizaţiile, dar şi să-şi mărească

www.dacoromanica.ro

toare..." [1]. Plenara a subliniat că U.T.C. trebuie să îmbunătăţească şi să dezvolte lupta pentru realizarea frontului unic al tinerilor muncitori, în focul luptei pentru satisfacerea revendicărilor de zi cu zi, şi împotriva politicii de fascizare care devenea din ce în ce mai evidentă.

C.C. al U.T.C. în rezoluţia plenarei sale din ianuarie 1933, adoptată pe baza raportului privind şedinţa plenară a C.C. al P.C.R. din octombrie 1932, şi-a însuşit analiza făcută de partid asupra activităţii sale, declarînd că „se asociază în întregime cu hotărîrea şedinţei C.C. al P.C.R." [2].

În spiritul hotărîrilor Partidului Comunist, C.C. al U.T.C. îşi fixează ca sarcină fundamentală cucerirea majorităţii tineretului muncitoresc în baza organizării acţiunilor lui zilnicc pentru cerinţele lui imediate împotriva ofensivei patronale, împotriva scumpetei, împotriva militarizării şi fascizării, mobilizînd masele de tineret la luptă pentru constituirea frontului unic [3]. Aplicînd în viaţă hotărîrea acestei plenare, U.T.C., în condiţiile ilegalităţii, arăta tineretului că revendicările lui pot fi realizate prin activitatea concretă de fiecare zi în fabrici şi uzine, pe ogoare şi în birouri, în şcoli şi în facultăţi, pe baza frontului unic de luptă, împotriva ofensivei patronale şi a politicii de fascizare, în creştere.

★

U.T.C. a îndemnat masele de tineri să participe activ şi să sprijine grevele organizate de muncitorii vîrstnici, sau a organizat şi a condus numeroase acţiuni ale tineretului, în timpul cărora s-au făcut primii paşi spre realizarea frontului unic.

La sfîrşitul anului 1932 şi începutul anului 1933 au avut loc unele mişcări greviste la care au participat în număr apreciabil tinerii muncitori.

Astfel, la începutul anului 1933, la fabrica „Industria lînii" din Timişoara, aproape 1 600 de muncitori vîrstnici şi tineri au declarat grevă ca protest împotriva concedierii unor muncitori. Mobilizaţi de celula U.T.C. tinerii au participat activ la desfăşurarea grevei. Un utecist din acea fabrică scria într-un articol publicat în „Tînărul leninist" — organul central al C.C. al U.T.C. — : „Noi tinerii din această fabrică am luat o parte activă la această grevă : am ţinut întruniri unde au luat parte peste 700 de tineri. În Comitetul de grevă a intrat şi un tînăr". La declarea grevei tinerii au prezentat şi revendicări proprii : plata ucenicilor începînd cu anul I de ucenicie ; desfiinţarea bătăii ; pentru muncă egală salariu egal cu al vîrstnicilor, şi altele. Făcînd bilanţul acestei acţiuni corespondentul amintit conchidea : „Celula Uniunii tineretului Comunist a condus lupta tinerilor. Mulţumită acţiunii noastre hotărîte şi unite am cîştigat lupta. Toate revendicările noastre au fost satisfăcute." [4].

La fabrica „Astra" din Arad, tot la începutul anului 1933, ucenicii au declarat o grevă a lor împotriva măsurii direcţiei de a concedia pe toţi ucenicii. Din iniţiativa U.T.C. un număr de aproape 80 de tineri au părăsit munca şi au ţinut o întrunire, în care au ales un Comitet de acţiune pe baza frontului unic. Comitetul ales a mers la direcţie cerînd în numele tuturor ucenicilor să fie anulate concedierile şi în plus, ca ucenicii care au un stagiu de doi ani să fie trecuţi în categoria muncitorilor [5].

---

numărul membrilor. U.T.C. a reuşit de asemenea, în perioada scurtă de la Congresul al V-lea încoace, să-şi întărească activitatea politică participînd activ la campaniile politice (campania contra războiului, alegerile, 1 august), încercînd chiar să organizeze propriile sale acţiuni tinereşti..." (Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., cota A, XVI—4 inv. 475).

[1] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., cota XVI, — 4 inv. 475.

[2] *Ibidem*, cota B, b, cota XVII — 2, inv. 659.

[3] *Ibidem.*

[4] „Tînărul Leninist", anul VIII, nr. 1 din ianuarie 1933, p. 5.

[5] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

Tot în acest timp, la sfîrşitul anului 1932, cînd a izbucnit o grevă la fabrica „Dermata" din Cluj, tinerii muncitori — după cum ne informează „Buletinul C.C. al U.T.C." — au fost activi atît în desfăşurarea grevei, cît şi la demonstraţiile ce au avut loc [1].

Datorită rodniciei lor activităţi anterioare, tinerii au fost atraşi de către muncitorii vîrstnici în toate comitetele de grevă, au luat parte activă la demonstraţii şi au fost înscrişi în sindicat[2]. Din documente reies date importante privind activitatea organizaţiei locale de U.T.C. Celula U.T.C. de la „Dermata", cu sprijinul organizaţiei U.T.C. din Cluj, a elaborat un program de revendicări concrete pentru tineret şi le-a popularizat în masa tineretului prin întruniri, demonstraţii, manifeste. La întrunirile muncitorilor, au luat cuvîntul şi tineri care au arătat în ce constă exploatarea lor, cum şi pericolul fascizării şi militarizării. Ei au făcut apel la toţi tinerii muncitori, indiferent din ce organizaţie fac parte, să adere la acţiunile de front unic, sub conducerea comuniştilor. Vorbitorii s-au adresat tinerilor soldaţi, îndemnîndu-i să nu tragă la ordinul stăpînilor în muncitori, în fraţii şi părinţii lor [3]. Organizaţia de U.T.C. a format brigăzi de utecişti care au mers din fabrică în fabrică pentru a ajuta pe muncitorii vîrstnici la mobilizarea tinerilor din celelalte fabrici la acţiuni de solidarizare cu greviştii „Dermatei". În urma acestei acţiuni s-au solidarizat muncitorii din fabricile : „Transilvania", „Juhasz", „Rapaport" „Iris" şi altele [4]. În condiţiile pregătirii şi desfăşurării grevei, organizaţia locală U.T.C. din Cluj a găsit momentul prielnic pentru a-şi întări celulele de U.T.C. prin îmbunătăţirea organizării lor pe întreprinderi.

În aceste acţiuni, mai cu seamă cu ocazia celei de la „Dermata", tinerii au acţionat — deşi cu o serie de lipsuri — în front unic, de jos. În legătură cu această problemă, C.C. al U.T.C., în rezoluţia plenarei din ianuarie 1933, caracterizînd aceste greve a arătat că... „am reuşit, prin începerea aplicării tacticii de front unic de jos, să mobilizăm masele de tineri, în baza revendicărilor elaborate de U.T.C., în acţiunile generale organizate şi conduse de Partid ca greva de la fabrica „Dermata", „Industria lînii" din Timişoara etc." [5].

Un moment de cotitură în lupta Partidului Comunist pentru realizarea frontului unic îl constituie luptele muncitorilor ceferişti şi petrolişti din ianuarie-februarie 1933, care au marcat „... prima împotrivire făţişă, prima manifestare antifascistă de masă din Europa a muncitorimii conştiente. Ele au constituit pentru un timp o stavilă puternică în calea fascizării Romîniei şi a pregătirilor de război antisovietic " [6]. În focul luptelor din ianuarie-februarie 1933 s-a realizat frontul unic.

Tineretul muncitor ceferist şi petrolist a participat din plin la eroicele acţiuni ale muncitorimii. La 28 ianuarie, de pildă, cu ocazia manifestaţiilor muncitorimii ceferişte, cîteva sute de tineri, mobilizaţi de celula U.T.C., au participat alături de cei peste 3 000 de muncitori la demonstraţia din faţa clădirii C.F.R. împotriva „curbelor de sacrificiu" şi a politicii de fascizare" [7]. În comitetul de acţiune al grevei format din 60 de persoane au participat pe baza frontului unic mulţi tineri, dintre care unii utecişti, alţii membri ai organizaţiei social-democrate de tineret Peste cîteva zile, la 31 ianuarie [8], se dezlănţuie la atelierele C.F.R. „Griviţa" — Bucureşti, greva

---

[1] „Buletinul C.C. al U.T.C.", anul II, nr. 1 din ianuarie 1934, p. 11.
[2] *Ibidem.*
[3] *Ibidem.*
[4] *Ibidem.*
[5] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., cota B. b., XVII — 2, inv. 659.
[6] Chivu Stoica, *Eroicele lupte ale muncitorilor ceferişti şi petrolişti din 1933*, E.S.P.L.P., 1955, p. 5.
[7] „Tînărul Leninist", anul 1X, nr. 2 din februarie 1934, p. 2.
[8] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

la care participă circa 7 000 de muncitori. La această grevă celula U.T.C. a mobilizat numeroşi tineri. La 2 februarie [1], cînd are loc greva şi demonstraţia, mobilizaţi şi organizaţi de celula U.T.C., tinerii ceferişti fac parte din gărzile de autoapărare împotriva spărgătorilor de grevă şi bandelor fascisto-huliganice. Celula U.T.C. a sprijinit organizaţia Partidului Comunist în acţiunea de mobilizare a familiilor greviştilor şi a şomerilor din cartier în jurul atelierului şi la demonstraţie. De asemenea, tinerii în frunte cu uteciştii au ajutat organizaţia „Ajutorul roşu", la colectarea şi transportarea alimentelor necesare greviştilor. Numeroşi tineri au participat alături de vîrstnici la grevele de solidarizare cu lupta ceferiştilor, la fabrica „Vulcan", „R.M.S." din Bucureşti, la grevele din Iaşi, Cluj, Galaţi [2].

Ca răspuns la noua reducere de salarii din 12 februarie 1933 efectuată de guvernul Vaida, au loc în întreaga ţară numeroase manifestări de împotrivire. Astfel, a doua zi — 13 februarie — la Cluj, muncitorii au încetat lucrul, au ocupat fabricile, au făcut demonstraţii. În acea zi peste 1 000 de tineri între care uteciști, social-democraţi şi alţii fără de organizaţie au manifestat pe străzile Clujului [3].

Înainte de declanşarea grevei la C.F.R. „Griviţa"—Bucureşti din 15—16 februarie, tinerii feroviari sub conducerea celulei U.T.C. au luat parte la diferite acţiuni de pregătire şi la demonstraţiile muncitorilor ceferişti. La 15 februarie, mii de tineri mobilizaţi de celulele U.T.C. au participat la demonstraţia de pe Calea Griviţei pînă la Gara de Nord. Tinerii, fie uteciști, fie social-democraţi, au manifestat alături de muncitorii vîrstnici pentru satisfacerea revendicărilor, împotriva curbelor de sacrificiu, a politicii de militarizare şi fascizare dusă de burghezie şi moşierime. În timpul grevei, mii de tineri ceferişti au participat la luptă. Mulţi din ei s-au grupat pe acoperişurile atelierelor, unde au format „coruri vorbitoare", prin mijlocirea cărora menţineau legătura dintre greviştii din curtea atelierelor şi muncitorii din jurul atelierelor, veniţi în sprijinul celor dintîi [4]. De acolo ei scandau continuu lozincile Partidului Comunist împotriva fascizării şi a regimului de exploatare. În momentul dezlănţuirii salvelor de gloanţe trase din ordinul guvernului burghezo-moşieresc, tinerii s-au adresat soldaţilor: „Nu trageţi în noi, şi voi sînteţi fii de muncitori şi ţărani" [5]. Ca şi alţi numeroşi soldaţi, un număr de aproape 40 de soldaţi tineri au refuzat să tragă în greviști [6]. Ziarul „Cazarma" — organ antimilitarist al C.C. al P.C.R. — arăta în primul număr apărut după evenimentele sîngeroase din 16 februarie (în martie 1933): „40 de soldaţi au refuzat să tragă în muncitori. Ei au înţeles că muncitorii sînt fraţii lor, că au acelaşi duşman: pe fabricanţi şi moşieri . . ." [7].

Reprimarea grevei a fost sîngeroasă. Tineretul ceferist încadrat în rîndurile muncitorimii vîrstnice a dat dovadă de eroism şi dîrzenie în luptă. Mulţi tineri au căzut. Numai dintr-o singură salvă de mitralieră au fost seceraţi 25 tineri ceferişti [8]. Tînărul ucenic Vasile Roaită a fost străpuns de gloanţe la postul său, la sirenă [9].

În multe locuri din ţară tinerii au participat la acţiunile de solidarizare cu lupta ceferiştilor.

---

[1] „Tînărul Leninist", anul IX, nr. 2 din februarie 1935, p. 2.
[2] *Ibidem.*
[3] *Ibidem*, anul VIII, nr. 2 din februarie 1933, p. 1.
[4] *Ibidem*, anul X, nr. 2 din ianuarie 1935, p. 1.
[5] *Ibidem*, vezi şi: anul VIII, nr. 3 martie, 1933, p. 5; anul IX, nr. 1 din ianuarie 1934, p. 13.
[6] „Cazarma", anul III, nr. 1 din martie 1933, p. 1.
[7] *Ibidem*; vezi şi *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia (1917—1944)*, ed. a II-a, E.P.L.P., 1953, p. 180.
[8] „Tînărul Leninist", anul VIII, nr. 2 din februarie 1933, p. 3.
[9] *Luptători pentru pace, socialism şi fericirea poporului*, vol. I, Ed. Tineretului, 1955, p. 199—200.

www.dacoromanica.ro

În acel timp, cînd se desfăşurau eroicele lupte din ianuarie-februarie, în Bucureşti la fabricile „Vulcan", „Balcani", la „R.M.S." etc. tinerii, alături de muncitorii vîrstnici, îşi manifestau solidaritatea lor, prin greve, demonstraţii şi alte forme de luptă.

După greva din 3 februarie, la fabrica „Balcani" din Bucureşti celula U.T.C. a mobilizat peste 100 de tineri la demonstraţia muncitorilor din fabrică pentru solidaritate cu greviştii de la C.F.R., sub lozinca: „Trăiască lupta ceferiştilor" [1]. Un grup de tineri de la fabrica „Voinea" şi „Dürer" „a protestat contra asasinatelor de la C.F.R. Cei de la „Dürer" au făcut grevă de protest" [2]. „Asemenea acţiuni au avut loc şi în alte centre din ţară: Cluj, Iaşi, Galaţi, Paşcani etc. [3].

O participare asemănătoare la luptele din 1933 au avut-o muncitorii petrolişti din Valea Prahovei. Un articol din „Scînteia Prahovei" — organ al Comitetului regional al P.C.R. din Valea Prahovei — publicat la un an după luptele din 1933, sublinia că muncitorii petrolişti vîrstnici şi tineri de la „Rafinăria romîno-americană", „Orion" şi altele, prin greve organizate şi mari demonstraţii de stradă au dat dovadă în zilele lui februarie, de capacitatea lor de a-şi susţine, prin luptă, justele revendicări [4].

Prin participarea sa la luptele din februarie 1933, tineretul ceferist şi petrolist s-a ridicat la locul de detaşament de frunte al întregului tineret muncitor din Romînia [5].

Partidul Comunist a apreciat contribuţia tineretului ceferist şi petrolist în luptele din februarie şi însemnătatea acestui eveniment pentru întărirea organizaţiei U.T.C. În rezoluţia şedinţei plenare din iulie 1933, C.C. al P.C.R. arăta: „Marile lupte din februarie ale muncitorilor ceferişti şi petrolişti la care tineretul muncitor a luat parte activă, dovedind un eroism şi curaj demn de tînăra gardă a proletariatului revoluţionar — au scos în evidenţă rolul crescut al U.T.C., influenţa sa crescută asupra unei părţi însemnate a detaşamentelor celor mai de frunte ale tineretului proletar romîn, au arătat că U.T.C. a devenit un ajutor al partidului în lupta sa pentru cucerirea majorităţii clasei muncitoare [6].

Se ştie că în focul luptelor din februarie 1933, muncitorii membri de partid sau nemembri, comunişti sau social-democraţi, au realizat frontul unic de jos. Numeroşi muncitori social-democraţi, peste capul liderilor reformişti, au răspuns la chemarea Partidului Comunist şi a elementelor înaintate din partidul social-democrat şi au participat la luptă în front unic alături de ceilalţi muncitori din întreprinderi [7].

Acelaşi proces de unire a forţelor împotriva fascismului s-a petrecut şi în rîndurile tineretului muncitoresc. Referindu-se la realizările U.T.C.-ului, Comitetul central al U.T.C. sublinia într-un articol special publicat în „Buletinul" său, că cea mai mare realizare a activităţii U.T.C. au fost acţiunile organizate pe baza frontului unic, la care au participat numeroşi tineri: utecişti, social-democraţi, sau fără de organizaţie [8]. Aceasta a avut o deosebită însemnătate pentru activitatea ulterioară în închegarea frontului unic. Vorbind despre însemnătatea luptelor din februarie în desfăşurarea activităţii tineretului, C.C. al P.C.R., în rezoluţia plenarei din iulie 1933, sublinia că luptele din februarie au dat învăţăminte strălucite „necunoscute pînă acum

---

[1] „Tînărul Leninist", anul VIII, nr. 2 din februarie 1933, p. 3.
[2] *Ibidem.*
[3] *Ibidem*, anul IX (fără număr), din 1—15 septembrie 1934, p. 7.
[4] „Scînteia Prahovei", anul I, nr. 1 din noiembrie 1934. Vezi şi „Tînărul Leninist" (fără număr) din 1—15 septembrie 1934, p. 7.
[5] „Tînărul Leninist", anul X, nr. 2 din februarie 1935, p. 3.
[6] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., cota B. b., XVII — 3, înv. 660.
[7] *Ibidem*, cota A, b, XVIII, înv. 10, p. 15.
[8] „Buletinul C.C. al U.T.C.", număr special, 1935, p. 5.

www.dacoromanica.ro

în munca U.T.C. în ceea ce priveşte aplicarea frontului unic, mobilizarea maselor tineretului prin lupta pentru revendicările economice, la lupte politice" [1].

U.T.C. a înţeles însemnătatea experienţei căpătate în luptele din februarie. În toate ziarele sale, în numeroase manifeste, în focul luptelor greviste care au urmat, U.T.C. a evidenţiat şi a aplicat învăţămintele din februarie. Astfel, de pildă, în legătură cu aceasta, „Tînărul leninist" din ianuarie 1934 arăta că „Învăţămintele luptelor din februarie, dintre care *Frontul unic revoluţionar de luptă* este cel mai de căpetenie, trebuie să servească maselor asuprite în pregătirea şi ducerea luptelor ce vin" [2]. Într-un manifest din decembrie 1933, în care tinerii ceferişti erau chemaţi la luptă, C.C. al U.T.C. sublinia că: „Februarie Roşu ne-a arătat că numai prin formarea frontului unic revoluţionar în ateliere, pe baza unui program de revendicări imediate şi sub conducerea *Partidului Comunist* atacul burgheziei şi al guvernului poate fi înfrînt şi noi revendicări cucerite"[3].

Pe baza experienţei evenimentelor din februarie, precum şi a mişcării muncitoreşti internaţionale, în aprilie 1933 Partidul Comunist a propus partidului social-democrat încheierea frontului unic împotriva ofensivei capitaliste, împotriva fascizării vieţii economice şi politice a ţării. Dar liderii reformişti au refuzat propunerile P.C.R.

Aplicînd în viaţă politica Partidului Comunist, tot în aprilie Uniunea Tineretului Comunist a făcut o serie de propuneri organizaţiei tineretului social-democrat, organizaţiei tineretului socialist independent şi I.M.S.E.R.-ului [4] pentru încheierea frontului unic de luptă al tineretului în cadrul luptei generale a clasei muncitoare. În aceste propuneri [5] C.C. al U.T.C. arăta mai întîi, pe bază de fapte, aspecte din viaţa grea a tineretului muncitor exploatat şi sublinia că politica de fascizare dusă de burghezie şi moşieri izbea şi mai mult în existenţa, şi aşa mizeră, în drepturile politice, şi aşa grozav de mutilate, în viaţa culturală, şi aşa extrem de scăzută a milioanelor de tineri muncitori din Romînia. Totodată C.C. al U.T.C. atrăgea atenţia asupra faptului că burghezia şi moşierimea, cu ajutorul instituţiilor statului (şcoala, armata etc.) şi a diferitelor organizaţii politice burgheze, „au pornit o goană nebună pentru cucerirea prin înşelare a tinerilor muncitori şi ţărani. Activitatea claselor stăpînitoare pentru *fascizarea şi militarizarea tineretului* a crescut foarte mult" [6]. În faţa acestei situaţii, în lumina învăţămintelor trase în timpul luptelor din ianuarie-februarie, U.T.C. sublinia: „*Se impune front unic de luptă al tinerilor muncitori din toate organizaţiile şi încolonarea lor în primele rînduri ale proletariatului*". Mai departe, C.C. al U.T.C. preciza că „nu poate şi nu trebuie să existe tînăr muncitor sau ţăran, organizat sau neorganizat, fie el comunist, social-democrat, socialist independent ori cercetaş, din oraş sau de la ţară, din schele, mine, uzine, căminuri, moşii sau şcoli, care să nu înţeleagă nevoia neîntîrziată a strîngerii rîndurilor muncitoreşti de luptă; care să rămînă în afară de coloanele *frontului unic de luptă* împotriva exploatării şi asupririi". C.C. al U.T.C. a propus o serie de revendicări ale tineretului, pentru realizarea cărora să lupte împreună atît U.T.C., cît

---

[1] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. „cota B, b, XVII — 3, inv. 660.

[2] „Tînărul Leninist", anul IX, nr. 1 din ianuarie 1934, p. 14.

[3] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C.al P.M.R., dos. nr. 32 817/275, vol. XI, fila 47.

[4] Institutul muncitoresc de educaţie şi sport din Romînia.

[5] Textul exact: „Comitetul Central al Uniunii Tineretului Comunist către Comitetele regionale, locale şi toţi membrii tineretului social-democrat din Romînia, către Comitetul Central, Comitetele regionale locale şi toţi membrii tineretului socialist independent din Romînia, către Comitetul Central, Comitetele regionale şi locale şi toţi membrii I.M.S.E.R.-ului" (Arhiva centrală a Institutului de Istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. nr. 47).

[6] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. dos. nr. 47. Următoarele citate care se referă la acest document au aceeaşi sursă.

www.dacoromanica.ro

şi organizaţiile social-democratice de tineret. De asemenea, a propus şi o serie de mijloace de realizare a frontului unic : alegerea tinerilor fără deosebire de organizaţie în comitetele de front unic, organizarea de greve şi alte acţiuni comune ale tineretului, participarea comună la greve şi la celelalte manifestări de clasă ale muncitorilor vîrstnici, organizarea de gărzi de autoapărare etc. Documentul subliniază că Uniunea Tineretului Comunist ca întotdeauna declară că este adeptă hotărîtă a tacticii frontului unic.

Pentru a dovedi şi mai mult hotărîrea fermă de a organiza, în interesul maselor tineretului muncitor, frontul unic de luptă, C.C. al U.T.C. propune ca la discuţiile pentru încheierea acordurilor să fie atraşi cît se poate de mulţi tineri neorganizaţi şi membri de rînd ai organizaţiilor respective, din schele, uzine, ateliere, căminuri, moşii, şcoli şi de la ţară. Iar organele de front unic să-şi supună toată activitatea lor de zi cu zi controlului maselor de tineri.

Conducătorii reformişti ai organizaţiilor social-democrate de tineret au respins însă propunerile U.T.C. [1]. Dar, aşa cum reiese din desfăşurarea ulterioară a mişcării tineretului, numeroşi tineri social-democraţi trecînd peste capul acestor conducători trădători au participat la diverse acţiuni pe baza frontului unic de jos.

În condiţiile creşterii terorii regimului burghezo-moşieresc şi a ofensivei patronale, după luptele din ianuarie-februarie, U.T.C. chema întregul tineret muncitor ca pe baza frontului unic de jos să facă greve demonstrative,manifestaţii de stradă şi întruniri etc. împotriva terorii fasciste, împotriva stării de asediu, împotriva războiului cu Uniunea Sovietică [2].

În multe întreprinderi din ţară tinerii au răspuns la chemările U.T.C.-ului. Documentele care ne-au stat la dispoziţie şi mai ales presa comunistă ilegală ne-au relevat o serie de fapte care arată că, după evenimentele din februarie 1933, în unele întreprinderi tinerii au desfăşurat acţiuni pe baza frontului unic de jos, sau au cerut să se încheie frontul unic. Au avut loc proteste împotriva înrăutăţirii condiţiilor de viaţă, întruniri, trimiteri de delegaţi în faţa patronilor pentru prezentarea revendicărilor tinerilor, demonstraţii de stradă. De asemenea, tinerii au făcut greve proprii sau au participat la grevele muncitorilor vîrstnici.

În fabrica metalurgică „Schill" din Braşov lucrau 450 de muncitori dintre care 150 tineri muncitori şi 60 ucenici. Şi aici, ca şi în alte întreprinderi, tinerii primeau un salariu mai mic pentru aceeaşi muncă prestată, iar salariul ucenicilor nu creştea proporţional cu numărul anilor de ucenicie. În plus, la acea fabrică, ucenicii erau ţinuţi la muncă pînă tîrziu, întîrziind astfel la şcoala de ucenici. Pentru întîrzierile la şcoală erau însă amendaţi. În faţa acestei

---

[1] Vezi „Tînărul Leninist", anul IX, nr. 1 din ianuarie 1934, p. 5.

[2] Subliniind rolul Romîniei burghezo-moşiereşti în pregătirea războiului antisovietic, Congresul al V-lea al P.C.R. a pus în faţa Partidului Comunist şi a întregului popor „sarcina de a lupta contra acestei pregătiri turbate a războiului contrarevoluţionar, împotriva U.R.S.S., care pregătire caracterizează toată politica internă şi externă a Romîniei... că războiul contra U.R.S.S., patria tuturor celor ce muncesc şi tuturor asupriţilor, va fi totodată războiul nemilos contra maselor muncitoare din Romînia însăşi. (Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., cota A, XVI— B, Inv. 478). Uniunea Tineretului Comunist şi-a însuşit această învăţătură a partidului, ceea ce este demonstrat de întreaga activitate antimilitaristă desfăşurată de ea, activitate oglindită într-o serie de documente ale organizaţiei. De pildă, în decembrie 1933 U.T.C. a trimis Comsomolului salutul său cu ocazia celei de-a 16-a aniversări a acestuia din urmă. În acest salut, Uniunea Tineretului Comunist din Romînia sublinia că : „cine vă atacă pe voi (U.R.S.S.-*C.M.*). e duşmanul nostru, ne atacă şi pe noi. Şi dacă burghezia, cu toată lupta noastră va porni război în contra voastră, vom da mîna cu voi, cu eroica armată roşie şi vom întoarce armele contra duşmanilor adevăraţi, fabricanţii şi moşierii din Romînia, apărînd cu sîngele nostru Uniunea Sovietică" („Tînărul Leninist", anul VIII, nr. 14, din decembrie 1935). În ce priveşte apărarea revoluţionară a U.R.S.S. vezi şi *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia*", ed. a II-a, E.P.L.P., 1953, p. 242 şi urm.

www.dacoromanica.ro

situaţii „celula U.T.C. a organizat o acţiune parţială, cerînd ca ucenicii să fie lăsaţi de la lucru cu o jumătate de oră înainte de şcoală" [1].

Pentru reuşita acţiunii, celula U.T.C. a mobilizat masele de tineri. Treizeci de ucenic i au mers la direcţie şi au cerut satisfacerea acestei revendicări, precum şi mărirea salariului. Prima revendicare a fost obţinută; în ce priveşte a doua, au obţinut deocamdată mărirea salariului pentru patru tineri care lucrau la turnătorie. Celula U.T.C. a mai desfăşurat o asemenea acţiune la şcoala de ucenici. Aici a mobilizat pe toţi cei 60 de ucenici împotriva terorii patronale din şcoală. A fost ales un comitet de acţiune format din 12 ucenici. Documentul pe care îl folosim menţionează că „Baza acestei acţiuni a fost frontul unic" [2].

Cu ocazia zilei de 1 mai, ucenicii de la C.F.R.—Bucureşti „au hotărît să facă un protest contra regimului cazon de cămin, să ceară mîncare mai bună . . . etc. Au hotărît că nu vor începe lucrul (în ziua de 1 mai — *C. M.*)". În ziua respectivă, conform hotărîrii luate, nu s-au mai sculat la ora 5 dimineaţa pentru a face corvoadă, ci mai tîrziu, iar la ora 8 au mers la direcţie. Toată ziua au întreţinut o continuă agitaţie [3]. Tot aici, în septembrie, tinerii ceferişti, sub conducerea celulei U.T.C., au organizat un protest împotriva încercării direcţiei de a nu mai acorda tinerilor dreptul de concediu de 3 săptămîni. În urma protestului, direcţia a fost nevoită să cedeze.

La fabrica „Hess" lucrau 250 de lucrători, dintre care aproape 90% erau tineri. Salariile erau mici. Numărul de ore de muncă era mărit de patron, după voia sa. „Celula U.T.C.-istă a luat iniţiativa reorganizării acţiunii (tinerilor — *C. M.*) pentru sporirea salariilor şi pentru 8 ore de muncă. A ţinut consfătuiri cu tinerele muncitoare în grupuri de cîte 4—6 . . .". A scos un manifest de 130 de exemplare, în care se cerea tinerilor din fabrică „formaţi comitete de front unic" [4].

Tot aşa celula U.T.C. de la ţesătoria Belgo-română a desfăşurat o serie de acţiuni prin care a cerut să se mărească tinerilor salariul cu 20% pentru munca de zi şi cu 40% pentru munca de noapte, să se şteargă amenzile, să se fixeze ziua de muncă la 8 ore, să se acorde minimum de 20 de minute pauză pentru masa de la prînz, să se încheie contract colectiv etc. Drept răspuns patronul a concediat 25 de tineri dintre cei mai activi. U.T.C. a chemat însă pe tineri să continue lupta „în front unic şi să ia legătură şi cu tinerii de la „Adesgo", etc. şi cu tinerii şomeri — şi astfel vor reuşi" [5].

În afară de astfel de manifestări, tinerii au participat la grevele ce s-au declanşat în acea perioadă, sau au organizat greve proprii pentru satisfacerea revendicărilor specifice lor, în timpul cărora s-a lărgit tot mai mult activitatea de închegare a frontului unic.

După reprimarea sîngeroasă a luptelor din februarie, în 1933 şi în anii următori mişcarea grevistă nu încetează. Dimpotrivă, numărul grevelor creşte, desfăşurîndu-se mai ales în industria textilă. Făcînd statistica grevelor între anii 1920 şi 1936, *Enciclopedia Romîniei* [6] pentru anii 1933—1935 ne dă următoarele date:

În 1933 au avut loc 222 conflicte de muncă latente, 56 greve şi 2 lock-out-uri; în 1934 — 187 conflicte latente, 71 greve şi 1 lock-out; iar în 1935 — 190 conflicte latente, 78 greve şi 6 lock-out-uri.

[1] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. nr. 30871—9101; şi „Tînărul Leninist", anul VIII, nr. 14 (număr special) din decembrie 1933, p. 14, 15.

[2] *Ibidem.*

[3] „Tînărul Leninist", anul VIII, nr. 5 din mai 1933, p. 5.

[4] *Ibidem*, anul VIII, nr. 14 (număr special) din decembrie 1933, p. 15 şi 16.

[5] *Ibidem.*

[6] *Enciclopedia Romîniei*, vol. III, *Economia naţională, Cadre şi producţie*, Bucureşti, 1937, p. 81.

www.dacoromanica.ro

Multe din aceste greve s-au desfăşurat sub lozinca frontului unic [1]. Astfel, în ziua de 24 iulie 1933, la fabrica de bumbac din Bucureşti, direcţia a anunţat că va scădea salariul, la unele secţii, cu 5%. Aceasta a produs agitaţie printre muncitorii fabricii, în majoritate tineri. Au avut loc întruniri. La una din întruniri, o tînără muncitoare „... a vorbit despre atacul care este îndreptat împotriva tuturor muncitorilor de către patron şi stat" [2]. Tînăra muncitoare a arătat că singura cale de urmat e aceea a luptei hotărîte şi unite. Cînd a vorbit despre luptele eroice ale ceferiştilor şi petroliştilor din februarie 1933, despre frontul de jos unic, realizat atunci, „un strigăt de entuziasm — relatează ziarul jos citat — a pornit din piepturile muncitorilor" [3]. Muncitorii au declarat grevă. Între timp, la poarta fabricii s-au adunat muncitori de la alte fabrici din oraş, care s-au solidarizat cu greviştii. A fost ales un comitet de grevă format din muncitori vîrstnici şi tineri. Într-un articol în legătură cu această grevă, publicat în „Tînărul Leninist" din septembrie 1933, deci încă în timpul acţiunii, U.T.C. îndemna pe tineri „la luptă mai departe în front unic" şi le indica: „Formaţi comitete de acţiune! Formaţi comitete antifasciste-antirăzboinice" [4].

La fabrica de textile „Copou" din Iaşi lucrau de asemenea mulţi tineri. Ridicîndu-se împotriva regimului de exploatare, ei organizau adesea întruniri. Astfel pregătită, a izbucnit la 1 august 1933, greva tinerilor împotriva orelor suplimentare de lucru, care în condiţiile capitalismului constituiau un mijloc în plus de exploatare.

Tinerii au legat această acţiune grevistă de lupta împotriva pregătirilor de război şi împotriva fascizării. Pentru a lămuri masa tinerilor ce înseamnă fascismul, din iniţiativa celor mai înaintaţi dintre ei, a fost scos un ziar special antifascist. În timpul grevei „s-a făcut apel de front unic de luptă împotriva exploatării, asupririi şi războiului" [5].

În răstimpul dintre martie 1933 şi martie 1934 au mai avut loc acţiuni greviste la fabrica „Dermata" din Cluj [6], la boiangeria „Falk" din Bucureşti [7], la fabrica „Industria lînei" din Timişoara, la fabrica de textile din Bacău, la fabrica metalurgică „Schill" din Braşov, la întreprinderea „Forestiera" din Miercurea Ciuc, la minele „Comăneşti" din fostul judeţ Bacău [8] etc.

În primăvara anului 1934, în luna aprilie, au avut loc mari acţiuni greviste — la care au participat mase de tineri — în întreprinderile forestiere din Vatra Dornei. „Mobilizaţi de U.T.C., tinerii muncitori au pornit la luptă alături de vîrstnici" [9]. Atît în Comitetul de grevă, cît mai alcs în pichetele de grevă au fost aleşi tineri. „P.C.R. ajutat de U.T.C. — scrie documentul pe care îl citărn — a început o largă campanie de popularizare a grevei în sînul populaţiei muncitoare din Dorna, din oraşelele şi satele apropiate... prin manifeste către muncitorii tineri şi vîrstnici.." [10]. Datorită „solidarităţii muncitorilor vîrstnici şi tineri, a sprijinului maselor muncitoare şi a conducerii juste revoluţionare şi hotărîte a P.C.R...." [11], greva a fost cîştigată de muncitori.

---

[1] Vezi „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", nr. 5 din septembrie-octombrie 1956, p. 61 şi urm.
[2] „Tînărul Leninist", anul VIII, nr. 10 din septembrie 1933, p. 5.
[3] *Ibidem.*
[4] *Ibidem.*
[5] *Ibidem.*
[6] *Ibidem.*
[7] *Ibidem,* nr. 11 din octombrie 1933, p. 11.
[8] *Ibidem,* anul IX, nr. 2, din februarie-martie 1934, p. 6.
[9] *Ibidem,* nr. 4, din aprilie 1934, p. 30—31.
[10] *Ibidem.*
[11] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

În prima jumătate a lunii septembrie 1934 s-a desfăşurat o grevă a tinerilor de la fabrica „Szekely şi Réti" din Tîrgu-Mureş. Aici lucrau 250 de lucrători vîrstnici şi tineri, plus 72 de ucenici. Şi în această întreprindere ofensiva patronală crescuse, condiţiile de viaţă ale muncitorilor înrăutăţindu-se. În această situaţie, sub conducerea celulei U.T.C. tinerii au ţinut cîteva întruniri la care au elaborat următoarele revendicări: 1. ridicarea salariilor; 2. reducerea orelor suplimentare; 3. două săptămîni de concediu plătit [1]. Direcţia fabricii, pentru a intimida pe tineri, a bătut şi apoi a concediat pe doi dintre ei. Dar tinerii au declarat imediat grevă, în fruntea revendicărilor punînd reprimirea la lucru a celor concediaţi. A fost ales un comitet de acţiune format din şase tineri, care, împreună cu doi delegaţi ai muncitorilor vîrstnici, s-au prezentat cu revendicări la direcţie. După şase ore de grevă, direcţia a fost nevoită să satisfacă revendicările tinerilor. Aceasta n-a fost însă decît o menevră pentru a-i împiedica pe tineri să participe la greva vîrstnicilor care izbucnise chiar în momentul cînd au fost prezentate revendicările tinerilor [2].

În acelaşi an, în octombrie, la fabrica „Teutsch" din Braşov a izbucnit greva muncitorilor vîrstnici împotriva nedreptăţilor şi samavolniciilor patronale. Aici lucrau şi circa 30 de ucenici în condiţii foarte grele. La început conducătorii social-democraţi de dreapta i-au sfătuit pe ucenici să nu participe la grevă, pentru că revendicările lor vor fi susţinute de către ei. Însă la sfîrşitul grevei nici o revendicare a tinerilor nu a fost nici măcar prezentată patronului. De aceea, la începutul lunii noiembrie o mare parte a ucenicilor, neţinînd seama de sfaturile reformiştilor, a intrat în grevă, prezentînd revendicări proprii: repartizarea lor la muncă calificată, ziua de muncă de 8 ore etc. Reformiştii şi-au continuat acţiunile de a împiedica greva tinerilor. Ei au reuşit chiar să trimită înapoi la lucru pe ucenicii grevişti, sub pretextul că „ucenicii nu pot să facă grevă căci aceasta ilegalizează greva vîrstnicilor" [3], făcîndu-le diferite promisiuni în legătură cu revendicările lor. Dar deoarece la terminarea grevei, revendicările nu au fost satisfăcute, toţi ucenicii, în masă — utecişti, social-democraţi, sau fără de organizaţie — au protestat constituindu-se în front unic. „Au ieşit în masă în faţa fabricantului, au protestat în contra reducerii timpului de prînz, au părăsit munca în masă după 8 ore de lucru" [4]. După mai multe acţiuni de acest gen, fabricantul a fost nevoit să declare că recunoaşte revendicările tinerilor.

La 11 februarie 1935, muncitorii fabricii „Szekely şi Réti" au declarat din nou grevă [5] În aceeaşi zi, la orele 12 noaptea, tinerii muncitori au ţinut o întrunire la care s-au declarat solidari cu greva, au ales un comitet de grevă format din 8 membri şi au stabilit revendicările proprii, pe lîngă cele stabilite de muncitorii vîrstnici înainte de izbucnirea grevei [6].

Împreună cu delegaţii muncitorilor vîrstnici, tinerii şi-au prezentat revendicările inspectoratului fabricii, dar ele au fost respinse, iar majoritatea conducătorilor grevei au fost arestaţi. Totuşi tinerii, mobilizaţi de organizaţia U.T.C. din fabrică, au continuat lupta şi au luat iniţiative menite să ajute desfăşurarea grevei şi să mărească solidaritatea muncitorilor din alte întreprinderi. Celula U.T.C. a mobilizat grupurile tineretului din sindicate, a împărţit pe tinerii grevişti în grupuri de cîte opt, a pus în fruntea fiecărui grup cîte un responsabil ca astfel legătura între grevişti să fie permanentă [7], a mobilizat brigăzi de tineri şi le-a trimis la părinţi pentru a le

[1] „Tînărul Leninist", anul IX (fără număr) din 1—15 septembrie, p. 6.
[2] *Ibidem.*
[3] *Ibidem*, anul X, nr. 1 din ianuarie 1935, p. 5.
[4] *Ibidem.*
[5] „Scînteia", anul V, nr. 5, din februarie 1935, p. 3.
[6] „Tînărul Leninist", anul X, nr. 2, din februarie 1935, p. 1.
[7] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

explica importanţa grevei şi pentru a-i îndemna să-şi ajute copiii care au intrat în grevă. Tinerii muncitori greviști împărţiţi în brigăzi au mers prin atelierele şi uzinele din oraş ca să îndemne pe muncitori la lupta solidară [1]. În urma acestei acţiuni a tineretului, muncitorii din Tîrgu-Mureş de la fabrica de zahăr, de la atelierele de tîmplărie, fierărie, croitorie şi din alte întreprinderi au declarat greve de simpatie care au ţinut între 1 şi 5 ore [2].

Tot acum, la începutul anului 1935, a izbucnit o mare grevă la minele din Anina, la care au participat circa 2 000 de minieri. Cu această grevă s-au solidarizat şi muncitorii metalurgişti de la Reşiţa. Datorită unor elemente trădătoare care au reuşit să spargă unitatea de luptă a greviştilor prin „baricadare în puţuri", lupta nu a fost încununată de victorie. Adresîndu-se tinerilor care au participat la grevă, Comitetul Central al U.T.C. le spunea :

„Tineri mineri de la Anina" !

„Lupta voastră nu e pierdută, ea e numai dezarmată pentru moment... *Dar voi trebuie să duceţi lupta mai departe pînă vi se acordă toate revendicările. Răspunsul vostru nu poate să fie decît greva* !

Trebuie să vă daţi bine seama că pentru a duce lupta cu succes aveţi înaintea voastră o cale *şi numai una singură* : calea frontului unic de luptă" [3].

Aşadar, din cele expuse mai sus se poate vedea clar că aproape în toate acţiunile tineretului : întruniri, demonstraţii, greve etc. care s-au desfăşurat după luptele din februarie şi pînă în primele luni ale anului 1935 — unde ne oprim cu expunerea noastră — s-a manifestat dorinţa maselor de tineri de a închega unitatea de luptă, frontul unic. Acest lucru reiese nu numai din desfăşurarea acţiunilor pe care le-am descris mai sus, ci şi din unele materiale documentare. În manifestul C.C. al U.T.C. din aprilie 1935 adresat tuturor tinerilor din Romînia, se sublinia că „în aceste lupte (este vorba de unele lupte greviste din anii 1933, 1934, — *C.M.*) s-a manifestat dorinţa tineretului muncitor de a închega frontul unic..." [4].

Concomitent cu desfăşurarea acţiunii greviste, a întrunirilor, demonstraţiilor etc. organizate pentru satisfacerea revendicărilor imediate, în timpul cărora s-au creat condiţii pentru mobilizarea unui număr din ce în ce mai mare de tineri în vederea realizării frontului unic, Uniunea Tineretului Comunist a dus o activitate propagandistică intensă prin presa ilegală sau legală, prin manifeste etc.

În fiecare număr din ziarele editate de U.T.C. [5], aproape în ficcare manifest din acea perioadă, se vorbeşte despre necesitatea închegării frontului unic al tineretului, ca parte integrantă a frontului unic al întregii clase muncitoare [6]. Propaganda U.T.C.-ului, fiind legată nemijlocit de sarcinile luptei de fiecare zi, materialele propagandistice despre frontul unic au apărut mai ales fie cu ocazia grevelor, demonstraţiilor etc., fie cu ocazia evenimentelor mai însemnate din mişcarea muncitorească sau din viaţa politică generală a ţării.

Din bogata informaţie existentă în legătură cu această problemă extragem cîteva exemple.

Astfel, la 17 aprilie 1933, C. C. al U.T.C. editează un manifest în vederea pregătirii politice a tineretului pentru sărbătorirea prin luptă a zilei de 1 Mai. După ce explică importanţa

[1] „Tînărul Leninist", anul X, nr. 2 din februarie 1935, p. 1.
[2] *Ibidem.*
[3] *Ibidem*, p. 3 şi 4.
[4] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar 23004, fila 17.
[5] „Tînărul Leninist", „Tînăra Gardă", organ al secţiei U.T.C. Bucureşti, „Tînăra Gardă a Moldovei", organ al regionalei U.T.C. Moldova, „Brazda", organ al U.T.C. pentru tineretul de la sate etc.
[6] Vezi de pildă „Buletinul C.C. al U.T.C.", anul IV (nr. şi data lipsesc), p. 13, articolul *Despre frontul unic.*

www.dacoromanica.ro

zilei de 1 Mai și expune platforma de revendicări pe baza frontului unic, manifestul se adresează tinerilor astfel : „...în ziua de 1 Mai să participăm și să organizăm greve politice de masă și demonstrații de stradă pe baza acestei platforme de front unic" [1].

La 4, 5 și 6 iunie a avut loc la Paris Congresul antifascist la care au participat peste 3 000 de delegați, membri ai diferitelor partide : comuniști, social-democrați, social-independenți etc. sau delegați care nu erau membri ai vreunui partid. Popularizînd hotărîrile acestui congres, C.C. al U.T.C. arată : „Noi îndeplinim hotărîrile luate de Congresul antifascist... Să formăm frontul unic contra fascismului. Toți, din toate organizațiile împreună cu cei neorganizați, să formăm comitete antifasciste pe fabrici, căminuri, ogoare, moșii, sate, școli, facultăți, cartiere... Să formăm frontul unic al tinerilor contra fascismului" [2].

Ziua de 1 august era pe atunci o zi de manifestare a oamenilor muncii împotriva războiului [3], pentru că în august 1914 începuse primul război mondial. În manifestul intitulat „1 august" adresat tuturor tinerilor din țara noastră, C.C. al U.T.C. arăta : „Puteți să împiedicați războiul și să vă faceți o viață mai bună, luptînd în frontul unic contra pregătirilor de război ce se fac pe spinarea voastră" [4]. C.C. al U.T.C. îndemna pe tineri să lupte împotriva legii instrucției premilitare [5] și le cerea ca, peste capul liderilor care se împotrivesc frontului unic, să formeze de jos „frontul unic contra războiului imperialist și antisovietic" și le indica apoi ce acțiuni să organizeze pentru a antrena un număr cît mai mare de tineri pentru realizarea frontului unic. „Alegeți comitetele de acțiune — se scrie în manifest — pentru a pregăti ziua de luptă contra războiului : 1 August. Semnați proteste contra războiului imperialist și antisovietic !

În ziua de 1 august faceți greve demonstrative, întruniri de fabrici, moșii, sate și demonstrații de stradă" [6].

În toamna anului 1933, guvernul național-țărănist (Vaida) a căzut de la putere, în locul său venind un guvern liberal. U.T.C. a sprijinit partidul comunist în acțiunea sa de a lămuri masele largi populare că noul guvern liberal, fiind tot un guvern al burgheziei și moșierimii va duce ca și guvernele anterioare o politică antimuncitorească, reacționară, profascistă. În legătură cu aceasta C.C. al U.T.C. editează un număr special al organului său central—„Tînărul Leninist". Cu acest prilej, C.C. al U.T.C. sublinia că noile împrejurări vor continua cu hotărîre politica Partidului Comunist și vor desfășura mai departe activitatea pentru „frontul unic de luptă pentru revendicările imediate ale tineretului, în contra fascismului și războiului imperialist..." și „apelează la masele largi ale tineretului social-democrat, ghelerterist și neorganizat să lupte pentru primirea acestui front... [7].

Cu ocazia comemorării unui an de la luptele din februarie 1933, Uniunea Tineretului Comunist a chemat pe tinerii muncitori din întreaga țară, ca sub steagul de luptă al Partidului

[1] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar 29 713, p. 19.

[2] „Tînărul Leninist", anul VIII, nr. 7 din iulie 1933, p. 9.

[3] *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia*, Ed. a II-a, E.P.L.P., 1953, p. 255—256.

[4] Manifestul a fost publicat în „Tînărul Leninist", anul VIII, nr. 7, din iulie 1933, p. 5.

[5] În ce privește caracterizarea legii instrucției premilitare și necesitatea organizării luptelor tineretului împotriva ei, pe baza frontului unic, vezi : Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., doc. nr. 42 306, fila 203, „Tînăra gardă" anul IV, nr. 1 din decembrie 1934, p. 3 ; de asemenea articolele publicate în „Scînteia", „Tînărul Leninist", „Buletinul" etc. din acel timp.

[6] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., doc. nr. 42 306, fila 203.

[7] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

Comunist [1] să răspundă alături de vîrstnici la ofensiva patronală şi fascistă prin : „Front unic revoluţionar de luptă în uzine, fabrici, şcoli şi căminuri, ateliere, birouri şi ogoare !... Front unic pentru pregătirea lui Februarie Roşu 1934. Front unic contra atacului burgheziei, pregătit de liberali. Front unic contra planului de la Geneva. Front unic contra stării de asediu, contra fascismului şi pregătirilor de război imperialist şi antisovietic" [2].

După cum am menţionat mai înainte, mai sus am dat numai cîteva exemple.

În cele expuse, însă, vedem complexa activitate propagandistică desfăşurată de U.T.C. în rîndurile tineretului muncitor pentru încheierea frontului unic.

Ca urmare a acestei activităţi propagandistice cît şi a faptului că tinerii, pe baza condiţiilor şi a experienţei lor proprii, s-au convins de necesitatea frontului unic, U.T.C. a obţinut o serie de rezultate însemnate în ce priveşte încheierea frontului unic. Unul din aceste rezultate este că numeroşi tineri membri în organizaţiile social-democrate au aderat la frontul unic. Aşa, de pildă, în anul 1934, cu ocazia zilei internaţionale a sportului tineretului social-democrat, organizat în Bucureşti, un tînăr muncitor a vorbit, în faţa a circa 200 de tineri social-democraţi, despre luptele din februarie 1933, cu care prilej i-a chemat „la front unic de luptă împotriva politicii burgheziei de înfometare, teroare şi război" [3].

Tinerii social-democraţi — după cum menţionează documentul citat de noi — au aprobat necesitatea încheierii frontului unic. Documentul dă ca exemplu „această hotărîre cinstită a tinerilor muncitori social-democraţi de a încheia un front comun de luptă".

Tot în Bucureşti, cu ocazia zilei de 1 septembrie, un număr de tineri muncitori au pornit în masă către sediul tineretului socialist independent(ghelerterist)pentru ca acolo,în faţa tinerilor înscrişi în această organizaţie, să ceară realizarea frontului unic propus de U.T.C. „Tinerii ghelerteriştі — precizează documentul — au primit cu entuziasm pe tovarăşii lor şi împreună au manifestat pentru *frontul unic de luptă* a tuturor tinerilor muncitori în contra fascismului, în contra ofensivei capitaliste, în contra războiului imperialist şi antisovietic. Pe o placardă mare au fost înscrise lozincile frontului unic, au împrăştiat şi manifeste prin care se cerea încheierea frontului unic. Asemenea demonstraţii au avut loc şi în provincie, în special la Cluj şi Oradea, „unde tinerii muncitori au demonstrat în front unic fără nici o deosebire de organizaţiile din care fac parte"[4].

Acest lucru s-a manifestat nu numai în acţiuni de felul celor despre care am vorbit mai sus, ci chiar la congresele pe ţară ale organizaţiilor social-democrate de tineret.

La congresul tineretului social-democrat, care a avut loc la 24 septembrie 1933, delegaţii din unele dintre cele mai importante centre muncitoreşti au propus încheierea frontului unic cu tinerii comunişti[5]. Delegaţi din secţiile Reşiţa, Cluj, Constanţa, Lupeni, Nadrag, Petrila, Braşov s-au ridicat împotriva liderilor reformişti care au respins propunerile de front unic făcute de comunişti[6]. Delegaţii din Constanţa şi Cluj au prezentat o moţiune la care au aderat şi delegaţii din Reşiţa,Petrila şi Nadrag,prin care se cerea Congresului să redacteze şi el o moţiune — şi să păşească la încheierea comitetului de front unic propus de U.T.C. Cîţiva delegaţi au luat cuvîntul şi au susţinut rezoluţia propusă pentru front unic. La sfîrşitul dezbaterilor Congresului s-au scandat o serie de lozinci între care : „Jos războiul imperialist ; jos fascismul ; jos teroarea !" „Trăiască frontul unic de luptă"[7].

[1] *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia (1917—1944)*,ed. a II-a, E.P.L.P., 1953, p. 218 (Circulara nr. 17 a C.C. editată la începutul lunii ianuarie 1934).

[2] „Tînărul Leninist", anul X, nr. 2, februarie-martie 1935, p. 4.

[3] *Ibidem*, anul VIII, nr. 7 din iulie 1933, p. 2.

[4] „Tînărul Leninist", anul VIII, nr. 10 din septembrie 1933, p. 5.

[5] „Buletinul C. C. al U. T. C.," nr. 1, din 1 noiembrie 1933, p. 4 şi 5 ; „Tînărul Leninist", anul VIII, nr. 12 din decembrie 1933, p. 3.

[6] *Ibidem*, p. 15—21.

[7] *Ibidem*,.

www.dacoromanica.ro

Grevele şi demonstraţiile, frămîntările din rîndurile maselor muncitoare din acel timp arătau că există condiţii pentru a se închega frontul unic[1]. În acest scop, în noiembrie 1933, Partidul Comunist s-a adresat din nou conducerii P.S.D., pentru a se încheia o înţelegere în ce priveşte organizarea luptelor muncitorimii pe baza frontului unic[2] (şi de data aceasta liderii de dreapta au respins încheierea frontului unic). Aplicînd învăţătura Partidului Comunist, după o lună şi ceva — în ianuarie 1934 — C.C.al U.T.C. a propus încă o dată comitetelor centrale ale organizaţiilor tineretului social-democrat şi tineretului socialist unitar (ghelerterist) încheierea frontului unic de luptă. Ziua de 25 ianuarie a fost propusă de U.T.C. ca ziua acţiunilor de masă în front unic. Dar şi acum ambele comitete centrale social-democrate au refuzat să încheie frontul unic, oprind, ca şi mai înainte, organizaţiile locale de a discuta şi participa la acţiuni pe baza frontului unic iniţiate de tinerii comunişti[3].

Munca desfăşurată de U.T.C. pentru front unic a găsit ecou în rîndurile membrilor de rînd ai organizaţiilor social-democrate de tineret, care trecînd peste capul liderilor reformişti au aderat la propunerile U.T.C.-ului, de încheqare a frontului unic.

„Scînteia Prahovei" — organ ilegal al Comitetului regional P.C.R. Prahova — vorbind despre faptul că directiva Partidului Comunist de organizare în front unic împotriva exploatării şi fascizării" a prins adînc în masa muncitorimii din valea Prahovei", menţionează : Comitetul secţiunii tineretului socialist-independent din Ploeşti s-a pronunţat de acum (adică ianuarie 1934 — *C. M.*) pentru realizarea frontului unic"[4].

În ianuarie 1934, un mare număr de tineri muncitori din secţiunea social-democrată din Cluj au primit propunerile U.T.C.-ului de front unic. „În adunarea generală, 120 la număr, ei au primit în unanimitate şi într-un entuziasm de nedescris propunerea de front unic făcută de organizaţia clujană a U.T.C.-ului pe baza propunerii C.C. al U.T.C. ului"[5]. Pentru a se aplica în practică această hotărîre, la propunerea organizaţiei U.T.C. s-a ales un comitet de front unic format din 10 tineri. În unele întreprinderi au avut loc adunări generale ale tinerilor, în care s-au luat unele măsuri organizatorice menite să asigure realizarea acţiunilor antifasciste pe baza frontului unic : s-au ales comitete de front unic al tineretului, s-au ţinut întruniri în fabrici, ateliere, şcoli de ucenici, cămine etc., pentru pregătirea zilei de 25 ianuarie, ziua frontului unic. La aceste întruniri s-au demascat în faţa maselor de tineri motivele pentru care liderii social-democraţi de dreapta au refuzat să adere la frontul unic propus de U.T.C. Ca răspuns la acestea, secţia Cluj a P.S.D. a dizolvat a doua zi secţia tineretului social-democrat, pentru faptul că a aderat la frontul unic[6].

În anul 1934 în toată ţara tinerii cereau tot mai insistent încheierea frontului unic, după cum se vede din întruniri, din presă, cu prilejul desfăşurării lucrărilor Congresului Uniunii Tineretului Socialist etc. În ziarele ilegale ale U.T.C. din 1934, sînt publicate numeroase corespondenţe ale tinerilor prin care ei cer închegarea frontului unic. Un tînăr petrolist, vorbind despre condiţiile de muncă ale tinerilor petrolişti, sublinia într-un articol că : „tineretul petrolist trebuie să-şi strîngă rîndurile într-un front unic de luptă în fiecare rafinărie şi şantier"[7],

Dorinţa unor reprezentanţi ai secţiilor locale social-democrate de tineret pentru făurirea frontului unic de luptă s-a manifestat şi mai puternic la Congresul U.T.S. din 1934.

„În întreaga desfăşurare a Congresului U.T.S. — ne arată „Buletinul C.C. al U.T.C." — chestiunea frontului unic de luptă al tinerilor muncitori a trecut ca un fir roşu despicînd Congresul

[1] Vezi „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C. C. al P. M. R.", nr. 5 din septembrie-octombrie 1956, p. 160 şi urm.

[2] *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia*, E. P. L. P., 1953, ed. a II-a, p. 212—213.

[3] *Ibidem.*

[4] „Scînteia Prahovei", anul I, nr. 1 din noiembrie 1934.

[5] „Tînărul Leninist", anul IX, nr. 2 din februarie-martie 1934, p. 5

[6] *Ibidem.*

[7] „Tînărul Leninist", anul IX, nr. 5 din mai 1934, p. 13—14.

www.dacoromanica.ro

în două părţi, foarte bine evidenţiate"[1]. Pe deoparte, — spune mai departe documentul la care ne referim — au fost delegaţii tinerilor muncitori care au cerut front unic, ducînd o luptă acerbă pentru o rezoluţie în sensul aderării la propunerea de front unic, adresată U.T.S.-ului de către U.T.C. încă din aprilie şi reînnoită cu ocazia luptelor tineretului din diferite centre industriale.

De ccalaltă parte erau „şefii" reformişti ai organizaţiilor social-democrate care respingeau propunerea de front unic[2].

În discuţiile asupra problemelor de pe ordinea de zi a congresului tinerii, în numele lor sau a organizaţiei care i-a delegat, s-au ridicat pentru încheierea frontului unic în vederea mobilizării tuturor tinerilor la lupta împotriva fascismului.

Luînd cuvîntul, delegatul din Constanţa spunea că politica de respingere a frontului unic" . . . a împins marea masă a tinerilor muncitori în braţele fascizării şi ale militarizării şi a lăsat-o pradă jafului patronal". Salutînd cu entuziasm propunerea de front unic — spunea în încheierea cuvîntării sale— . . . „ader la mişcarea antifascistă şi antirăzboinică . . ."[3].

În numele delegaţiei tineretului social-democrat din Reşiţa, un tînăr a cerut „. . . să înceteze prigonirea comuniştilor, aceşti luptători curajoşi, care luptă pînă la moarte pentru izbînda clasei muncitoare. Să le întindem mîna. Să strigăm tare : Tovarăşi, sîntem alături de voi în lupta contra fascismului, contra războiului, contra capitalismului, pentru societatea nouă"[4]. În încheiere, a cerut să fie primite propunerile de front unic ale comuniştilor.

În condiţiile desfăşurării mişcării greviste, a demonstraţiilor şi a celorlalte forme de manifestare a clasei muncitoare, P.C.R. continuă activitatea de creare a frontului unic. În a doua jumătate a anului 1934, s-au obţinut noi succese în ce priveşte frontul unic[5].

Printre rezultatele activităţii în rîndurile tineretului pentru front unic, cel mai important la fost aderarea, la începutul anului 1935, a secţiunii social-democrate de tineret din Bucureşti, a frontul unic propus de secţiunea U.T.C. din Bucureşti. Secţiunea Bucureşti a U.T.C. a dus o activitate îndelungată pentru frontul unic. Condus de Partid, U.T.C. *a reuşit să încheie* în februarie 1933 — aşa cum am văzut mai înainte — unitatea tineretului muncitoresc de la Griviţa C.F.R. Încă înainte de 1935, ea a propus de cîteva ori front unic secţiunii social-democrate. „Tînăra gardă" — organ al comitetului local al U.T.C. Bucureşti — scria în numărul din septembrie 1933 : „Acum cîteva luni Comitetul local al U.T.C.-ului a propus tineretului socialist frontul unic în lupta contra fascismului, dar, a fost din nou refuzat"[6].

În cursul anului 1934 secţiunea U.T.C. din Bucureşti, cu sprijinul direct al C.C. al U.T.C. şi-a intensificat activitatea de a deveni cea mai puternică secţiune U.T.C. din ţară şi de a închega frontul unic. Spre sfîrşitul anului 1934 şi începutul lui 1935, secţiunea U.T.C.a luat o serie de măsuri concrete menite să ducă la realizarea frontului unic. Întregul activ a fost mobilizat pentru o largă campanie în acest sens. S-a arătat în mod clar tinerilor de ce este necesar frontul unic ; au fost adresate succesiv propuneri secţiunii social-democrate. În timp ce delegaţia U.T.C. îşi prezenta propunerile, în faţa sediului organizaţiei social-democrate erau mobilizate mase de tineri care manifestau şi cereau insistent frontul unic. De asemenea, s-a desfăşurat o vie activitate în rîndurile tinerilor social-democraţi. Li s-au adresat apeluri pentru front unic, iar tinerii utecişti au luat cuvîntul la adunările social-democrate. Mai mult, au fost mobilizate, peste capul liderilor reformişti, elemente înaintate din conducerea centrală sau care aveau alte munci de răspundere

---

[1] „Buletinul C.C. al U.T.C.", (număr unic) 1934.
[2] *Ibidem.*
[3] *Ibidem*
[4] *Ibidem.*
[5] Vezi „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R." ; nr. 5, septembrie-octombrie 1956, p. 60 şi urm.
[6] „Tînăra gardă", anul III, nr. 3 din septembrie 1933, p. 2.

www.dacoromanica.ro

—comitetul secţiunii social-democrate—în acţiunea de front unic. Toată această campanie a fost susţinută prin presă[1].Astfel,la începutul anului 1935, la propunerea secţiunii U.T.C. Bucureşti, secţiunea social-democrată de tineret a aderat la frontul unic.

În urma acestui fapt însă, elementele trădătoare, reformiste, din conducerea P.S.D. din Bucureşti au luat măsura de a exclude secţiunea din Bucureşti din Uniunea social-democrată de tineret. Conducerea secţiunii social-democrate de tineret a protestat împotriva acestei măsuri. Ea a publicat în presă un *Comunicat* în care: „Comitetul seeţiunii Bucureşti a U.T.M.S.R., convocat în şedinţă extraordinară...

Luînd în discuţie comunicarea Comitetului Central al Capitalei P.S.D. că este dizolvat (comitetul secţiunii de tineret — *G.M.*) consideră:

Că acţiunea Comitetului pentru încheierea frontului unic este impusă de împrejurări care necesită o acţiune unitară". După ce în Comunicat se dau explicaţii asupra împrejurărilor pe care le are în vedere, Comitetul subliniază că „a fost şi este pentru frontul unic — şi înţelege să lupte pentru realizarea lui cît mai grabnică în Bucureşti şi în întreaga ţară şi apelează la elementele cinstite şi conştiente să-l apere"[2].

Organul central al C.C. al U.T.C. referindu-se la reuşita încheierii frontului unic în secţiunea din Bucureşti, în 1935, subliniază că *liderii* social-democraţi de dreapta „... n-au putut să înăbuşe glasul tineretului muncitor social-democrat de a se declara de acord cu propunerea de front unic de luptă de către organizaţia din Bucureşti a U.T.C."[3].

Comitetul central al U.T.C., în circulara sa din aprilie 1935, subliniază că victoria U.T.C. din Bucureşti în realizarea frontului unic cu secţia social-democrată „se datoreşte faptului că *şi-a însuşit şi a realizat directivele C.C.al U.T.C.-ului în chestiunea frontului unic* şi a înţeles marea importanţă a frontului unic"[4].

Realizarea frontului unic la Bucureşti, unde era cea mai puternică secţiune din ţară a avut o importanţă deosebită pentru întreaga activitate ulterioară în ce priveşte lupta pentru realizarea unităţii tineretului muncitoresc. Aceasta se oglindeşte în creşterea luptei tineretului din capitală[5]; în înmulţirea acţiunilor de front unic în ţară: la Buhuşi, Ploeşti, Galaţi, Constanţa. Paşcani etc.

Am văzut mai sus cum an cu an tot mai mulţi tineri, inclusiv membrii ai organizaţiei social-democrate, aderau la frontul unic al tineretului propus de U.T.C. Ba chiar secţiuni ale or-

---

[1] „Buletinul C.C. al U.T.C.", anul V., nr. 1 din mai-iunie 1935, p. 4 şi 5, articolul: *Cum au fost posibile succesele organizaţiei din Bucureşti.*

[2] „Tînărul Leninist", anul X, nr. 4, din aprilie 1935, p. 2 şi 3.

[3] *Ibidem*, anul X, nr. 4 din aprilie 1935, p. 2.

[4] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., cota B. b., XIX, 12 inv. (Vezi şi „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", nr. 4, iulie-august 1956, p. 167).

[5] Întărită mult în urma închegării frontului unic, secţiunea U.T.C. din capitală a reuşit să organizeze, în condiţii bune, demonstraţia de la 1 Mai 1935.

Înfruntînd greutăţile muncii ilegale „organizaţia a fost mobilizată pentru ţinerea şedinţelor pe celulă, s-au numit responsabili locali şi regionali dintre cei mai buni tineri, s-au constituit grupe de demonstranţi din cîte 5—7 tineri conduse de un responsabil, s-au ţinut şedinţe speciale de instrucţie a responsabililor de grupe, a stegarilor etc." („Tînărul Leninist", anul X, nr. 5 din mai 1935).

Demonstraţia a început la ora 9 dimineaţa. În Piaţa Mare s-au ţinut discursuri despre însemnătatea zilei de 1 Mai. De aici, tineretul organizat a demonstrat pe străzile capitalei cu steagul roşu în fruntea coloanei, cîntînd *Internaţionala* şi strigînd necontenit lozincile: „Jos fascismul", „Jos războiul", „Jos instrucţia premilitară", „Trăiască Partidul Comunist", „Trăiască Uniunea Sovietică", „Trăiască China Sovietică" etc. (*Ibidem*). În după amiaza zilei, manifestările în cinstea zilei de 1 Mai au continuat la sediul partidului social-democrat, din str. Izvor. Aici, reprezentanţii frontului unic, oameni ai muncii vîrstnici şi tineri, mobilizaţi

www.dacoromanica.ro

ganizaţiilor social-democrate(Bucureşti), peste capul liderilor reformişti, au răspuns la chemările de front unic ale U.T.C. Se crease aşa dar o bază mai largă a luptei pentru frontul unic.

Ca rezultat al creşterii activităţii maselor muncitoare din Romînia pentru realizarea unităţii de luptă, şi folosind experienţa altor partide comuniste [1], la începutul anului 1935, o dată cu intensificarea ofensivei fascismului, partidul comunist propune crearea frontului popular antifascist.

La plenara din februarie 1935, C.C. al P.C.R. a adoptat rezoluţia cu privire la crearea frontului popular antifascist, ceea ce înseamnă — după cum reiese din analiza rezoluţiei — o nouă etapă în politica partidului comunist împotriva fascizării.

Cum frontul unic muncitoresc era nucleul frontului popular antifascist, P.C.R. s-a adresat din nou, în martie 1935, conducătorilor partidelor social-democrate pentru realizarea acestuia, Sprijinind politica partidului comunist, U.T.C. a adresat încă o dată conducerilor organizaţiilor social-democrate de tineret propuneri pentru front unic în vederea realizării frontului popular antifascist [2]. În acelaşi timp organizaţia U.T.C. se adresa propriilor organe conducătoare şi membrilor pentru a le lămuri semnificaţia şi necesitatea închegării frontului unic. În aprilie 1935 C.C. al U.T.C. dă o circulară către toate comitetele regionale şi judeţene, către toţi uteciştii pentru realizarea frontului unic de luptă al tuturor tinerilor exploataţi şi asupriţi [3].

C. C. analizează pericolul fascizării şi pregătirii războiului imperialist şi atrage atenţia că, în ciuda faptului că liderii reformişti din conducerea organizaţiilor social-democrate au respins de atîtea ori propunerile de realizare a frontului unic, U.T.C. continuă să ducă tratative şi să mobilizeze masele de tineri pentru a impune frontul unic. Luptînd pentru remediarea lipsurilor ce s-au manifestat în perioada anterioară, circulara subliniază „necesitatea creării unui *front arg* (sublinierea noastră — *C.M.*) de luptă al tinerilor muncitori fără deosebire de rasă, naţionalitate sau convingeri politice" [4].

Începînd de acum — după plenara din februarie 1935 a C.C. al P.C.R. — în lupta U.T.C. se produce o schimbare şi anume se militează pentru un front larg al tineretului muncitor, menit să contribuie la mobilizarea în masă a tuturor elementelor muncitoreşti şi antifasciste

---

de P.C.R., au manifestat pentru acţiunea de lărgire şi consolidare a frontului unic de luptă contra fascismului (*Ibidem*).

Conducătorii comunişti ai tineretului au vorbit în faţa mulţimii adunate despre lupta justă pe care o duce clasa muncitoare pentru o viaţă mai bună, despre necesitatea luptei dîrze şi multilaterale contra fascizării, despre frontul unic al tuturor celor ce muncesc şi celor care sînt împotriva fascismului, despre rezultatele construirii orînduirii socialiste în Uniunea Sovietică şi despre condiţiile bune de viaţă şi de muncă ale oamenilor sovietici. Scandarea lozincilor revoluţionare s-a împletit cu intonarea entuziastă a imnurilor revoluţionare : *Internaţionala, Tînăra gardă*, şi altele.

[1] În Franţa, de pildă, în 1934 s-a realizat frontul unic între partidul comunist francez şi partidul socialist francez. În acelaşi timp partidul comunist francez ducea o intensă luptă de realizare a frontului popular antifascist. Maurice Thorez în *Fils du peuple* arată că la 2 noiembrie 1934, în sala Bullier din Paris, apoi la 24 octombrie la Nantes, partidul comunist a propus, în momentul cînd Franţa era ameninţată de fascişti „front popular pentru pîine, libertate şi pace". Maurice Thorez a arătat că partidul comunist „lansa pentru prima dată formula care trebuia să ducă poporul francez la victorie (*Fils du peuple*, 1949, édition sociale à Paris, p. 76). În anul 1935, în Franţa, s-a realizat frontul popular antifascist.

[2] „Buletinul C.C. al U.T.C.", anul V, nr. 1 din mai-iunie 1935, număr special consacrat prelucrării şi popularizării rezoluţiei plenarei C.C. al P.C.R. din februarie 1935.

[3] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., cota B. b., inv. 877 ; vezi şi broşura : *Sarcinile cele mai apropiate ale U.T.C. Pentru realizarea frontului unic de luptă al tuturor tinerilor exploataţi şi asupriţi*, aprilie 1935, editura C.C. al U.T.C.

[4] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., cota B.b., 19,2 nr. inv. 877.

www.dacoromanica.ro

din țară în frontul popular antifascist. Acest nou moment în activitatea U.T.C. se oglindește în presa U.T.C. și în alte documente ale organizației. În editorialul intitulat *Fascismul înseamnă război* publicat în „Tînărul Leninist" din aprilie 1935, C.C. al U.T.C. cerea ca împotriva pericolului tot mai evident al fascizării crescînde, *„întregul tineret exploatat din Romînia* trebuie să contrapuie zidul puternic al milioanelor de tineri exploatați... creînd Frontul Popular Antifascist în fabrici, mine, sate, universități etc." [1]. În rezoluția conferinței regionale U.T.C. din Oltenia, care a avut loc în mai 1935, se precizează de asemenea ca o sarcină principală a organizației : *„Organizarea luptei în front unic contra fascizării tineretului pentru un larg front popular antifascist"* [2].

Așadar, în prima jumătate a anului 1935 începe un moment nou în lupta Uniunii Tineretului Comunist, de aplicare în viață a sarcinilor partidului comunist în legătură cu închegarea frontului unic antifascist al tinerilor, desfășurată de acum înainte în cadrul acțiunilor partidului comunist pentru realizarea frontului popular antifascist.

★

Din materialele expuse mai sus, reiese în mod elocvent că Partidul Comunist din Romînia prin activitatea nemijlocită a organizației revoluționare de tineret — Uniunea Tineretului Comunist — a desfășurat o asiduă luptă pentru realizarea frontului unic al tineretului muncitor ca parte integrantă a frontului unic al întregii clase muncitoare.

Creată și condusă de partid, Uniunea Tineretului Comunist, așa cum ne arată numeroase documente de partid, și-a dat contribuția sa însemnată în lupta pentru încheganea frontului unic al tinerei generații [3]. În orientarea și îmbunătățirea activității pentru front unic desfășurată de U.T.C. a avut o importanță deosebită Congresul al V-lea al P.C.R., congres de însemnătate istorică pentru mișcarea revoluționară din țara noastră. Congresul al V-lea a precizat sarcinile fundamentale ce stăteau atunci în fața tineretului (pe care le-am enunțat pe scurt la începutul lucrării) în condițiile puternicei crize economice și a creșterii tot mai mult, zi de zi, a pericolului fascizării țării de către vîrfurile burgheziei și moșierimii. Avînd în față îndrumările clare date

[1] „Tînărul Leninist", anul X, nr. 4 din aprilie 1935, p. 1 și 4.

[2] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.C.R., cota B. b., XIX, 3, nr. inv. 878.

[3] Organizația U.T.C. a ajutat partidul comunist în lupta pentru frontul unic muncitoresc, încă de la începutul existenței sale. Astfel, de pildă, articolele din primele exemplare ale „Tînărului Leninist", organul central al C.C. al U.T.C. (1925), arată că U.T.C. lupta pentru a uni pe tinerii muncitori, pentru apărarea intereselor lor materiale, a drepturilor lor politice restrînse de ofensiva patronală intensificată în condițiile stabilizării relative a capitalismului (1923-1928). Lupta pentru front unic crește, își îmbogățește conținutul în anii crizei economice mondiale, care a izbucnit în 1929. C.C. al U.T.C., în rezoluția ședinței sale plenare din anul 1931, preciza ca o sarcină principală a organizației : „Pregătirea sistematică a luptelor economice de tineret pe baza alegerii comitetelor de acțiune și de grevă" (citat după volumul de documente despre activitatea U.T.C., pe care l-am anunțat în subsol, în prima parte a lucrării).

De asemenea, U.T.C., a dus activitatea pentru încheganca frontului unic în anii ce au urmat, după perioada care a constituit obiectul preocupării noastre în lucrarea de față. De exemplu, la 2 ianuarie 1936, C.C. al U.T.C. a trimis o scrisoare *Către Comitetul central și organizațiile U.T.M.S.R.*, în care propune încă o dată frontul unic respins mereu de liderii reformiști. Vorbind despre creșterea pericolului fascismului în Europa și Asia, documentul subliniază că burghezia și moșierimea din Romînia și-au intensificat politica de fascizare și militarizare a tineretului. În această situație, C.C. al U.T.C. se adresează tineretului : „Noi credem că mobilizarea întregului tineret în lupta pentru revendicările sale și împotriva *fascismului și războiului este singura cale posibilă.*

Dar pentru aceasta este imperios necesară în primul rînd *unitatea de clasă a tineretului proletar, conducătorul întregului tineret, este nevoie deci de unitatea organică a tuturor organizațiilor* muncitorești de clasă ale tineretului..." (*Ibidem*).

www.dacoromanica.ro

de Congresul al V-lea, activitatea U.T.C.-ului pentru front unic s-a ridicat treptat pe o treaptă nouă, cotitura manifestîndu-se în focul eroicelor lupte din februarie 1933, care au constituit un pas important în lupta pentru făurirea frontului unic al clasei muncitoare.

În timpul ce a urmat în condiţiile intensificării politicii de fascizare făţişă a ţării, burghezia şi moşierimea română „a desfăşurat o politică turbată pentru cucerirea tineretului, pentru fascizarea şi mobilizarea lui forţată" [1]. De aceea, lupta pentru front unic a căpătat un puternic conţinut antifascist.

Lupta pentru front unic dusă în răstimpul dintre februarie 1933 şi februarie 1935, cînd partidul comunist trece la lupta pentru Frontul Popular Antifascist, se caracterizează prin desfăşurarea a numeroase acţiuni de luptă ale tineretului muncitor sub lozinca frontului unic. În cursul grevelor, a demonstraţiilor de stradă, a întrunirilor, a protestelor în faţa patronilor pentru condiţii mai bune de viaţă etc. s-a dezvoltat zi cu zi unitatea de acţiune a tinerilor utecişti, social-democraţi etc. sau membri ai vreunei organizaţii.

În timpul luptelor duse în acei ani pentru satisfacerea revendicărilor vitale, tinerii s-au convins din proprie experienţă de necesitatea inerentă a realizării unităţii, a frontului unic.

Îmbinînd activitatea de organizare a diferitelor forme de luptă a tinerilor pentru revendicări, împotriva măsurilor de fascizare a vieţii întreprinderii, cu o susţinută activitate propagandistică în presă, prin care a demascat ce înseamnă pentru tineretul muncitor fascismul, şi legat de aceasta, războiul imperialiştilor, U.T.C. a reuşit să mobilizeze an cu an mase tot mai mari de tineri în lupta pentru închegarea frontului unic antifascist. După cum am văzut mai înainte, numeroase fapte vin să confirme cele de mai sus. În greve sau la întruniri, la demonstraţii de stradă sau pe terenurile de instrucţie premilitară, în presă sau chiar la congresele pe ţară ale organizaţiilor social-democrate de tineret, tinerii social-democraţi aderau la frontul unic propus de utecişti. Eforturile de aderare de jos la frontul unic al tinerilor social-democraţi se izbeau necontenit de opoziţia elementelor oportuniste în conducerea P.S.D., care pentru a curma curentul spre unitate al tineretului a trecut în numeroase cazuri la dizolvarea organizaţiilor locale ale tinerilor care aderaseră la front unic.

În acest răstimp, în activitatea U.T.C. s-au manifestat şi o serie de deficienţe pe care partidul comunist le-a analizat de multe ori, dînd în acelaşi timp indicaţii în vederea remedierii lor. Privind retrospectiv activitatea desfăşurată de U.T.C. pentru realizarea frontului unic antifascist al tineretului, „Buletinul C.C. al U.T.C." [2], în numărul său special din 1935, reliefa ca slăbiciuni mai însemnate ale U.T.C.-ului : insuficienta popularizare a experienţei luptelor pentru front unic, care au avut loc în numeroase locuri din ţară ; neconstituirea organelor de front unic în multe întreprinderi ; nemobilizarea de mase largi de tineret, care să manifesteze pentru front unic în faţa conducătorilor reformişti, în momentul cînd delegaţiile U.T.C. prezentau propuneri de front unic elementelor înaintate din conducerile locale ale organizaţiilor social-democrate, datorită sectarismului cît şi avangardismului care se mai manifesta în viaţa organizaţiei U.T.C. Asemenea slăbiciuni s-au manifestat mai ales în munca UTC-ului din Moldova, din Banat etc. [3].

În acelaşi timp, însă, la Bucureşti, la Cluj şi în alte centre, U.T.C. a reuşit să organizeze mai bine activitatea antifascistă a tineretului, a mobilizat mase mai mari de tineri care să spri-

---

[1] „Scînteia", anul V, nr. 11 din noiembrie 1935. Vezi şi *Rezoluţia adoptată de plenara a 3-a a Uniunii Tineretului Comunist din Romînia* (Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M R., dos. nr. 32 814 — 275, vol. III, fila 279 şi urm.). Rezoluţia a fost cunoscută de noi din volumul de documente despre lupta U.T.C. pe care l-am menţionat mai sus.

[2] „Buletinul C.C. al U.T.C.", număr special, 1935, p. 4.

[3] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

jine delegaţiile ce se prezentau la sediile organizaţiilor social-democrate înaintate din comitetele locale ale secţiunilor social-democrate de tineret. După cum am văzut şi mai înainte, cea mai mare şi mai importantă secţiune social-democrată din ţară — cea din Bucureşti — a aderat, peste capul liderilor reformişti, la politica justă de front unic propusă de U.T.C. în cadrul politicii generale a partidului comunist de realizare a unităţii clasei muncitoare. Realizarea frontului unic a tineretului în Capitală a avut o mare înrîurire asupra întregii activităţi a U.T.C. în întreaga ţară, constituind un exemplu demn de urmat. Mai mult decît atît, aceasta dovedea fără putinţă de tăgadă că există posibilităţi reale de a se produce o schimbare simţitoare în activitatea U.T.C. pentru a mobiliza masele largi de tineri sub lozinca luptei în front unic împotriva exploatării şi fascismului în creştere evidentă în acel timp.

Această schimbare simţitoare s-a produs după plenara C.C. al P.C.R. din februarie 1935, pe baza cerinţelor mişcării muncitoreşti şi antifasciste din Romînia, ca şi a experienţei mişcării antifasciste internaţionale (Franţa, de exemplu), plenară la care s-a luat hotărîrea de a se trece la o mai largă activitate antifascistă, la mobilizarea maselor largi de muncitori vîrstnici şi tineri în lupta antifascistă, la realizarea Frontului Popular antifascist.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

STUDII
Revistă de istorie
Anul X, nr. 1, 1957

REVOLTA PANDURILOR DIN DECEMBRIE 1814 — FEBRUARIE 1815[1]

DE

I. NEACŞU

La începutul secolului al XIX-lea, Ţara Romînească şi în special Oltenia au fost mereu, supuse incursiunilor jefuitoare ale oştilor lui Pazvanoglu (uzurpatorul paşalîcului de la Vidin), care au fost stăvilite cu ajutorul cetelor de panduri. Aceste formaţiuni au constituit mai tîrziu sîmburele armatei naţionale. În timpul războiului ruso-turc din 1806—1812, pandurii au luptat alături de armata rusă pentru obţinerea independenţei ţării. În schimbul serviciilor lor militare, au obţinut treptat anumite privilegii din partea conducerii ţării, cu sprijinul comandamentului rus. Efectivele lor au crescut din ce în ce în tot cursul războiului astfel că, la sfîrşit, Tudor Vladimirescu, comandirul întregii oştiri a pandurilor, ajunsese să comande circa 5000—6000 de oameni.

În documentele de la jumătatea secolului al XIX-lea găsim termenul de *panduri turceşti*, care de fapt nu erau turci, ci romîni, dar, ce e drept, foarte puţini la număr. Ei se aflau în special în slujba turcilor de la Ada-Kalé. După cum vom vedea mai departe, termenul a fost folosit în sens impropriu. Tot în documentele din acea epocă, găsim şi termenul de *panduri muscăleşti*[2], folosit pentru a indica pe pandurii care au luptat alături de armata rusă în războiul cu turcii din 1806—1812.

În ceea ce priveşte categoria de panduri aflaţi în slujba lui Regep aga[3] de la Ada-Kalé un document îi semnalează în primăvara anului 1807 cu ocazia unei ciocniri ce a avut loc în plasa Baia între turcii lui Regep aga şi cei ai lui Mola aga[4], succesorul lui Pazvanoglu. Un alt document semnalează pe pandurii hoţi de vite şi contrabandişti din satele Podeni şi Cireşul, conduşi de fraţii Iovan şi Barbu Rogobete, care se aflau în slujba turcilor lui Regep aga de la Ada-Kalé, mai înainte de „răzmiriţa ruşilor"[5].

---

[1] La această lucrare am folosit şi o parte din materialul cules în vederea publicării de colectivul „Documentele răscoalei din 1821" de la Institutul de istorie al Academiei R.P.R., colectiv din care face parte şi cel care semnează aceste rînduri.

[2] E. Vîrtosu, *Mărturii noi din viaţa lui Tudor Vladimirescu*, Bucureşti, 1941, p. 87.

[3] Regep aga, muhafiz de Ada-Kalé (1806—1814), sîrb islamizat.

[4] Fond. Glogoveanu, doc. 584/1807.

[5] E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 74, 75.

www.dacoromanica.ro

Tot în acest timp, cînd Oltenia nu fusese încă eliberată de către armata rusă, se menţionează înţelegerea care avusese loc între Mola aga, noul muhafiz al Vidinului, şi Regep aga, muhafizul de la Ada-Kalé, prin care i se cedase celui din urmă patru plăşi din judeţul Mehedinţi, cu dreptul de a ridica pe cont propriu birurile de la locuitori în folosul său [1]. Acest procedeu ne arată anarhia în care ajunsese imperiul otoman. Marii feudali se foloseau de veniturile ţării noastre după bunul lor plac, trecînd peste autoritatea centrală a sultanului.

Avînd în vedere amestecul lui Regep aga în administraţia celor patru plăşi din judeţul Mehedinţi, credem că el şi nu autoritatea centrală a scutit de dări pe pandurii din aceste locuri, aflaţi în slujba sa.

Cu privire la efectivele acestei categorii de panduri credem că ele se limitau în mod permanent la cei proveniţi din satele vecine cu insula Ada-Kalé. Aceste efective sporeau numai cu ocazia diferitelor incursiuni, la care desigur se alăturau şi alţi panduri ce locuiau mai în interiorul ţării.

În luna aprilie 1807, o parte din aceşti panduri aflaţi în slujba lui Regep aga l-au părăsit şi au îngroşat rîndurile celor din oştirea ţării [2]. Totuşi, o mică parte dintre ei au continuat să rămînă în slujba lui Regep aga; în toamna anului 1809, împreună cu turcii adalli, aceştia au făcut o incursiune la Tîrgu-Jiu, de unde au luat ca ostateci mai mulţi boieri şi negustori [3].

Pandurii ţării, cu ajutorul armatei ruseşti, au oprit aceste incursiuni; credem că altele nu au mai avut loc pînă în luna mai 1811, cînd „pandurii lui Tudor comandirul, fiind poteră" au prins nişte panduri de-ai lui bulucbaşa Dincă al lui Gogan, omul lui Regep aga [4]. Acţiunile acestor panduri s-au repetat în 1812, cînd adalliii au prins pe „Dumitru polcovnic, omul slugerului Tudor, ce era comandir dă panduri" [5].

Din ultimele mărturii documentare, se constată că Tudor Vladimirescu a dus o luptă susţinută pentru stîrpirea acestor panduri jefuitori, ieşiţi la pradă alături de turcii adalli. El s-a menţinut pe aceeaşi poziţie atît în 1815, cît şi în timpul răscoalei din 1821, lucru pe care îl vom arăta mai departe în lucrarea de faţă.

Pe timpul răscoalei de la 1821, memorialistul Dumitrache Protopopescu ne semnalează că în luna iulie, după postul sf. Petru, a fost ucis lîngă mănăstirea Tismana „un pandur turcesc", care se aflase împreună cu alţi turci pe care îi atacase ceata de panduri din care făcea parte şi memorialistul [6].

Panduri din această categorie continuă să existe şi în timpul războiului ruso-turc din 1828—1829, cînd un document din 30 decembrie 1828 ne semnalează că visteria Ţării Româneşti pusese sub urmărire pe „pandurii turceşti hoţi Nicolae Hortopan [şi] Gh. Ungureanu", fugiţi de la mănăstirea Văcăreşti [7].

Un raport al praporcicului Telegescu de la schela Vîrciorova, din 26 august 1833, face cunoscut că „patru panduri turceşti şi anume: Pătru *Mîrlea*, Ion *Ştirbu*, Dumitru *Cioabă*, Constandin *Bică*, carii sînt nişte haiduci prea vestiţi pentru răotăţile ce le facia pă aicia, acum, voind să se predeze, au trecut astă noapte în Prinţipat..." şi au fost trimişi sub pază la carantină [8].

---

[1] Fond. Glogoveanu, doc. 584/1807.
[2] Hurmuzaki, XIX/2, p. 409.
[3] *Ibidem*, p. 604.
[4] E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 17.
[5] *Ibidem*, p. 18.
[6] C. D. Aricescu, *Acte justificative la istoria revoluţiunii romîne de la 1821*, Craiova, 1874, p. 46.
[7] Arh. ist. centr. Buc., Ad-tive vechi, Ţ. Românească, nr. 2618/1828, f. 43 şi nr. 3778/1828, f. 3.
[8] *Idem*, Ad-tive noi (Vornicia din Lăuntru), secţia I, dos. 137 (631)/1833, f. 3. (Sublinierile sînt în text).

www.dacoromanica.ro

Toate ştirile de mai sus întăresc afirmaţiile noastre cu privire la categoria de panduri turceşti.

*

În urma războiului ruso-turc din anul 1806—1812, conform prevederilor tratatului de pace de la Bucureşti, armatele ruseşti s-au retras din Ţara Romînească unde „a fost reintrodus sistemul de luare în arendă a dregătoriilor, a dărilor şi a monopolurilor de comerţ, destructiv pentru masele muncitoare de la oraşe şi sate, însă aducător de venituri domnitorilor fanarioţi şi boierilor" [1].

Noul domn, Ion Gh. Caragea, care cumpărase tronul Ţării Romîneşti de la Halet-efendi cu 8000 de pungi sau 4 milioane lei [2], s-a gîndit să-şi scoată o parte din datorii prin anularea diferitelor scutiri de dări. Între cei scutiţi de dări se aflau şi pandurii, care obţinuseră acest privilegiu pe timpul ultimului război ruso-turc, cu sprijinul comandamentului rus.

În ziua de 24 noiembrie 1812, domnul a sosit la mănăstirea Văcăreşti (lîngă Bucureşti) [3]. După cinci zile, la 29 noiembrie 1812, a însărcinat pe caimacanul Craiovei cu conducerea pandurilor şi căpitanilor lor din cele cinci judeţe de peste Olt ; iar după alte două zile, la 1 decembrie 1812, a poruncit să fie supuşi la plata vinăriciului pandurii din judeţele : Gorj, Mehedinţi şi Vîlcea [4].

Cu ocazia strîngerii banilor de la panduri, s-au săvîrşit numeroase abuzuri de către ispravnicii celor trei judeţe, încît domnul a fost nevoit să intervină pentru a le restitui banii luaţi în plus. Această măsură a fost luată în urma intenţiei pandurilor de a fugi din acele judeţe. În cartea domnească din 4 mai 1813 se recomanda ispravnicilor : „....să îngrijiţi foarte a-i apăra şi a-i ocroti pe numiţii panduri, ca să nu vie la vreun chip dă mîhnire să să răsipească şi să să împrăştieze prin alte părţi" [5]. Din ameninţările ce urmează în acea carte la adresa ispravnicilor putem deduce că se produseseră mari nemulţumiri în rîndurile pandurilor şi de aceea intervenţia domnului a fost aşa de energică.

În cursul aceleiaşi luni, la 20 mai 1813, Ioan Gh. Caragea voievod a obligat pe „... pandurii din patru judeţe ot preste Olt, ce vor avea stupi şi rîmători să aibă a plăti dijmăritul pe deplin ..." [6]. În aceeaşi zi, i-a obligat şi la plata tutunăritului [7].

Darea pe rîmători a lovit foarte mult pe panduri, deoarece chiar la începutul anului 1813 se reglementase trecerea rîmătorilor din Oltenia în Transilvania pe la schelele Vîlcanul şi Mehadia [8].

Pentru a dezbina pe panduri, care, fiind uniţi, reprezentau o primejdie pentru domnie, Caragea a aplicat un regim diferenţiat de dări. Astfel, paralel cu impunerea majorităţii pandurilor la dările sus amintite, domnul, încă din luna februarie 1813, a acordat scutiri de dăjdii diferitelor căpetenii de panduri aflaţi în slujbă [9].

În anul următor, la 22 martie 1814, domnul a hotărît să rămînă în slujbă *701 panduri* (Mehedinţi 250, Gorj 250 şi Vîlcea 201) ; restul au fost făcuţi ruptaşi şi obligaţi să plătească cîte zece taleri pe „triminia" : martie, aprilie şi mai [10]. Noua hotărîre luată de domn a adîncit şi mai mult nemulţumirea majorităţii pandurilor cărora li se retrăseseră scutirile de dări.

[1] *Istoria Moldovei*, sub redacţia A. D. Udalţov, Chişinău, 1951, vol. I, p. 399—400.
[2] Hurmuzaki, S. I/2, p. 739.
[3] *Idem*, XX, p. 57—58.
[4] Acad. R.P.R., ms. rom. 267, f. 14.
[5] *Ibidem*, f. 35 v.—36 v.
[6] V. A. Urechia, *Istoria romînilor*, vol. XB., p. 154.
[7] *Ibidem*, p. 149—150.
[8] *Ibidem*, p. 152.
[9] Acad. R.P.R., ms. rom. 357, f. 204 v. (Căpitanul Matei Spineanu din jud. Gorj) şi f. 201 v. (Căpitanul Petre Maciu din jud. Gorj).
[10] Acad. R.P.R., ms. rom. 267, f. 133—133 v.

www.dacoromanica.ro

După 22 martie 1814, domnul a acordat noi scutiri de dăjdii [1] şi a aşezat pe unii „volintiri" la breasla mazililor [2]. Însuşi protosinghelul Naum Rîmniceanu scrie că măsurile lui Caragea au produs o adîncă nemulţumire în rîndurile pandurilor, atunci cînd „a stricat tagma pandurilor, pe unii dintr-înşii dîndu-i la bir cu ţara, iar pe cei cu stare bună înălţîndu-i cu aşezare la neamuri, mazîli şi alte orînduieli, luîndu-le sume de bani, iar în locul lor au adăugat cu mult prisos cetele străinilor arnăuţi" [3].

Nemulţumirea pandurilor a crescut şi mai mult din cauza noilor dări, dijmăritul şi vinăriciul, la care fuseseră supuşi prin regulamentul din 14 iulie 1814, pe care divanul îl propusese domnului [4].

În aceste împrejurări de nemulţumire generală, s-au copt condiţiile pentru izbucnirea unei revolte a pandurilor ruptaşi din cauza impunerii lor la plata tuturor dărilor. Spiritul de revoltă crescuse aşa de mult în rîndurile lor, încît s-au ridicat în masă cu ocazia invaziei turcilor adalii în Oltenia.

★

Spre sfîrşitul anului 1814, în urma intrigilor lui Hafiz Ali paşa de la Vidin, şi ale lui Suleiman paşa de la Belgrad, a fost ucis mişeleşte Regep aga de la Ada-Kalé, fapt care a nemulţumit Poarta Otomană [5]. Profitînd de această împrejurare, Hafiz Ali paşa de la Vidin a trimis în faţa Cladovei 600 de oameni, ameninţînd astfel siguranţa insulei Ada-Kalé şi urmărind totodată întinderea stăpînirii sale asupra unor regiuni de pe malul Dunării [6].

Salih aga, fratele şi succesorul lui Regep aga, pentru a face faţă acestei ameninţări, s-a gîndit să-şi aprovizioneze cetatea pentru a putea rezista unui asediu îndelungat. În acelaşi timp, şi-a propus să ocupe Oltenia, pentru a crea acolo o bază de operaţiuni şi aprovizionare, de unde, împreună cu pandurii atraşi de partea sa, să poată manevra în spatelei atacatorilor.

În acest scop, la începutul lunii decembrie 1814, Salih aga împreună cu mica sa garnizoană de la Ada-Kalé a făcut mai multe incursiuni în judeţul Mehedinţi pentru a ridica de acolo proviziile şi furajele necesare cetăţii [7].

Aceste incursiuni au fost făcute iniţial numai de forţe foarte reduse, care se limitau la cei 150 de oameni ai cetăţii [8] şi la vechii lor aliaţi, fraţii Iovan şi Barbu Rogobete, care conduceau cetele de panduri, hoţi de vite şi contrabandişti din satele Podeni şi Cireşul, al căror efectiv se ridica la cel mult 50 de oameni [9].

După aceea, înainte de 23 decembrie 1814, Salih aga, cu forţele de mai sus, a ocupat Cerneţul şi puternica mănăstire Strehaia [10]. La Cerneţi, a instalat ispravnic al judeţului Mehedinţi pe Gogan [11], unul din vechii aliaţi ai răposatului agă la jafurile din anul 1811 [12].

---

[1] Acad. R.P.R., ms. rom. 357, f. 213 v. (Ianache bimbaşa de panduri, din jud. Vîlcea).
[2] Arh. ist. centr. Buc., Ad-tive vechi, Ţ. Românească, pach. XIX/I; nr. arh. 187 a.
[3] Naum Rîmniceanu, *Scrisoarea Munteanului...*, în „Biserica ortodoxă română", t. XIII (1889—1890), p. 265.
[4] V. A. Urechia, *op. cit.*, v. XB., p. 89—90.
[5] Hurmuzaki, XX, p. 190. În acel timp cetatea Cladova (Fetislam) se afla sub conducerea lui Muhtar aga, nepotul fraţilor lui Regep aga (Hurmuzaki, XX, p. 227—228).
[6] *Ibidem*, p. 195.
[7] *Ibidem*, p. 196.
[8] *Ibidem*, p. 201.
[9] E. Vîrtosu, *Mărturii...*, p. 73—77.
[10] Hurmuzaki, XX, p. 201.
[11] E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 88—90.
[12] *Ibidem*, p. 17.

www.dacoromanica.ro

Aceste cete prădalnice au luat tot ce au găsit în casele locuitorilor din Cerneţi. Printre cei jefuiţi a fost şi Tudor Vladimirescu, care, în acel timp, se afla în străinătate, în drum de înapoiere spre ţară [1].

Cu aceleaşi forţe reduse, Salih aga a început să-şi întindă stăpînirea spre munte şi, înainte de 27 decembrie 1814, a ocupat mănăstirea Tismana [2]. În plaiul Cloşanilor, a instalat zapciu pe Pătru Gogan, fratele ispravnicului numit de turcii adalli la Cerneţi [3]. În timpul înaintării spre mănăstirea Tismana, turcii adalli s-au abătut pe la Baia de Aramă, unde au jefuit pe Drăghiceanu Hîrgotă [4], unul dintre intimii lui Tudor Vladimirescu [5].

Pandurii ruptaşi, nemulţumiţi din cauza dărilor la care fuseseră supuşi de către Ioan Gh. Caragea, voievod, în primăvara anului 1814, nu au mai opus rezistenţă, ci s-au aliat cu turcii adalli intraţi în conflict cu paşa de la Vidin, socotind că acesta este prilejul cel mai favorabil pentru revoltă în vederea satisfacerii revendicărilor lor. La această acţiune au mai fost încurajaţi şi de răscoala sîrbilor, din noiembrie 1814, condusă de Hagi Prodan Gligorievici, unul din locotenenţii lui Kara Gheorghe. Cu toate că răscoala nu depăşea districtele Kraguevaţ şi Iagodina, totuşi reuşise să înspăimînte pe paşa de la Belgrad (duşmanul turcilor adalli) şi pe alţi turci din Serbia [6].

Alianţa cu invadatorii adalli le-a mai părut favorabilă pandurilor şi datorită faptului că Salih aga le-a oferit în schimb „o soldă potrivită şi scutirea de dări pentru satele lor", constituind un stimulent foarte puternic pentru ridicarea lor în masă [7].

Deşi cunoaştem alăturarea locuitorilor satelor de la frontiera Olteniei, din vecinătatea insulei Ada-Kalé [8], totuşi credem că marea masă a pandurilor ruptaşi revoltaţi s-a unit cu invadatorii adalli numai cu ocazia ocupării mănăstirii Tismana de către aceştia din urmă.

După un raport al lui Fleischhackl, agentul Austriei la Bucureşti, din 16—28 ianuarie 1815, rezultă că s-au alăturat lui Salih aga şi fraţilor săi „mai multe mii" de panduri ruptaşi nemulţumiţi [9]. Ţinînd seama că la sfîrşitul războiului ruso-turc din 1806—1812, numărul pandurilor se ridica la circa 5000—6000 de oameni, nu ni se pare exagerat faptul că au participat cîteva mii de oameni la această revoltă, deoarece rămăseseră scutiţi de dări numai 701 panduri aflaţi în slujba spătăriei [10].

În fruntea pandurilor ruptaşi revoltaţi au fost pandurii haiduci din judeţul Gorj, conduşi de bulucbaşa Haidul şi de bimbaşii (în altă parte căpitanii): Păun (Pau) Nicolicescu, Tampa şi Pătru Grecu [11].

---

[1] N. Iorga, *Scrisori inedite ale lui Tudor Vladimirescu din anii 1814—1815*, Bucureşti, 1914, p. 17—18.

[2] Hurmuzaki, XX, p. 202 şi 206.

[3] E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 88—90.

[4] I.t. col. Spineanu, *Familia Hărgot din Baia de Aramă, judeţul Mehedinţi*, Turnu-Severin, 1929, p. 20.

[5] C. D. Aricescu, *Istoria revoluţiunii de la 1821*, Craiova, 1878, p. 28. (În anul 1821, Drăghiceanu Hîrgotă a fost unul dintre asociaţii lui Tudor Vladimirescu pentru pregătirea răscoalei şi a fost trimis din Padeş să înroleze volintiri din judeţele Gorj şi Mehedinţi).

[6] G. Yakchitch, *L'Europe et la résurrection de la Serbie (1804—1834)*, Paris, 1917, p. 322 şi 325.

[7] Hurmuzaki, XX, p. 206—207.

[8] Mărturie este participarea lui Gorovei din Iloviţa, sat din plaiul Cloşanilor, aflat în apropiere de Vîrciorova. Acestui sătean birnic, Tudor Vladimirescu i-a dat bilet de încredinţare, la 8 aprilie 1815, că a fost luat cu sila între „pandurii adalli" (C. D. Aricescu, *Acte justificative...*, p. 224; republicat de E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 52).

[9] Hurmuzaki, XX, p. 206—207.

[10] Acad. R.P.R., ms. rom. 267, f. 133-v.

[11] V. A. Urechia, *Istoria romînilor*, v. X B., p. 57—58; Arh. ist. centr. Buc., Condica domnească, nr. 74, f. 265, v.; publicat sub formă de menţiune de V. A. Urechia, *op. cit.*, v. X A,

www.dacoromanica.ro

Dionisie Eclesiarhul scrie în cronograful său despre această revoltă că : „Iar de altă parte, pătimia lăcuitorii din partea muntelui de pandurii rumîni, că se făcuse[ră] hoţi şi omora şi ardea oameni şi-i prăda, şi au prădat şi mînăstirile muntelui..." [1].

Un alt raport al agentului Austriei la Bucureşti, din 2—14 februarie 1815, ne semnalează că numai la jaful a două moşii, Tămăşeşti şi Irunga (?) din judeţul Gorj, arendate de Dumitru Costea, supus austriac, au luat parte 500 de panduri conduşi de căpitanul Păun (Pau) Nicolicescu. Paguba pricinuită a fost mai mare de 23 000 de piaştri, în : vite cornute, vinuri, porumb, ţuică, cereale şi alte produse [2]. Faptul că numai la jaful celor două moşii e menţionată participarea a 500 de panduri creditează informaţia de mai sus cu privire la numărul mare de panduri participanţi la revoltă. Aceşti panduri, în setea lor de răzbunare împotriva exploatatorilor, nu au mai ţinut seama de convenţia lui Salih aga cu agentul Austriei la Bucureşti de a proteja pe sudiţii austriaci [3]. Din acest exemplu se vede că ei nu au făcut nici o distincţie între exploatatorii pămînteni şi sudiţi. Credem că acelaşi procedeu l-au aplicat şi la alte moşii.

Revolta pandurilor a cuprins imediat întreg teritoriul din partea muntoasă a Olteniei, pînă la satul Novaci [4]. Credem că stăpînirea pandurilor a durat în aceste locuri pînă la sfîrşitul lunii februarie 1815, cînd Samurcaş, trimisul domnului în Oltenia, a reuşit să atragă de partea sa pe cei mai mulţi dintre ei, prin promisiuni de scădere a dărilor [5].

*

Chiar de la primele incursiuni ale turcilor adalii, Ioan Caragea voievod s-a gîndit să le pună capăt cu ajutorul pandurilor spătăriei. De aceea, înainte de 12 decembrie 1814, a poruncit ca pandurii spătăriei să fie trimişi în Oltenia [6]. Din cei 400 de panduri repartizaţi celor 12 judeţe din stînga Oltului, numai 200 se aflau în slujbă, iar din cei 300 repartizaţi celor cinci judeţe din Oltenia numai 150 erau prezenţi [7]. De aceea strîngerea lor nu s-a putut face imediat.

Între timp, turcii adalii au cuprins oraşul Cerneţi, precum şi mănăstirea Strehaia. Ioan Caragea voievod, pentru a stăvili înaintarea acestora spre Craiova, a cerut ajutorul paşei de la Vidin şi aianului de la Rahova (Oreava), rugîndu-i să trimită fiecare cîte 1000 de oameni împotriva adalilor instalaţi în mănăstirea Strehaia. La cei 2 000 de oameni, urmau să se adauge pandurii spătăriei din Oltenia [8].

Pe de altă parte, cu ocazia ocupării mănăstirii Tismana, unde credem că s-a alăturat turcilor adalii şi marea masă a pandurilor ruptaşi revoltaţi, raportul de forţe s-a schimbat cu totul în defavoarea pandurilor spătăreşti.

Bucureşti, 1908, p. 635. Păun (Pau) Nicolicescu şi Ioniţă Hoarcă (Oarcă) împreună cu cele două cete ale lor fuseseră iertaţi de domnia ţării, încă de la 10 ianuarie 1813 (*Ibidem*, p. 522—523).

[1] Dionisie Eclesiarhul, *Cronograful Ţerei Rumăneşti*, ed. Nicolăescu-Plopşor, Rîmnicul Vîlcea, 1934, p. 212.

[2] Hurmuzaki, XX, p. 209—210.

[3] *Ibidem*, p. 206—207.

[4] N. Iorga, *Scrisori inedite ale lui Tudor Vladimirescu din anii 1814—1815*, p. 17.

[5] Hurmuzaki, XX, p. 213—214 (Raportul din 6—18 martie 1815 al agentului Austriei la Bucureşti semnalează acest procedeu al lui Samurcaş, după care putem aprecia că răscoala încetase la sfîrşitul lunii februarie 1815).

[6] *Ibidem*, p. 196 ; Acad. R.P.R., ms. rom. 357, f. 32—32 v.

[7] Acad. R.P.R., ms. rom. 267, f. 133—133 v (Cartea domnească cu repartizarea pandurilor spătăreşti).

[8] Hurmuzaki, XX, p. 201—202.

www.dacoromanica.ro

În faţa acestor trupe numeroase, forţele pandurilor spătăreşti, adunate în pripă din cîteva sate ale judeţului Gorj [1], s-au dovedit insuficiente pentru a putea stăvili întinderea revoltei în regiunea muntoasă a judeţelor Mehedinţi şi Gorj. Numai astfel se explică de ce pandurii participanţi la revoltă şi-au putut întinde stăpînirea pînă la Novaci.

Ioan Caragea voievod, văzînd cît de repede se întinsese revolta şi fiindu-i teamă să nu se extindă şi în alte judeţe ale ţării, a cerut din nou ajutorul turcilor de la Vidin şi Rahova. Aceste trupe venite în ajutor s-au dedat la tot felul de excese [2].

Înainte de 16 ianuarie 1815, trupele lui Salih aga au părăsit cele două mănăstiri întărite (Strehaia şi Tismana), retrăgîndu-se la Cerneţi, de unde şi-au continuat din cînd în cînd incursiunile, pentru procurare de provizii. În acel timp, pandurii revoltaţi au continuat să stăpînească împrejurimile oraşului Tîrgu-Jiu [3]. Indisciplina şi cruzimile trupelor turceşti venite în ajutorul domniei ţării au fost aşa de mari, încît Poarta, de teama unor eventuale complicaţii în această parte a imperiului, tocmai în ajunul conferinţei de la Viena, a însărcinat pe Iusuf aga de la Bercofcea să cureţe Oltenia atît de trupele adalîilor revoltaţi, cît şi de cele ale lui Hafiz paşa de la Vidin [4].

Înainte de 6 martie 1815, trupele turcilor adalîi au fost izolate cu totul de Oltenia; pe de altă parte, Samurcaş, prin promisiunile de scădere a dărilor, reuşise să atragă de partea sa cea mai mare parte dintre pandurii participanţi la revoltă [5].

Restul pandurilor revoltaţi au mai continuat rezistenţa pînă după 30 aprilie 1815, cînd o parte din căpeteniile lor, în frunte cu buluchaşa Haidul, s-au predat, fiind iertaţi de domn [6].

Cu toate acestea, rezistenţa pandurilor nu încetase cu totul nici în luna iulie 1815, după cum rezultă dintr-un concept de scrisoare a lui Manuc bei către Capo d'Istria. Această corespondenţă ne relatează teama domnului Ţării Româneşti de eventualitatea unei înţelegeri a sîrbilor cu pandurii din Oltenia pentru a face „o rebeliune", în care scop turcii au reţinut pe Iusuf aga a Craiova spre a le împiedica trecerea [7]. Nesiguranţa exploatatorilor rezultă şi dintr-o corespondenţă, din 4 septembrie 1815, a jupînesei Ana, stăpîna moşiei Cătunu (Mehedinţi) adresată cluceruluí Nicolae Glogoveanu, unde scrie că teama de răzvrătitori o ţinuse ascunsă în păduri"... şi abia am venit *acum* (subliniat de noi, *I. N.*). încă cu destulă frică..." [8]. De aceea trupele turceşti ale lui Iusuf aga de la Bercofcea au rămas în ţară pînă la sfîrşitul anului 1815 [9]. Întreţinerea acestor trupe costase ţara 100 000 piaştri lunar, care au fost storşi de la locuitori, în afara obligaţiilor fiscale obişnuite, cuvenite domnului [10].

*

Revolta pandurilor s-a limitat numai la o pătură destul de îngustă a ţărănimii, şi anume la pandurii deposedaţi de anumite scutiri de dări obţinute în timpul războiului ruso-turc din 1806—1812. Aceştia au constituit *forţa revoluţionară cea mai activă (forţa motrice).*

[1] Acad. R.P.R., ms. rom. 357, f. 129 (La 5 februarie 1815, Caragea s-a grăbit să dea cărţi de scutire pandurilor care au luptat împotriva răsculaţilor, deoarece în acea împrejurare el avea prea puţine forţe la dispoziţia sa).

[2] Hurmuzaki, XX, p. 203—204 şi 213—214.

[3] *Ibidem*, p. 206—207.

[4] *Ibidem*, p. 213—214 (Bercofcea, în l. bulgară Bercoviţa).

[5] *Ibidem.*

[6] V. A. Urechia, *op. cit.*, v. X B., p. 57—58.

[7] Muzeul de arh. şi ist. Buc, nr. 35 164 (Fond. Manuc bei); concept în limba turcă cu litere armeneşti. Tot în luna iulie 1815, sîrbii obţinuseră victorii importante împotriva turcilor, care au fost alungaţi din cele mai multe cetăţi din Serbia (G. Yakchitch, *op. cit.*, p. 348—349 şi 351).

[8] Arh. ist. reg. Craiova, LXXXIX/8.

[9] Hurmuzaki, XX, p. 263.

[10] *Ibidem*, p. 213—214.

www.dacoromanica.ro

Masa pandurilor ruptaşi nemulţumiţi a avut în frunte cetele de panduri haiduci. Pandurii revoltaţi au acţionat în special în partea muntoasă a judeţelor Mehedinţi şi Gorj, unde au reuşit să paralizeze — pentru scurt timp — condiţiile existente ale exploatării.

Nu avem documente care să dovedească ridicarea ţărănimii clăcaşe, deşi nu putem să excludem participarea acesteia în părţile stăpînite de pandurii revoltaţi. Neparticiparea restului sătenilor la revoltă s-ar putea explica — parţial — şi prin aceea că în partea muntoasă a Olteniei se află mai multe sate de moşneni.

Această afirmaţie a noastră este întărită şi de cărţile de iertare ale „pandurilor din cinci judeţe ot prez Olt", din 23 octombrie 1817, care au fost trimise de Ioan Caragea voievod la divanul Craiovei şi celor cinci ispravnici de judeţe [1]. În aceste cărţi nu se specifică nimic despre participarea la revoltă a altor pături ale ţărănimii. Totodată cărţile ne probează că au participat la revoltă şi pandurii din alte judeţe, nu numai cei din judeţele Mehedinţi şi Gorj; de aceea, nu trebuie să limităm cu rigurozitate revolta numai la teritoriul cunoscut din documente.

Caracterul spontan şi lipsa unei conduceri unitare, capabilă să coordoneze acţiunea pandurilor revoltaţi, au contribuit la destrămarea rapidă a răsculaţilor, în urma uneltirilor domniei prin promisiuni de scutire de dări şi iertare a căpeteniilor răsculate.

Această revoltă a dezorganizat schimbul de mărfuri în Oltenia. Negustorii au fost siliţi să se risipească cu mărfurile pe care le-au putut salva peste Olt, fără să mai vorbim de pagubele materiale ce li se pricinuiseră în oraşele Cerneţi şi Tîrgu-Jiu.

Slugerul Tudor Vladimirescu, comandirul pandurilor şi în acelaşi timp el însuşi negustor, care plecase la Viena în vara anului 1814 pentru rezolvarea unor chestiuni personale ale lui Nicolae Glogoveanu, la înapoierea sa spre ţară, scria plin de revoltă împotriva „hoţomanilor" de la Ada-Kalé şi împotriva „stăpînitorului" ţării. Dintr-o serie de documente rezultă că Tudor Vladimirescu — în puţinii ani cît a mai trăit — a urmărit cu multă perseverenţă pe foştii conducători ai revoltei pandurilor (fraţii Rogobete şi Pau Nicolicescu), precum şi pe cel care i-a protejat (Hagi Ianuş sau Enuş).

La 28 ianuarie 1815 el scria din Ruşava, plin de indignare, următoarele: „O stăpînire cu aşa ţară mare în mîini; şi un lucru de nimic n-au putut popri, ci ne lăsară de ne prăpădirăm şi ne stinsărăm de tot! Adalîii au început a lua şi robi oameni, spre mai mare bătaie de joc" [2].

Nemulţumirea sa împotriva jafurilor şi-o mai exprimă tot atunci, în altă scrisoare din 5 februarie 1815, în care ia apărarea pandurilor răzvrătiţi şi scoate în evidenţă şi mai mult lipsa de apărare a ţării: „Acea răzvrătire adevărat că şi dumitale şi miie mare pagubă ne făcu. Pe multă lume au atins dar pe noi mai mult. Adevărat că de ai fi ştiut dumneata mai nainte să fi făcut aceia care ai avut mijloc ar fi fost minunat. Ci tot să ai grijă şi despre răzvrătitorii aceia. Eu numai cu pandurii ţării, făr de nici un ostaş striin, voi face de nu se va mişca o iarbă din pămîntul ţării" [3]. În alt pasaj din aceeaşi scrisoare, Tudor Vladimirescu scoate în evidenţă dreptatea cauzei pentru care s-au răzvrătit pandurii şi îşi exprimă nădejdea eliberării lor: „toţi acei răzvrătitori cîţi sînt în legea noastră au multă nădejde la mine, ca cînd va fi vremea, să capete izbăvire căci mă ştiu ei dinainte, mult mi s-au rugat. Apoi de ceilalţi (turci adalîi şi panduri turceşti, *I. N.*) rămîn puţini; cu un cuvînt noaă ne stă la mîna acest lucru".

[1] Arh. ist. centr. Buc., Condica domnească nr. 87, f. 49 v. — 50; publicate de V. A. Urechia, *op. cit.*, v. X B., p. 213.

[2] N. Iorga, *Scrisori inedite ale lui Tudor Vladimirescu din anii 1814—1815*, p. 18.

[3] C. S. Nicolăescu-Plopşor, *O scrisoare necunoscută a lui Tudor Vladimirescu*, în „Studii", 1955, nr. II, p. 77.

www.dacoromanica.ro

Tot în această ultimă scrisoare, Tudor Vladimirescu îşi exprimă intenţia de a lupta împotriva dezordinii interne şi pentru a obţine independenţa ţării [1].

Tudor Vladimitescu, ca reprezentant al tinerii burghezii legată de schimbul de mărfuri, a avut o atitudine justă împotriva celor care prin jaful lor stînjeneau comerţul ţării şi produceau dezordine în ţară.

*

În luna februarie 1815, după sosirea trupelor turceşti chemate în ţară să înăbuşe revolta, Ioan Caragea voievod a hotărît ca toţi pandurii „...adică şi cei ce au fost rămaşi în slujba şi ceilalţi să să aşaze într-o numire dă ruptaşi..." şi „...să plătească pă fieşcare lună cîte talere 4 ; şi cînd va fi trebuinţa dă slujbă să să ia dintrînşii, să să orînduiască pă unde va cere trebuinţa...", urmînd ca numai pe timpul chemării lor la slujbă să fie apăraţi de plata acelei dări [2].

Deşi revolta a fost lichidată în condiţiile arătate mai înainte, numărul pandurilor nemulţumiţi a crescut în urma noii hotărîri domneşti. Aceasta poate explica într-o anumită măsură rezistenţa opusă de unii panduri revoltaţi, precum şi teama domnului ca aceştia să nu se unească cu sîrbii într-o acţiune comună împotriva sa.

În anul următor, la 10 februarie 1816, domnia a luat o nouă hotărîre prin care toţi pandurii au fost constituiţi în „breasla pandurilor" şi au fost obligaţi să plătească ca şi mai înainte cîte patru taleri de nume [3]. Noul aşezămînt prevedea în mod special ca pandurii să nu fie folosiţi ca slujitori şi poteraşi decît atunci cînd va fi absolută nevoie [4]. Această nouă îngrădire a fost făcută cu scopul de a desfiinţa cu totul acel nucleu de armată naţională creată în focul luptei în timpul războiului ruso-turc din 1806—1812.

[1] În anii următori, el a condamnat acţiunile de jaf ale fraţilor Rogobete — aliaţii turcilor adalîi — care au fost sprijiniţi de Hagi Ianuş în anul 1818 şi la începutul anului următor, după cum rezultă din unele documente (Arh. ist. centr. Buc., Corespondenţa Hagi Ianuş, pach. 512, doc. 24 şi pach. 452, doc. 31 ; originalele în limba greacă). Atitudinea lui Tudor Vladimirescu se poate constata mai bine din anaforaua vel logofătului Gheorghe Filipescu, din 15 iunie 1819, la jalba „slugerului Theodor dimpreună cu alţi şase boiernaşi pămînteni din sud Mehedinţi" jefuiţi de „un Ivan Rogobete i frati-său Barbul, tot de acolo, cu alţi cetaşi ai lor" în răscoala turcilor adalîi (E. Vîrtosu, *Mărturii...*, p. 74). Tot acolo putem constata ajutorul dat fraţilor Rogobete de către Hagi Ianuş care le-a obţinut amînarea judecăţii, fapt ce ne face să credem că acesta avea legături de comerţ cu acei contrabandişti şi hoţi de vite. Împotrivirea lui Tudor Vladimirescu împotriva acestor contrabandişti o constatăm şi la 13 februarie 1820, în scrisoarea lui Ioan Gh. Nicolopulos adresată lui Hagi Ianuş, căruia, în post-scriptum, îi scria următoarele : „Aştept răspunsul dumneavoastră la scrisorile mele şi în legătură cu chestiunea Rogobeţilor care sînt în neînţelegere cu slugerul Tudor, precum vă scriam" (Arh. ist. centr. Buc., Corespondenţa Hagi Ianuş, pach. 472, doc. 80 ; originalul în l. greacă).

Poziţia lui Tudor Vladimirescu faţă de aceştia se precizează în februarie 1821, cînd adaugă cu mîna sa ultimele două paragrafe în *Cererile norodului rumînesc* şi anume :

„19/Hagi Enuş, carile nu s-au purtat ca un neguţător, ci s-au întovărăşit cu jăfuitorii, din care pricină s-au făcut mare pradă ţării, cu totu să să izgonească din ţară afară, vînzînd şi rădicînd toate cîte are în ţară.

20/ Doi hoţi prădeţi, anume Iovan Rogobete şi Ghiţă Hoţul cu ceata lui, care s-au prădat într-acest an şi nu s-au ţinut, ci şi acum s-au amestecat la fapte tîlhăreşti, să să puie la ocnă pentru toată viiaţa lor, sau să să omoare în faţa norodului, pentru pildă" (E. Vîrtosu, *Despre Tudor Vladimirescu*, Buc., 1947, p. 67).

Tot pe timpul răscoalei, la 28 ianuarie 1821, Tudor Vladimirescu, în scrisoarea adresată clucerului Costache Ralet, ispravnicul Mehedinţului, a calificat drept „hoţ" pe polcovnicul Pau Nicolicescu, care fusese trimis împotriva sa şi care a fost prins la Ciovîrnişani. Înverşunarea împotriva acestui fost aliat al turcilor adalîi şi-a manifestat-o punînd pe panduri să-l bată de moarte (N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mişcării lui Tudor Vladimirescu*, Buc., 1921, p. 10—12).

[2] E. Vîrtosu, *Mărturii...*, p. 58.

[3] Acad. R.P.R., ms. rom. 267, f. 230—231.

[4] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

Cu toate că a întocmit acest aşezămînt, domnia ţării a avut totuşi nevoie de panduri pentru a-i întrebuinţa în poteri. Cu această ocazie, s-au făcut o serie de abuzuri din partea ispravnicilor judeţelor, care au impus pe pandurii poteraşi la plata celor patru taleri chiar atunci cînd se aflau în slujbă.

După anaforaua visteriei domneşti din 7 iunie 1816, s-a aprobat ca cei 500 de panduri aşezaţi în slujbă pe la judeţe să nu mai fie schimbaţi şi totodată să fie scoşi din breasla pandurilor ruptaşi, fiind obligaţi să slujească cu rîndul la fel cu slujitorii [1]. Această măsură nu a dat satisfacţie deplină nici măcar pandurilor reprimiţi în slujbă, deoarece aceştia au rămas mai departe deposedaţi de privilegiile avute înainte de venirea lui Caragea la domnia Ţării Româneşti.

*

În concluzie, constatăm că forţele participante la revoltă nu au fost îndeajuns de sudate; ele au avut ţeluri diferite, fapt ce a contribuit în cea mai mare măsură la nereuşita ei.

Pandurii în acea epocă se aflau împărţiţi în două grupe diferite: într-o parte pandurii ruptaşi şi în alta — mai mică — pandurii spătăreşti. De aceea, acţiunea lor a fost repede paralizată de domnia ţării, care a reuşit să atragă de partea sa o parte din pandurii revoltaţi, prin diferite promisiuni.

Unirea pandurilor într-un singur bloc nu s-a realizat decît în timpul răscoalei poporului, din anul 1821, sub conducerea fermă şi hotărîtă a lui Tudor Vladimirescu.

Neînţelegerea situaţiei politice şi lipsa conştiinţei de clasă a condiţionat alianţa pandurilor revoltaţi cu turcii adalli. Acest fapt a determinat ca masele ţărăneşti să stea de o parte şi să nu se alăture pandurilor care se revoltaseră împotriva exploatării feudale.

Deşi această revoltă nu a avut un program precis de revendicări şi o conducere unitară totuşi ea a contribuit la slăbirea orînduirii feudale, vestind răscoala poporului din 1821, în care — după cum se ştie — pandurii au jucat un rol deosebit.

[1] E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 58.

www.dacoromanica.ro

STUDII
Revistă de istorie
Anul X, nr. 1, 1957

CAVALERII TEUTONI ÎN ȚARA BÎRSEI

DE

GÉZA BAKÓ (Orașul Stalin)

Istoriografia a început să se ocupe încă din secolul al XVII-lea de așezarea ordinului teutonic în „*terra Borza*"[1]. Problema a fost însă îmbrățișată în mod deosebit de istoriografia germană de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea[2], adică în vremea cînd aceasta a început, pe toate căile, lupta pentru motivarea politicii de asuprire și exploatare dusă de Habsburgi față de popoarele subjugate ale imperiului.

Începînd de atunci, discuțiile în jurul problemei enunțate au devenit o preocupare permanentă a istoricilor burghezi.

Istoriografia burgheză, condusă de dorința de a sprijini tendințele politice ale cercurilor pe care le slujea, a denaturat și această problemă, atribuind ordinului teutonic roluri care nu corespund realității istorice.

Așa de exemplu, unii istorici burghezi au încercat să înfățișeze pe cavalerii teutoni drept civilizatorii acelor regiuni, vorbind de „germenii civilizației pe care ei i-au dus la granița răsăriteană a Ungariei"[3]. De asemenea, au căutat să demonstreze că ei au fost salvatorii, care cu „mîna lor de fier" au înfrînt puterea cumană și au salvat populația acelorași regiuni de sub jugul cuman[4].

Astăzi, cînd istoriografia noastră a căpătat o nouă orientare, e necesară o revizuire critică, în spiritul materialismului istoric, a teoriilor burgheze, care să combată ideile greșite emise și să stabilească adevăratul rol jucat de cavalerii teutoni în țara noastră.

În studiul de față nu ne vom ocupa de istoricul propriu-zis al așezării ordinului în țara Bîrsei, ci ne vom opri doar la analiza din punct de vedere economic, social și politic al episodului. De aceea, nu vom stărui în mod deosebit asupra unor probleme mult discutate în trecut, ca acelea a granițelor teritoriului donat, a limitelor expansiunii, a cetăților ridicate de ordin și altele. Asupra lor nu ne vom opri decît numai în măsura strict necesară.

---

[1] Cf. I. Șchiopul, *Contribuțiuni la istoria Transilvaniei în sec. XII și XIII*, Cluj, 1932, p.15.

[2] *Ibidem*, p. 14—15.

[3] J. K. Schuller, *Archiv fur Kenntnisse von Siebenbürgens Vorzeit und Gegenwart*, Sibiu, 1841, p. 190.

[4] R. Rossetti, *Despre unguri și episcopiile catolice din Moldova*, în Analele Acad. Rom., s. II, tom. 27, p. 263, 272.

www.dacoromanica.ro

De asemenea, nu ne vom ocupa nici de rolul coloniştilor germani de pe acest teritoriu, în viaţa economică, socială, politică şi culturală a Transilvaniei.

*

Unii istorici, ca de pildă I. Şchiopul[1], plecînd de la teza că ordinul teutonic nu a jucat un rol progresist pe teritoriul ţării Bîrsei, au încercat să dovedească că nici nu a fost colonizat în aceste părţi şi că actele care atestă colonizarea lui sînt falsificate.

Cadrul limitat al acestui studiu nu ne permite să analizăm în mod amănunţit această situaţie. Totuşi, trebuie să clarificăm problema aşezării geografice a teritoriului *„Burza"* sau *„Borza"*.

Argumentele cu care I. Şchiopul a încercat să-şi dovedească punctul său de vedere, au fost combătute în majoritatea lor de Emil C. Lăzărescu în articolele sale[2], care, cu excepţia unor greşeli explicabile, cauzate de orientarea vechii istoriografii, au avut o temeinică documentare.

Unele din problemele puse de I. Şchiopul au fost analizate de istorici vechi, ca Tágányi K. şi Pauler G[3], care s-au pronunţat în favoarea autenticităţii actelor.

Noi nu vom lua în considerare decît unele aspecte omise de Lăzărescu şi vom căuta să aducem unele precizări asupra celor arătate de el.

În primul rînd nu corespunde realităţii istorice afirmaţia lui I. Şchiopul, după care pomenirea secuilor în actul lui Wilhelm, episcopul Transilvaniei, din 1213 dovedeşte că *„terra Borza"* nu era în Transilvania, şi deci nu era ţara Bîrsei şi, de asemenea, că amintirea teritoriului secuiesc în diploma privilegială şi bula papală din 1222 dovedeşte că aceste acte sînt false[4]. Şchiopul şi-a bazat acest argument pe presupunerea că secuii au venit în Transilvania după anul 1241, ceea ce însă nu corespunde realităţii. Ni se pare că, mai tîrziu, şi-a dat seama şi I. Şchiopul de acest lucru, deoarece, într-o altă lucrare, a emis părerea că *„terra Siculorum terre Sebus"* e identică cu teritoriul Draosului[5].

Plecînd de la constatarea că expediţia din 1225, condusă contra ordinului teutonic nu este menţionată în nici un act din Ungaria, Şchiopul susţinea că aceasta ar fi putut fi o acţiune auxiliară legată de o altă campanie, îndreptată împotriva voievodatului Galiciului, şi deci *„terra Borza"* trebuie să fi fost undeva pe drumul acestei campanii, adică în Maramureş[6]. În legătură cu aceasta trebuie să arătăm că Andrei, în urma înfrîngerii suferite în anul 1219, a încheiat pace cu acest voievodat şi pînă în anul 1226 nu a mai avut loc nici o campanie în această direcţie, lucru care rezultă de altfel şi din cele expuse de I. Şchiopul[7]. Nu trebuie însă să ne mire faptul că această campanie nu este menţionată în nici un act din Ungaria, aşa cum nici prima campanie nu este menţionată, deoarece actele referitoare la evenimentele din această vreme sînt destul de puţine. Făcînd abstracţie de acele privitoare la situaţia ordinului teutonic, de bulele papale în legătură cu diferite probleme bisericeşti sau de actele de proprietate, şi de actele care nu interesează Transilvania decît pentru numele unor dregători din acest teritoriu, nu găsim pentru perioada 1221—1225 decît cinci acte privilegiale în legătură cu Transilvania.

I. Şchiopul a mai sezisat şi faptul că, în 1223, papa a însărcinat cu numirea arhipresbiterului pe episcopul Toma din Agria şi nu pe episcopul Transilvaniei, deci — după el — *„terra Borza"* n-a putut să fie ţara Bîrsei, ci un teritoriu mai apropiat de episcopia Agria, adică Mara-

[1] *Op. cit.* şi *Cavalerii teutoni în ţara Bîrsei*, 1934

[2] *Notă despre documentele ţării Bîrsei* şi *Cavalerii teutoni*, în revista „Ţara Bîrsei", 1934, p. 336—356; *Cavalerii teutoni şi ţara Bîrsei*, în „Ţara Bîrsei", 1935, p. 140-152.

[3] Tágányi în „Századok", 1893, p. 45, în recenzia colecţiei *Urkundenbuch* de Zimmermann; Pauler A, *Magyar Nemzet története az árpádházi királyok alatt*, (Istoria naţiunii maghiare, sub dinastia regilor arpadieni 1899, II. p. 502.

[4] *Contribuţiuni*, p. 96.

[5] *Ţările Romînești înainte de secolul al XIV-lea*, Universul, Cluj, p. 146.

[6] *Contribuţiuni*, p. 112, 118.

[7] *Ibidem*, p. 111.

www.dacoromanica.ro

mureşul. Această afirmaţie a fost combătută deja de E.C. Lăzărescu[1]. În completare, mai arătăm doar că amestecul papalităţii în eparhia Transilvaniei avea ca obiectiv înlăturarea unei aparenţe — oricît de mici — a dependenţei ţării Bîrsei de episcopia transilvăneană, care s-ar fi concretizat prin numirea arhipresbiterului de către această episcopie.

În concluzie, după discuţiile purtate în trecut în legătură cu această problemă şi pe baza celor arătate mai sus, putem spune că diplomele privilegiale din 1211, 1212, 1222 şi bulele papale din 1222 şi 1231 sînt autentice. În sfîrşit, menţionăm că nu am găsit nici o mărturie care să dovedească că *„terra Borza"* nu ar fi ţara Bîrsei de mai tîrziu.

Studiind actele referitoare la aşezarea ordinului teutonic în *„terra Borza"*, aflăm că teritoriul cu pricina trebuie să fi fost undeva în raza episcopiei transilvănene[2], într-un loc expus atacurilor cumane[3], învecinat cu părţile de dincolo de „munţii cu zăpadă", adică munţii Carpaţi, părţi unde se aşezaseră cumanii[4]. O altă vecinătate trebuie să fi fost aceea a teritoriului locuit de secui[5].

Nu putem căuta acest teritoriu în Maramureş, deoarece Maramureşul era departe de ţinutul locuit de secui. Nici acest teritoriu şi nici nordul Transilvaniei nu se învecina cu cumanii, deoarece o mare parte a Moldovei, începînd din primele decenii ale sec. al XII-lea, a fost încadrată în voievodatul Haliciului[6], respectiv al Haliciului şi al Volhiniei, care la începutul secolului al XIII-lea era într-o perioadă de înflorire[7]. Hotarele sudice ale voievodatului, în preajma colonizării ordinului, erau undeva la sud de Piatra Neamţ[8]. De altfel, chiar încadrarea acestui teritoriu în voievodatul Haliciului a constituit o stavilă în drumul atacurilor cumane, care, în secolul al XI-lea, trecea prin nordul Transilvaniei şi despre care, în secolul al XII-lea, nu mai auzim nimic.

În felul acesta nu putem căuta acest teritoriu nici în Maramureş şi nici în nordul Transilvaniei; dar nu-l putem căuta nici pe linia mijlocie a Carpaţilor răsăriteni, deoarece secuii, pornind de pe locurile lor anterioare de aşezare[9], în jurul anului 1200, au ocupat teritoriul de-a-lungul Carpaţilor răsăriteni[10]. Nu a putut să fie nici în sudul propriu-zis al Transilvaniei, deoarece în primul rînd, această parte nu se învecina direct cu teritoriul cumanilor[11], iar, în al doilea rînd, regiunea Sibiului era deja colonizată, existînd aici şi un comitat regal — cel de dinaintea anului 1224 — iar teritoriul Făgăraşului nu putea să fie atins de atacurile cumane, fiind apărat de munţii Carpaţi.

Aşadar, nu rămîne decît colţul de sud-est al Transilvaniei, ţara Bîrsei, ca teritoriu pe care a fost aşezat ordinul teutonic. La începutul secolului al XIII-lea, apărarea acestui teritoriu nu era încă asigurată; prin căile lui de comunicaţie era accesibil pentru cumani, fiind în vecinătatea acestora şi a teritoriului locuit de secui. Mai tîrziu, întîlnim aici colonişti germani, care au fost chemaţi probabil de teutoni. Şi ca ultimă probă, amintim că, începînd din secolul al XIII-lea, ţara Bîrsei apărea mereu sub acelaşi nume, *„terra Burze"*, *„Burcia"* etc.[12] *„Terra*

[1] *Cavalerii teutoni*, p. 150.

[2] *Documente privind istoria Romîniei*, C. Transilvania, veac. XI, XII şi XIII, vol, I, p.157, 167, 201. Întrucît toate documentele folosite de noi fac parte din acest volum, vom cita de aici înainte numai numărul documentului folosit, spre a evita repetiţii inutile.

[3] Doc. nr. 77, 227 şi altele.

[4] Doc. nr. 227 şi altele.

[5] Doc. nr. 91. 130.

[6] Istoria R.P.R., ed. 1952, p. 35.

[7] A.M. Pankratova, *Istoria U.R.S.S.*, Ed. Cartea rusă, Bucureşti, 1949, p. 70.

[8] Homan şi Szekfü, *Magyar történet*, [Istoria maghiară], I, harta dintre p. 416—417.

[9] După indicaţiile toponimice undeva la răsărit de Sebeş, pe văile Tîrnavelor şi pe teritoriul raioanelor de azi, Tg. Mureş, Sîngiorgiul de Pădure.

[10] „Studii şi cercetări de istorie veche", 1952, p. 342.

[11] *Ibidem*, p. 343.

[12] Doc. nr. 238, 267.

www.dacoromanica.ro

Borza" a trebuit să fie deci ţara Bîrsei. Acest lucru rezultă de fapt destul de clar din actele privilegiale din 1221, 1222 şi din bula papală din 1222, care conţin o serie de toponimice de pe acest teritoriu.

*

Cine au fost cavalerii teutoni şi care a fost scopul colonizării lor în ţara Bîrsei ?

La sfîrşitul secolului al XI-lea, cu contribuţia papalităţii, s-au pus la cale cruciatele. Papalitatea a urmărit prin aceste războaie să readucă sub dominaţia ei Bizanţul, să încadreze în sfera ei de influenţă noi teritorii şi să îndrepte atenţia ţărilor apusene, care îi pricinuiau griji tot mai mari, asupra situaţiei din orient.

În timpul cruciatelor, s-au format mai multe ordine călugăreşti militare cu misiunea de a lupta împotriva „necredincioşilor"[1]. Papalitatea s-a bucurat de înfiinţarea acestor ordine care nu depindeau de puteri laice, ci numai de „scaunul sfînt". Ea vedea în ele factori destinaţi să contribuie la întărirea puterii sale politice, fapt care constituia un obiectiv de frunte în acea vreme. Papalitatea căuta prin toate mijloacele să consolideze puterea ordinelor şi să le folosească pentru scopurile sale, aceasta desigur în concordanţă şi cu obiectivele urmărite de ordine. Ea a făcut tot posibilul să asigure independenţa politică a acestor ordine, aşa încît ele au format [a]devărate state în stat acolo unde s-au stabilit.

Unul dintre aceste ordine era ordinul cavalerilor ospitalieri al bisericii sfînta Maria din Ierusalim, sau ordinul teutonilor.

În anul 1143 s-a întemeiat la Ierusalim o mănăstire şi un spital german, formînd un nucleu în jurul căruia s-a creat în anul 1190 ordinul teutonic, care, mai tîrziu, în 1198, a primit o organizaţie asemănătoare cu a celorlalte ordine[2].

În fruntea ordinului sta magistrul, care, după anul 1301, s-a numit marele magistru.

Ordinul era compus din : *„fraţi cavaleri"*, recrutaţi din rîndurile nobilimii, care alcătuiau elementul luptător, *„fraţi preoţi"* care alcătuiau clerul ordinului şi *„fraţi slujitori"*, care îndeplineau diferite servituţi[3].

Trebuie să accentuăm că toată sarcina întreţinerii ordinului, suportarea cheltuielilor războaielor continue duse de el cădea asupra populaţiei regiunii, în care erau aşezaţi. Pe lîngă toate acestea, populaţia mai era obligată să dea şi trupe auxiliare, astfel că se vede clar ce însemna pentru populaţia unei regiuni stabilirea ordinului teutonic pe teritoriul ei.

Ordinul teutonic n-a avut un rol important în Palestina, de unde [a şi plecat în mod definitiv în anul 1291. În schimb a jucat un rol deosebit de important şi ruşinos în regiunile baltice.

Alungat de la noi în anul 1226, ordinul teutonic , chemat de voievozii polonezi, apare în Prusia, unde, în anul 1237, s-a unit cu ordinul gladiferilor. Ordinul teutonic a dus crîncene lupte împotriva popoarelor baltice, înscriindu-şi prin aceasta o amintire sîngeroasă şi plină de ruşine în paginile istoriei. Puterea lui a fost însă înfrîntă de poporul rus, care a pus stavilă expansiunii sale.

În privinţa colonizării cavalerilor teutoni în ţara Bîrsei, s-au ciocnit, două interese : interesul papalităţii şi interesul regelui Andrei şi al clasei dominante din Ungaria.

În jurul anului 1200 numai ţara Bîrsei nu era încă încadrată efectiv în statul maghiar. Graniţele reale în aceşte părţi s-au stabilit la cotitura Oltului de la Micloşoara-Racoş-Hălmeag. Din actul privilegial din 1211 aflăm că exista aici un sistem de apărare a graniţei[4], compus din

[1] Francisc Pall, *Curs de istorie universală. Cruciatele* (sec. XI—XIII) Cluj, 1948, p. 310.
[2] *Ibidem*, p. 311.
[3] V. T. Paşuto, *Al. Nevschi*, E. S. Bucureşti, 1953, p. 57.
[4] Doc. nr. 77.

www.dacoromanica.ro

cetatea de la Hălmeag şi prisăcile sale, aşezate undeva într-un punct strategic pe drumul care leagă ţara Bîrsei, prin Tînţari—Vlădeni—Şercaia, cu valea Oltului; cetatea Ungra cu prisăcile din faţa ei, care asigurau poarta interioară a văii Oltului de la Racoş, extinzîndu-se departe de Olt atît spre nord cît şi spre sud, şi prisăcile de la Micloşoara care apărau poarta exterioară a văii Oltului de la Racoş. Pentru apărarea şi întreţinerea acestui sistem de întărituri, s-au organizat desigur şi colonii militare regale.

Ţara Bîrsei, care nu fusese încă ocupată efectiv, a trebuit totuşi să fie sub controlul direct al acestui sistem de apărare a graniţei. După unii istorici, încă înainte de colonizarea ordinului, statul a făcut o încercare să asigure drumurile care trec prin acest teritoriu spre centrul Transilvaniei, organizînd cîteva colonii militare regale în locul celor Şapte Sate de mai tîrziu, (az Săcele) sau în alte locuri, centrul acestui sistem de apărare fiind cetatea de pe Tîmpa lîngă Oraşul Stalin [1]. Această încercare n-a dat rezultate deoarece în această vreme Ungaria nu dispunea de elementul uman necesar pentru crearea unor colonii militare destul de puternice.

Ţara Bîrsei a fost un punct strategic foarte important atît din punct de vedere defensiv, cît şi ofensiv. Din punct de vedere defensiv trebuiau asigurate căile de comunicaţie ce duceau prin valea Buzăului, valea Chiojdului, în continuare cu „drumul tătarilor", valea Teleajenului, a Bîscii, pasul de la „şanţurile vechi", pasul Branului; din punct de vedere ofensiv, ea oferea o bază strategică, de aici putîndu-se activa atît spre sud, cît şi spre răsărit. Importanţa ei era cu atît mai mare, cu cît era legată de centrul Transilvaniei prin drumurile cele mai bune, spre deosebire de teritoriul secuiesc. Prin aceste calităţi, ţara Bîrsei ocupa un loc de frunte în planurile de expansiune ale statului maghiar.

Regele şi, alături de el, pătura conducătoare a clasei dominante din Ungaria feudală aveau tot interesul să găsească un element potrivit care să asigure colţul sud-estic al Transilvaniei, să ajute la realizarea planurilor de expansiune spre răsărit ale statului feudal şi să dea concursul la ţinerea în frîu a maselor subjugate din Transilvania [2]. În felul acesta, regele a primit cu bucurie propunerile venite în legătură cu colonizarea ordinului teutonic în răsăritul ţării. De unde au venit propunerile, cine au fost cei care au intervenit, regina, contele de Thüringia [3], sau alţii nu ştim, dar aceasta nici nu are importanţă. Noi credem că propunerile au pornit chiar de la papalitate.

Războaiele cruciate n-au satisfăcut aşteptările „sfîntului scaun". Rezultatele lor au fost slabe din punctul de vedere al papei. De aceea, papalitatea şi-a aţintit din nou privirea asupra Europei şi în special, asupra părţilor ei răsăritene, dorind să-şi extindă sfera ei de influenţă în această direcţie.

Pentru îndeplinirea acestui scop, ea avea nevoie de un puternic bastion care să-i apere interesele. Punctul cel mai potrivit pentru ridicarea acestui bastion se oferea la răsăritul Ungariei, adică în Transilvania, de unde se putea acţiona atît spre sud, cît şi spre răsărit.

Cu toate că în această vreme, influenţa papalităţii şi puterea bisericii în Ungaria ajunsese la punctul culminant [4], statul maghiar nu era totuşi factorul potrivit pentru scopurile „sfîntului scaun". Ţara era frămîntată de puternice contradicţii existente nu numai între clasa

[1] Erik Jekelius, *Das Burzenland*, 1929, vol. *Die Dörfer des Burzenlandes*, p. 39; G. Rösler, *Die deutschen Ritter in Burzenland*, în lucrarea *Das Sächsische Burzenland einst und jetzt* 1925, p. 17.

[2] După cum arată istoricul maghiar Lederer Emma, chiar în această vreme se simte pretutindeni în Ungaria o vie agitaţie, atît în sînul clasei subjugate, cît şi în rîndurile păturilor de jos ale clasei dominante. „Semnele acesteia ni le arată datele din izvorul cel mai preţios al epocii, din aşa-numitul *Registru de la Oradea*" (*Az egház szerepe az árpádkori Magyarországon*, [Rolul bisericii în Ungaria sub Arpadieni], Budapesta, 1950, p. 13.

[3] R. Rosetti, *op. cit.*, p. 259.

[4] Lederer Emma, *op. cit.*, p. 18.

www.dacoromanica.ro

subjugată şi cea dominantă, dar şi între păturile de jos şi cele de sus ale clasei dominante, precum şi între feudalii bisericeşti şi noua pătură a oligarhiei laice, în curs de dezvoltare, „sortită" să preia peste puţin timp rolul conducător în cadrul clasei dominante, deţinut încă de feudalii bisericeşti. Dar, în afară de aceasta, s-au mai ivit şi primele semne ale contradicţiilor dintre papalitate şi vîrfurile clerului din Ungaria, care, mai tîrziu, la sfîrşitul secolului al XIII-lea, au culminat cu opoziţia deschisă a clerului local faţă de papalitate[1]. Aceasta a fost nevoită deci să-şi caute un alt instrument potrivit cu scopurile sale, pe care l-a şi găsit în ordinul teutonic. Primul act cunoscut prin care regele a donat ţara Bîrsei ordinului teutonic sub formă de feud, datează din anul 1211, [după 7 mai][2].

Data aşezării cavalerilor teutoni în ţara Bîrsei a fost mult discutată în trecut. Majoritatea istoricilor au fost de părere că ordinul teutonic s-a aşezat pe acest teritoriu în anul 1211; unii însă susţineau că acest eveniment a avut loc mai înainte[3]. În prezent nu ne putem pronunţa definitiv în această problemă, dar, ţinînd seama că din vremea anterioară anului 1211 nu posedăm nici o ştire în legătură cu existenţa cavalerilor teutoni în ţara Bîrsei, în timp ce după anul 1211 avem numeroase date referitoare la acest fapt, credem că, chiar dacă colonizarea este anterioară anului 1211, nu a putut totuşi avea loc cu multă vreme înainte.

Mulţi istorici, bazîndu-se pe diferite expresii întîlnite în acte, au susţinut că acest teritoriu, în preajma aşezării ordinului, era pustiu şi nelocuit[4]. Această ipoteză este însă combătută de toponimia slavă şi romînă, care, în lipsa continuităţii populaţiei, nu s-ar fi putut menţine. Existenţa populaţiei e dovedită şi de rămăşiţele unor cetăţi, ca cele de la Teliu de pe Ratberg (Or. Stalin) de pe Lempes (dintre Bod şi Hărman), care aparţin tipurilor de cetăţi slave, şi care, după cum arată forma lor asemănătoare cu cea a întăriturii de pe „Cetate" din complexul de la Moreşti, aparţin epocii din preajma colonizării ordinului teutonic. De asemenea, putem cita şi materialul ceramic, cu date tot din această vreme[5]. Nu putem lua deci *ad literam* informaţiile date de actele contemporane după care ţara Bîrsei era „deşartă şi nelocuită". Atacurile cumane nu au putut cauza decît o rărire a populaţiei, dar şi aceasta în special pe locurile mai expuse incursiunilor.

Hotarele fixate în actul de danie din 1211 au oferit şi ele prilej de discuţii[6]. Ca rezultat al discuţiilor purtate, le putem stabili astfel: hotarul pornea de la prisăcile cetăţii Hălmeagului şi mergea pînă la prisăcile cetăţii Ungra, atingînd aceste întăriturii care se extindeau şi spre sud de Olt; apoi se continua pînă la prisăcile de la Micloşoara, aşezate lîngă Olt; de aici, urmînd cursul Oltului, hotarul mergea pînă la revărsarea apei Prejmerului, şi, pe urmă, pe lîngă apa Prejmerului, pînă la izvorul ei; de aici, trecea la izvorul Timişului şi, în continuare, pînă la cursul apei Bîrsa; apoi, ocolind pe lîngă munţii de la Vulcan şi Codlea, se reîntorcea la cetatea Hălmeagului, la prisăcile ei.

Ordinul teutonic a primit o serie de privilegii importante, pe care le putem împărţi în trei categorii: economice, politice şi bisericeşti.

---

[1] *Ibidem*, p. 21.

[2] Doc. nr. 77.

[3] De ex. Marinescu Atanasie, *Negru Vodă şi epoca lui* în Analele Acad. Rom. s.II, tom. 31 (1908—1909) p. 532.

[4] G. D. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, Sibiu, 1925, I, p. 26; G. Treiber, *Siebenlungsformen im Burzenland. Das Burzenland*, vol.cit., p. 3; J. Gross, *Die Geschichte des Burzenlandes*, în *Das Sächsische Burzenland*, Braşov, 1898, p. 13.

[5] K. Horedt, *Ceramica slavă din Transilvania*, în „Studii şi cercetări de istorie veche", anul II, vol. 2, p. 201.

[6] G. E. Müller, *Die Ursachen der Vertreibung des deutschen Ordens aus dem Burzenlande und Kumanien im Jahre 1225*, *Korrespondenzblatt XLVIII*, 1925, p. 41—68.

www.dacoromanica.ro

După cum ne arată actul de danie din anul 1211[1], din aurul sau argintul găsit eventual pe acest teritoriu o parte (probabil jumătate) va fi a cavalerilor teutoni. Mai departe, actul scrie că regele lasă libere tîrgurile din acest ţinut şi vămile lor. Cavalerii sînt scutiţi de plata dinarilor liberi şi a ponderilor, precum şi de plata oricărei alte dări. Voievodului Transilvaniei îi este interzis să ceară găzduire la ei.

În actul de danie din 1222[2] apare clauza prin care şi oamenii ce locuiau acest ţinut au fost exceptaţi de la contribuţiile datorite regalităţii, fiind lăsaţi la dispoziţia cavalerilor teutoni. Amintim acest lucru aici, deoarece credem că situaţia era la fel şi în perioada anterioară anului 1222, aşa încît , includerea clauzei de mai sus în actul din 1222, nu era decît consacrarea legală a unei stări de lucruri deja existente.

În 1212 regele emite încă un act privilegial[3], în care, la cererea ordinului, interzice intrarea schimbătorilor de bani pe acest teritoriu, aşa încît — după cum reiese clar din actul din 1212 — ordinul teutonic s-a bucurat de foloasele ce decurgeau de pe urma banilor noi. Privilegiul primit din partea lui Wilhelm, episcopul Transilvaniei, prin scrisoarea din 1213[4], a asigurat încă un venit visteriei ordinului. Prin această scrisoare, episcopul îi acordă dreptul „să ia dijma ⟨bisericească⟩ de la toţi locuitorii de faţă şi viitori ai acestei ţări". Pentru a nu pierde din veniturile episcopiei sale, Wilhelm excepteză însă „ungurii şi secuii" ce vor vrea să treacă în numita ţară", ei rămînînd supuşi dijmei episcopale.

În categoria privilegiilor politice se include acea dispoziţie a primului act de danie după care cavalerii sînt supuşi direct judecăţii regale, avînd totodată dreptul de a-şi alege dintre ei judecătorii. Din cel de-al doilea act de danie (1222) vedem că au dreptul să-şi orînduiască singuri judecători asupra oamenilor lor. Amintim acest lucru, considerînd că aceasta a fost situaţia şi înaintea eliberării celui de al doilea act de danie.

Primul privilegiu bisericesc e primit de ordinul teutonic prin scrisoarea episcopului Wilhelm din 1213, care îl încuviinţează să facă „în chip slobod hirotonisiri de preoţi pentru biseri, ricile ce se vor ridica în acea ţară".

Pentru a scoate în evidenţă dependenţa acestui teritoriu de episcopia transilvăneană-sînt introduse în act şi cîteva îngrădiri. Se hotărăşte ca, înainte de hirotonire, preoţii să fie recomandaţi episcopului. Apoi, preoţii mai erau obligaţi să dea episcopului „găzduirea cuvenită şi numărul de cai ⟨de transport⟩ cuvenit după canoane" în cazul cînd va merge în acea ţară iar ordinul să lase „judecarea pricinilor criminale şi mai ales a celor privitoare la caterisirea preoţilor" cu totul pe seama episcopului.

Acestea sînt, aşadar, privilegiile primite de ordinul teutonic de ale căror foloase — trebuie însă să menţionăm — populaţia regiunii, subînţelegînd şi coloniştii, nu s-a bucurat.

Regele a renunţat la vama tîrgurilor, la dijma populaţiei, la venitul de la banii noi, însă nu în favoarea populaţiei, ci în aceea a ordinului teutonic, care urma să beneficieze de aceste venituri. Chiar dacă la început, pentru a încuraja colonizarea, ordinul a promis unele înlesniri noilor veniţi, el spera să recupereze în viitor aceste „pierderi", şi să-şi mărească veniturile sale deoarece, în fond, coloniştii nu erau chemaţi pentru a li se oferi condiţii mai bune de trai, ci pentru a li se stoarce redevenţe provenite de pe urma muncii lor.

Privilegiile obţinute de cavalerii teutoni ne arată că ei se bucurau de imunitatea feudală asupra feudului primit, imunitate caracterizată prin cei doi factori : jurisdicţia asupra celor supuşi şi scutirea acestora de sarcinile obşteşti, fiind lăsaţi în întregime spre slujba şi folosul cavalerilor.

[1] Doc. nr. 77
[2] Doc. nr. 82
[3] Doc. nr. 130
[4] Doc. nr. 91.

www.dacoromanica.ro

Cu toate că ordinul teutonic a primit o serie de importante privilegii, totuși, constatăm că, chiar în primul act de danie, s-a introdus o clauză menită să-l împiedice a se întări prea mult, ca să nu devină periculos pentru stat. Clauza în chestiune prevede că ordinul are voie să-și ridice „cetăți de lemn și orașe de lemn". Încuviințarea dată în legătură cu ridicarea cetăților nu este un fapt întîmplător, deoarece în această vreme numai regele avea dreptul să ridice cetăți[1] și numai el putea acorda acest drept. Dar nu este întîmplătoare nici precizarea materialului de construcție, deoarece și mărturii ulterioare, vorbind de încuviințări date pentru ridicarea cetăților, specifică materialul de construcție : piatră sau lemn. Așa, de exemplu, Ludovic la 23 septembrie 1342 dă voie banului Milch și fiilor lui să construiască cetăți de piatră în locul celor de lemn de pe granița nord-estică.

*

Cavalerii teutoni, primind ca feud țara Bîrsei s-au așezat aici. Desigur, că au venit din valea Oltului, pe unde trecea drumul cel mai accesibil. Prima lor așezare trebuie să fi fost în localitatea Feldioara de azi, care a devenit centrul și reședința lor. Numele german Marienburg, dat localității după patroana ordinului, ne păstrează această amintire[2].

Unii istorici burghezi, bazați pe o știre din cel de-al doilea act de danie[3], aminteau cu multă plăcere că ordinul teutonic a instalat la Marienburg un spital[4]. Este necesar să analizăm mai în de-aproape această problemă și să vedem care a fost rolul spitalului. Știm că primele spitale militare au fost fondate cu ocazia cruciatelor, cînd se simțea nevoia îngrijirii răniților aflați departe de căminele lor. Sîmburele ordinului teutonic a fost chiar o asemenea fundație. În condițiile luptelor continue, ordinul s-a îngrijit și mai tîrziu să-și creeze asemenea spitale, așa încît instalarea unui spital, sau a unor spitale, pe noul teritoriu — țara Bîrsei — era un lucru firesc. Nu trebuie să uităm însă că acest spital nu a servit progresului, nu a servit nevoilor populației, ci scopurilor agresive ale ordinului teutonic.

În legătură cu așezarea cavalerilor teutoni în țara Bîrsei, se pune și o altă întrebare, și anume : care a fost comportarea lor față de populație?

Putem presupune, pe bună dreptate că ordinul teutonic nu s-a purtat „cu mînuși" față de populația găsită în țara Bîrsei și teritoriile învecinate, ci a căutat s-o supună unui regim sever de exploatare, de asuprire. A căutat să stoarcă de la ea cît mai multe venituri, silind-o, în același timp, la muncile grele de construire a localităților întărite și a cetăților. Putem presupune că unele așezări ale populației au fost devastate chiar în această vreme de către cavalerii teutoni, din cauză că locuitorii n-au voit să se supună regimului de asuprire. Dovezi în această direcție nu avem, dar ne îndreptățesc la această presupunere faptele săvîrșite de ei în regiunile baltice, unde au trecut prin foc și sabie pe toți acei care au îndrăznit să-și apere drepturile, căminul și familia lor.

De asemenea, putem deduce acest lucru și din faptul că bula papală din 12 septembrie 1225, vorbind de comportarea cavalerilor față de oamenii regelui de pe teritoriile ocupate pe nedrept spune : „ei au luat în prinsoare pe oamenii săi, asuprindu-i cu cereri nedrepte". Dacă așa s-au purtat cu oamenii regelui, apoi cum am putea crede că au fost mai binevoitori față de cei supuși lor necondiționat?

Populația teritoriului n-a putut primi bucuros pe cavaleri, n-a putut să vadă în ei niște eliberatori, ci, din contră, a înțeles că invadatorii nomazi, care intrau doar sporadic în țară,

[1] A. Decei, *Cetatea Salgo de lîngă Sibiel (jud. Sibiu)*, în „Anuarul Inst. de ist. naț Cluj, VIII (1939-42), p. 324.

[2] *Das Burzenland*, 1929, vol. *Die Dörfer des Burzenlandes*, I, p. 38 și 44

[3] Doc. nr. 130, spune : „Casa sau ospitalul".

[4] *Das Burzenland*, vol. cit., p. 41—42.

www.dacoromanica.ro

au fost înlocuiţi cu un stăpîn permanent şi crunt. Ea a rezistat desigur din toate puterile faţă de politica de asuprire şi de exploatare a ordinului teutonic. Această rezistenţă e confirmată de faptul că, deşi ordinul teutonic peste tot unde a apărut a impus populaţiei, cu forţa, religia catolică, totuşi în acele părţi nu avem nici cea mai mică amintire, nici cel mai mic semn, că locuitorii acestui ţinut ar fi trecut odinioară la această religie. Din contră, toate împrejurările ne arată că ei au rămas fideli vechii lor religii. Acest lucru nu se poate explica prin aceea că ordinul teutonic a stat puţin timp în aceste părţi şi că, după plecarea lui, noua religie, nefiind înrădăcinată, ar fi fost părăsită de populaţia convertită; clerul care a rămas pe loc ar fi avut grijă ca acest lucru să nu se întîmple, mai ales că în anii de după plecarea ordinului teutonic s-a pornit o campanie de convertire pe teritoriul învecinat, adică în Moldova.

După ce s-a stabilit pe acest teritoriu, ordinul a început să-şi realizeze planurile lui de colonizare unul din principalele sale obiective urmărite oriunde s-a aşezat. Colonizarea a fost cu atît mai necesară, cu cît ordinul şi-a dat seama curînd că populaţia existentă nu va putea face faţă sarcinilor multiple destinate locuitorilor de pe teritoriile supuse lui. Întreţinerea membrilor ordinului aşezaţi în aceste părţi, suportarea cheltuielilor necesare războaielor în perspectivă, formarea trupelor auxiliare şi asigurarea unui venit net pentru ordin, erau sarcini grele care cereau un număr mult mai mare de supuşi.

Pentru a se asigura toate acestea, ordinul teutonic a chemat colonişti germani, care au întemeiat o serie de localităţi dintre care patru mai importante: Feldioara, Sînpetru, Hărman şi Prejmer, ne sînt cunoscute din actul de danie al lui Bela al IV-lea din 1240[1].

Marea majoritate a acestor colonişti erau agricultori şi deci aşezările lor erau caracteristice regimului de economie rurală. Vor fi venit desigur într-un număr foarte mic şi meseriaşii, de care aveau nevoie cavalerii teutoni deoarece industria casnică a agricultorilor nu le satisfăcea cerinţele multiple şi pretenţioase. Este probabil că au venit şi cîţiva negustori — fideli sateliţi ai cuceritorilor — care prevedeau posibilităţi de îmbogăţire de pe urma politicii de agresiune a ordinului teutonic.

Nu se ştie cînd s-au început colonizările. Putem presupune însă că ordinul, imediat după ce a luat în posesiune ţara Bîrsei, a luat măsuri şi în această privinţă. Trebuie să remarcăm însă faptul că scrisoarea episcopului Wilhelm, din 1213, nu pomeneşte nimic de bisericile existente, ci numai de cele ce se vor ridica în viitor, ceea ce ne face să bănuim că, la acea dată, colonizarea abia începuse. De fapt, în momentul de faţă nu cunoaştem precis ce proporţii a luat colonizarea în perioada cavalerilor teutoni. Bula papală din 12 ianuarie 1223[2] ne informează că atunci exista deja un mare număr de clerici în ţara Bîrsei, ceea ce înseamnă că şi numărul coloniştilor trebuie să fi fost destul de important. Dat fiind că populaţia maghiară a fost întotdeauna în număr mic în ţara Bîrsei, şi că băştinaşii nu au fost convertiţi, populaţia catolică de acolo a fost desigur alcătuită din colonişti germani chemaţi de ordinul teutonic.

*

Regele s-a înşelat însă în aşteptările sale. Ordinul teutonic nu avea de gînd să rămînă vasalul său şi să reprezinte interesele clasei dominante, din Ungaria, în acest colţ al ţării. El tindea spre ţeluri mai „înalte", spre independenţa completă şi îşi urmărea fără preget scopurile sale agresive. În activitatea cavalerilor teutoni pe teritoriul ţării Bîrsei putem distinge două perioade: prima de la 1211 pînă la 1221, iar a doua de la 1222 pînă la 1225.

După cum rezultă din divergenţele de mai tîrziu dintre cavaleri şi rege, şi din textul celui de-al doilea act de danie (1222), teutonii au călcat încă din prima perioadă clauzele cuprinse

[1] Doc. nr. 267.
[2] Doc. nr. 140.

www.dacoromanica.ro

în actul privilegial, trecînd cu mult peste limitele permise de starea de vasalitate. Aşa cum au arătat majoritatea istoricilor, cavalerii teutoni nu au respectat hotarele fixate în actul de danie. Mulţi istorici din trecut s-au ocupat de problema expansiunii, unii dintre ei căzînd în exagerări în ceea ce priveşte limitele ei. Aşa, de exemplu, J. Ch. Engel susţinea că Cruceburgul, ridicat de cavaleri, era la Saschiz (aproape de Sighişoara)[1]; M. Ancker şi Fr. Philippi au susţinut că expansiunea a ajuns pînă în părţile nordice ale teritoriului de azi al raionului Tg. Săcuiesc, unde au clădit cetatea Balvănios[2].

Ambele presupuneri sînt exagerate. Expansiunea pînă la Saschizul de azi este exclusă de faptul că acest teritoriu — după cum putem deduce din diploma andreiană din 1224[3] — în perioada cînd cavalerii teutoni erau în ţara Bîrsei, aparţinea teritoriului coloniştilor germani din sudul Transilvaniei. În ceea ce priveşte expansiunea pe teritoriul Kezdi (raionul Tg. Secuiesc), aceasta ar fi dus la un conflict între cavaleri şi secui, conflict care n-ar fi putut să fie dat uitării de actele contemporane. Documentele ne vorbesc în adevăr de ocuparea unor teritorii ale regelui, dar cel secuiesc nu era considerat teritoriu regal[4], aşa încît expansiunea în această direcţie trebuia să fie menţionată deosebit. E drept că numai din bulele papale avem unele mărturii asupra expansiunii, dar ele au fost întocmite pe baza scrisorilor regale, care ar fi amintit expansiunea pe teritoriul secuiesc, aşa cum bula papală din 1218[5] nu a uitat să menţioneze pe secui.

Nu e motivată nici afirmaţia după care cetatea Balvănios ar fi fost construită de cavalerii teutoni. În primul rînd, cetatea aparţine tipului de cetăţi familiale feudale, caracterizate prin donjon.

Ea nu este cetate strategică nici prin aşezarea ei, astfel că această construcţie nu se poate atribui cavalerilor. În al doilea rînd, tehnica de construcţie a donjonului arată că acesta este mai nou decît donjonul mare al cetăţii de la Rimetea[6], construit în ultimele decenii, ale sec. al XIII-lea — şi este contemporan cu donjonul mic al acelei cetăţi, construit în ultimii ani ai sec. al XIII-lea sau în primele decenii ale sec. al XIV-lea. Credem că cetatea de la Balvănios nu a fost construită de ordinul teutonic, ci de unul dintre membrii familiei Opour, feudali prin aceste părţi, la începutul sec. al XIV-lea şi era destinată ca reşedinţă familială.

Ordinul teutonic a mai făcut şi alte încălcări ale clauzelor din actul privilegial. A început să bată monede, ceea ce a determinat pe rege să introducă în actul din 1222 o clauză care interzice aceasta. Nu a respectat condiţia pusă în legătură cu ridicarea cetăţilor de lemn, clădind cetăţi de piatră. De asemenea, după cum putem deduce din restricţia introdusă în actul din 1222, a chemat pe supuşii regelui să se aşeze în ţara Bîrsei. În afară de aceste încălcări, au mai putut avea loc şi altele, care însă nu sînt cunoscute.

Analizînd în mod obiectiv cele de mai sus, trebuie să arătăm că două din încălcările menţionate pot fi justificate. Prima este ocuparea teritoriului Cruceburgului şi ridicarea cetăţii în acel loc. Apărarea drumurilor care duceau prin valea Buzăului, valea Chiojdului şi „drumul tătarilor" spre ţara Bîrsei era o problemă vitală pentru coloniile din ţara Bîrsei. Regele n-a

[1] Vezi *Das Burzenland*, vol. cit., p. 38.

[2] M. Ackner, *Die Römische alterthümer und deutsche Burgen im Siebenbürgen*, Viena, 1857, p. 65; Fr. Philippi, *Die deutschen Ritter im Burzenlande*, Braşov, 1861, p. 41.

[3] Doc. nr. 157.

[4] Teritoriul secuiesc nici la începutul sec. al XVI-lea, cînd relaţiile feudale în acest teritoriu erau închegate, nu figurează în lista domeniilor regale (*Corpus Juris Hungarici*, 1899, I, 709).

[5] Doc. nr. 108.

[6] Este vorba de cetatea familiei feudale Toroczkai de lîngă Rimetea Trascăului (reg. Cluj, raionul Turda).

www.dacoromanica.ro

putut să asigure apărarea acestor drumuri. Ocupînd teritoriul şi construind cetatea, ordinul teutonic rezolvă în primul rînd problema apărării acestor căi importante, iar în al doilea rînd creează un post înaintat de rezistenţă, aşa încît atacurile duşmane nu mai puteau atinge dintr-o dată ţara Bîrsei.

Cea de-a doua este construirea cetăţilor de piatră. Ordinul era silit într-o oarecare măsură să construiască asemenea cetăţi din cauză că cele de lemn nu puteau oferi o siguranţă suficientă contra cumanilor, care cunoşteau probabil metodele de asediu, deprinse cu ocazia participării lor în luptele contra Bizanţului. Desigur, este adevărat şi faptul că ordinul teutonic căuta prin construirea cetăţilor de piatră să se întărească şi împotriva statului.

De altfel, se pare că şi regele a acceptat motivarea cavalerilor, căci, prin actul din 1222, le îngăduie să ridice cetăţi şi oraşe de piatră şi le donează teritoriul Cruceburgului.

Problema cetăţilor ridicate de cavalerii teutoni a fost mult dezbătută de istoricii din trecut. Ar fi folositor pentru noi să cunoaştem rămăşiţele acestor cetăţi, planul, tehnica lor de construcţie şi de apărare. Din nefericire însă, pînă acum, nu cunoaştem nimic despre ele. Bulele papale ne informează despre cinci cetăţi şi o „cetate foarte întărită" ridicate de ordin[1]. Dar unde au fost aceste cetăţi şi care din ruinele existente azi în raionul Stalin, fosta ţară a Bîrsei pot fi atribuite cavalerilor teutoni este încă şi azi o problemă deschisă.

Odată cu studierea problemei aşezării ordinului teutonic în ţara Bîrsei, am căutat să studiem şi problema cetăţilor ridicate de acesta. În decurs de mai mulţi ani, am vizitat în repetate rînduri ruinele cetăţilor a căror construcţie e atribuită ordinului teutonic, încercînd să le studiem în comparaţie cu cetăţile ridicate de ordinele militare în Siria şi Palestina sau în comparaţie cu alte construcţii medievale din ţară şi din alte părţi. Aceste cercetări însă nu ne-au adus rezultatul dorit; n-am putut găsi nici o cetate a cărei construcţie s-o atribuim fără greş ordinului teutonic şi care ar putea servi ca bază de comparaţie. La confuzia care există în jurul acestor cetăţi contribuie şi faptul că nu întîlnim în ţara Bîrsei nici măcar două cetăţi medievale de acelaşi tip.

Analiza amănunţită a acestei probleme nu intră în cadrul studiului de faţă; de aceea ne limităm la prezentarea cîtorva aspecte ale rezultatelor cercetărilor în acest domeniu.

În primul rînd, trebuie să scoatem din lista cetăţilor atribuite ordinului teutonic cetatea actuală de la Rîşnov, tipică cetate ţărănească din sec. al XV-XVII-lea, castelul de la Bran, construit la sfîrşitul sec. al XIV-lea, cetatea de lîngă Teliu şi presupusul Cruceburg, care aparţine tipului cetăţilor slave. Despre cetatea de pe Tîmpa (Or. Stalin) s-a presupus că este din perioada anterioară aşezării cavalerilor teutoni, deci nu este construită de aceştia. Cetatea actuală de la Feldioara, aşa cum arată construcţia ei (ziduri cu cărămidă, metereze de tip nou etc.) a fost construită pe la sfîrşitul sec. al XIV-lea. W. Horwáth a explicat existenţa elementelor noi prin împrejurarea că cetatea a fost reconstruită în vremea lui Sigismund[2]. Nu este exclus acest lucru; în orice caz, în forma ei de astăzi, n-o putem atribui cavalerilor teutoni; urmează ca prin săpături şi cercetări sistematice să se stabilească care părţi sînt mai noi şi care pot fi de la începutul sec. al XIII-lea.

Cetatea Hălchiului (Heldenburg) aparţine tipului cetăţilor feudale familiale, caracterizate prin donjon şi nu are nici o calitate strategică, aşa încît sînt mai apropiate de realitate acele păreri după care ar fi fost construită de unul din feudalii din regiune, fie de Fulkun, fie de Vincenţiu, fiul lui Akedaş, sau urmaşii lui.

Din mica cetate de la Codlea nu ne-au rămas decît puţine rămăşiţe. Tehnica de construcţii a zidurilor arată o vechime atît de mare, încît poate să fie identică cu cetatea amintită în actele

[1] Doc. nr. 216, 227.
[2] *Das Burzenland* , vol. cit., p. 45.

www.dacoromanica.ro

din cel de-al şaptelea deceniu al sec. al XIII-lea. După planul ei, pare că aparţine tipului micilor cetăţi de piatră din sudul Transilvaniei[1].

„Cetatea tătarilor" aşezată pe „drumul tătarilor" potrivit unui plan care seamănă cu cel al cetăţii Scheia de lîngă Suceava, aparţine tipului cetăţilor de cîmpie polono-baltice[2]. După W. Horwàth aceasta era Cruceburgul[3]. E o ipoteză posibilă, dar nici nu trebuie să i se acorde prea mult credit, mai cu seamă dacă luăm în consideraţie că cetăţile de acest tip sînt în general mai noi[4].

Cetatea lui „Negru-vodă" de lîngă Rucăr a fost atribuită de mulţi istorici cavalerilor teutoni[5], pe motivul că este aşezată la un punct strategic pe drumul ce ducea din ţara Bîrsei spre colonia presupusă a ordinului teutonic de la Cîmpulung şi că întîlnim la această cetate un mic bastion semicircular deschis în partea interioară, tip care a apărut în Europa numai în urma cruciatelor şi deci care ar fi fost adus în aceste părţi de cavalerii teutoni. Aceste explicaţii însă nu au constituit argumente decisive. În privinţa bastionului, de exemplu, dacă luăm în consideraţie că un bastion asemănător, deschis în partea anterioară, există şi la cetatea de pe Tîmpa[6], despre care s-a presupus că este mai veche, şi cunoscînd că acest tip de construcţie era folosit pretutindeni în răsărit, putem spune că a putut să provină şi pe altă cale, direct din răsărit, nu neapărat prin intermediul ordinului teutonic.

În afară de cele de mai sus, mai sînt cîteva cetăţi, care însă ori sînt mai vechi, aparţinînd tipului cetăţilor slave de pe dealul Lampeş, Ratberg şi cetatea de pămînt de pe dealul Sprenculuí, unde a existat şi un turn de piatră, construit cu mult timp după perioada aşezării ordinului, teutonic, sau cetăţi mai noi, cetăţi moderne, (ca „Cetăţuia" de la Or. Stalin).

În concluzie, putem spune că problema cetăţilor ridicate de ordinul teutonic va putea fi deplin rezolvată numai în urma unor săpături şi cercetări sistematice.

*

În decursul anilor, raporturile dintre rege şi ordinul teutonic devin tot mai rigide. Regele, fiind încunoştiinţat despre încălcările săvîrşite de ordin, şi-a dat seama că acesta nu este un instrument potrivit pentru scopurile care au determinat aducerea lui.

Ordinul teutonic nu a participat cu nici un cavaler la cruciata condusă de regele Andrei. În locul lui întîlnim ordinul ioaniţilor, căruia regele îi va acorda numeroase privilegii.

Între timp se întăreşte tot mai mult tabăra acelora care, îngrijoraţi de întărirea ordinului teutonic sau doritori să acapareze teritoriul lui, cereau cu tărie îndepărtarea sa din ţară. În fruntea acestei tabere, compusă în special din feudalii transilvăneni, se afla Bela „regele tînăr" care, stăpînind Transilvania, era direct interesat în îndepărtarea cavalerilor teutoni şi probabil, Dionisie, palatinul de mai tîrziu.

---

[1] A. Decei. *op. cit*; W. Horwáth, *Die Radu Negru Burg bei Breaza, Korespondenzblatt*, 1925. În ce priveşte planul întocmit de Horwáth (*Das Burzenland, vol. cit*, anexa 11, şi anexele la art. *Die Schwarzburg bei Zeiden, Korrespondenzblatt*, 1924) nu-l putem lua în consideraţie decît cu titlul informativ, deoarece, în lipsa unor săpături, a fost întocmit mai mult după imaginaţie,

[2] „Studii şi cercetări de istorie veche", 1—2, 1953, p. 366.

[3] *Das Burzenland*, vol. cit., p. 48; *Die richtige Kreutzburg, Korrespondenzblatt*, 1928, p. 149—150.

[4] Cetatea de la Scheia de ex. de la sfîrşitul sec. al XIV-lea. („Studi şi cercetări de istorie veche ", vol., cit., p. 379).

[5] *Das Burzenland*, vol. cit., p. 57; G. E. Miller, *Burg „Negru Vodă" im Törzburger Pass, Korrespondenzblatt*, 1923, p. 51; Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 263; şi alţii.

[6] Planurile în *Das Burzenland*, vol. cit., p. 79 şi anexa nr. 21.

www.dacoromanica.ro

În 1221, regele, ascultînd cererile insistente ale acestei tabere, a poruncit ca ordinul teutonic să fie alungat din ţara Bîrsei. După cum rezultă din actul de danie din 1222 şi din bulele papale din 1231 şi 1232[1], în anul 1221 a avut loc o campanie contra ordinului, care, din această cauză, a suferit pagube mari. Din actul de danie din 1222, care spune „dădusem ordin" rezultă că regele n-a participat la campanie, aceasta fiind organizată probabil de Bela.

Evenimentele din 1221 nu ne sînt cunoscute mai îndeaproape. Ştim doar atît că conflictul s-a terminat prin împăcare, ceea ce se poate atribui intervenţiei papale, deşi nu avem nici o ştire în această privinţă.

<Înainte de 7 mai> 1222, regele a emis un nou act de danie[2], prin care a întărit vechea danie. În afară de aceasta, îndemnat probabil de reprezentanţii intereselor papale, a mai donat cavalerilor teutoni pămîntul Cruceburgului şi teritoriul dintre Hălmeag, sau prisăcile Hălmeagului şi izvorul Bîrsei.

Totodată, cu scopul de a înlătura pentru viitor încălcarea teritoriului regal, i-a fixat şi direcţia de expansiune, dăruindu-i „ţinutul de la capătul pămîntului Cruceburg, ce merge pînă la hotarele brodnicilor" şi de cealaltă parte de la izvorul Bîrsei la Dunăre, deci ţinutul ce se extinde spre răsărit de linia izvorul Bîrsei — Dunăre, pînă în sudul Moldovei — unde locuiau brodnicii[3].

Pe lîngă întărirea vechilor privilegii, ordinul teutonic a mai primit şi altele noi. S-a îngăduit zişilor fraţi să ţină liber pe rîul Olt şase năvi şi pe rîul Mureş alte şase „care să ducă sare prin tot regatul... la mers în jos, iar la venit în sus să aducă alte lucruri" şi s-a dat „pe vecie, în mod liber, şi oriunde ar voi, mine de sare numite ocne, îndestulătoare pentru cele douăsprezece năvi".

Această problemă a fost de multe ori dezbătută în trecut. Aşa, de exemplu, K. Szabó a fost de părere că sarea a provenit de la ocnele din secuime[4]. Dintre istoricii contemporani, E.C.Lăzărescu a susţinut că este vorba de sarea din Moldova, sau de cea din Transilvania, ori din alte părţi[5].

Desigur, ar fi de dorit să cunoaştem unde au fost aceste ocne şi în ce direcţie s-a transportat sarea. Nu este însă exclus ca cercetarea să ne fie zadarnică; poate că ordinul teutonic, în timpul cît a mai stat în aceste părţi, n-a mai avut ocazia să se folosească de acest privilegiu. În tot cazul, este interesant faptul în sine, că ordinul teutonic îşi cere deja partea lui din comerţul cu sare, care, în această vreme — deşi apăruseră rivali puternici — era încă un monopol al feudalilor bisericeşti[6].

Regele îi mai scuteşte, atît pe cavaleri cît şi pe oamenii lor, de orice vămi „cînd vor trece prin ţara secuilor sau „*terra Blacorum*".

De asemenea, „pe oamenii ce locuiau în ţinutul pomenit", regele i-a lăsat „fără nici o cerinţă" din partea lui „spre slujba şi folosul numiţilor fraţi" şi a dat voie cavalerilor „să-şi orînduiască singuri judecătorul asupra oamenilor lor", legalizînd probabil starea existentă şi mai înainte. Le -a mai dat voie să-şi ridice „cetăţi şi oraşe de piatră", confirmînd astfel privilegii mai vechi.

Actul cuprinde şi cîteva îngrădiri. Regele a interzis ordinului teutonic baterea monedelor şi primirea oamenilor sau oaspeţilor regali pe teritoriul lor.

---

[1] Doc. nr. 206,216.
[2] Doc. nr. 130.
[3] *Istoria R. P. R.*, ed. 1952. p. 69.
[4] Szabó K., *Székely Oklevéltár* [*Documente secuieşti*], Cluj, 1872 I, p. 4.
[5] *Notă despre documentele ţării Bîrsei*, p. 353; *Cavalerii teutoni*, p. 146.
[6] Lederer Emma, *op. cit.*, p. 12—13.

www.dacoromanica.ro

În încheierea actului, pentru a scoate în evidenţă încă o dată dependenţa acestui teritoriu de statul maghiar, s-a accentuat că regele ia sub ocrotirea lui toate moşiile şi bunurile stăpînite în mod legiuit de către cavaleri, împreună cu „casa sau ospitalul" lor.

★

Să analizăm acum evenimentele care au avut loc în cea de a doua perioadă, adică între anii 1222 — 1225.

Dacă în prima perioadă, cavalerii teutoni au încercat să-şi creeze independenţa, bazîndu-se în special pe forţele proprii, apoi în cea de a doua perioadă papalitatea a intervenit direct în sprijinul politicii lor, punînd la contribuţie toate armele ei tradiţionale.

După cît aflăm din diferite acte, ordinul teutonic şi-a continuat şi în această perioadă politica lui de expansiune. În legătură cu aceasta se pune întrebarea : care a fost direcţia expansiunii şi pînă unde a ajuns ea?

Începînd cu scrisoarea papală din 12 decembrie 1223[1], teritoriul de „dincolo de munţii Carpaţi" apare în bulele papale întotdeauna ca parte integrantă a teritoriului ocupat de ordinul teutonic. Aşa, de exemplu, bula din 30 aprilie 1224[2] este adresată „arhipresbiterului şi clerului şi poporului din ţara Bîrsei şi de peste munţii Carpaţi". Dar pînă unde a ajuns stăpînirea ordinului teutonic în părţile de „dincolo de munţii Carpaţi", în lipsa unor date mai precise, nu putem răspunde decît în mod ipotetic.

Unii istorici din trecut vorbeau de o expansiune largă şi de o colonizare în teritoriile de „dincolo de munţii Carpaţi". Aşa, de exemplu, Homan vorbea de cetăţile şi coloniile de pe acel teritoriu[3]; K. Auner[4] era de părere că, în urma expansiunii ordinului teutonic în Moldova, s-a început colonizarea maghiară în acele părţi.

Despre aceste colonii nu avem însă nici o ştire, iar în ceea ce priveşte cetăţile, actele ne amintesc de una singură ridicată de ordinul teutonic dincolo de munţii Carpaţi.

Analizînd problema expansiunii în direcţia cumanilor, aflăm din bulele papale că aceasta începe de abia după anul 1222, cînd ordinul teutonic a construit „o cetate foarte întărită" dincolo de Carpaţi prin care s-a luat putinţa de a mai intra şi ieşi „în regatul Ungariei"[5]. În privinţa locului de aşezare al acestei cetăţi, din cele de mai sus rezultă că părerea cea mai apropiată de realitate este a acelora care o situează lîngă localitatea Calvini[6]. Aici este într-adevăr punctul strategic cel mai potrivit pentru a putea închide poarta de intrare a drumurilor ce duceau prin valea Buzăului, valea Chiojdului şi „drumul tătarilor" spre ţara Bîrsei. Dar nici necesitatea asigurării legăturii cu baza strategică care a trebuit să fie Cruceburgul nu permitea ca acest post înaintat să fie aşezat mai departe de locul indicat. De aceea, credem că expansiunea ordinului teutonic în direcţia sud-vestică n-a putut ajunge mult mai departe de acest post înaintat, care ţinea sub control regiunea învecinată.

Tot aici, trebuie să amintim că puterea cumanilor nu a fost înfrîntă de ordinul teutonic, care, după cum rezultă din bulele papale, s-a limitat la lupte defensive, pentru apărarea teritoriului propriu şi, în urmă, a cetăţii nou construite. Lovitura mortală au primit-o cumanii în lupta de la Kalka.

---

[1] Doc nr. 146.
[2] Doc. nr. 153.
[3] *Magyar történet*, II, p. 32.
[4] „Századok", 1908, p. 924.
[5] Doc. nr. 206.
[6] R. Rosetti, *op. cit.*, p. 264.

www.dacoromanica.ro

Cealaltă direcţie a expansiunii a trebuit să fie prin pasul Branului către sud. Unii istorici au fost de părere că ordinul teutonic a întemeiat în această direcţie colonia de la Cîmpulung[1] şi a ridicat cetatea de la Rucăr. În prezent însă nu cunoaştem pînă unde a ajuns expansiunea lui în această direcţie.

Cavalerii teutoni nu s-au mulţumit cu teritoriile primite ci, aşa cum rezultă din bulele papale[2], au ocupat şi unele ţinuturi ale regatului maghiar. Nu este cazul să căutăm unde au putut fi acestea, deoarece nu avem nici un indiciu precis în legătură cu ele.

De asemenea, ordinul teutonic nu a respectat nici celelalte condiţii puse cu ocazia aşezării lui în această regiune. Bula papală din 1 septembrie 1226 spune că teutonii au „luat în prinsoare pe oamenii săi — adică ai regelui — asuprindu-i cu cereri nedrepte şi făcîndu-le şi astfel de nesfîrşite nedreptăţi şi supărări, nevoind să mai păstreze condiţiile puse de rege cu privire la moneda lui şi la alte orînduieli" [3].

Această comportare a dus la conflicte dese între cavaleri şi rege. Despre aceste conflicte ne informează bula papală din 17 februarie 1226, care spune: „Apoi, după multe neajunsuri şi supărări, pe care se spune că tu le-ai pricinuit numiţilor fraţi, supărări cu privire la care ţi-am trimis în multe rînduri scrisori de ale noastre..." [4].

În această perioadă, ordinul teutonic căuta să găsească un sprijin pentru politica sa; el a cerut şi a obţinut chiar ajutorul papalităţii.

La sfîrşitul anului 1222, sau în primele zile ale anului 1223, ordinul teutonic, căutînd să rupă şi ultimele fire ale dependenţei sale faţă de episcopia transilvăneană, cere de la „sfîntul scaun" ca teritoriul să fie supus numai „pontificelui roman", care să-i numească un decan sau arhipresbiter, pînă cînd numărul de locuitori va spori într-atîta, încît să li se poată numi un episcop.

Papa Honoriu al III-lea, care, în 1218, întărind dania lui Wilhelm, a recunoscut dependenţa acestui teritoriu de episcopia transilvăneană, uitînd acest lucru, în bula din 12 ianuarie 1223 dă ordin episcopului Toma de Agria să numească în ţara Bîrsei un arhipresbiter, deoarece — spune bula — „această ţară potrivit privilegiilor hărăzite acestui ordin de către scaunul apostolic nu are alt episcop sau prelat afară de pontificele roman..." [5].

Acesta a fost deci primul pas pe care l-a făcut papalitatea, în înţelegere cu ordinul teutonic, pe drumul creării independenţei ţării Bîrsei.

Rainald, episcopul Transilvaniei, simţindu-se atins în drepturile sale nu a rămas indiferent faţă de acest eveniment. A chemat la sinodul lui pe preoţii şi clericii din ţara Bîrsei, a încercat să-i readucă sub jurisdicţia sa şi, suspendînd privilegiul acordat de înaintaşul lui, a pretins dijmele, atît din partea lor cît şi a populaţiei; cînd aceştia nu au voit să se supună a adus „împotriva lor osînde de afurisenie şi de excomunicare" [6].

La 12 decembrie 1223, papa Honoriu al III-lea a trimis o scrisoare episcopului Transilvaniei, interzicîndu-i să se mai amestece în treburile bisericeşti ale acestui teritoriu, dîndu-i tot odată ordin să retragă osîndele. Scrisoarea a accentuat din nou că acest teritoriu este supus, din punct de vedere bisericesc, numai pontificelui roman.

---

[1] *Das Burzenland*, vol. cit., p. 13 — 14; E. Fischler, *Neues von der Lengen—Aw (Cimpulung)*, *Korrespondenzblatt*, 1916, p. 13.

[2] Doc. nr. 171 şi altele.

[3] Doc. nr. 171.

[4] Doc. nr. 180.

[5] Doc. nr. 140.

[6] Doc. nr. 146.

www.dacoromanica.ro

Credem că, după această întîmplare, s-au agravat şi mai mult raporturile dintre ordinul teutonic şi episcop, iar acesta, favorit al casei regale[1], şi-a pus la contribuţie toată influenţa pentru a îndepărta pe cavalerii teutoni din Transilvania.

În anul 1224, papa, în înţelegere cu ordinul teutonic adică la cererea lui, a făcut pasul următor menit să creeze independenţa completă a acestui „cap de pod", de care papalitatea lega planuri îndrăzneţe.

Prin bula din 30 aprilie 1224, papa declară că „ia susnumita ţară în dreptul şi stăpînirea sfîntului Petru" sub pretextul că, aşa cum spun cavalerii, „cei credincioşi se vor strămuta mai bucuroşi în acea ţară dacă vor vedea că ea e supusă stăpînirii osebite a scaunului apostolic"[2]. În aceeaşi zi, papa trimite o scrisoare şi arhiepiscopilor şi episcopilor din Ungaria, aducîndu-le la cunoştiinţă această hotărîre.

*

Regele, văzînd cît de departe au ajuns lucrurile, ascultînd şi sfaturile potrivnicilor ordinului teutonic — după cum rezultă din bula papală din 12 iulie 1225[3] — la sfîrşitul anului 1224 sau în prima lună a anului 1225, a trimis o scrisoare papei prin custodele Florenţiu[4]. Conţinutul acestei scrisori nu-l cunoaştem, dar, din bula papală din 1 septembrie 1225[5], aflăm că regele a reclamat între altele nerespectarea hotarului.

Papa, prin scrisoarea din 15 februarie 1225, a dat un răspuns evaziv, făcînd promisiuni goale, neluîndu-şi nici un angajament concret şi nefixînd nici un termen precis pentru rezolvarea litigiului. Textul răspunsului fiind scurt ţinem să-l cităm : „ne-am îngrijit să îndeplinim cererile tale pe cît am putut cu ajutorul lui dumnezeu, fiind dat să facem la locul şi timpul său, pe cît ne va îngădui demnitatea noastră, tot ce va fi spre cinstea şi mărirea ta".

Din bula papală din 12 iunie 1225[6], adresată regelui, şi din alte documente de mai tîrziu, aflăm că, totuşi, papa, speriat de urmările ce puteau decurge din nerezolvarea conflictului, a trimis o scrisoare cavalerilor teutoni îndemnîndu-i să restituie pămînturile ocupate în afara hotarelor dăruite lor. Papa credea probabil că prin aceasta va putea salva situaţia şi va putea menţine independenţa restului teritoriului, în folosul lui şi al ordinului teutonic.

Cavalerii însă nu au dat ascultare scrisorii, iar regele, îndemnat de potrivnicii lor, a intrat „în ţara lor cu o mare mulţime de călărime şi pedestrime" pentru a-i scoate de acolo. Armata regală a ocupat cetatea pe care ordinul teutonic a ridicat-o „dincolo de munţii Carpaţi" şi unii dintre apărătorii cetăţii au fost omoriţi sau răniţi, iar alţii aruncaţi la închisoare sau alungaţi

În primele zile ale lunii iunie, papa a primit din partea cavalerilor teutoni din ţara Bîrsei o scrisoare prin care aceştia l-au înştiinţat despre evenimentele petrecute pe teritoriul lor.

La 10 iunie 1225[7], papa răspunde la această scrisoare : laudă pe cavaleri pentru faptul că nu au părăsit ţara Bîrsei şi-i îndeamnă s-o păstreze şi mai departe, promiţîndu-le ajutorul lui. La 12 iunie 1225,papa ordonă abaţilor din Linewelt şi Igris să cerceteze la faţa locului dacă ordinul teutonic n-a respectat hotarele fixate în actele de danie şi, dacă se va dovedi aceasta să-i poruncească să cedeze teritoriul ocupat pe nedrept[8].

---

[1] R. Rosetti, *op. cit.*, p. 267.
[2] Doc. nr. 151.
[3] Doc. nr. 168,
[4] Doc. nr. 163.
[5] Doc. nr. 171.
[6] Doc. nr. 167.
[7] Doc. nr. 166.
[8] Doc. nr. 167.

www.dacoromanica.ro

Tot la această dată papa scrie şi regelui[1], încercînd să justifice faptul că a luat sub directa lui stăpînire acest teritoriu, căutînd totodată să prezinte lucrurile în aşa fel ca şi cum aceasta ar fi în interesul regelui, dacă nu din punct de vedere material, cel puţin „moral".

În scopul realizării planurilor sale, papa pune la contribuţie armele obişnuite ale bisericii spunînd între altele : „mari sînt, fără îndoială, darurile pe care le-ai făcut fraţilor înainte pomeniţi ; dar, de bună seamă, dacă stai şi te gîndeşti cu evlavie cît de multe şi mari sînt acelea pe care ţi le-a hărăzit ţie nesfîrşita dărnicie dumnezeiască, nu vei mai găsi că sînt mari acelea pe care tu, plin de evlavie, le-ai dat pentru cinstea şi dragostea lui... te vei mai gîndi, că, aşa cum stă scris, pe morţi îi urmează numai faptele lor şi că, după sfîrşitul vieţii pămînteşti, nu-ţi vor rămîne decît cele ce vei fi dat domnului..." [2].

Politica papalităţii în privinţa problemei ordinului teutonic este ilustrată clar de cuvintele scrisorii din 12 iunie 1225 pe care a trimis-o papa episcopului de Porto,legat al„sfîntului scaun" în care se spune : „de aceea, prin această scrisoare apostolică, încredinţăm pe frăţia ta să înfăţişezi scrisoarea noastră regelui şi să-l sfătuieşti stăruitor şi să-l îndupleci a da urmare cuprinsului ei ; iar dacă în acest punct se va arăta mai îndărătnic decît se cuvine, să te îngrijeşti a-l anunţa că este peste putinţă să nu ajutăm la judecată pe suszişii fraţi şi că, oricît am voi să sprijinim înălţimea regală, totuşi nu este îngăduit să venim în ajutorul unui om împotriva lui dumnezeu" [3]

După cum rezultă din bula papală din 1 septembrie 1225[4], abaţii au cercetat această situaţie, constatînd că cele reclamate de rege corespund realităţii.

Cavalerii teutoni nu au ascultat însă de abaţi şi la cererea regelui au răspuns „că vor mai bine să moară luptînd pentru aceste pămînturi, decît să i le dea înapoi".

Comportarea ordinului teutonic, plină de îngîmfare şi orbită de lăcomie, a zădărnicit planurile papalităţii. Din raportul trimis de abaţi, papa şi-a dat seama de gravitatea situaţiei şi de urmările ce vor decurge din atitudinea cavalerilor. De aceea a hotărît să ia măsuri mai aspre.

La data de 1 septembrie 1225, a trimis o scrisoare episcopilor din Oradea şi Győr poruncindu-le să se deplaseze la faţa locului şi, după o scurtă cercetare, să-i silească pe cavaleri prin pedepse bisericeşti să restituie pămînturile ocupate pe nedrept şi să respecte condiţiile puse de rege cu ocazia aşezării lor în ţara Bîrsei[5].

În această scrisoare, papa vorbeşte foarte aspru despre cavaleri, condamnîndu-i pentru faptele săvîrşite. Nu trebuie să uităm însă că papa nu era supărat pe cavalcri din cauză că aceştia nu ar fi respectat condiţiile puse de rege, sau pentru că au ocupat unele teritorii de ale lui şi au asuprit oamenii lui, ci din cauză că aceste fapte puneau în pericol înseşi planurile sale, zădărnicind toate speranţele pe care le nutrea în legătură cu crearea amintitului „cap de pod".

Măsurile au fost luate însă prea tîrziu ; între timp, după cum reiese din bula papală din 17 februarie 1226[6], cam în luna august a anului 1225, cavalerii teutoni au fost alungaţi din ţara Bîrsei. Papa este înştiinţat despre acest lucru de către preceptorul ordinului teutonic din ţara Bîrsei, Teodoric, care soseşte la Roma în primele zile ale lunii septembrie.

După această dată, papalitatea a mai încercat în repetate rînduri să mijlocească împăcarea între cavalerii teutoni şi regii maghiari, pentru a-i restabili din nou în ţara Bîrsei. Aceste încercări ale papalităţii au rămas însă fără rezultat.

Nu ne vom ocupa de acest epilog al problemei aşezării ordinului teutonic în ţara Bîrsei, ci vom încheia studiul nostru cu o concluzie asupra problemei tratate.

---

[1] Doc. nr. 168.
[2] *Ibidem.*
[3] Doc. nr. 169.
[4] Doc. nr. 171.
[5] *Ibidem.*
[6] Doc. nr. 223.

www.dacoromanica.ro

Istoricul aşezării ordinului teutonic în ţara Bîrsei ne înfăţişează clar atît tendinţele regelui şi ale clasei dominante din Ungaria, cît şi cele ale cavalerilor teutoni şi ale papalităţii.

Toţi au urmărit acelaşi scop : subjugarea şi exploatarea maselor populare ; însă, în privinţa însuşirii veniturilor rezultate pe urma acestora, interesele lor s-au ciocnit. Ordinul teutonic era gata să subjuge şi să supună exploatării noi populaţii dar nu pentru rege şi clasa dominantă din Ungaria, ci în folosul lui. El tindea spre independenţă, preferînd o supunere formală faţă de papalitate, care, fiind un stăpîn îndepărtat, era mult mai comod. Regele şi clasa dominantă, care îşi dădeau seama de acest lucru, speriaţi de întărirea cavalerilor teutoni şi dornici să pună mîna pe veniturile ţării Bîrsei, căutau să-i îndepărteze de pe acest teritoriu.

Papalitatea, în dorinţa de a crea un puternic „cap de pod" spre sud şi răsărit pentru a-şi întinde sfera ei de influenţă, căuta să asigure prin toate mijloacele independenţa ordinului teutonic, încercînd mai întîi să scoată acest teritoriu de sub puterea bisericească a episcopului transilvănean, iar apoi şi de sub puterea regelui ungur. Aceste tendinţe au dus la contradicţii între papalitate şi unii fruntaşi ai clasei dominante din Ungaria.

Alungarea ordinului teutonic de pe acest teritoriu a însemnat pentru masele subjugate înlăturarea unui stăpîn crîncen care, în condiţiile exploatării feudale, ar fi îngreuiat şi mai mult viaţa lor.

www.dacoromanica.ro

STUDII
Revistă de istorie
Anul X, nr. 1, 1957

DOCUMENTE

CĂLĂTORIA LUI BĂLCESCU PE DUNĂRE ÎN 1852

DE

CORNELIA C. BODEA

În legătură cu ultima călătorie a lui Bălcescu pe Dunăre se cunoaşte pînă acum numai versiunea rămasă de la V. Alecsandri[1]. În toamna anului 1852 — povesteşte poetul — aflîndu-se la Galaţi, directorul carantinei îl înştiinţează că un amic al său sosise cu vaporul de la Constantinopol şi că dorea să-l vadă. Alergă la carantină şi găsi într-o cămăruţă pe N. Bălcescu „palid, slab, gîrbov, obosit ...". După primele emoţii ale revederii, înţelese că prietenul său venise „să răsufle încă o dată aerul patriei" şi să moară pe pămîntul strămoşesc. „Nenorocitul — adaugă Alecsandri — nu ştia că soarta era să-i refuze şi această ultimă mîngîiere. Ordinele lui Vodă Ştirbey îi deteră lovirea de moarte chiar pe pragul ţerei lui, căci nu-i învoiră nici măcar a se cobori din vapor şi a pune piciorul pe ţărmul românesc ... ".

Foarte puţini sînt aceia care cunosc şi o altă versiune, despre acelaşi moment. Ea a rămas uitată în articolul despre *N. Bălcescu*, publicat de Gr. H. Grandea în „Noua bibliotecă populară". Fiind vorba de o revistă fără mult răsunet în presa românească socotim că nu e lipsită de interes reproducerea integrală a pasajului[2]:

„Simţind că moartea nu mai vrea să aştepte, Bălcescu voi să aibă o ultimă mîngîiere aceea d-a închide ochii pe pămîntul patriei.

„Cere din Constantinopol guvernului Valachiei voie d-a muri în ţară, şi însoţit de Bolintineanu vine la Rusciuc unde aşteaptă pe mal.

„Ştirbey-Vodă încuviinţase intrarea lui în ţară. Boierii însă aflînd, iute se alarmară şi alergară la consulul rus, şi cu el în frunte se duseră la palat. Domnitorul cu lacrimile în ochi fu silit să se arate neînduplecat la lacrimile şi rugile unei mame, care cerea să-i moară copilul în braţele ei.

„Boierii înăspriră atît de mult refuzul Domnitorului, încît nu îngăduiră lui Bălcescu nici la Rusciuc să îşi revadă mama, rudele şi amicii, cărora li se opri trecerea la Giurgiu.

„Nefericitul espatriat, însoţit tot de colegul său în dor şi amărăciune, reluă iar drumul esilului. La Constantinopol se despărţi de Bolintineanu ...".

---

[1] V. Alecsandri, *N. Bălcescu*, în „Convorbiri literare", X (1876), p. 142—143; acelaşi, *Proză*, 1876, p. 562—563.

[2] Gr. H. Grandea, *Nicolae Bălcescu, Biografie*, în „Noua bibliotecă populară", 1890, nr. 12, p. 12 — 13.

www.dacoromanica.ro

Relatarea lui Vasile Alecsandri datează din 1876, a lui Gr. Grandea din 1890, deci la o distanță de 24 și 38 ani de cele petrecute în 1852.

Comparate între ele — la prima vedere — știrile par a se contrazice, în ce privește punctul terminus al călătoriei : Galați sau Rusciuc? și concordă numai în parte cînd pomenesc de interzicerea intrării lui Bălcescu în țară. Privite mai de aproape, cele două variante nu se exclud. Din ele ar reieși că : 1) drumul făcut de Bălcescu nu s-a oprit la Galați, ci la Rusciuc, și 2) opoziția întîmpinată, nu ar fi fost un simplu capriciu al lui Știrbey, ci rezultatul atitudinii îndîrjite a boierilor reacționari, sprijiniți de consulul rus, care a provocat și refuzul „înlăcrimat" al Domnului.

★

Cu documentarea inedită ce ne stă la îndemînă, încercăm o restabilire a faptelor. Ea este încă lacunară, pentru că din păcate unele documente esențiale[1] în lămurirea situației au ars odată cu întreaga arhivă a Secretariatului de Stat, în bombardamentul din 1944. De la început însă, putem afirma că dacă în linii mari faptele s-au petrecut cam așa, din punct de vedere cronologic momentele povestite se suprapun în timp, iar informația privind locul de debarcare este numai parțial exactă.

Un amănunt prețios nu este cunoscut nici lui Vasile Alecsandri, nici lui Gr. Grandea. Anume că, în toamna lui 1852, ținta călătoriei lui Bălcescu nu era „să aștepte pe mal" îngăduința de a intra în țară, ci numai să rămînă un timp la Nicopole, ca să-și vadă mama și rudele. Cu acest prilej însă, urma să convină împreună cu ai săi asupra demersurilor ce trebuiau făcute pentru ca să se întoarcă în țară *în vara lui 1853*.

Nicolae Bălcescu își exprimase din 1851 [2]—la Hyères fiind—dorința de a însoți în primăvara 1852 pe sora sa Sevastița pînă la hotarul țării, ca să vază „într-aceași vreme" și pe mama sa. La 18 ianuarie 1852[3], Golescu Negru comunica lui Ghica intențiile precise ale prietenului comun : „Nu vrea să vie la Constantinopol decît cu gîndul de a se apropia puțin de țară, pentru a încerca să-și vază mama ".Pentru acest scop el socotea că o lună, cel mult două, îi puteau fi deajuns să stea și în Turcia și pe frontieră, dorind să-i rămînă timpul necesar pentru cura de băi de la Eaux-Bonnes din Franța.

Răspîndindu-se între timp zvonul că în primăvară se va putea intra mai ușor în țară[4], Bălcescu declară răspicat lui Ghica, la 17 martie[5], că nu urmărea acest lucru. Mai degrabă îl ispitea Banatul, dar bănuind că i-ar fi fost „foarte anevoe" să izbutească, face demersuri de „a se așeza în Moldova pe vară încai", căci iernile trebuia să le petreacă „într-o climă mai caldă". „Pe marginea Dunării nu sunt omoditățile trebuincioase la un om de sănătatea mea, scrie el aceluiași. Rămîne dar Moldova unde am scris la cineva să întrebe pe Vodă de-mi dă voe a merge să-mi văd familia cîteva zile, într-unul din orașăle Moldovei, precum Galațiul. De mi se va da o voe așa mărginită, poate voi isbuti a o prelungi mai mult, adică pînă în toamnă". În acest caz, socotea să se întoarcă în Italia spre a petrece iarna[6].

---

[1] La anexa nr. 1, în notă, sînt indicate numerele de ordine cu care au fost trimise rapoartele din partea șefului carantinelor liniei Dunării la 31 august/13 septembrie 1852, „Măriei Sale lui Vodă" și către „Gener. Consul Rusesc".

[2] N. Bălcescu, *Opere . Scrisori și scrieri inedite*, ediție critică adnotată de G. Zane, București, 1948, t. II, partea II-a, p. 290 ; I. Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, ediția O. Boitoș, Craiova, 1940, II, p. 322.

[3] Cornelia C. Bodea, *Corespondență inedită privind activitatea lui N. Bălcescu între anii 1850—1852*, în „Studii", 1956, nr. 4, p. 141.

[4] Cornelia Bodea, *art. cit.* p. 142·

[5] N. Bălcescu, *Opere*, ed. cit., t. II, partea a II-a, p.291 ; I. Ghica, *Amintiri* II, p. 324.

[6] *Ibidem*

www.dacoromanica.ro

Răspunsul din Moldova îi sosise, negativ, înainte de a porni spre Turcia[1]. Astfel la îmbarcarea sa din Marsilia (29 aprilie), Bălcescu ştia că va sta mai mult decît cîteva săptămîni la Constantinopol. La început, probabil va fi locuit în Boiadgikeoi, aşa cum dorise[2], în apropiere de Ghica. Prin iulie-august îl găsim însă în casa Goleştilor din insula Prinkipo[3], unde îl menţionează scrisorile lui Pleşoianu şi Al. Christofi. Aici, pe lîngă cei doi fraţi Goleşti, Radu şi Alexandru, mai avea compania lui Marin Serghiescu-Naţionalul, o vreme Popa Şapcă şi alţii. Cu şapte ani înainte V. Alecsandri petrecuse şi el trei săptămîni în insulă şi, cu „toată viaţa exemplară" pe care o dusese[4] se îmbolnăvise, astfel încît şederea „i se păru exil". Clima nu-i prieşte nici lui N. Bălcescu. Constatările lapidare ale lui Nicolae Pleşoianu anunţă ca nişte sentinţe apropierea inevitabilului deznodămînt. *La 3/15 iulie* : „Bălcescu e o zi mai bine şi o zi mai rău, adecă tuşaşte groaznic. Doctoru zice însă că poate să scape. Se află la Insole cu Goleşcii". — La *12/24 iulie* : „Sărmanu Bălcescu merge cînd bine cînd rău, deşi doctoru zice că nu e de mirare a se îndrepta". — La *24 iulie/7 august* :„Nu sper să scape N. Bălcescu". — La *14/26 august* :„Nicu(..) de iarnă zice că o să meargă în Alexandria. Facă Domnul, dar nu sper"[5].

Apropierea toamnei îl gonea şi din insulă şi din Constantinopol. Egiptul i se pare de data aceasta mai ispititor decît Italia. Nu înţelegea însă să se depărteze din nou de frontiera ţării, fără să-şi fi revăzut mama şi rudele.

De aceea se hotărăşte pentru călătoria pe Dunăre, care are loc între 20 august şi 20 septembrie st. n. 1852.

Gr. H. Grandea[6] l-a cunoscut bine pe Bolintineanu cu ani în urmă şi, prin urmare, ar putea fi bănuit că deţinea de la prietenul său vîrstnic parte din amănuntele călătoriei lui Bălcescu. Nu se verifică însă de nicăieri pînă acum că Bălcescu ar fi venit întovărăşit de Bolintineanu[7].

---

[1] N. Bălcescu, *Opere*, ed. cit., II, partea a II-a p.292 ; I. Ghica, *Amintiri*, II. p. 326.

[2] *Ibidem* şi I. Ghica, *op. cit.*, p. 325 ; C.C. Bodea, *art. cit.*, p. 141.

[3] „Insulele Principilor sunt patru mai mari şi locuite ; ele se află vecine cu coasta Asiei. Pliniu le numeşte Propontide. Aici era odată locul de exil al martirilor politici şi totdeodată azilul de plăcere al curtezanilor bizantini. Două, Proti şi Antigona, nu sunt mult locuite ; celelalte două, Halchi şi Princhip, sunt mai roditoare, mai locuite şi mai vizitate de călători. Aici sunt vii, grădini, monastiri greceşti". (D. Bolintineanu, *Călătorii*, cu o prefaţă de P. V. Haneş, Bucureşti, 1915, I, p. 80).

[4] „Levés à 5 heures du matin, nous prenons notre bain dans la mer à 7 1/2h. puis nous déjeunons et, comme les chaleurs commencent déjà a se faire fortement sentir à 8 h, nous restons presque toute la journée enfermés dans nos chambres, occupés l'un a écrire, l'autre à dessiner. Vers 5 h. du soir, nous echappons à notre emprisonement forcé et nous nous rendons au delà de Magiar attendre avec la plupart des habitants de l'île l'arrivée du paquebot. Nous nous promenons jusqu'à 7 h. puis nous allons diner. A 8 1/2 h. nous nous rendons au Magiar, petit emplacement situé devant deux cafés, et là nous tournons sur place avec tout le monde, sous pretexte de promenade". (Biblioteca Academiei R.P.R., Ms. 4497, *Memoranda*, f. 22 ; rezumat de Bogdan-Duică, *Despre Vasile Alecsandri*, în „Viaţa romînească", XIV (1922), nr. 1, p. 47 ; cf. şi Elena Rădulescu-Pogoneanu, *Viaţa lui Alecsandri*, Craiova, 1940, p. 88—89).

[5] Pasajele de mai sus sînt extrase din scrisorile copiate de noi în vederea alcătuirii volumului de documente, privind *Istoria emigraţiei de după 1848*.

[6] Pentru bio-bibliografia Gr. H. Grandea, 1843—1897, cf. Gh. Călinescu, *Istoria literaturii romîne de la origini pînă în prezent*, Bucureşti, 1941, p. 316—320 ;901.

[7] Însemnările lui Bolintineanu în legătură cu călătoria lui Bălcescu pe Dunăre nu sînt de natură a ajuta la restabilirea adevărului. El vorbeşte de două ori despre acest lucru, dar în ambele cazuri foloseşte exemplul pentru a incrimina atitudinea ostilă a lui Barbu Ştirbey faţă de emigraţi. Prima menţiune o face în a sa *L'Autriche, la Turquie et les Moldo-Valaques*, apărută la Paris, în 1856. " Sa conduite vis-à-vis des émigrés valaques ne peut s'expliquer d'aucune manière : il [*Ştirbey*] sévit non seulement contre ces proscrits, mais encore, contre leurs familles, leurs parents. Des femmes des émigrés ont été par son ordre indignement chassées du pays. Un

www.dacoromanica.ro

Credem mai degrabă, că recenta călătorie a acestuia din urmă la Mehadia, din iunie-iulie același an[1], l-a putut încuraja. Putem afirma în schimb că nu 'a venit nici împreună cu sora sa· Sevastița părăsea Constantinopolul la începutul lui august, întîrziind voit pînă la această dată despărțirea de fratele¦său. „Din pricina demoaselei Bălcesco, care dorește¦să mai fie cu fratele ei" și-a amînat și Duca plecarea la Giurgiu „poate pînă la sfîrșitul" lui iulie [2] sau începutul lui august.

La 14/26 august, Nicolae Pleșoianu înștiințează pe Christian Tell că „Nicu a plecat la Nicopole să-și vază rudele"[3].

Sosirea lui la Nicopole este semnalată printr-un raport al directorului carantinei Turnu, către inspectorul general al carantinelor liniei Dunării, gen. Mavros, purtînd data de 24 august st. v., deci 5 septembrie st. n. După patru zile, același director raporta din nou[4] că la 25 august 6 septembrie, „au trecut cu pasport și formalitățile legiuite Dum-ei Madam Mari Geanoglu sora pomenitului" și că în ziua de 28 august/9 septembrie trecea „cu asemenea formalități la Nicopoli și pătăreasa Zinca Bălceasca, muma pomenitului, împreună cu fiica sa Demoazel Sevasti și noră-sa Eleni Bălceasca".

Dacă reținem amănuntul că în această vreme cîrmuitorul județului Teleorman era Scarlat Geanolu[5] — soțul Mariei Bălcescu — putem bănui că înlesnirile trecerii Dunării de la Turnu la Nicopole se datoresc, în primul rînd, calității oficiale a acestuia. Și dacă Bălcescu a ales ca loc de întîlnire Nicopole este vădit faptul că sconta pe ajutorul cumnatului său. Sevastița însăși a intrat în țară tot pe la Turnu-Măgurele[6], și probabil că distanța de cîteva săptămîni între sosirea ei și a fratelui său, a fost calculată împreună, tocmai ca să aibă răgazul necesar să anunțe familia.

În raportul directorului de la Turnu se mai precizează că rudele pomenite „au despus a ședea în Nicopoli pînă Joia viitoare la 4/ [*16*] ale lui septemvrie", cînd Bălcescu urma să ia vaporul de întoarcere, pe la Brăila, la Constantinopol.

Dacă la 22 septembrie se găsea înapoi la Pera, e de presupus că popasul la Galați și întîlnirea cu Vasile Alecsandri a avut loc la venire. De altfel așa precizează și poetul în amintirile sale : „un amic al meu *sosise de la Constantinopol*". Dar oare a știut el că prietenul său se ducea la Nicopole ? Sau să fi trecut intenționat Alecsandri peste acest amănunt, lăsînd să planeze un văl mai poetic asupra unui sfîrșit, și așa patetic ? Înclinăm să credem că amănuntele călătoriei au fost știute de puțină lume, tocmai pentru a se păstra secretul. Din apropierea lui Bălcescu, de la Ostrov (Insula Prinkipo) bunăoară, Alexandru Christofi, bun prieten cu Pleșoianu, știe că „Bălcescu a plecat la Rusciuc"[7].

émigré valaque [*Bălcescu*], quelques jours avant de s'éteindre d'une cruelle maladie qu'il avait gagnée en exil, avait trouvé assez de force pour se traîner jusqu'à la frotière de son pays afin de voir sa mère pour la dernière fois. Le prince Stirbey refuse de laisser cette pauvre mère voir son enfant mourant : „qu'il aille mourir loin d'ici", dit-il". (p. 58). A doua mențiune în același sens e în *Viața lui Cuza-Vodă, Memoriu istoric* : „ El [*Știrbei*] stărui a se prelungi asilul celor trei-zeci de liberali. În unele cazuri, în fața cu uni emigrați, fuse chiar crud, căci, fără a avea motive politice, refusa chiar la hotarele țerei întâlnirea emigraților cu mamele lor. N. Bălcescu, revenind să moară în patrie, i se închise poarta și chiar bătrîna sa mamă fuse oprită de a-l vedea". (Ediția a II-a, 1869. p. 20).—Cf. același, *Les Principautés Roumaines*, Paris, 1854, p. 52-53.

[1] La 2 iunie 1852, Bolintineanu anunța pe Alexandru Zane, că „Mîine plec la Mehadia, cu orice preț, voind a întîlni pe soru-mea". (D. Bolintineanu, *Scrisori din exil*, publicate de N. Cartojan în „Neamul romînesc literar", I (1909), p. 464). — La 3/15 iulie, Pleșoianu amintește lui Chr. Tell că „Bolintineanu s-a întors". (Bibl. Acad. R.P.R., *Coresp. inv.* nr. 14124)

[2] Scrisoarea lui Duca către Chr. Tell, din 5/17 iulie 1852 (*ibidem* nr 13927).

[3] *Ibidem*, nr. 14128

[4] Anexa I.

[5] Anexa V.

[6] Anexa IV.

[7] Bibl. Acad. R.P.R., *Coresp. inv.* nr. 13755

www.dacoromanica.ro

Revenit la Pera, bolnavul înştiinţează de îndată pe Ghica[1], că doctorul nu-i mai îngăduia să rămînă aici, dar că nu se ducea nici în Egipt, cum fusese hotărît înainte de călătoria pe Dunăre[2], ci la Roma. Plecarea era fixată pentru 25 septembrie. De aceea cerea urgent scrisori de recomandare, „către vreunii din capii oştii franceze din Roma, cum şi către ceva romani influinţi" întrucît numele îi fusese compromis la poliţia de acolo prin întemniţarea lui George Adrian (Andreescu).[3]

Cînd a putut avea loc îndîrjita opoziţie a boierilor şi a Domnului împotriva intrării lui în ţară? Înainte de a face călătoria, în timpul călătoriei, sau să fi fost provocată chiar de rapoartele trimise de la Turnu şi de către Inspectorul general al carantinelor către Ştirbey şi consulul rus?

Povestirea lui V. Alecsandri — interpretată în lumina amănuntelor prezentate mai sus — este echivocă. S-ar putea deduce din ea că Bălcescu a continuat drumul spre ţară, cu gînd de debarcare pe pămînt romînesc, dar că „ordinele lui Vodă Ştirbey îi deteră lovirea de moarte chiar pe pragul ţerei lui", interzicîndu-i a pune piciorul pe ţărmul romînesc. Deci, silit de împrejurări, a trebuit să coboare la Nicopole, aşteptînd vaporul de întoarcere spre Constantinopol. Ne întrebăm atunci, mai puteau rudele sale trece Dunărea nestingherite să-l vadă?

Din scrisorile Sevastiţei şi ale Mariei Geanolu, publicate de N. Iorga[5], reiese că la Nicopole, Bălcescu „învăţase" pe sora sa Maria cum anume să vorbească lui Ştirbey pentru obţinerea permisiei de intrare în ţară într-un viitor apropiat. Cel care trebuia să se prezinte „Măriei Sale" era Scarlat Geanolu, soţul Mariei. În calitate de cîrmuitor de judeţ, el era în măsură să ajungă la Domn pe cale oficială. Urma astfel să vie de la Turnu la Bucureşti în jurul lui 20 noiembrie şi atunci să înfăţişeze Domnului şi dorinţa cumnatului său. „Eu am vorbit cu el ce trebue să zică, după cum m-ai învăţat, şi m-au înţeles" — scria Maria Geanolu la 6 noiembrie, din Bucureşti fratelui său. „Ba încă mi-au zis că el nu va să te supere, dar speră că n-o să aibă trebuinţă să zică multe"[6].

Pînă să ajungă însă cîrmuitorul de Teleorman la Domn — din septembrie, la 20 noiembrie — rapoartele pomenite mai sus avuseseră tot timpul să provoace starea de alarmă şi panica printre „cei mari şi puternici ai zilei", de care vorbeşte şi I. Bălăceanu în scrisoarea către Ghica[7].

Strîns legat de cele susţinute aci, se poate presupune chiar că dacă autorităţile militare grănicereşti de la Turnu se sezisează abia la 8/20 septembrie de un pachet cu 27 cărţi[8], adus de Sevastiţa de la Constantinopol, este tot în urma alarmei pricinuite de *prezenţa lui Bălcescu la frontiera ţării*. Nu e mai puţin plauzibil însă că aceste cărţi au putut fi aduse nu direct de la Constantinopol, ci numai de la *Nicopole*, şi deci nu la începutul lui august, ci după întîlnirea de pe malul drept al Dunării (28 VIII/9. IX — 4/16. IX).

Îndoiala noastră este stîrnită de confuzia creată în documentele care semnalează acest fapt. Şi anume: raportul din 12 septembrie al Departamentului Lucrărilor Ostăşeşti către Departamentul din Lăuntru, reproducînd cele scrise de comandantul punctului Turnu, arată că" Demoasela Sevastiţa Bălcescu" „a venit din Constantinopol cu pasport domnesc sub nr. 21" şi că „la

[1] N. Bălcescu, *Opere*, ed. G. Zane, II, partea II-a, p2. 192; I. Ghica, *Amintiri*, II, p. 326.

[2] La 17 aug. Al. Golescu-Negru, scria din Dresda lui Ştefan Golescu despre intenţia lui Bălcescu de a petrece iarna la Cairo. (G. Fotino, *Din vremea renaşterii naţionale a Romîniei. Boierii Goleşti*, Bucureşti, 1939, III, p. 368). Pleşoianu vorbeşte de Alexandria (*Infra*, p. 163). Maria Cantacuzino ştia şi ea de planul pentru Egipt şi, în scrisoarea din 6 noiembrie 1852, se bucura de schimbarea survenită. (N. Iorga, *Ultimele scrisori din ţară către N. Bălcescu*, *Mem. Secţ. ist.*, s. III, t. VII, Mem. 10, Bucureşti, 1927, p. 6.

[4] Pentru amănunte, C. C. Bodea, *art. cit.*

[5] N. Iorga, *art. cit.*, p. 7, 10—11.

[6] *Ibidem.*

[7] C. C. Bodea, *art. cit.* p. 144

[8] De fapt 28 de volume şi un ms.

www.dacoromanica.ro

primire-i în frontieră s-a găsit asupră-i pachetul cu cărţi". În acelaşi timp, în textul ce precede lista de cărţi se vede că ele au fost „aduse din Turcia prin carantina acestui punct Turnu, def D-ei Demoasela Sevastiţa Bălcescu, *cu prilejul întoarcerii din Nicopoli*".

Oricare din situaţii ar fi cea adevărată, corespondenţa bogată purtată în jurul acestor cărţi dovedeşte că interesul cenzurii pentru ele era mai mare decît cel obişnuit[1]. Teama de a nu lăsa să pătrundă în ţară literatura revoluţionară era cu atît mai justificată, fiind vorba de „sora Bălcescului".

Din documente[2] se pot urmări şase schimburi de adrese şi rapoarte între diferitele autorităţi ale statului, fără să se poată cunoaşte rezultatul final. Primul raport, nr. 610 din 8/20 septembrie[3] e al comandantului din Turnu către cîrmuirea judeţului Teleorman, prin care trimite pachetul cu cărţi şi lista anexată. Acelaşi comandant raportează cu nr. 611 — probabil tot din 8/20 septembrie — Ministerului Lucrărilor Ostăşeşti măsurile luate, înaintînd o copie de pe lista de cărţi[4]. La 12/24 septembrie, Departamentul Lucrărilor Ostăşeşti, la rîndul său, face cunoscut Departamentului din Lăuntru adresa primită cu nr. 611 şi lista de cărţi de la Turnu[5]. La 16 (sau 19) septembrie Departamentul din Lăuntru atrage atenţia cîrmuitorului din Teleorman pentru întîrzierea trimiterii cărţilor spre cenzurare[6]. Cîrmuitorul judeţului, Scarlat Geanolu, răspunde la 25 septembrie/7 octombrie[7], că „toate acele volume, aşa cum au fost legate şi pecetluite de D. Comandir, s-a trimis împreună cu lista în original — primită cu adresa nr. 610 de la 8 ale corentei — la Cinst. Secretariat al Statului", pe ziua de 11 septembrie, şi că, prin urmare, ele pot fi cerute de acolo. Ministerul din Lăuntru pare a fi rămas satisfăcut de răspunsul primit, clasînd, din parte-i, chestiunea pe ziua de 27 septembrie/9 octombrie.

Ce s-a ales de acest pachet? Unde au ajuns cărţile?

Probabil că Secretariatul de Stat „cenzurîndu-le după orînduială şi văzîndu-le libere ca să circulcze în ţară", le va fi înapoiat „spre a se da în primirea proprietarului"[8].

După moartea lui N. Bălcescu, Sevastiţa a încercat să adune la un loc cărţile şi manuscrisele rămase de la fratele ei. Cum în ţară nu le putea aduce, convenise să le păstreze Costache Bălcescu la Paris pe toate. La 19/31 august 1853 scrie în acest sens lui Ion Ghica[9], şi-i aminteşte de o ladă lăsată la plecarea din Paris, în grija lui Ioan Alecsandri, şi alta soacrei acestuia, şi de cărţile şi manuscriscle de la Palermo, ajunse în posesia lui Costache. Ea întreabă pe Ion Ghica dacă „bietul Nicu au mai lăsat din ele [şi] la Constantinopol", dar nu pomeneşte nimic de exemplarele aduse de ea în ţară. Alte menţiuni nu am mai găsit despre soarta lor[10].

Lista, aşa cum a fost întocmită, exprimă mai mult o evidenţă numerică decît una nominală: 28 de „volumuri", care corespund cu 16 titluri de opere franceze, germane şi romîne, redate mai mult decît sumar în limba romînă.

---

[1] *Dispoziţiile generale asupra cenzurii* au fost publicate în „Buletinul Oficial al Prinţipatului Ţării Romîneşti" nr. 41/1849, din 30 aprilie. Cf. cap. II: „Pentru importaţia cărţilor în ţară şi pentru măsurile de privighere întru aceasta"; cap. III „Îndatoriri ale Vămii centrale şi ale cenzurii cărţilor în ţară, „(*Anul 1848 în Principatele Romîne*, vol. VI, Bucureşti, 1910, p. 185—188)

[2] Biblioteca Acad. R.P.R., ms. 3871, f. 533—538. Documentele ne-au fost semnalate de Ion Donat.

[3] Cf. Anexa V.

[4] Ibidem.

[5] Anexa III.

[6] Anexa IV (ciornă).

[7] Anexa V.

[8] Numeroasc exemple similare se găsesc în ms. 3872 din Bibliotcca Academiei R.P.R.

[9] N. Bălcescu, *Opere*, ed. G. Zane, t. II, partea a II-a, p. 190—191.

[10] „Despre soarta bibliotecii N. Bălcescu", v. Virgil Cîndea, *Adnotările lui N. Bălcescu pe o carte a lui M. Kogălniceanu*, în „Studii şi cercetări de bibliologie", II (1957) (sub tipar).

www.dacoromanica.ro

Identificînd autorii şi titlurile cărţilor, am găsit că o bună parte din ele figurează în *Lista scrierilor pentru alcătuirea Istoriei lui Mihai V.V. Viteazul*[1]. În dreptul fiecărei indicaţiuni bibliografice, Bălcescu însemnase cu grijă locul unde găsise cartea : Biblioteca imperială din Paris, Biblioteca Curţii imperiale din Viena, Biblioteca polonă din Paris, Biblioteca naţională din Bucureşti, Catalogul Széchenyi etc. şi cota sub care era înregistrată. Pentru exemplarele personale specifică „Bib[lioteca] mea"[2].

Dacă el le trimite în ţară, înainte de a fi săvîrşit *Istoria lui Mihai Viteazul*, înseamnă că pentru cărţile a V-a (iulie 1600 — ianuarie 1601) şi a VI-a (1 ianuarie-29 august 1601), pe care intenţiona să le scrie în lunile de iarnă, nu mai avea nevoie de nici unul din aceste volume[3].

La plecarea din Italia, repeta pentru a şasea oară rugămintea adresată lui Ghica să-i trimită *Histoire de la Valachie* a lui Kogălniceanu[4]. *Istoria turcească* a lui Selaniki o căutase insistent din noiembrie 1851[5] şi nu renunţa nici acum la ea, pentru a putea completa informaţia privitoare la „întîmplările din anii turceşti 1003 şi 1004 (1595 creştineşti) cari ne privesc, sau expediţia lui Sinan Vezirul în Ţara Rominească".

Planurile pentru iarna 1852—1853 se destramă însă şi se întrerup o dată cu firul vieţii lui Bălcescu, la 29 noiembrie 1852. *Istoria lui Mihai Viteazul* a rămas scrisă numai pînă la sfîrşitul lui septembrie 1600. Strădaniile familiei de a-i obţine intrarea în ţară rămîneau şi ele zadarnice,

[1] Bibl. Acad. R.P.R., Ms. 81, f. 67—82,88—89v, 4—6v.

[2] Vezi nota de la anexa III,

[3] Pe lîngă volumele cu conţinut apropiat epocii lui Mihai, unele se raportează la epoci mai noi, iar alte două au caracter beletristic.

[4] Cf. Scrisorile din 26 mai, 16 iulie, 26 iulie, 16 octombrie, 27 noiembrie 1851 şi 22 septembrie 1852. N. Bălcescu, *Opere*, ed. cit, t. II, partea a II-a, p. 280, 283, 285, 289, 291 şi 293 ; I. Ghica, *Amintiri*, II, p. 311, 315, 318, 321, 323, 327.

[5] N. Bălcescu, *Opere*, t. II, partea a II-a, p. 290, 292, 293 şi 294 ; I. Ghica, *Amintiri*, II, p. 323, 325 şi 327.

www.dacoromanica.ro

ANEXE

I

Directorul Carantinei Turnu-Măgurele semnalează Inspectorului General al Carantinelor liniei Dunării din ambele Principate, prezența lui Nicolae Bălcescu la Nicopole și trecerea mamei și rudelor sale peste Dunăre.

Nr. 352 [Turnu-Măgurele,] 28 august 1852 [1]

Exelenții Sale D.

Gheneral Inspector al Carantinelor linii Dunării din ambele Prințipate.

Directorul Car. Turnul

Raport

Nicolae Bălcescul, de care prin raportul nr. 347 din 24 ale corentei am făcut cunoștinți Ex. Voastre că au venit la Nicopoli, printr-aceasta supun și acum la cunoștința Ex. Voastre, că pomenitul să află tot în Nicopoli unde la 25 ale corentei au trecut cu pasport și formalitățile legiuite și Dum-ei Madam Mari Geanoglu, sora pomenitului.

Astăzi cu asemenea formalități trece la Nicopoli și pătăreasa Zinca Bălceasca, muma pomenitului, înpreună cu fiica sa Demoazel Sevasti și noră sa Eleni Bălceasca.

Aceste Dame au despus a ședea în Nicopoli pînă joia viitoare la 4 ale lui septemvrie, cînd cu trecerea vaporului spre Brăila, pomenitul Bălcescu să va înbarca a să întoarce la Constandinopoli, iar Dum-lor să vor întoarce înapoi prin curățenia acestei carantini.

[*Rezoluție*:] La delă. *D. Bildirescu*

Arh. St. Buc., Ad-tive noi, Direcția carantinelor, dos. 495/1852[2], f. 134.

II

Adresa Departamentului Lucrărilor ostășești către Departamentul din Lăuntru, cu privire la pachetul de cărți adus de Sevastița Bălcescu de la Constantinopol.

Nr. 4591 București, 12 septemvrie 1852

Comand. Punct. Turnu prin raportu no. 611 arată că Dimoazela Sevastița Bălcescu ce a venit din Constantinopol cu pasport domnesc supt no. 21. La primire-i în frontieră s-a găsit asupră-i doăzeci și șapte volumuri cărți tipărite și un manuscris intitulate precum să vede în alăturata listă, și că luîndu-le le-a dat Cîrmuirii spre a urma cu dînsele cele de cuvință.

Aceasta și ștabu spre știința C. Departament nu lipsește cu cinste a-i face cunoscut.

Șeful oștirii
Herescu

Inplinitorul datoriilor de dejurnoi Stab-Offizir
Maior *Stoica*

Șeful secsii
Căpitan *Gărdescu*

[*Rezoluție*:] Să se înpărtășească cele aci descrise Cîrmuirii de Teleorman cerînd a să trimite la Departament însemnatele cărți, sept. 15 [3].

Biblioteca Acad. R.P.R. ms. 3871 f. 533,

---

1 Raportul a fost primit în ziua de 30 august și a doua zi la „31 august 1852" s-a dat de știre „*Mării Sale lui Vodă*" cu nr. 175 și „*Gener. Consul Rusesc*" cu nr. 177.

2 Dosarul poartă titlul: „Delă pentru vagabonzii izgoniți peste Dunăre".

3 Cu nr. 7785 și 4171, Arhiva Departamentului din Lăuntru notează „Primit sept. 15"

www.dacoromanica.ro

III

Lista[1]

de cărţile aduse din Turcia prin Carant. acestui Punct Turnu de D-ei Demoazela Sevastiţa Bălcescu cu prilejul întoarcerii din Nicopoli, care în totul potrivit instructivelor porunci s-au înaintat C-tei Cîrmuiri de Teleorman cu adresa nr. 610.

No. volumurilor	Titlu cărţilor franţuzesti	No. volumurilor	Titlu cărţilor nemţeşti
2	Ma[r]gareta şi Ioana, romanţ.	3	Călătoria la Poarta Otomană în anul 1793 a Ambasadei Imperiale ruseşti ecstraordinare.
2	Starea actuală a Imperului Otoman.		
2	Starea actuală a Turciei.		
1	Fragmente trase din Cronicile Moldave şi Romane.	1	Poarta Otomană sau descrierile statului şi toate ambasadele turceşti.
1	Inventarul Istoriei Generale al Turciei.		
1	Istoria Imperului Otoman.		
4	Istoria Imperului Otoman, stinghere.		
3	Istoria Imperului Otoman, stinghere.		
2	Istoria revoluţii de Constandinopol, stinghere.		Titlu cărţilor rumăneşti
2	Istoria Imperului Otoman tradusă din franţuzeşte de Hamer.	1	Istoria Ţării Romîneşti de cînd au descălicat pravoslavnicii creştini.
1	Observaţii istorice şi geografice asupra popoarălor barbare care au lăcuit marginile Dunării şi ale Pontului Euxin de Peisonel.	1	Poezii populare de Vasile Alecsandri.
		1	Un catastif coprinzător de mai multe hîrtii turceşti.
1	Istoria statului prezent al Imperului Otoman de Brio.		

Peste tot bucăţi doăzeci şi opt.

Pentru D. Com. Pre. P. Mavrodin.

Biblioteca Acad. R.P.R., Ms. 3871, f. 534.

[1]) Dăm în cele ce urmează identificarea indicaţiunilor bibliografice din „Lista" cărţilor aduse de Sevastiţa Bălcescu. Pentru a înlesni urmărirea titlurilor din listă cu titlurile reconstituite, păstrăm ordinea adoptată în document:

Titlul cărţilor franţuzeşti

*) Soubiran, M-me Aurélie de, *Marguerite et Jeanne*, 2 vol., in 8°, 1848.

Abesci Elias, *Etat actuel de l'Empire Ottoman. Contenant des détails plus exacts que tous ceux qui ont paru jusqu'à présent sur la religion, le gouvernement, la milice, les moeurs & les amusemens des Turcs. Avec une description particulière de la cour & du sérail du Grand Seigneur ainsi que plusieurs anecdotes singulières & intéressantes.* Par...qui a résidé plusieurs années à Constantinople, attaché au service du Grand Seigneur. Traduit de l'Anglois par M. Fontanellle, Tom. I—II, à Paris, chez Lavilette, Libraire, 1792, XVI-237 p.; 256 p.

Thornton Th., *Etat actuel de la Turquie ou description de la constitution politique, civile et religieuse, du gouvernement et des lois de l'Empire Ottoman, des finances...auquel on a ajouté l'état géographique, civil et politique des Principautés de la Moldavie et de la Valachie, d'après les observations faites pendant une résidence de quinze ans tant à Constantinople que dans l'Empire turc* par... traduit de l'anglais par M. de S***, Tom. I-II, Paris, I. G. Dentu, 1812, XVI+425 p.; 548 p.

Kogălniceanu, le Major M., *Fragments tirés des Chroniques Moldaves et Valaques pour servir à l'histoire de Pierre le Grand, Charles XII, Stanislas Leszczynski, Démètre Cantimir et Constantin Brancovan.* I-II Partie, Jassi, Au bureau de la feuille communale, 1845, XIX+225 p.; 171 — [175] p.

Baudier de Languedoc, Sr. Michel, *Inventaire de l'Histoire générale des Turcs. Contenant leurs guerres, conquestes, séditions et, autres affaires remarquables, tant contre Chrestiens, Grecs,*

www.dacoromanica.ro

IV

Departamentul din Lăuntru cere lămuriri Cîrmuirii de Teleorman cu privire la întîrzierea trimiterii spre cenzurare, a cărților aduse de Sevastița Bălcescu.

Nr. 9155 [Bucureşti], 19 septemvrie 1852

C. Departament Ostăşesc prin adresa cu No. 4591 comunică acestui Departament raportul D-lui Comandir al Punctului Turnu No. 611 coprinzător că asupra Demoazelii Sevastiței Bălcescu ce a venit din Constantinopol cu pasportul acestui Principat Nr. 21. La priimire-i în frontieră s-a găsit doăzeci şi şapte volumuri cărți tipărite şi un manuscris şi că luîndu-le le-a dat în priimirea acei C. Cîrmuiri ; şi fiindcă Departamentul nu le văzu înaintate de C. Cîrmuire îi scrie a i le trimite negreşit şi cît mai în grab spre a li se face cuvenita observație, septemvrie 16.

Biblioteca Academiei R.P.R., Ms. 3871, f. 535 (ciornă).

Hongres, Polonois, Bulgares, Moldaves, Transyluains, Valaques [...] *et autres, iusques en l'année mil six cens dix-sept.* Par *le ... Et nouvellement revu, continué et augmenté depuis ladite année mil six cens dix-sept, iusques à la présente mil six cens vingthuit* [...] A Paris, Chez Charles Hvlpeav, 1628, 36 f., + 923 + 965 p.

Notat de mîna lui Bălcescu : „Bib[lioteca] mea". (Bibl. Acad. R.P.R., Ms. 181, f. 79; *Ibidem*, f. 76 v.)

* Palla, E., *Histoire abrégée de l'Empire Ottoman, depuis son origine jusqu'à nos jours.* Paris, 1825, 8°.

Notat de mîna lui Bălcescu : „Bib[lioteca] mea" (*Ibidem*, f. 5).

Dacă prin menţiunea „*stinghere*" — adăugată în dreptul *Istoriei imperului Otoman* (în 4 şi 3 volume) — se înțelege „volume stinghere", identificarea este mai puțin certă. De aceea indicăm trei opere cu același titlu, figurînd în „Biblioteca" lui Bălcescu :

Sagredo [Giovanni], *Histoire de l'Empire Ottoman.* <*traduite de l'italien*>. Tom. I-VII, A Amsterdam, Chez les Frères Westeins, 1724, 5 vol.

Notat de mîna lui Bălcescu : „Bib[lioteca] mea" (*Ibidem*, f. 5 v.).

Cantimir, Demetrius, Prince de Moldavie, *Histoire de l'Empire othoman, ou se voyent les causes de son aggrandissement et de sa decadence. Avec des notes instructives.* Par S. A. S.... Traduite en francais par M. de Joncquières. Tom. I-IV, Chez Le Clerc père et fils, 1743, în 12°

Notat de mîna lui Bălcescu : „B[iblioteca] mea, (*Ibidem*, f. 76 v.).

Mignot, Abbé de Scellières, *Histoire de l'Empire Ottoman, Depuis son origine jusqu'à la paix de Belgrade en 1740.* Par M..., Conseiller honnoraire au Grand Conseil, Tom. I-IV, Paris, Chez Le Clerc, Cie., 1773, 4 vol.

Notat de mîna lui Bălcescu : „B[iblioteca] mea" (*Ibidem*, f. 5 v.).

Menţiunea *stinghere*, repetată în document şi pentru *Istoria Revoluții de Constandinopol*, pare mai puțin explicabilă, dacă e vorba de volumele lui :

Juchereau de Saint Denis, A. de, *Révolutions de Constantinople en 1807 et 1808, précédées d'observations générales sur l'état actuel de l'Empire Ottoman.* Par... Colonel au Corps royal d'état major, chevalier de l'ordre royal de la Légion d'honneur et de l'ordre du Croissant ottoman. Tom. I-II, Paris, A la Librairie de Brissot-Thivars, 1819, XXIV + 291 p. ; 318 p.

Hammer, J. de, *Histoire de l'Empire Ottoman ,depuis son origine jusqu'à nos jours.* Traduite de l'allemand sur la deuxième édition par M. Dochez. Tom. I-III, Paris, Impr. De Béthune et Plon, 1844, 516 p. + 603 p. + 672 p.

Notat de mîna lui Bălcescu : „B[iblioteca] mea". (*Ibidem*, f. 71).

Peyssonnel, de, *Observations historiques et géographiques sur les peuples barbares qui ont habité les bords du Danube et du Pont-Euxin*, par M... Ci-devant Consul pour Sa Majesté auprès du Khan des Tartares, puis Consul Général dans le Royaume de Candie, aujourd'hui Consul à Smyrne [etc.] A Paris, chez N. M. Tilliard, Libraire, 1765, XLIV + 364 p. + XIII pl.

Ricaut, *Histoire de l'Etat présent de l'Empire Ottoman, contenant les maximes politiques des Turcs, les principaux points de la religion mahométane, ses sectes, ses hérésies et ses diverses sortes de religieux ; leur discipline militaire, avec une supputation exacte de leurs forces par mer, et par terre et du revenu de l'Etat.* Traduite de l'Anglois de M... par Monsieur Briot. Seconde édition, Paris, Chez Sebastien Mabre - Cramoisy, Imprimeur du Roy, 1670, XIX + 661 p.

www.dacoromanica.ro

V

Cîrmuitorul Județului Teleorman raportează Departamentului din Lăuntru, că pachetul de cărți, adus de Sevastița Bălcescu de la Constantinopol, a fost înaintat Secretariatului de Stat, pentru cenzurare.

Nr. 7636 Turnu [-Măgurele], 25 septemvrie 1852

La porunca Cinstitului Departament subt no. 9155, în privința acelor 27 volumuri cărți tipărite și un manuscris ce s-au găsit asupra Demoazelii Sevastiții Bălcescu la venire-i din Costandinopol în Prințipat — se răspunde printr-acest plecat că toate acele volumuri așa precum au fost legate, și pecetluite de D. comandir, s-a trimis împreună cu lista în original priimită cu adresa no. 610 de la 8 ale corentei la Cinst. Secretariat al Statului pe lîngă raportul no. 7308 din 11. După punerea localei pecete făcute de mai înainte pentru asemenea cărți sau scrisori ce se găsesc la pasageri, de la care loc le va putea cere Cinst. Departament.

Cîrmuitor,
Geanolu

[*Rezoluție*:] La delă, sept. 27[1].

Biblioteca Academiei R.P.R., Ms. 3871, f. 538

Titlul cărților nemțești

[Reimers, H.], *Reise der russisch-kaiserlichen ausserordentlichen Gesandtschaft an die othomanische Pforte im Jahr 1793. Drei Theile vertrauter Briefs eines Ehstländer an einen seiner Freunde in Reval* T. Mit Kupfern und einer Karte, Bd. I-III. Petersburg, gedruckt in der Schnoorschen Buchdruckerei, 1803, XII + 220 p; XIII + 231 p.; VIII + 173 p.

Ricaut, *Die neu=eroeffnete Ottomanische Pforte.* Bestehend: Erstlichen, *In einer Grundrichtigen und aus eigener Erfahrung gezogenen Beschreibung des gantzen Tuerckischen Staats und Bottesdiensts*; [...] Uebersetzt aus des hochberuehmten Herrn..., in Englischer Sprach verfasten und zu unterschiedlichen mahlen ins Frantzoesische gebrachten Buch. — Zweytens, *Einer wolgefassten Aussfuehrlichen Histori, der vornehmsten Beschickten aller Ottomanischen Monarchen von ihrem ersten Ursprung biss auf gegenwaertige Zeit.* Aus dess vortrefflichen Venetianischen Cavalliers und Senatoren *Giovanni Sagredo* Italienischer Beschreibung und gemelten Ricaut ebenmaessig uebersetzt. Augspurg, Gedruckt bey Johann Jacob Schoenig, 1694, in folio, 8 f. + 150 + 569 [-641] p. + 1 pl.

Notat de mîna lui Bălcescu: „În Biblioteca mea, cu vignete pe margine bine săpate, reprezentînd loarea Giurgiului și uciderea lui Mich. VV." (*Ibidem*, f. 78).

Titlul cărților românești

Istoria Tierei Romanesci de cîndu au descălicat Romînii, în *Magazinu istoricu pentru Dacia*, Bucuresci, 1847, tom. IV, p. 231—372; tom. V, p. 3—32. (Titlul indicat în listă arată că avem de a face cu un manuscris al *Cronicii anonime*).

Alecsandri, V., *Poezii poporale. Balade* (*Cîntice bătrînești*) adunate și îndreptate de..., Partea I-a, Iași, Tip. Buciumului Roman, 1852, III + 100 p. (Partea a II-a a apărut în 1853).

[1] Cu nr. 8201 și 4420, arhiva Departamentului din Lăuntru notează: „Primită sept. 27".

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

STUDII
Revistă de istorie
Anul X, nr. 1, 1957

DESPRE O TRADUCERE ROMÎNEASCĂ NECUNOSCUTĂ A OPEREI LUI MIHAIL KOGĂLNICEANU „HISTOIRE DE LA DACIE"

DE

DAN SIMONESCU

Împrejurări pe care le-am putea numi fericite scot uneori la iveală şi în domeniul cărţii fapte noi, exemplare necunoscute, opere nebănuite. Cine ar fi crezut că s-ar putea descoperi traducerea românească a operei *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*, scrisă de „Michel de Kogalnitchan" şi tipărită la Berlin, în septembrie 1837? Şi totuşi, într-o bibliotecă particulară, însă de veche tradiţie culturală, patriotică şi democrat-progresistă, în biblioteca fiicei doctorului Niculaie Kretzulescu (1812—1900), întemeietorul învăţămîntului medical în Romînia (1843), se găseşte un manuscris chirilic, cu totul necunoscut pînă acum cu titlul *Istoria Daciei*, care nu este altceva decît versiunea românească a operei scrisă în limba franceză a lui M. Kogălniceanu.

Descoperirea preţiosului manuscris în fosta bibliotecă N. Kretzulescu [1] nu este un fapt întîmplător, ci, după cum vom vedea, are o explicaţie care ne ajută să întărim unele ipoteze cu privire la originea manuscrisului.

Manuscrisul este un in-folio mare, de 325 de pagini scrise şi alte 9 pagini nescrise. Hîrtia este de două feluri : o parte mai fină, de culoare albastru deschis, în majoritatea foilor manuscrisului ; alta, mai groasă (mai plină), de un albastru ce bate spre „crème", cum sînt foile de la paginile 111—116, 263 şi urm. Hîrtia nu are filigrane, nu are urmele presei, adică particularităţile obişnuite ale celei fabricate în ţările române. Hîrtia manuscrisului este de o calitate superioară hîrtiei albastre, groase şi îmbibate, ce se fabrica de hîrdughiile muntene şi moldovene în primele decenii ale secolului al XIX-lea.

Paginile manuscrisului n-au fost numerotate cînd s-a scris, dar ulterior cineva le-a numerotat cu cerneală nouă violetă, de la 1 la 325. Rîndurile chirilice scrise pe o pagină variază între 36 (p. 237), 37 (p. 236), ajungînd în cele mai multe pagini la 46 (p. 17) sau chiar la 49, (p. 27).

---

[1] Acest valoros manuscris este acum în fondul Bibliotecii centrale de stat a R.P.R. (Palatul culturii, Bucureşti).

www.dacoromanica.ro

Scrierea este de o singură mînă, total chirilică, fără amestec de litere latine ; pe primele pagini este mai îngrijită decît spre sfîrşitul manuscrisului ; este cu cerneală neagră, ce şi-a păstrat culoarea ei proaspătă. Faptul că hîrtia nu s-a copt (ca de obicei) şi cerneala nu s-a decolorat, arată că manuscrisul a fost preţuit şi păstrat cu grijă. Totuşi a fost un manuscris cercetat, ceea ce se vede din uşoara pătare şi din îndoirea marginilor şi colţurilor. Pe nici o pagină nu există însemnări ; nu se arată numele autorului lucrării, nici numele celui care a scris, nici locul sau data scrierii, pentru că manuscrisul n-are foaie de titlu, care, desigur, ar fi cuprins toate aceste date.

Textul începe direct, de la pagina 1, astfel : *Istoria Dacii. Partea I-a. Cartea 1. Din vremurile cele mai vechi, pînă la biruinţa Dacii de Traian.* Acest titlu corespunde începutului lucrării lui M. Kogălniceanu : *Histoire de la Dacie. Première partie. Livre premier. Depuis les temps les plus reculés jusqu'à la conquête de la Dacie par Trajan* [1]. Textul, începînd astfel, înseamnă că în versiunea românească a operei lui Kogălniceanu mai lipsesc, în afară de titlu : motto din Salustius, dedicaţia închinată domnitorului Sturdza, prefaţa lui Kogălniceanu, avertismentul editorului (care apare numai în ediţia din 1854), lămuririle cum să se pronunţe literele româneşti, lista bibliografică a lucrărilor folosite şi citate, precum şi tabla de materie [2].

O comparaţie atentă între cele două redactări, cea românească şi cea franceză, duce şi la alte constatări. Astfel, în versiunea românească lipsesc *toate* notele şi întregul aparat ştiinţific şi documentar din subsol. Lipsind acestea, firesc, în textul românesc lipsesc şi cifrele care trimit la note. Inscripţia latină „*Caelesti Augustae...*", găsită la Alba-Iulia [3], nu este transcrisă în textul românesc, dar s-a lăsat un spaţiu liber, probabil pentru transcrierea ei ulterioară. Aceasta înseamnă că cel ce a scris nu ştia latineşte. Textul românesc se termină la pagina 325 jos, cu enumerarea dărilor în produse : oieritul, dijmăritul, vinăritul, pogonăritul. Transcriem ultimele rînduri : „Pogonăritu viilor streine asizat de Nicolae Mavrocordat. Streinii cari avea vii în Valahia plătea pentru fieştecare pogon doi lei şi opt parale" (în ed. franceză : „Le *pogonărit* des vignobles étrangers, établi par Nicolas Maurocordato ; les étrangers qui avaient des vignes en Valachie payaient pour chaque pogon deux piastres et huit paras") [4]. Deşi după acest pasaj urmează în versiunea românească cuvîntul „Sfîrşit", ea totuşi nu are sfîrşit, pentru că ediţia franceză continuă cu alte cîteva pagini [5], în care Kogălniceanu termină cu dările în natură, numerotate mai departe 5—8, apoi tratează sumar despre divane (Les tribunaux), despre oastea valahă (L'armée valaque) şi sumar de tot despre literatura română în vremea fanarioţilor.

O comparaţie între cele două versiuni este necesară pentru a ne pronunţa asupra raportului dintre ele :

Red. rom., p. 1 :

În veacul cel dintîi după Hs : un stat prea tare şi puternic, un stat care (cu toate că varvar) făcuse să tremure Roma cea civilizată, un stat neatîrnat (zic) se afla acolo unde sînt acum întemeiate, Transilvania, Ţara Românească, Banatul Temesvarului şi Moldavia.

Red. fr., ed. acad. A. Oţetea, p. 67 :

Dans le premier siècle après J. C. un état fort et puissant, un état qui, quoique barbare, avait fait trembler Rome la civilisée, un état indépendant, dis-je, existait là où aujourd'hui sont situés la Transylvanie, la Valachie, le Banat de Temesvar et la Moldavie. Cet état,

[1] Kogălniceanu Mihail, *Opere*, tomul I, *Scrieri istorice*. Ediţie cu o introducere şi note de A. Oţetea, Bucureşti, 1946, p. 67.
[2] *Ibidem*, p. 43—65.
[3] *Ibidem*, p. 74.
[4] *Ibidem*, p. 531, rîndul 12 de jos.
[5] *Ibidem*, de la p. 531, rîndul 11 de jos pînă la p. 534.

www.dacoromanica.ro

Acest stat era Dacia; el se întindea de la Teis și Carpați până la Dunăre, la Dnistru și până la Marea Neagră. Lăcuitorii acelei țări era Dacii, norodul cel mai războinic, cel mai curagios și cel mai neatîrnat, din vremea cînd Roma era roabă lui August.

c'était la Dacie: elle s'étendait depuis la Theiss et les Carpathes jusqu'au Danube, au Dniester et à la mer Noire. Les habitants de ce pays étaient les Daces, le peuple le plus guerrier, le plus courageux et le plus indépendant du temps où Rome était l'exclave d'Auguste.

Alăturarea celor două texte arată evident că prima redactare e cea franceză și că textul romînesc nu este decît o traducere a textului francez. Fluența textului francez, topica artificială a textului romînesc și adoptarea toponimelor *Teis* și *Dnistru* în textul romînesc, după francezele *Theis*, *Dniester*, sînt dovezi în sprijinul acestei afirmații. Voi mai aduce și alte argumente, mai ales că prin exemplele care vor urma, vom putea determina aproximativ și timpul în care s-a făcut traducerea, precum și gradul de cultură al traducătorului.

Traducătorul nu folosește neologismele, care s-ar fi putut ușor deriva din originalele franceze. El traduce: *siècle* — veac, *indépendant* — neatîrnat, *situés* — întemeiate, *peuple* — norod, *embouchures* — vărsările (gurile Dunării), *peuple-nomade* — popor cortaș (ce umblă cu cortul), *législateur* — legiuitor, *royale* — împărătească, *l'élève* — ucenic, *liberté* — slobozenie, *roi* — crai, *nommé chef* — pus căpetenie, *victoires* — biruințe, *trahison* — vînzare, *s'étaient réfugiés* — fugiseră, *douceur* — blîndețe, *chef de la garde* — generalul gvard, *Charlemagne* — Carloman, *grands crimes* — mari vini [1] etc. Corespondențele romînești din exemplele date arată o traducere dintr-o perioadă mai veche, între 1838 și 1840, cînd scriitorii nu ajunseseră încă la romînizarea cuvintelor franceze pentru a le putea introduce ca neologisme în limba noastră Pentru determinarea acestei perioade pledează și grafia chirilică în care este scris textul, cît și hîrtia folosită.

Traducătorul, deși cunoștea limba franceză din care traducea, totuși n-a fost un creator în materie de limbă literară. Găsim numeroase locuri albe în textul romîn, acolo unde nu putea traduce; și nu putea traduce, nu pentru că nu înțelegea sensul pasajului în franțuzește, dar nu putea exprima în limba romînă de atunci acele cuvinte și expresii franceze; mijloacele de exprimare ale limbii romîne de atunci nu-i erau suficiente. Iată cîteva exemple care ilustrează greutățile de exprimare ale traducătorului:

ayant appris de lui la métempsycose, il l'enseigna à son peuple — învățînd de la dînsul mutarea sufletelor, el a învățat pe norodul său;

cette légende (pe medalie) — această escripție;

puissance chancelante — putere mlădietoare;

en arabe — în Arabia;

mais comme il mettait — dar pentru că el propunea;

Octavien s'y refuse — Octavie nu primi;

il fut tué par les Daces — el se omorî de Daci;

il céda le commandement — dete comanda;

conquêtes — biruințe;

de nouveau — iarăși;

Tibère à son tour fut envoyé contre les Daces — Tiberie iarăși se trimisese asupra dacilor;

les Daces conduits par Duras — Dacii supt comanda lui Duras;

Duras abdiqua en faveur — Duras se leapădă în favorul;

[1] Exemplele sînt luate din primele 22 de pagini ale textului romînesc.

www.dacoromanica.ro

Décébale entreprit de réunir les différentes parties de la Dacie en un seul corps... et il y parvint l'an 87 de J. C. — Decebal se apucă a uni deosebitele părţi ale Dachii într-un singur trup... şi au dăsăvîrşit la anul 87 H., ş. a.

Cuvinte şi expresii omise de traducător (las drepte cuvintele omise):

guerres contre ceux qui *voulaient* — războaie cu aceia ar fi voit;

le général romain... passa le fleuve *et livra une grande bataille* — gheneralul roman ... trecu şi dete o bătaie mare;

au reste, *Ovide dit lui-même* — Ovid zice singur;

les exploits... sont si monotones, si *arides* — în care „si monotones" au rămas netraduse (loc alb pentru a completa ulterior). De asemenea, în expresia *ils se servent de l'alphabet grec que, par le moyen de quelques signes,* ils ont adapté à leur dialecte, ultimele şase cuvinte sînt netraduse etc.

Cine a putut face această traducere şi de ce? La răspunsul pe care trebuie să-l dăm acestor întrebări, un element preţios îl constituie faptul că manuscrisul s-a păstrat pînă acum, la descoperirea lui, în biblioteca doamnei Ana Lahovari, fiica doctorului Niculae Kretzulescu [1]. Soţul posesoarei manuscrisului, Alexandru Emanoil Lahovari, a fost secretarul lui Mihail Kogălniceanu. Aceasta înseamnă că manuscrisul, mai înainte de a fi în biblioteca Lahovari, a fost la Kogălniceanu, care, deci, a ştiut de existenţa unei traduceri româneşti a operei lui istorice, scrisă în franţuzeşte în tinereţea lui.

Apariţia operei lui M. Kogălniceanu a trezit în ţările române — ca şi în străinătate — un interes deosebit, deoarece tînărul istoric moldovean aducea o bogăţie de date, cunoştinţe şi interpretări istorice noi, deşi la acea dată mai existau şi alte lucrări tipărite despre istoria românilor. Este destul să citäm lucrările istoricilor ardeleni: S. Micu, Gh. Şincai, P. Maior şi Aaron Florian cu al său *Manual de istoria prinţipatului Ţărei Româneşti,* apărut în 3 volume, între anii 1835 şi 1838 (ed. a II-a în 1836—1837; ed. a III-a în 1839). În opera lui Kogălniceanu, senzaţional era nu conţinutul faptic, ci interpretarea progresistă, democrată, cu totul nouă la români, dată faptelor istorice. Aducerea trecutului în faţa prezentului pentru a servi la transformarea acestuia pe linia independenţei naţionale, a libertăţii şi a dreptăţii sociale, a preţuirii maselor populare, era ceea ce constituia *noul* şi *meritul* operei istorice a lui Kogălniceanu.

Curînd după citirea operei, presa moldovenească, prin pana lui Gh. Asachi, anunţă apariţia lucrării şi meritele ei. Asachi înscrie în planul de activitate al Academiei Mihăilene traducerea în româneşte a operei lui Kogălniceanu [2]. Nota scrisă de Asachi (deşi nesemnată), în româneşte şi franţuzeşte, după ce anunţă apariţia operei şi librăria unde se găseşte de vînzare („în Eşi, la d. Bel et compani"), după ce arată greutăţile întîmpinate de Kogălniceanu pentru că „era de nevoie a să cerceta şi a consulta o mulţime de desemnaturi rare, încă necunoscute şi neîntrebuinţate", încheie astfel: „Un elev al Academiei să îndeletniceşte, sub povăţuirea autorului, de a traduce această carte în limba românească" [3].

Nu încape îndoială că traducerea pe care o prezentăm este însăşi lucrarea făcută sub auspiciile Academiei Mihăilene, ale lui Gh. Asachi. Traducerea n-a mai fost revizuită de Kogălniceanu — cum anunţă Asachi — pentrucă nu se urmărea o traducere în vederea tipăririi ei, ci numai în scopuri didactice, pentru a servi la predarea istoriei patriei şi educarea patriotică a elevilor Academiei.

[1] A. D. Xenopol, *Nicolae Kretzulescu. Viaţa şi faptele lui. 1812—1900,* Bucureşti, 1915, 274 pag.

[2] Gr. Scorpan, *Academia Mihăileană şi curentele literare ale vremii,* în volumul *De la Academia Mihăileană la Liceul naţional. 100 de ani de existenţă, 1835—1935,* Iaşi, 1936, p. 277; V. A. Urechia, *Istoria şcoalelor,* tomul II, Bucureşti, 1892, p. 83, sceptic scrie: „Nu ştim dacă această traducere s-a realizat".

[3] „Albina Românească", nr, 43, Iaşi, 2 Iunie 1838, p. 184—185.

www.dacoromanica.ro

Probabil mult mai tîrziu, Kogălniceanu a însărcinat pe secretarul său Alex. Emanoil Lahovari să revizuiască traducerea făcută de învățăcelul Academiei, cu atîția ani în urmă.

Cred că un studiu comparativ asupra celor două redactări, generalizat pe întreaga întindere a manuscrisului [1], va aduce constatări interesante asupra limbii românești din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Descoperirea traducerii românești a operei istorice a lui Kogălniceanu adaugă încă o dovadă, la cele cunoscute pînă acum, că *Histoire de la Valachie* a avut o largă circulație în generația patrioților de la 1840—1848 ; ea i-a pregătit să interpreteze pe plan social istoria și politica, i-a învățat să caute adevărul social în faptele trecutului de luptă al poporului român.

[1] Pentru această notă bibliografică am folosit metoda sondajului.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

STUDII
Revistă de istorie
Anul X, nr. 1, 1957

DISCUȚII

DESPRE NOUA EDIȚIE CRITICĂ A LEGIUIRII CARAGEA

DE

NESTOR CAMARIANO

În Editura Academiei Republicii Populare Romîne a apărut la sfîrșitul anului 1955 o nouă ediție a Legiuirii Caragea, sub titlul *Legiuirea Caragea, ediție critică*. Pe verso foii de titlu găsim următoarea lămurire, cu privire la colectivul care a lucrat această ediție : „Ediția a fost întocmită de Colectivul pentru vechiul drept romînesc al Academiei R.P.R., condus de acad. Andrei Rădulescu și format din : Alexandru Costin, Vasile Grecu, Nicolae Dașcovici, Vintilă Gaftoescu, Constantin Tegăneanu, Aurel Sava" [1].

Noua ediție cuprinde, în afară de o introducere (p. III—XXVI), textul romînesc și grecesc al Legiuirii (p. 1—181), avînd pe pagina stîngă textul romînesc și pe cea dreaptă textul grecesc. Credem că era mai bine dacă se menționa chiar pe foaia de titlu acest lucru, pentru că, în acest fel, numai din citirea titlului, un cercetător, fie el romîn, grec etc. putea să-și dea seama că în volum sînt publicate ambele texte. Urmează apoi anexele (p. 185—288), bibliografia cărților utilizate (p. 289—291), indicele cronologic al documentelor (p. 293—296), indicele de cuvinte (p. 297—299), indicele de materie (p. 301—304), un număr de facsimile (p. 305—323) și, la sfîrșit, un rezumat în limbile rusă și franceză (p. 325—336).

În expunerea ce o facem mai jos, ne vom ocupa pe larg de această ediție, care, după părerea colectivului pentru vechiul drept romînesc, „poate fi model" pentru celelalte ediții de pravile care urmează să se publice.

Din capul locului trebuie să spunem că membrii colectivului pentru vechiul drept romînesc al Academiei R.P.R., în introducerea lor, nu aduc nici o precizare nouă față de predecesorii cercetători burghezi, în legătură cu autorul sau autorii acestei Legiuiri. Se repetă, după documentele cunoscute, cum domnitorul Caragea a însărcinat la început pe „doi boieri cu știință și praxis la ale pravilelor", „anume pe vel logofătul străinelor priciniAtanasie Hristopol și pe biv vel clucerul Nestor să întocmească fiecare cîte o pravilă [2]. Proiectele lor, care erau

[1] Aurel Sava încetase din viață înainte de apariția ediției critice a Legiuirii Caragea.

[2] Juristul grec Triandafilopulos e de părere că Hristopol „n-a urmat dreptul, dar era stăpîn pe variate cunoștințe. Diletantismul ce-l avea din fire, i-a făcut ușoară opera de legiuitor ce o întreprindea, de ajutor fiindu-i și dreptul natural" (*Jus graeco-romanum*, ediția Ioan și Panaghiotis Zepos, Atena, 1931, vol. VIII, p. XV). Părerea lui Triandafilopulos e admisă și de colectivul Academiei, care reproduce pasajul de mai sus (p. X). N. Koritzas, de care va fi vorba

www.dacoromanica.ro

gata la sfîrșitul lui septembrie 1816, au fost revăzute de domnitor. Pentru ca lucrarea să fie cît mai bună, Caragea vodă le-a poruncit să lucreze cu stolnicii Constantin și Ioniță Bălăceanu și să-și revadă proiectele. Cei patru au lucrat cîteva luni ; pe la începutul lui februarie 1817, textul Legiuirii fiind terminat, a fost supus revizuirii Sfatului de obște, care era compus din mitropolit, episcopi și veliți boieri, halea și mazili. Sfatul n-a lucrat însă destul de repede, ceea ce a nemulțumit pe domnitor, care, printr-un pitac din 16 aprilie, poruncește membrilor sfatului să termine lucrarea, „căci îndestulă vreme este decînd se prelungește". În sfîrșit, la 9 iunie 1818, Sfatul de obște trimite o anafora domnitorului [1], în care arată că Legiuirea, „nefiind împotrivitoare celor vechi urmate pînă acum", poate fi dată la tipar.

Din expunerea colectivului pentru vechiul drept românesc nu rezultă clar care anume proiect al Legiuirii a fost dat la tipar. Colectivul nu cercetează și nu adîncește problema autorului acestei Legiuiri ; aceasta, după părerea noastră, este o problemă capitală, întrucît există divergențe serioase între cercetători, unii susținînd că Atanasie Hristopol este singurul autor al Legiuirii, excluzînd pe clucerul Nestor, iar alții că Legiuirea a fost întocmită, în colaborare, de At. Hristopol și clucerul Nestor. Colectivul, fără să aducă argumente, respinge părerea profesorului de la Universitatea din Atena, C. Triandafilopolos, după care Legiuirea a fost întocmită numai de Hristopol, fără colaborarea clucerului Nestor, adăugînd numai : „părerea lui Triandafilopulos este neîntemeiată și se explică prin faptul că n-a cunoscut cine era acela" oarecare Nestor și nici actele expuse mai sus".

Colectivul care a dat la lumină această ediție ajunge la următoarea concluzie : „Din aceasta rezultă fără urmă de îndoială că întocmirea Legiuirii s-a făcut așa cum am arătat și că Hristopol a fost unul dintre colaboratori", și adaugă că „un rol însă mai însemnat va fi avut la redactarea textului oficial în limba grecească, pe care de altminteri o cunoșteau bine toți aceia care au colaborat la întocmirea Legiuirii" (p. IX).

Autorii acestei ediții susțin că anteproiectul Legiuirii Caragea, descoperit în manuscris de Const. C. Giurescu în biblioteca Seulescu, „probabil că el este proiectul care fusese făcut de către cei patru și, după ce a fost revăzut de către domn, a fost depus la Sfatul de obște" (p. IX).

CINE ESTE AUTORUL LEGIUIRII CARAGEA?

Din pitacul domnesc din 2 octombrie 1816 [2] vedem că au fost însărcinați cu alcătuirea Legiuirii logofătul străinelor pricini At.Hristopol și clucerul Nestor și că amîndoi au prezentat cîte un proiect. Pentru cel alcătuit de clucerul Nestor nu avem nici o altă informație. Cu privire

---

mai jos, ne spune că Hristopol a frecventat universitățile din Buda, Veneția și Padova, unde a studiat, pe lîngă limba latină, filozofia, medicina și *dreptul*.

Despre activitatea de jurist a clucerului Nestor s-au ocupat mai mulți cercetători, în special acad. Andrei Rădulescu ; a rămas însă necunoscută o informație prețioasă și anume că juristul Nestor s-a manifestat mai întîi în sînul „Societății filologice greco-dacice", care a luat ființă în București la 22 iulie 1810, sub președinția mitropolitului Ignatie al Ungrovlahiei. Printre membrii fondatori erau mulți învățați greci și români, printre care și *căminarul Nestor Craiovescu* (Ἑρμῆς ὁ Λόγιος („Mercurul savant"), Viena, 1811, p. 63). Interesant este că chiar căminarul Nestor a alcătuit statutele acestei societăți, pe care le-a prezentat la ședința a treia a societății (*Ibidem*, p. 50). Așadar, aceste statute ale „Societății filologice greco-dacice", care din păcate nu s-au publicat, trebuie socotite ca prima operă de jurisconsult a lui Nestor.

[1] Anaforaua a fost parodiată mai tîrziu de Iordache Golescu, deși o semnase și el alături de ceilalți boieri. Printre operele rămase în manuscris de la Iordache Golescu s-a găsit și *Anaforaua boierilor pentru întocmirea pravilelor în zilele mării sale Ioan vodă Caragea*, care a fost publicată de N. Bănescu în 1910, în volumul *Viața și scrierile marelui vornic Iordache Golescu*, p. 155—159.

[2] Vezi *Legiuirea Caragea, ediție critică*, p. 185.

www.dacoromanica.ro

la proiectul lui Hristopol, sîntem mai fericiți; avem unele informații prețioase de la prietenul și biograful lui, Nicolae Koritzas [1], și, în plus, un proiect de legiuire, care, după cum vom vedea mai jos, este cel prezentat de Hristopol.

N. Koritzas spune că Hristopol, „priceput în ale legilor și bun cunoscător al țării", a primit să redacteze noua legiuire și în doi ani a dus la bun sfîrșit opera sa" (p.k') [2]. Iar mai departe același biograf spune: „Deci prezenta Legiuire, care e valabilă și pe care o aplică și astăzi [1853] corpul judecătoresc al Țării Românești... este o operă adevărată în ceea ce privește redactarea și buna alcătuire a lui Hristopol de la început pînă la sfîrșit" (p. k'). Așadar, vedem că N. Koritzas admite în mod categoric drept autor al Legiuirii numai pe Hristopol, nu și pe clucerul Nestor.

De aceeași părere este și protosinghelul Dionisie, directorul seminarului Mitropoliei din București, care, în cuvîntul său rostit la înmormîntarea lui Hristopol (20 ianuarie 1847), spune, între altele, că Hristopol „a lucrat Pravila țării, numită a lui Caragea, pe care după a lui sfătuire i s-a poruncit de domnul Caragea s-o alcătuiască" [3].

Koritzas ne arată, de asemenea, în ce spirit a fost alcătuit proiectul lui Hristopol și cum a fost primit din partea domnitorului și a boierilor țării, și ne dă unele amănunte prețioase pe care probabil le-a aflat chiar de la Hristopol. El spune că Legiuirea alcătuită de acesta era completă, dar a fost ciuntită în timpul revizuirii de către boierii veliți. Aceștia au respins părțile cele mai esențiale ale Legiuirii, adică „toate cîte li s-au părut că erau mai mult spre folosul poporului și nu al privilegiaților, primind numai ceea ce nu părea prea democratic și nu aducea nici direct nici indirect vreo știrbire a privilegiilor lor aristocratice" [4]. Și Koritzas adaugă: „pentru aceste motive nu s-a primit întreg capitolul referitor

[1] Biografia lui Hristopol se află în fruntea operei Ἑλληνικὰ ἀρχαιολογήματα, publicată la Atena în 1853, pe care colectivul Academiei R.P.R. n-a reușit s-o cerceteze. Această operă s-a publicat anonim și de aceea unii cercetători și bibliografi greci, ca de pildă profesorul de la Facultatea de drept din Atena, C. Triandafilopulos, și Gh. Valetas, au crezut că biografia lui Hristopol, publicată în acest volum, a fost scrisă de el însuși (vezi *Jus graeco-romanum*, ed. Ioan și Panaghiotis Zepos, Atena, 1931, vol. VIII, p. XIV—XV și Γενικὴ ἑλληνικὴ βιβλιογραφία a lui E. Vaghionachis, 3 (1936), fasc. 1 (21), p. 8—14; același lucru îl susține Valetas și în revista Νέα Ἑστία, 21 (1937), fasc. 243, p. 191). Editorul cărții și biograful lui Hristopol este fără nici o îndoială Nicolae Koritzas. Pe un exemplar al acestei cărți, care se află în posesia noastră, și pe care D. Russo îl pusese la dispoziția lui Constantin C. Giurescu, cînd s-a ocupat de anteproiectul Legiuirii Caragea, de care va fi vorba mai jos, găsim lipită pe dosul foii de titlu fals o însemnare scrisă de mînă în limba greacă cu următorul cuprins: „Exemplarele care nu poartă semnătura de mai jos vor fi socotite ca fiind tipărite clandestin și vor fi urmărite după lege. Nicolae Koritzas". Iar la sfîrșitul prefeței-dedicație (p. X) găsim scris tot de aceeași mînă: „Editorul Nicolae Koritzas". Ca o dovadă în plus, amintim că, la 12 octombrie 1852, Koritzas publica o înștiințare în periodicele grecești ale timpului, în care anunța apropiata apariție a operei Ἑλληνικὰ ἀρχαιολογήματα împreună cu biografia lui Hristopol (vezi revista „Πανδώρα", 3 (1852), p. 431). Credem că nu mai e nevoie să insistăm, deoarece nu mai încape nici o îndoială că editorul și autorul anonim al biografiei lui Hristopol este Nicolae Koritzas. Despre N. Koritzas avem unele știri, dar nu-i locul aici să ne extindem, ci ne mărginim numai să afirmăm că în 1814 a fost elev la Școala domnească din București (vezi „Mercurul savant", 1814, p. 88), iar după ce a terminat această școală a plecat la Paris pentru studii. În 1820, Koritzas, din lipsă de mijloace, era să-și întrerupă studiile, cînd Mihail Șuțu, domnitorul Moldovei, i-a acordat o bursă de 1500 franci, ca și prietenului său Estiotis, care a ajuns mai tîrziu protomedic în Țara Românească (vezi „Mercurul savant", 1820, p. 238 și 674). Karl Iken spune că N. Koritzas și Estiotis au fost chemați ca profesori de filozofie la școala din Iași (*Leukothea*, Leipzig, 1825, I, p. 269), iar Ion Ghica vorbind, în *Scrisorile către Alecsandri*, de dascălii greci din țară spune: „am cunoscut pe crudul Coriță, care bătea pe verii mei de-i svînta" (ed. 1887, p. 258).

[2] Nu știm dacă Koritzas a cunoscut pitacele domnitorului Caragea cu privire la întocmirea Legiuirii, dar în orice caz termenul de doi ani corespunde adevărului.

[3] „Vestitorul românesc", foaie volantă anexată la numărul din 1 aprilie 1847.

[4] Hristopol a căutat mai tîrziu, cînd se bucura de mai multă libertate în acțiunile sale, să introducă unele din ideile sale progresiste într-o altă operă a lui, care s-a publicat la Paris

www.dacoromanica.ro

la drepturile și interesele poporului și la ușurarea celor împilați" (p. kθ'-λ'). El mai spune că Hristopol, prin Legiuirea sa, voia să aducă o îmbunătățire a situației acelei părți din popor care suferea, „crezînd că cealaltă parte, care era la conducere, nu va pătrunde așa de ușor scopurile lui indirecte" (p. λά'). Dar Hristopol s-a înșelat amarnic, zice Koritzas, căci boierii n-au primit din Legiuire „decît numai acele părți cîte au socotit că nici nu vor micșora privilegiile lor și nici nu vor da putință și prilej poporului să se ridice, ciuntind și desfigurînd întreaga operă" (p. λβ'). Și după ce Koritzas condamnă atitudinea boierimii conducătoare față de proiectul lui Hristopol, spune: „dar, față de acest egoism al puținilor familii privilegiate, nici alcătuitorul, nici legiuitorul n-au vrut deloc să rămînă indiferenți și nepăsători la dorințele și interesele obștei întregi, ci binefăcătorul domnitor, fiind îngăduitor față de neghiobia acelor puțini și compătimind suferințele îndelungate și insuportabile ale mulțimii, a însărcinat în cele din urmă pe același redactor să aducă o îndreptare operei sale știrbite. Iar Hristopol, nevoind și el să se lase mai prejos de generosul său stăpîn, în ceea ce privește îndulgența și generozitatea, a reluat opera de la început și i-a dat forma și mărimea de azi, mică dar cuprinzătoare și potrivită nevoilor de atunci ale țării". Koritzas încheie: „Atît în ceea ce privește soarta, necunoscută publicului, a legiuirii muntene a vestitului Caragea, alcătuită de și mai vestitul Atanasie Hristopol" (p. λβ' — λγ') [1].

Desigur că nu putem admite toate cele spuse de Koritzas, dar în orice caz trebuie să reținem unele din amănuntele date de biograful lui Hristopol. De pildă, nu putem admite că domnitorul Caragea, din dragostea lui cea mare pentru poporul Țării Românești, se grăbea să-i dea o legiuire ca să vină în ajutorul lui, sau, cum spune însuși Caragea într-un pitac, că dorea să dea țării o pravilă desăvîrșită, pentru ca „nici judecătorii să nu cerce discolie [greutate] la hotărîrile ce au a face, nici ipotesiarii [împricinații] să nu cerce năpăstuiri[la dreptul lor din vreo întunecare sau nedeslușire a pravilelor" [2]. De asemenea, ne vine greu să credem că domnitorul Caragea, îndemnat numai de „puternica dezvoltare a forțelor de producție și avîntul general al vieții economice din prima jumătate a secolului al XIX-lea făceau necesară o reglementare mai strict (?) a raporturilor juridice", cum susține colectivul Academiei, „luă măsurile necesare pentru alcătuirea unei condici de legi" (p. VI). Părerea noastră este că domnitorul Caragea nu atît din cauza condițiilor economice de atunci a căutat spre sfîrșitul domniei sale să dea o pravilă desăvîrșită poporului romîn, pe care după cum știm l-a stors cît a putut în timpul guvernării sale, ci mai mult din vanitate, ca să nu rămînă mai prejos de domnitorul Moldovei, Alexandru Ipsilanti, dorind astfel să-și lege numele măcar de publicarea unei legiuiri. Iar graba lui cea mare de a vedea cît mai repede tipărită Legiuirea, se datora iarăși nu interesului său pentru țară, ci unui motiv personal: fuga lui iminentă din țară. Este drept că, cei care s-au ocupat pînă acum de această Legiuire nu s-au gîndit la acest motiv; este destul să aruncăm o privire

---

în 1833 sub titlul: Πολιτικὰ παράλληλα τοῦ ἄρχοντος λογοθέτου κυρίου Ἀθανασίου Χριστοπούλου De exemplu, la p. 42—43, vorbind de veniturile statului, spune: „un mijloc al impunerii este impozitul, adică atîta cît dă fiecare după puterea tuturor veniturilor sale anuale. Drept și necesar este ca toți să dea atîta din întreaga lor avere pentru binele lor. Dar e drept și necesar ca și statul să impună pe fiecare cu atîta, cît se poate, fără să-i pricinuiască lipsă de cheltuielile cinstite, necesare vieții lui, după starea lui socială. Urăsc, spunea Alexandru cel Mare, pe acela care taie plantele din rădăcină. Oamenii iubesc banii lor tot atît ca și sîngele și sufletul lor, și, impuși peste măsură, se revoltă". Mai departe, Hristopol arată mai multe popoare care, din cauza impozitelor prea grele, s-au revoltat.

Hristopol se declară, de asemenea, împotriva luxului boierilor, monopolurilor etc.

[1] At. Hristopol a ajuns vestit în Europa nu prin *Legiuirea Caragea* ci prin *Liricile* sale, care au fost traduse și tipărite în diferite limbi: germană, franceză, italiană, română etc., fiind numit chiar „Noul Anacreon".

[2] Vezi *Legiuirea Caragea, ediție critică*, p. 186.

www.dacoromanica.ro

asupra corespondenței lui Caragea cu ministrul afacerilor străine al Rusiei, Ioan Capodistria, și ne vom convinge. Încă din anul 1817 Caragea se gîndea la retragerea lui din domnia Țării Românești și căuta să obțină aprobarea țarului ca să se refugieze cu familia sa în Rusia [1], unde găsiseră adăpost mai înainte domnitorii fanarioți Alexandru Mavrocordat Firaris și Constantin Ipsilanti. Așadar, tocmai în anul cînd Caragea trimitea cele două pitace către boierii veliți, cerîndu-le cu insistență revizuirea proiectelor Legiuirii întocmite de logofătul Hristopol și de clucerul Nestor, el punea la cale fuga sa în Rusia. Era deci natural ca să grăbească terminarea revizuirii, pentru a putea avea timpul necesar s-o tipărească înainte de a părăsi țara. De asemenea, graba lui Caragea de a pune în aplicare Legiuirea era legată tot de intenția sa de a fugi din țară. Cu toate că textul românesc al Legiuirii, care se tipărea la tipografia din Rîmnic, nu era încă gata, Caragea vodă se grăbește, printr-un hrisov din 8 august, s-o pună în aplicare începînd de la 1 septembrie 1818 și trimite judecătoriilor țării exemplare cu textul grecesc,care se tipărise în grabă la Viena, pînă vor sosi și exemplarele cu textul românesc.

Dar nu trecuse nici măcar o singură lună de la aplicarea Legiuirii și, la 29 septembrie — 12 octombrie 1818[2], domnitorul Caragea părăsea pe ascuns Țara Românească, spre marea surpriză și ușurare a poporului român, care scăpa astfel de un domnitor de tristă memorie.

Și acum să trecem la anteproiectul Legiuirii Caragea, care ni s-a păstrat în manuscris. În 1923, acest manuscris se afla în biblioteca profesorului Mihail Seulescu de la Universitatea din București, azi însă nu se știe unde se găsește, probabil la Craiova, unde a ajuns biblioteca lui Seulescu. Ne pare rău că n-am avut posibilitatea să facem investigațiile cuvenite ; este de asemenea regretabil că membrii colectivului pentru vechiul drept românesc nu s-au străduit să descopere acest important manuscris, ci s-au mulțumit numai să declare : „anteproiectul descoperit în biblioteca Seulescu prezintă mult interes și, dacă se va găsi, ar trebui tipărit" (p. IX).

Anteproiectul Legiuirii Caragea a fost cercetat pe larg în 1923 de Const. C. Giurescu și comparat cu textul Legiuirii tipărite ; acesta a arătat deosebirile mai însemnate între redacția manuscrisului și textul Legiuirii din 1818. În concluzie Giurescu spune : „se observă că Legiuirea din manuscris cuprinde anumite dispoziții favorabile păturii de jos, țărănești. Aceste dispoziții sînt privitoare la dreptul ce-l au țăranii de a lua cu arendă moșia pe care trăiesc înaintea oricărui altuia, la scutirea de 6 zile de muncă, dacă proprietarul nu le dă lemne de foc și loc de casă și la scutirea de dijmă pentru pometul lor. De asemenea, lipsește în manuscris obligația de a ara proprietarului o zi toamna sau primăvara și de a aduce un car de lemne la Crăciun. Datornicilor, manuscrisul le acordă o nouă păsuire pentru a-și plăti datoria. Fetii neînzestrate li dă drept egal la moștenire, iar femeii i se garantează mai bine zestrea" [3]. Apoi Giurescu se întreabă : „cine e autorul proiectului de legiuire cuprins în manuscrisul analizat mai sus ?" și supune cercetătorilor trei ipoteze și anume :

1. Manuscrisul cuprinde o copie după proiectul de Legiuire al lui Atanasie Hristopol. Un indiciu în favoarea acestei ipoteze e pasajul din biografia cuprinsă în Ἑλληνικὰ ἀρχαιολογήματα în care se spune că Hristopol redactase proiectul său de legiuire în sens mai favorabil păturii de jos, deci în mod asemănător, pentru unele articole, cu redacția manuscrisului nostru. Un argument însă hotărîtor, care să confirme această ipoteză, nu avem.

2. Manuscrisul e o copie după proiectul de legiuire al clucerului Nestor. Despre acest proiect însă noi nu avem nici o altă știre în afară de pitacul din 2 octombrie 1816, prin care se atestă

[1] I. J. Karadja, *Corespondența lui Capodistria cu Ioan Caragea*, în „Revista istorică", VIII (1922), p. 186.

[2] Vezi Ioan M. Neda, *Cîteva precizări cronologice și de fapte istorice din trecutul românesc*, în „Revista istorică română", XIV (1944), p. 516.

[3] Const. C. Giurescu, *Legiuirea lui Caragea. Un anteproiect necunoscut*, București, 1923, p. 17—18.

www.dacoromanica.ro

existența lui. Nu știm nimic asupra felului în care era redactat, anume dacă favoriza pe boieri — cum pare mai probabil, dat fiind că Nestor făcea parte dintre ei — sau dacă cuprindea cumva și unele dispoziții favorabile păturii de jos. Așa fiind lucrurile, nu putem aduce, în stadiul actual al chestiunii, vreo dovadă că manuscrisul cuprinde proiectul lui Nestor.

3. Manuscrisul e o copie după o redacție intermediară între proiectele celor doi juriști și redacția definitivă din 1818, poate o copie după proiectul de legiuire întocmit de comisia celor patru boieri, instituită de domn la 2 octombrie 1816, din care făceau parte Hristopol și Nestor [1].

Giurescu respinge primele două ipoteze și se oprește asupra ultimei, care i se pare cea mai probabilă, adăugînd că „comisiunea, pe baza celor două anteproiecte prezentate, ale lui Hristopol și Nestor, a redactat un nou anteproiect, acela care se găsește în manuscrisul cercetat mai sus. In acest nou anteproiect se află, după cum am văzut, și dispoziții favorabile țăranilor, luate probabil din anteproiectul lui Hristopol, și dispoziții favorabile păturii boierești reproducînd, probabil, pe acelea ale lui Nestor" [2].

Colectivul pentru vechiul drept românesc al Academiei R.P.R., vorbind de acest anteproiect, ajunge la aceeași concluzie : „probabil că el este proiectul care fusese făcut de către ce patru și după ce a fost revăzut de către domn, a fost depus la Sfatul de obște" (p. IX).

Nu sîntem de acord cu concluzia la care au ajuns atît Giurescu, cît și autorii noii ediții a Legiuirii Caragea, și credem că manuscrisul grecesc, care se afla în biblioteca Seulescu. cuprindea chiar proiectul de legiuire prezentat de Hristopol și nu un anteproiect redactat pe baza celor două proiecte prezentate de Hristopol și Nestor.

Argumentele care ne-au îndemnat să ajungem la această concluzie sînt următoarele :

1. Amănuntele prețioase pe care ni le dă Koritzas, anume că proiectul de legiuire al lui Hristopol era mai favorabil păturilor de jos decît claselor privilegiate, așa cum se prezintă manuscrisul din biblioteca Seulescu. Credem că Hristopol avea curajul și putea să prevadă în proiectul său unele dispoziții favorabile păturii țărănești deoarece și mai tîrziu era stăpînit de ideea că trebuie să avem curajul să cerem lucrurile, pe care le socotim că sînt juste, chiar dacă nu sîntem siguri că vom reuși [3]. Pe de altă parte nu putem crede că clucerul Nestor, care luptase alături de boieri pentru protimisis, să fie autorul acestui anteproiect, în care se recunoștea țăranilor dreptul de a fi preferați la luarea în arendă a moșiilor pe care se aflau, adică dreptul de protimisis la arendare în favoarea țărănimii [4].

Giurescu adaugă că anteproiectul cuprinde și dispoziții favorabile păturii boierești, reproducînd, probabil, pe acelea ale lui Nestor. Dar, în studiul său amintit mai sus, nu ne-a arătat care anume erau aceste dispoziții. Chiar dacă întîlnim în manuscris cîteva asemenea prevederi, socotim că nu este absolută nevoie să le atribuim clucerului Nestor, căci se putea foarte bine ca și Hristopol să le fi introdus în proiectul său, fiind sigur că va trebui să fie cercetat și aprobat de boierii veliți. De altfel, nu este exclus ca Hristopol să fi introdus în proiectul său și unele dispo-

---

[1] Const. C. Giurescu *op. cit.*, p. 18.

[2] *Ibidem.*

[3] At. Hristopol, Πολιτικὰ παράλληλα p. 6.

[4] De altfel, clucerul Nestor a rămas și mai tîrziu credincios apărător al boierilor și adversar al țăranilor. El semnează alături de marii boieri Constantin Crețulescu, Barbu Văcărescu, Dumitrașcu Racoviță, Fotache Știrbei etc. o anafora către domnitorul Grigore Ghica, din 17 octombrie 1822, în care se cere domnitorului să intervină, cu porunci domnești, împotriva țăranilor de pe moșiile boierești și mănăstirești care „din trecuta răzvrătire foarte mult s-au nărăvit și se îndărătnicesc a face claca pămîntului cea obișnuită i alte dreptăți ale stăpînilor moșiilor, care sînt cunoscute și orînduite în pravila pămîntului". Ba chiar se adaugă „și care nu se vor supune la cele ce sînt îndatorați, după pravilă, să-i supuie dumnealor ispravnici și fără de voia lor" (Arh. stat. Buc., Condica domnească, nr. 99, f. 187).

www.dacoromanica.ro

ziţiuni favorabile claselor privilegiate chiar cu intenţia de a putea obţine astfel mai multe dispoziţiuni favorabile păturii ţărăneşti.

2. Dacă admitem că proiectul lui Hristopol a fost contopit cu cel al lui Nestor, atunci ne-am fi aşteptat ca noul proiect să cuprindă şi vederile boierilor, exprimate prin clucerul Nestor, apărătorul lor. Proiectul însă desigur că nu cuprindea vederile boierilor, căci altfel Sfatul de obşte, însărcinat de domnitor ca să-l revizuiască, nu l-ar fi reţinut mai bine de un an, ca numai după repetate şi insistente cereri din partea domnitorului să se hotărască să-l aprobe cu mai multe modificări, care, desigur, au fost în favoarea păturii boiereşti.

3. Dacă admitem că proiectul logofătului Hristopol a fost contopit cu cel al clucerului Nestor şi că textul publicat în 1818 s-ar baza pe noul proiect întocmit de cei patru din comisie : Hristopol, Nestor, Constantin şi Ioniţă Bălăceanu, atunci cum se explică faptul că tocmai clucerul Nestor, unul din principalii autori ai Legiuirii, nu semnează obştească anafora a boierilor, prin care se aprobă tipărirea acestei Legiuiri ? Şi de ce o semnează Hristopol alături de mitropolit, episcopi şi boierii ţării ? [1] Credem că acest lucru se poate explica prin faptul că proiectul lui Nestor n-a fost luat în seamă şi că a fost admis numai proiectul lui Hristopol ; de aceea clucerul. Nestor n-a mai vrut să semneze obştească anafora a boierilor, alături de Hristopol.

4. Limba în care este scris acest proiect este aceeaşi limbă greacă vorbită, în care este scrisă şi opera lui Hristopol Πολιτικὰ ἀρχαιολογήματα, de care a fost vorba mai sus.

Acestea sînt argumentele noastre în baza cărora credem că sîntem îndreptăţiţi să afirmăm că proiectul de Legiuire de care s-a ocupat Giurescu, iar colectivul pentru vechiul drept romînesc s-a mărginit numai să-i arate importanţa şi să tragă concluzia amintită, este al lui Atanasie Hristopol ; astfel îl vom socoti pînă ce vor ieşi la iveală documente noi ce ar putea infirma părerea noastră.

Să trecem acum la textul Legiuirii Caragea publicat în 1818. Am văzut mai sus că, după părerea autorilor noii ediţii, textul Legiuirii a fost întocmit de cei patru şi că Hristopol „a fost unul dintre colaboratori". Nu sîntem de acord cu această părere şi admitem cele spuse de Koritzas, anume că Hristopol a completat cît a putut proiectul său ciuntit de boieri şi l-a dat la tipar De asemenea, sîntem de părere că Hristopol este singurul autor al acestei legiuiri. De altfel şi imnul său, aflat în fruntea textului grecesc al Legiuirii, publicat la Viena, imn pe care colectivul Academiei l-a ignorat cu totul şi nici nu l-a reprodus în noua ediţie, vine să întărească părerea noastră. Dacă proiectul lui Hristopol ar fi fost respins, desigur că Hristopol n-ar mai fi avut dispoziţia să scrie un astfel de imn. Autorii noii ediţii a Legiuirii nu sînt siguri că acest imn a fost scris de Hristopol, fiindcă, vorbind de ediţia greacă a Legiuirii şi amintind de acest imn, spun că „se pare" că a fost scris de Hristopol. Trebuie adăugat însă că nu încape nici o îndoială că acest imn, deşi nu este semnat, a fost scris de Hristopol, căci e socotit ca atare de contemporanii săi şi se află chiar trecut într-o ediţie din *Liricele* sale [2].

[1] Colectivul pentru vechiul drept romînesc al Academiei R.P.R. spune că publică (p. 187—188) această anafora după „originalul ce se păstrează legat împreună cu textul romînesc al Legiuirii". Dar atunci de ce n-a reprodus în greceşte cele cîteva semnături greceşti ca de pildă a lui Atanasie Hristopol, Petrachis Ritoridis, Grigorie Romanitis ? Sau de ce n-a făcut menţiunea cuvenită că sînt scrise în limba greacă ?

[2] Biografiul lui Hristopol, Koritzas, ne arată şi motivul pentru care Hristopol a scris acest imn ; el spune, „fiindcă Caragea a răsplătit cu generozitate domnească munca lui pentru întocmirea legiuirii supuşilor săi, ca să răsplătească şi el generozitatea cea mare a domnitorului,... a opus răsplatei cele bogate a acestuia, produsele bogate ale minţii lui creatoare, dedicîndu-i un imn foarte potrivit din partea întregii Ţări Romîneşti (vezi N. Koritzas, Ἑλληνικὰ ἀρχαιολογήματα, p. μή). Imnul a circulat şi în manuscris, împreună cu alte poezii greceşti ; un astfel de manuscris se află la Biblioteca Academiei R.P.R. (vezi Constantin Litzica, *Catalogul manuscriselor greceşti din Biblioteca Academiei Romîne*, Bucureşti, 1909, p. 125 ; cf. şi Ariadna Camariano, *Influenţa poeziei lirice neogreceşti asupra celei romîneşti*, Bucureşti, 1935, p. 8).

www.dacoromanica.ro

Pe de altă parte, dacă Hristopol n-ar fi fost autorul Legiuirii, domnitorul Caragea nu l-ar fi răsplătit „cu o generozitate domnească", cum spune Koritzas, iar protosinghelul Dionisie n-ar fi afirmat că el „a lucrat pravila țării, numită a lui Caragea, pe care, după a lui sfătuire, i s-a poruncit de domnitorul Caragea să o alcătuiască".

Așadar, în concluzie, putem afirma că textul grecesc al Legiuirii, care ni s-a păstrat în manuscrisul grecesc 1367 (fost manuscris românesc 2323) din Biblioteca Academiei R.P.R. și a fost publicat la Viena în 1818, este opera lui Atanasie Hristopol.

EDIȚIILE LEGIUIRII

Colectivul pentru vechiul drept românesc al Academiei R.P.R. se ocupă pe larg de edițiile Legiuirii (p. XIV—XX); ne mirăm însă de ce i-au scăpat din vedere unele ediții, trecute chiar în bibliografii. De pildă, colectivul Academiei nu pomenește nimic de o ediție în limba română, care a apărut la Brașov în 1818, cu același titlu ca și ediția din București, apărută în același an. Merită să ne oprim puțin asupra acestei ediții. În partea de jos a titlului găsim scris: „tipărită în privileghiata tipografie a dumnealor ot Cișmeaua răposatului întru fericire Domn Mavrogheni din București" și imediat mai jos: „Prin tipograful Fridrich August Herfurt, 1818" [1]. Andrei Veress, după ce reproduce în bibliografia sa titlul acestei ediții, adaugă următoarea lămurire: „Potrivit unei însemnări din 29 martie 1819 a exemplarului brașovean, cartea a fost tipărită de fapt la Brașov, în tipografia lui Francisc de Schobeln, prin Friedrich Herfurth". O altă mențiune, aflată într-o cuvîntare asupra limbii românești [2], vine să întărească cele de mai sus. Această mențiune sună astfel: „O pravilă românească s-au alcătuit în zilele Mării Sale Domnului Caragea și cu aceia am fost siliți a alerga la vecinii noștri Romîni din Brașov și s-a tipărit, cu toate că titlul îi este de la Cișmeaoa lui Mavrogheni, însă știut este tuturor că s-au tipărit acolo" [3].

N-am avut posibilitatea să comparăm exemplarul de la Brașov cu cele tipărite în București; totuși credem că e vorba de două ediții deosebite, apărute în același an, una la București și cealaltă la Brașov, odată ce ediția de la București este în folio și are 2 foi + 104 p. + 3 foi, iar exemplarul de la Brașov, descris de Veress, este în 4° și are 208 pag.

Este regretabil că membrii colectivului Academiei care au dat la lumină noua ediție critică n-au cunoscut și n-au cercetat ediția de la Brașov; aceasta nu este exclus să fie chiar prima ediție românească și atunci trebuia să i se dea atenția cuvenită în aparatul critic.

Mai este o problemă nelămurită, legată de prima ediție românească a Legiuirii Caragea Colectivul Academiei publică la p. 189 hrisovul de promulgare al Legiuirii în care Caragea spune că la 1 septembrie „să se puie în lucrare și să înceapă toate judecătoriile țării a judeca pricinile după această pravilă" și adaugă că trimite exemplare din ediția grecească „pînă vor sosi de la tipografia Rîmnicului din sud Vîlcea și cele românești". Așadar, din cele spuse de Caragea la 9 august, rezultă clar că textul românesc al Legiuirii se tipărea la acea dată în tipografia din Rîmnic. Se pune întrebarea: Legiuirea Caragea a ieșit sau nu de sub teascurile tipografiei din Rîmnic? Nu cumva zațul de la tipografia Rîmnic a fost utilizat la București, sau la Brașov? La aceste întrebări desigur că s-ar putea răspunde numai după cercetări amănunțite. Colectivul

[1] Andrei Veress, *Bibliografia româno-ungară*, București, 1931, vol. II, p. 223. Un exemplar din această ediție, spune Veress, se află în biblioteca Liceului Honterus din Brașov.

[2] Cuvîntarea se află într-un manuscris miscelaneu din Biblioteca Academiei R.P.R., nr. 600, f. 8r—11v; N. Iorga atribuie această cuvîntare lui Dinicu Golescu (*Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, București, 1901, vol. II, p. 528).

[3] Cf. și I. Bianu-Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche*, București, 1944, vol. IV, p. 304.

www.dacoromanica.ro

pentru vechiul drept romînesc al Academiei R.P.R. era dator să lămurească și aceste chestiuni.

Printre edițiile Legiuirii Caragea, colectivul de la Academie amintește și de o traducere în limba rusă, tipărită în 1889 (p. XIX). Colectivul însă nu pomenește nimic de o traducere a Legiuirii în limba franceză, din care, un exemplar, în manuscris, a fost trimis lui Chateaubriand. Consulul francez din București, Hugot, într-o scrisoare din 24 ianuarie 1824, adresată lui Chateaubriand, ne dă unele amănunte interesante în legătură cu această traducere a Legiuirii, cu aplicarea ei și cu pregătirea judecătorilor din acea vreme: „J'ai fait faire sous mes yeux une traduction française que j'ai trouvée indispensable pour le service du Consulat. J'ai la certitude que cette traduction est *unique*, et c'est à son étude particulière et à l'usage que j'en ai constamment fait, que je dois de n'avoir, jusqu'à ce jour, perdu aucune des causes que j'ai autorisé les français a plaider, avec l'assistance du dragoman, devant les autorités du pays, tandis qu'il est de notoriété, que les trois quart des causes des sujets étrangers, existants sous la protection des Consulats, sont perdues, ou ne peuvent obtenir de décision. Quand un avocat instruit plaide sa cause devant des juges, entiérement ignorants de la loi qu'ils sont tenus d'appliquer, il doit presque nécessairement la gagner; c'est le cas dans lequel je me trouve ici. Je reste d'ailleurs persuadé, que Votre Excellence, en parcourant la copie que j'aurai l'honneur de lui transmettre, y trouvera, sur la situation et l'état moral des Valaques et des Moldaves, des notions plus instructives que dans es brochures, qui se sont succédées depuis quelque temps, sans que les compilateurs aient seulement songé à puiser à la source primitive de toutes recherches: la Législation" [1].

RAPORTUL DINTRE TEXTUL ROMÎNESC ȘI CEL GRECESC

Colectivul pentru vechiul drept romînesc al Academiei R.P.R., care a cercetat cu grijă atît textul grecesc, cît și pe cel romînesc al Legiuirii și ne-a dat o ediție critică, susține că, cu toate asemănările care există între cele două texte, „trebuie spus în chip hotărît că textul romînesc se prezintă față de cel grecesc ca o lucrare deosebită și de sine stătătoare" (p. XX), iar ceva mai jos adaugă: „trebuie să spunem că amîndouă textele Legiuirii Caragea, atît cel romînesc cît și cel grecesc, au putut fi lucrate odată [2]. Așa se și explică în chip firesc apropierile și deosebirile între amîndouă textele ce se întregesc și se lămuresc reciproc" (p. XXI).

Impresia noastră este că membrii colectivului au vrut cu totdinadinsul să prezinte textul romînesc deosebit de cel grecesc și, neavînd argumente puternice, s-au mărginit să citeze cîteva paragrafe din Legiuire, care au deosebiri așa de neînsemnate, încît nu ne îndreptățesc, după părerea noastră, să tragem astfel de concluzii categorice. Colectivul Academiei spune de exemplu să se compare III 20 § 1 care în grecește sună: „Avocatura este vechiletul avocatului. Avocat este care [! !] e hotărît de altul, pentru ca să se judece în locul său", cu textul romînesc care spune numai atît „vechil de judecăți iaste cel ce se orînduiește de altul, ca să să judece în locul lui". După ce colectivul ne prezintă argumentul de mai sus, adaugă și următorul comentariu: „În textul romînesc schimbîndu-se titlul grecesc abstract al capitolului „Despre avocatură" în concretul „Pentru vechilul de judecăți", n-a mai fost nevoie de definiția avocaturii și a fost lăsată la o parte". Ce argument puternic! Oricine îl va citi, credem, că se va mira cum de a îndrăznit colectivul Academiei ca pe baza unui astfel de argument să tragă o concluzie așa de categorică! Dar colectivul

[1] Hurmuzachi, *Documente*, vol. XVI, p. 1134.

[2] Dar exact contrariul se afirmă în rezumatul francez de la sfîrșitul ediției (p. 332). Fiind vorba de aplicarea Legiuirii se spune aci că domnitorul „ordona d'utiliser, jusqu-à la rédaction du texte roumain, les exemplaires rédigés en grec".

www.dacoromanica.ro

nici n-a tradus bine textul grecesc şi de aceea deosebirea e întru cîtva mai pronunţată. Textul grecesc sună alfel: „συνήγορος εἶναι ὅποιος διορίζεται ἀπὸ ἄλλον διὰ νὰ κριθῇ εἰς τὸν τόπον του" care în traducere corectă înseamnă: „vechil de judecăţi este acela care se orînduieşte de altul ca să se judece în locul lui". Aşadar textul grecesc sună la fel ca şi cel romînesc, numai că în textul romînesc s-a socotit de prisos să se dea şi definiţia avocaturii.

Celelalte argumente alese din întreaga Legiuire sînt şi mai slabe. astfel că nu mai e nevoie să insistăm.

Nu putem admite afirmaţia colectivului Academiei că textul romînesc se prezintă, faţă de cel grecesc, ca o lucrare deosebită şi de sine stătătoare. Părerea noastră este că Legiuirea a fost întocmită în limba greacă şi apoi a fost tradusă şi în limba romînă, o dată ce am admis mai sus că proiectul logofătului Hristopol stă la baza Legiuirii. Era firesc ca Hristopol să scrie Legiuirea sa în limba greacă, care era limba lui maternă, şi în care a scris şi celelalte opere ale sale. Dealtfel, şi membrii colectivului admit, în mod indirect, că textul grecesc a fost mai întîi scris, cînd afirmă că poate sub influenţa textului grecesc au intrat în textul romînesc mai multe cuvinte greceşti (p. XXII), sau cînd spun: „în romîneşte însă sînt un pleonasm ivit sub influenţa textului grecesc" (p. 22, nota 2).

TEXTUL EDIŢIEI ŞI APARATUL CRITIC

Membrii colectivului Academiei ne dau la p. XXI—XXV lămuririle necesare cu privire la stabilirea textului ediţiei şi întocmirea aparatului critic din subsol; arată că au utilizat cele două manuscrise originale ale Legiuirii — grecesc şi romînesc — păstrate astăzi în Biblioteca Academiei R.P.R. şi adaugă că au găsit „inconsecvenţe" în textul romînesc, iar în cel grecesc „greşeli". De pildă, cuvintele romîneşti transcrise astfel: „întăi" şi „întîi", „meşter" şi „meaşter" „capitile" şi „capete" sînt inconsecvenţe, iar cuvintele greceşti transcrise: „χαμμένα" şi „χαμένα", „κατζίβελος" şi „κατζιβέλος", „διωρία", şi „διορία" sînt greşeli!! Ne întrebăm după care criteriu colectivul a stabilit că în textul romînesc întîlnim „inconsecvenţe", iar în cel grecesc „greşeli"? Iar cu privire la „greşelile" aşa-zise „itacisme", nu credem că au fost făcute din neştiinţa autorului Legiuirii, At. Hristopol, care în 1805 a publicat chiar o gramatică a limbii greceşti vorbite şi s-a ocupat serios de ortografia acestei limbi! De altfel, şi colectivul Academiei este de acord cu elogiile aduse de profesorul grec Triandafilopulos limbii textului grecesc al Legiuirii (p. X).

Trebuie să amintim şi procedeul arbitrar al colectivului de a unifica unele inconsecvenţe din cele două texte, romînesc şi grecesc, şi de a păstra altele! Pentru unele cuvinte ca de pildă „μοσία" şi „μουσία", Κραγιώβα" şi „Κραϊώβα" colectivul ţine să aducă la cunoştinţa cercetătorilor că a păstrat „inconsecvenţa" în scrierea lor, „pentru că în manuscris sînt scrise în mod consecvent aşa"!

Putem spune că textul Legiuirii publicat în noua ediţie critică nu e reprodus întocmai după cel din manuscrisul original. După părerea noastră colectivul a procedat greşit şi nu trebuia să îndrepte transcrierea multor cuvinte greceşti, ci să reproducă întocmai textul originalului, respectînd ortografia de atunci, fiindcă aşa cum a procedat credem că nu şi-a atins scopul urmărit. Ce valoare poate să aibă aparatul critic, cînd ştim că unele „inconsecvenţe" din text au fost îndreptate de autorii ediţiei, iar altele nu? Să luăm numai un singur exemplu. Membrii colectivului spun la p. XXIII că forma grecească «καθ' ἕνας» au îndreptat-o pe tăcute în «καθένας». Trecînd la textul Legiuirii găsim la p. 107, rîndul 18, «καθένα», iar în aparatul critic forma «καθ'ἕνα g». Ne întrebăm dacă forma «καθένα» e aşa în original, sau a intervenit o îndreptare tacită a colectivului? Şi dacă a intervenit o îndreptare, atunci ce rost mai are varianta din aparatul critic?

www.dacoromanica.ro

Iar dacă n-a intervenit o îndreptare pe tăcute, de unde pot să știe acest lucru cercetătorii? Așadar după felul în care s-a procedat ce încredere pot avea cercetătorii în aparatul critic?

Să trecem acum la aparatul critic. Dar mai înainte de a ne ocupa de acest aparat punem o întrebare: decе colectivul Academiei a ținut numai decît să ne dea o ediție critică? Se știe că obiectul de căpetenie al criticei textelor e a restitui forma autentică a operei, a ne da adică originalul în forma în care a fost întocmit de autorul lu[1]. Colectivul Academiei avea de restabilit textul original al Legiuirii? Nu, fiindcă din fericire ni s-au păstrat originalele celor două texte, grecesc și românesc, după care s-a tipărit Legiuirea în 1818. Atunci care a fost scopul ediției critice? Să ne arate micile greșeli ortografice sau tipografice, care s-au strecurat în primele ediții — greacă și română — tipărite după manuscrisele originale? Sau să ne arate raportul dintre cele două versiuni — greacă și română — care ni s-au păstrat în original? Pentru aceasta credem că nu era nevoie de aparat critic. Dar mai punem o întrebare: critica textelor ne permite să dăm un aparat critic pentru Legiuirea Caragea? Răspunsul nostru este categoric nu, pentru următorul motiv: nu se pot stabili, în aparatul critic, deosebirile între textul grecesc și cel românesc al Legiuirii, fiind două texte în două limbi deosebite. Ca să traducă autorii ediției critice textul grecesc în limba română, după priceperea lor, și apoi să-l introducă drept variantă în aparatul critic, credem că este un procedeu cu totul neștiințific, fiindcă oricît de fidelă ar fi traducerea, tot nu poate reda întocmai originalul, lăsînd la o parte și cazurile cînd traducătorul prezintă unele pasaje greșit traduse, deoarece se prezintă deosebiri în ceea ce privește topica cuvintelor, genurile substantivelor în cele două limbi, traducerea prin perifraze a unor cuvinte etc., încît astfel de deosebiri sînt inevitabile. Atunci ce valoare științifică poate să aibă un astfel de aparat critic?

Acum să aruncăm o privire asupra aparatului critic și să vedem, așa cum a fost întocmit întrucît poate fi de folos unui cercetător român care nu cunoaște limba greacă și vrea să-și dea seama de deosebirile care există între textul românesc și cel grecesc.

De exemplu, la p. 178, rîndurile 28—32, găsim următorul text românesc:

„Asemenea să să urmeze și de dumn(ea)lui vel spătar, dumn(ea)lui vel agă și boierii ispravnici cînd iaste vreo hotărîre de la judecățile dumne(ea)lor.

Într-acestași chip și la Craiova să să urmeze de către dumn(ea)lui caimacamul".

Textul corespunzător grecesc se află la p. 179, rîndurile 31—34 și sună astfel:

«Ὁ αὐτὸς τύπος νὰ ἐνεργῆται ἀπὸ τὸν ἄρχοντα σπαθάρην, ἄρχοντα ἄγαν καὶ ἀπὸ τοὺς ἰσπραβνίκους, ὅταν εἶναι ἀπόφασις τοῦ κριτηρίου των.

Ὁ αὐτὸς ἔτι νὰ ἐνεργῆται καὶ εἰς Κραγιώβαν ἀπὸ τὸν ἄρχοντα Καϊμακάμην».

(Același fel de acțiune să se urmeze de boierul spătar, de boierul aga și de ispravnici, cînd este hotărîre a judecății lor.

Același (fel de acțiune) încă să se urmeze și la Craiova de către boierul caimacam.)

Iar în aparatul critic, referitor la rîndurile reproduse mai sus, găsim următorul text:

||28 Asemenea...și de R: Aceeași procedură să se pună în lucrare de G || 29 boierii ad R ||29—30 de la ... dumnlor R: a judecătoriei lor G||31 Într-acestaș ...urmează R: Aceeași să se pună încă în lucrare și la Craiova G|| 32 caimacamul R G.: caimacanul r.

Între cele două texte există deosebiri, pe care autorii ediției critice au căutat să le menționeze în aparat. Dar să vedem dacă aparatul redă întocmai aceste deosebiri. În versiunea greacă avem «αὐτὸς ὁ τύπος νὰ ἐνεργῆται», care înseamnă „acest fel de acțiune să se urmeze", iar colectivul Academiei traduce „aceeași procedură să se pună în lucrare", iar versiunea românească are simplu de tot „de asemenea să se urmeze". Apoi colectivul ține sămenționeze în apa-

[1] D. Russo, *Critica textelor și tehnica edițiilor*, în *Studii greco-române*, București, 1939, vol. II, p. 586.

www.dacoromanica.ro

ratul critic că în textul romînesc se află în plus cuvîntul „boerii" pe lîngă ispravnici, dar nu menționează că este de asemenea în plus și cuvîntul „vel", atît pe lîngă spătar cît și pe lîngă agă, apoi nu menționează că în textul romînesc avem cuvîntul „dumn (ea)lui" atît pe lîngă hatman cît și pe lîngă agă, iar în textul grecesc cuvîntul „boierul", în loc de „dumn(ea)lui". În textul grecesc este vorba de o hotărîre „a judecăților", iar în aparatul critic se spune „a judecătoriei lor". Iar pentru „același fel de acțiune[1] să se urmeze încă la Craiova", din versiunea greacă, colectivul traduce : „aceeași să se pună încă în lucrare și la Craiova". Din nou avem „dumn(ea)lui" în texul romînesc și „boierul" în textul grecesc, care nu-i amintit în aparat, dar în schimb se arată că atît în textul romînesc, cît și în cel grecesc este forma „caimacamul", pe cînd în ediția românească din 1818 este „caimacanul". Numeroase astfel de deosebiri întîlnim între cele două texte și de aceea credem că nu-i posibil de întocmit un aparat critic pe baza a două texte scrise în două limbi deosebite.

Dar aparatul critic prezintă și alte scăderi. De multe ori sînt trecute în aparat deosebiri cu totul neînsemnate, cum poate constata oricine, iar alteori nu sînt trecute cuvinte care sînt în plus sau în minus în cele două texte. De exemplu : în textul romînesc găsim la p. 36 rîndul 28 „se va cere prin judecată", în textul grecesc este numai „se va cere", fără „prin judecată" ; la p. 38, rîndul 7, în textul romînesc este „toate isprăvnicatele", iar în textul grecesc „isprăvnicatele", fără „toate" etc.

Se știe că aparatul critic este de două feluri „pozitiv" și „negativ". Pozitiv se cheamă acela în care se dă și lectura manuscrisului, adoptată în text ; negativ acela în care se dau numai lecturile deosebite de cea adoptată în text[2]. Aparatul din ediția noastră critică nu este nici pozitiv nici negativ ; nu știm ce denumire să-i dăm, fiindcă autorii acestei ediții critice n-au adoptat un text de bază.

Ca să terminăm cu aparatul critic, avem de adăugat că și în subsolul textului grecesc, avem un aparat critic, în care autorii ediției au căutat să ne arate micile deosebiri între manuscrisul păstrat la Biblioteca Academiei R.P.R. și textul grecesc tipărit.

De pildă la p. 71 găsim în aparatul critic : „|| 9 σικώνη *G*". Este într-adevăr un lucru curios, în textul manuscrisului grecesc, publicat mai sus, adică în *G.*, găsim forma „σηκώνη", iar în aparat ni se spune că se află forma „σικώνη". Atunci care este forma cea adevărată care se află în manuscrisul original ? Cazuri de felul acesta sînt numeroase și credem că se pot explica în felul următor. În introducere autorii ediției ne spun clar, la p. XXIII, că au îndreptat în mod tacit ortografia aticizantă a unor cuvinte, printre care e trecut și verbul „σικώνη" pentru σηκώνη". Autorii ediției adaugă tot acolo că n-au semnalat aceste îndreptări în aparatul critic, și cu toate acestea multe sînt semnalate ! Mărturisim că cele mai multe variante din aparatul critic, aflate în subsolul textului grecesc, au fost trecute numai pentru deosebiri ortografice.

Înainte de a termina observațiile noastre, vrem să spunem cîteva cuvinte și despre notele din subsolul grecesc. Mai întîi formula adoptată „ῥουμανιστί", pe care o întîlnim deseori în subsol, n-a fost prea fericită, fiindcă nu este în spiritul limbii grecești. De exemplu, să traducem o astfel de notă în limba română ca să vedem cum sună : „τζάρας, ῥουμανιστὶ χώρας" = „țară, în romînește χώρα (țară)" (p. 29). substantivele trebuiau date la nominativ și nu la genitiv, în felul următor : „τζάρα λέξις ρουμανική = χώρα [(țară cuvînt romînesc = χώρα). Se pare că autorii noii ediții a Legiuirii Caragea au întîmpinat o oarecare greutate în redactarea notelor grecești din subsol și de aceea uneori au înlocuit limba greacă cu cea latină, fiindcă altfel nu se poate explica dece au utilizat și limba latină, prezentînd astfel un subsol împestrițat.

[1] „Fel de acțiune" se subînțelege, fiindcă a fost vorba în paragraful anterior.
[2] D. Russo, *op. cit.*, p. 603—604.

www.dacoromanica.ro

În concluzie, avem de adăugat următoarele : colectivul pentru vechiul drept românesc al Academiei R.P.R. a depus o muncă intensă să copieze și să publice textul celor două manuscrise, românesc și grecesc, al Legiuirii Caragea și să întocmească un aparat critic, care după cum se știe, e un lucru destul de dificil. După părerea noastră, însă, era mai bine dacă, în locul aparatului critic, colectivul traducea textul grecesc al Legiuirii în limba română. Cu ajutorul celor trei texte, credem că cercetătorii români ar fi putut mai bine singuri să-și dea seama de deosebirile dintre cele două versiuni. În felul acesta colectivul ar fi muncit mai puțin.

În orice caz trebuie accentuat că grație colectivului pentru vechiul drept românesc al Academiei R.P.R. avem astăzi pentru prima dată, după 1818, o nouă ediție a Legiuirii Caragea, pe baza manuscriselor originale, și nu după tipăriturile din 1818, precum și „legiuirile și dispozițiunile modificatoare, completatoare și interpretative" ale Legiuirii de mai tîrziu, toate adunate cu multă trudă, pentru care se cuvine toată recunoștința noastră.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

STUDII
Revistă de istorie
Anul X, nr. 1, 1957

PE MARGINEA STUDIULUI «DESPRE MIŞCAREA CONDUSĂ DE ŢARUL IOVAN (1526—1527)» de GH. DUZINCHEVICI*

DE

V. CURTICĂPEANU

Bazîndu-se pe o largă documentaţie, autorul îşi propune să înfăţişeze în acest interesant şi erudit articol desfăşurarea evenimentelor legate de numele lui Iovan Nenada, sau „Iovan Ţarul", ori „Ţarul Negru", cum e cunoscut în istoria anilor 1526—1527, reuşind astfel să depăşească, din acest punct de vedere, toate scrierile în limba romînă de pînă acum, consacrate acestei probleme.

Autorul examinează în treacăt (p.145) părerile diferiţilor istorici în ceea ce priveşte aprecierea caracterului răscoalei din timpul lui Iovan Nenada, şi, spre deosebire de aceştia, susţine că în cazul de faţă nu avem de-a face cu „o mişcare ţărănească cu pronunţat caracter confesional ortodox" (N. Iorga), nici cu „o mişcare ţărănească cu caracter mistic - religios şi social" (Tripcea).

În continuare arată că unele fapte „ ... nu ne permit să socotim mişcarea condusă de Iovan ca o răscoală a ţăranilor romîni şi unguri, care ar fi fost numai „susţinuţi de ţăranii sîrbi", aşa cum se susţine în *Istoria R.P.R.* (manual unic, ed. 1952, p. 163).

Pornind de pe alte baze de cercetare şi avînd la îndemînă o documentaţie mai bogată, autorul a reuşit să ajungă la alte concluzii.

Principala concluzie care se desprinde din această lucrare este că în cazul evenimentelor din 1526—1527 nu poate fi vorba de o răscoală ţărănească cu caracter social (p. 145 şi urm). Ni se pare însă curios tocmai raportul dintre prima parte a lucrării — partea documentară — şi partea a doua — concluziile ; ceea ce reiese cu prisosinţă din partea documentară se infirmă în partea finală (concluzii), fapt care produce o nedumerire pentru cititor.

Să vedem în ce măsură concluziile autorului se bazează pe materialul documentar referitor la evenimentele din 1526—1527. Pentru a putea desprinde esenţialul din nenumăratele fapte şi întîmplări legate de „Ţarul Iovan" şi răscoala lui, e necesar să căutăm să rezolvăm unele întrebări : cine participă la această răscoală şi ce urmăresc răsculaţii ; în ce împrejurări izbucneşte răscoala, cît ţine şi ce urmări are ?

La unele dintre aceste întrebări răspunde însuşi autorul în prima parte a lucrării sale ; la p. 133, autorul subliniază că în jurul lui Iovan s-au adunat : sîrbi, romîni, slovaci, bulgari, unguri,

* Apărut în „Studii", nr. 6, 1956, p. 13—148.

www.dacoromanica.ro

astfel încît cu această oaste putea să rivalizeze cu Zápolyai și Ferdinand. Răsculații produc mari tulburări în Ungaria și Transilvania. Firește, nu trebuie să ne închipuim că e vorba de izbucniri răzlețe și spontane, de proporții mici. „În curînd, miile de oameni adunați în jurul lui Iovan au crescut mult, jefuirea nobililor s-a transformat în jefuire generală "(p. 135).

În descrierea faptelor, autorul arată că : românii și ungurii cîți se vor fi strîns în jurul lui Iovan, erau atrași de o viață liberă într-o armată populară care se întreținea din jefuirea, în special, a nobililor, ca răzbunare contra împilării seculare. Țărănimea, în conștiința căreia era încă vie amintirea răscoalei sîngeroase condusă de Doja (1514), se adună acum din nou, cu speranțele vechi renăscute, lîngă acel care credea că o va scăpa de sarcinile iobăgiei, cu nădejdea poate că în viitor i se va da posibilitatea unei vieți mai bune, ușurată de greutățile unei fiscalități apăsătoare (p. 135).

Se afirmă apoi în partea finală că „între acțiunea lui Iovan Țarul și răscoalele din 1437, 1514 nu avem nimic asemănător : în cazul acestor răscoale țărănimea luptă disperat cu nobilimea, își manifestă din plin solidaritatea de clasă, pune condiții și semnează tratate ; apoi, după ambele răscoale, urmează represiunea, pe cît vreme în cazul răscoalei conduse de Iovan Țarul, nu întîlnim așa ceva" (p. 146).

Dacă considerăm propriile sublinieri ale autorului din prima parte a lucrării, vedem că „solidaritatea" de clasă e prezentă și în cazul răscoalei conduse de Iovan, din moment ce „jefuirea nobililor se transformă în jefuire generală" (p. 135) pentru că țăranii luptă cu toții pentru același scop.

E adevărat, documentele cunoscute nu atestă cazuri în care să se fi pus condiții de țărănime, nici în care să se fi semnat tratate. Aceasta ar fi o condiție esențială? În toate răscoalele țărănești s-au pus condiții și s-au semnat tratate?

După răscoala lui Iovan Nenada n-au urmat represaliile, dar trebuie să avem în vedere că în 1526 nici Ungaria, nici Transilvania nu se mai găseau în situația în care erau în 1437 sau 1514. Anul 1526 a lăsat o Ungarie sfîrîmată, cu o nobilime măcelărită și înecată la Mohács, și o Transilvanie slăbită și măcinată în interior. Atît Ferdinand cît și regele Zápolyai erau bucuroși că răscoala s-a terminat și abia așteptau să se liniștească vremurile tulburi de care se săturaseră.

Ni se pare că autorul limitează atît cadrul cît și scopul acestei răscoale țărănești, cînd susține că „mișcarea condusă de Iovan a fost o mișcare a sîrbilor cu scopul creării condițiilor necesare ducerii luptei cu turcii", și că „Iovan a mobilizat pe conaționalii săi pentru această luptă" și consideră că așa se și termină mișcarea.

Cu greu ne-am putea închipui o răscoală pornită și continuată numai de o populație refugiată dintr-o țară vecină, care, la drept vorbind, nici nu cunoștea locurile și nici nu s-ar fi putut deda la acțiuni mai largi împotriva nobililor feudali.

Referindu-se la această problemă, B. F. Porșnev subliniază că în feudalism „răscoalele se transmit mult mai ușor în regiunile populate de același popor, decît în regiuni învecinate, locuite de alt popor" [1].

Înaintînd spre Transilvania, răsculații devastează și săvîrșesc cruzimi în rîndurile nobilimii, cu atît mai mari cu cît țărănimea din Transilvania se alătură de îndată celor veniți din Ungaria. „Cu cît înaintau în interiorul Transilvaniei, rîndurile răsculaților se îngroșau, căci după cum spune voievodul țării, românii din Transilvania erau cu mult mai numeroși decît sîrbii în Ungaria și aveau aceeași lege cu sîrbii" [2].

„Toată țărănimea din părțile Banatului și ale Hațegului s-a ridicat împotriva nobilimii deoarece scrisorile trimise prin oamenii lui Iovan Nenada ajungeau, fie în mod public, fie în

[1] B. F. Porșnev, *Esența statului feudal*, în „Studii", nr. 1, 1951, p. 123.

[2] Hurmuzaki, XV, p. 296 ; Ștefan Pascu, *Răscoale țărănești în Transilvania*, Cluj, 1947, p. 128.

www.dacoromanica.ro

ascuns, la cunoștința poporului, căruia i se promitea eliberarea «de cruzimea domnilor și a nobililor» [1].

Amintim că în condiții asemănătoare a început și răscoala lui Doja pe cîmpia de la Rákos, în scopul pornirii unei cruciade. Dar cum s-a sfîrșit? Curînd după începere, „cruciada își pierde caracterul inițial luînd un aspect exclusiv social" [2].

Incontestabil că Iovan, în fruntea populației sîrbe, refugiată în nordul Dunării, nutrea gîndul „răzbunării împotriva turcilor", dar mișcării lui se alătură mase largi, și, o dată cu aceasta, și direcția mișcării își schimbă ținta, natural dictînd elementul dominant, în cazul de față țărănimea, care în scurt timp ajunge la 12 000. Din acest moment, nu turcii sînt dușmanul care urma să fie atacat, ci feudalitatea în general, reprezentată prin nobili și cei doi reprezentanți ai ei: Ferdinand și Zápolyai. Cu nobilii se răfuiesc țăranii și Iovan; cu Zápolyai și Ferdinand se răfuiește Iovan pe rînd, iar aceștia cînd se văd în pericol, deși dușmani de moarte, luptă la disperare și unul și altul împotriva lui Iovan.

Cît ține răzmerița țărănească? Un răspuns exact nu se poate da, pentru că, în ceea ce privește izbucnirea ei, părerile sînt împărțite. Unii istorici susțin că răscoala începe înaintea dezastrului de la Mohács (29 aug. 1526) și consideră că una dintre cauzele înfrîngerii Ungariei a fost tocmai neparticiparea țăranilor la această luptă. Alții, printre care și autorul lucrării, consideră că răscoala începe după 29 august 1526.

În tot cazul, răscoala, începută înainte sau după Mohács, durează pînă în iulie anul următor, deci aproape un an, sau ceva mai mult de un an. Pericolul pe care-l prezenta această răscoală pentru nobilimea feudală rezultă din măsurile luate de conducătorii țării. Regele Ioan Zápolyai, voievodul Transilvaniei Petru Perényi, vicevoievodul Nicolae de Macedonia, episcopul de Alba-Iulia Ioan Statileus fac apeluri disperate în toate părțile pentru a organiza cît mai în grabă o armată care să poată opune rezistență eficace țăranilor răsculați.

Momentul pornirii răscoalei prezintă o importanță deosebită pentru cercetători.

Dacă răscoala a început înainte de dezastrul de la Mohács, e o dovadă în plus că această grea înfrîngere a Ungariei a fost cauzată în mare măsură și de tulburările țărănești. Era firesc ca Ungaria feudală să nu mai poată ține piept pericolului extern atîta timp cît frămîntările interne, transformate în acțiuni de amploare, atentau la însăși existența statului feudal și a reprezentanților săi. Lucrurile se petrec la fel și în alte state din Europa. În secolul al XV-lea puternicul stat burgund a început să decadă „și a fost împărțit într-o perioadă cînd mișcările țărănești și orășenești creșteau serios" [3].

Dacă începutul răscoalei poate fi considerat în timpul sau după dezastrul de la Mohács, și în acest caz avem o dovadă că țărănimea a profitat de momentul slăbiciunii puterii centrale și a pornit să se elibereze de exploatare. Există exemple multiple de acest fel în istoria țărilor din Europa. În secolul al XVII-lea, în Spania vlăguită de războaie, au fost posibile o serie de răscoale țărănești, care au pregătit desprinderea Cataloniei, Portugaliei și a altor provincii anexate. Acum încep răscoalele puternice împotriva jandarmului slăbit[4].

Autorul, vorbind despre Iovan, arată că „manifestările acestuia nu sînt proprii unui conducător de răscoale, pentru că nu cere niciodată ceva pentru ușurarea țărănimii". În afară de acesata, el „ a lăsat să i se atribuie o ascendență nobilă" (p. 147).

Într-adevăr, din documente nu reiese că Iovan Nenada ar fi cerut ceva pentru ușurarea soartei țăranilor, dar manifestările lui îl așază alături de ei, împotriva nobililor; el lua de la nobili

[1] *Historien von Hieronymus Ostermayer*, 1526—1527, în *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, IV, p. 497; Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 128.
[2] *Ibidem*, p. 119.
[3] Cf. B. F. Porșnev, în „Studii", nr. 1, 1951, p. 128.
[4] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

și dădea țăranilor, omora nobili și „nenobili" (e vorba de oamenii nobililor). E într-o continuă luptă cu nobilii Török Bálint, Csáky și în general cu toți nobilii din Bácska unde stăpînea ; pe nobilii „de pe Mureș, jud. Arad, îi distruge... împărțind pămînt sîrbilor săi" [1]. Firește, nu dădea pămînt numai ostașilor sîrbi care luptau în permanență cu el, ci și localnicilor, țăranilor care lucrau pămîntul, adică românilor și ungurilor.

Faptul că Iovan „a lăsat să i se atribuie o ascendență nobilă" nu denotă numaidecît că n-ar fi putut conduce o răscoală țărănească. Cam așa s-au întîmplat lucrurile și în cazul „răscoalei țăranilor" de sub conducerea lui Muha (1490). Pe acesta „unele izvoare îl numesc țăran, altele «domn» (nobil, probabil din mica nobilime»)[2]. Gh. Doja era mic nobil. Aceasta era mentalitatea epocii, conducătorii țineau să se impună.

Emelian Pugaciov, pentru a putea organiza o acțiune de mari proporții, s-a dat drept Petru al III-lea în fața țăranilor ruși, care abia așteptau momentul unei răscoale împotriva exploatării. Ba mai mult, țăranii ruși considerau dușmani numai pe nobili nu și pe țar. De aceea, uciderea lui Petru al III-lea nu era văzută cu ochi buni de către țărani. Se zvonea că Petru al III-lea a scăpat cu viață ; încă înainte de Pugaciov au apărut impostori, care se dădeau fiecare drept Petru al III-lea și încercau să se pună în fruntea unor mișcări populare [3].

De altfel, nici planurile personale și nici comportarea lui Iovan nu interesează prea mult în asemenea împrejurări, căci o dată acțiunea pornită, în condiții atît de favorabile unui război țărănesc împotriva asupririi feudale, conducătorul nici n-o mai poate canaliza pe făgașul dorit de el. Masele își croiesc singure drumul dorit. Acțiunea țăranilor conduși de Iovan se desfășoară pe un teritoriu vast. De la Lipova la Tokay și apoi spre sud, în Banatul sîrbesc, la Subotița și de aici în Transilvania spre Alba-Iulia, deci atît teritoriul Ungariei cît și cel al Transilvaniei este împînzit și străbătut de țărani răsculați. Aceștia au zguduit puternic orînduirea feudală din Ungaria și Transilvania.

★

În încheiere, considerăm că răscoala din 1526 este una dintre importantele răscoale țărănești, care a atins teritoriul țării noastre în secolul al XVI-lea, secol în care pericolul otoman se făcea simțit tot mai mult în Europa. Era firesc ca lupta popoarelor din părțile dunărene ale Europei împotriva acestui pericol să se împletească cu lupta maselor împotriva exploatării interne. Anul 1526 este un an de mari frămîntări sociale. Încă „în ianuarie 1525 toată regiunea dintre Dunăre, Rin și Lech era în plină fierbere, iar în februarie izbucni furtuna"[4]. Neîndoios că avînd în față pericolul otoman care însemna pentru masele populare un nou jug și care consolida pe cel intern și așa destul de greu, Iovan Nenada a găsit prilejul potrivit pentru a organiza o acțiune împotriva reprezentanților din Ungaria și Transilvania a unei politici de supunere față de turci (I. Zápolyai), acțiune care se răsfrînge apoi din plin asupra reprezentanților feudalității : nobilii.

„Marile succese ale lui Iovan au fost obținute tocmai datorită faptului că *masele erau conștiente de scopul nemijlocit al luptei* (sublinierea noastră) și depuneau toate eforturile pentru atingerea acestui scop" [5].

---

[1] Cit. după Czimér Károly, *Csernie Iovan* [Iovan cel Negru], p. 670.

[2] Apud P. P. Panaitescu, în „Studii", nr. 1, 1956, p. 179, citat după Siborus Naker, în *Scriptores rerum Prussicarum*, V, p. 306.

[3] Cf. M. V. Jijka, *Emelian Pugaciov*, Ed. de stat pentru literatură științifică, 1953 p. 19.

[4] Fr. Engels, *Războiul țărănesc german*, Ed. P.M.R., 1950, p. 19.

[5] *Historija naroda Jugoslavije* [*Istoria popoarelor Iugoslaviei*], vol. I, Zagreb, MCMLIII, Ed. Cartea școlară, p. 485.

www.dacoromanica.ro

Sub steagul lui se ridică : sîrbi, romîni, unguri,secui și chiar bulgari[1], ceea ce denotă că mișcarea lui Iovan Țarul e o mișcare țărănească de largi proporții, la care au participat elemente populare și în special țărani asupriți din regiunea cursului mijlociu al Dunării. Prilejul l-au găsit în scînteia aprinsă de Iovan Nenada și, indiferent de scopul acestuia, mișcarea a fost dusă mai departe de ei, imprimîndu-i un alt conținut și dîndu-i poate o amploare nebănuită de cel care o începuse.

Istoricii iugoslavi contemporani, vorbind despre această proeminentă figură populară — Iovan Țarul — arată că „el a reușit să strîngă masele prin aceea că le-a deschis perpectivele vieții libere pe moșiile care urmau a fi luate de la feudalii maghiari. De aceea masele de sub conducerea sa duceau lupte necruțătoare împotriva nobilimii asupritoare și astfel imprimau *mișcării un caracter social*" [2] (sublinierea noastră).

[1] Szentkláray I. *Levelek Csernoevics Nenada (Ivan Czar) a „Fekete Ember" történetéhez* [Scrisori cu privire la istoria lui Cernovici Nenada (țarul Iovan) „Omul Negru"], în *Történelmitár*, 1885, p. 507—508.

[2] *Istoria popoarelor Iugoslaviei*, vol. I, p. 484—485.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

STUDII
Revistă de istorie
Anul X, nr. 1, 1957

ISTORIOGRAFIE

DATE CU PRIVIRE LA PROBLEMA RELAȚIILOR FEUDALE PE TERITORIUL ȚĂRII ROMÎNEȘTI ÎN ISTORIOGRAFIA ROMÎNEASCĂ*

DE

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

Studii care să înfățișeze dezvoltarea științei istorice din țara noastră, sau care să fie consacrate istoriografiei unor probleme importante ale istoriei noastre, lipsesc în genere la noi. Deși necesitatea acestei lucrări se simte în mod deosebit, în afară de unele lucrări sumare care s-au făcut în acest sens în trecut[1], nu există încă o lucrare care să examineze în mod critic creația istorică, să scoată în relief elementele ei pozitive, să arate, acolo unde este cazul, orientarea antiștiințifică, idealistă a istoriografiei burgheze.

Aceasta se impune cu atît mai mult astăzi cînd direcția nouă, științifică, în istoriografia noastră, care se dezvoltă pe fiecare zi, departe de a nega, caută că valorifice și să ducă mai departe datele progresiste ale istoriografiei noastre vechi.

Studiul de față este un început în această direcție. El își propune să schițeze poziția istoriografiei romînești față de problema relațiilor feudale, a feudalismului pe teritoriul Țării Romînești urmărește să dea o viziune de ansamblu asupra chipului în care a fost și este privită această problemă în istoriografia romînească.

O prezentare detaliată a diverselor curente și școli în istoriografia romînească în starea actuală a cercetărilor fiind greu de făcut, ea va constitui obiectul unor cercetări ulterioare.

Trebuie să spunem de la început că istoriografia burgheză romînească, preocupată mai mult de prezentarea faptelor politice, a neglijat sau a acordat puțină atenție problemelor de istorie social-economică ; în cazurile în care aceste probleme au constituit totuși obiect de studiu, ele au fost prezentate de cele mai multe ori în mod denaturat.

În dosul „obiectivității științifice", afișată de istoriografia burgheză, se ascundea adeseori falsificarea procesului istoric care a avut loc pe teritoriul Romîniei.

---

* Acest articol reprezintă capitolul introductiv al lucrării de dizertație.

[1] C. C. Giurescu, *Considerații asupra istoriografiei romînești în ultimii douăzeci de ani*, extras din „Revista istorică", an XII. nr. 79, iul-sept. 1926, Vălenii de Munte, 1926 A. V. Boldur, *Știința istorică romînă în ultimii 25 ani*, Iași, 1946.

www.dacoromanica.ro

Toate aceste fapte fac ca cercetarea problemelor social-economice din trecutul Romîniei să nu poată fi concepută, fără o atitudine critică faţă de ce s-a scris în trecut, fără a dezvălui denaturările istoricienilor burghezi în tratarea acestor probleme.

Luarea de poziţie împotriva denaturărilor istoricilor burghezi nu înseamnă cîtuşi de puţin o minimalizare a aportului pe care l-au adus parte din ei la lămurirea trecutului nostru. Părţile pozitive din studiile lor — aşa cum s-a arătat — constituie un bun cîştigat al istoriografiei româneşti, o bază pe care se pot dezvolta actuale şi viitoare studii istorice.

★

Vorbind de problema feudalismului pe teritoriul Ţării Româneşti, trebuie să facem remarca că ea nu a fost privită în chip uniform în istoriografia noastră. Unii istorici nici măcar nu au pus-o; alţii s-au străduit să o nege, considerînd că la noi au fost cu totul alte condiţii social-economice decît în Apus, că boierimea ţărilor române nu era proprietara de pămînt în felul şi în înţelesul în care stăpîneau pămîntul proprietarii feudali din Apus [1]. În cazurile în care s-a admis existenţa feudalismului pe teritoriul Romîniei, neexistînd în genèral înţelegere clară a noţiunii şi însemnătăţii ei în procesul istoric, s-a crezut că feudalismul la noi este rezultatul unei influenţe dinafară, din Apus[2]. Reducînd noţiunea de feudalism la aspectul său formal, suprastructural, istoricii, sau istoricii vechiului drept românesc, au prezentat feudalismul de la noi ca fiind o imitaţie, transmisă prin unguri, după cel apusean[3].

Admiţînd existenţa feudalismului pe teritoriul Ţării Româneşti, parte din istorici au căutat să arate totuşi că nu poate fi vorba de acest lucru decît tîrziu, odată cu sfîrşitul secolului al XVI-lea, mulţi dintre ei înclinînd chiar să creadă că feudalismul la noi a fost rezultatul unei legiferări de sus, a domniei lui Mihai Viteazul[4].

Acestea fiind, în general vorbind, unele variante ale felului în care istoricii noştri au văzut problema feudalismului pe teritoriul Romîniei, încercăm în cele ce urmează să încadrăm în timp concepţiile diferiţilor istorici ai problemei şi să stabilim etapele evoluţiei gîndirii istorice faţă de problema respectivă.

Vom încadra într-o anumită etapă, se înţelege, pe istoricii mai de seamă ale căror lucrări au rămas. Nu vom expune părerile tuturor istoricilor, aceasta depăşind cadrul sarcinilor studiului nostru, studiu cu caracter general.]

1. N. Bălcescu

Perioada de avînt revoluţionar 1840—1848 marchează un salt şi în domeniul gîndirii istorice. Datorită lucrărilor lui N. Bălcescu, ştiinţa istorică din Ţara Românească face în această vreme un serios pas înainte. Revoluţionar democrat, N. Bălcescu este primul nostru istoric social. Familiarizat în bună parte cu izvoarele noastre istorice, cititor pasionat al istoriei generale,

---

[1] N. Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, ed. a III-a, Vălenii de Munte, 1932. Introducere; Idem, *Constatări istorice cu privire la viaţa agrară a românilor*. Buc., 1908; I. C. Filitti, *Evoluţia claselor sociale în trecutul principatelor române*, în „Arhiva pentru ştiinţă şi reformă socială", an. V, (1924), nr. 3—4, p. 345; Gr. A. Basarabeanu, *Proprietatea rurală în Romînia*, Buc., 1935 p. 5.

[2] N. Iorga, *Le caractère commun des institutions du Sud-Est de l'Europe*, Paris, 1929, p. 67—68.

[3] D. D. Mototolescu, *Originea proprietăţii române. Plecînd de la cele mai vechi popoare pomenite pe pămîntul Romîniei pînă la începutul sec. XVI*, Buc., 1910, p. 23—24.

[4] Al. Papadopol-Calimah, *Dezrobirea ţăranilor în Moldova*, în „Conv. literare", XXI(1887) p. 6; R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii şi stăpînii în Moldova*, Buc., 1907, p. 257; N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, 1905, II, p. 88; (aceleaşi idei repetate de N. Iorga şi în alte lucrări).

www.dacoromanica.ro

Nicolae Bălcescu are pentru vremea sa o concepție istorică înaintată, Purtător de cuvînt al intereselor țărănimii, luptător activ pentru zdrobirea pe cale revoluționară a regimului feudal, el se apropie prin ideile noi pe care le cuprind studiile sale de concepția materialistă a istoriei. Concepînd procesul istoric ca pe un proces ce are loc după anumite legi, acordînd o importanță deosebită factorului „popor" în istorie, Nicolae Bălcescu pune bazele studierii științifice a istoriei noastre.

Opunînd istoriei personalităților istoria poporului, Nicolae Bălcescu arată că istoria „nu trebuie să fie numai ca un șir de oarecare întîmplări politice sau militare uscate ... nu trebuie să se ocupe numai de oarecare persoane privilegiate, dar să ne arate poporul romîn cu instituțiile, ideile, sentimentele și obiceiurile lui, în deosebite veacuri" [1].

Procesul istoric, după Bălcescu, nu e un proces static, ci în mișcare, în dezvoltare. El vorbește de problema succesiunii orînduirilor sociale, a trecerii de la o fază de dezvoltare a societății la alta. „Poporul — scrie N. Bălcescu — din rob se preface în serf, apoi proletar, apoi posesor și acum asvîrle cea din urmă exploatare și este a se face proprietar. Și fiecare din aceste transformații succesive a fost un progres pe lîngă starea de mai înainte și a născut un progres" [2].

Dezvoltarea de la o treaptă inferioară către alta superioară, arată N. Bălcescu, se face în virtutea legii progresului, progres care nu poate fi împiedicat de nimeni. „Tiranii — subliniază el — pot îndoi cruzimile, pot întrebuința puterea lor pentru a opri progresul. Nu vor izbuti niciodată" [3].

Rolul istoriei, în concepția lui N. Bălcescu, este de „a arăta, a demonstra transformația continuă, mișcarea progresivă a omenirii ..., supt toate formele ... în timp și în spațiu" [4].

Mișcarea, dezvoltarea societății, nu are loc de la sine, nu este o mișcare lină, fără zguduituri. N. Bălcescu scoate în relief rolul luptei de clasă în istorie, vede în istoria omenirii, „istoria luptei necontenite a dreptului contra tiraniei, a unei clase desmoștenite de dreptul său în contra uzurpatorilor, luptă arzătoare, fără sfîrșit, care va dura cînd nu va mai fi umbră de tiranie" [5].

N. Bălcescu, deși aduce o serie de date juste în interpretarea procesului istoric, nu rupe complet cu înțelegerea idealistă a istoriei [6].

Limitele în gîndirea lui istorică își găsesc explicația, pe de o parte, în condițiile social-economice ale țării noastre din acea vreme, și pe de altă parte în faptul că el este tributar ideologilor burghezi, lui J. Michelet în mod special, care a exercitat asupra sa o deosebită influență. Această influență nu l-a împiedicat însă pe N. Bălcescu ca, văzînd procesul istoric de pe o poziție revoluționar-democratică și aducînd elemente materialiste în înțelegerea acestuia, să se îndrepte vădit către concepția materialismului istoric.

Concepția istorică general progresistă a lui N. Bălcescu, orizontul său larg, pătrunderea destul de adîncă a procesului istoric, a făcut ca el să se apropie în explicarea diferitelor fenomene istorice, de explicarea lor actuală, marxistă.

---

[1] N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., 1953, p. 59.

[2] *Ibidem*, p. 310.

[3] *Ibidem*, p. 326. N. Bălcescu înțelege prin „progres", ca și revoluționarii democrați ruși, ca și Belinski, dezvoltarea organică a unui fenomen, dezvoltare care se aplică fenomenelor care au istorie, care face ca un fenomen să fie în chip necesar rezultatul altui fenomen precedent, explicîndu-se prin acesta. Dezvoltarea organică dă soliditate noului fenomen, care nu poate fi împiedecat să apară, după cum nu poate fi împiedecată însăși dezvoltarea organică (cf. V.G. Belinski, *Pagini alese*, vol. II, Ed. de stat pentru literatură și artă, Buc., 1953).

[4] N. Bălcescu *Opere* vol., II, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1953, p. 10.

[5] *Idem*, vol. I, p. 324—325.

[6] Providența, după el, este forța care dirijează mersul omenirii, „Sub ochiul ei și după legile și către ținta hotărîtă de dînsa mai înainte, scrie Bălcescu, omenirea înaintează în evoluțiile sale istorice" (*Ibidem*, II, p. 10).

www.dacoromanica.ro

În problema feudalismului pe teritoriul Țării Românești, N. Bălcescu a avut o clarviziune cum n-a avut nici un alt istoric român pînă la el și nici după el, pînă astăzi.

Înflocat patriot, aprig luptător împotriva regimului feudal, N. Bălcescu remarcă dinamica procesului istoric, consideră că față de robia antică, servajul (feudalismul.—*n.n.*) constituie un progres. Deși este vorba tot de o exploatare a omului — arată el — această exploatare a fost „mai puțin crudă, mai puțin absolută" [1].

N. Bălcescu are o înțelegere justă a proprietății feudale pe care o examinează ca o suprapunere de drepturi. „Pe fiecare proprietate, scrie el. se află pe o parte din același pămînt doi coproprietari ereditari: proprietarul nominal și țăranul... posesor. Dreptul de proprietate al acestuia este așa de puternic ca și al celuilalt" [2].

Căutînd să lămurească originea acestei suprapuneri de drepturi, cu alte cuvinte originea relațiilor feudale, N. Bălcescu ia atitudine împotriva acelora care susțineau că relațiile feudale au fost introduse în Țara Românească ca urmare a supunerii populației locale de către elemente venite din Transilvania. Argumentînd că Radu Negru în Țara Românească și Dragoș-vodă în Moldova n-au putut veni ca niște cuceritori, N. Bălcescu adaugă că „ei nici n-au putut robi, n-au putut deposeda un popor întreg ... Feudalitatea — încheie el — nu se putu introduce în țară cu acești domni" [3].

Amintind de diploma loaniților (1247), N. Bălcescu arată că o stratificare socială a existat în Țara Românească încă înainte de data la care cronicele amintesc de descălecarea lui Radu Negru [4], adică înainte de întemeierea domniei Țării Românești.

Perioada migrației popoarelor, observă N. Bălcescu, este perioada cînd „robii romani se transformară pretutindeni în robi ai pămîntului" [5].

Nicolae Bălcescu nu lămurește însă cum a avut loc această transformare și modul în care au apărut relațiile de tip feudal. El face observația justă că la noi, ca de altfel în toată Europa, „robia (servajul—*n.n.*) este o consecință neapărată a sistemii de clacă; ea totdeauna a însoțit-o sau a venit îndată după dînsa" [6]. N. Bălcescu nu merge însă mai departe, nu arată cum țăranii ajung a fi obligați să presteze clacă pentru feudal, să devină prin aceasta aserviți. Teoria lui că stabilirea relațiilor de tip feudal în țările noastre ar fi avut loc pe calea migrațiunii, a venirii de coloni din țările vecine, nu se poate susține [7].

Dacă N. Bălcescu nu are o înțelegere destul de clară în legătură cu începuturile relațiilor feudale, cu apariția feudalismului pe teritoriul Țării Românești, el face în schimb o sugestivă expunere a particularităților regimului feudal. Deosebit de plastic reliefează el cele două clase sociale de bază din feudalism: de o parte cîțiva care „posedă tot, iau tot, mîncă tot", iar de altă parte „mulțimea, lipsită chiar de cele necesare ale vieți" [8].

N. Bălcescu găsește că exploatarea feudală este rezultatul dependenței țăranului de boier, de feudal. Această dependență se explică prin aceea că producătorul direct, țăranul, este lipsit

---

[1] N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, p. 253.
[2] *Ibidem*, p. 261.
[3] *Ibidem*, p. 137.
[4] *Ibidem*, p. 136.
[5] *Idem*, vol. II, p. 14.
[6] *Idem*, vol. I, p. 137, 252. Această afirmație a lui Bălcescu este confirmată pentru țările române și de Marx (*Capitalul*, vol. I, ed. P.M.R., p. 232); cf. C. Ionescu-Gulian, *Concepția filozofică a lui N. Bălcescu*, în *Studii și referate despre N. Bălcescu*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., 1953, p. 56.
[7] N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, p. 252; vol II, p. 14; cf. V. Ionescu, *Problema agrară în opera lui N. Bălcescu*, în „Probleme economice", nr. 8, 1955, p. 88—89.
[8] N. Bălcescu, *Opere*, vol. 1 p. 277

www.dacoromanica.ro

de mijloacele de producţie care se află în mîna feudalului, ... „proprietar nu numai peste pămînt, remarcă Bălcescu, dar şi peste tot ce slujea a-l exploata" [1].

N. Bălcescu înţelege că procesul de întărire a dominaţiei boierimii este paralel cu procesul de aservire a ţărănimii. „Puterea şi fericirea boierimii, scrie el, se întemeiază pe robirea poporului. Boierimea, adaugă N. Bălcescu, nu se mulţumeşte numai a concentra în mîinile sale toate drepturile politice, a organiza statul boieresc, dar încă preface rînduiala economică, înghiţind proprietăţile mici ale ţăranilor în proprietăţile cele mari şi robeşte pe popor, pămîntului" [2].

N. Bălcescu scoate în relief că „nu munca, nici rodul ei, ci un şir de spoliaţii succesive sînt origina proprietăţilor mari în ţările noastre" [3] şi examinează cauzele care au dus la exproprierea micilor producători şi la aservirea lor [4].

Remarcabil în concepţia lui Bălcescu despre feudalism în Ţara Românească este faptul că el înţelege feudalismul în dezvoltare, că deosebeşte două faze distincte în evoluţia lui şi anume: prima pînă la Mihai Viteazul, a doua după el.

Schimbarea survenită în situaţia juridică a ţărănimii la sfîrşitul sec. al XVI-lea, legarea ţăranilor de glie, constituie, după N. Bălcescu, elementul ce desparte o fază de alta.

Deşi N. Bălcescu nu analizează în mod deosebit transformările social-economice care au loc în structura statului feudal la sfîrşitul sec. al XVI-lea, transformări menite să explice agravarea situaţiei juridice a ţărănimii, el constată că în această vreme se generalizează, se desăvîrşeşte regimul feudal în ţara noastră[5]. N. Bălcescu leagă desăvîrşirea procesului de feudalizare în Ţara Românească de „aşezămîntul lui Mihai Viteazul", care, scrie el, „fu cel dintîi domn care legiui ca fiecare ţăran, pe a cui moşie se va afla atunci, acolo să rămîie rumîn veşnic" [6].

Examinînd consecinţele ce decurg din faptul că ţărănimea pierde la sfîrşitul sec. al XVI-lea dreptul de strămutare, devine legată de glie, N. Bălcescu scoate în evidenţă accentuarea contradicţiilor de clasă în Ţara Românească. „De atunci, de la Mihai Viteazul, spune el, ţara se împărţi în două tabere vrăjmaşe, avînd interesuri împotrivite"[7]. Departe de a înţelege că numai de la Mihai Viteazul există contradicţii de clasă, N. Bălcescu subliniază prin aceasta că mai ales după Mihai Viteazul s-a adîncit prăpastia între ţărani şi feudali.

Făcînd distincţie între servaj (şerbie) în general şi legarea de glie[8] (ediţia a doua a iobăgiei, cum o numeşte Fr. Engels) stadiu nou în dezvoltarea feudalismului, care se manifestă în Ţara Românească către sfîrşitul sec. al XVI-lea şi care este legalizată de Mihai Viteazul, N. Bălcescu caută să arate că legarea de glie a însemnat o intensificare a exploatării ţărănimii.

Trebuie spus în acest sens că istoriografia noastră din trecut, luînd oarecum mecanic formularea lui N. Bălcescu, a denaturat punctul de vedere al acestuia despre feudalism. Este ştiut faptul că i s-a atribuit lui Bălcescu afirmaţia că Mihai Viteazul a introdus în Ţara Românească servajul, sau cel puţin că acesta i-a dat consfinţirea oficială printr-un aşezămînt formal,[9] lucru inexact.

Înţelegînd feudalismul, ca de altfel întregul proces istoric, în mod static, ca ceva în care nimic nu se schimbă, afirmînd că „situaţia pe vremea lui Mihai Viteazul este aceeaşi ca şi cu două

---

[1] N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, p. 137.
[2] *Ibidem*, p. 308.
[3] *Ibidem*, p. 253.
[4] *Ibidem*.
[5] *Ibidem*, p. 139.
[6] *Ibidem*.
[7] *Ibidem*, p. 140.
[8] Vezi P. P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare al ţăranilor în ţările române pînă la mijlocul sec. XVII*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, vol. I, 1956, p. 63—122.
[9] C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, Buc., 1943, p. 9.

www.dacoromanica.ro

secole mai înainte"[1], unii istorici burghezi n-au putut să vadă ceea ce de fapt a văzut şi a afirmat, nu însă destul de limpede, N. Bălcescu şi anume că aşezămîntul lui Mihai Viteazul nu face altceva decît să marcheze un anumit moment în dezvoltarea feudalismului. În concepţia lui N. Bălcescu, aşezămîntul lui Mihai Viteazul nu introduce şi nu legalizează servajul; el legalizează numai — arată N. Bălcescu — o anumită situaţie a ţărănimii „legarea ei de glie", de pămînt. Aceasta înseamnă că feudalismul nu începe cu Mihai Viteazul, ci se „desăvîrşeşte"[2] în vremea lui.

Dacă N. Bălcescu n-a putut adînci în toate cazurile ideile sale preţioase despre procesul istoric în general şi despre feudalism în particular, aceasta se explică şi prin starea în care se afla în vremea lui materialul documentar — în cea mai mare parte depozitat încă la mănăstiri şi particulari. Dîndu-şi seama că o bună istorie a Romîniei nu se va putea „ţese" decît pe baza izvoarelor originale[3], N. Bălcescu a arătat, nu o dată, care sînt aceste izvoare precum şi necesitatea publicării lor[4]. El însuşi caută să pună în aplicare acest gînd, publicînd în al său *Magazin istoric pentru Dacia*, vol. I — V (1845—1848), cronici şi documente.

Începutul făcut în acest sens este dus mai departe, pe baze, noi de istoricii de după el.

Privită prin prisma condiţiilor social-economice în care a trăit şi a scris N. Bălcescu, opera sa istorică reprezintă o culme în istoriografia burgheză romînească. Ea stîrneşte un serios interes ştiinţific şi astăzi.

2. B. P. Hasdeu. I. Bogdan. N. Iorga

Perioada care urmează în istoriografia romînească după Nicolae Bălcescu marchează un pas mai departe în privinţa publicării de documente, totodată însă o dare înapoi în domeniul gîndirii istorice. Înfrîngerea revoluţiei din 1848. „monstruoasa coaliţie" dintre burghezie şi moşierime au avut o influenţă negativă şi în ce priveşte felul de a studia problemele de istorie. Istoricii, prin apartenenţa lor socială şi sub influenţa curentelor ideologice burgheze din Apus, pe faţă sau camuflat, apără interesele claselor dominante. Sînt puţine cazurile istoricilor care-şi propun să atace probleme cu caracter social. În cazurile în care fac acest lucru, în studiile lor s e simte influenţa mediului în care s-au format, a curentelor dominante în acea vreme în istoriografia burgheză din Apus.

Încadrăm în aceeaşi etapă pe B. P. Hasdeu, I. Bogdan, N. Iorga, deşi ei nu sînt decît într-o oarecare măsură contemporani; au însă contingenţe în ce priveşte consecventa urmărire a publicării de documente şi, într-o oarecare măsură, asupra felului de a prezenta înfăţişarea vechii societăţi romîneşti. Din acest punct de vedere, în concepţiile lor există nuanţe ce fac să nu putem afirma că ei împărtăşesc depotrivă aceleaşi idei; au însă cîteva elemente comune care-i apropie. Sub vădita influenţă a romantismului în istorie, ei prezintă în mod idilic, patriarhal, vechea societate romînească, societate în care, după părerea lor, nu există exploataţi şi exploatatori, în care nu există prin urmare luptă de clasă. Comună la toţi trei, această idee e mai accentuată la N. Iorga, mai puţin vizibilă la I. Bogdan.

Legată de ideea amintită, decurgînd din ea, este părerea, mai mult sau mai puţin pronunţată la ei, a unei vechi organizări statale romîneşti ce n-ar avea caracter de clasă.

Noţiunea de feudalism ca formaţie social-economică le este străină. În măsura în care vorbesc de „feudalism", ei îl prezintă ca un fenomen suprastructural, o imitaţie după cel din Apus şi de natură tîrzie.

---

[1] C. Giurescu, *op cit.* p. 43.
[2] N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, p. 139.
[3] *Ibidem*, p. 60.
[4] *Ibidem*, p. 59—66.

www.dacoromanica.ro

În fine, trebuie spus că ei, ca de altfel toţi istoricii burghezi, caută să-şi prezinte propriile idei drept rezultatul unei cercetări obiective, imparţiale, departe de orice influenţă politică.

B. P. Hasdeu, reprezentantul tipic al curentului romantic în istoriografia românească, s-a format în Rusia, la Harkov, în deceniul 6 al sec. XIX.

Istoric renumit cu o pregătire multilaterală, B. P. Hasdeu a lucrat mult, lăsînd urme în cele mai variate domenii. Prin metoda sa analitică a produs o mişcare enormă în domeniul istoriei şi al filologiei[1].

Concepînd totul pe un plan măreţ, cum însuşi o spune[2], de la el ne-au rămas puţine lucruri terminate.

Naţionalismul, ca o trăsătură specifică a romantismului în cercetările istorice, este nota pe care o aduce B. P. Hasdeu în istoriografia noastră[3].

Deşi în drama sa *Răzvan Vodă şi Vidra*, ca de altfel şi în monografia istorică *Ioan Vodă cel Cumplit* se simte influenţa lui N. Bălcescu[4] pe care îl admiră[5], totuşi, în ce priveşte tratarea problemelor de istorie socială, el se abate de la linia lui N. Bălcescu. Ideea de împăcare a claselor, de negare a revoluţiei, este evidentă la el. Pentru B. P. Hasdeu boierii şi ţăranii în trecutul nostru sînt clase ce trăiesc într-o atmosferă liniştită, prietenească. Cînd este vorba de ţărani dependenţi aceştia sînt ţărani care şi-au vîndut clăcaşi de bună voie[6].

B. P. Hasdeu continuă în domeniul publicării de documente activitatea lui N. Bălcescu. El face ca prin „Arhiva istorică a Romîniei" să vadă lumina tiparului o serie întreagă de documente, inedite sau publicate, pămîntene şi străine, privitoare la istoria română[7]. B. P. Hasdeu este primul istoric român care a publicat şi tradus documente slave, este primul nostru slavist. Ca şi N. Bălcescu, B. P. Hasdeu arată şi el importanţa documentelor pentru istoria patriei noastre. „Istoria română — spune el — e plină de poveşti şi de lacune ; pentru a îndrepta unele şi a astupa pe celelalte, se cere un studiu bazat pe documente, dar de loc pe compilaţiuni"[8]. Preocupat, mai mult decît N. Bălcescu, de felul cum trebuie să fie editate atare documente, el stabileşte în această privinţă un program, care, de altfel, neputînd fi pus decît parţial în aplicare, rămîne doar un deziderat[9].

I. Bogdan. În domeniul publicării de documente, activitatea începută de N. Bălcescu, dusă mai departe şi concepută pe un plan superior de B. P. Hasdeu, după o întrerupere vremelnică, a fost reluată pe baze noi, ştiinţifice, de I. Bogdan.

Filolog şi istoric, I. Bogdan a făcut studii la Viena, Moscova, Petersburg, Cracovia, Lemberg şi Praga. La Moscova el a fost elevul marelui lingvist rus F. F. Fortunatov[10]. Pregătirea sa temeinică în domeniul slavisticii şi lucrările publicate l-au făcut cunoscut în lumea filologilor care se ocupă cu studii slave. Preţuind în mod deosebit activitatea lui I. Bogdan, N. Iorga îl apropia pe acesta de Jirecek, îl numea „un Jirecek al nostru" deşi, adăuga el, „activitatea lui I. Bogdan nu s-a întins atît de mult ca aceea a savantului austriac" [11].

---

[1] Academia Română. *Discursuri de recepţiune*, t XXXII, *B. P. Hasdeu*. Discurs rostit la 13 mai (26 iunie) 1909 de N. Gane, Buc., 1909, p. 7.

[2] Prefaţă la *Istoria critică a românilor*, 1873—1875.

[3] N. Iorga, *Generalităţi cu privire la studiile istorice*, Buc., 1944, ed. a III-a, p. 84.

[4] Istoria literaturii române, vol I, Buc. 1954, p. 159.

[5] B. P. Hasdeu, *Ioan Vodă cel Cumplit (1572—1574)*, ed. a II-a, Buc., 1894, p. VIII.

[6] B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, tom. I, Buc., 1878, p. 3.

[7] „Arhiva istorică a Romîniei", I, p. 1.

[8] *Ibidem*, p. III.

[9] *Ibidem*, p. 1—3.

[10] D. Macrea, *Opera de slavist a lui I. Bogdan*, în „Limba română", nr. 4, 1955, p. 7.

[11] N. Iorga, *Generalităţi cu privire la studiile istorice*, p. 183.

www.dacoromanica.ro

Pătruns de necesitatea publicării documentelor, I. Bogdan cerea insistent publicarea izvoarelor istoriei noastre. „Aceste izvoare, scria el, sînt pentru noi un titlu de glorie şi de mîndrie, tot aşa ca şi faptele povestite în ele"[1].

Căutînd să pună în aplicare acest imperativ al vremii, publicarea de izvoare, I. Bogdan ne-a dat admirabile culegeri de documente slave, precum şi publicaţia vechilor cronici slave ale Moldovei, în care el aduce nota de precizie, studiul amănuntului, comentarii. necunoscute în publicaţiile anterioare.

Cît priveşte concepţia istorică a lui I. Borgdan, cu toate că şi la el există destule elemente idealiste, se poate observa o oarecare notă spre realismul social, pe care el o aduce în istoriografia noastră din acea vreme[2].

I. Bogdan atrage atenţia istoricilor asupra necesităţii studiilor privind vechea noastră organizare social-politică, recomandă să se studieze „condiţiile economice ale diferitelor clase sociale şi raporturile ce s-au stabilit între ele în cursul secolelor, pe baza acestor condiţii"[3]. Totodată, el subliniază importanţa unor studii dedicate problemei originii şi transformărilor marii proprietăţi teritoriale şi a nobilimii, care a determinat în parte şi dezvoltarea politică a principatelor[4].

Îndemnînd pe istorici să studieze cultura românească, sub diversele ei manifestări, I. Bogdan găseşte că acest lucru e cu mult mai interesant decît „cunoaşterea războaielor", a intrigilor de curte, a rivalităţilor de partide, a intervenţiilor străine, de care, scrie el, „sînt prea pline expunerile de pînă acum ale istoriei române"[5].

Consacrîndu-şi o bună parte din activitatea sa studierii vechii noastre organizări social-politice, I. Bogdan ne-a lăsat în acest domeniu interesante lucrări.

I. Bogdan caută doar să înfăţişeze fenomenul istoric; el nu merge mai departe cu analiza, nu caută să dezvăluie esenţa lui, nu examinează contradicţiile de clasă, pe care, dacă nu le neagă, el le diminuează. Mergînd pe linia negării feudalismului, a structurii lui economice, subliniind rolul puterii centrale în viaţa statului în istoria medie a ţării noastre, el susţine că „în raport cu ţările apusului, unde s-a dezvoltat feudalismul, boierimea a avut la noi un caracter democratic"; aceasta a împiedicat, după I. Bogdan, formarea unei oligarhii puternice „a menţinut atotputernicia domnului pînă în timpurile cele mai noi şi a împiedicat asuprirea peste măsură a lucrătorilor de pămînt din partea proprietarilor mari"[6].

Pornind de la punctul de vedere că la noi n-a existat feudalism, n-a existat baza economică caracteristică acestui regim, I. Bogdan socoteşte că „ţăranii aveau în ţările noastre o situaţie mai bună decît în ţările unde se introdusese feudalismul apusean, de pildă în Ungaria şi Polonia[7].

Astfel, în mod voit sau nevoit, concepţia lui I. Bogdan a slujit interesele cercurilor conducătoare, el însuşi devenind propovăduitor al înţelegerii dintre ţărani şi clasa conducătoare, al păcii dintre clase.

Studiile lui I. Bogdan, cu toate lipsurile lor, au jucat un rol deosebit în dezvoltarea istoriografiei româneşti.

N. Iorga. De la sfîrşitul sec. al XIX, cercetările lui N. Iorga constituie o adevărată epocă în dezvoltarea istoriografiei româneşti. Înzestrat cu o putere de muncă extraordinară, cu o memorie cum foarte puţini oameni au, N. Iorga a lucrat în cele mai variate ramuri ale istoriei,

---

[1] I Bogdan, *Istoriografia română şi problemele ei actuale*, Buc., 1905, p. 4.
[2] A. Boldur, *Ştiinţa istorică română în ultimii 25 ani*, Iaşi, 1946, p. 61.
[3] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 20.
[4] *Ibidem.*
[5] *Ibidem.*
[6] I. Bogdan, *Raporturile românilor cu turcii pînă la Mihai Viteazul şi Cultura veche română*, Buc., 1898, p. 48.
[7] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

lăsînd în urma sa cea mai bogată producţie istorică. Astăzi, deşi studiile sale în mare parte sînt depăşite, baza lor fiind idealistă, citindu-le găseşti uneori în ele idei ce prezintă un deosebit interes, ce deschid larg cîmpul cercetărilor.

Elev, mai întîi, a lui A. D. Xenopol, care i-a dat primele îndrumări în munca de cercetare[1], N. Iorga e trimis apoi să-şi continue studiile la Şcoala de înalte studii de la Paris. Student un semestru la Berlin, N. Iorga termină prin a-şi trece doctoratul la Leipzig, cu K. Lamprecht[2]. Acestuia din urmă îi datorează N. Iorga preocupările sale pentru istoria universală [3]. La cererea lui K. Lamprecht. N. Iorga scrie cele cinci volume din *Istoria Imperiului otoman* precum şi alte două volume din *Istoria românilor* [4], care l-au făcut cunoscut în străinătate, în Germania mai ales [5].

La Şcoala de înalte studii de la Paris, N. Iorga se familiarizează mai ales cu probleme de metodologie ştiinţifică. Grija pentru document, preocuparea pentru publicaţiile de documente, cărora N. Iorga le acordă vre-o 20 de ani din activitatea sa, se trag de aci[6]. Şcolii de înalte studii de la Paris îi datorează N. Iorga, după afirmaţia sa, „scrupulul de informaţie în cercetările istorice, critica foarte severă a informaţiilor" precum şi felul de a concepe istoria ca un gen literar" [7].

Cît priveşte studiile sale în Germania, o influenţă deosebită a exercitat asupra-i Leopold von Ranke şi K. Lamprecht. Făcîndu-şi studiile acolo cînd faima acestora era puternică, el împrumută din concepţia şi metoda de lucru a lor, dar nu urmează consecvent pe nici unul dintre ei.

Sub influenţa lui Ranke, N. Iorga acordă o importanţă deosebită istoriei politice, neglijează aspectul social-economic în istorie, manifestă o evidentă tendinţă naţionalistă. De la Ranke împrumută N. Iorga credinţa în însemnătatea ideilor în istorie, idei care la el, spre deosebire de Ranke, îmbracă aspectul ideilor forţă, care vin să înlocuiască un ideal îmbolnăvit şi perimat, să creeze noi forme de viaţă [8]. În *Istoria românilor*, N. Iorga dă o atenţie deosebită ideilor dominante, întruchipate în marile personalităţi istorice [9].

Deşi N. Iorga caută să arate că nimic nu leagă generaţia lui de tendinţa romantică în istorie[10], totuşi, în concepţia sa se observă influenţele romantismului, sub forma în care acesta se manifestă la începutul sec. al XIX-lea şi de care scoala istorică a lui Ranke este strîns legată [11]. N. Iorga împrumută ideea de dezvoltare, ideea „spiritului vremii" şi a sufletului naţional, în sensul său mistic de la curentul romantic, care la rîndu i suferă, din acest punct de vedere, influenţa şcolii juridice în istoriografie [12].

Curentului romatic i datorează, desigur, N. Iorga şi părerea că în istorie important e „să înţelegi, să judeci, să iubeşti sau să condamni sufleteşte pe aceia care au jucat un rol în istorie"[13], prin urmare părerea că istoricul trebuie să fie un judecător, un duhovnic[14].

---

[1] N. Iorga, *Generalităţi cu privire la studiile istorice*, p. 182.
[2] *Ibidem*, p. 184.
[3] *Ibidem*, p. 182
[4] *Ibidem*,
[5] *Ibidem*, p. 218
[6] *Ibidem*, p. 185
[7] *Ibidem*, p. 186—187.
[8] V. şi A. Boldur, *op. cit.*, p. 45
[9] *Ibidem*
[10] N. Iorga, *op. cit.*, p. 179.
[11] O. R. Vainştein, Историография средних веков, Moscova-Leningrad, 1940, p. 161.
[12] *Ibidem*.
[13] N. Iorga, *op. cit.*, p. 307.
[14] V. şi N. Bagdasar, *Filosofia contemporană a istoriei*, Buc., 1930, p. 236—237.

www.dacoromanica.ro

De asemenea tot de la curentul romantic vine, fără îndoială, afișarea ideii de obiectivitate precum și definiția pe care N. Iorga o dă istoriei ca fiind „expunerea sistematică, fără scopuri străine de dînsa, a faptelor de orice natură, dobîndite metodic, prin care s-a manifestat, indiferent de loc și timp, activitatea omenirii"[1]. O atare concepție despre istorie se întîlnește, de altfel, și la un alt curent în istoriografie — pozitivismul — care, prin K. Lamprecht, influențează pe N. Iorga.

Îndrumat cîtva timp de K. Lamprecht, N. Iorga, cu toate că nu împărtășește întru totul punctul de vedere al maestrului său[2], a împrumutat ceva din concepția acestuia despre rolul „psihicului în istorie". Considerînd că în istorie, căreia îi este proprie complexitatea fenomenelor, nu este posibilă stabilirea legilor generale ca în științele naturii, N. Iorga crede că sînt posibile, în schimb, legile psihologice, care se manifestă atît în evenimente cît și în instituții, instituția fiind, după el, o „psihologie națională realizată" [3].

Această teorie își găsește originea în concepția lui Lamprecht, potrivit căreia psihicul social constituie cauza fundamentală a fenomenelor istorice. Radical greșită, concepția lui K. Lamprecht a fost aspru criticată de contemporani. S. V. Plehanov arată că părerea lui K. Lamprecht despre psihicul social„ este o mare eroare și datorită acestei erori (în judecarea fenomenelor istorice — *n.n.*), dorința foarte lăudabilă (la K. Lamprecht) de a lua în considerație „totalitatea vieții sociale" nu poate duce decît la un eclectism lipsit de conținut ..." [4].

Fără a pune cîtuși de puțin la îndoială însemnătatea lucrărilor lui N. Iorga pentru istoriografia noastră, mai ales în ce privește culegerea, sistematizarea și prezentarea materialului factic, trebuie subliniat că el aduce o însemnată doză de eclectism în istoriografia noastră, eclectism care este caracteristic concepției sale istorice. Un complex de teorii și influențe dintre cele mai variate și care se contrazic de multe ori unele pe altele se întîlnesc în l ucrările sale.

Trecînd să examinăm chipul în care N. Iorga prezintă vechea înfățișare a societății românești, vedem că aceasta nu este ruptă de concepția sa generală — idealist-obiectivistă — ci izvorăște din ea, făcînd la rîndu-i să apară clar poziția de istoric oficial al statului burghezo-moșieresc. poziție de pe care scrie istoria.

Pentru N. Iorga, începuturile noastre de stat (sec. XIV — XV) însemnează regim patriarhal, egalitar, în care este c vorba de o țărănime liberă și stăpînă pe pămînturile ce le lucra, pe helești și pe pădure[5]. „Eram atunci, scria N. Iorga, un popor cinstit de țărani harnici ; țărani erau boierii noștri și în fruntea statului era țăranul, smerit față de dumnezeu, care stătea pe scaunul domnesc al țării" [6]. O boierime în adevăratul înțeles al cuvîntului, stăpînă pe pămînt,

---

[1] N. Iorga, *op. cit.*, p. 7. Vorbind de această definiție pe care N. Iorga o dă istoriei, acad. C. Daicovici remarcă că ea l-a făcut pe N. Iorga să amestece toate, să nu vadă firul roșu călăuzitor și să jongleze după plac în nețărmuita lui imaginație, cu „idei" și „sinteze" dintre cele mai „frumoase" dar bizare și nereale (C. Daicovici, *Poziția antiștiințifică a istoriografiei burgheze române cu privire la daci*, în *Studii și referate*, p. 1, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1954, p. 160).

[2] În 1912 N. Iorga scria : ... „nu vreau să se creadă că sînt lamprechtian. Întîmplător, în cursul studiilor mele istorice, m-am întîlnit cu studiile marelui profesor german,. Am citit operele lui, dar ce am scris eu nu e condus de principiile din care se inspiră Lamprecht ... teoria lui mi se pare... numai o concepție fecundă în interpretările pe care le provoacă în direcțiile pe care le deschide" (*Generalități cu privire la studiile istorice*, p. 115—116).

[3] A. Boldur, *op. cit.*, p. 43.

[4] S. V. Plehanov, *Contribuții la chestiunea rolului personalității în istorie*, Ed. în limbi străine, Moscova, 1945.

[5] N. Iorga, *Scrisori de boieri, Scrisori de domni*, ed. a III-a. Vălenii de Munte, 1932, p.V ; Idem, *Le caractère commun des institutions du Sud-Est de l'Europe*, p. 134 ; Idem, *Constatări cu privire la viața agrară a românilor*, Buc., 1908, p. 16.

[6] N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, p. 66.

www.dacoromanica.ro

n-a existat la noi. Boierimea începuturilor de organizare statală românească e văzută de N. Iorga numai în sensul de dregătorime, căreia „lipsindu-i pământul, îi lipsea întîia condiție pentru crearea ereditații în funcțiune care hotărăște apariția unei adevărate aristocrații"[1].

Căutînd să argumenteze că pînă în sec. al XVI-lea nu poate fi vorba de țărani dependenți la noi, N. Iorga se străduiește să arate că în regimul de egalitate între săteni de pînă în sec. al XVI-lea, cu o boierime puțin numeroasă și cuminte, „pentru ca moșia, moștenirea țăranilor liberi, să se fi transformat în posesiunea particulară a boierilor, ar fi trebuit să se găsească oameni gata s-o vîndă. Or aceasta, crede el, nu era posibil, pentru că pe vremea aceea lipsea și nevoia și dorința, ele însile rezultatul aspirațiilor, necunoscute atunci, către un trai mai larg și mai împodobit" Ca să întărească cele spuse, N. Iorga adaugă și faptul că „dacă atunci turmele, cirezile erau prețuite, pămîntul nu avea decît prea puțină valoare"[2].

În accepția de dregătorime, boierimea începuturilor de organizare statală românească este, după N. Iorga, formată sau din foști țărani sau din străini[3]. „Aruncarea dincoace de Dunăre, de avîntul turcesc, a căpetenilor sîrbo-bulgare, scria el, ni-a dat, împreună cu o limbă de stat, cu o cancelarie și înalți dregători, alcătuind un sfat de o esență politică superioară și un rost de curte mai deplin. În această vreme au apărut diverși dregători în Țara Românească : logofeți, vornici, vistieri, postelnici, stratornici, comiși. Din Țara Românească, supusă cea dintîi înrîuririlor de peste Dunăre, numele și atribuțiile dregătorilor au trecut în Moldova, unde ei se întîlnesc încă de pe vremea lui Petru Mușat" [4].

După N. Iorga, boierii epocii de pînă în sec. XVI, dregătorii, ajung și proprietari de pămînt numai în măsura în care sînt răsplătiți de domn pentru diversele servicii[5]. În calitate de proprietari de pămînt, ei au dreptul la dijme, dar niciodată dreptul de judecată și de pedeapsă[6]. Aceasta aparține domnului. Făcînd afirmația că o parte din dregători erau și proprietari de pămînt cu drept la dijme, N. Iorga admite implicit existența unei categorii de țărani dependenți de acești proprietari, cărora ei le plăteau dijme. Cum aceasta vine însă în contrazicere cu teoria țărănimii libere, proprietară de pămînt, preconizată de el, N. Iorga dă o explicație care să nu zdruncine propria-i teorie. El consideră că, dacă în perioada de care este vorba, pînă în sec. XVI, există țărani dependenți, aceștia sînt pe de o parte puțini la număr, pe de altă parte nu sînt localnici : „vecinii", țăranii dependenți de boieri. după N. Iorga nu pot fi decît străini sau urmași ai coloniștilor străini, cărora localnicii le ziceau „vecini" și care aveau o situație mai proastă decît localnicii[7]. În realitate, vecini în toată Europa (*vicini, paroikoi*) nu înseamnă imigranți, cum crede Iorga și alți istorici, ci ,dimpotrivă, copărtași, membri ai obștei, deci esențialmente băștinași. Existența după părerea lui N. Iorga, a unei categorii de țărani dependenți, redusă ca număr, nu schimbă înfățișarea în ansamblu a societății românești din sec. XIV — XV, societate ce trăiește într-un „regim patriarhal, egalitar, al gospodăriilor independente și al schimbului în natură"[8]. Din acest regim numai a doua jumătate a sec. XVI ne strămută în „regimul de luptă, de încălcări, de stratificare socială a banului" [9].

N. Iorga observă just că în a doua jumătate a sec. al XVI-lea e vorba de o dezvoltare a economiei în bani ; nu urmărește în deajuns să vadă ce anume a dus la o atare dezvoltare, ci caută

[1] N. Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, p. IV.
[2] *Ibidem.*
[3] *Ibidem.*
[4] *Ibidem*, p. III — IV.
[5] *Ibidem*, p. V.
[6] *Ibidem.*
[7] N. Iorga, *Geschichte des Rumänischen Volkes* ; cf. R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii și stăpînii în Moldova*, tom. I, Buc., 1907, p. 271.
[8] N. Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, p. V.
[9] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

să constate numai rezultatele ei. Plata birului turcesc în bani, arată el, pătrunderea în țară, în număr mare, a negustorilor țarigrădeni, numiți impropriu de N. Iorga capitaliști, fac ca sarcini tot mai mari să apese pe mica proprietate. Cu timpul, aceasta ajunge să fie înlocuită de proprietatea mare a boierimii, care, făcînd comerț peste graniță, are bani, poate să cumpere „întîi brazda și apoi pe plugar" [1].

Legînd decăderea micii proprietăți țărănești din a doua jumătate a sec. al XVI-lea de transformările economice ce au loc în această vreme în Țara Românească, N. Iorga pune problema interdependenței cauzale a fenomenelor istorice. Dar, socotind în același timp că la sfîrșitul sec. al XVI, sub influența normelor feudale din Ardeal[2], prin „legătura" lui Mihai Viteazul, „se introduce" feudalismul la noi[3], el greșește confundînd aci două noțiuni diferite, dependența feudală care exista și înainte cu legarea de glie care are loc acum.

Teoria lui N. Iorga despre feudalismul „introdus" tîrziu în Țara Românească, sub o influență străină și pe baza unui așezămînt domnesc, nu-și găsește sprijin în izvoarele istorice. Feudalismul a apărut în Țara Românească înainte de organizarea statului, independent, s-a dezvoltat aci ca de altfel peste tot, pe cale economică și a îmbrăcat în decursul vremurilor formele determinate de specificul particularităților economice ale dezvoltării istorice a Țării Românești, dezvoltare care nu poate fi ruptă de dezvoltarea social-economică a teritoriilor de la est de Elba, cu care are puncte comune.

De domeniul fanteziei, tabloul vechii societăți românești, înfățișat de N. Iorga, e menit să idealizeze trecutul, să abată atenția maselor de la problemele politice curente într-o vreme cînd criza agrară din economia noastră devenea tot mai acută, cînd ascuțirea contradicțiilor sociale făcuse să izbucnească marea răscoală a țăranilor din 1907. Denaturînd adevărul istoric, N. Iorga apără interesele statului burghezo-moșieresc.

3. R. Rosetti. Gh. Panu

Frămîntările sociale de la începutul sec. al XX-lea, care au culminat cu răscoala din 1907, au făcut să apară o serie întreagă de studii de istorie socială. La ordinea zilei fiind problema îmbunătățirii stuației țăranilor, a reformelor agrare, studiile istorice din această perioadă au căpătat, implicit, aspectul unor pledoarii, pro sau contra reformelor agrare. Istoricii, încadrați în diverse partide politice, căutau, pe baza de așa-zise „argumente istorice", să apere punctul de vedere al partidului din care făceau parte. Studiile lor au căpătat astfel un accentuat caracter polemic. Se remarcă, din acest punct de vedere, mai ales studiile lui R. Rosetii și Gh. Panu. Aceștia au față de criza agrară din economia noastră, de la începutul sec. XX puncte de vedere diferite. Radu Rosetti este pentru o reformă agrară, aceasta fiind după părerea sa, soluția de a salva marea proprietate. Compromisul este, după R. Rosetti, calea spre înfrățirea celor două clase — țăranii și boierii. Gh. Panu neagă soluția de compromis, apără ideea respectării mari[i] proprietăți, este împotriva reformei agrare.

Plecînd de aci, de la interesul politic imediat, de a fi pentru sau împotriva reformei agrare, Radu Rosetti și Gh. Panu, în studiile lor, caută baza istorică care să îndreptățească poziția de pe care scriau : a lui R. Rosetti, într-o oarecare măsură, favorabilă țăranilor, a lui Gh Panu, boierilor. Amîndoi încearcă să surprindă în cel mai depărtat trecut argumente pentru răspunsul

---

[1] N. Iorga, *op. cit.*, p. V.

[2] N. Iorga, *Constatări istorice cu privire la viața agrară a românilor*, p. 29 ; în alte lucrări, N. Iorga pune accentul pe influența ce vine în acest sens din sudul Dunării (*Le caractère commun des institutions du Sud-Est de l'Europe*, p. 134 ; *Istoria românilor*, vol. III, *Ctitorii*, Buc., 1937.

[3] N. Iorga, *Constatări istorice cu privire la viața agrară a românilor*, p. 56.

www.dacoromanica.ro

la întrebarea : cine anume a avut mai mult dreptul de proprietate al pămîntului — ţăranii sau boierii ?

Concepînd existenţa unui singur fel de proprietate şi anume proprietatea în sensul modern al cuvîntului, aşa cum o defineşte dreptul roman] cu *jus utendi, fruendi et abutendi*, ei caută în trecutul istoric dovezi în sensul existenţei fie numai a proprietăţii ţărăneşti, fie numai a celei boiereşti [1].

O idee preconcepută, o înţelegere falsă a caracterului stăpînirii de pămînt în epoca feudală din istoria ţării noastre, constituie prin urmare premisa de la care pornesc în studiile] lor. de un deosebit caracter polemic[2], Radu Rosetti şi Gh. Panu.

Radu Rosetti, sprijinindu-se pe un bogat material documentar, caută să arate originea şi evoluţia în cursul secolelor a celor două clase sociale, a ţăranilor şi boierilor. El examinează această problemă referindu-se la istoria Moldovei, face însă incursiuni şi în istoria celorlalte provincii locuite de romîni, în istoria Ţării Romîneşti mai ales.

După Radu Rosetti, sătenii moldoveni, ca şi cei din toate ţările locuite de romîni, erau oameni slobozi în vremea întemeierii domniei. Vechiul drept romînesc (законь волоскии) era un drept de oameni liberi[3]. Boieri nu existau. Pămînturile erau stăpînite în devălmăşie de ţărani aşezaţi în sate. „Cît timp la un popor nu a existat stat organizat şi putere centrală efectivă în stare de a-şi impune voinţa pînă în regiunile cele mai îndepărtate ale ţării — scrie el — o mare proprietate n-a putut să existe şi n-a existat"[4]. Marea proprietate s-a format, adaugă R. Rosetti, după organizarea statelor, prin favoare domnească, uzurpare şi violenţă. Boierii sînt urmaşii vechilor căpetenii locale, cnezi şi juzi. În favoarea acestora, ca urmare a cotropirilor succesive făcute de ei, ţăranii au pierdut dreptul lor de folosinţă asupra hotarului aşezării[5], au ajuns să plătească dijmă.

R. Rosetti distinge încă de la întemeierea domniei, pe lîngă categoria de ţărani liberi, ce trăiesc în obşte, existenţa unor ţărani cu libertate mărginită, „ruminii" în Ţara Romînească, „vecinii" în Moldova ; dar, crede el, numărul lor era neînsemnat faţă de obştea ţăranilor liberi. Situaţia acestora era asemănătoare stării de şerbie, dar neasemănat mai blîndă decît şerbia în vigoare în ţările apusene în evul mediu [6].

Şerbia se generalizează la sfîrşitul secolului al XVI-lea, pe vremea lui Mihai Viteazul, care „dintr-o trăsătură de condeiu, aserveşte toată ţărănimea din Ţara Romînească"[7]. Deşi R.

---

[1] V. şi H. Sthal, *Sociologia satului devălmaş romînesc*, vol. I, Buc., 1946, p. 16. .

[2] Din însăşi titlurile pe care le au studiile, se poate observa acest caracter. În 1907 apare cartea lui R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii şi stăpînii în Moldova, tom. I, de la origine pînă la 1834.* Buc. ; vol. II al acestei lucrări, *Pentru ce s-au răsculat ţăranii*, a apărut în 1908, după răscoala ţărănească. Lucrarea lui Gh. Panu, *Cercetări asupra stării ţăranilor în veacurile trecute*, vol. I, partea I şi II, Buc., 1910, e consacrată criticii lucrării lui R. Rosetti *Pămîntul, sătenii şi stăpînii în Moldova*. Radu Rosetti scrie în „Viaţa romînească", an. V, vol. XVI (1910) cunoscutul său articol *Răspuns la o agresiune*, la care i se răspunde de Gh. Panu prin lucrarea *O încercare de mistificare istorică sau cartea domnului R. Rosetti, Pămîntul, sătenii şi stăpînii*, Buc., 1910. R. Rosetti la rîndu-i, încheind discuţia, răspunde prin articolul *Pentru adevăr şi dreptate* („Viaţa romînească", an. VI (1911).

[3] R. Rosetti, *Pămîntul sătenii şi stăpînii în Moldova*, t. I, p.238.

[4] R. Rosetti, *Pentru adevăr şi dreptate*, în „Viaţa romînească", an. VI, (1911), p. 196.

[5] *Ibidem*, p. 197. Problema dreptului de folosinţă este problema în jurul căreia s-a purtat mai ales discuţia dintre R. Rosetti şi Gh. Panu. Ea constituie problema centrală a studiilor lor. R. Rosetti crede că acest drept de folosinţă al ţăranului a existat de la început, că este anterior dreptului stăpînului, născut din uzurpări succesive şi continue ; pe cînd Gh. Panu prezintă dreptul de folosinţă al ţăranului ca fiind posterior dreptului de proprietate al stăpînului şi datorit şederii ţăranului pe pămîntul stăpînului, transformîndu-l chiar în emfiteoză (Cf. R. Rosetti, *Pentru adevăr şi dreptate*, p. 27).

[6] R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii şi stăpînii în Moldova*, p. 268.

[7] *Ibidem*, p. 257.

www.dacoromanica.ro

Rosetti merge mai departe decît alţi istorici burghezi, în studierea problemei raporturilor dintre ţărani şi pămînt, pe de o parte, între ţăran şi stăpîn, pe de altă parte, dînd dovadă de o înţelegere mai largă a problemei dependenţei şi asupririi ţăranilor în trecutul nostru[1], totuşi, ca şi alţi istorici, el consideră că şerbia (servajul) începe la noi odată cu legarea de glie, care este în Ţara Romînească rezultatul aşezămîntului lui Mihai Viteazul. „Acest hrisov de şerbire, scrie el este însuşi o dovadă strălucită a faptului că pînă atunci (locuitorii satelor. -*n.n.*) erau nelegaţi de glebă, căci dacă ar fi fost şerbi de la început n-ar fi fost nevoie să se mai dea un hrisov spre a-i şerbi"[2].

Dacă R. Rosetti greşeşte prin faptul că admite introducerea servajului la noi tîrziu şi pe cale legislativă, în schimb el are meritul de a rupe cu perioada din istoriografia noastră care idealiza trecutul, de a aduce în discuţie problema obştii ţărăneşti, a evoluţiei şi particularităţilor ei, a exploatării ţăranilor. Mai mult decît alţi istorici, R. Rosetti examinează, fără însă a lămuri, problema categoriilor ţărăneşti. Prezentarea oarecum dinamică a procesului istoric e nota pe care o aduc studiile sale în istoriografia noastră.

Totuşi, ca exponent al moşierimii, R. Rosetti, deşi vorbeşte de deposedarea pe cale violentă a ţăranilor de drepturile lor, căutînd să justifice astfel necesitatea reformei agrare, nu pune problema desfiinţării marii proprietăţi, aşa cum altădată a făcut-o N. Bălcescu.

Gh.. Panu, sub influenţa lui Fustel de Coulanges, crede că dreptul ţăranilor de folosinţă a pămîntului decurge din faptul şederii lor pe pămîntul boierului, căruia singur îi aparţine propriu-zis dreptul de proprietate a pămîntului. Ca de altfel şi H. Sée[3], Gh. Panu explică obligaţiile ţăranilor către boier ca fiind rezultatul folosinţei de către ţărani a pămîntului boierimii. „La noi ca şi în restul Europei, scrie Gh. Panu, dijma reprezintă chiria pe care un cultivator aşezat pe o moşie străină o plătea proprietarului ca preţ al folosinţei pămîntului"[4].

Cît priveşte problema feudalismului la noi, Gh. Panu admite şi el că este de natură tîrzie; remarcă însă, spre deosebire de R. Rosetti şi alţi istorici, că servajul (feudalismul.—*n.n.*) nu a putut fi introdus pe cale legislativă, făcînd deosebire între servaj şi legarea de glie. El observă că servajul începe peste tot locul ca o chestiune de fapt[5], fiind opera stăpînilor de moşii, nu a regilor şi suzeranilor, cum este aceea a lipirii ţăranilor de pămînt.

„Autoritatea superioară — scrie el — intervine, dar nu pentru a înfiinţa, ci cel mult pentru a consacra în mod legal o stare de lucruri deja existentă" [6]) „La noi, de asemenea, servajul, vecinătatea, rumînia, nu este opera domnilor. Această instituţie socială o găsim funcţionînd pe la sfîrşitul, cel mult pe la jumătatea veacului al XVI-lea, ca o organizaţie cu o natură particulară. Domnii însă încep a-i da aprobarea şi chiar a o legitima. Aşa proprietarii capătă autorizarea de la domni ca să urmărească cu cărţile lor pe vecinii fugiţi şi să-i aducă înapoi... Mihai Viteazul dă putere de lege acestei instituţii, ordonînd ca toţi ţăranii clăcaşi care se vor găsi în momentul emiterii hrisovului („legătura" lui Mihai Viteazul.— *n.n.*) pe moşiile boiereşti, să rămînă rumîni" [7].

Prin urmare, Gh. Panu consideră că „legătura" lui Mihai Viteazul nu înfiinţează servajul, ci numai legalizează o stare de fapt existentă. [8].

---

[1] V. şi P. P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare al ţăranilor în principatele române*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, vol. I, 1956.

[2] R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii şi stăpînii în Moldova*, p. 32.

[3] H. Sée, *Les classes rurales et le régime domaniale en France au moyen-âge*, cf. O. L. Vainstein *op. cit.*, p. 237.

[4] Gh. Panu, *Cercetări asupra stării ţăranilor în veacurile trecute*, vol. I, p. I, p. 123.

[5] *Ibidem*, p. LXIII.

[6] *Ibidem*

[7] *Ibidem*, p. LXVII—LXVIII.

[8] *Ibidem*, p. XIII.

www.dacoromanica.ro

Judecînd lucrurile în aparența lor, fără să cerceteze atent trăsăturile dependenței feudale și evoluția ei, Gh. Panu n-a putut observa legătura dintre măsura luată de Mihai Viteazul și transformările social-economice din a doua jumătate a sec. XVI. Gh. Panu n-a putut înțelege, cum n-au înțeles nici alți istorici, că așezămîntul lui Mihai Viteazul nu putea să introducă și nici măcar să legalizeze (așa cum susține Gh. Panu) servajul, rumînia la noi. Așezămîntul lui Mihai Viteazul este o măsură legislativă impusă de transformările social-economice de la sfîrșitul sec. al XVI-lea din Țara Românească, care fixează raporturile dintre țărani și boieri, leagă pe țăran de glie, desființează dreptul de strămutare al tuturor țăranilor, de pe moșiile domnești, boierești și mănăstirești[1]. Fără să insiste asupra căilor de transformare a țăranilor liberi în șerbi, Gh. Panu se mulțumește să facă observația că „în această clasă găsim oameni de origini diverse, străini așezați pe moșiile proprietarilor, clăcași, de veacuri pe moșii, transformați apoi prin forță de proprietari în vecini, foști oameni liberi care-și vînd persoana ca să scape de greutăți, mici proprietari care se vînd cu moșioarele lor. În fine, în Muntenia o mare parte din țăranii clăcași sînt transformați în rumîni printr-un decret al lui Mihai Viteazul"[2]

Nota specifică istoriografiei burgheze de a privi procesul istoric în mod static, de a extinde în trecut trăsături ale orînduirii burgheze, de a moderniza trecutul, se întîlnește și în studiile lui Gh. Panu. Vechea noastră organizare este văzută de acesta după modelul celei burgheze. „Domnii noștri — scria Gh. Panu — au fost monarhi absoluți; totdeauna raporturile dintre proprietari și țărani au trebuit să fie de ei regulate. Nu găsesc nici un motiv — spunea el — pentru a crede că ceea ce vedem întîmplîndu-se în veacul al XVII-lea nu a putut să aibă loc și în veacurile al XVI-lea, al XV-lea și al XIV-lea"[3]. Suveran absolut — în concepția lui Gh. Panu — domnul concentra în mîinile sale toate resorturile statului: puterea judecătorească, administrativă, financiară și cea militară. Domnul exercită această omnipotență printr-un însemnat număr de funcționari, care, de cele mai multe ori, nu aveau atribuții speciale ci erau în același timp funcționari administrativi, judecătorești și fiscali[4].

Combătînd punctul de vedere al lui R. Rosetti, care susținea că elementele de conducere din trecut, cnezii, aveau drepturi de judecată, Gh. Panu arată că „dreptul de judecată domnii munteni și moldoveni nu l-au acordat niciodată clasei boierești... Ei și-au exercitat totdeauna acest drept prin slujbașii lor direcți"[5].

Izvoarele noastre medievale arată falsitatea teoriei lui Gh. Panu și a concepției istoriografiei burgheze românești în general. Aceste izvoare sînt mărturie că și la noi, ca peste tot în perioada feudală, de fărămițare feudală mai ales, stăpînul pămîntului, boierul feudal, concentrează în mîinile sale toate atribuțiile statale[6].

Studiile lui Gh. Panu, ca și multe alte studii care au apărut în perioada în care problema agrară preocupă în mod deosebit în Rominia (primul deceniu al sec. XX) sînt consacrate, nu atît lămuririi trecutului, cît, mai ales, așa cum s-a amintit, găsirii de argumente „istorice" pentru a justifica situații existente. Avocat mai mult decît istoric, Gh. Panu caută, falsificînd imaginea vechii noastre organizări sociale, preamărind ideea statului burghez, să explice dreptul de stăpînire a pămîntului de către proprietari, să justifice istoricește lipsa de pămînt a țăranilor

---

[1] P. P. Panaitescu, *op. cit.*
[2] Gh. Panu, *op. cit.*, p. LII
[3] *Ibidem*, p. XVII.
[4] *Ibidem*, p. 32
[5] Gh. Panu face totuși rezervă în afirmațiile sale pentru parte din mănăstiri, cărora domnul le-ar fi acordat în mod aproape absolut dreptul de judecată (*ibidem*, p. 32).
[6] A se vedea din acest punct de vedere comunicarea lui B. Cîmpina, *Dezvoltarea economiei feudale și începuturile luptei pentru centralizarea statului în a doua jumătate a sec. al XV-lea în Moldova și Țara Românească*, extras din *Lucrările sesiunii generale științifice ale Academiei R.P.R. din 2—12 iunie 1950*. Ed. Acad. R.P.R., 1951.

www.dacoromanica.ro

exploatarea lor de către boieri. El prezintă lucrurile în aşa fel încît să fie „evident" că ţăranii n-au nici un drept asupra pămîntului, că ei trăiesc numai din „mila" boierului.

Burghezo-moşierimea din ţara noastră, în teama ei de o nouă editare a răscoalei din 1907, şi pregătea astfel armele şi pe plan ideologic împotriva revendicărilor ţăranilor, împotriva dreptului acestora la îmbunătăţirea situaţiei lor.

Cu toate acestea, studiile apărute în preajma şi imediat după răscoala din 1907 au făcut să crească în istoriografia noastră interesul pentru studierea problemelor sociale.

4. C. Giurescu. I. C. Filitti

Cercetările ulterioare ale lui C. Giurescu şi ale lui I. C. Filitti, format la şcoala celui dintîi, deschid o nouă etapă în istoriografia problemei feudalismului pe teritoriul Romîniei. Studiul mai atent al documentelor noastre,analiza raporturilor sociale din trecutul nostru, au făcut ca ei să ajungă a recunoaşte baza economică a feudalismului la noi.

Constantin Giurescu, fără să se oprească în mod deosebit asupra procesului de naştere a servajului (a rumînie) pe baza datelor din documente, ia atitudine împotriva acelora ce susţineau că rumînia (servajul) s-a introdus la noi tîrziu, pe cale legislativă, arătînd că rumînia exista în Ţara Romînească din cele mai vechi timpuri. În sec. al XIV-lea ea e constatată documentar. „Cu vremea, scrie el, numărul rumînilor (al ţăranilor dependenţi) a crescut în mod considerabil, prin scoborîrea în rîndul lor a unui foarte mare număr de proprietari, şi asta mai ales în sec. al XVI-lea" [1].

C. Giurescu consideră în mod just că totdeauna în actele noastre vechi, cînd se vorbeşte de sate boiereşti şi mănăstireşti, se subînţeleg rumînii, ţăranii dependenţi, din satele respective[2]. Stăpînirea satelor implica pe aceea a rumînilor. Scutirile şi diferitele privilegii, acordate prin hrisoavele satelor boiereşti şi mănăstireşti, priveau pe rumînii din ele. Domnii renunţă în favoarea proprietarilor la dijmele şi dările care li se cuvin de la rumînii din satele acestora[3].

Raporturile dintre ţăranii dependenţi şi proprietarii de pămînt nu sînt studiate de C. Giurescu în evoluţia lor. El socoteşte că „ în raporturile rumînilor cu proprietarii nu se constată în perioada de pînă în sec. al XVII-lea nici o schimbare ; situaţia lor este aceeaşi pe vremea lui Mihai Viteazul ca şi cu două secole mai înainte. Rumînul se afla cu toţi urmaşii lui în linie bărbătească în atîrnare perpetuă de stăpînul său. Acesta are asupra lui acelaşi drept şi stăpînire ca şi asupra pămîntului"[4].

Privind raporturile între ţăranii dependenţi şi proprietarii de pămînt în mod static, C. Giurescu n-a putut să înţeleagă rostul „legăturii" lui Mihai Viteazul. După părerea sa, măsura lui Mihai Viteazul nu modifica cu nimic situaţia rumînilor care în momentul decretării ei se aflau pe moşiile stăpînilor lor. Ei continuau a fi rumîni ca şi mai înainte. „Legătura" lui Mihai Viteazul, considerată de C. Giurescu o simplă măsură fiscală, crea o nouă categorie de rumîni care sînt numiţi de aci înainte „rumîni de legătură"[5].

Apărător al marii proprietăţi, C. Giurescu insistă în studiile sale asupra dreptului de proprietate al boierimii. În funcţie de existenţa acestui drept, care face ca stăpînii de moşie să poată impune ţăranilor diferite obligaţii, el examinează regimul ţăranilor dependenţi, regim similar celui din ţările unde feudalismul nu poate fi pus la îndoială.

---

[1] C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, Buc., 1943, p. 37—38.
[2] *Ibidem*, p. 20.
[3] *Ibidem*, p. 22.
[4] *Ibidem*, p. 43.
[5] *Ibidem*, p. 52.

www.dacoromanica.ro

Servind interesele marilor proprietari, C. Giurescu denaturează realitatea istorică, nu aminteşte de obştea sătească, neagă existenţa unei ţărănimi libere. „Poporul romîn — scrie el — se înfăţişează de la început alcătuit din două pături sociale : una liberă, formată din proprietarii de pămînt, alta neliberă, compusă din ţăranii de pe moşiile lor" [1]. De o categorie a ţăranilor liberi, crede C. Giurescu, nu se poate vorbi decît o dată cu începutul secolului al XVII-lea [2].

Fiu de răzeş, C. Giurescu caută, într-o vreme cînd titlul de nobilitate era singurul ce-ţi deschidea calea în viaţă, să arate că răzeşii sînt de fapt şi ei boieri. „Pînă în sec. al XVII-lea crede el, toţi proprietarii de pămînt se intitulau boieri. Clasa boierească cuprindea nu numai pe dregători, pe marii proprietari şi pe urmaşii lor cei mai apropiaţi, ci şi pe moşneni" [3]. Deosebirea, după părerea lui C. Giurescu, consta numai în faptul că moşnenii sau megiaşii boieri fără dregătorie, au continuat vechiul fel de stăpînire al pămîntului în devălmăşie, în timp ce boierimea cu slujbe, îmbogăţită prin ele, după ce a cumpărat dreptul megiaşilor săraciţi, şi-a hotărnicit părţile, constituind marea proprietate. În decursul vremii, ocinile megiaşilor micşorîndu-se din diferite motive şi ei sărăcind, megiaşii vechi dispar în rîndurile iobagilor şi ţăranilor fără pămînt. Megiaşii din sec. al XVII-lea înainte sînt mai toţi urmaşi ai marilor proprietari din secolele precedente, dintre care mulţi au revenit la starea de devălmăşie [4].

C. Giurescu nu vede natura deosebită a celor două feluri de proprietate : marea proprietate de pămînt, pe care muncesc ţăranii dependenţi, şi proprietatea de pămînt a ţăranilor liberi valorificată de ei, prin propriile lor forţe. El consideră că prin nimic nu se deosebeşte o proprietate de alta, că ele au acelaşi regim. „De întinderea ori provenienţa moşiei, susţine el, n-au fost legate niciodată privilegii. Am avut un singur fel de proprietate, ori care ar fi fost stăpînul ei. Petecul moşneanului se afla în aceeaşi situaţie ca şi domeniul dregătorului. Drepturile lor de stăpînire, ca şi sarcinile, erau la fel. Nici chiar moşiile membrilor familiilor domnitoare şi ale domnilor înşişi nu constituiau o excepţie de la această regulă" [5]. Dat fiind, prin urmare, această uniformitate a proprietăţii, deosebirea proprietarilor în boieri şi oameni de rînd, după C. Giurescu, nu are nici un sens [6] aceasta pentru că „toţi proprietarii", ori care ar fi fost întinderea moşiei lor, făceau parte din boierime [7].

Felul preconceput de a aborda cercetarea vechii noastre organizări sociale a făcut ca în studiile lui C. Giurescu să nu-şi găsească lămurire problema centrală pe care el o atacă, problema proprietăţii feudale şi a particularităţilor ei.

Neexaminînd situaţia categoriilor sociale, al raporturilor dintre ele, în legătură cu cadrul general al dezvoltării social-economice, C. Giurescu nu a putut înţelege prin ce anume se caracterizează dependenţa ţăranilor, nu a putut distinge etape în transformările ce au loc în situaţia diferitelor categorii sociale, a contopit într-un tot diferite etape, a prezentat fals imaginea societăţii noastre din trecut.

Negînd, ca şi Gh. Panu, sub influenţa lui Fustel de Coulanges, existenţa obştii libere de săteni, studiile lui C. Giurescu însemnează din acest punct de vedere un pas înapoi faţă de ideile lui R. Rosetti.

---

[1] C. Giurescu, *op. cit.*, p. 127.
[2] *Ibidem*, p. 320.
[3] *Ibidem*, p. 284, 292—293. De altfel şi Gh. Panu consideră proprietatea răzeşilor, a moşnenilor, similară celei boiereşti (Gh. Panu, *Cercetări asupra stării ţăranilor*, I, p. 141—142).
[4] C. Giurescu, *op. cit.* p. 292—293.
[5] *Ibidem*, p. 252.
[6] *Ibidem.*
[7] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

I. C. Filitti. Teoria lui C. Giurescu despre proprietatea pămîntului în trecutul nostru a găsit în parte în I. C. Filitti un susţinător şi un continuator[1]. Acesta, reluînd în studiile sale problema proprietăţii în trecutul nostru, arată că, deşi ea nu se aseamănă întru totul cu proprietatea feudală din Apus „din punct de vedere economic, al raporturilor dintre proprietar şi muncitorul de pămînt, proprietatea are şi la noi caracterul feudal" [2].

Deosebirea între proprietatea din ţările care au cunoscut feudalismul sub forma sa clasică şi cea de la noi, constă, după părerea lui Filitti, în faptul că în timp ce în ţările respective proprietatea feudală se naşte dintr-o slăbire a puterii centrale, în urma unei concesiuni, în trecutul românesc proprietatea pămîntului apare ca alodială. Proprietarul nu datoreşte prestaţii nimănui. Proprietatea este întreagă în mîinile lui. Ea se poate schimba fără consimţămîntul vreunui proprietar superior. Nu este cuprinsă într-o ierarhie ca proprietăţile feudale. Din punct de vedere al jurisdicţiei, proprietarul atîrnă de-a dreptul de rege, la noi de domn, ca suveran nu ca suzeran[3]. Modul de organizare al proprietăţii la noi şi îngrădirile ce existau, din cauza acestei organizări, la transmisiunea ei, făcea ca nobilimea teritorială să fie ereditară. Avea, prin urmare, caracterele nobilimii feudale, era legată de pămînt. Totodată această nobilime teritorială, scrie Filitti, avea şi un alt caracter al celei feudale: era militară, în sensul că îndatorirea ostăşească era legată de stăpînirea pămîntului. Împărtăşind punctul de vedere al lui C. Giurescu, I. C. Filitti susţine că, întrucît la noi a lipsit organizarea feudală cu raporturile personale dintre senior şi vasal, a lipsit şi deosebirea între proprietatea nobilă şi cea de rînd. N-a existat la noi proprietate concedată în sens feudal şi n-a existat nici proprietate concedată numai în scop de exploatare economică a solului (proprietate de rînd). A existat numai un singur fel de proprietate, toată cu caracter militar, deci toată nobilă şi totă alodială[4].

Ca şi C. Giurescu, I. C. Filitti nu face nici o deosebire între marea proprietate şi proprietatea ţăranilor liberi, a răzeşilor, consideră că în trecutul nostru n-a existat un drept vechi ţărănesc colectiv şi un drept nou boieresc, de natură individuală[5], ci numai un drept individual de proprietate[6]. El neagă existenţa unei obştii sătești, admite existenţa unei forme familiare de organizare socială la noi.

I. C. Filitti susţine că la început n-a existat decît un singur fel de proprietate, proprietatea în indivizie a familiilor simple, scoborîtoare dintr-un strămoş comun, din una sau mai multe familii simple de răzeşi, stăpîne cîndva ale hotarului întreg[7]. Marii boieri s-au ridicat din sînul răzeşilor şi ei nu sînt altceva decît răzeşi care, prin dregătorii sau favoare domnească, au căpătat o situaţie superioară semenilor lor. Aceasta le-a permis să iasă din indivizie, să-şi hotărnicească părţile, să şi le mărească, să pună bază proprietăţii mari boiereşti. Marea proprietate a crescut adesea prin cumpărări silnice de la copărtaşii strîmtoraţi. La origine însă ea nu este, aşa cum s-a susţinut de alţi istorici, o dregătorie convertită abuziv în drept de proprietate. Alături de proprietatea boierească, diviză, a continuat să existe proprietatea colectivă. Cuvîntul moşnean sau răzeş desemna pe proprietarul rămas în indivizie pe hotarul strămoşesc.

---

[1] În lucrarea sa de bază *Proprietatea solului în principatele române pînă la 1864*, Buc., 1935, p. X, I. C. Filitti mărturiseşte că, după studii de aproape un sfert de veac, rezultatele la care el a ajuns „sînt cu mici deosebiri aceleaşi ca ale lui C. Giurescu".

[2] I. C. Filitti, *Evoluţia claselor sociale în trecutul principatelor române*, în „Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială", an. V, nr. 1—2, p. 81.

[3] I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 79.

[4] *Ibidem*, p. 108.

[5] I. C. Filitti, *Proprietarii solului în trecutul principatelor române*, în An. Acad. Rom.", Mem. secţ. ist., seria III, t. XVI (1934—35), p. 22.

[6] *Ibidem.*

[7] *Ibidem*, p. 22.

www.dacoromanica.ro

În timp ce proprietatea boierească, favorizată de împrejurări şi prin dăruiri domneşti, a crescut, proprietatea răzeşească, defavorizată de împrejurări şi prin înmulţirea moştenitorilor, s-a sfărîmat. Unii dintre răzeşi, săraciţi şi strîmtoraţi, şi-au vîndut partea, au devenit ţărani dependenţi.

I. C. Filitti nu vede nici el ce anume deosebeşte proprietatea boierească de proprietatea răzeşilor, a ţăranilor liberi. El socoteşte, că ele fiind de aceeaşi natură trecerea de la o formă la alta se întîlneşte deseori. „Precum oricine putea ieşi din indivizie, scrie el, tot astfel proprietăţi la origine divize puteau deveni cu timpul indivize" [1].

Faptul că I. C. Filitti. nu are o înţelegere clară asupra obştii ţărăneşti în trecut, că el nu poate să-şi închipuie o alt fel de proprietate decît cea modernă[2], l-a făcut să considere că proprietatea indiviză nu însemnează altceva decît o sumă de drepturi individuale de proprietate în felul celei moderne.

În ceea ce priveşte categoriile sociale, I. C. Filitti crede că, în afara celor două categorii de proprietari, toţi de aceeaşi origine, a existat totdeauna o altă clasă, de cultivatori cu braţele, unii personal liberi, alţii personal dependenţi de stăpînul moşiei pe care o munceau[3].

Contrar celor susţinute de C. Giurescu că nu se poate vorbi de cultivatori liberi în Ţara Romînească decît numai în sec. al XVII-lea, I. C. Filitti crede că cele două categorii de cultivatori au existat la noi de la început, alături de robi[4]. Fără să poată explica originea ţăranilor dependenţi, el dă o atenţie mai mare decît alţi istorici cercetării diferitelor forme de dependenţă ale ţăranilor. Legătura dintre lot şi ţăran e socotită de I. C. Filitti, ca şi de Gh. Panu şi C. Giurescu, a nu fi indisolubilă.

După părerea sa, cultivatorul putea fi scos oricînd de pe moşie.

De pe poziţia de apărător al marilor proprietari, de negare a drepturilor pe care le au ţăranii asupra pămîntului I. C. Filitti socoteşte că nu poate fi vorba de un drept al ţăranilor asupra pămîntului ; documentele vechi nu adeveresc un asemenea drept, e vorba de o pretenţie izvorîtă dintr-o lungă posesiune de fapt.

Vorbind despre „legătura" lui Mihai Viteazul, I. C. Filitti presupune că datorită ei au fost legaţi de glie nu numai ţăranii dependenţi, dar şi cultivatorii liberi din momentul acelei legături, nu însă şi pentru viitor[5]. Deşi I. C. Filitti n-a înţeles complet sensul „legăturii" lui Mihai Viteazul, această constatare — aşa cum scrie P. P. Panaitescu — înseamnă un pas înainte în înţelegerea acestui aşezămînt de la sfîrşitul sec. al XVI-lea[6].

În sfîrşit, trebuie spus că I. C. Filitti şi C. Giurescu merg mai departe decît alţi istorici în înţelegerea problemelor de istorie socială din trecutul nostru : ei recunosc baza economică a feudalismului la noi, socotesc că raporturile dintre ţăranii dependenţi şi boieri sînt de natură tipic feudală. Cu toate acestea, C. Giurescu şi I. C. Filitti nu se pronunţă pentru feudalism la noi şi aceasta pentru că lipseşte aspectul formal al feudalismului, aşa cum se întîlneşte în Apus.

---

[1] I. C. Filitti, *Proprietarii solului în trecutul principatelor romîne*, p. 24.

[2] V. I. Lenin scria în legătură cu aceasta că „nu este nimic mai caracteristic pentru un burghez decît extinderea trăsăturilor orînduirii moderne la toate timpurile şi popoarele" (V. I. Lenin, *Ce sînt prietenii poporului*, Ed. P.M.R., 1949).

[3] I. C. Filitti, *Oameni dependenţi şi cultivatori liberi în principatele romîne în sec. XVI—XVII*, în „An. Acad. Rom.," Mem. secţ. ist., s. III, t. XIII (1932—1933), p. 373.

[4] *Ibidem*, p. 373. Aceleaşi idei în *Proprietatea solului în principatele romîne pînă la 1864*; a se vedea şi recenzia lui D. Prodan, în „Anuarul Institutului de istorie naţională din Cluj", VI (1931—1935), Cluj, 1936.

[5] I. C. Filitti, *Oameni dependenţi şi cultivatori liberi*, p. 373; Idem *Despre legătura lui Mihai Viteazul*, în „Revista istorică romînă", II (1932), p. 226.

[6] P. P. Panaitescu, *op. cit.*

www.dacoromanica.ro

Faptul că pentru C. Giurescu şi I. C. Filitti, ca în genere pentru toţi istoricii burghezi, de multe ori e mai importantă forma, aparenţa unui fenomen istoric, nu conţinutul lui pe care nu-l analizează, că ei privesc fenomenele din trecut prin prisma celor moderne[1] constituie cauza pentru care nici ei nu au reuşit să reconstituie imaginea reală a organizării noastre sociale din trecut.

5. Istoriografia dintre cele două războaie mondiale

În perioada cuprinsă între cele două războaie mondiale, apar o mulţime de publicaţii istorice în care se pun probleme dintre cele mai variate. Din păcate, de multe ori în aceste publicaţii, locul lămuririi problemelor ce nu căpătaseră o rezolvare în trecut îl iau polemicile lipsite de principii, atacurile personale, ce demască deseori sărăcia de conţinut a istoriografiei burgheze şi care denotă o decădere a ştiinţei istorice în perioada respectivă. Masele populare şi rolul lor în istorie e ignorat, sînt preamărite personalităţile, sînt exaltaţi factorii psihici, se pune accentul pe mediul geografic şi influnţa lui în istorie, se duce lupta împotriva concepţiei materialiste a istoriei[2].

Problemele de istorie socială, în măsura în care preocupă, constituie obiect de cercetare mai ales pentru istoricii de drept, care pun accentul pe latura lor juridică. Lucrări mai mari care să abordeze problema feudalismului la noi lipsesc.

În revistele de specialitate apar însă cîteva articole care pun această problemă. Numărul istoricilor care înclină să recunoască existenţa feudalismului la noi creşte. Cercetările lor în această direcţie sînt înlesnite de apariţia culegerilor celor mai vechi documente din Ţara Romînească şi Moldova[3].

Printre numele istoricilor care pun pentru prima dată, într-un mod mai consecvent şi documentat, problema feudalismului la noi, trebuie amintit numele lui D. C. Arion. Jurist, interesîndu-se de aspectele juridice ale proprietăţii, el a făcut, din acest punct de vedere, interesante observaţii asupra proprietăţii feudale la noi.

D. C. Arion susţine că proprietatea feudală a existat în Ţara Romînească înainte de întemeierea statului[4]. Ea a luat naştere în această vreme ca rezultat al transformărilor situaţiei cnezilor şi judecilor din capi de ginţi şi întemeietori de sate în stăpîni de moşie[5]. În perioada de după întemeiere, proprietatea asupra pămîntului este creată prin hărăzirile domneşti, care se fac persoanelor din jurul domnului[6]. Astfel văzută, problema naşterii proprietăţii feudale nu este lămurită nici de D. C. Arion. Problema comunităţii gentilice şi a obştii săteşti, a raporturilor dintre ele, care scapă preocupărilor lui D. C. Arion, rămîne încă o problemă deschisă în istoriografia noastră.

Interesant la D. C. Arion e felul în care concepe studiul proprietăţii feudale, care, crede el, nu poate fi examinată în mod izolat, ruptă de condiţiile de viaţă a societăţii, de mediul istoric şi social[7].

---

[1] I. C. Filitti crede de exemplu că la noi organizarea de stat prezintă de la început şi neîntrerupt un caracter unitar şi centralizat. Domnul concentrează în mîinile sale, pentru întregul teritoriu, puterile legiuitoare, executivă şi judecătorească (*Vechea organizare administrativă a principatelor romîne*, Buc., 1935, p. 7.) Critica acestui fel de a vedea organizarea noastră în trecut, la B. Cîmpina, *op. cit.*

[2] C. C. Giurescu, *Istoria romînilor*, vol. I, ed. IV, Buc., 1942, prefaţa.

[3] P. P. Panaitescu, *Documentele Ţării Romîneşti pînă la 1490*, Buc., 1938 şi M. Costăchescu, *Documentele moldoveneşti dinainte de Ştefan cel Mare*, Iaşi, 1931.

[4] D. C. Arion, *Caracterele juridice şi sociale ale proprietăţii rurale în voevodatele romîneşti*, extras din vol. *Omagiu lui C. Giurescu*, Buc., 1944, p. 109.

[5] *Ibidem*, p. 114.

[6] *Ibidem*, p. 115.

[7] *Ibidem*, p. 108.

www.dacoromanica.ro

D. C. Arion este primul istoric care studiază mai atent problema *dominimum-ului eminens*, a dreptului de supremă stăpînire a pămîntului din partea domnului, drept ce se manifestă prin confirmarea de către domn a proprietăţilor boierilor[1]. *Darea calului*, în cazurile de confirmare a proprietăţilor boierilor din partea domniei, frecventă în documente pînă către sfîrşitul sec. XVI, nu este altceva decît o recunoaştere a acestui *dominium eminens*. Ca şi *darea calului*, *prădalica domnească*, retractul suveran în beneficiul domnului în cazul că în moştenirea unor bunuri lipsesc moştenitorii bărbăteşti direcţi sau moştenitori bărbăteşti în general, este de asemeni un semn al acestui *dominium eminens*.

Cu studiile lui D. C. Arion încep să se schiţeze mai clar anumite trăsături ale feudalismului la noi.

Articolele **Valeriei Costăchel**, publicate în „Revista istorică"[2] constituie o nouă contribuţie la studiul feudalismului în ţările româneşti. Problema proprietăţii feudale, a aspectelor ei, a imunităţii feudale, a monopolurilor senioriale, găseşte o înţelegere mai largă în aceste articole. V. Costăchel încearcă să cerceteze situaţia din Ţara Românească şi Moldova pe baza metodei comparative, caută să încadreze procesul istoric ce a avut loc în Ţara Românească şi Moldova într-un cadru istoric mai larg. Ea urmăreşte analogiile între situaţia de la noi şi cea din lumea slavă.

A. Cazacu şi **A. Boldur**, în studiile lor, merg de asemenea pe linia de a recunoaşte existenţa feudalismului la noi.

Studierea feudalismului pe teritoriul Ţării Româneşti îl preocupă şi pe **P. P. Panaitescu.** În monografia *Mircea cel Bătrîn*[3], prezentînd situaţia social-economică din Ţara Românească pe vremea marelui voievod, acesta scoate în evidenţă aspectele vechii noastre organizări sociale, subliniază anumite particularităţi ale feudalismului în Ţara Românească.

P. P. Panaitescu arată, ceea ce de fapt se mai afirmase în istoriografia noastră nu însă destul de limpede, că nu legarea de glie constituie caracteristica şerbiei medievale ci dependenţa de proprietar, adică obligaţia celui ce locuieşte pe o moşie de a munci pentru stăpînul ei[4]. P. P. Panaitescu defineşte noţiunea de boier în trecutul nostru, noţiune care a iscat atîtea discuţii. Problemele dacă se numesc boieri proprietarii de pămînt sau dregătorii, dacă dregătoria a născut proprietatea mare, dacă ţăranii liberi proprietari de pămînt sînt boieri, au fost probleme amplu dezbătute în istoriografia burgheză românească; în jurul lor s-a scris mult şi adesea contradictoriu. P. P. Panaitescu arată că se numeşte boier proprietarul care are drept de moştenire asupra moşiilor sale, moşii pe care nu le lucrează singur, ci prin supuşii lui, iar el este supusul domnului, cu obligaţii militare. El susţine că boierimea românească era întemeiată pe baze sociale şi economice şi că numai mai tîrziu au venit privilegiile scrise, deci temeiul juridic, şi nu invers cum s-a susţinut în istoriografia noastră[5].

P. P. Panaitescu semnalează trăsăturile ce deosebesc clasa nobiliară de la noi de cea din Apus, „Clasa noastră boierească, spune el, forma un sistem seniorial de exploatare a pămîntului, nu un sistem juridic întemeiat pe înnobilare sau pe jurămîntul feudal ca în Apus"

---

[1] D. C. Arion, *Încercare asupra dominiului eminens din principatele Munteniei şi Moldovei în sec. XIV şi XV* în *Închinare lui N. Iorga cu prilejul împlinirii vîrstei de 60 de ani*, Cluj, 1931.

[2] V. Costăchel, *Beneficiul în S. E. Europei*, în „Revista istorică," XXX (1944); Idem, *Dreptul feudal „prădalica"* în „Rev. ist.", XXXI (1945).

[3] Apărută la Bucureşti, în 1943.

[4] P. P. Panaitescu *Mircea cel Bătrîn*, p. 74.

[5] *Ibidem*, p. 67.

www.dacoromanica.ro

P. P. Panaitescu socoteşte să se poate vorbi la noi de boierime cu mult înainte de întemeierea statelor independente, că originea ei trebuie căutată în vremea cuceririi populaţiei băştinaşe de către slavi, din rîndul căpeteniilor cărora au apărut primii boieri [1].

Concluziile la care ajunge P. P. Panaitescu în cercetările sale, cît şi studiile istoricilor amintiţi, cu toate că nu lămuresc deplin problema feudalismului la noi, pun premisele abordării studierii ştiinţifice a acestei probleme

Istoriografia actuală

După eliberarea patriei noastre, s-a creat terenul propice pentru studierea ştiinţifică a istoriei Romîniei. Istoricii vechi, ataşaţi intereselor clasei muncitoare, cît şi cei noi, formaţi în anii regimului nostru democrat-popular, sprijinindu-se pe concepţia materialismului istoric şi folosind datele pozitive din istoriografia noastră veche, au trecut atît la cercetarea cît şi la reconsiderarea ştiinţifică a principalelor probleme din istoria Romîniei. Un loc deosebit în cercetările lor îl ocupă problemele de istorie social-economică. Acestea sînt înlesnite astăzi şi de apariţia în anii regimului democrat-popular, a preţioasei colecţii de *Documente privind istoria Romîniei.*

Printre studiile închinate cercetării particularităţilor orînduirii feudale la noi amintim lucrarea apărută în 1947 a Valeriei Costăchel *Les immunités dans les principautés roumaines aux XIV-ème et XV-ème siécles.* Luînd poziţie critică faţă de concluziile istoricilor care vedeau în instituţiile cu caracter feudal de la noi rezultatul pătrunderii ideilor occidentale în ţările romîne, V. Costăchel dezvoltă teza că instituţia imunităţii la noi nu este o instituţie de împrumut, că ea s-a dezvoltat aci ca urmare a aspectului pe care-l îmbracă în evoluţia sa proprietatea feudală [2].

Studiul comparativ al situaţiei de la noi cu cea din sud-estul Europei i-a permis Valeriei Costăchel să reliefeze similitudini în formele pe care le îmbracă feudalismul în această parte a Europei, să tragă concluzia că existenţa condiţiilor similare a determinat forme feudale comune, mai ales în ce priveşte caracterul agrar al instituţiilor[3].

În studiile ulterioare, V. Costăchel reia şi adînceşte probleme enunţate altă dată. În ultima vreme, autoarea a pus în discuţie problema obştii săteşti, a cărei studiere e menită să aducă date noi în lămurirea problemei feudalismului în tara noastră[4].

În 1947 a apărut manualul de *Istoria Romîniei*[5], în care pentru prima dată se face o periodizare a istoriei Romîniei pe orînduiri social-economice şi în care se defineşte existenţa feudalismului în Romînia şi trăsăturile lui. În ediţia din 1952, partea din manualul consacrată prioadei feudale din istoria noastră cîştigă în preciziuni, în analiza instituţiilor feudale [6].

Pentru studierea problemei feudalismului la noi un deosebit interes prezintă cercetările lui **B. Cîmpina.** În comunicarea sa *Dezvoltarea economiei feudale şi începuturile luptei pentru centralizarea statului în a doua jumătate a sec. al XV-lea în Ţara Romînească şi Moldova,*

---

[1] P. P. Panaitescu *ap. cit.*; aceleaşi idei susţinute de P. P. Panaitescu în *Interpretări romîneşti,* Buc., 1947, p. 34. Asupra teoriei lui P. P. Panaitescu despre originea slavă a boierimii noastre, pe care în esenţă o găsim nejustă, vom insista în cadrul primului capitol al lucrării noastre care tratează despre apariţia relaţiilor feudale pe teritoriul Ţării Romîneşti.

[2] *Op. cit.*, introducerea.

[3] *Ibidem,* p. 101.

[4] V. Costăchel, *Dezagregarea obştei săteşti în ţările romîne în evul mediu,* în *Studii şi referate privind istoria Romîniei,* p. 1, Ed. Acad. R.P.R., Buc. 1954.

[5] *Istoria Romîniei,* sub red. acad. M. Roller, Buc., 1947.

[6] *Istoria R.P.R.*, sub redacţia acad. M. Roller, Editura de stat didactică şi pedagogică, Buc., 1952.

www.dacoromanica.ro

ţinută la Academia R.P.R. în 1950[1], B. Cîmpina încearcă să încadreze procesul istoric din Ţara Romînească şi Moldova din sec. al XV-lea în procesul general european. El nu caută să aplice realităţilor de la noi formule şi concluzii ale istoricilor străini, practici folosite în istoriografia noastră veche, ci porneşte de la studiul atent al izvoarelor medievale, singurele ce fac dovada evidentă a trăsăturilor comune pe care le-a îmbrăcat feudalismul la noi şi în alte ţări.

Remarcabil prin seriozitatea documentării, prin poziţia critică pe care o ia împotriva falsificărilor istoricilor burghezi, prin noutatea concluziilor, este studiul lui B. Cîmpina *Despre rolul genovezilor la gurile Dunării în sec. XIV—XV*[2]. Fragment dintr-o lucrare mai mare în curs de pregătire, studiul oferă o sugestivă imagine a progreselor economice ce au avut loc în Moldova în sec. al XV-lea. Aceste progrese au făcut să fie înlăturaţi de pe piaţa internă a Moldovei negustorii genovezi, ale căror interese veneau în contrazicere directă cu mersul ascendent al societăţii moldoveneşti. Autorul subliniază rolul reacţionar jucat de genovezi la gurile Dunării.

În volumul prezentat de istoricii romîni la al X-lea congres internaţional al istoricilor de la Roma, B. Cîmpina a publicat un nou studiu închinat începuturilor feudalismului pe teritoriul Romîniei[3], studiu ce constituie un început plin de sugestii în abordarea acestei probleme, pe cît de importantă, pe atît de dificilă din cauza materialului documentar redus.

Lucrarea lui *P. P. Panaitescu Dreptul de strămutare al ţăranilor în Ţara Romînească şi Moldova pînă la jumătatea sec. al XVII-lea*, este o interesantă prezentare a situaţiei juridice a ţărănimii noastre. Studiind situaţia juridică a ţărănimii în legătură cu întregul proces istoric ce a avut loc în Ţara Romînească pînă în sec. XVII, P. P. Panaitescu se referă şi la probleme mai generale ale feudalismului în Romînia.

Alături de lucrările amintite, studiile de proporţii reduse ale altor istorici, fragmente din lucrări în pregătire, închinate cercetării obligaţiilor şi mişcărilor ţărăneşti, oraşului şi meşteşugurilor în evul mediu la noi, oglindesc în totalitatea lor direcţia nouă în istoriografia noastră, eforturile istoricilor de a „ţese" o adevărată istorie a Romîniei.

Trebuie subliniat faptul că o îndrumare preţioasă în felul de a pune problema feudalismului la noi au găsit istoricii noştri în cercetările istoricilor sovietici consacrate fie problemei feudalismului în genere, fie istoriei dezvoltării relaţiilor feudale pe anumite teritorii. Rezultatele cercetărilor istoricilor sovietici asupra feudalismului în Moldova[4] au stîrnit un mare interes pentru istoricii noştri, feudalismul din Moldova avînd trăsături comune cu cel din Ţara Romînească.

Cuceririle obţinute de ştiinţa noastră istorică în domeniul studierii perioadei feudalismului deschid perspectiva unei serii întregi de studii, fac să devină posibilă abordarea problemei de bază în feudalism, proprietatea feudală şi evoluţia ei.

Lucrarea noastră este o încercare pe această linie. Ea nu are pretenţia de a lămuri pe deplin problema proprietăţii feudale în Ţara Romînească. Prin ea intenţionăm mai ales să punem această problemă, s-o rezolvăm în trăsăturile ei generale, fapt care ar uşura ulterioare cercetări.

---

[1] Comunicarea a fost publicată în *Lucrările sesiunii generale ştiinţifice din 2—12 iunie 1950*. Ed. Acad. R.P.R., 1951.

[2] Publicat în „Studii", nr. I şi III din 1953.

[3] *Le problème de l'apparition des états féodaux roumains*, în *Nouvelles études d'histoire*, Buc., 1955.

[4] Un loc deosebit în aceste cercetări îl ocupă lucrarea *Structura social-economică şi politică a Moldovei în a doua jumătate a sec. XV*, Chişinău, 1950, prima lucrare de proporţii mai mari care caută să lămurească de pe poziţii marxist-leniniste dezvoltarea social-economică şi politică a Moldovei în a doua jumătate a sec. XV.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

STUDII
Revistă de istorie
Anul X, nr. 1, 1957

RECENZII ŞI PREZENTĂRI

STUDII ŞI MATERIALE DE ISTORIE MEDIE, Vol. I

Editura Academiei R.P.R., 1956, 370 pag.

Institutul de istorie al Academiei R.P.R. din Bucureşti începe cu acest volum publicarea unor colecţii de volume de *Studii şi materiale* privind istoria medie, modernă şi contemporană. În aceste volume, vor fi publicate studii mai largi sau mai puţin întinse privind diverse probleme din istoria patriei noastre, studii ce oglindesc preocupările cercetătorilor din cadrul institutului sau din afara sa.

Primul volum din *Studii şi materiale de istorie medie*, apărut sub redacţia lui B. T. Cîmpina, are un conţinut bogat şi variat; cititorii vor găsi în acest volum studii de istorie economică, socială, politică şi de istoria culturii. De asemenea disciplinele ajutătoare istoriei, neglijate în ultimii ani, (arheologia feudală, numismatica, sigilografia), sînt reprezentate în acest volum.

Studiul lui P. P. Panaitescu intitulat *Dreptul de strămutare al ţăranilor în ţările romîne pînă la mijlocul secolului al XVII-lea* (p. 63—122), mult mai cuprinzător decît arată titlul, este o preţioasă sinteză asupra evoluţiei relaţiilor dintre stăpînii feudali de pămînt şi ţărani (aserviţi sau liberi), precum şi asupra dreptului de strămutare al acestora. În plus, autorul dă şi o justă interpretare celebrului aşezămînt cunoscut sub numele de „legătura" lui Mihai Viteazul.

După ce arată că istoriografia mai veche nu a privit evolutiv chestiunea (p. 65) şi face o sumară prezentare a chipului cum s-a tratat de către vechii istorici problema dependenţei ţăranilor şi a dreptului de strămutare (p. 65—67), autorul remarcă — pe bună dreptate — că situaţia ţăranilor nu a fost mereu aceeaşi şi că schimbările ei trebuie legate de adîncile schimbări economice care se petrec în Europa (p. 70).

Sînt analizate schimbările economice intervenite în sec. XVI, cînd proprietarii feudali, interesaţi în producţia de cereale pentru schimb, caută să aservească oamenii liberi şi să lege de glie oamenii aserviţi, pentru a-şi asigura braţe de muncă (p. 80—81). Acum apar primele încercări de restrîngere ale dreptului de strămutare, a cărui încununare este „legătura" lui Mihai Viteazul, asupra căreia autorul insistă în mod deosebit.

Nu înţelegem însă de ce autorul, cînd vorbeşte de părerile vechii istoriografii despre „legătura" lui Mihai Viteazul (p. 93—94), nu spune că revine asupra propriilor sale păreri din monografia închinată marelui domn, în care credea că legătura este o măsură cu caracter fiscal, că era luată mai ales în favoarea marilor boieri de peste Olt şi că aşezămîntul s-a făcut după retragerea turcilor lui Sinan paşa[1].

Autorul ajunge la concluzia că „legătura" este rezultatul înţelegerii între marii boieri şi domn, pe spinarea ţăranilor; ea înseamnă desfiinţarea dreptului de strămutare al vecinilor de baştină şi a celor „de legătură", adică a foştilor oameni liberi, prinşi de aşezămînt pe pămîntul altuia (p. 94). Se aduc dovezi convingătoare că dreptul de strămutare este desfiinţat acum, la sfîrşitul sec. XVI.

Cu privire la data „legăturii", autorul precizează că măsura nu s-a luat după retragerea turcilor, ci înainte de expediţia lui Sinan-paşa, în 1594—1595, tratatul încheiat cu Sigismund fiind o confirmare a unei măsuri deja luate. Autorul aduce ca dovadă un document din 18 aprilie 1595, o primă aplicare a dispoziţiunilor „legăturii".

Cînd vorbeşte de „legătură", autorul nu aminteşte la istoriografia problemei şi de lucrarea lui G. S. Longinescu[2] care dă acestui

[1] P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, Buc., 1935, p. 94—95.

[2] *Aşezămîntul şi legătura lui Mihai Viteazu*l Bucureşti, 1919.

www.dacoromanica.ro

aşezămînt o interpretare asemănătoare aceleia a autorului[1] şi care, cu privire la data „legăturii", spune: „e îngăduit să presupunem că legătura trebuie să fi fost făcută înainte de venirea lui Sinan-paşa în Muntenia"[2], dar care, ca şi N. Iorga, crede că aşezămîntul este chiar articolul din tratatul cu Sigismund, referitor la iobagi[3].

Sînt analizate apoi împrejurările din prima jumătate a sec. XVII: creşterea obligaţiilor vecinilor faţă de stăpînii de pămînt, lupta acestora pentru eliberarea din ruminie prin procese la divan sau prin răscumpărare, faptul că la această luptă domnia răspunde prin cedări temporare, înlesnind răscumpărările sau anulînd unele excese (mai ales după domnia lui Mihai Viteazul) etc. Pe bună dreptate, autorul remarcă legătura între restrîngerea sau lărgirea drepturilor ţăranilor aserviţi şi intensitatea luptei acestora (p. 108).

De asemenea, se subliniază înmulţirea oamenilor cu învoială în sec. XVII, ca urmare a trecerii moşnenilor sărăciţi în rîndurile lor şi a eliberării fără ocină a unor rumîni.

Despre împrejurările din Moldova se vorbeşte mult mai puţin (p. 111—118). Se crede că şi aici vecinii au fost legaţi de glie tot la sfîrşitul sec. XVI; şi aici poruncile de readucere a lor datează tot de la începutul sec. XVII. În Moldova nu avem un aşezămînt similar cu „legătura" şi, în plus, legarea de glie nu era definitivă şi absolută: aici existau perioade variind între 4—11 ani, înlăuntrul cărora vecinii puteau fi readuşi şi dincolo de care se stabilea o prescripţie.

În studiul lui P. P. Panaitescu, pe lîngă contribuţiile deosebit de valoroase aduse la lămurirea problemei strămutării ţăranilor aserviţi şi a „legăturii" lui Mihai Viteazul, se fac unele afirmaţii care necesită discuţii mai ample. De aceea, avînd în vedere importanţa acestora, ne vom permite să insistăm asupra unora dintre ele.

Autorul crede că în sec. XV vecinii nu făceau muncă gratuită pe pămîntul stăpînului lor deoarece între „slujbele" sau muncile (работ) datorate domniei şi concedate boierilor sau mănăstirilor prin actele de imunitate, aceleaşi — după părerea autorului — cu obligaţiile de muncă ale ţăranilor către stăpînii lor direcţi (p. 72) nu figurează claca, prin работ înţelegîndu-se transporturile, repararea clădirilor paza, nu munca agricolă.

Ţinem să remarcăm mai întîi că obligaţiile nu sînt identice, că nu trebuie confundată работ, munca pentru domnie, cu claca, numită tot работ, pe pămîntul boierului sau mănăstirii. În scutirile din sec. XV—XVII acordate de domnie satelor unui boier sau mănăstiri, scutirea de muncă nu se referă — se înţelege — la munca pe pămîntul domnului, ci la munca la morile domneşti, la cetăţi etc; aceasta nu înseamnă însă că vecinii, scutiţi de aceste obligaţii, nu fac în acest timp clacă pe pămîntul boierului sau mănăstirii.

Autorul crede că dacă ţăranii ar fi făcut şi munci agricole acestea nu ar fi fost nelimitate în timp, aşa cum sînt celelalte munci la curte (p. 73). Se ştie însă că, pînă tîrziu în sec. XVII, nu au existat reglementări ale clăcii, aceasta făcîndu-se în limitele destul de largi ale tradiţiei. Limitarea din 1637, de care vorbeşte autorul, (p. 84) nu priveşte munca rumînilor, ci a celor aşezaţi „cu învoiala" într-un sat.

Autorul afirmă că nu exista rezervă seniorială în sec. XV pentru faptul că satele se vînd în întregime, jumătăţi sau sferturi, nu cu stînjenul sau ogorul, ca mai tîrziu (p. 72—73). Menţionăm însă că şi în sec. XVI — şi mai ales în XVII — sînt foarte multe vînzări de sate întregi sau de jumătăţi de sate şi că — în general — stăpînii feudali de pămînt nu vînd pămîntul cu stînjenul sau cu ogorul; aceste vînzări sînt făcute de megieşi, cam de prin jumătatea a doua a sec. XVI, cînd ei încep să-şi „aleagă" părţile din pămîntul obştesc.

Autorul identifică — greşit, după părerea noastră — „cîmpul" cu rezerva seniorială (p. 82) şi de aceea nu admite existenţa acesteia decît în sec. XVI, legînd-o de apariţia în documente a „cîmpului". Dar se ştie că documentele din sec. XIV—XV nu amintesc nici de vecini; aceasta nu înseamnă că ei nu au existat. În plus, formula invocată de autor în sprijinul identificării cîmpului cu rezerva seniorială în sec. XVI, se întîlneşte în sec. XVII la toate vînzările; chiar cînd este vorba de vînzarea pămîntului unui megieş care rămîne liber, se spune „partea lui din cîmp şi din apă... de peste tot hotarul".

Astfel, la 1657 ianuarie 25, Andrei din Micşani îşi vinde ocina sa, 1/4 dintr-un moş, „de în cîmpu, de în apă şi de în pădure şi de în şezutul satului şi de preste tot hotarul"[1].

Se pot aduce nenumărate cazuri asemănătoare; din toate acestea se vede că ori de cîte

[1] Longinescu G. S., *op. cit.*, p. 8—9.

[2] *Ibidem*, p. 23 şi p. 72.

[3] *Ibidem*, p. 66.

[1] Muz. arh. şi ist. Buc., nr. 1727/D, orig. rom.

www.dacoromanica.ro

ori un megiaş vinde partea sa din ocina nehotărnicită se face menţiunea de mai sus; cînd megiaşii, sau chiar boierii vînd suprafeţe măsurate de pămînt nu se mai spune decît ce număr de stînjeni sau ogoare se vînd. Cînd megiaşul se vinde odată cu pămîntul ca rumîn, atunci formula de mai sus se înlocuieşte „cu delniţa lui". Uneori chiar cînd sînt vînduţi vecini mai vechi cu delniţele lor, se spune „vecini cu delniţe din cîmp şi din pădure şi din apă" (doc. din 1604 mai 17).

Credem că prin „cîmp" se înţelege în general locul de arat, fie al boierului, fie al obştei libere sau numai al unui megiaş. Că este aşa ne-o dovedeşte faptul că ori de cîte ori se întăreşte unui boier un sat de cnezi făcuţi rumîni — uneori imediat după vînzarea lor, fiecare cu partea sa din ocină — se spune „tot satul cu tot hotarul, din cîmp şi din pădure şi din apă şi din vatra satului", cîmpul în acest caz fiind locul de arătură al obştei, care-şi vinde o dată cu el şi libertatea.

Autorul afirmă că în documentele din sec. XVI nu apare obligaţia rumînilor de a face clacă (p. 84), prima menţiune fiind cea din 1 aprilie 1619. Chiar două din documentele citate de autor îl contrazic. Este vorba de porunca domnului adresată la 18 aprilie 1595 satului Poenari al m-rii Vieros „să lucraţi unde va fi treaba sfintei m-ri"[1], precum şi de porunca din 1565 august 31[2] adresată satului Fîntînele al m-rii Snagov „şi să lucreze orice va fi pentru sf. m-re".

La acestea adăugăm: porunca din 1529 mai 12[3] adresată satelor m-rii Bistriţa „să lucreze" (работать) şi porunca din <1596> iulie 7[4], cînd se întăreşte m-rii Golgota vecinii săi care „să fie în orice vreme lîngă sf. m-re şi să asculte şi să slujească la toate nevoile sf. m-ri". Vor mai fi desigur şi altele.

Se înţelege că „unde va fi treaba sf. m-ri", „orice va fi", „la toate nevoile" şi mai ales работать nu se pot referi numai la transporturi, munca la curte etc., ci — mai ales — la clacă, la lucru gratuit pe pămîntul stăpînului.

Existenţa lucrului — consemnat în acte separat de celelalte obligaţii încă de la începutul sec. XVI, sau împreună cu acestea în tot cursul sec. XVI sub numele de „ascultare" — este mai veche, se înţelege, decît menţionarea sa în acte; existînd clacă, implicit exista şi rezerva seniorială pe care ea se desfăşura.

Autorul afirmă că vecinii aveau dreptul la folosinţa moşiei (p. 70) pentru ca mai departe (p. 73) să spună că obştea supusă era „stăpînă pe pămînt".

Se ştie însă că vecinii aveau numai drept de folosinţă asupra delniţei lor; stăpînirea asupra pămîntului şi asupra lor o avea stăpînul feudal. Ei pot avea proprietăţi depline numai în afara hotarului obştei cotropite de domn, boier sau mănăstire, pot fi proprietari ai pămîntului pe care nu l-au vîndut la vecinire, sau pe care l-au cumpărat ca vecini sau l-au obţinut ca zestre a soţiei, femeie liberă.

O oarecare confuzie este şi în chestiunea „săracilor", termen destul de larg în evul mediu. Autorul arată că săracii sînt „acei care nu au pămînt, deci, deşi pot avea un ogor pe moşia boierului, chiar vie şi moară, sînt aşezaţi pe moşia altuia, de care depind" (p. 77—78). Deşi textul de la p. 91 se referă în mod clar la „doi vecini buni cu delniţele lor şi doi vecini săraci", autorul crede că cei săraci sînt oameni liberi, fără pămînt, oameni cu învoială, datori numai dijmă nu şi clacă, nu rumîni. Şi alte documente arată însă în mod clar că între vecini erau unii cu delniţă („buni") şi alţii fără („săraci"), ambele categorii fiind însă de oameni dependenţi[1]. Se înţelege însă că nu numai acesta este sensul cuvîntului sărac.

Deşi face la început distincţie între dreptul de strămutare şi cel de cnezire sau judecire şi afirmă că nu poate fi liber cel care are numai dreptul de a-şi schimba stăpînul (p. 76), autorul le confundă apoi, numindu-le căi de liberare din rumînie. Strămutarea este un drept desfiinţat formal de „legătura" lui M.hai, pe cînd cnezirea sau judecirea prin răscumpărare (cu sau fără ocină) este caracteristică vremii de după domnia lui M.hai. Autorul, vorbind de sătenii din Ciomăgeşti care plecaseră din sat să se cnezească, crede că aici este vorba de dreptul de strămutare. Pentru dreptul de strămutare, găsim mai ilustrativ fragmentul din documentul din 28 aprilie 1646[2] „pe vremea cînd au fost ruminii slobozi după ce au plătit găleata la stăpîn ea să şază unde le va fi voia lor" (este vorba de deceniul al IX-lea al sec. XVI).

Discutabile ni se par afirmaţiile autorului cu privire la preţul satelor (p. 73); fără îndoială, satele sînt foarte ieftine în această

[1] *D.I.R.*, B. XVI. vol. VI. p. 171; citat şi de C. Giurescu. *Studii de istorie socială*. p. 186. sub data 1590.

[2] *Idem*, XVI. vol. III. p. 214; citat şi de C. Giurescu la p. 186

[3] *Idem*, XVI. vol. II. p. 63.

[4] *Idem*, vol. VI. p. 227.

[1] 1535 oct. 24: „doi vecini buni cu delniţele lor" (*D.I.R.* B.XVI. vol. II. p. 192); 1613 iunie 17: patru vecini din Căpriorul „Albul şi Coman şi Vişan cu delniţa lui şi Stan al lui Neagoe cu delniţa lui" sînt dăruiţi m-rii Mărgineni (*Idem*, XVII. vol. II. p. 210); între cei patru vecini, doi au delniţe, alţi doi nu.

[2] Arh. ist. centr., Donaţii, XXIX/11.

www.dacoromanica.ro

perioadă, din motivele cunoscute, dar preţurile date de autor nu reprezintă media lor, ci sînt cele mai mici.

Autorul întrebuinţează unii termeni neadecvaţi vremii de care vorbeşte (Mihai Viteazul era un „mare moşier" (p. 101 şi 102) sau oamenii cu învoire temporară sînt „un fel de fermieri" (p. 65). De asemenea nu se poate spune că „legătura" lui Mihai Viteazul este „o măsură revoluţionară" în favoarea boierimii (p. 93).

Autorul face apoi cîteva afirmaţii, fără să amintească faptul că acestea au mai fost făcute şi de alţii, nedreptăţind unii cercetători mai vechi.

Despre dreptul de strămutare al ruminilor a mai vorbit şi C. Giurescu[1]: „Putinţa de strămutare a rumînului este neîndoielnică" (citează acelaşi document folosit şi de P. P. Panaitescu). Şi, mai departe[2]: „La început, cel puţin, strămutarea era un drept al lor". C. Giurescu nu confundă dependenţa cu legarea de glie sau cu dreptul de strămutare — aşa cum afirmă autorul (p. 67 şi 93) — deoarece mai departe spune „de la 1400 încoace, rumînia are mai mult caracterul unei atîrnări de stăpîn decît a lipirii de pămînt"[3].

Autorul afirmă că rumînii se puteau muta de la un stăpîn la altul, plătind găleata de ieşire; C. Giurescu spune[4]: „ rumînul putea să se stabilească oriunde, plătind stăpînului său o dare numită găleata" ... „Stăpînii nu-şi puteau opri rumînii ca să se mute în alte sate, dacă ei plăteau găleata". (Giurescu face distincţie între această „găleată" şi darea din cereale).

La interzicerea dreptului de strămutare prin „legătura" lui Mihai Viteazul se referă şi I. C. Filitti cînd spune[5]: „Mi se pare deci că Mihai Viteazul a extins asupra tuturor cultivatorilor de pe moşia altuia împiedicarea de strămutare care, pînă la legătura lui, nu exista decît pentru oamenii în dependenţă personală de stăpînul moşiei, pentru rumîni". El vorbeşte — e drept — numai de noii rumîni, cei „de legătură" ceilalţi, „de baştină", fiind legaţi dinainte după părerea sa.

Sîntem siguri că autorul este de acord că aşa cum, pe bună dreptate, subliniem adesea greşelile sau lipsa de înţelegere a vechii istoriografii, nu trebuie să neglijăm a arăta şi părerile pe care le socotim juste ale vechilor istorici, chiar cele mai puţin însemnate.

Vom zăbovi mai mult şi asupra articolului *Ştiri în legătură cu exploatarea sării în Ţara Românească pînă în veacul al XVIII-lea* de Aurora Ilieş (p. 155—194).

Studiul tratează următoarele probleme, fiecare din ele reprezentînd un capitol: *istoricul exploatării sării, proprietatea asupra ocnelor, tehnica extragerii sării şi organizarea muncii, starea socială a lucrătorilor din ocne şi exploatarea populară a sării;* se anunţă că problema transportului, comerţului şi vămilor va fi tratată cu alt prilej (p. 194).

Cu privire la titlu, credem că ar fi fost mai nimerit să se pună pînă în veacul al XIX-lea, avînd în vedere că se dau multe ştiri din prima jumătate a sec. XIX — e drept valabile în mare măsură şi pentru vremuri mai vechi, cum spune autoarea — dar valabile, cel puţin în egală măsură, şi pentru epoca în care sînt scrise.

În primul capitol se arată că, înainte de sec. al XIV-lea, sarea se aducea din Ardeal, pentru ca la 1373 să se interzică aducerea ei din Ţara Românească în Ardeal. Se dau apoi — în continuare — datele cînd s-au deschis ocnele din Ţara Românească.

La capitolul *Proprietatea asupra ocnelor* (p. 163—168) se arată că dreptul de a deschide şi exploata ocne era un monopol al domniei, ocnele furnizînd unul din veniturile principale ale acesteia. Nu considerăm însă că dijma era o „despăgubire" acordată de domnie proprietarului pămîntului (p. 167); ea reprezenta „a zecea" pe care oricine producea pe pămîntul altuia — inclusiv domnia — era obligat să o dea proprietarului locului. Găsim justă observaţia autoarei că cei care s-au ocupat de problema ocnelor (mai ales Broşteanu), fiind puşi în slujba intereselor proprietarilor, au insistat asupra chestiunii proprietăţii, căutînd să arate că ocnele au fost şi pot fi proprietate particulară.

În capitolul III al lucrării (p. 169—179) sînt descrise pe larg tehnica extragerii sării şi felul cum era organizată munca la Ocnele Mari, pentru restul ocnelor lipsind materialul informativ. Se arată că, pînă către jumătatea sec. al XIX-lea, tehnica extragerii sării nu făcuse, faţă de sec. XVI decît foarte slabe progrese. Se subliniază, în mod just, rolul de frînă în dezvoltarea economică a ţărilor noastre pe care l-a avut dominaţia imperiului otoman, începînd din sec. XVI.

O analogie cu organizarea ocnelor în Transilvania ar fi permis autoarei să vadă că tehnica extragerii sării şi organizarea lucrului sînt asemănătoare în cele două provincii româneşti; la Ţara Românească se pare că avem de-a face cu o influenţă din Transilvania.

---

[1] Giurescu C., *Studii de istorie socială*, p. 162.

[2] *Ibidem*, p. 165.

[3] *Ibidem*, p. 170.

[4] *Ibidem*, p. 165.

[5] Filitti C. I., *Despre „legătura" lui Mihai Viteazul*, în „Rev. ist. rom", 1932, p. 224.

www.dacoromanica.ro

Se arată de asemenea (p. 173 şi următoarele) că la exploatarea ocnelor există o timpurie diviziune a muncii şi se enumără toate categoriile de lucrători — plătiţi sau muncind gratuit la ocne.

Tot aici ar fi trebuit tratată mai pe larg şi problema condamnaţilor trimişi la ocnă, de care autoarea doar aminteşte şi pe care o amînă pentru alt prilej.

Autoarea nu vorbeşte la acest capitol privind producţia, şi nici nu anunţă că va vorbi, de cuantumul aproximativ al producţiei de sare; ţinînd seama de numărul ciocănaşilor, de producţia medie zilnică a fiecăruia şi de greutatea medie a unui bolovan de sare, se putea calcula — se înţelege aproximativ — producţia anuală de sare, cel puţin pentru sfîrşitul sec. XVII şi pentru sec. XVIII, cînd datele sînt mai bogate. Că producţia de sare era foarte mare se poate vedea din mulţimea „milelor" de sare pe care domnii le acordau tuturor mănăstirilor din ţară, cum ne informează un document din 1673 iunie 2[1]. Între 1650 şi 1700, dintr-o socoteală aproximativă, mănăstirile şi unele biserici din ţară aveau fiecare „milă" de la domnie între 50—1000 bolovani de sare anual, în total cel puţin 7000 de bolovani[2].

În capitolul următor (p. 179—192) este analizată starea socială a ciocănaşilor (tăietorilor de sare) din ocne (la Ocnele Mari ţigani robi, la ocna Telega rumîni), a măglaşilor şi a celorlalţi lucrători.

Autoarea nu scoate aici în relief coexistenţa unor relaţii vechi cu altele noi: la Ocnele Mari lucrează *ţigani robi* ai mănăstirii Cozia, care pentru munca lor *primesc „simbrie"* de la domnie, din care *plătesc dajdia* — specific feudală — mănăstirii, stăpîna lor; la Telega, ciocănaşii, *rumîni* ai mănăstirii Mărgineni sînt *plătiţi de domnie pentru 9/10 din numărul bolovanilor iar restul de 1/10 îl scot gratuit* — clacă — pentru faptul că „se hrănesc" pe moşia mănăstirii.

De asemenea — deşi se vorbeşte de nesupunerea ţiganilor la plata dajdiei — nu se reţine faptul că ţiganii „simbriaşi" luptau mai dîrz contra exploatării decît semenii lor robi, a căror formă de luptă obişnuită era fuga.

Pentru echivalenţa măglă — grămadă, trecută în limba noastră, se puteau folosi cele spuse de Ureche, că, după lupta de la Podul Înalt „măgle de cei morţi au strîns"[3].

Cu privire la satele de măglaşi, ar fi fost bine ca autoarea să arate că magla este o formă locală a muncii gratuite pe care satele din preajma ocnelor o datoresc domniei.

Credem că nu numai satele de moşneni făceau munca de măglaşi. Faptul că doar unele sate (Glodul, Seoaş) ale unor mănăstiri mari sînt scutite de magle — scutirea obţinîndu-se datorită trecerii de care se bucurau la domnie mănăstirile respective — nu înseamnă că celelalte sate de rumîni din preajma ocnelor nu făceau munca de măglaşi.

De asemenea documentele vorbesc şi de măglaşii de la alte ocne[4] în afară de Ocnele Mari (autoarea afirmă că aceste ştiri lipsesc cu totul (p. 186 şi 190).

Sîntem de părere că la îndatorirea locuitorilor din jurul ocnelor de-a face măglă trebuiau adăugate şi celelalte obligaţii ale acestora: *burdufe pentru ocne*[5] (probabil piei de bivol în care se scoteau bolovanii de sare), *poveri de*

---

[1] Arh. ist. centr., ms. 458, f. 124 v.

[2] M-rea	Tismana	800	bolovani	(1633 aprilie 26, Acad. R.P.R. CXXXIII/40).
,,	Sadova	150	,,	(1651 mai 15, Arh. ist. centr., Mitrop. T. Rom., CCCXXVII/1).
Episc.	de Buzău	300	,,	(1654 mai 16, Acad. R.P.R. CXXVI/51).
M-rea	Jitianu	150	,,	(1655 aprilie 18, Arh. ist. centr., ms. 723, f. 437).
,,	Ostrov	1000	,,	(1666 iulie 25, idem, Ep. Argeş, LXX bis/8).
,,	Babele	100	,,	(1669 iunie 20, idem, Mitrop. T. Rom., CDLXXXI/1).
,,	Mislea	150	,,	(1673 ian. 8, idem, ms. 465, f. 62 v-63).
,,	Snagov	50	,,	(1673 iunie 2, idem, ms. 458, f. 124 v).
,,	Bradul	200	,,	(1676 martie 9, idem, Bradu-Greci, I/12).
,,	Fedeleciori	150	,,	(1676 noiembrie 29, idem, Cond. nr. 721, f. 8).
,,	Roata	100	,,	(1677 mai 15, idem, Stavropoleos, XXIV/1).
,,	Brădeţ	150	,,	(1678 aprilie 8, idem, Ep. Argeş, IV/11).
,,	Cotroceni	400	,,	(1680 mai 15, idem, Cotroceni, XXXIII 3).
,,	Dinti-un lemn	500	,,	(1680 noiembrie 6, Acad. R.P.R., CCI/32).
,,	Vieroş	150	,,	(1682 ian. 20, idem, LXXVIII/10).
	Nucet	100	,,	(1688 febr. 2, Arh. ist. centr., Nucet XX/32.

etc. etc. (Documentele folosite sunt copiile celor citate, aflate la Institutul de istorie al Academiei R.P.R. din Bucureşti)

[3] Ed. C. Giurescu, p. 57.

[4] La 1680 dec. 20, Şerban Cantacuzino dă m-rii Cotroceni un „mertic" de 400 bolovani mari de sare de la ocna Telega, urmînd ca „să scoată această sare clacă cu măglaşii de acolo şi să o mute de la gura ocnii, să o facă măgla şi să o acopere" (Acad. R.P.R., ms. 5292, f. 65—68).

[5] Doc. din 1634 ian. 6, pentru satul Govora, (Acad. R.P.R LXXXIII/233); în trad. rom. a aceluiaşi document (Arh. ist. centr., cond. m-rii Govora nr. 463, f. 118—120) se spune *cheltuiala ocnelor*.

www.dacoromanica.ro

sare[1] ИКВРАТІ ЗА СОА — probabil tot burduſe — obligaţii asemănătoare cu acelea ale satelor din jurul manufacturii de la Călimăneşti, care, pe vremea lui Matei Basarab, furnizau cîrpa necesară fabricării hîrtiei[2].

În general, lucrarea Aurorei Ilieş este bine documentată, utilizînd aproape toate ştirile privind exploatarea sării în Ţara Romînească, în cadrul propus. Este — de altfel — prima lucrare despre ocne scrisă în noua noastră istoriografie şi, deci, prima încercare de a privi altfel istoria exploatării sării în Ţara Romînească.

Lucrarea Mariei Holban „*Contribuţii la studiul raporturilor dintre Ţara Romînească şi Ungaria angevină (Rolul lui Benedict Himfy în legătură cu problema Vidinului)*" (p. 7—63), se ocupă de una din multiplele probleme de mare însemnătate pentru istoria ţării noastre, şi anume de raporturile politice şi diplomatice dintre Ludovic de Anjou, regele Ungariei (1342—1382) şi Vlaicu-vodă, domnul Tării Romîneşti (1364—1377) si de rolul pe care l-a avut în evoluţia acestor raporturi banul Bulgariei Benedict Himfy. În tratarea subiectului, autoarea porneşte de la primele documente publicate în legătură cu aceste probleme mai întîi în 1898 în „Történelmi tár" şi apoi, cu doi ani mai tîrziu, în 1900, în „Századok" de către Thalloczy Lajos.

Făcînd o analiză adîncă şi minuţioasă a documentelor, autoarea pune în discuţie o serie de aspecte obscure, legate de raporturile celor două ţări vecine, în cea de-a doua jumătate a secolului al XIV-lea şi luminează multe din faptele şi concluziile stabilite uneori arbitrar, alteori fals interpretate de istoricii mai vechi.

În ceea ce priveşte scopul campaniei întreprinse de Ludovic împotriva lui Vlaicu la 1365 şi îndreptată apoi împotriva lui Straşimir, problemă destul de controversată în istorie, autoarea subliniază caracterul ei de cucerire, bazîndu-se, între altele, firesc, pe însăşi mărturisirea lui Ludovic, care susţinea înaintea campaniei că „i se cuvine Bulgaria *iure geni.ure*" (p. 11), argument care nu poate justifica alte scopuri decît de cucerire.

Ar mai fi multe argumente în sprijinul acestei teze, avînd în vedere tot complexul de împrejurări din timpul lui Ludovic, care favorizau întreprinderea unor astfel de acţiuni. Ludovic era mai de grabă un instrument al papei decît un iniţiator de acţiuni cu scopuri mai largi. Papa urmărea desigur planuri mai vaste şi avea în vedere pericolul turcesc, ca şi Ion Paleolog, care era în imediata apropiere a turcilor. Tocmai de aceea papa îl îndemna pe Ion Paleolog la unire. Imperiul bizantin trecea prin crize cumplite, pe cîtă vreme catolicismul prospera. Ludovic avea deci posibilitatea să-şi motiveze planurile de expansiune prin argumente de ordin religios. El avea în spatele politicii sale scaunul papal. Astfel, în 1357, îi scria papei Inocenţiu IV, prin prepozitul său de la Buda veche, Ştefan Kanizsdi: „doresc, pentru mărirea lui dumnezeu, pentru biserică şi catolicism, să silesc la unitate biserica romană, supunînd sub sceptrul meu Serbia, asupra căreia îşi revendicau drepturile şi antecesorii mei, şi care acum e în mîna schizmaticilor răzvrătitori şi duşmani ai bisericii"[1]. În 1386 papa Urban V îl felicită pe Ludovic pentru convertirea mai multor mii de oameni în Bosnia, Serbia şi Bulgaria[2].

Situaţia creată în Balcani, mai ales în Bulgaria, pe la mijlocul secolului al XIV-lea, prin luptele religioase, schizmele şi tot soiul de erezii a dus la slăbirea coeziunii statului bulgar şi, implicit, la subminarea forţei de apărare a acestei părţi a Europei. În aceste împrejurări, era firesc ca şeful bisericii romane să-şi îndrepte atenţia în partea vulnerabilă a Europei, în care se arăta ameninţarea turcească. E firesc deci, ca şi Ludovic, care lupta în virtutea acestei idei, urmărind desigur ţeluri proprii, să-şi îndrepte privirile înspre această parte a Europei. Altfel, nici nu s-ar explica de cc acţiunea de convertire a lui Ludovic n-a pornit împotriva romînilor din Transilvania şi Ungaria. Pe aceştia îi lăsa la o parte, deocamdată, şi se îndrepta în părţi mai îndepărtate de regat, acolo unde îi dictau interesele economice în primul rînd, şi numai în al doilea rînd cele de ordin religios.

N-ar trebui neglijat nici caracterul lui Ludovic, descendent al unei familii setoase de cuceriri, strălucitoare, venite din apus, unde se cultivau astfel de idealuri.

O chestiune mai nedesluşită pe care autoarea o ia în discuţie (p. 12 şi urm.) este aceea în legătură cu participarea lui Vlaicu la acţiunea lui Ludovic (1365) împotriva lui Straşimir.

Supunînd unei analize raţionamentele istoricilor care susţineau participarea lui Vlaicu la campania din 1365, autoarea consideră că

[1]Doc. din 1626 aprilie 15 pentru satul Costeşti-Vîlcea (Arh. ist. centr., M-rea Bistriţa, LXI/4).

[2]Doc. din 1346 aprilie 4, prin care se porunceşte lui Milmea cămăraş să lase în pace satul Călimăneşti al m-rii Cozia pentru cîrpă de la moara de hîrtie" (Arh. ist. centr., M-rea Cozia XLVI/6).

[1]Z. Piciişanu, *Propaganda catolică între romînii din Ardeal şi Ungaria*, 1920, p. 12; cf. Fraknoi Vilmoş, *Magyar történeti emlékek és politikai összeköttetései a romai szent-székkel*, (Legăturile bisericii şi politicii maghiare cu sfîntul scaun roman), I, Budapesta, 1901, p. 53.

[2] Hurmuzaki, I/2, p. 145—146.

www.dacoromanica.ro

aceasta nu era posibilă ; de asemenea nici împăcarea lor înainte de campania lui Ludovic, Pe bună dreptate, arată autoarea netemeinicia argumentelor acestor istorici, cu atît mai mult cu cît afirmaţiile lor se bazează pe deducţii. Se pune însă întrebarea dacă Vlaicu urmează calea espectativei, cum se susţine. Documentele lipsesc şi autoarei studiului, iar raţionamentul ce vine în sprijinul acestei teze nu este nici el destul de convingător, cu toate că firesc ar fi fost ca Vlaicu să nu participe la această campanie.

Judecînd şi împrejurările în care se petrece această campanie a lui Ludovic, pe drept cuvînt ne punem întrebarea dacă Vlaicu ar fi putut participa la distrugerea unei ţări cu care era în anumite legături economice şi chiar spirituale. Traficul economic al Ţării Româneşti spre sud se făcea atunci numai prin Bulgaria sau cu Bulgaria. Toate cărăuşiile şi toată circulaţia se făcea în acest sens, dovadă şi fluctuaţia populaţiei de pe un mal pe altul al fluviului ; acestea sînt dovezi ale legăturilor dintre Ţara Românească şi Bulgaria lui Straşimir[1]. De asemenea, nici un alt aspect, chiar subiectiv fiind, nu e în favoarea participării lui Vlaicu la campania împotriva lui Straşimir ; între Straşimir şi Ţara Românească era o dublă legătură de familie prin mama sa (Teodora) şi prin soţia sa (Ana), sora lui Vladislav I[2]. E bine ştiut cît de mult contau legăturile de familie în acel timp.

Autoarea supune unei analize amănunţite ideea preconceputâ în istoriografia veche că expediţia lui Ludovic împotriva domnului Ţării Româneşti (1368) a fost o urmare a ocupării Vidinului de către Vlaicu.

Din corespondenţa purtată de Ludovic şi Benedict Himfy, în iulie 1368, studiul de faţă scoate în evidenţă nenumăratele presiuni făcute de Benedict Himfy asupra lui Vlaicu pentru ca acesta respingîndu-le, regele să pornească război împotriva sa.

Bazîndu-se pe documentele publicate de istoricul Thalloczy şi supunînd unei analize critice cronica arhidiaconului Ion de Tîrnovo, îndreptînd o serie de date greşite care lăsau evenimentele într-o mare confuzie, autoarea a reuşit să reconstituie mersul firesc al evenimentelor legate de campania lui Ludovic în Ţara Românească în 1368. Autoarea susţine că în 1369 Vlaicu a intrat în Vidin pentru apărarea drepturilor cumnatului său, ameninţate de cotropire din partea tatălui şi fratelui acestuia. E de părere că Vlaicu privea mai departe spre împăcări cu duşmanii lui Straşimir în vederea formării unui zid de apărare împotriva primejdiei turceşti (p. 62), sau că vine „chemat de vidineni" (p. 62) ori ca „liberator" (p. 62). Ar fi greu să ne închipuim că Vlaicu ar fi avut o concepţie chiar atît de largă în ceea ce priveşte pericolul turcesc, ţinînd seama de nenumăratele conflicte în mijlocul cărora se găsea, după cum nici Ludovic la rîndul său nu putea să aibă o astfel de concepţie. Deci e îndoielnic că s-ar fi gîndit la o alianţă cu ţarul de la Tîrnovo împotriva turcilor. De asemenea ar fi greu să credem că a intrat în Vidin ca „liberator" ; mai de grabă intra cu scopul de a-l ajuta pe cumnatul său Straşimir, dacă nu chiar să devină stăpîn asupra posesiunilor suzeranului său slăbit şi alungat. Astfel versiunea lui Mauro Orbini pare a fi mai aproape de adevăr cînd apreciază intrarea lui Vlaicu ca o cucerire, vorbind despre arderi, strămutări de locuitori din Vidin etc. (p. 62).

Autoarea studiului mai pune în discuţie o serie de probleme de mare importanţă ca : imixtiunea politicii angevine prin oamenii lui Ludovic în Maramureş şi Moldova şi alte chestiuni mai mărunte, însă cu importanţa lor, ca : identificarea misteriosului Zoaykuch cu Amedeu de Savoia, existenţa presupusei fiice a lui Nicolae Alexandru — Elisabeta — soţia lui Ladislau de Oppeln, presupusa chezăşie a lui Dobrotici pentru Straşimir în 1369, dubla orientare a banatului Bulgariei ş. a.

În cursul expunerii, figura lui Benedict Himfy pare prezentă de la început pînă la sfîrşit ca un instrument în slujba politicii lui Ludovic şi totodată ca un element de învrăjbire împotriva lui Vlaicu. Autoarea încearcă un paralelism între evenimentele din 1368 şi cele din 1330, ambele terminate prin înfrîngere, reuşind astfel să facă un bilanţ al politicii falimentare angevine din Ţara Românească, în secolul al XIV-lea.

Atît prin documentare cît şi prin interpretare, studiul Mariei Holban lasă mult în urmă toate lucrările care s-au ocupat de relaţiile Ţării Româneşti cu Ungaria angevină în sec. XIV. Metoda de cercetare, mai ales în ceea ce priveşte restabilirea unui mare număr de date cronologice, face posibilă elucidarea unei serii întregi de fapte obscure pe care istoriografia veche nici nu si le punea.

Dată fiind multitudinea problemelor pe care le abordează, studiul ar fi trebuit împărţit pe capitole şi subcapitole, iar la sfîrşit ar fi fost foarte indicată anexarea unei hărţi a sud-estului Europei şi a unei schiţe a campaniilor lui Ludovic cel Mare.

Într-un scurt articol (p. 325—331) Şt. Ştefănescu ajunge la concluzia că, înainte

[1] P. P. Panaitescu. *Mircea cel Bătrîn*. 1944. p. 36 37.
[2] *Ibidem* p. 34

www.dacoromanica.ro

de a fi la Craiova, sediul băniei Craioveştilor a fost la Strehaia. Autorul arată că Neagoe de la Craiova, tatăl puternicilor fraţi Craioveşti, făcut vlastelin de către Vladislav al II-lea, ajunge ban pe vremea lui Basarab Ţepeluş, care găsise în acest mare boier un sprijin puternic al politicii sale.

Că prima reşedinţă a băniei încredinţată lui a fost Strehaia — devenită proprietate a Craioveştilor, ca şi Craiova — o dovedeşte documentul din 1589 mai 17 în care este amintit Neagoe ban Strâhăianul, precum şi existenţa concomitentă cu bănia, în această localitate, a unei episcopii, care se găseşte de obicei în centrul politic al regiunii. Stabilirea băniei la Strehaia a fost cerută şi de necesităţile de apărare ale regiunii.

Mutarca băniei la Craiova s-ar fi făcut pe vremea lui Vlad Călugărul, regiunea Strehaiei fiind supusă atunci incursiunilor turceşti.

Acestea sînt faptele. Printr-o judicioasă interpretare a documentelor utilizate, autorul aduce astfel lumină în una din problemele controversate ale istoriei noastre medii. Socotim justă părerea exprimată de autor (p. 331) că înfiinţarea marii bănii de Craiova a dus la o centralizare în cadrul Olteniei. Înfiinţarea unei bănii la Strehaia sau în altă parte nu ni se pare însă a ajuta politicii de centralizare a statului pe plan general; nu credem că devenind ban de Strehaia, Neagoe de Craiova, dintr-un element de descentralizare,s-a transformat într-un asociat la lupta de centralizare a statului. Cu excepţia banului — care are o situaţie specială faţă de ceilalţi mari dregători — fără îndoială că transformarea marilor feudali în dregători domneşti ajută centralizării statului, aşa cum spune autorul.

Trebuie să avem în vedere faptul că, în această perioadă, banul Craiovei nu este reprezentantul domniei în această provincie („funcţionar domnesc" cum spune autorul) cum va fi mai tîrziu, şi că, mai mult, Craioveştii consideră bănia ca o stăpînire a familiei lor cu drept de moştenire.

De altfel, însuşi autorul spune că, prin cedarea unui teritoriu lui Dimitrie Ghizdaveţ şi Detco bani, aceştia deveneau „un fel de proprietari sub formă suzerană ai ţinutului respectiv" (p. 330), sau, mai bine spus, cu drepturi regaliene asupra acestui teritoriu. Este acesta un semn de centralizare, sau ajută centralizării statului în general? Nu prea pare. De altfel, chiar autorul remarcă faptul că Neagoe ban devine, din reprezentant al statului în acele părţi, un feudal local (p. 330).

Cu privire la faptul că un mare boier apare într-un document fără dregătorie şi în altul cu nu trebuie pierdut din vedere obiceiul, unora din dieci de a nu consemna totdeauna în acte şi titlul boierului respectiv, astfel încît este puţin cam hazardat să se tragă concluzii din aceste apariţii.

În studiul *„Mişcări ţărăneşti prilejuite de intrarea lui Mihai Viteazul în Transilvania"*, Ştefan Pascu scoate în evidenţă unul din momentele luptei seculare ale iobăgimii transilvănene, petrecută cu prilejul campaniei lui Mihai în Transilvania, la sfîrşitul anului 1599.

Autorul face o analiză amplă a condiţiilor de exploatare a iobăgimii în a doua jumătate a sec. XVI, ca urmare a transformărilor petrecute în economia ţării noastre în general şi a Transilvaniei în special.

Ţăranii din Transilvania ajung în unele cazuri să se vîndă ca iobagi pe veci unor feudali. Acest fenomen e surprins de autor şi considerat caracteristic pentru sfîrşitul sec. XVI. Documente nenumărate vin în sprijinul acestei teze.

Metoda de luptă cea mai răspîndită a ţărănimii transilvănene în această perioadă este fuga. Iobagii din comitate îşi căutau refugiu în scaunele săseşti şi secuieşti unde erau urmăriţi cu multă asiduitate pentru a fi readuşi pe domeniile de unde fugiseră, ceea ce dovedeşte cît de mult era căutată forţa de muncă a iobagului în noile transformări economice ale Transilvaniei.

Evenimentul din 18—20 oct. 1599, adică victoria lui Mihai Viteazul la Şelimber, a adus o schimbare în tactica de luptă a ţărănimii, care din 1514 nu mai avusese prilejul să pornească împreună la cucerirea libertăţii sale. Autorul studiului susţine că tocmai această victorie a constituit cauza imediată a izbucnirilor ţărăneşti din Transilvania (p. 130).

Atitudinea lui Mihai faţă de răsculaţi e analizată cu mult discernămînt de autor. În ciuda faptului că unii cronicari ai timpului îl consideră pe Mihai „uzurpator" al claselor dominante în Transilvania (p. 134), autorul vede în Mihai un reprezentant al nobilimii în general, care nu a dat ţărănimii transilvănene libertăţile pe care aceasta le aştepta cu atîta sete. Dacă Mihai ar fi intrat în Transilvania cu o „oştire formată în bună parte din ţărani romîni", cum afirmă autorul (p. 130), poate s-ar mai fi schimbat lucrurile. Dar Mihai, după ce se instalează în Transilvania, începe să se solidarizeze cu nobilimea de aici, o ia sub ocrotirea lui în faţa primejdiei ţărăneşti, şi, în cele din urmă, ia chiar o serie de măsuri represive împotriva răsculaţilor. Era firesc ca Mihai să adopte această atitudine faţă de nobilimea Transilvaniei, deoarece el era exponentul clasei

www.dacoromanica.ro

dominante şi căuta să-şi consolideze situaţia sa aici tocmai pe forţa economică şi politică a clasei care, deşi se arăta credincioasă, mai tîrziu va contribui la pierderea lui.

Ţinînd seamă de o relatare a lui Szamosközi, contemporan cu evenimentele, anume că „Mihai, încă înainte de intrarea sa, a aţiţat în ascuns întreaga sărăcime a romînilor din Transilvania, prin tainica lucrare a preoţilor săi... să maltrateze şi să ucidă pe nobili"... (p. 120), ne putem pune întrebarea dacă nu a avut loc o acţiune mai largă şi chiar organizată de domnul romîn în Transilvania? În acest caz s-ar putea insista mai mult asupra legăturii dintre biruinţa lui Mihai şi izbucnirea răscoalei. Aceasta din urmă ar putea fi nu numai cauzată de victoria lui Mihai, ci ar fi putut contribui ea însăşi la victoria de la Şelimber, dacă campania lui Mihai s-a produs în cursul desfăşurării mişcărilor ţărăneşti, sau ar putea exista un raport de reciprocitate între victoria lui Mihai şi răscoala ţăranilor ardeleni.

Ar fi cît se poate de interesantă analiza problemei din acest punct de vedere.

Atît din relatările contemporanilor şi cronicarilor vremii cît şi din hotărîrile celor trei diete din timpul lui Mihai, reiese că, în timpul ocupării Transilvaniei de către Mihai, au avut loc răscoale puternice, la care au participat ţărani de toate neamurile, că aceste răscoale au luat o amploare atît de mare, încît nobilii au fost nevoiţi să facă apel la armata comitatelor, a oraşelor şi chiar a domnului.

Autorul consideră că, în acţiunea pornită de Mihai pentru centralizarea celor trei provincii, Ţara Romînească, Transilvania şi Moldova, singurele premise care ar fi putut asigura trăinicia acestni proces puteau fi numai cele economice. Aceste premise nu erau însă coapte, deşi, după cum relevă autorul, Braşovul se prezintă încă de pe atunci ca un fel de piaţă centrală pentru cele trei provincii (p. 124).

Studiul lui Şt. Pascu este o contribuţie de seamă la cunoaşterea istoriei ţării noastre, atît prin interpretarea şi analiza istorică a faptelor, cît şi prin îmbogăţirea cu date şi fapte noi.

În studiul *Răzvrătirea saşilor din Braşov la 1688* (p. 199—213), I. Crăciun scoate din negura uitării unul din momentele de luptă a populaţiei săseşti împotriva stăpînirii habsburgice, care, în cel de-al 9-lea deceniu al secolului al XVII-lea, şi-a făcut apariţia în Transilvania, în locul celei turceşti. Bazat pe documente şi mărturii contemporane, autorul luminează unele aspecte din acest important episod, care se încadrează în şirul îndelungatelor lupte ale locuitorilor Transilvaniei împotriva subjugării străine şi a exploatării interne.

Descrierea faptelor gravitează în jurul momentului din mai 1688 în care saşii din Braşov se opun intrării armatelor imperiale în cetatea lor, în urma tratatului dintre împăratul de la Viena şi principele Transilvaniei Mihai Apafy. Rezistenţa a fost organizată de conducătorii breslelor şi la ea au participat meşteşugarii, în frunte cu cizmarii, şi masele sărăcimii oraşului.

Autorul reuşeşte să prezinte o icoană deosebit de clară mai ales a conflictului dintre ocupanţi şi răzvrătiţi şi înfăţişează necruţătoarele măsuri represive ale noilor stăpîni, mai ales pedepsirea fără milă a conducătorilor răzvrătirii în frunte cu bătrînul cizmar Ştefan Steiner, în vîrstă de 85 ani, care a fost decapitat.

Autorul încearcă să facă şi o prezentare a raporturilor dintre diversele categorii sociale ale populaţiei săseşti, lucru pe care reuşeşte să-l schiţeze numai, fără să arate tabloul real al societăţii săseşti, care, deşi „încărcată" cu privilegii, s-a diferenţiat în decursul veacurilor şi în sînul ei au existat nenumărate neînţelegeri şi lupte.

Autorul nu prezintă istoria populaţiei săseşti în cadrul general al dezvoltării societăţii din Transilvania, dînd impresia că aceasta e o populaţie izolată de restul poporului nostru, fapt care îl face pe autor să folosească expresia „popor săsesc" (p. 200,203 ş.a.), ceea ce nu corespunde realităţii.

Socotim că în lucrarea de amploare pe care o pregăteşte autorul privitor la această răzvrătire va face şi o prezentare mai amplă a tuturor factorilor care stau la baza dezvoltării populaţiei săseşti de pe teritoriul patriei noastre.

În articolul *Venitul vistieriei lui C. Brîncoveanu după condica vistieriei* (p. 213—233), H. Chircă începe publicarea rezultatelor muncii migăloase de cercetare a importanţei surse de informaţii care este catastihul visteriei, necercetat de vechea noastră istoriografie.

După ce lămureşte înţelesul termenelor de condică, catastih, rînduieli, satarale, mîncături etc., autorul analizează în continuare sistemul mai vechi al ruptorii, înţelegerea între vistierie şi un grup de contribuabili de a plăti, la anumite date, sumele fixate.

Se subliniază abilitatea cunoscută a lui C. Brîncoveanu de a jupui oaia fără să behăe. Se arată că acesta şi-a organizat vistieria mai bine decît predecesorii săi, în vederea obţinerii enormelor sume de bani necesare astîmpărării lăcomiei turceşti şi celorlalte cheltuieli ale domniei şi ţării. Multe din dări se calculau pe baza temeiului, a unei sume de bani fixată

www.dacoromanica.ro

pentru fiecare judeţ, care se înmulţea cu un anumit coeficient, după necesităţi.

Se arată apoi că reforma fiscală a lui C. Brîncoveanu, din 1701, a constat în generalizarea ruptoarei pe întreaga ţară, în fixarea a patru termene de plată, numite mai tîrziu sferturi (sama mare, a II-a şi a III-a şi haraciul). Aceste patru termene nu au putut fi respectate, lor adăugîndu-li-se mereu altele.

Nu ni se par suficient lămurite în articolul recenzat chestiunea participării judeţelor la diversele obligaţiuni, începutul anului fiscal, chestiunea ciclului etc. Ar fi fost bine de asemenea dacă autorul ar fi făcut o prezentare foarte scurtă o stării de lucruri dinainte de C. Brîncoveanu, pentru a înţelege mai uşor în ce a constat „noul" adus de acesta. Aşteptăm ca H. Chircă, continuînd publicarea lucrării. să analizeze categoriile de impuşi şi modul de impunere inegală al acestora.

Al. Vianu face unele *Consideraţii asupra caracterului activităţii administraţiei ruse în Ţările Romîne* (1769—1774) (p. 233—244). Autorul arată că Rumianţev — deşi se găsea pe poziţiile clasei dominante de la noi, căreia i-a reînnoit vechile privilegii — a luat totuşi o serie de măsuri tinzînd, mai ales, la încetarea abuzurilor vechii administraţii. Aceste măsuri asemănătoare în ambele principate, au dus, la reglementarea activităţii aparatului central de conducere şi au pus oarecare limite abuzurilor organelor locale ale puterii. Se amintesc — printre alte măsuri ale administraţiei ruseşti — cele pentru reorganizarea justiţiei, încurajarea comerţului şi dezvoltarea manufacturilor, desfiinţarea birului, baterea unei monede cu stemele celor două ţări etc. Tot acest complex de măsuri este calificat drept un pas înainte pentru înlăturarea despotismului şi a formelor orientale de conducere ; se subliniază că ele au stat la baza organizării ţărilor noastre pînă la Reg. Organic.

Ar fi fost bine ca autorul să arate care au fost părerile vechii istoriografii despre administraţia ruscască din 1769—1774 şi să folosească şi materialul documentar publicat. Ni se pare exagerată — indiferent de bunele intenţii ale lui Rumianţev — afirmaţia autorului că ţăranii plătesc în această vreme doar 14% din totalul obligaţiilor anterioare.

D. Simonescu, într-o scurtă notă (p. 343—352), arată că primul ziar pe teritoriul patriei noastre s-a publicat în Moldova la 1790. El poartă titlul de „Courrier de Moldavie" şi s-a tipărit la Iaşi, prin grija şi fondurile comandamentului rus. Această publicaţie a putut fi cunoscută datorită bunăvoinţei conducerii bibliotecii V. I. Lenin din Moscova, care a trimis Academiei R.P.R. fotocopia exemplarului, aflat în posesia sa.

Publicaţia se adresa mai ales ofiţerilor ruşi aflaţi departe de patrie, anunţîndu-le diverse ştiri ca : numirea lui Potemkin ca mare hatman, moartea lui Iosif al II-lea, îmbolnăvirea lui Potemkin, cutremurul de la Iaşi, desfăşurarea revoluţiei din Franţa etc.

D. Simonescu exagerează cînd atribuie redacţiei ziarului idei de libertate şi dreptate socială, pentru faptul că anunţă ştiri în legătură cu revoluţia franceză, despre care, fără îndoială, trebuia să scrie ca de evenimente ce ieşeau din comun ; el se contrazice apoi cînd spune că aceeaşi redacţie simpatiza „discret" cu dinastia franceză. Fiind scris cu fondurile comandamentului rus, se înţelege că acest ziar trebuia să privească evenimentele de pe poziţiile ţarismului rus, care nu simpatiza numai în mod „discret" cu dinastia franceză, ci a ajutat-o în mod activ, ducînd greul luptei împotriva revoluţiei şi a lui Napoleon.

În nici un caz nu se poate pune în sarcina redacţiei ziarului că a „urmărit cu viu interes mişcarea de idei sociale puse în slujba democraţiei şi progresului", aşa cum afirmă autorul.

Analizînd un manuscris aflat în Biblioteca Academiei R.P.R. C. Şerban arată că la 1798—1801 exista în ţinutul Roman o sticlărie (p. 353—366). În realitate. nu este vorba de o sticlărie propriu-zisă ci de un loc unde se aduna cenuşe şi se prelucra potasa, în vederea comercializării. Acest atelier se găsea probabil la Miclăuşani, pe moşia biv-vel postelnicului D. Sturdza. În anexe se dă manuscrisul cu cheltuielile potăsăriei.

•

Gh. Diaconu, în *Observaţii cu privire la urmele vechiului tîrg al Sucevei în vremea marilor asedii otomane şi polone din sec. XV* (p. 267—282) dă la iveală parte din rezultatele săpăturilor făcute la Suceava în ultimii ani. Aici s-au descoperit următoarele tipuri de locuinţe omeneşti : bordeie, semibordeie, şi locuinţe de suprafaţă, fără pivniţă şi cu pivniţă, datînd din sec. XV. Ultimul tip de locuinţe, aparţinînd negustorilor din oraş, sînt grupate în preajma curţii domneşti, unde era şi centrul comercial al tîrgului. Săpăturile au dovedit că aceşti negustori aveau case lucrate cu destul confort şi posibilităţi materiale de a le reface cu uşurinţă după fiecare din cele trei asedii şi distrugeri pe care le-a suferit tîrgul în sec. XV (1476, 1485 şi 1497). Pe baza resturilor materiale descoperite şi a mărturiilor documentare, se analizează modul de viaţă al acestor negustori.

Rezultatele săpăturilor au dovedit diferenţierea socială de pe teritoriul tîrgului,

www.dacoromanica.ro

locuit în sec. XV, în afară de boieri, de negustori, de meşteşugari şi de oameni care se ocupau mai ales cu agricultura.

Nu credem însă că negustorii din Suceava se ocupau numai de comerţ. Se ştie că, şi în sec. XVII, numeroşi negustori dispuneau şi de sate sau părţi de sate cu rumîni, administrarea acestora fiind deci o altă preocupare a lor.

Despre teracotele de la Suceava autorul ar fi aflat ceva mai mult din cele două studii ale lui R. Gassauer şi B. Slătineanu (din BCMI, XXVIII, p.145—165, şi respectiv XXX, p.135—142), unde se discută şi modul de fabricaţie al acestora.

Octavian Iliescu ne convinge despre necesitatea realizării unui *Corpus al monedelor feudale româneşti*, arătînd si modul cum s-ar putea realiza acesta (p. 285—324). Deosebit de preţioase sînt prezentările critice făcute de autor realizărilor numismaticei la noi şi în celelalte ţări din Europa. Autorul se situează pe o poziţie nouă faţă de vechii numismaţi, arătînd că acest corpus nu trebuie să fie un simplu catalog, ci să cuprindă în primul rînd cercetări largi privitoare la viaţa social-economică şi la istoria schimbului monetar. În anexă se prezintă schema unui corpus al monedelor Ţării Româneşti, după criteriile autorului.

Damian Bogdan se ocupă (p. 245—266) de *O străveche matrice de pecete românească*; e vorba de pecetea mare a lui Alexandru cel Bun, descoperită de autor. Se arată cazuri în care actele rămase de la unii domni moldoveni din sec. XV au peceţi de la predecesorii acestora.

Studiul lui Al. Elian *Epigrame funerare greceşti în epoca fanariotă* (p. 333—342) tratează cîteva probleme legate de alcătuirea unui *Corpus al inscripţiilor* de pe teritoriul patriei noastre. Autorul prezintă cîteva epitafe sau epigrame literare care nu au devenit inscripţii de mormînt, dar care pot figura în *Corpus*, şi propune ca unele producţii literare de acest fel ale lumii greco-fanariote care au avut legături cu ţara noastră să fie publicate într-un apendice al *Corpus*-ului.

Studiul are multe indicaţiuni bibliografice, foarte utile celor ce se ocupă de problema inscripţiilor.

Într-o notă (p. 367—370). Şt. Olteanu se ocupă de inscripţia pietrei de pe mormîntul lui Nicoară, fiul lui Fătul morar, mort în 1512 şi îngropat la m-rea lui Iaţco din Suceava, prima piatră găsită pe mormîntul unui membru al unei familii de meşteşugari.

*

Volumul *Studii şi materiale de istorie medie* este o contribuţie valoroasă a cercetătorilor evului mediu românesc la lămurirea unor probleme importante din istoria patriei noastre, sau la punerea într-o lumină nouă a altor probleme fals interpretate de vechea istoriografie.

Considerăm că acest volum, prin conţinutul şi nivelul său, face cinste Secţiei de istorie medie a Institutului din Bucureşti.

Socotim însă că publicaţia nu ar trebui să neglijeze perioada de descompunere a feudalismului care, în acest volum, nu prea este reprezentată.

Nu putem să nu remarcăm cu deosebită satisfacţie condiţiile tehnico-grafice în care a apărut lucrarea. Ar fi bine ca pe viitor să se acorde mai multă atenţie tipăririi textelor străine (în cazul de faţă la cel slavon şi grecesc) unde sînt unele greşeli ce ar fi putut fii evitate.

N. Stoicescu şi V. Curticăpeanu

ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИЯ [ISTORIA BULGARIEI]

2 VOL.

Sofia, Ed. de stat „Ştiinţă şi artă" : vol. I, 1954, 557 pag.; vol. II, 1955, 164 pag.+7 hărţi

După 1944, studiul istoriei Bulgariei s-a bucurat de o atenţie deosebită atît din partea cercetătorilor sovietici cît şi a celor bulgari. Astfel, numai în curs de 11 ani au fost tipărite la Moscova şi la Sofia cinci lucrări de sinteză dintre care patru tratează istoria poporului vecin de la origine şi pînă în zilele noastre, iar una se ocupă numai de istoria modernă.

Prima lucrare de sinteză a fost scrisă de acad. N. S. Derjeadi: *Istoria Bulgariei*, Moscova, 3 vol., 1946—1947.

În 1952 a apărut la Sofia lucrarea acad. D. Kosev: *Istoria modernă a Bulgariei*, din care în acelaşi an s-a tipărit şi o ediţie în limba rusă la Moscova. Lucrarea tratează istoria poporului vecin începînd din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi pînă la eliberare (1878).

În 1954, Academia de ştiinţe a U. R. S. S. a scos o nouă lucrare de sinteză, *Istoria Bulgariei*, în două volume, la Moscova[1].

[1] Cu privire la această lucrare, vezi recenzia publicată în revista „Studii", 1955, nr. 4, p. 133 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Academia de Ştiinţe din Sofia a editat în 1954 primul volum, iar în 1955 cel de-al doilea volum al unei lucrări de sinteză, lucrare care face obiectul recenziei de faţă.

Volumul I tratează istoria Bulgariei de la începuturi şi pînă la eliberare. Materialul este împărţit în cinci părţi mari subîmpărţite, la rîndul lor, în capitole şi subcapitole. Ca periodizare, cele cinci părţi au următoarea succesiune şi repartiţie în pagini : *a*) Comuna primitivă şi sclavagismul — p. 9—48 ; *b*) Feudalismul timpuriu (de la venirea slavilor şi pînă în anul 969) — p. 49—131 ; *c*) Dezvoltarea feudalismului (începînd de la mijlocul secolului al X-lea şi pînă la căderea Bulgariei sub turci) — p. 131—244 ; *d*) Poporul bulgar sub stăpînirea turcească (de la sfîrşitul secolului al XIV-lea şi pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea) — p. 211—296 ; *e*) Renaşterea (de la mijlocul secolului al XVIII-lea şi pînă la eliberarea de sub jugul otoman) — p. 297—518.

După cum se vede, de o atenţie deosebită s au bucurat două epoci : feudalismul, pînă la cucerirea Bulgariei de către turci, şi epoca renaşterii. Situaţia este explicabilă dacă ţinem seamă de abundenţa studiilor publicate pînă acum şi a materialului documentar existent pentru aceste două părţi din istoria Bulgariei.

Alcătuirea subcapitolelor s-a făcut conform concepţiei marxiste a istoriei, pornind de la dezvoltarea relaţiilor de producţie şi a luptei de clasă, explicîndu-se pe baza acestora situaţia politică şi dezvoltarea culturală.

O atenţie deosebită s-a acordat rolului maselor în făurirea istoriei. În cadrul părţii a IV-a există chiar un capitol special intitulat *Lupta poporului bulgar împotriva cnutului feudal turc*, în care se pune accentul în special asupra răscoalelor şi mişcării haiduceşti începînd din secolul al XV-lea şi pînă la jumătatea secolului al XVIII-lea, iar un alt capitol tratează în altă parte a lucrării aceeaşi problemă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea.

În ceea ce priveşte relaţiile romîno-bulgare, volumul I dă o serie de date în general cunoscute. În capitolul care tratează despre răscoala Asăneştilor şi al doilea imperiu bulgar se face o menţiune despre prezenţa „vlahilor" în rîndul răsculaţilor împotriva imperiului Bizantin. Ar fi fost bine dacă s-ar fi insistat mai mult asupra acestor probleme care în trecut au dat naştere la o întinsă polemică între istoricii romîni şi bulgari. În subcapitolul care tratează despre răscoalele şi mişcările ţărăneşti împotriva stăpînirii otomane se pune în mod îndreptăţit un accent deosebit pe rolul avut de acţiunile lui Mihai Viteazul în sudul Dunării la sfîrşitul secolului al XVI-lea, în antrenarea maselor în lupta împotriva stăpînirii turceşti (p.265—266).

În capitolul privitor la renaşterea bulgară sînt de asemenea interesante datele privitoare la relaţiile romîno-bulgare. Se arată rolul pe care l-au jucat oamenii politici şi partidele politice din Romînia în mişcarea de eliberare a Bulgariei. Asupra cîtorva puncte autorii ar fi putut să stăruie mai mult şi să dea explicaţii mai clare. Aşa, bunăoară, în lucrare se arată împrejurările în care s-a format la Bucureşti Comitetul Central Secret în 1866, din care făceau parte bulgari şi romîni. Rămîn însă neclarificate cauzele care au dus la ruperea tratativelor cu Rakovski şi reluarea lor cu Ivan Kasabov. Afirmaţia că Rakovski ar fi fost persecutat, fapt care l-a determinat să plece la Odesa, nu ni se pare suficient argumentată. Aceasta mai ales dacă ţinem seama de faptul că în comitet, ca reprezentant al liberalilor romîni, se afla, printre alţii, şi C. A. Rosetti. Or , sînt cunoscute strînsele relaţii de prietenie, dovedite de corespondenţa dintre cei doi, relaţii care au rămas trainice pînă la moartea revoluţionarului bulgar. De asemenea, nu se dă o explicaţie suficientă atunci cînd se vorbeşte despre retragerea romînilor din comitet. Această retragere nu se poate explica decît prin dorinţa de a lăsa bulgarilor mînă cît mai liberă de acţiune.

Se arată apoi activitatea marilor figuri revoluţionare bulgare : Botev, Levski şi Karavelof, desfăşurate pe pămîntul Romîniei. Capitolul referitor la Botev a fost redactat de acad. Mihail Dimitrov, cunoscut prin numeroasele studii publicate asupra vieţii şi activităţii revoluţionarului bulgar. Faptele expuse în capitolul care se ocupă de cei trei corifei ai mişcării revoluţionare bulgare sînt în general cunoscute, ele făcînd şi obiectul unor studii ale cercetătorilor romîni, dintre care menţionăm pe acad. prof. P. Constantinescu-Iaşi, al cărui nume lipseşte din lista bibliografică de la sfîrşitul volumului.

Penultimul capitol tratează despre războiul de eliberare a Bulgariei (1777—1778). Aici se face o amănunţită analiză a condiţiilor interne şi externe în care izbucneşte războiul. Sînt interesante datele care se dau în legătură cu participarea voluntarilor bulgari la războiul din 1877, la tratatul de la San-Ştefano şi tratatul de la Berlin. În ceea ce priveşte participarea armatei romîne la război, se arată în mod corect numărul de unităţi care au participat, însă se putea stărui mai mult asupra aportului adus de aceste unităţi în cadrul operaţiilor militare, ca de pildă în

www.dacoromanica.ro

luptele de la Griviţa, Plevna etc. Lucrul nu ar fi fost greu dacă s-ar fi consultat colecţia de documente privind războiul de independenţă (9 vol.) publicate de Academia R. P. R.

Ultimul capitol tratează despre dezvoltarea culturii bulgare în deceniile premergătoare eliberării.

*

În volumul al doilea este tratată istoria Bulgariei de la eliberare pînă în zilele noastre (1878—1953).

Materialul este împărţit în patru părţi: *a*) Dezvoltarea capitalismului în Bulgaria (1878—1900); *b*) Bulgaria în epoca imperialismului; *c*) Bulgaria în epoca crizei generale a capitalismului (1917—1944); *d*) Bulgaria pe drumul socialismului.

În acest volum se acordă o atenţie deosebită dezvoltării mişcării muncitoreşti de la începuturi pînă în 1953. Deosebit de interesante sînt informaţiile care se dau pentru începuturile mişcării socialiste în Bulgaria. După eliberare, în rîndurile burgheziei bulgare au prins rădăcini o serie de curente politice ca radicalismul, socialismul etc. Dintre toate aceste curente a prins narodnicismul, care „în acea vreme se manifesta prin idealizarea poporului, a maselor populare şi în special a maselor ţărăneşti" (p. 128). O bună parte dintre adepţii acestor concepţii au devenit ulterior naţionalişti înfocaţi, cum a fost „Zaharia Stoianov cu tot grupul din jurul lui care din nihilişti şi radicali-socialişti au ajuns naţionalişti extremişti" (p. 129).

Teoriile mic-burgheze care circulau la sfîrşitul secolului al XIX-lea au început să fie combătute în 1886 de către Dimităr Blagoiev, cel ce avea să pună bazele Partidului Comunist Bulgar de mai tîrziu.

În mijlocul frămîntărilor ideologice, muncitorimea începe să se organizeze. Prima asociaţie muncitorească se formează în 1883 sub numele de „Asociaţia bulgară a tipografilor", care îşi are organul său de presă, ziarul „Rabotnik". În anii 1887 şi 1889 apar încă două asociaţii muncitoreşti.

Începuturile răspîndirii ideilor socialismului ştiinţific sînt legate de anul 1885 şi de numele lui Dimităr Blagoiev „cel mai mare marxist al Bulgariei şi al Peninsulei Balcanice de la finele secolului trecut şi primul sfert al secolului al XX-lea", după cum afirmă autorii lucrării (p. 30); ei dau numeroase date privind viaţa şi activitatea lui.

Blagoiev ia contact cu mişcarea muncitorească în Rusia, unde în 1878 plecase pentru a-şi face studiile. La început se stabileşte la Odesa, iar mai tîrziu se mută la Petersburg. Aici face propagandă socialistă mai întîi în rîndurile studenţilor, iar în 1883 pune bazele „unuia dintre primele grupuri social-democrate din Rusia, cunoscute în istorie sub numele de «Grupul lui Blagoiev». Din cauza activităţii revoluţionare, în 1885 este arestat şi expulzat. Întors în Bulgaria reia activitatea revoluţionară şi scoate primul periodic marxist bulgar, căruia îi urmează o întreagă serie de lucrări marxiste, între care unele traduceri din Marx şi Engels.

Blagoiev îşi închină întreaga viaţă luptei pentru răspîndirea marxismului revoluţionar. În acest scop el organizează elementele progresiste din rîndurile bulgarilor, participă la conferinţele şi congresele Partidului Socialist-Democrat Bulgar. Este un înverşunat duşman al oportuniştilor. Blagoiev vine şi în Romînia unde avea strînse legături cu socialiştii romîni, în epoca în care oportuniştii căutau să denatureze teoria marxistă. El ia atitudine împotriva oportunismului din sînul mişcării muncitoreşti din Romînia, făcînd în cunoscutele „scrisori din Romînia" o caracterizare a situaţiei socialismului în ţara noastră.

De asemenea, în volumul II, se dă o atenţie deosebită activităţii politice depusă de cealaltă mare figură revoluţionară, care prin acţiunile sale a depăşit graniţele Bulgariei, Gh. Dimitrov.

În afară de mişcarea socialistă, a cărei dezvoltare, după cum am spus, se bucură de o atenţie specială, este prezentată destul de amănunţit întreaga dezvoltare economică şi politică a ţării vecine în special după primul război mondial, cu toată lupta dintre partidele fasciste şi democrate. Un capitol special a fost rezervat răscoalei populare antifasciste din septembrie 1923. Capitolul are la bază documentata monografie a acad. Dimităr Kosev, *Răscoala din septembrie 1923*, apărută în 1954 la Sofia.

Date cu totul noi sînt aduse în ultima parte a lucrării intitulată *Bulgaria pe drumul socialismului*, în care se arată realizările de după 9 septembrie 1944, obţinute de poporul bulgar (p. 687—1017).

Desigur că unele dintre aprecierile critice făcute în acest capitol trebuie astăzi revăzute, mai cu seamă în urma discuţiilor care au avut loc după Congresul al XX-lea al P. C. U. S. Aşa sînt, bunăoară, aprecierile făcute asupra activităţii lui Traicio Kostov şi a unei bune părţi din colaboratorii săi.

Este interesant de reţinut modul cum a fost rezolvată problema periodizării în această nouă lucrare. Formula adoptată ar putea da unele sugestii şi istoricilor romîni. Isto-

www.dacoromanica.ro

ricii bulgari au împărţit materialul pe epoci întinse, fără să dea naştere la fărîmiţări. Astfel, în volumul I al lucrării, materialul este împărţit pe epocile pe care le-am amintit mai sus, şi numai în cadrul acestora se tratează diferite probleme.

De asemenea, în volumul II de exemplu, capitolul *Bulgaria pe drumul socialismului* este tratat ca un tot unitar nefiind divizat în diferite epoci care ar putea duce la o prezentare fragmentară a epocii respective.

Pentru o mai uşoară urmărire a celor expuse volumul este însoţit de şapte hărţi separate.

Atît volumul I cît şi volumul II se încheie cu cîte un indice de persoane şi altul geografic şi etnografic, prezentaţi fiecare separat. În afară de aceasta, se dau pentru fiecare parte a volumelor liste bibliografice sumare în care sînt trecute principalele lucrări ce pot fi consultate pentru adîncirea problemelor tratate în partea respectivă. Se vine astfel cu un ajutor preţios în special pentru studenţi.

Cele două volume ale *„Istoriei Bulgariei"* sînt rezultatul muncii unui colectiv de istorici care au lucrat sub directivele comitetului de redacţie format, pentru volumul 1, din: acad. prof. D. Kosev, acad. prof. D. Dimitrov, prof. Jak Natan, prof. Hristo Hristov şi prof. A. Anghelov; pentru volumul 2, colectivul de redacţie este format din acad. prof. D. Kosev, prof. Hristo Hristov, prof. Jak Natan, docent Veselin Hadjinikolov şi docent Kiril Vasilev.

În afara acestui comitet de redacţie, în prefaţa fiecărui volum sînt menţionaţi autorii capitolelor şi subcapitolelor. La redactarea volumului I au mai colaborat 9 cercetători, iar la volumul II, 13 cercetători.

Noua sinteză de istorie a Bulgariei este o contribuţie serioasă a istoricilor din ţara vecină şi ea înfăţişează rezultatele obţinute de cercetările făcute în istoriografia bulgară din trecut şi prezent. Credem că noul tratat poate constitui un model şi pentru istoricii din ţara noastră, ca sistem de lucru, acum cînd se pune problema începerii redactării tratatului universitar de istorie a Romîniei.

Vladimir Diculescu

CATALOGUL DOCUMENTELOR ROMÎNEŞTI DIN ARHIVELE STATULUI DE LA ORAŞUL STALIN, Vol. I, 1521—1799

Bucureşti, 1955, XLVII + 598 pag.

Cercetătorii în domeniul istoriei întîmpină de multe ori mari greutăţi în folosirea materialelor documentare de arhivă, pentru că nu există opise sau cataloage ale documentelor din fondurile care îi interesează.

Răspunzînd acestei cerinţe, direcţia Arhivei Istorice Centrale a inclus în planul său de muncă întocmirea de instrumente de informare ştiinţifică, foarte utile cercetătorilor arhivelor din Bucureşti şi din alte oraşe ale ţării.

De curînd a apărut vol. I din *Catalogul documentelor romîneşti din Arhivele Statului din Oraşul Stalin*. El conţine regestele a 3758 documente din anii 1521—1799, scrise în limba română cu caractere chirilice sau latine.

O parte din aceste regeste (374 piese), se referă la actele romîneşti care se aflau în fondurile, arhivei pe vremea cînd au fost publicate de N. Iorga în *Socotelile Braşovului* („Analele Academiei Române, Mem., secţ. ist., seria II-a, t. XXI) şi în *Braşovul şi românii* (vol. X, din *Studii şi documente*. Bucureşti, 1905). Unele acte aflate în fondurile arhivei, care era neorganizată în momentul în care N. Iorga a publicat cele două lucrări sus-amintite, au fost publicate de C. A. Stoide în „Revista arhivelor", vol. VII, partea 1/2, 1946 (p. 85—111 şi 295—320). Majoritatea documentelor romîneşti provin însă din fondurile nou organizate şi sînt inedite (3381 piese).

Documentele romîneşti ale căror regeste se publică provin din diferite fonduri şi anume:

1. Colecţia Privilegii (7 piese); 2. Colecţia Stenner) (288 piese); 3. Actele Magistratului (1 387 piese); 4. Fondul de acte judecătoreşti (815 piese); 5. Fondul actelor dominiale sau dominale (30 piese); 6. Fondul de acte administrative (111 piese); 7. Fondul actelor Bran (173 piese); 8. Fondul actelor în depozit (39 piese); 9. Fondul succesiuni (30 piese); 10. Actele Dan (283 piese); 11. Actele Petcuţ Şetraru şi Teodor Ciurcu (218 piese); 12. Fondul Gavril Hriste Lipovanul (51 piese). 13. Actele I. Lecca (4 piese); 14. Actele Boghici (1 piesă); 15. Colecţia de acte diverse

www.dacoromanica.ro

(129 piese); 16. Acte din secolul al XVIII-lea referitoare la romîni (12 piese); 17. Acte privind acţiunea romînilor din Schei contra Magistratului (7 piese); 18. Fondul Registre diverse (37 piese). Pe lîngă acestea au mai fost incluse încă 123 piese provenind din două condici bisericeşti (de la Braşovul Vechi şi de la Stupini) şi un act provenit din Arhiva Sighişoara, (în total 127 piese). Pe secole, cele 3758 acte sînt repartizate astfel: secolul XVI, 3; secolul XVII, 175; secolul XVIII, 3 580.

Actele ale căror regeste se publică, oglindesc diferite aspecte ale dezvoltării feudalismului, ale destrămării lui şi ale apariţiei capitalismului pe teritoriul ţării noastre. Problemele pe care le ridică sînt variate: de ordin politic, social, economic şi cultural.

O particularitate a actelor este faptul că unele dintre ele, scrise în perioada 1521—1714, reprezintă corespondenţa autorităţilor din Ţara Romînească şi Moldova cu autorităţile Braşovului şi Ţării Bîrsei. Puţine se referă, şi aceasta numai indirect, la particularii dintr-o parte sau alta. Celelalte acte, din anii 1714—1799, sînt emise, în majoritate, de diferiţi particulari, în afaceri de negoţ sau de altă natură; un număr mic provine din cancelaria domnească sau de la diverşi dregători.

Problemele de ordin economic pe care le ridică acest catalog se referă la producţia agricolă, la cea meşteşugărească şi manufacturieră, la camătă şi la comerţ.

Un loc de seamă îl ocupă problemele relative la comerţ. Actele publicate relevă lărgirea pieţii interne, schimbul de mărfuri, circulaţia monetară. Se pot cunoaşte din ele marii negustori ai epocii, (fraţii Dan, fraţii Grid, fraţii Hagi Radu), tovărăşiile de negustori (cea mai mare fiind aceea a lui Petcuţ Şetraru şi Teodor Ciurcu). Actele se referă şi la pieţele străine (de la Viena şi Lipsca), unde se duceau negustorii din ţara noastră pentru a cumpăra mărfuri necesare importului.

Un loc de seamă îl ocupă meşteşugurile şi breslele. În lipsa catastifelor de breaslă, pierdute, datele pe care le oferă aceste acte sînt foarte preţioase. Ele se referă mai mult la meşteşugarii şi breslele din regiunea Braşovului (cojocari, croitori, olari, fierari, chirigii, dîrstari, sticlari, luminărari, zugravi, şelari, postăvari, cărămidari etc.

Alte acte se referă la dările locuitorilor din Ţara Bîrsei şi din Braşov. Oierii care merg în Ţara Romînească plătesc acolo diverse taxe şi dări. Sînt relevate cu acest prilej abuzurile săvîrşite de diferiţi dregători în perceperea dărilor.

Aceste acte oglindesc adîncirea contradicţiilor dintre ţărănimea exploatată şi reprezentanţii puterii de stat şi scot în evidenţă diferite aspecte ale luptei de clasă. Un ecou larg a lăsat în actele din Arhiva Oraşului Stalin răscoala ţărănească din Transilvania. din anii 1784—1785.

Catalogul este precedat de o *Prefaţă* (p. V—VI), o *Introducere* (p. VII—XXXI), foarte amplă şi interesantă privind documentele regestelor. De asemenea, el conţine un tabel cronologic al scriitorilor actelor romîneşti de pe lîngă Magistrat (p. XXXII), un tabel cronologic al scriitorilor de acte în romîneşte din vechiul Braşov, preoţi şi dascăli la biserica Sf. Nicolae şi diferiţi mireni (p. XXXII) şi bogate note la textul introducerii (p. XXXIV—XLVII). În continuare sînt menţionate şi prescurtările folosite în catalog (p. XLVIII). Volumul se încheie cu *Cuprinsul* şi *Erata*.

Actele mai ridică însă şi alte probleme foarte interesante pe care în *Introducere* nu le aflăm menţionate. De exemplu, sînt foarte multe acte care se referă la dezvoltarea meşteşugurilor în Ţara Romînească în secolul al XVIII-lea. Astfel se vorbeşte despre: cojocarii din tîrgul Comarnic, la 1779, cojocarii din oraşul Craiova la 1776, (p. 189, 213); brutarii din Bucureşti în anul 1774 (p. 166), despre săpunarii din Filipeşti în anul 1709 (p. 59) despre Pană dulgherul şi Manea croitorul din Bucureşti în anul 1779 (p. 218), despre Niţul mătăsar în anul 1779 (p. 219), despre Ilie ciocănaşul de la Slănic în anul 1792 (p. 427). De asemenea, se vorbeşte despre Stoica postăvarul din Braşov care deţine numeroase proprietăţi în Ţara Romînească în dealul Cernăteştilor, dealul Negovanilor, dealul Ursoaiei, în anii 1701—1722, (p. 42—44, 61—65).

Alte acte se referă la diferite preţuri de obiecte şi tocmeli de meşteşugari. În anii 1790—1792 sînt menţionate preţul pieilor de oaie (p. 392,417), valoarea unei dîrste de sarici la Bran (p. 359, 360, 414 şi 420).

Actele din 1787—1796 fac menţiune despre tocmeala unor meşteşugari (lemnari, fierari, lucrători la fierăstraie) din regiunea Bran (p. 322, 324, 488, 520).

În sfîrşit, unele acte se referă la probleme diferite de ordin economic şi politic privind Ţara Romînească şi Moldova. Astfel, în 1791 este semnalat falimentul unui negustor la Iaşi (p.381), iar în 1778 şi 1782 activitatea negustorilor cazacli din Iaşi (p. 202—257). Se dau de asemenea referinţe despre „voluntarii" din Ţara Romînească din vremea războiului ruso-turc din 1787—1792. (p. 381, 384, 401, 403, 529).

www.dacoromanica.ro

O însemnare impresionantă este aceea din anul 1792 cu privire la „mamele, femeile şi copii robiţi de turci, singuri sau împreună"; se indică numele, sexul, vîrsta şi locul unde se află aceşti robi (p. 418). De asemenea, se menţionează exploatarea pădurilor la Cîmpina, în 1774, pentru armata rusă (p. 158).

Lucrarea nu are indice. Ar fi fost necesar un indice separat de locuri, de persoane, de lucruri, care ar fi făcut *Catalogul* şi mai util.

Aceste mici observaţii însă nu scad din valoarea realizării colectivului de specialişti de la secţia din Oraşul Stalin, a Arhivei istorice centrale.

C. Şerban

A. V. FLOROVSKIJ : *Česko-ruské obchodni styky v minulosti* [Relaţiile comerciale ceho-ruse din trecut]

Praga, 1954, 394 pag.

Profesorul A. V. Florovskij este, de bună seamă, unul din cei mai buni cunoscători ai relaţiilor istorice dintre ţările cehe şi slavii răsăriteni. Cu ani în urmă, a publicat o lucrare în două volume, în care prezintă, cu o mare bogăţie de amănunte, raporturile politice, economice şi culturale care au legat cele două grupuri slave, începînd din secolul al X-lea pînă în secolul al XVIII-lea[1]. În două capitole din acest studiu (capitolele IV din ambele volume, respectiv p. 158—199 şi 99—267), autorul se ocupă în mod special de relaţiile comerciale. Problema aceasta l-a preocupat în permanenţă pe autorul lucrării de faţă. În 1938, profesorul Florovskij a publicat o contribuţie *Despre relaţiile comerciale dintre ţările cehe şi Europa răsăriteană în sec. XVI şi XVII*[2], iar mai tîrziu a urmărit pătrunderea pe pieţele din răsăritul Europei a postavului fabricat în *Cehia, Moravia şi Silezia*[3].

Cu apariţia lucrării de faţă, prof. Florovskij face o operaţie de sinteză a preocupărilor parţiale din sfera acestui domeniu de cercetări istorice. Schematic, studiul său ar putea fi redus la două capitole esenţiale. În primul rînd, e vorba de mărfurile din Cehia şi Moravia care pătrund pe pieţele din Europa răsăriteană (cap. IV, p. 96—179) şi în al doilea rînd, de produsele importate de ţările cehe din răsăritul Europei (cap. V, p. 179—244).

Înainte de a se ocupa de istoria fiecărui articol în parte, autorul analizează în primele trei capitole (p. 7—96), condiţiile istorice, începînd din secolul al X-lea şi pînă în secolul al XVIII-lea, în care s-au dezvoltat legăturile de comerţ cu ţinuturile ruseşti. Începuturile schimburilor de această natură, de altfel foarte modeste, se situează cu mult în trecut, spre sfîrşitul secolului al X-lea, în epoca de înflorire a statului rus de la Kiev. În această perioadă de vecinătate teritorială, cînd ţinutul Cracoviei aparţinea statului ceh, iar Ţara Haliciului cu cetăţile Cerven şi Przemysl fuseseră ocupate, în 981, de Vladimir cel Sfînt, intervin o serie de împrejurări istorice care înlesnesc contactul între cele două state slave.

Deşi izvoarele istorice din secolul al X-lea şi de mai tîrziu vorbesc despre un drum de comerţ care, pornind de la Kiev, se îndrepta spre Cracovia, apuca apoi spre nord pe la Breslau, pentru ca de acolo să se bifurce: o cale ducea spre sud, pentru neguţătorii care treceau prin cunoscuta Poartă a Moraviei, iar alta trecea prin Kladsko spre Praga, totuşi puţinele ştiri ce există nu îngăduie să se tragă concluzii categorice asupra modului în care s-au desfăşurat schimburile comerciale pînă în secolul al XIII-lea. În această privinţă, Florovskij analizează materialul arheologic din epoca arătată, studiază tezaurele numismatice, îndeosebi circulaţia monedelor de argint de proveniență arabă, cercetează terminologia tarifului vamal de la Raffen-

---

[1] A. V Florovskij, *Čechi i vostočnie slavjane* Praga I. 1935, III 1947.

[2] Idem, *Obchodni styky Čech a Moravy s východni Evropy v XVI a XVII století*, în „Zapiski obj dinenja, Praga, VIII 1928.

[3] *Idem Česko-moravské a slezské soukenictvi a východoevropské trh* în Časopis český historický. Praga XLVI 1940. Aceste din urmă două studii au apărut apoi într-o broşură sub titlu: *České sukno na, východoevropském trhu v XVI až XVII věku Praga, 1947.*

Tot pe linia acestor legături cu răsăritul, Antonin Florovskij a stăruit între timp, într-un chip cu totul convingător asupra influentelor pe care la-a executat biblia cehă asupra culturii ruşilor apuseni, aducînd o preţioasă lumină în problema pătrnnderii elementelor de cultură cehă spre răsărit. Vezi *Češskaja b.blija v istorii russkoi kulturu i pismennosti* în „Sbornik filologický" Praga XII, 1940, 1946, 1947, p. 253-258. În legătură cu aceasta vezi şi recenzia noastră în „Rominoslavica" I. Praga p 156-158

www.dacoromanica.ro

stett precum şi însemnările de călătorie ale cunoscutului negustor arab, Ibrahim Ibn Jakub, de la 966, pentru a ajunge la concluzia că între statul premyslizilor şi Rusia kieviană au existat totuşi schimburi comerciale. Din păcate nu se poate şti precis cum s-au desfăşurat aceste legături comerciale. În orice caz, se poate afirma că pe la sfîrşitul secolului al X-lea, existau condiţii favorabile pentru dezvoltarea unor asemenea relaţii, dar, din nefericire, izvoarele istorice nu oferă date sigure asupra mărfurilor care au făcut obiectul acelor schimburi comerciale.

De aceea, autorul e nevoit să cerceteze o serie de izvoare istorice, în care e vorba, cît de cît, despre proveniența cehă a unor produse din această epocă. Astfel, cel mai vechi letopiseţ rus, din prima jumătate a secolului al XI-lea, pomeneşte de cunoscuta expediţie a cneazului Sviatoslav în Bulgaria (969) şi de bogăţiile din cetatea Pereiaslav de la Dunărea de Jos. Cneazul rus afirmă că ruşii trimiteau spre Pereiaslav blănuri, ceară, med şi sclavi, iar din Ungaria şi din ţările cehe soseau acolo cai şi argint. Cum în secolul al X-lea extragerea acestui metal era destul de răspîndită în Cehia, e de presupus că argintul ceh pornea spre Dunărea de Jos şi de acolo mai departe, spre Rusia.

Relaţii de comerţ între ţările cehe şi ţinuturile de la Dunărea de Jos au existat şi în secolele XI—XII. Despre mărfuri de proveniență cehă, care veneau în aceste părţi, vorbeşte şi diploma bîrlădeană din 1134 care, deşi socotită de ştiinţa românească ca un act falsificat, totuşi „oglindeşte incontestabil o realitate istorică" (p. 29).

Dacă din secolele X—XIII ştirile sînt foarte sumare în ceea ce priveşte mărfurile cehe, încît sîntem nevoiţi să ne menţinem în parte în domeniul ipotezelor — chiar şi după analiza tarifului vamal de la Strigonium, din 1288 — în schimb, în secolele XI-XIII produsele meşteşugăreşti din Rusia kieviană ajung pînă în ţările cehe. Îndeosebi obiecte de podoabă din cultura materială a vechii Rusii, descoperite şi în săpăturile de la Dinogeţia[1] n-au pătruns numai pe teritoriul ţării noastre, ci au avut o întinsă arie de circulaţie, ajungînd pînă în ţările cehe şi scandinave[2].

Sfîrşitul secolului al XII-lea a adus căderea statului de la Kiev, iar în cursul secolului următor au avut loc prefaceri politice, zdruncinînd din temelie întreaga Europă răsăriteană. Ţinuturile ruseşti şi-au pierdut independenţa şi au căpătat o altă configuraţie politică. Aceste transformări ale căror urmări s-au resimţit profund şi în domeniul vieţii economice, constituie pentru Florovskij pragul unei alte perioade istorice, care cuprinde secolele XIV—XVIII. În această privinţă, năvălirea triburilor tătaro-mongole de la începutul secolului al XIII-lea, care au pus stăpînire pe toate ţinuturile ruseşti de la răsărit de Nipru, a schimbat complet structura social-economică a Europei răsăritene. După ce îşi consolidează puterea pe cursul inferior al Volgăi, tătarii îşi organizează relaţiile de comerţ pe o zonă foarte întinsă, în care sînt angajate toate statele şi ţinuturile din răsăritul Europei. De acum înainte, la comerţul cu Cehia participă boloruşii din marele cnezat al Lituaniei şi ucrainienii din statul independent al Haliciului şi Voliniei care, ceva mai tîrziu, vor face parte integrantă din regatul Poloniei şi Lituaniei.

Urmărind un întreg ansamblu de fapte şi evenimente istorice care au stat pe linia căilor de circulaţie dintre Europa centrală şi răsăriteană, în strînsă legătură cu schimburile de comerţ, autorul îşi netezeşte cu mai multă uşurinţă drumul spre lămurirea problemelor puse de studiul de faţă. Astfel, el analizează luptele dintre Cehia şi Polonia de la începutul secolului al XVI-lea pentru Silezia — socotită din cauza poziţiei geografice un pod de trecere între apus şi răsărit — , apoi situaţia înfloritoare a Liovului în secolul al XIV-lea şi a cetăţilor italiene de pe ţărmul Mării Negre, cucerirea Constantinopolului de către turci (1453) şi dispariţia Hoardei de Aur de la finele secolului al XV-lea. În continuare, autorul se ocupă de noua orientare comercială a Liovului spre ţările române, de dificultăţile teritoriale şi juridice care stăteau în calea dezvoltării relaţiilor de comerţ ; de lupta oraşului Praga pentru a-şi menţine întîietatea pe linia de comerţ Nürnberg, Praga, Breslau, Kracovia, Liov şi coloniile italiene din Crimeea, de concurenţa dintre Praga şi oraşele din sudul Germaniei. Semnalează apoi apariţia înfloritoare a Nürnbergului şi legăturile cu ţările cehe în perioada războaielor husite ; se ocupă de convenţiile comerciale dintre diferitele oraşe, cum a fost aceea de la

[1] Vezi I. Barnea, *Elemente de cultură materială veche rusească şi orientală în aşezarea feudală (sec. X—XII) de la Dinogeţia*, în *Studii şi referate privind istoria Romîniei*. Ed. Acad. R.P.R. Bucureşti, 1954, partea I, p. 195-200 şi idem, *Byzance, Kiev, et l'Orient sur le Bas Danube de X au XII siècle, în Nouvelles études d'histoire*, Bucureşti 1955, p. 169—180.

[2] B A Ribakov. Ремесло древлей Руси, Moscova 1948 p. 471.

www.dacoromanica.ro

1388 încheiată între Praga şi Breslau; de conflictele vamale, de diplome şi registre de comerţ, de privilegii comerciale de depozit şi tranzit, analizînd şi alte elemente care au influenţat într-un fel sau altul evoluţia relaţiilor economice din trecut.

Mai departe, autorul se ocupă de mărfurile de proveniență cehă care au ajuns pe pieţele din răsăritul Europei. În primul rînd, e vorba de postavul ceh şi morav, precum şi cel din Silezia şi Luzacia, care se vindea în secolele XV şi XVII pe pieţele din Polonia, Lituania, Moldova, Ţara Românească, şi ţinuturile din sudul Rusiei.

Incontestabil că negoţul cu postavuri este cea mai importantă problemă a comerţului medieval. Aria de circulaţie a acestui produs manufacturier a fost foarte întinsă şi de aceea astfel de cercetări înlesnesc soluţionarea problemelor teoretice privitoare la comerţul feudal în genere. Este ceea ce a făcut, de pildă Fr. Graus în lucrarea sa[1], în care problema postavului cu toate aspectele ei se împleteşte cu o seamă de consideraţii teoretice, menite să ajute la înţelegerea fenomenului de criză economică din secolele XIV şi XV. Dacă Graus s-a ocupat îndeosebi de legăturile ţărilor cehe cu Flandra şi Ţara Brabantului, şi numai în capitolul III cercetează căile de pătrundere a postavului în răsărit şi în ţările sudice, în schimb Florovskij stăruie, cum e şi firesc, numai asupra legăturilor cu răsăritul Europei.

În această privinţă, postavul a urmat două căi: una prin Breslau, Poznan, spre Vilna şi alte oraşe din Lituania, alta de la Breslau spre Cracovia şi Liov, iar de aici mai departe, urmînd drumul tătărăsc, spre regiunile sud-vestice ale Rusiei. Tot de la Liov, postavul ceh şi morav se exporta prin Suceava, în Moldova şi Ţara Românească. În ţinuturile de dincoace de Carpaţi, mărfurile sosite din apus mai coborau pe la Sibiu şi Braşov. Există un privilegiu al oraşului Liov din 1472, din care se vede că produsele cehe de lînă formau obiect de comerţ în acele părţi. Pentru ţările române însă, avem mărturia documentară a unor privilegii şi mai vechi. Se cunoaşte actul lui Mircea cel Bătrîn, din 6 august 1413[2], în care acorda braşovenilor privilegii pentru mărfurile introduse în Ţara Românească. Se spune acolo că pentru „vilarul" din Cehia se va plăti la vamă şase ducaţi. Dar, în Ţara Românească intrau mărfuri nu numai pe drumul Braşovului, ci şi prin Moldova. De aceea, încă din 1403 — data e probabilă[1] — Mircea ia iniţiativa unor legături directe cu emporiile din sudul Poloniei, acordînd lovenilor privilegii însemnate. Nu încape îndoială că printre mărfurile pe care lovenii le puteau introduce în Ţara Românească, se găsea şi postavul de proveniență cehă sau polonă, mai ales că la începutul acestui secol şi „postavul polon se îndrepta, prin Moldova, spre Transilvania, Sibiu şi Braşov"[2].

În ceea ce priveşte Moldova, deşi ni s-au păstrat o seamă de documente de la începutul secolului al XV-lea, conţinînd privilegii acordate atît lovenilor cît şi braşovenilor, şi în care e vorba printre alte mărfuri şi de postav, abia într-un act de la Alexandru II, din 3 august 1449, se află menţionat în mod expres şi postavul ceh, pentru care urma să se plătească patru groşi.[3] Domnul se prevalează de existenţa unui atare privilegiu acordat braşovenilor şi negustorilor din ţara Bîrsei de către Alexandru cel Bun.

Aşadar, se poate afirma cu toată probabilitatea că, la începutul secolului al XV-lea Alexandru cel Bun a acordat braşovenilor un privilegiu, în care era vorba şi de postavul ceh. De altfe, lnu există nici o îndoială că în acest timp se găsea în Moldova postav de proveniență cehă, deoarece la 6 ianuarie 1411 Alexandru cel Bun dăruieşte mănăstirii Bistriţa printre altele şi „9 postavuri de Cehia", în fiecare an[4]. Nu e lipsit de interes să menţionăm că postavul ceh sau morav, care venea în ţările noastre prin Liov, se plătea cu boi şi cai româneşti, care se exportau în apus pe această cale.

Urmărind soarta postavului ceh în spaţiul răsăritean al Europei, autorul subliniază în continuare şi funcţia socială a acestui articol manufacturier, lămurind, adică, la ce anume

[1] Fr. Graus *Český obchod se suknem ve XIV. a počátkem XV. století* [Comerţul ceh cu postav în sec. XIV şi începutul sec. XV], Praga, 1950.

[2] Vezi Ion Bogdan, *Relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească*, Bucureşti 1905, p. 4-5. Privilegiul din 1413 a fost apoi reconfiamat de domnii următori în 1421, 1422, 1424, 1431, 1437.

[1] P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, Bucureşti 1944, p 101-102

[2] Antoni Maczak *Sukiennictwo Wielkopolskie v XIV-XVI wieka* [Postavul din Polonia Mare în sec. XIV—XVI, Varşovia, 1955, p. 123.

[3] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, II, Bucureşti 1932, p. 743 - 744.

[4] *Documente privind istoria României* — A. Veacul XIV—XV p. 24.

www.dacoromanica.ro

se folosea postavul și ce rol a avut în viața de toate zilele a poporului rus. Pe bază de mărturii scrise, Florovskij stabilește ce fel de piese de îmbrăcăminte se confecționau din postavul ceh și morav, cît costa un cot de postav la Cracovia și Liov și care categorii sociale din Rusia îl foloseau. El ajunge la concluzia că postavul era accesibil mai tuturor păturilor sociale din Rusia.

Mai departe, Florovskij se ocupă și de alte articole de proveniență cehă care au urmat același drum spre răsăritul Europei ca și postavul. E vorba de pînză de Moravia și Silezia căciuli de Moravia și Cehia, cuțite, șofranul morav, care concura cu cel italian și spaniol pe piețele din Europa apuseană, sticlă și articole de sticlă, vin de Cehia și Moravia[1], și în sfîrșit hîrtia și argintul ceh.

În ceea ce privește mărfurile importate de țările cehe din răsăritul Europei, ele sînt, se înțelege, cu totul de altă natură.

Încă din secolele IX-X, Rusia exporta în apus blănuri finisate și nefinisate. În legătură cu aceasta, autorul cercetează un foarte bogat material istoric, inclusiv operele poetice ale timpului, pentru a descoperi cînd și ce fel de blănuri rusești erau cerute pe piețele din Cehia și Moravia, ce cantități și cu ce preț se vindeau negustorilor cehi. Urmează la rînd pieile, în special iuftul, apoi vitele care, în secolele XVI—XVIII, se exportau și din țările române cu zecile de mii spre Liov și de acolo mai departe, spre țările din miază-noapte[2]. Cu negoțul de vite se ocupau mai ales armenii din Liov, care cumpărau vite din Ucraina și din țările române, pentru a le revinde negustorilor din Austria, Cehia, Moravia, Silezia, Saxonia și Brandenburg.

Într-o măsură egală erau căutați și caii. În secolul al XVI-lea, se exportau în Moravia cai din Ardeal prin Slovacia (p. 218). Sprijinit pe mărturii istorice, prof. Florovskij afirmă că „importul cailor din Ucraina, Moldova și Țara Românească, prin țara Haliciului, pentru țările cehe, a durat și în cursul secolului al XVIII-lea" (p. 219). În afară de aceasta, se mai importau din țările răsăritene și alt mărfuri, a căror utilitate era cerută de dezvoltarea manufacturilor. Astfel se cereau arme, ceară, med, grăsimi vegetale și animale, coloranți și alte produse folosite în industria textilă, lînă, in, bumbac, cînepă, mațe, țesături orientale și mai ales mătăsuri, apoi condimente orientale (*res aromatica*), tutun, ceai, leacuri, droguri.

În sfîrșit, în ultimele două capitole, autorul caută să lămurească și alte aspecte, tot atît de interesante, legate de dezvoltarea vieții economice din spațiul European central și răsăritene.

În adevăr, socotim că pentru istoria comerțului în genere e foarte prețioasă contribuția, care face obiectul capitolului VI, și în care se vorbește de „neguțători și mijlocitori în relațiile de comerț ceho-ruse" (p. 244—256). Comerțul acesta, care s-a desfășurat de-a lungul atîtor secole și pe o arie geografică atît de întinsă, a fost făcut de oameni de origine foarte diferită. De aceea, o astfel de problemă ar putea forma oricînd obiectul unui alt studiu în care să se cerceteze atît apartenența de clasă a acestor negustori, cît și contribuția lor la dezvoltarea relațiilor de producție. Pe de altă parte, ne mai gîndim și la aspectul politic și cultural al problemei, fiindcă acești negustori, care plecau cu caravanele dintr-o țară în alta, nu duceau cu ei numai mărfuri, ci și scrisori diplomatice sau texte din literatura religioasă și hagiografică a timpului.

Un ultim capitol despre *Criza comerțului între Europa centrală și răsăriteană în sec. XVIII-lea* încheie această lucrare documentată și prețioasă. Un rezumat în limba rusă și o bogată bibliografie a problemei (p. 314—355), care poate fi consultată cu mult folos, sporesc valoarea științifică a acestui studiu. Autorul a mai adăugat lucrării un glosar de nume proprii și lucruri, iar cele 71 de reproduceri ilustrează, într-un chip evocator, diferite momente din procesul de producție a mărfurilor, întîlnite în cursul orînduirii feudale.

Toți cei ce se ocupă de studiul relațiilor social-economice din această parte a Europei vor găsi în lucrarea profesorului Florovskij un prețios material documentar, multe sugestii și o bogată informație științifică.

Tr. Ionescu-Nișcov

[1] Nu credem că, începînd de la sfîrșitul sec. al XV-lea, vinul de Cehia și Moravia se exporta și în țările române, cum afirmă autorul. Documentul citat de Mihail Lan în lucrarea sa; *Cehi slovaci și romîni în veacurile XIII-XVI*. Sibiu, 1944, p. 161. nota 21, se referă la exportul de vinuri din Ungaria Austria, Cehia, Renania și Moldova pe piața Cracoviei, iar nu în țările române. Vezi, Hurmuzaki, II, partea a II-a p. 352-353.

[2] Despre faima vitelor comute din țările noastre vorbește și un cîntec ucrainean din această vreme. În el se spune că un drum duce spre Valahia, altul spre Germania și al treilea spre Turcia și negustorul ucrainian aduce din fiecare din aceste trei țări cîte ceva: „din Valahia boi, din Germania groși și din Turcia cai" (p. 212).

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

CRONICĂ

În cursul anului 1956, sub îndrumarea subsecției de științe istorice a Academiei R.P.R, un colectiv de cercetători din București, Cluj și Iași a întocmit un proiect-tematică pentru cele patru volume ale viitorului tratat de istorie a R.P.R. Acest proiect, după ce i s-a dat o ultima formă de către redactorii responsabili: acad. P. Constantinescu — Iași, acad. C. Daicoviciu, acad. A. Oțetea și acad. M. Roller., a fost trimis spre publicare Editurii Acad. R.P.R. la începutul acestui an. Proiectul de tematică va fi supus spre definitivare dezbaterii largi a participanților la consfătuirea istoricilor ce va avea loc în cursul lunii martie a.c.

★

În cadrul reorganizării Institutului de istorie din București, cu începere de la 1 ianuarie a.c. a luat ființă o nouă secție: Secția de istorie universală. Noua secție, care pentru anul 1957 are un plan propriu de cercetări, este împărțită în trei sectoare: sectorul de relații romîno-ruse, sectorul de cercetări bizantine și orientalistice și sectorul de istorie generală.

★

În ședințele plenare de comunicări ale Institutului de istorie al Academei R.P.R. s-au ținut următoarele referate: la 8 noiembrie 1956 acad. A. Oțetea a vorbit despre *Țăranii ardeleni și mișcarea lui Tudor Vladimirescu*, iar la 6 decembrie, 1956, cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la nașterea lui G. V. Plehanov, Gh. Haupt a vorbit despre *G. V. Plehanov și Romînia* (*Date privind legăturile lui Plehanov cu Russel și Dobrogeanu-Gherea*)

★

În cadrul activității ARLUS, cu ocazia lunii prieteniei romîno-sovietice, Institutul de studii romîno-sovietic a organizat un ciclu de conferințe cu tema: *Relațiile romîno-ruse de-alungul veacurilor*. Au conferențiat:

Acad. prof. P. Constantinescu-Iași, *Din relațiile culturale romîno-ruse de-alungul veacurilor*:

Conf. univ. Al. Vianu, *Rumianțev, Suvorov și Kutuzov în țările noastre*;

Col. I. Focșeneanu, *Colaborarea militară romîno-rusă în 1877 și dobîndirea independenței de stat a Romîniei*;

Conf. univ. Gh. Haupt, *Legăturile revoluționare romîno-ruse în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*;

Conf. univ. I. Gheorghiu, *Colaborarea militară romîno-rusă în timpul primului război mondial*:

Prof. univ. T. Bugnariu, membru corespondent al Academiei R.P.R., *Relațiile romîno-sovietice*.

★

www.dacoromanica.ro

În ultimele luni au apărut noi lucrări de istorie. În Editura Academiei R.P.R. au fost publicate lucrările :

Studii și materiale de arheologie, vol. II ;

Studii și materiale de istorie medie, vol. I ;

Studii și materiale de istorie contemporană, vol. I ;.

În Editura pentru literatură politică au apărut :

Acad. Mihail Roller, *Studii și note științifice privind istoria Romîniei* ;

Gh. Georgescu-Buzău, *N. Bălcescu* ;

S. Știrbu, *Răscoala din 1821 și legăturile ei cu evenimentele internaționale.*

★

La începutul anului 1957, Institutul de istorie al Academiei R.P.R. din București va preda spre publicare Editurii Academiei R.P.R. următoarele lucrări mai importante :

Studii și materiale de istorie medie, vol. III ;

Studii și materiale de istorie modernă, vol. II (materiale privind relațiile poporului romîn cu țările vecine) ;

Studii și materiale de istorie contemporană, vol. II ;

★

În ziua de 15 decembrie 1956 s-a deschis la Cluj a doua sesiune științifică a celor două Universități din localitate : Universitatea V. Babeș și Universitatea Bolyai. Dintre cele 24 comunicări prezentate, 14 au abordat teme din istoria patriei. S-au prezentat următoarele comunicări și referate (în ordinea cronologică a temelor tratate) :

N. Lascu, *O lucrare romînească necunoscută despre exilul lui Ovidiu* ;
St. Ferencz, *Contribuții la problema limesului vestic al Daciei romane* ;
K. Horedt, *Importanța așezării de la Moreşti pentru istoria prefeudală a Transilvaniei* ;
Sabin Belu, *Contradicții în sînul păturilor privilegiate în sec. al XIV-lea în Transilvania* ;
M. Dan, *Arta militară a lui Iancu de Hundoara* ;
C. Enea, *Relațiile dintre Rusia, Ucraina și Moldova* ;
Șt. Pascu, *Iobăgia pe domeniul orașului Dej în prima jumătate a secolului al XVIII-lea* ;
Al. Ilusar, *Problema cetăților medievale transilvane* ;
A. Patica și M. Roșca, *Răscoale țărănești cu caracter social în anul 1848 în Tara Romînească* ;
I. Kovács, *Problemele principale ale agriculturii capitaliste în Ardeal după 1848* ;
A. Bunea, *Activitatea politică a lui Lájos Mocsári* ;
E. Balogh, *Acțiunea secuiască din 1902* ;
Al. Dinescu, *Desfășurarea lucrărilor Congresului sindical de la Cluj din 1923* ;
Gh. Neamțu și M. Tomuța, *Lupta țărănimii de pe valea Someșului pentru înfăptuirea reformei agrare din 1945.*

La discuțiile purtate pe marginea comunicărilor au luat cuvîntul : M. Dan, A. Patica, E. Balogh, A. Bunea, L. Iordachi, Șt. Imreh, Șt. Pascu, Al.Neamțu, acad. C. Daicoviciu, S. Goldenberg.

★

În zilele de 8 și 9 decembrie 1956 a avut loc o sesiune a Societății de Științe istorice și filologice — filiala Timișoara. În cadrul acestei sesiuni au fost ținute următoarele comunicări cu teme de istorie :

Moga Marius, *Ultimele săptămîni arheologice pe raza orașului Timișoara* ;

E. Glück, G. Kovács și E. Dörner (Arad), *Date noi cu privire la răscoala populară din 1514 în comitatele Arad și Zarand* ;

www.dacoromanica.ro

Birău Virgil, *Aspecte de cult și școlare de la începutul exploatării austriace în localitățile montanistice cărășene* ;

Țintă Aurel, *Răsunetul răscoalei lui Horia în Banat* ;

Popiți Grigore, *Mișcări de rezistență și răzvrătire în Banat în anii 1774—1775* ;

Wolf Johann, *Populația germană și revoluția din 1848 în Banat* ;

Liebhardt Franz, *Aspecte din viața economică și începuturile mișcării muncitorești din Timișoara 1867—1871* ;

Popescu Dan (Lugoj), *Frămîntări țărănești în comuna Nitchidorf în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.*

★

În vara anului trecut, un grup de slaviști au luat inițiativa înființării unei asociații care să strîngă rîndurile specialiștilor în domeniul istoriei și studierii filologiei slave. În sprijinul acestei inițiative veneau o serie de argumente izvorîte din realitățile istorice în care s-a dezvoltat poporul nostru.

Asociația își propune să dezvolte și să încurajeze studiile si cercetările din domeniu slavisticei, sub aspect lingvistic, istoric, literar, etnografic și folcloric, în deosebi pe linia influențelor slavo-romîne ; să contribuie la cunoașterea culturii popoarelor slave ; să coordoneze activitatea științifică a slaviștilor din țară noastră.

Pentru ducerea la îndeplinire a acestor sarcini, Asociația slaviștilor urmează să desfășoare o activitate constînd din :

a) comunicări și referate ținute periodic, cel puțin odată pe lună ;

b) publicarea unei reviste care să oglindească activitatea slaviștilor din R.P.R. ;

c) organizarea unor colective de lucru pentru alcătuirea de monografii și lucrări de sinteză, ediții critice de texte etc. ;

d) colaborarea cu institutele de istorie, lingvistică, literatură și folclor din țara noastră și cu cele de slavistică din străinătate ;

e) participarea la congresele internaționale de slavistică.

De îndată ce Asociația a căpătat ființă legală, prin aprobarea dată de Ministerul Învățămîntului Public, sub îndrumarea și controlul căruia lucrează, ea a și trecut la înfăptuirea programului său de comunicări. Astfel, în ziua de 4 oct. 1956, Damian Bogdan a evocat personalitatea lui *Ion Bogdan ca slavist și legăturile lui cu lumea slavă* ; la 18 oct. a.c., acad. Emil Petrovici a vorbit despre *Unele toponimice slave de pe teritoriul R.P.R.* ; Tr. Ionescu-Nișcov a prezentat *O scurtă monografie toponimică-satul Grăjdana* ; la 1 nov. C. Velichi a ținut comunicarea intitulată *Asupra mișcărilor revoluționare de la Brăila, 1841—1843* ; la 22 nov., G. Ivănescu a făcut o prezentare a lucrării lui Jakubinski, *Istoria limbii vechi ruse* ; la 2 dec. 1956, Anton Balotă s-a ocupat de figura lui *Radu Vodă în folclorul sud-slav* și la 12 ianuarie 1957, Valentin Chelaru a vorbit despre *Aspecte sociale și politice romînești în opera lui Hristo Botev.* Comunicările sînt urmate de discuții.

Asociația slaviștilor e condusă de un comitet alcătuit din : acad. Emil Petrovici, președinte, Damian Bogdan, Ion Pătruș, membri și Tr. Ionescu-Nișcov, secretar științific.

★

Continuînd pe noi baze activitatea fostei Societăți romîne de istoria medicinei, Centrul de organizare a ocrotirii sănătății și istoria medicinei, în colaborare cu Societatea științelor medicale, au organizat un cerc de referate care, începînd din mai 1956, ține ședințe lunare. Comunicările programate se referă la problemele din trecutul medicinii în patria noastră și de peste hotare

www.dacoromanica.ro

și la dezvoltarea orientării materialiste în gîndirea medicală, în paleoantropologie, medicină populară, metodologia istoriografiei medicale.

Desprindem din sumarul ședințelor pe anul trecut: *Rolul lui Hipocrat în istoria filozofiei* (prof. I. Banu); *Actualitatea operei lui H. Boerhave* (L. Copelman); *Spitale în Bucureștiul veacului al XVIII-lea* (D. Berindei); *Dezvoltarea comerțului de farmacie în principate în sec. XVIII* (V. Mihordea); *Condica spitalului Colțea din 1732—1740* (C. Șerban); *Comerțul brașovean și carantinele* (C. Jiga); *Cronologia protomedicilor Moldovei* (conf. P. Pruteanu); *Din istoria medicinii romînești în perioada Regulamentului Organic* (M. A. Halevy); *Un romîn la studii medicale în Rusia* (Gh. Potra) *Doctorul Apostol Arsache* (N. Vătămanu); *Legături medicale romîno-maghiare în anii 1848—1849* (S. Iszác); *Medici și studenți romîni participanți la războiul din 1870 și la Comuna din Paris* (conf. Gh. Haupt și Gh. Barbu); *I. Felix și problemele higienei industriale* (Gh. Brătescu și V. Manoliu); *O controversă din 1873—1876 în problemele de higienă* (I. Solomon); *Aspecte din gîndirea lui I. Cantacuzino* (C. Totoescu); *Salutul farmaciștilor romîni către revoluția rusă din 1905* (V. Manoliu); *C. Popescu-Azuga și începuturile industriale din țara noastră* (conf. I. Ghelerter); *Epidemiile din primăvara lui 1917* (C. Săndulescu).

Cu prilejul împlinirii a 30 de ani de la moartea lui Victor Babeș, prof. I. Jianu a făcut o prezentare a personalității marelui savant. Au mai fost comemorați, în cadrul cercului de referate, doctorul Sigmund Sigma, unul din precursorii educației sanitare în Romînia, precum și medicii și istoricii P. Gh. Samarian și G. Z. Petrescu. În cursul ședinței din noembrie 1956, prof. V. Bologa și dr. Gh. Barbu au înfățișat darea de seamă a delegației romîne la Congresul internațional de istoria medicinei, care a avut loc în luna septembrie, la Madrid.

Călătorii de studii

În cursul lunilor noiembrie și decembrie 1956, delegați din partea Institutului de istorie al Academiei R.P.R. din București, acad. A.Oțetea, directorul Institutului, și conf. Al. Vianu, șeful sectorului de relații romîno-ruse, au făcut o călătorie de studii în U.R.S.S. În cursul acestei călătorii, ei au depistat importante fonduri arhivistice, cuprinzînd știri cu privire la istoria R.P.R. și în special documente privind răscoala populară condusă de Tudor Vladimirescu.

În același scop, a plecat în U.R.S.S. tot ca delegat al Academiei R.P.R. și prof. S. Știrbu, șeful catedrei de istoria P.M.R.la Institutul de Științe sociale de pe lîngă C.C. al P.M.R.

★

Cu prilejul împlinirii vîrstei de 80 de ani, acad. C. Moisil a fost sărbătorit în luna decembrie 1956, la Academia R.P.R., într-un cadru festiv. În cadrul ședinței, au luat cuvîntul pentru a sublinia meritele deosebite pe tărîm științific ale savantului C. Moisil, în deosebi în activitatea sa de numismat, acad. P. Constantinescu-Iași, președintele subsecției de științe istorice a Academiei R.P.R., Bucur Mitrea, acad. Barbu Lăzăreanu, Emil Vîrtosu, M. Macrea (Cluj), Oct. Iliescu, Gh. Buzdugan și Ilie Țabrea din partea Societății numismatice din R.P.R. Cuvîntul de încheiere a fost rostit de acad. C. Daicoviciu.

www.dacoromanica.ro

Acad. BARBU LĂZĂREANU

În ziua de 19 ianuarie 1957 a încetat din viaţă acad. Barbu Lăzăreanu, eminent om de litere, istoriograf şi folclorist de seamă, statornic combatant pentru cauza clasei muncitoare, vechi membru al Partidului Muncitoresc Romîn.

Născut la 5 octombrie 1881, în Botoşani, Barbu Lăzăreanu şi-a închinat întreaga sa viaţă studiului şi valorificării culturii populare, slujind dezvoltarea culturii înaintate în ţara noastră.

Încă de pe băncile liceului, Barbu Lăzăreanu s-a ataşat ideilor înaintate propovăduite de revista „Contemporanul", idei al căror propagandist devine. Din această cauză, încă din fragedă tinereţe începe să fie ţinta atacurilor organelor represive ale regimului burghezo-moşieresc. Eliminat din toate liceele din ţară pentru ideile socialiste pe care le propaga, expulzat din ţară în anul 1907 pentru că a luat partea ţăranilor răsculaţi, urmărit de dictatura fascistă pentru creaţiile sale literare progresiste şi ca fost rector al Universităţilor muncitoreşti, Barbu Lăzăreanu a rămas pe aceeaşi poziţie înaintată.

Încă de la sfîrşitul secolului al XIX-lea Barbu Lăzăreanu şi-a început activitatea literară ca poet şi publicist în presa muncitorească. La începutul secolului XX Barbu Lăzăreanu colaborează la „Romînia Muncitoare", publică poeziile sale în revista „Viitorul Social" şi între anii 1907—1912 colaborează la presa progresistă din Franţa. Ajunul primului război mondial îl găseşte profesor de literatură universală, literatură romînă şi istoria socialismului la şcolile sindicale din Romînia. După primul război mondial, Barbu Lăzăreanu colaborează la rubrica social-culturală a ziarului „Socialismul" şi publică în anii care urmează colecţia „Cu privire la": Eminescu, Caragiale, Creangă, Haşdeu, Anton Pann, etc.

Este autorul mai multor monografii (Anton Bacalbaşa, Ion Păun Pincio, Umorul lui Haşdeu, Ion Creangă şi basmul rusesc, etc.) şi al unor lucrări de valorificare a folclorului (Destinul unor cuvinte, Lespezi şi moloz, etc.,.

Timp de decenii Barbu Lăzăreanu a desfăşurat o activitate de popularizare a valoriilor noastre culturale prin numeroase conferinţe şi articole. Conferinţele sale despre limbă, literatura romînă şi folclor au fost iubite şi apreciate de oamenii muncii.

www.dacoromanica.ro

După 23 August 1944, Barbu Lăzăreanu a fost numit rector al Universității muncitorești „Ștefan Gheorhiu".

În anul 1948, odată cu reorganizarea Academiei Romîne și înființarea Academiei R.P. Romîne, Barbu Lăzăreanu a fost numit membru titular al Academiei R.P. Romîne și director general al Bibliotecii Academiei R.P. Romîne. In două rînduri a fost ales membru al Prezidului Academiei R. P. Romîne.

Ca membru al Academiei R.P. Romîne, Barbu Lăzăreanu a desfășurat o activitate științifică susținută prin comunicări, publicații și conferințe.

Barbu Lăzăreanu lasă în urma sa o bogată operă literară și științifică. Colaborator la numeroase ziare și reviste progresiste, autor de valoroase articole și studii privitoare la gramatica limbii romîne și istoria literaturii romîne, istoria mișcării muncitorești din Romînia, Barbu Lăzăreanu a folosit bogata lui cultură și experiență pentru a îndruma pe tinerii cercetători pe calea luminoasă a culturii și științei puse în slujba poporului muncitor.

În întreaga sa viață, Barbu Lăzăreanu a fost un exemplu de modestie. A manifestat o deosebită dragoste și respect față de oameni. Pentru meritele sale, acad. Barbu Lăzăreanu a fost decorat cu „Steaua R.P. Romîne" cl. II-a și cl. III-a și „Ordinul Muncii" cl. I-a și cl. III-a, „Medalia Eliberării de sub jugul fascist", etc.

Academia R.P. Romîne și toți colaboratorii și elevii săi vor păstra o neștearsă amintire lui Barbu Lăzăreanu.

Prezidiul Academiei R. P. Romîne
Secția de Științe istorice, știința limbii, literatură și artă a Academiei R.P. Romîne,
Biblioteca Academiei R. P. Romîne,
Uniunea Scriitorilor.

www.dacoromanica.ro

STUDII

REVISTĂ DE ISTORIE

INDEX ALFABETIC
Anul IX, 1956

	nr.	pag.
* * * Sarcinile de mare răspundere puse de Congresul al II-lea al P.M.R. în faţa istoricilor	I	7— 14
* * * Studiul istoriei ştiinţei istorice (Articol de fond în „Voprosî istorii", nr. 1, 1956)	II—III	7— 17

STUDII ŞI REFERATE

BENDITER J. (Iaşi). Atitudinea guvernului romîn faţă de Cehoslovacia în lunile premergătoare Münchenului (mai-sept. 1938)	V	7— 20
BERINDEI D. Înfiinţarea Societăţii Literare (Academice) (1866) şi sesiunea din 1867	V	21— 44
BODEA C.C. Preocupări economice şi culturale în literatura transilvană dintre anii 1786—1830	I	87—106
CAMPUS E. Blocul balcanic al „neutrilor" (septembrie 1939—martie 1940)	IV	27— 53
CHERESTEŞIU V. Luptătorul revoluţionar Eftimie Murgu	I	65— 85
DONAT I. Aşezările omeneşti din Ţara Romînească în secolele XIV—XVI	VI	75— 95
EGYED A. (Cluj). Istoricul asociaţiilor muncitoreşti din Transilvania între anii 1868 şi 1872. Influenţa Internaţionalei I asupra mişcării muncitoreşti din Transilvania	VI	27— 50
GEORGESCU-BUZĂU GH. Activitatea lui N. Bălcescu pentru pregătirea dezlănţuirii revoluţiei din 1848	I	45— 64
KÁROLY D. (Cluj). Desfăşurarea reformei agrare din 1945 în fostul judeţ Sălaj	VI	7— 26
LEHR L. Organizarea administrativă a oraşelor din Ţara Romînească în anii 1501—1650	II—III	57— 75
LIVEANU V. Influenţa revoluţiei ruse din februarie 1917 în Romînia	I	15— 43
LUNGU TR. Poziţia partidelor politice din Romînia faţă de problema agrară între anii 1913 şi 1921	II—III	19— 33
MUREŞAN C. (Cluj). Rolul lui Ioan de Hunedoara în mobilizarea maselor populare împotriva expansiunii otomane	IV	55— 72
NEAMŢU AL. (Cluj). Situaţia minerilor de pe domeniul Zlatnei şi participarea lor la răscoala populară de sub conducerea lui Horia (1784—1785)	II—III	35— 56

www.dacoromanica.ro

	nr.	pag.
OȚETEA A. Țăranii romîni din Ardeal și mișcarea lui Tudor Vladimirescu	VI	51— 74
UDREA TR. Cu privire la rolul comitetelor țărănești și despre unele particularități ale revoluției populare în Romînia (23 August 1944—6 Martie 1945)	IV	7— 26
VIANU AL. Mișcarea național-eliberatoare și] Nicolae [Mavrogheni (1787—1790)	V	45— 62

COMUNICĂRI ȘI NOTE

ARDELEANU G. S. (Cluj). Contribuție la istoria expedițiilor de la Azov (1696—1699)	II—III	91—106
BĂDĂRĂU DAN. Cu privire la activitatea lui Ion Ionescu de la Brad între anii 1848—1850. (Călătoria lui în Dobrogea și dublul ei scop)	VI	107—119
BÁNYAI L. (Cluj). Congresul al V-lea al Partidului Comunist din Romînia și lupta pentru crearea organizației național-revoluționare maghiare conduse de partid	VI	97—106
CAPESIUS B. (Sibiu). Mărturii despre starea transmigranților protestanți din Austria în Transilvania în secolul al XVIII-lea	IV	89— 93
COPOIU N. Legea împotriva sindicatelor din anul 1909	V	97— 106
DIAMANDI SL. O gospodărie moșierească din Moldova în prima jumătate a secolului al XIX-lea	II—III	77— 90
DUZINCHEVICI GH. (Sibiu), Despre mișcarea [condusă de țarul Iovan (1526—1527)	VI	131—148
FODOR L. Despre problema descompunerii breslelor din Odorhei în prima jumătate a secolului al XIX-lea	I	125—138
FRANCES E. Păstorii vlahi din imperiul bizantin în secolele XIII—XIV	I	139—146
GUBOGLU M. Inscripția sultanului Suleiman Magnificul în urma expediției în Moldova (1538/1945)	II—III	107—123
IONESCU-NIȘCOV TR. și CONSTANTINESCU A. 300 de ani de la încheierea primului tratat de alianță dintre Moldova și Rusia	V	107—116
IOSA M. Despre situația clasei muncitoare din Romînia între 1900—1916	IV	73— 87
MACIU V. Cine a fost Roșcovschi?	VI	121—129
MAGOS GYÖRGY (R.P.U.). Tratativele franco-ungare din 1920	V	73— 86
MUȘAT S. Eșecul instaurării dictaturii regale în 1931	V	63— 71
NECȘA T. Date privind situația clasei muncitoare din Romînia în perioada crizei economice (1929—1933)	I	107—123
PANAITESCU P. P. Din istoria luptei pentru independența Moldovei în veacul al XIV-lea. Primele lupte pentru independență ale țărilor romîne	IV	95—115
URSU H. Obiectivele politice ale creării frontului Antantei în Balcani (1915—1916)	V	87— 96

DOCUMENTE

BODEA C. C. Corespondență inedită privind activitatea lui Nicolae Bălcescu în anii 1851—1852	IV	117—144
CAMARIANO N. Un document important referitor la organizația revoluționară secretă din București (1816). Denunțul înaintat lui Ioan Vodă Caragea	V	127—130
MIHORDEA V. Muncitorii petroliști din Țara Romînească la 1830	V	117—126
OȚETEA A. Legămîntul lui Tudor Vladimirescu față de Eterie	II—III	125—133

www.dacoromanica.ro

VIAŢA ŞTIINŢIFICĂ

	nr.	pag.
ADĂNILOAIE N. Cu privire la activitatea Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R.	II—III	135—139
CHERESTEŞIU V. Conferinţa istoricilor slovaci despre viaţa şi opera lui Ludovic Štur	IV	153—156
CONSTANTINESCU-IAŞI P. Congresul internaţional al istoricilor de la Roma din septembrie 1955	I	151—156
* * * Despre activitatea ştiinţifică a Institutului de istorie al Academiei R.P.R. din Cluj în anul 1955	IV	150—151
MIOC D. Activitatea Secţiei de istorie medie a Institutului de istorie al Academiei R. P. R. în cursul anului 1955	II—III	141—144
NEGOIU I. Sesiunea ştiinţifică a cadrelor didactice de la Facultatea de istorie din Bucureşti, ţinută în anul 1955—1956	V	138—142
OPRESCU P. Sesiunea generală ştiinţifică a Academiei R.P.R. ţinută cu prilejul împlinirii a 90 de ani de la înfiinţarea Societăţii Literare (Academice)	VI	149—152
PETROV N. Activitatea ştiinţifică a secţiei de istorie modernă şi contemporană a Institutului de istorie al Academiei R.P.R. din Bucureşti pe anul 1955	IV	145—149
ŞERBAN C. Despre activitatea ştiinţifică din anul 1955 a Secţiei de relaţii romîno-ruse a Institutului de istorie al Academiei R.P.R. din Bucureşti	V	134—137
A.T. Sesiunea ştiinţifică a Institutului de istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.	I	157—158
* * * Sesiunea generală ordinară a Academiei R.P.R. din 27 iunie — 2 iulie 1955	I	147—149
* * * Tematica revistei „Studii" pe anii 1956—1957	II—III	145—146
* * * Din viaţa Institutului de istorie al Academiei R.P.R. din Bucureşti	V	131—133

ISTORIOGRAFIE

Bezviconi G. Despre necesitatea unei bibliografii a relaţiilor romîno-ruse	V	143—146
Ionescu-Nişcov Tr. Scurtă privire asupra lucrărilor mai noi din istoriografia cehoslovacă	VI	153—160
Manacorda G. Curentele istoriografiei contemporane la Congresul al X-lea al ştiinţelor istorice	IV	166—173
Sotirescu T. Din activitatea istoricilor progresişti italieni (1944—1955).	II—III	147—161
Udrea Tr. Din lupta P.C.R. pentru închegarea alianţei clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare în bătălia pentru reforma agrară din 1945	II—III	161—167
Velichi C. Cu privire la literatura istorică asupra mişcărilor revoluţionare de la Brăila din 1841—1843	IV	157—165

RECENZII, PREZENTĂRI

Adăniloaie N., Rosenzweig D. şi *Negoiu I.* Studii şi referate privind istoria Romîniei, partea a II-a (istorie modernă şi contemporană)	VI	174—185
Berindei D., W. Z. Foster, Schiţă a istoriei politice a celor două Americi	II—III	181—187
Egyed A. şi *Bunea A.* GH. Haupt, Din istoricul legăturilor revoluţionare romîno-ruse (1849—1881)	II—III	170—174
Frances E. Berindei Egyed. Bizantinoslavica, nr. XVI/1—2, Praga, 1955	V	167—171
Ionescu M. S. Kukuşkin, „Iskra" leninistă la Moscova	IV	190—193
Kandel M. I. Kuczynski, Studii cu privire la istoria imperialismului german (vol. I—II)	IV	185—190

www.dacoromanica.ro

	nr.	pag.
Kovács Géza (Arad). Simon Peter, Mişcările muncitorilor agricoli ale ţăranilor săraci în perioada 1891—1907	IV	193—194
Lupu N., Chivu Stoica, Eroicele lupte ale muncitorilor ceferişti şi petrolişti din 1933	I	159—164
Matei I. M. Guboglu, Tabele sincronice. Datele Hegirei şi datele erei noastre	II—III	174—176
Mihordea V. Pe marginea lucrării acad. T. Vianu, *Voltaire*	II—III	187—191
Mioc D. I. I. Smirnov, Răscoala lui Bolotnikov. Scurt studiu istoric	IV	194—196
Mioc D. Zbornik Radova, Culegere de lucrări. Institutul de Bizantologie, Belgrad, 1955	V	166—167
Necşa T. GH. Ravaş, Din istoricul petrolului romînesc	II—III	167—170
Oţetea A. Toth Zoltán, Mişcările ţărăneşti din Munţii Apuseni pînă la 1848	I	166—170
Panaitescu P.P. K. V. Bazilevici, Politica externă a statului centralizat rus în a doua jumătate a secolului al XV-lea	I	174—182
Petric A. şi *Pagu A.* Studii şi articole de istorie 1956, (S.S.I.F.)	V	146—151
Savu Al. Pe marginea lucrării lui C. Murgescu, „Reforma agrară din 1945"	V	152—155
Simonescu D. Ed. Winter, Studiul limbilor slave apusene şi sudice la Halle, în veacul al XVIII-lea	I	170—174
Simonescu D. Grigore Ureche, Letopiseţul ţării Moldovei (ediţie îngrijită de P. P. Panaitescu)	VI	161—164
Sotirescu T. J. Lestocquoy, Despre originile burgheziei	VI	170—177
Spivakovski E. P. Constantinescu-Iaşi, Relaţiile culturale romîno-ruse din trecut	I	164—166
Şerban C. E. I. Drujinina, Pacea de la Kuciuk-Kainargi din anul 1774. Pregătirea şi încheierea ei	II—III	176—181
Tudor P. P. I. Leascenko, Istoria economiei naţionale a URSS, vol. I—II	V	159—166
Vianu Al. N. Adăniloaie, Boierii şi răscoala condusă de Tudor Vladimirescu	V	156—159
Vianu Al. Istoria Moscovei, vol. I — 1952, vol. II — 1953, vol. III — 1954	VI	165—170

NOTE

Nestor Ion. Scrisoare către redacţie. În legătură cu o recenzie	II—III	193

NOTE BIBLIOGRAFICE

Columbeanu S. Bibliografie istorică pentru anul 1955 (partea I)	IV	196—210
,, Bibliografie istorică pentru anul 1955 (partea II)	V	175—183
Simonescu D. Studii şi cercetări de bibliliologie, nr. 1/1955	V	171—173

REVISTE DE ISTORIE DIN ŢĂRILE DE DEMOCRAŢIE POPULARĂ

Diamandi Sl. Istoriceski pregled, Sofia, 2/1956	VI	178—179
Ionescu-Nişcov Tr. Československi časopis, historický, Praga, 1—2/1956	VI	179—180
Mioc D. Istoriski časopis, Belgrad, 1955	VI	180—181
Panaitescu P. P. Reviste istorice polone, (1956)	VI	181—183
Tolotu I. Századok, Budapesta, 1—2/1956	VI	183—184

CRONICA	*I. IV. V. VI*	183 211 185 251
INDEXUL ALFABETIC al revistei „STUDII" pe anul 1955	I	187—196

www.dacoromanica.ro

СТУДИИ

ИСТОРИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

АЛФАВИТНЫЙ УКАЗАТЕЛЬ

Год IX, 1956

	№	Стр.
Задачи, поставленные II Конгрессом Румынской Рабочей партии перед историками	I	7— 14
Об изучении истории исторической наук (Передовая статья журнала «Вопросы истории», № 1, 1956)	II—III	7— 17
СТАТЬИ И РЕФЕРАТЫ		
БЕНДИТЕР Ж. (Яссы), Отношение румынского правительства к Чехословакии в месяцы, предшествовавшие Мюнхенскому соглашению (май — сентябрь 1938 года)	V	7— 20
БЕРИНДЕЙ ДАН, Основание Литературного (академического) общества (1866) и сессия 1867 года	V	21— 44
БОДЯ К. К., Культурные и экономические вопросы в трансильванской литературе между 1786 и 1830 годами	I	87—106
А. ВИАНУ, Национально-освободительное движение и Николай Маврогени (1787—1790)	V	45— 62
ДЖЕОРДЖЕСКУ-БУЗЭУ Г., Деятельность Н. Бэлческу по подготовке революции 1848 года	I	45— 64
ДОНАТ И., Населенные пункты Валахии в XIV—XVI веках	VI	75 95
КАМПУС Э., Балканский блок «нейтральных» (сентябрь 1939 — март 1940)	IV	27— 53
КАРОЛИ Д. (Клуж), Проведение аграрной реформы 1945 года в бывшем уезде Сэлаж	VI	7— 26
КЕРЕСТЕШИУ В., Борец-революционер Ефтимиу Мургу	I	65— 85
ЛЕР Л., Административное устройство городов Валахии в 1501—1650 годах	II—III	57— 75
ЛИВЯНУ В., Влияние Февральской революции 1917 года в Румынии	I	15— 43
ЛУНГУ Т., Позиция политических партий Румынии в аграрном вопросе между 1913 и 1921 годами	II—III	19— 33

www.dacoromanica.ro

	№	Стр.
МУРЕШАНУ К. (Клуж), Роль Иоана де Хунедоара в борьбе народных масс против турецкой экспансии	IV	55— 72
НЯМЦУ А. (Клуж), Положение рудокопов в Златне и их участие в народном восстании под водительством Хории (1784—1785)	II—III	35— 56
ОЦЕТЯ А., Трансильванские крестьяне и движение Тудора Владимиреску	VI	51— 74
УДРЯ Т., О роли крестьянских комитетов и некоторых особенностях народной революции в Румынии (23 августа 1944 — 6 марта 1945)	IV	7— 26
ЭГИЕД А. (Клуж), История трансильванских рабочих ассоциаций между 1868 и 1872 годами. Влияние I Интернационала на рабочее движение в Трансильвании	VI	27— 50
СООБЩЕНИЯ И ЗАМЕТКИ		
АРДЕЛЯНУ Г. С. (Клуж), К вопросу об истории походов на Азов (1696—1699)	II—III	91— 106
БАНИАЙ Л. (Клуж), V Конгресс Коммунистической партии Румынии и борьба за создание венгерской революционной национальной организации под руководством партии	VI	97—106
БЭДЭРЭУ ДАН, О деятельности Иона Ионеску да ла Брада в 1848—1850 годах. Его путешествие в Добруджу с двойной целью	VI	107—119
ГУБОГЛУ М., Надпись султана Сулеймана Великолепного по поводу похода в Молдову (1538—1945)	II—III	107—123
ДИАМАНДИ С., Помещичье хозяйство в Молдове в первой половине XIX века	II—III	77— 90
ДУЗИНКЕВИЧ Г. (Сибиу), О движении, руководимом царем Иованом (1526—1527)	VI	131—148
ИОНЕСКУ-НИШКОВ Т. и КОНСТАНТИНЕСКУ А., 300-летняя годовщина заключения первого договора о союзе Молдовы и России	V	107—116
ИОСА М., О положении рабочего класса в Румынии между 1900 и 1916 годами	IV	73— 87
КАПЕСИУС Б. (Сибиу), О положении протестантов переселенцев из Австрии в Трансильванию в XVIII веке	IV	89— 93
КОПОЮ Н., Антипрофсоюзный закон 1909 года	V	97—106
МАГОШ ГИОРГИ (ВНР), Франко-венгерские переговоры 1920 года	V	73— 86
МАЧУ В., Кто был Рошковский?	VI	121—129
МУШАТ С., Провал попытки установить королевскую диктатуру в 1931 году	V	63— 71
НЕКША Т., О рабочем классе Румынии в период экономического кризиса 1929—1933 годов	I	107—123
ПАНАИТЕСКУ П. П., Из истории борьбы за независимость Молдовы в XIV веке. Первые бои за независимость Молдовы и Валахии	IV	95—115
УРСУ Х., Политические цели создания фронта Антанты на Балканах (1915—1916)	V	87— 96
ФОДОР Л., Распад одорхейских цехов в первой половине XIX века	I	125—138
ФРАНЧЕС Е., Валашские пастухи Византийской империи XIII—XIV веков	I	139—146

www.dacoromanica.ro

	№	Стр.
ДОКУМЕНТЫ		
БОДЯ К. К., Неопубликованная корреспонденция, касающаяся деятельности Николая Бэлческу в 1851—1852 годах . . .	IV	117—144
КАМАРИАНО Н., Важный документ, относящийся к бухарестской тайной революционной организации (1816). Донос, представленный князю Иону Караджа	V	127—130
МИХОРДЯ В., Рабочие-нефтяники Мунтении в 1830 году . . .	V	117—126
ОЦЕТЯ А., Соглашение Тудора Владимиреску с Гетерией . .	II—III	125—133
НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ		
АДЭНИЛОАЕ Н., О научной деятельности Общества исторических и филологических наук РНР	II—III	135—139
А. Т., Научная сессия Института истории партии при ЦК РРП .	I	157—158
* * * Научная деятельность Клужского института истории Академии РНР за 1955 год.	IV	150—151
КЕРЕСТЕШИУ В., Конференция словацких историков по вопросу о жизни и деятельности Людовика Стура	I	153—156
КОНСТАНТИНЕСКУ-ЯШЬ П., Международный конгресс историрии Академии РНР в течение 1955 года	I	151—156
МИОК Д., Деятельность отдела средней истории Института истории наук Академии РНР в течение 1955 года	II—III	141—144
НЕГОЮ И., Научная сессия преподавательских кадров Бухарестского исторического факультета, состоявшаяся в 1955—1956 годах	V	138—142
ОПРЕСКУ ПАУЛЬ, Научная сессия Общего собрания Академии РНР, имевшая место по случаю 90-летия со дня учреждения Литературного (академического) общества	VI	149—152
* * * Очередная Сессия Общего собрания Академии РНР . . .	I	147—149
ПЕТРОВ Н., Научная деятельность Отделения новой и современной истории Бухарестского института истории Академии РНР за 1955 год.	IV	145—149
* * * Тематика журнала «Студии» на 1956—1957 годы	II—III	145—146
* * * В Бухарестском институте истории Академии РНР . . .	V	131—133
ШЕРБАН К., О научной деятельности Секции румыно-русских отношений Бухарестского института истории Академии РНР в 1955 году	V	134—137
ИСТОРИОГРАФИЯ		
Безвиконный Г., О необходимости библиографии румыно-русских отношений	V	143—146
Велики К., Об исторической литературе, касающейся революционного движения в Браиле в 1841—1843 годах . . .	IV	157—165
Ионеску-Нишков Т., Краткий обзор новейших трудов по чехословацкой историографии	VI	153—160
Манакорда Г., Современные исторические течения на X съезде историков	IV	166—173
Сотиреску Т., О деятельности итальянских прогрессивных историков	II—III	147—161
Удря Т., О борьбе РКП за упрочение союза рабочего класса с трудовым крестьянством в битве за аграрную реформу 1945 года	II—III	161—167

www.dacoromanica.ro

РЕЦЕНЗИИ И ОБЗОРЫ

	№	Стр.
Адэнилоае Н., Розенцвейг Д. и *Негою И.*, Исследования и рефераты об истории Румынии. Том II. Новая и современная история	IV	174—185
Бериндей Д., В. Э. Фостер. Очерк политической истории двух Америк	II—III	181—187
Вияну А., Н. Адэнилоае, Бояре и восстание под предводительством Тудора Владимиреску	V	156—159
Виану А., История Москвы (тт. I, II, III)	VI	165—170
Эгиеб А. и Буная А., Г. Гаупт, История румыно-русских революционных связей (1849—1881)	II—III	170—174
Ионеску М., С. Кукушкин, Ленинская «Искра» в Москве	IV	190—193
Кандел М., Ж. Кучински, Исследования в области истории германского империализма (том I—II)	IV	185—190
Ковач Геза (Арад), Симон Петер, Движения сельских работников и крестьян бедняков в 1891—1907 годах	IV	193—194
Лупу Н., Киву Стойка, Героические бои железнодорожников и нефтяников в 1933 году	I	159—164
Матей И., М. Губоглу, Синхронные таблицы. Данные мусульманской эры и данные нашей эры	II—III	174—176
Миок Д., И. И. Смирнов, Краткий очерк истории восстания Болотникова	IV	194—196
Миок Д., «Сборник Радова», Сборник трудов. Византологический институт. Белград, 1955	V	166—167
Михордя В., Т. Виану, Вольтер	II—III	187—191
Некша Т., Г. Раваш, Об истории румынской нефти	II—III	167—170
Оцетя А., Тот Золтан, Крестьянские движения в Трансильванских рудных горах до 1848 года	I	166—170
Панаитеску П. П., К. В. Базилевич, Внешняя политика русского централизованного государства во второй половине XV века	I	174—182
Петрик А. и *Пагу А.*, «Исторические очерки и статьи», I, 1956 (Научное общество исторических и филологических наук РНР)	V	146—151
Саву А., По поводу работы Костина Мурджеску «Аграрная реформа 1945 года»	V	152—155
Симонеску Д., Э. Винтер, Изучение западных и южных славянских языков в Халле в XVIII веке	I	170—174
Симонеску Дан, Григоре Уреке, Летопись Молдовы	VI	161—164
Сотиреску Т., Ж. Лестокуа, О возникновении буржуазии	VI	170—177
Спиваковский Е. С., П. Константинеску-Яшь, Румыно-русские культурные связи в прошлом	I	164—166
Шербан К., Е. И. Дружинина, Кучук-Кайнарджийский мир 1774 года. Его подготовка и заключение	II—III	176—181
Тудор Л., П. И. Лященко, История народного хозяйства СССР, том I—II	V	159—166
Франческ Е., Византославика, № XVI, 1—2, Прага, 1955	V	167—171

ЗАМЕТКИ

Нестор Ион. Письмо в редакцию. По поводу одной рецензии	II—III	192—193

www.dacoromanica.ro

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ

	№	Стр.
Колумбяну С., Историческая библиография за 1955 год (часть I)	IV	196—210
Колумбяну С., Историческая библиография за 1955 год (часть II)	V	175—183
Симонеску Дан, Библиографические очерки и исследования, 1955, I	V	171—173

ИСТОРИЧЕСКИЕ ЖУРНАЛЫ СТРАН НАРОДНОЙ ДЕМОКРАТИИ

Диаманди С., Исторический преглед, София (2, 1956)	VI	178—179
Понеску-Нишков Т., Чешскославянские исторические заметки. Прага (1—2, 1956)	VI	179—180
Миок Д., Исторические заметки, Белград, 1955	VI	180—181
Панаитеску П. П., О польских исторических журналах, 1956 . .	VI	181—183
Тотою И., Századok — Будапешт (1—2, 1956)	VI	183—184
ХРОНИКА	I IV V VI	183 211 185 185
СОДЕРЖАНИЕ ЖУРНАЛА «СТУДИИ» за 1955 год	I	187—196

www.dacoromanica.ro

STUDII

REVUE D'HISTOIRE

INDEX ALPHABÉTIQUE

IXe ANNÉE, 1956

	n°	page
* * * Les tâches importantes assignées aux historiens par le IIe Congrès du Parti Ouvrier Roumain	I	7—14
* * * Etude de l'histoire de la science historique (Editorial de „Voprossy Istorii", n^r 1, 1956)	II—III	7—17
ÉTUDES ET EXPOSÉS		
BENDITER J. (Jassy), L'attitude du gouvernement roumain à l'égard de la Tchécoslovaquie à la veille des accords de Munich (mai — septembre 1938)	V	7—20
BERINDEI D., La fondation de la Société Littéraire (Académique) en 1866 et la session de 1867	V	21—44
BODEA C. C., Wirtschaftliche und kulturelle Themen in der Literatur Siebenbürgens zwischen 1786—1830	I	87—106
CAMPUS E., Le bloc balkanique des „neutres" (septembre 1939 — mars 1940)	I	27—53
CHERESTEȘIU V., Der revolutionäre Vorkämpfer Eftimie Murgu	I	65—85
DONAT I., Les établissements humains de Valachie du XIVe au XVIe siècle	VI	75—95
EGYED A. (Cluj), Historique des associations ouvrières de Transylvanie entre 1868 et 1872. Influence de la Ire Internationale sur le mouvement ouvrier de Transylvanie	VI	27—50
GEORGESCU-BUZĂU GH., L'activité de N. Bălcescu en vue de préparer le déclenchement de la révolution de 1848	I	45—64
KÁROLY D. (Cluj), La réforme agraire de 1945 dans l'ancien département de Sălaj	VI	7—26
LEHR L., L'organisation administrative des villes de Valachie entre 1501 et 1650	II—III	57—75
LIVEANU V., Le retentissement en Roumanie de la révolution russe de février 1917	I	15—43
LUNGU TR., L'attitude des partis politiques de Roumanie à l'égard du problème agraire	II—III	19—33
MUREȘAN C. (Cluj), Le rôle mobilisateur de Jean de Hunedoara dans la lutte des masses populaires contre l'expansion ottomane	IV	55—72
NEAMȚU AL. (Cluj), La situation des mineurs du domaine de Zlatna et leur participation au soulèvement populaire dirigé par Horia (1784—1785)	II—III	35—56

www.dacoromanica.ro

	n°	page
OȚETEA A., L'écho du mouvement de Tudor Vladimirescu parmi les paysans roumains de Transylvanie	VI	51 — 74
UDREA TR., Du rôle des comités paysans et de certaines particularités de la révolution populaire de Roumanie (23 août 1944 6 mars 1945)	IV	7 — 26
VIANU AL., Le mouvement national de libération et Nicolae Mavrogheni (1787—1790)	V	45 62

NOTES ET COMPTES RENDUS

ARDELEANU G.S. (Cluj), Contribution à l'histoire des expéditions d'Azov (1696—1699)	II—III	91—106
BĂDĂRĂU D., Sur l'activité de Ion Ionescu de la Brad entre 1848 et 1850. Le double but de son voyage en Dobrogea	VI	107 119
BÁNYAI L. (Cluj), Le Ve Congrès du Parti Communiste de Roumanie et la lutte pour une organisation nationale révolutionnaire magyare dirigée par le Parti	VI	97—106
CAPESIUS B. (Sibiu), Témoignages sur l'état des immigrants protestants d'Autriche en Transylvanie au XVIIIe siècle	IV	89— 93
COPOIU N., La loi antisyndicale de 1909	V	97 106
DIAMANDI SL., L'administration d'une propriété foncière en Moldavie dans la première moitié du XIXe siècle	II III	77 90
UZINCHEVICI GH. (Sibiu), Sur le mouvement dirigé par le tsar Iovan (1526—1527)	VI	131—148
FODOR L., Décomposition des corporations d'Odorhei au cours de la première moitié du XIe siècle	I	125—128
FRANCES E., Les bergers vlaques dans l'empire byzantin aux XIIIe et XIVe siècles	I	139—146
GUBOGLU M., Inscription laissée par Soliman le Magnifique après son expédition en Moldavie (1538/945)	II III	107—123
IONESCU-NIȘCOV TR. et CONSTANTINESCU A., 300 ans depuis la conclusion du premier traité d'alliance entre la Moldavie et la Russie	V	107—116
IOSA M., Sur la situation de la classe ouvrière en Roumanie entre 1900 et 1916	IV	73— 87
MACIU V., Qui a été Rochkovsky?	VI	121—129
MAGOS GYÖRGY (République Populaire Hongroise), Les pourparlers franco-hongrois de 1920	V	73— 86
MUȘAT S., L'échec de l' instauration de la dictature royale en 1931	V	63— 71
NECȘA T., Données au sujet de la situation de la classe ouvrière de Roumanie au cours de la période de crise économique de 1929 à 1933	I	107 123
PANAITESCU P. P., De l'histoire de la lutte pour l'indépendance de la Moldavie au XIVe siècle. Les premières luttes pour l'indépendance des Pays Roumains	IV	95—115
URSU H., Les objectifs politiques de la création du front de l'Entente dans les Balkans (1915—1916)	V	87— 96

DOCUMENTS

BODEA C. C., Correspondance inédite relative à l'activité de Nicolae Bălcescu en 1851—1852	IV	117—144
CAMARIANO N., Un important document relatif à l'organisation révolutionnaire secrète de Bucarest (1816). La dénonciation au prince Jean Caragea	V	127—130
MIHORDEA V., Les ouvriers du pétrole de Valachie en 1830	V	117—126
OȚETEA A., L'engagement pris par Tudor Vladimirescu envers l'Hétairie	II III	125—133

www.dacoromanica.ro

LA VIE SCIENTIFIQUE

	n°	page
ADĂNILOAIE N., Au sujet de l'activité scientifique de la Société des Sciences historiques et philologiques de la République Populaire Roumaine	II—III	135—139
CHERESTEŞIU V., La conférence des historiens slovaques sur la vie et l'œuvre de Louis Štur	IV	153—156
CONSTANTINESCU-IAŞI P., Le congrès international des historiens tenu à Rome en septembre 1955	I	151—156
* * * De l'activité scientifique de l'Institut d'Histoire de l'Académie de la R.P.R. de Cluj, en 1955	IV	150—151
MIOC D., L'activité de la section d'Histoire médiévale de l'Institut d'Histoire de l'Académie de la R.P.R. en 1955	II—III	111—144
NEGOIU I., La session scientifique du corps didactique de la Faculté d'Histoire de Bucarest de 1955—1956	V	138—142
OPRESCU P., La session générale scientifique de l'Académie de la R.P.R., à l'occasion du 90e anniversaire de la fondation de la Société Littéraire (Académique)	VI	149—152
PETROV N., L'activité scientifique de la section d'Histoire moderne et contemporaine de l'Institut d'Histoire de l'Académie de la R.P.R. de Bucarest, en 1955	IV	145—149
ŞERBAN C., Activité scientifique de la Section des relations roumano-russes de l'Institut d'Histoire de l'Académie de la R.P.R. de Bucarest, en 1955	V	134—137
T. A., La session scientifique de l'Institut d'Histoire du Parti près le Comité Central du Parti Ouvrier Roumain	I	157—158
* * * La session générale ordinaire de l'Académie de la République Populaire Roumaine	I	117—149
* * * Les thèmes de la revue „Studii" pour 1956—1957	II—III	145—146
* * * La vie scientifique de l'Institut d'Histoire de l'Académie de la R.P.R., de Bucarest	V	131—133

HISTORIOGRAPHIE

Bezviconi G., De la nécessité d'une bibliographie des relations roumano-russes	V	113—116
Ionescu-Nişcov Tr., Aperçu sur les travaux récents de l'historiographie tchécoslovaque	VI	153—160
Manacorda G., Les courants de l'historiographie contemporaine au Xe Congrès des Sciences historiques	IV	166—173
Solirescu T., De l'activité des historiens progressistes italiens (1944—1955)	II—III	147—161
Udrea Tr., De la lutte du Parti Communiste Roumain (P.C.R.) pour la consolidation de l'alliance de la classe ouvrière avec la paysannerie laborieuse dans la campagne menée en faveur de la réforme agraire de 1945	II—III	161—167
Velichi C., A propos de la bibliographie historique relative aux mouvements révolutionnaires de 1841—1843 à Brăila	IV	157—165

EXPOSÉS ET COMPTES RENDUS

Adăniloaie N., *Rosenzweig D.* et *Negoiu I.*, Etudes et exposés relatifs à l'Histoire de la Roumanie, IIe partie (Histoire moderne et contemporaine)	VI	174—185
Berindei D., W. Z. Foster: Esquisse de l'histoire politique des deux Amériques	II—III	181—187
Egyed A. et *Bunea A.*, Gh. Haupt: De l'historique des liens révolutionnaires roumano-russes (1849—1881)	II—III	170—174

www.dacoromanica.ro

	n	page
Frances E., Byzantinoslavica, vol. XVI/1—2, Prague, 1955	V	167 171
Ionescu M., S. Koukouchkine: L'„Iskra" léniniste à Moscou	IV	190—193
Kandel M., Jurgen Kuczynski: Etudes concernant l'Histoire de l'impérialisme allemand (v. I et II)	IV	185—190
Kovács Géza (Arad), Simon Péter: Les mouvements des travailleurs agricoles et des paysans pauvres entre 1891 et 1907	IV	193 191
Lupu N., Chivu Stoica: Les luttes héroïques des ouvriers ferroviaires et de l'industrie du pétrole en 1933	I	159—164
Matei I., M. Guboglu: Tableaux synchroniques. Les dates de l'Hégire et celles de notre ère	II—III	171 176
Mihordea V., En marge de l'ouvrage de l'académicien Tudor Vianu : Voltaire	II—III	187 191
Mioc D., I. I. Smirnov: La révolte de Bolotnikov. Brève étude d'histoire	IV	191—196
Mioc D., Zbornik Radova: Recueil de travaux. Institut d'études byzantines. Belgrade, 1955	V	166—167
Necsa T., Gh. Ravaş: De l'historique du pétrole roumain	II III	167—170
Ofetea A., Tóth Zoltan: Les mouvements paysans dans les monts Apuseni, jusqu'en 1818	I	166—170
Panaitescu P. P., K. V. Bazilévitch: La politique étrangère de l'Etat russe centralisé au cours de la seconde moitié du XVe siècle	I	174—182
Petric A. et *Pagu A.*, „Etudes et articles d'Histoire", I, 1956, (S.S.I.F).	V	146 151
Savu Al., En marge du livre de Costin Murgescu, „La réforme agraire de 1945"	V	152 155
Simonescu D., Ed. Winter: L'étude des langues slaves occidentales et méridionales au XVIIIe siècle, à Halle	I	170—171
Simonescu D., Grigore Ureche: La chronique de la Moldavie	VI	161—164
Sotirescu T., J. Lestocquoy: Aux origines de la bourgeoisie	VI	170—177
Spivakovski E., P. Constantineseu-Iaşi: Les relations culturelles roumano-russes par le passé	I	164—166
Şerban C., E. I. Droujinina: La Paix de Koutchouk-Kaïnardji de 1774. Sa préparation et sa conclusion	II III	176 181
Tudor P., P. I. Leasceenko: Histoire de l'économie nationale de l'U.R.S.S., vol I—II	V	159 166
Vianu Al., N. Adăniloaie: Les boyards et le soulèvement dirigé par Tudor Vladimirescu	V	156—159
Vianu Al., Histoire de Moscou (vol. I, II, III)	VI	165 170

NOTES

Nestor I., Lettre à la rédaction. En marge d'un compte rendu	II III	193

NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

Columbeanu S., Bibliographie historique pour l'année 1955 (Ire partie)	IV	196 210
Columbeanu S., Bibliographie historique pour l'année 1955 (suite)	V	175 183
Simonescu D., Etudes et recherches de Bibliologie, n° 1, 1955	V	171 173

REVUES D'HISTOIRE DES PAYS DE DÉMOCRATIE POPULAIRE

Diamandi Sl., Istoritcheski prégléd, Sofia (2—1956)	VI	178 179
Ionescu-Nişcov Tr., Československi Časopis-historický. Prague (1 2 1956)	VI	179—180
Mioc D., Istoriski Časopis — Belgrade (1955)	VI	180 181
Panaitescu P. P., Les revues historiques polonaises (1956)	VI	181—183
Totoiu I., Századok-Budapest (1—2—1956)	VI	183 184

CHRONIQUE . . . . . *I, IV, V, VI*

183 211 285 185

INDEX ALPHABÉTIQUE de la revue „STUDII" pour l'année 1955. I 187 196

www.dacoromanica.ro

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICIILE POȘTALE,
PRIN FACTORII POȘTALI ȘI DIFUZORII VOLUNTARI
DIN INTREPRINDERI ȘI INSTITUȚII
www.dacoromanica.ro

INTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 8
BUCUREȘTI

Com. 1781.

www.dacoromanica.ro

Lei 4.—